МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 47

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до Наказу МОН України від 11.06.2026 № 928 (додаток 15)

Кластер: 15. Гуманітарні науки та мистецтво
Спеціальність: В11 Філологія (за спеціалізаціями)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, Ужгородський національний університет*

Члени редколегії:

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Ужгородський національний університет

Іванишин П. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Маркова М. В. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет

Папіш В. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Ужгородський національний університет

Тиховська О. М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, Ужгородський національний університет

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов і методик їх навчання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Волтінґ М. – доктор габ., професор, професор Інституту германської філології, Вроцлавський університет

Волтінґ Ш. – доктор габ., професор, професор Інституту прикладної лінгвістики, кафедри міжкультурної комунікації та лудологічних студій, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

Дегрик І.С. ІСТОРИЧНО-ЗНАЧУЩІ НАЙМЕНУВАННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЧАСОПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ)……9

Калько В.В., Дядюра Г.М., Кухарєва-Рожко В.І. ОЦІННІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ В НАВЧАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ……15

Литвин Н.Б. АКАДЕМІЧНЕ ЕСЕ ЯК ЖАНР НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ (У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА»)……20

Лощинова І.С. СЛОВОТВІРНІ ЗАСОБИ МОДЕЛЮВАННЯ АВТОРСЬКИХ ІНТЕНЦІЙ У СУЧАСНОМУ ВОЄННОМУ РОМАНІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ЛЮТЬ» Є. СТЕБЛІВСЬКОГО)……27

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Karmazina L.L. INTERCULTURAL COMPETENCE AS AN INTEGRATIVE COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGISTS……32

Карпенко Г.М., Дребуленда А.А. ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ АНГЛОМОВНИХ НАПИСІВ НА ЕТИКЕТКАХ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ……38

Кулібаба В.О. ЛЕКСИЧНА СТРУКТУРА ГРЕЦЬКИХ БІБЛЕЇЗМІВ У ТЕКСТІ БІБЛІЇ КОРОЛЯ ЯКОВА……44

Кушаба М.Б., Юшак В.М. КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНІ МОВНІ ОДИНИЦІ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ……51

Nikolaichuk Y.V., Golovnia A.V. LINGUASTIC MEANS OF GENDER REPRESENTATION IN MARGARET ATWOOD'S NOVELS AND TRANSLATION FEATURES……56

Pavlichenko L.V., Bilas L.M., Borysovych O.V. CONSTRUCTING LEGITIMACY: A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF KEIR STARMER'S RESIGNATION SPEECH……62

Степанюк Н.В., Терехова Л.В. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ГУМОРУ ТА САТИРИ В РОМАНІ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА І НІЛА ҐЕЙМАНА "GOOD OMENS"……67

Ткаченко О.В. РОБОТА З АВТЕНТИЧНИМ НІМЕЦЬКОМОВНИМ ПОДКАСТОМ У КУРСІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ІНТЕГРОВАНИЙ РОЗВИТОК АУДИТИВНОЇ, ДИСКУРСИВНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ……72

РОЗДІЛ 3
РОМАНСЬКІ МОВИ

Баранцев Я.А. СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ДОМІНАНТИ *ACÉRICULTURE* У СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО КВЕБЕКСЬКОГО МЕДІАДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ НОВИННИХ ТЕКСТІВ ФРАНЦУЗЬКОМОВНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ КАНАДИ)……76

РОЗДІЛ 4
КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Васильєва Л.П. ВИОКРЕМЛЕННЯ СПЕЦИФІЧНИХ РИС СЕРБСЬКОЇ І ХОРВАТСЬКОЇ МОВ НА МОРФОЛОГІЧНОМУ ТА СИНТАКСИЧНОМУ РІВНЯХ ТА ЇХ ВРАХУВАННЯ В КОМУНІКАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ……85

Карбовнік І.В., Пилипів О.Г., Савула А.М. ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ ІХТІОПАТОЛОГІЇ ГРЕКО-ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ……91

РОЗДІЛ 5
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Колесник Г.О. ФОНОВІ ЗНАННЯ ЯК НЕОБХІДНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ…… **99**

Мельницький Є.О., Девіцька А.І. ЕКОЛОГІЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ: ОБҐРУНТУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПОЛЯ……**104**

Ходаковська О.О. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ СПРИЙНЯТТЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ……**110**

РОЗДІЛ 6
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Кінащук А.В., Українець А.Р. РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У МЕЖАХ АНГЛОМОВНОГО КІНЕМАТОГРАФІЧНОГО ТЕКСТУ ТА ЙОГО УКРАЇНОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ ФІЛЬМУ ЖАХІВ “THE CONJURING : LAST RITES” / «ЗАКЛЯТТЯ 4 : ОСТАННІЙ ОБРЯД» …**116**

Кісіль М.В., Штогрин М.В. LOST IN COMPRESSION: THE RENDERING OF THE PRAGMATIC MARKER *WELL* IN THE UKRAINIAN NETFLIX SUBTITLES OF HOW TO GET TO HEAVEN FROM BELFAST……**125**

Колосова Г.А. ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ISO НА ПРАКТИКУ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ……**131**

Любимова Н.В., Кулаженко О.П., Редько С.П. ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ПЕРЕКЛАДУ В ПАРАДИГМІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ…… **137**

Мелещенко А.І. КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОРИ ТА МЕТОНІМІЇ У ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕКСТАХ КОМП’ЮТЕРНОЇ ТЕМАТИКИ……**142**

Нечай Н.В. ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ У ПЕРЕКЛАДІ ДРАМИ …… **150**

Sheverun N.V., Palamarchuk O.F. THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE PROCESS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS TRANSLATION FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN……**155**

РОЗДІЛ 7
ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Мирошніченко І.М., Файчук Т.Г. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ СПОРТИВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ЗАГОЛОВКАХ ПОЛЬСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕМ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ПЛАНКА»)……**162**

Фу Цзін. КОНЦЕПТ «ДІМ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА КИТАЙСЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ…… **169**

РОЗДІЛ 8
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Лях І.М., Жовтані Р.Я., Зимомря О.М. ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ ТА ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ…… **177**

Щербина С.В., Ліпатова М.В. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ ІНОФОНІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ……**187**

РОЗДІЛ 9
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Головко Л.Г., Кремінська І.М. РОЛЬ ПЕЙЗАЖУ В РОМАНІ «ДИКИЙ МЕД» Л. ПЕРВОМАЙСЬКОГО……**191**

Кривчун В.Г. ЛАБІРИНТИ «ЗАЧАРОВАНОГО КОЛА» У ПЕРШОМУ ТОМІ РОМАНУ «ВОРОГ НАРОДУ» ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ…… **197**

Ніколаєнко В.М., Харчева Д.Р. КОМПОЗИЦІЯ ТА АРХІТЕКТОНІКА РОМАНУ Р. ПЛОТНІКОВОЇ «РЕКВІЄМ ДЛЯ РОЗИ»…… **206**

Роздольська І.В. ТАРАС ШЕВЧЕНКО В МЕМОРІАЛЬНІЙ КРИТИЦІ ЯКИМА ЯРЕМИ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-ГЕНЕРАЦІЙНА ПРОЕКЦІЯ…… **210**

РОЗДІЛ 10
ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Кискін О.М. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ В АНГЛІЇ ТА ЇЇ РЕЦЕПЦІЯ У ФОРМУВАННІ ДЕТЕКТИВНИХ ТВОРІВ……**216**

Лось О.В. СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ІНШОГО В ТРИЛОГІЇ ФРЕДРІКА БАКМАНА ПРО БЙОРНСТАД……**224**

Ніколенко О.М. МЕТАФОРА ІЗОЛЬОВАНОЇ ЛЮДИНИ В ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ «ПЕРЕВТІЛЕННЯ» Ф. КАФКИ І «ТИ» ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ)……**231**

Школа І.В., Салюк Б.А., Табакова Г.І. КУЛЬТУРНИЙ КОД У ПРОСТОРОВОМУ ВИМІРІ РОМАНУ Г. К. ЧЕСТЕРТОНА «ПОВЕРНЕННЯ ДОН КІХОТА»……**237**

РОЗДІЛ 11
ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ван Чженкунь. ПАРАЛЕЛЬНІ «ВІДЛИГИ»: ЗУСТРІЧ І РОЗХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА КИТАЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУР У 1960–1980-ТІ РОКИ……**243**

Гао Цзін. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДОЛІ «ПРИРОДНОЇ ЖІНКИ» У ТВОРАХ «ЛІСОВА ПІСНЯ» ТА «СМІХОТЛИВА ІННІН» В ЕКОФЕМІНІСТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ……**249**

РОЗДІЛ 12
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Олійник І.І. КРИЗА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ МАСКУЛІННИХ КАНОНІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ……**255**

CONTENTS

SECTION 1
UKRAINIAN LANGUAGE

Dehryk I.S. HISTORICALLY SIGNIFICANT NAMES AS A REFLECTION OF SPATIO-TEMPORAL SEMANTICS (BASED ON UKRAINIAN FOLKLORE TEXTS)..... 9

Kalko V.V., Diadiura H.M., Kukharieva-Rozhko V.I. EVALUATIVE SPEECH ACTS IN EDUCATIONAL DISCOURSE..... 15

Lytvyn N.B. ACADEMIC ESSAY AS A GENRE OF SCHOLARLY COMMUNICATION (WITHIN THE CONTEXT OF THE COURSE "FUNDAMENTALS OF ACADEMIC WRITING")..... 20

Loschynova I.S. WORD-FORMATION TOOLS FOR MODELING AUTHORIAL INTENTIONS IN THE MODERN WAR NOVEL (A STUDY OF «FURY» BY YE. STEBLIVSKYI)..... 27

SECTION 2
GERMANIC LANGUAGES

Karmazina L.L. INTERCULTURAL COMPETENCE AS AN INTEGRATIVE COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGISTS..... 32

Karpenko H.M., Drebulenda A.A. THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF ENGLISH-LANGUAGE LABELS FOR THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL AWARENESS..... 38

Kulibaba V.O. THE LEXICAL STRUCTURE OF GREEK BIBLICAL UNITS IN THE TEXT OF THE KING JAMES BIBLE..... 44

Kushaba M.B., Yushak V.M. CULTURE-SPECIFIC LINGUISTIC UNITS AS AN OBJECT OF TRANSLATION STUDIES: THEORETICAL ASPECT..... 51

Nikolaichuk Y.V., Golovnia A.V. LINGUASTIC MEANS OF GENDER REPRESENTATION IN MARGARET ATWOOD'S NOVELS AND TRANSLATION FEATURES..... 56

Pavlichenko L.V., Bilas L.M., Borysovych O.V. CONSTRUCTING LEGITIMACY: A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF KEIR STARMER'S RESIGNATION SPEECH..... 62

Stepaniuk N.V., Terekhova L.V. LINGUOPRAGMATIC ORGANIZATION OF HUMOR AND SATIRE IN TERRY PRATCHETT AND NEIL GAIMAN'S NOVEL "GOOD OMENS"..... 67

Tkachenko O.V. WORKING WITH AUTHENTIC GERMAN-LANGUAGE PODCASTS IN A GERMAN LANGUAGE COURSE: INTEGRATED DEVELOPMENT OF AUDITORY, DISCURSIVE AND INTERCULTURAL COMPETENCIES OF STUDENTS..... 72

SECTION 3
ROMANIC LANGUAGES

Barantsev Ya.A. SEMANTIC ANALYSIS OF THE DOMINANT LINGUOCULTURAL CONCEPT *ACÉRICULTURE* WITHIN THE STRUCTURE OF CONTEMPORARY QUEBEC MEDIA DISCOURSE (BASED UPON NEWS ARTICLES FROM CANADIAN FRENCH-LANGUAGE PERIODICALS)..... 76

SECTION 4
CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES

Vasylieva L.P. IDENTIFYING OF SPECIFIC FEATURES OF THE SERBIAN AND CROATIAN LANGUAGES AT THE MORPHOLOGICAL AND SYNTAX LEVELS AND THEIR CONSIDERATION IN COMMUNICATION AND PROFESSIONAL ACTIVITY..... 85

Karbovnik I.V., Pylypiv O.H., Savula A.M. THEMATIC CLASSIFICATION OF ICHTHYOPATHOLOGY TERMS OF GREEK-LATIN ORIGIN..... 91

SECTION 5
GENERAL LINGUISTICS

Kolesnyk H.O. BACKGROUND KNOWLEDGE AS A KEY COMPONENT IN DEVELOPING FOREIGN-LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN TECHNICAL STUDENTS..... 99

Melnytskyi Ye.O., Devitska A.I. ECOLOGY OF SPEECH COMMUNICATION IN THE DIGITAL SPACE: SUBSTANTIATING THE RESEARCH FIELD.....104

Khodakovska O.O. PSYCHOLINGUISTIC MECHANISMS OF PERCEIVING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE.....110

SECTION 6
TRANSLATION STUDIES

Kinaschuk A.V., Ukrainets A.R. IMPLEMENTATION OF TRANSLATION TRANSFORMATIONS WITHIN THE ENGLISH-LANGUAGE CINEMATOGRAPHIC TEXT AND ITS UKRAINIAN-LANGUAGE TRANSLATION (BASED ON THE HORROR FILM "THE CONJURING: LAST RITES").....116

Кісіль М.В., Штогрин М.В. LOST IN COMPRESSION: THE RENDERING OF THE PRAGMATIC MARKER *WELL* IN THE UKRAINIAN NETFLIX SUBTITLES OF HOW TO GET TO HEAVEN FROM BELFAST.....125

Kolosova H.A. THE IMPACT OF INTERNATIONAL ISO STANDARDS ON SCIENTIFIC AND TECHNICALTRANSLATION PRACTICE 131

Liubymova N.V., Kulazhenko O.P., Redko S.P. ETHNOCULTURAL DIMENSION OF TRANSLATION IN THE PARADIGM OF INTERCULTURAL COMMUNICATION.....137

Meleschenko A.I. COGNITIVE ASPECT OF TRANSLATION OF METAPHOR AND METONYMY IN FRENCH COMPUTER TEXTS.....142

Nechai N.V. REPRODUCING NATIONAL AND CULTURAL REALITIES IN THE TRANSLATION OF DRAMA.....150

Sheverun N.V., Palamarchuk O.F. ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПЕРЕКЛАД НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ.....155

SECTION 7
COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Myroshnichenko I.M., Faichuk T.H. PHRASEOLOGICAL UNITS OF SPORTS ORIGIN IN POLISH AND UKRAINIAN MEDIA HEADLINES (BASED ON PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT «BAR»).....162

Fu Tszin. THE CONCEPT OF 'HOME' IN THE UKRAINIAN AND CHINESE LINGUISTIC WORLDVIEWS: A COMPARATIVE ANALYSIS.....169

SECTION 8
STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Liakh I.M., Zhovtani R.Ya., Zymomria O.M. DEVELOPING LINGUISTIC AND CULTURAL PROFESSIONAL COMPETENCE AMONG FUTURE SPECIALISTS IN THE HOSPITALITY AND TOURISM SECTOR IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION 177

Scherbyna S.V., Lipatova M.V. METHODOLOGICAL ASPECTS OF FORMING INOFONE LISTENING SKILLS AT THE INITIAL STAGE OF LEARNING UKRAINIAN LANGUAGES.....187

SECTION 9
UKRAINIAN LITERATURE

Holovko L.H., Kreminska I.M. THE ROLE OF LANDSCAPE IN L. PERVOMAISKYI'S NOVEL «*WILD HONEY*».....191

Kryvchun V.H. LABYRINTHS OF THE "ENCHANTED CIRCLE" IN THE FIRST VOLUME OF OLENA ZVYCHAINA'S NOVEL "ENEMY OF THE PEOPLE".....197

Nikolaienko V.M., Kharcheva D.R. COMPOSITION AND ARCHITECTONICS OF R. PLOTNIKOVA'S NOVEL «REQUIEM FOR ROSA».....206

Rozdolska I.V. TARAS SHEVCHENKO IN YAKYM YAREMA'S MEMORIAL CRITICISM: AN EXISTENTIAL-GENERATIONAL PROJECTION.....210

SECTION 10
LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Kyskin O.M. THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL CASES IN ENGLAND AND ITS INFLUENCE ON THE FORMATION OF DETECTIVE FICTION..... **216**

Los O.V. THE LITERARY REPRESENTATION OF THE OTHER IN FREDRIK BACKMAN'S BEARTOWN TRILOGY..... **224**

Nikolenko O.M. THE METAPHOR OF THE ISOLATED INDIVIDUAL IN TWENTIETH-CENTURY LITERATURE: A COMPARATIVE STUDY OF THE "METAMORPHOSIS" BY FRANZ KAFKA AND "YOU" BY OLENA ZVYCHAINA..... **231**

Shkola I.V., Saliuk B.A., Tabakova H.I. CULTURAL CODE IN THE SPATIAL DIMENSION OF G. K. CHESTERTON'S NOVEL "THE RETURN OF DON QUIXOTE"..... **237**

SECTION 11
COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Van Chzhenkun. PARALLEL "THAW" PERIODS: SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN UKRAINIAN AND CHINESE LITERATURE IN THE 1960S–1980S..... **243**

Hao Tszin. THE FATE OF THE "NATURAL WOMAN" IN *THE FOREST SONG* AND *THE LAUGHING YINGNING*: AN ECOFEMINIST PERSPECTIVE..... **249**

SECTION 12
LITERATURE STUDIES

Oliinyk I.I. CRISIS AND TRANSFORMATION OF MASCULINE CANONS IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN DETECTIVE NOVEL..... **255**

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'373.2:801.81(=161.2)](045)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.1

ІСТОРИЧНО-ЗНАЧУЩІ НАЙМЕНУВАННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЧАСОПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ)

HISTORICALLY SIGNIFICANT NAMES AS A REFLECTION OF SPATIO-TEMPORAL SEMANTICS (BASED ON UKRAINIAN FOLKLORE TEXTS)

Дегрик І.С.,
orcid.org/0009-0005-3512-4307
аспірант кафедри української мови та журналістики
Уманського національного університету

У статті досліджено семантику часу і простору історично-значущих найменувань та їх репрезентантів у структурі українських фольклорних текстів. Об'єктом дослідження визначено українські народні пісні, балади, перекази, думи, як різновиди фольклорних магічних текстів, у яких віддзеркалено народне світосприйняття, символіка та механізми вербалізації часопросторових уявлень. Показано часопросторову семантику як систему уявлень про час і простір, що відображає міфологічний світогляд українців, проявляється циклічністю і символічністю та несе глибоке смислове навантаження. Проаналізовано магічні тексти крізь призму людського досвіду, потреб і світогляду, де в центрі уваги опиняється людина (як носій традиції, творець та споживач магічного слова). Визначено функції досліджуваних найменувань у структурі українських фольклорних текстів, що відображають не лише сакральні уявлення про час і простір, а й життєві прагнення, емоції, страхи та надії того, хто звертається до магічної дії. Вивчено семантику хоронімів, ойконімів, оронімів, гідронімів, агіонімів, геортонімів та виявлено механізми вербалізації часопросторових уявлень українців у фольклорі, а також їхній вплив на збереження культурної пам'яті. У фольклорних текстах часові та просторові категорії набувають додаткового символічного навантаження: вони відображають уявлення про межу між світом людей і світом духів, про сакральні місця, про маршрути переміщення магічної сили, а також виконують роль маркерів, що локалізують події у конкретному географічному просторі, а також вказують на сакральний чи магічний статус місця. Історично-значущі найменування структурують фольклорний текст, відображають повагу і зацікавленість українців до релігійних свят, обрядових моментів та локальних місць, формуючи особливу часопросторову семантику.

Ключові слова: історично-значущі найменування, українські фольклорні тексти, час, простір, лексема, семантика, символ.

This article examines the semantics of time and space in historically significant place names and their representations within the structure of Ukrainian folklore texts. The objects of study are Ukrainian folk songs, ballads, legends, and dumas, as varieties of folkloric magical texts that reflect the folk worldview, symbolism, and mechanisms of verbalizing spatiotemporal concepts. The study demonstrates spatiotemporal semantics as a system of concepts regarding time and space that reflects the mythological worldview of Ukrainians, manifests itself through cyclicality and symbolism, and carries profound semantic significance. Magical texts are analyzed through the prism of human experience, needs, and worldview, with the focus on the individual (as the bearer of tradition, creator, and consumer of the magical word). The functions of the studied names within the structure of Ukrainian folklore texts are identified, reflecting not only sacred conceptions of time and space but also the life aspirations, emotions, fears, and hopes of those who resort to magical action. The semantics of choronyms, oikonyms, oronyms, hydronyms, agionyms, and geortonyms have been studied, and the mechanisms of verbalizing Ukrainians' spatiotemporal conceptions in folklore, as well as their influence on the preservation of cultural memory, have been identified. In folklore texts, temporal and spatial categories take on additional symbolic significance: they reflect notions of the boundary between the human world and the spirit world, of sacred places, and of the paths along which magical power travels; they also serve as markers that situate events within a specific geographical space and indicate a place's sacred or magical status. Historically significant names structure the folklore text, reflecting Ukrainians' respect for and interest in religious holidays, ritual moments, and local places, thereby forming a distinct spatio-temporal semantics.

Key words: historically significant names, Ukrainian folklore texts, time, space, lexeme, semantics, symbol.

Постановка проблеми. Час і простір належать до найскладніших характеристик буття. Актуальність дослідження інтерпретації часу і простору у фольклорних текстах, зокрема піснях, баладах, переказах, думах, обумовлена тим, що ці категорії є фундаментальними для розуміння структури народної світоглядної моделі. Час і простір у текстах українського фольклору відображають особливості сприйняття світу українцями, їх зв'язок із природними циклами та життєвими подіями. Саме через фольклорні тексти розкривається глибинна символіка, яка формує мовну картину світу та забезпечує передачу культурної пам'яті від покоління до покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці аналіз фольклорних текстів здійснюється крізь призму міждисциплінарних підходів. Так, когнітивна лінгвістика аналізує, як у свідомості носіїв мови формуються уявлення про час і простір через структуру текстів. Сучасні підходи до аналізу фольклору ґрунтуються на комплексному вивченні тексту, його мовних, культурних та когнітивних особливостей, що дає змогу глибше зрозуміти механізми функціонування фольклорних текстів у народній традиції.

Історично-значущі найменування значною мірою відображають часопросторову семантику українських фольклорних текстів.

Н. Колесник зазначає, що «аналіз найуживаніших агіонімів українського пісенного фольклору переконує, що всі вони номінують персонажів, пов'язаних зі змінами пір року, із поклонінням предкам, а також святами створення світу, тобто дійових осіб давніх обрядів, будучи зовні християнськими, вони своєю внутрішньою формою співзвучні із дохристиянським розумінням Божественних заступників» [1, с. 97].

М.О. Вінтонів і Т.М. Вінтонів наголошують на важливому місці топонімів у мові, «оскільки зміна історичних епох, соціально-політичні перетворення в суспільстві віддзеркалюються в мові крізь призму онімів, змінюючи своє семантико-культурологічне наповнення» [2, с. 22]. Дослідники комплексно аналізують топоніми «крізь призму їхніх етимологічних, семантичних і прагматичних виявів» [2, с. 22], зазначаючи, що «під час етимологічного аналізу оніма розкривається історія українського народу, зокрема етапи заселення аналізованої території, беруться до уваги відомості з етнографії, географії, релігієзнавства, культури тощо» [2, с. 23]; а «під впливом історичних подій та потреб соціуму виникають певні найменування в системі топонімного простору, вони часто марковані соціокультурним складником, або емоційно-естетичними цінностями» [2, с. 24].

К.О. Мікрюкова зазначає, що «часто ойконіми, пов'язані з розвитком сюжету, з долею героя або героїні, формують підтекст твору або стають символами» [3, с. 37]. Ойконіми не тільки передають своєрідність місця, де відбуваються події, а й «дають змогу підкреслити особливості певної території» [3, с. 36]. К.О. Мікрюкова визначає такі функції ойконімів в авторській прозі: моделювання світу; хронологічного маркера відомих подій; орієнтира; динамізації; символічна; біографічна [3, с. 36–37].

Потребують дослідження історично-значущі найменування, що відображають часопросторову семантику, саме на матеріалі українських фольклорних текстів.

Постановка завдання: визначити основні типи історично-значущих найменувань, що зустрічаються у фольклорних текстах (хороніми, ойконіми, ороніми, гідроніми, дромоніми, агіоніми); проаналізувати функції цих найменувань у структурі українських народних пісень, балад, переказів, дум, як різновидів фольклорних магічних текстів; з'ясувати, як історично-значущі найменування формують часову та просторову семантику, структурують межу між буденним і сакральним, світом людей і світом духів.

Виклад основного матеріалу. Серед історично-значущих найменувань в українських фольклорних текстах зустрічаємо хороніми – власні назви обмежених територій, що мають певні межі, як-от історичні області, адміністративні райони, країни або місцевості. Це підклас топонімів, що описують географічні (природні) або адміністративні простори. Так, у переказі «Як домовик проганяв гостя»: *А в іншому селі* ***Київської області*** *мене поселили вже в людей, де сім'я. Він там був строїтіль і вистроїв хату на дві половини. То в одній половині вони жили й спали, а в другій ні, друга була пуста. То мене поселили в ту пусту, і сама я лягла спати. І тільки я заснула, як чую, що хтось бере мене за руку і тягне з кроваті! І знов я не спала. А на другу ніч кажу, що мені там погано спати самій, я ляжу тут з вами. Ну, то вони поклали мене тут, де батько лежав, і я вже з ними сплю. Але тільки задрімала, дивлюся, точна така сєрость, і йде через хату. То вже мене не зачепило. А пішло туди, в кухню, на ту половину. Це там, де я лежала, на цьому ліжку було зайнято, тут спав батько. А на тому ніхто не спав, то там домовик спав. То як я лягла, то він мене проганяв* [4, с. 67–68] історично-значущі найменування проявляються через

згадку про Київську область та село, що слугують хоронімами – назвами територій, які мають особливе значення для локалізації подій і формування просторової семантики. Саме ці просторові маркери не лише окреслюють географічні межі, а й відображають зв'язок людини з певною місцевістю та її традиціями. Через такі найменування фольклорний текст передає особливу атмосферу, дозволяє відчути часову глибину та сакральність простору, де розгортаються події, підкреслюючи межу між буденним і магічним, між світом людей і світом духів. Хороніми у наведеному вище переказі виконують функцію не просто географічних орієнтирів, а й важливих семантичних елементів, які структурують часопросторову картину світу українського фольклору.

Історично-значущі найменування (*Україна, Вкраїна, Придніпрянщина, Крим*) поширені в українських народних піснях: жартівливій пісні «Мав я раз дівчиноньку»: *Щоби врятуватися від спокуси, / Пішов, записався я в усусуси. / Приспів / Вже про галичаночку на думаю, / Бо на* ***Придніпрянщині*** *десять маю. / Приспів* [5, с. 67]; у піснях про кохання «Взяв би я бандуру»: *Взяв би я бандуру та й заграв, що знав; / Через ту бандуру бандуристом став. / А все через очі, коли б я їх мав, / За ті карі очі душу б я віддав / Марусино, серце, пожалій мене, / Візьми моє серце, дай мені своє. / Де* ***Крим*** *за горами, де сонечко сяє, / Там моя голубка з жалю завмирає* [6, с. 51-52]; «Козак од'їжджає, дівчинонька плаче»: *Козак од'їжджає, / Дівчинонька плаче: / «Куди їдеш, козаче? / Козаче-соболю, / Візьми мене із собою / На* ***Вкраїну*** *далеку!»* [6, с. 67]; у козацькій пісні «Ой гай, мати»: *Ой гай, мати, ой гай, мати, / Ой гай зелененький; / Ой поїхав з* ***України*** */ Козак молоденький* [6, с. 196].

У переказі «Дівчина-відьма»: *Межи жінками трафляються декотрі відьми або опериці. Коли який отець має сім дочок, то сама наймолодша буде відьма. Отже, оде чоловік мав дочку-відьму. Коли прийшло* ***свято Юрія****, вона взяла дійницю, намастилася таков мастев, що її ніхто не видів, сіла на коцюбу і поїхала через каглу (тут – димар. – М.Д.) на готар (поле між селами – М.Д.). Разом з відьмами вона звибрала росу від кожної звірини і зайшла до свого села до сусіди, щоби відібрати молоко його дуже молокодайний корові. Сусід цей не спав цілу ніч, а по браму стайні прибив борону з зубцями, котру робив потрошки цілий рік. Відьма, прийшовши до стайні, злапалася* [4, с. 75] засвідчено, що історично-значущі найменування служать ключовими маркерами часопросторової семантики. Тут зустрічаємо такі лексеми, як *готар* (поле між селами), *село*, геортонім *свято Юрія*. *Готар* виступає ойконімом, що окреслює межу між поселеннями, підкреслюючи просторову структуру народного буття: саме такі топоніми дозволяють локалізувати події в реальному та символічному просторі, відчувати особливу атмосферу українського фольклору. *Село* згадується як місце проживання персонажів, і воно не просто географічний орієнтир, а частина традиційної картини світу, де розгортаються магічні події та обряди. *Свято Юрія* – це хронім, що позначає конкретний час року, пов'язаний із природними циклами та ритуалами, відображаючи традиційні уявлення про зміни у світі та сакральні моменти. Через такі найменування текст передає глибину часопросторових уявлень: події розгортаються не просто в абстрактному просторі, а в конкретному місці й у визначений час, що має культурне та символічне значення для українців. Історично-значущі найменування структурують фольклорний текст, створюючи межу між буденним і магічним, між світом людей і світом духів, забезпечуючи передачу традиційної картини світу від покоління до покоління. Вони формують семантику простору й часу, надаючи тексту особливого змісту та глибини, що дозволяє відчути зв'язок із предками, природою та сакральним світом. Описове фольклорне мовлення, як зазначає І. Гунчик, передбачає розгортання вербального процесу в описово-епічній формі, а «експлікативна наративація передбачає зобразити й описати у хронотопі фольклорних персонажів або неживі об'єкти у їх різноманітних діях, процесах, які в підсумку відображають функціональне призначення цілого магічно-сакрального тексту» [7, с. 85].

У досліджуваних текстах зустрічаємо природній ойконім *луг Базалуг*: *То там вони собі пристань занімали, / Та в* ***луг Базалуг*** *гуляти із кгаляри вихождали; / То там вони собі в лузі Базалузі недовго промешкали…* [8, с. 49]; оронім *Савур-могила*: *Ей, то о* ***Савур-могили*** *ой! Прихожає, / (Одно – безділья / Друге – голодья / Третєє – бездоріжья), – / До Савур-могили прихожає, / На Савур-могилу голову склоняє, / Гірко сльозами ридає* [8, с. 111].

Християнські агіоніми *Бог, Меланка* часто зустрічаємо у колядках та щедрівках: *Добрий вечір тоюі, господарю! / Стережи,* ***Боже****, твойого товару. / Твойого товару від всякого спадку, / Щоб не було якого припадку. Хорошеньку господиню маєш, / Хорошенько її поважаєш: / Як чашечка у меду, / Як соловейко у саду* [6, с. 8]; *Ой* ***Бог*** *йому дав хорошу жону в його дому* [6, с. 17];

Місяченьку, мій братику, / Зійди рано, постій мало, / Поки я бички позапрягаю, / Житопшеницю порозсіваю. Роди, ***Боже****, жито й пшеницю / Без кукілю, без метлиці, / А нам, діткам, по варяниці* [6, с. 21]; *Наша* ***Меланка*** *господиня, / На ополонці ложки мила, / Щедрий вечір, добрий вечір, / Добрим людям на здоров'я!* [6, с. 21];

Ойконіми – власні назви населених пунктів (міст, селищ, сіл) функціонують у текстах українського фольклору: *В* ***Києві*** *грім загримів, / А в Синяві стоять хмари, / А у Перемишлі дощі взишли…* [6, с. 28]; «*Ти не знаєш, старий соколе, що робити. / Полети ти на* ***Царгород*** *город, жалібненько заквили…»* [8, с. 31].

У переказі «Відьма – колесо» *Там, де дорога з* ***Губчі*** *на* ***Зеленці****, був величезний горбок і цегельня. А ще раніше жили люди, жив там один дядько. В нього було господарство. І це дуже давно, років 12 тому, чув я таку байку – баби розказували. Що одного разу ввечері, чи там рано – вже не доберу толку – вийшов той дядько рано до хлівів. Як він дивиться, то котиться до його хазяйства колесо* [4, с. 88–89] історично-значущі найменування – *дорога з Губчі на Зеленці*, *горбок* та *цегельня* – відіграють важливу роль у формуванні часопросторової семантики тексту. Дорога з *Губчі* на *Зеленці* виступає ойконімічним і топонімічним маркером, що локалізує події у конкретному географічному просторі, дозволяє відчути прив'язаність до певної місцевості, відтворити атмосферу народного буття та магічних подій. *Горбок* і *цегельня* – це ороніми, які вказують на рельєф і функціональні об'єкти, що були частиною повсякденного життя та господарства, створюючи межу між буденним і сакральним простором. Такі найменування не тільки окреслюють просторові координати, а й формують уявлення про минуле (*дуже давно*, *років 12 тому*), відображаючи часовий вимір, що дозволяє простежити зв'язок поколінь і передачу культурної пам'яті. Саме через ці лексеми фольклорний текст структурує межу між реальним і магічним світом, підкреслюючи особливість події та її значення для традиційної картини світу українців. Так, *дорога*, *горбок* і *цегельня* стають не лише географічними орієнтирами, а й символами простору, де відбуваються незвичайні явища, а згадка про «давно» – маркером часу, що вказує на глибину народної пам'яті та циклічність життя.

Гідронім *Дніпро* у переказі «Способи впізнавання відьм» *Як відьма доїть корову, то її побачиш тільки крузь таку борону, щоб почав уранці робить да до заходу сонця і зробив. Ще можна пізнати відьму по тому, що, як топить її, то не тоне. Раз у якімсь-то селі, за* ***Дніпром****, неділь зо три не було дощу. От і почали топить баб, про которих говорено, що відьми. Так троє не потонуло, хоч і руки, і ноги були позв'язувані* [4, с. 90] локалізує події у просторі, вказуючи на конкретну географічну область, що має особливе значення для української культури. *Дніпро* – це не просто річка, а символічна межа, яка в народних уявленнях розділяє різні світи, слугує кордоном між реальним і магічним, буденним і сакральним. Саме завдяки цьому просторовому маркеру текст набуває глибини, дозволяє відчути атмосферу конкретної місцевості, її традицій та вірувань. Згадка про «неділь зо три не було дощу» відображає хронологічний вимір – хронім, що структурує події у часі, вказуючи на тривалу періодичність і зв'язок з природними циклами. Це також підкреслює важливість обрядових дій, які здійснюються у відповідний час, і вплив магічних подій на життя громади. Таким чином, історично-значущі найменування – *Дніпро* як гідронім і часовий маркер *неділь зо три* – формують семантику простору й часу у фольклорному тексті. Вони не лише окреслюють географічні й хронологічні координати, а й поглиблюють символічний зміст, створюючи межу між звичайним життям і магічними подіями, забезпечуючи передачу культурної пам'яті та традиційної картини світу українців від покоління до покоління. Саме через такі імена й часові маркери оживає глибинна символіка українського фольклору.

В українській баладі «Мала мати одну дочку» зустрічаємо ще один гідронім – *Дунай (Дунайочок)*: *Мала мати одну дочку, / Та й купала в барвіночку. / Та й купала, вишивала, Щастя-долі не вгадала. / Щастя-долі не вгадала, / За п'яниченьку віддала. / А п'яниця п'є, гуляє, / Йде додому, жінку лає. / – Іди, жінко, й утопися, / Бо ти мені не годишся. / Пішла мила до Дуная / Та й з* ***Дунаєм*** *розмовляє. / – Ой* ***Дунаю****,* ***Дунайочку****, / Прийми мене, хазяйочку* [9, с. 39], що виступає не лише як географічний орієнтир, а й як символічний маркер простору й часу. У наведеному уривку річка *Дунай* отримує особливу роль у структурі балади: вона стає місцем переходу, межею між життям і смертю, між буденним світом і сакральним простором. Звернення героїні до *Дунаю* підкреслює глибокий зв'язок із природою, а сама річка постає як живий персонаж, здатний впливати на долю людини, що характерно для українського фольклору. Гідронім *Дунай* у баладі є маркером простору, що локалізує події у конкретній географічній площині, водночас створює атмосферу трагізму та безнадії. Саме біля *Дунаю* розгортається кульмінаційний

момент балади, а саме: рішення героїні покинути земний світ, що символізує перетин сакральної межі. Річка виступає як межа між минулим і майбутнім, між земними стражданнями і обітницею нового буття, а її згадка в тексті вказує на циклічність життя, зв'язок поколінь і культурну пам'ять народу. З точки зору категорії часу, *Дунай* відіграє роль хронотопу, тобто простору, в якому відбуваються доленосні події. У фольклорній традиції річки часто асоціюються із сакральними моментами, переходами, очищенням і зміною життєвих циклів. Звернення до *Дунаю* підсилює уявлення про річку як про живу істоту, що має владу над людською долею, і водночас відображає глибинну символіку українського фольклору: *Дунай* стає місцем, де час ніби зупиняється, а простір набуває сакрального значення.

Крім річки *Дунай* у баладі, де *Тихо, тихо* ***Дунай*** *воду несе, / А ще тихше дівка косу чеше. / Що начеше, то на* ***Дунай*** *несе, / Що розпусте, то на* ***Дунай*** *пусте. – Пливи, косо, цим* ***Дунаєм*** *просто…* [9, с. 25], у пісні про кохання «В кінці греблі шумлять верби»: *В кінці греблі шумлять верби, / Що я насадила… / Нема того козаченька, / Що я полюбила. / Ой, нема козаченька, – / Поїхав за* ***Десну****; / Рости, рости, дівчинонько, / На другую весну!* [6, с. 52–53] функціонує річка *Десна*; а у козацькій пісні «Там, де Ятрань круто в'ється» зустрічаємо гідронім *Ятрань*: *Там, де Ятрань круто в'ється, / З-під каменя б'є вода – / Там дівчина воду брала, / Чорнобрива, молода* [6, с. 204].

У переказі «Способи впізнавання відьм» *Ще коли хочеш познать відьму, то стережи купального попелу. Вони купальний попел варять у воді, як треба летіть на* ***Лису гору****, да як побризкає себе тею водою, то й полетить у комен* [4, с. 91] оронім *Лиса гора* є ключовим для формування часопросторової семантики у фольклорному тексті. *Лиса гора* – це не просто топонім, а символічний простір, який у народних віруваннях асоціюється з місцем зібрання відьом, проведення магічних ритуалів і переходу до іншого, потойбічного світу. Згадка про *Лису гору* у переказі створює атмосферу загадковості, межі між світом людей і світом духів, та підкреслює особливий час (*купальська ніч*), коли магічні сили активізуються. Таким чином, історично-значущі найменування структурують фольклорний текст, надаючи йому глибини, локалізуючи події у конкретному місці і часі, що є важливим для зв'язку з предками і природою.

Переказ «Як пізнати відьму» *Пізнати відьму можна у Великдень: в заутрені вона цілує замка в церкві. Можна ще пізнать, як скотину виганяєш у череду* [4, с. 91] активує історично-значущі найменування, а саме: *Великдень* (назва з'явилася наприкінці першого тисячоліття з приходом на українську землю християнства) та його репрезентанти: *заутреня*, *церква*, *череда*, що виступають ключовими маркерами часопросторової семантики. *Великдень* окреслює конкретний сакральний час, коли, за народними уявленнями, магічні сили особливо активні. *Заутреня*, як частина богослужіння, локалізує події у символічному просторі релігійного обряду, підкреслюючи межу між буденним і святковим, між світами людей і духів. *Церква* виступає ойконімом, що має не лише географічне, а й сакральне значення: це простір, де розгортаються магічні події й де відьма проявляє свою сутність. *Череда* – локальна назва для групи худоби, яка вказує на традиційний спосіб життя, пов'язаний із сільською громадою, ритуалами і віруваннями.

Висновки. Історично-значущі найменування в українських фольклорних текстах слугують потужними маркерами часопросторової семантики, формуючи глибинний зв'язок між подіями, місцем і часом. Через ойконіми, ороніми, гідроніми, агеоніми, геортоніми та хороніми відтворюється локалізація подій, передається атмосфера народного буття, а також сакральний зміст, що трансформує простір і час у символічні межі між реальним та магічним світом. Фольклорні тексти завдяки історично-значущим найменуванням підкреслюють циклічність життя, зв'язок поколінь і традиції українського народу. Такі імена не лише окреслюють географічні та хронологічні координати, а й поглиблюють символічний зміст, що є основою для формування картини світу. Перспективи подальших досліджень полягають у порівняльному вивченні семантики онімів у різних жанрах українського фольклору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колесник Н. Власні назви в українському фольклорі : сакральна онімія : навч. посіб. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 192 с.

2. Вінтонів М.О., Вінтонів Т.М. Семантика і структура мікротопонімів міста Києва (на матеріалі історичних онімів Пріорка, Крістерова Гірка, Кинь-Грусть). *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 35. С. 21–26. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.3

3. Мікрюкова К.О. Роль ойконімів в ідіолектах письменників-постмодерністів. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. № 2. С. 34–37. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.2.6

4. Українські міфи, демонологія, легенди. Упоряд. М.К. Дмитренко. Київ : Муз. Україна, 1992. 144 с.
5. Українські народні жартівливі пісні / Упорядкув. Володимира Єсипка. Київ : Техніка, 2005. 232 с.
6. Українські народні пісні. Худож.-оформлювач П.С. Риженко. Харків : Фоліо, 2001. 249 с.
7. Гунчик І. Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 232 с.
8. Українські народні думи. Уклад. К. Грушевська. У 2 т. Т. 1. К. 2004. 304 с.
9. Українські балади. Упоряд. М.К. Дмитренко. Київ : Укр. центр духов. культури, 1993. 64 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 811.161.2’373.21’42: 808.51:159.95
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.2

ОЦІННІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ В НАВЧАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

EVALUATIVE SPEECH ACTS IN EDUCATIONAL DISCOURSE

Калько В.В.,
orcid.org/0000-0002-9394-1664
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Дядюра Г.М.,
orcid.org/0000-0002-6710-941X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та загального мовознавства
Черкаського державного технологічного університету

Кухарєва-Рожко В.І.,
orcid.org/0000-0001-6466-9115
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та загального мовознавства
Черкаського державного технологічного університету

У статті комплексно проаналізовано оцінні мовленнєві акти навчального дискурсу, описано ефективність їхнього персуазивного впливу. Навчальний дискурс визначено як комплекс інституційно регламентованих і соціально стандартизованих ситуацій комунікативної взаємодії, що мають інформаційно-контролювальне й виховне спрямування від передавачів знань (викладачів, вчителів, навчальних текстів) на їхніх реципієнтів (студентів, учнів). Пересуазивність кваліфіковано як факультативну текстово-дискурсивну категорію, орієнтовану на зміну поведінки, оцінок, поглядів.

Вивчення оцінної стратегії навчального дискурсу в соціолінгвістичному аспекті дало змогу зрозуміти, як мовні засоби аксіологічності функціюють у контексті соціальних норм, культурних цінностей, ієрархічній соціально-рольовій комунікативній ситуації «учитель – учнівство».

Оцінні мовленнєві акти в навчальному дискурсі реалізують такі інтенції: інформативну, стимулювальну, прогностичну, орієнтувальну, розвивальну, контактну, персуазивну. Вони наділені могутнім мовленнєвим впливом, адже, по суті, спрямовані не лише на інтерпретацію досягнень, а й на спонукання здобувача до подальших дій. Їхня перлокутивна сила має вияв у впливі на почуття, відчуття й поведінку учнів. Позитивна оцінка підвищує навчальну діяльність, сприяє результативності процесу оволодіння знаннями, а негативна – може як стимулювати, так і викликати емоційну напругу. Персуазивна оцінна стратегія надавачів освітніх послуг орієнтована на створення мотивації й забезпечення пояснення результатів навчання. За ступенем вияву іллокутивної сили значна частина експресивів у навчальному дискурсі є непрямими мовленнєвими актами, адже адресант реально повідомляє адресату більше, аніж було сказано, бо має на меті регулювання освітньої активності індивіда.

Ключові слова: оцінні мовленнєві акти, прагматика, іллокуція, перлокуція, експресив, персуазивність, дискурс.

This article comprehensively analyzes evaluative speech acts within educational discourse and describes the effectiveness of their persuasive impact. Educational discourse is defined as a complex of institutionally regulated and socially standardized situations of communicative interaction between knowledge transmitters (lecturers, teachers, educational texts) and their recipients (students, pupils), which are informational-control and educational in orientation. Persuasiveness is qualified as a facultative textual-discursive category aimed at changing behavior, evaluations, and views.

The study of the evaluative strategy of educational discourse from a sociolinguistic perspective has made it possible to understand how linguistic means of axiologicality function within the context of social norms, cultural values, and the hierarchical socio-role communication situation of «teacher – learner».

Evaluative speech acts in educational discourse realize the following intentions: informative, stimulating, predictive, orienting, developmental, contact, and persuasive.

Evaluative speech acts in educational discourse possess a powerful communicative influence, as, in essence, they are directed not only at interpreting achievements but also at stimulating the learner towards further actions. Their perlocutionary force is to influence students feelings, perceptions, and behavior. Positive evaluation enhances learning activities and contributes to the effectiveness of the knowledge acquisition process, while negative evaluation can either stimulate or cause emotional tension. The persuasive strategy of educational service providers is focused on creating motivation and explaining learning outcomes. In terms of the degree of illocutionary force, a significant portion of expressive in educational discourse are indirect speech acts, as the addressee actually communicates more to the recipient than was explicitly stated, aiming to regulate the individual's educational activity.

Key words: evaluative speech acts, pragmatics, illocution, perlocution, expressive, persuasiveness, discourse.

Постановка проблеми. Проблеми результативної міжособистісної та професійної взаємодії належать до ключових питань у соціології, соціолінгвістиці, прагматиці, психології, педагогіці тощо, адже соціальний аспект переконливого впливу можливий лише за умов комфорт-

ного й ефективного спілкування [13, с. 711]. Навчальний дискурс – особлива форма комунікативної діяльності, у якій вагомість персуазивних стратегій задля реалізації поставленої мети є яскраво вираженою.

Персуазивність пов'язана з вербальними й невербальними сигналами та обов'язково передбачає запрограмований намір впливати. Одним із важливих засобів впливу в педагогічному спілкуванні є оцінні мовленнєві акти, які можемо кваліфікувати як інструменти стимулювання навчальної діяльності. Дослідники наголошують на перевагах вербального оцінювання, яке не лише надає інформацію про навчальний прогрес дитини, а й націлює, мотивує, заохочує старанніше працювати, запобігає сегрегації, підвищує впевненість у собі [16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгводидактиці досліджено структуру, основні складники й категорії навчального дискурсу, обґрунтовано технології навчання й оцінювання, проаналізовано дискурсивні особливості учителя й учнів (О. О. Біляковська, Н. Б. Голуб, С. О. Караман, А. В. Нікітіна, Н. М. Остапенко, М. І. Пентилюк, О. М. Петрук, О. М. Семеног, Л. Д. Шевчук й ін.). Вербальна оцінка, фіксуючи не лише результат, а й зусилля учня, демонструючи конкретні досягнення, тактовно вказуючи на способи усунення недоліків, дає змогу навіть слабшим школярам відчути успіх і природне бажання вдосконалюватися [9, с. 468–469]. У психології описано сприйняття оцінки як складний когнітивний, емоційний процес, під час якого людина інтерпретує сторонню оцінку про свої дії, результати чи саму себе (І. Ф. Аршава, Дж. М. Барч, Д. Гопкінз, Н. В. Гриньова, Л. О. Калмикова, Р. Келіпелл, О. В. Савченко, П. Скотт, Дж. М. Фергюсон, Н. Ф. Шевченко й ін.). За даними психологів, дві третини часу на уроці вчитель присвячує активній комунікативній діяльності, виділяючи більшість часу поясненню навчального матеріалу й досягнень учнів [4, с. 21], а вербальне оцінювання – важкий і тривалий процес, і головне його правило – подавати інформацію в позитивному, а не в негативному світлі, допомогти, дати шанс на подальший розвиток [3, с. 136]. У мовознавстві також спостерігаємо актуалізацію уваги до проблем вивчення персуазивного впливу в різних типах дискурсу (Ф. С. Бацевич, О. В. Бабире, І. О. Голубовська, Т. А. Космеда, О. М. Красненко, Ю. П. Маслова, Т. В. Цилюрик, Д. Д. Харитонова й ін.). Аргументація, яка трансформує комунікативний акт у процес доведення істинності та доцільності [2, с. 21], потребує інтенсифікації впливу, яку й забезпечують експресиви, перетворюючи раціональні докази на емоційно забарвлені переконання, що змушує слухачів не просто реагувати, а й ідентифікувати себе відповідно до погляду мовця [2, с. 20]. Цілком погоджуємося з думкою Ю. П. Маслової, що персуазивний дискурс – це експліковане інформаційне поле, що охоплює простір фактів, доказів, зрепрезентоване релевантним змістом, де аргументами є вербальні засоби увиразнення тексту й невербальні семіотичні ресурси, що мають емоційний соціально-орієнтований вплив на реципієнта [8, с. 36]. Утім, особливості персуазивного потенціалу оцінних мовленнєвих актів та їхня перлокуція в навчальному дискурсі й досі не отримали належної уваги в лінгвопрагматиці.

Постановка завдання. Мета статті – комплексний аналіз оцінних мовленнєвих актів навчального дискурсу як засобів персуазивного впливу, опис їхній основних інтенцій і функцій. Матеріалом дослідження послугували оцінні висловлення, вилучені методом залученого спостереження з навчального дискурсу вчителів та викладачів. Для реалізації поставленої мети було використано метод прагматичного аналізу, який уможливив опис оцінних висловлення як мовленнєвих актів, наділених не лише аксіологічним потенціалом, а й потужних засобів персуазивного впливу, дав змогу виявити їхню прагматичну специфіку, установити експліковані й імпліковані іллокуції в навчальному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Ефективність навчального дискурсу, його персуазивність залежить від комунікативних стратегій – оптимальної реалізації намірів мовця щодо досягнення конкретної мети, контролю й вибору дієвих ходів спілкування і видозміни в конкретній ситуації [1, с. 133]. Він є інституційно й соціально стандартизованою ситуацією комунікативної взаємодії, що має контролювальне й виховне спрямування, один із вагомих його інструментів – оцінна стратегія – складник інтенційної програми навчального дискурсу, який виражає ставлення адресанта (надавача освітніх послуг) до досягнень адресанта (здобувача освіти), його поведінки за відносною шкалою «краще – так само добре – нейтрально – так само погано – гірше» з метою підвищення результативності навчання. Оцінна стратегія в навчальному дискурсі спрямована на позитивну аксіологічність, її реалізують мовленнєві акти експресиви, які виражають психологічний стан мовця, його емоційну напругу, реакцію на події [10, с. 6; 6, с. 21], й прагматично спрямовані на зміну й коригування системи оцінок у свідомості комуніканта [5, с. 489]. Їхня іллокутивна сила – схвалення чи невдоволення, намір

пом'якшити критику, зберегти «статус обличчя» співрозмовника.

Оцінні мовленнєві акти в освітньому процесі, з одного боку, спрямовані на оцінку минулих дій, вчинків, досягнень, а з іншого – орієнтовані в майбутнє, оскільки передбачають розгортання комунікації, яку опосередковано сприймає адресат. Це водночас і реакції на навчальні здобутки, і регулювання освітньої діяльності, і вплив на міжособистісні взаємини й чуттєво-емоційний стан школярів. Оцінні висловлення, як слушно зауважує Т. А. Космеда, передбачають як обов'язкові компоненти – об'єкт, мотив оцінки, оператори – засоби вираження, так і факультативні – суб'єкт, оцінні предикати [7, с. 270]. Експресиви репрезентують взаємозалежність суб'єкта оцінки як члена соціуму, об'єкта оцінки як значущого елемента соціуму, суспільних норм і стереотипів із закріпленою за ними функцією підстави для оцінювання [11, с. 29]. У навчальному дискурсі об'єктом оцінки є навчальні досягнення учнів: знання, уміння, навички, ставлення, цінності. Мотив оцінки – усвідомлена професійна потреба дати належну характеристику освітній діяльності здобувачів освіти, висловивши позитивне, нейтральне чи негативне ставлення до результатів навчання, спрямована на визначення їхнього навчального поступу й підвищення ефективності навчання. Оцінні оператори – лексичні й граматичні мовні засоби. Суб'єктом оцінювання в навчальному дискурсі є вчитель, який застосовує рекомендовані критерії й забезпечує зворотний зв'язок. Оцінні предикати – це присудки, які виражають суб'єктивну оцінку. Цілком аргументовано вирізняти ще один компонент у структурі оцінних висловлень – реципієнта з тим поправним коефіцієнтом, що він – обов'язкова умова аксіологічної комунікативної ситуації [11, с. 79]. Реципієнтом в навчальному дискурсі є здобувач освіти, який одночасно і отримувач, й інтерпретатор повідомлення. Інтерпретація оцінного висловлення залежить від багатьох чинників: вербального наповнення, комунікативної ситуації, інтонації, контексту спілкування, індивідуальних особливостей адресата. У навчальному дискурсі експресиви часто містять не лише позитивну оцінку теперішнього результату, а й непряме вказування на попередні недоліки, пор.: *Сьогодні відповідь набагато краща.* Така імпліцитність змісту впливає на сприйняття висловлення учнями.

Дж. Сьорль зауважує, що експресиви, імовірно, чи не єдиний клас висловлень, для якого відповідність між словами й світом не має значення, адже мовець не прагне підлаштувати реальність до слів або слова до світу дійсності [15, с. 98]. Могутня персуазивність притаманна предикатам, педагоги часто підсилюють впливовість експресивів, уживаючи мовні одиниці зі значенням обізнаності (*знаю, розумію, пам'ятаю, помічаю, здогадуюся* тощо) й упевненості (*упевнений/упевнена, переконаний/переконана, не сумніваюся, не маю ані найменшого сумніву, вірю* тощо). Вони вказують на те, що мовець вважає інформацію істинною, адже їхня семантика містить вихідний, фоновий смисл, у якому зазвичай ніхто не сумнівається. Фактивний предикат *знати*, близьке до нього за змістом дієслово зорового сприйняття *бачити*, емотив *радіти*, ментальний предикат *вірити*, вживаючись у пропозиційній частині оцінних висловлень, задовольняють базову потребу індивіда в довірі, визнанні, вони не просто констатують факт, а перформативно працюють як акти навіювання, програмуючи свідомість респондента на досягнення результату, пор.: *Я знав/знала, що ти впораєшся; Я бачу, як ти стараєшся; Рада бачити, що ти вправно працюєш; Щиро радію твоїм успіхам; Знаю, ти впораєшся з цим складним завданням; Я вірю в твої сили; Вірю, що незабаром ти отримаєш кращу оцінку*. Ці дієслова можна вважати мовними тригерами, які запускають й підтримують ефект Розенталя. Ще в 1968 році Г. Розенталь і Л. Джекобсон провели експеримент, результати якого довели, що учень, якого вчитель вважає розумним і має позитивні очікування щодо його навчальної діяльності, поступово показує кращі результати успішності [14, с. 22]. Перлокутивний ефект таких мовленнєвих актів залежить від того, настільки пропозиційна інформація відображає реальний стан успішності учня й якою мірою зміст висловлення відповідає тому, що думає адресат (умова щирості).

Прагматично оцінні висловлення надавачів освітніх послуг спрямовані на:

1) інформування про позитивні зміни в навчальній діяльності школярів: *Ти швидко вчишся!; З кожним днем ти працюєш усе краще; Сьогодні вже краще; Твоя праця дає результати; Добре, але треба ще підучити*; *Ти робиш значні успіхи; Хороша робота, але я знаю, що ти здатен на більше*;

2) констатування факту навчальних досягнень здобувачів: *Чудова робота; Молодець!; Розумничка!; Ти чудово засвоюєш матеріал; Ай молодець, я так і знала, що правильно напишеш; Відмінно!; Це перемога*;

3) м'яке спонукання до навчальної діяльності: *Ще трішки зусиль, і все вийде; Добре, але зверни увагу на помилки; Будь ласка, будь уважнішим, і ти досягнеш успіху; Старайся, у тебе все вийде; Знаю, ти зможеш краще*;

4) повідомлення про позитивний психоемоційний стан адресанта, зумовлений навчальною діяльністю учнів: *Щиро рада за тебе; Твій твір приніс мені багато радості; Насолоджувалася твоєю презентацією; Захоплююся твоєю майстерністю читати вірші; Дивуюся твоїй працездатності! Так тримати.*

У таких висловленнях представлено як експліцитну оцінку, виражену за допомогою лексичних, граматичних, стилістичних мовних засобів, яка слугує прагматичним маркером конструктивної комунікативної взаємодії, так і імпліцитну, створену через підтекст висловлення, метафору, порівняння, що дає змогу сприймати помилки як етап навчання і сприяє внутрішній мотивації, створенню довірливої, партнерської, кооперативної атмосфери спілкування.

Ч. Стівенсон наголошував на персуазивному потенціалі оцінних висловлень, які покликані спонукати слухача до дій, переконати в чомусь, бо аксіологічність не лише викликає в адресата певний психологічний стан, а й відображає прагматичний аспект знакової ситуації [17, с. 177]. Іллокутивна сила оцінних висловлень в навчальному дискурсі наділена регулятивним потенціалом, адже «кваліфікуючи вчинок як хороший, ми надаємо своєму висловленню іллокутивну силу похвали; якщо називаємо вчинок правильним, то лише стимулюємо реципієнта до адекватної поведінки / реакції» [11, с. 22].

Перлокутивна сила оцінних мовленнєвих актів орієнтована на персуазивний вплив; адресат, сприймаючи його, перевіряє на адекватність, проєктує на власну оцінку і, як наслідок, дієво й емоційно реагує. Вона пов'язана зі складністю інтерпретування: висловлення конструктивної критики, указівка на помилки, а не лише загальна похвала часто призводять до неоднозначного розуміння змісту оцінного висловлення здобувачами освіти.

Виразною особливістю оцінних мовленнєвих актів є інтенсифікація ступеня вияву навчальних досягнень адресата. Із цією метою надавачі освітніх послуг використовують загальнооцінні (*добре, відмінно, супер, прекрасно, неповторно, чудово, зразково, неперевершено, надзвичайно* тощо) й частковооцінні (*наполегливий, розумно, вдало, старанно, вправно* тощо) лексичні засоби. Вирішальна роль у вираженні оцінки належить прислівникам і прикметникам, які семантично наділені здатністю виражати ознаки градуйовано. У таких висловленнях часто наявні інтенсифікатори, які додають стратегії оцінювання переконливості, емоційності, підкреслюючи позитивне (*надзвичайно, дуже, грандіозно*) чи негативне (*майже, трохи, мало, не зовсім*): *Ти робиш це дуже добре; Цілком правильна думка; Майже ідеально; Прикра помилка; Мало докладаєш зусиль*.

Ураховуючи особливості інституційної комунікативної взаємодії «учитель – учнівство», її прагматичну спрямованість, оцінні мовленнєві акти реалізують такі інтенції: інформативну – повідомляє школярам про стан навчальних досягнень, напр.: *Невеликий прогрес щодня дає великі результати; Невдача – це шлях до успіху*; стимулювальну – активізує внутрішні й зовнішні мотиви до навчання, спонукає до підвищення навчальної діяльності, пор.: *Не намагайся бути ідеальним. Просто спробуй бути кращим, ніж ти був учора; Треба попрацювати додатково над такими завданнями*; прогностичну – ставить перед учнями цілі й завдання, визначаючи як поточний стан успішності вплине на майбутнє: *Ти докладаєш багато зусиль – у тебе все вийде; Не все вдалося, наступного разу буде краще*; орієнтувальну – дає змогу учасникам освітнього процесу відстежувати динаміку результатів навчання: *Ти стаєш кращим. Тепер тебе ніщо не зупинить; Треба ще раз повторити цю тему*; розвивальну – мотивує учнів до самовдосконалення: *Сьогодні дев'ять балів! Старайся!; Треба попрацювати додатково над такими завданнями*; контактну – сприяє установленню й підтримці гармонійних стосунків між учасниками освітнього процесу; персуазивну – адресант впливає за допомогою оцінки на реципієнта, змінюючи його погляди, поведінку, ставлення.

За степенем вияву іллокутивної сили значна частина експресивів у навчальному дискурсі є непрямими мовленнєвими актами, у яких «адресант реально повідомляє адресату більше, аніж було сказано» [5, с. 151], бо вони мають на меті регулювання поведінкової активності індивіда, соціального суб'єкта та виконують інтеграційну функцію в соціумі [10, с. 205]. Для оцінних висловлень властива поліілокутивність, бо імпліцитні смисли в процесі комунікативної взаємодії набувають усвідомленого вираження: експресив + комісив: *Ти стаєш кращим. Тепер тебе ніщо не зупинить*; експресив+ репрезентатив: *Ти сміливіший, ніж підозрюєш, сильніший, ніж здаєшся, і розумніший, ніж ти думаєш*; директив + репрезентатив: *Старайся, ти можеш*; репрезентатив + комісив: *Ти докладаєш багато зусиль – у тебе все вийде*; репрезентатив + експресив + комісив: *Я знаю, що це важко, але ти впораєшся*; директив + експресив + комісив: *Не намагайся бути ідеальним. Просто спробуй бути кращим, ніж ти був учора*. Досить ефективною додатковою іллокутивною силою експресивів є комісив, який

у процесі переконання сприяє створенню довіри, упевненості, переводить мовлення в площину майбутнього позитивного результату. Вживаючи їх, педагог формує у свідомості школярів чітку позитивну картину майбутнього, адже, уже діючи зараз, можна отримати успішні навчальні досягнення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оцінні мовленнєві акти в навчальному дискурсі наділені могутнім мовленнєвим впливом, адже, по суті, спрямовані не лише на інтерпретацію досягнень, а й на стимулювання здобувача до подальших дій. Їхня перлокутивна сила – впливати на почуття, відчуття й поведінку учнів. Позитивна оцінка підвищує навчальну діяльність, сприяє результативності процесу оволодіння знаннями, а негативна – може як стимулювати, так і викликати емоційну напругу. Персуазивна оцінна стратегія надавачів освітніх послуг орієнтована на створення мотивації й забезпечення пояснення результатів навчання, корекцію помилок, вона є інструментом досягнення навчальної мети. Її ефективність залежить від усвідомлення учнем змісту оцінного висловлення, так і форми його вираження. Порушена проблема відкриває широкі перспективи проведення цільових соціолінгвістичних досліджень навчального дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2009. 376 с.

2. Бортун К. О. Персуазивність у сучасному мовознавстві: риторичний та аргументативний виміри. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 44. Т. 1. С. 17–22. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.2

3. Гопкінз Д. Оцінювання для розвитку школи / пер. з англ. Г. Вець. Львів : Літопис, 2003. 256 с.

4. Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В. Психологія мовлення і психолінгвістика. Київ : Фенікс, 2008. 245 с.

5. Калько В. В. Українські паремії: семантика, синтактика, прагматика. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2019. 562 с.

6. Кондратенко Н. Комунікативно-прагматичний потенціал мовленнєвих актів вираження глорифікації в семантико-текстуальній лінгвістичній експертизі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2023. № 37. С. 17–25. DOI 10.31652/2521-1307-2023-37-17-25

7. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 345 с.

8. Маслова Ю. П. Персуазивність газетного дискурсу сучасної України воєнного періоду. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія».* Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 18 (86). С. 33–36. DOI: 10.25264/2519-2558-2023-18(86)-33-36.

9. Петрук О. Вербальне оцінювання: теоретичні засади та реалізація в освітній практиці. *The 12th International scientific and practical conference «Modern directions of scientific research development», May 18–20*. 2022. С. 464–469.

10. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові. Запоріжжя : ЗДУ, 2001. 362 с.

11. Степаненко М. І., Дейна Л. В. Суб'єктивна та об'єктивна оцінка в українському щоденниковому дискурсі. Полтава : Дивосвіт, 2018. 268 с.

12. Шкіцька І. Ю. Аргументеми в маніпулятивній стратегії позитиву. *Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки*. Луцьк : Вид-во Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. № 2. Ч 1: Мовознавство. С. 74–77.

13. Mey J. L. Pragmatics: Overview. *Concise Encyclopedia of pragmatics*. Second edition / ed. J. L. Mey. N. Y.: Elsevier Ltd, 2009. P. 706–798.

14. Rosenthal R, Jacobson LF. Teacher Expectation for the Disadvantaged. *Scientific American*. 1968. Vol. 218 № 4. P. 19–23.

15. Searle J. R. How Performatives Work. *Essays in Speech Act Theory*. Amsterdam, Philadelphia : Benjamins, 2001. P. 85–107.

16. Sijko K., Walczak A., Wiszejko-Wierzbicka D. Systemy oceniania w szkole – prawo i praktyka, Warszawa : IBE 2011 URL: https://produkty.ibe.edu.pl/docs/raporty/ibe-ee-raport-systemy-oceniania-w-szkole-prawo-i-praktyka.pdf [dostęp: 11.02.2024]

17. Stevenson C. L. Ethics and Language. New Haven: Yale University. Press, 1944. 338 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 378.016:81’243:001.89
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.3

АКАДЕМІЧНЕ ЕСЕ ЯК ЖАНР НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ (У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА»)

ACADEMIC ESSAY AS A GENRE OF SCHOLARLY COMMUNICATION (WITHIN THE CONTEXT OF THE COURSE “FUNDAMENTALS OF ACADEMIC WRITING”)

Литвин Н.Б.,
orcid.org/0000-0003-1488-4196
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Інституту гуманітарної підготовки та державного управління
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

У сучасному освітньому просторі зростає потреба у формуванні здатності до аргументованого письмового самовираження, що актуалізує переосмислення жанрової системи академічного письма. Особливого значення набуває академічне есе як форма організації індивідуалізованого наукового висловлювання, орієнтованого на поєднання аналітичності, рефлексії й логічної аргументації. Водночас у практиці викладання дисципліни «Основи академічного письма» простежується недостатня визначеність його жанрового статусу та методики формування відповідних навичок. Це зумовлює необхідність системного осмислення академічного есе як інструменту наукової комунікації.

Метою статті є аналіз академічного есе як специфічного жанру наукової комунікації та визначення особливостей його формування в процесі навчання академічного письма.

Методи дослідження охоплюють аналіз і узагальнення наукових джерел, структурно-функціональне моделювання, порівняльний аналіз жанрових характеристик, а також елементи педагогічного спостереження.

У результаті дослідження визначено типологічні характеристики академічного есе, що відрізняють його від інших форм наукового письма, зокрема за рівнем авторської позиції, характером аргументації та структурною організацією. Запропоновано модель поетапного формування навичок написання есе, яка відображає логіку переходу від аналізу зразків до самостійного продукування тексту. Систематизовано типові труднощі здобувачів освіти та окреслено ефективні методичні підходи до їх подолання.

Отримані результати засвідчують, що впровадження структурованого підходу до навчання написання есе сприяє розвитку критичного мислення, академічної культури мовлення та здатності до наукової аргументації. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання запропонованих моделей і підходів у викладанні дисципліни «Основи академічного письма». Водночас результати дослідження підтверджують доцільність розгляду академічного есе як інтегративного жанру, що поєднує когнітивний, комунікативний і рефлексивний виміри навчальної діяльності. Запропонований підхід дозволяє підвищити рівень усвідомленості письма як цілеспрямованого процесу конструювання смислу, що має важливе значення для формування академічної автономії здобувачів освіти.

Ключові слова: жанрова типологія, наукова комунікація, академічне письмо, аргументація, критичне мислення, освітній процес, методичне моделювання.

In the contemporary educational landscape, there is a growing need to develop the ability for reasoned written self-expression, which necessitates a reconsideration of the genre system of academic writing. Particular importance is attached to the academic essay as a form of organizing individualized scholarly expression, oriented toward the integration of analytical thinking, reflection, and logical argumentation. At the same time, in the practice of teaching the course “Fundamentals of Academic Writing”, there is a lack of clear definition regarding its genre status and the methodology for developing the corresponding skills. This determines the need for a systematic understanding of the academic essay as a tool of scholarly communication.

The aim of the article is to substantiate the academic essay as a specific genre of scholarly communication and to determine the features of its formation in the process of teaching academic writing. The research methods include the analysis and generalization of scientific sources, structural and functional modeling, comparative analysis of genre characteristics, as well as elements of pedagogical observation.

The results of the study identify the typological characteristics of the academic essay that distinguish it from other forms of academic writing, particularly in terms of authorial stance, the nature of argumentation, and structural organization. A model of the step-by-step formation of essay writing skills is proposed, reflecting the progression from the analysis of samples to independent text production. Typical student difficulties are systematized, and effective methodological approaches to overcoming them are outlined.

The findings indicate that the implementation of a structured approach to teaching essay writing contributes to the development of critical thinking, academic language culture, and the ability to construct scientific arguments. The practical significance of the study lies in the possibility of applying the proposed models and approaches in teaching the course “Fundamentals of Academic Writing”. At the same time, the results confirm the feasibility of considering the academic essay as an integrative genre that combines cognitive, communicative, and reflective dimensions of learning activity. The proposed approach enhances the awareness of writing as a purposeful process of meaning construction, which is essential for the development of students’ academic autonomy.

Key words: genre typology, scholarly communication, academic writing, argumentation, critical thinking, educational process, instructional modeling.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації освітнього середовища особливої актуальності набуває проблема формування навичок академічного письма як частини професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Здатність до логічно вмотивованого, аргументованого й структурованого викладу думок визначає рівень академічної культури та є необхідною умовою ефективної наукової комунікації.

У цьому контексті особливе місце посідає академічне есе, яке є не лише навчальним інструментом, а й формою розвитку критичного мислення та індивідуалізованої позиції здобувача освіти. Проте в практиці викладання дисципліни «Основи академічного письма» воно часто розглядається фрагментарно, без належного теоретичного обґрунтування його жанрової специфіки та без чітко структурованої методики навчання.

Зазначена проблема безпосередньо пов'язана з важливими науковими та практичними завданнями, зокрема з удосконаленням змісту академічної підготовки, підвищенням рівня мовленнєвої компетентності здобувачів освіти та забезпеченням якості наукового письма. Її розв'язання сприятиме формуванню здатності до аналітичного мислення, самостійного інтерпретування інформації й дотримання принципів академічної доброчесності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Огляд наукових джерел свідчить про багатовимірність проблематики академічного письма та дозволяє окреслити як теоретико-методологічні засади його дослідження, так і практико-орієнтовані підходи до формування відповідних навичок у здобувачів вищої освіти. Таким чином, академічне есе постає як особливий жанр наукової комунікації, що потребує комплексного осмислення в межах сучасних освітніх практик.

Так, О. Рубчак та Р. Ленда акцентують на особливостях викладання академічного письма у вищій школі, підкреслюючи необхідність поєднання теоретичної підготовки з практичними формами роботи зі здобувачами [1]. Аналіз жанрових особливостей академічного письма, що дозволяє окреслити його структурні й функціональні характеристики, здійснюють С. Шестакова, О. Фенцик та Т. Недашківська [2]. Водночас О. Іщенко й А. Черниш розглядають есе як пріоритетний жанр академічного письма, аргументуючи його значущість для розвитку аналітичного мислення та інтерпретаційних умінь [3].

Академічне письмо як інструмент формування когнітивної автономії здобувача інтерпретує Н. Степанець, що є принципово важливим для розвитку здатності до самостійного наукового мислення [4]. Розширюють це бачення О. Дячок, Ю. Вербовецький, О. Колодрубська та С. Миронюк, розглядаючи академічне письмо як засіб фахової комунікації, зокрема у взаємодії текстових і візуальних компонентів [5]. Роль академічного письма як частини професійної підготовки обґрунтовують Т. Левченко та Л. Шимченко, акцентуючи на формуванні комплексних компетентностей [6].

На структурі та завданнях академічного письма, що створює основу для його методичного впровадження, зосереджується А. Вихрущ [7], тоді як С. Шестакова розглядає розвиток академічного письма крізь призму компетентнісного підходу, підкреслюючи необхідність інтеграції знань, умінь і цінностей [8]. На важливості формування академічної доброчесності як невід'ємного складника культури наукового письма наголошують О. Стасюк, О. Хомік, Т. Ліщук-Торчинська та Л. Тарасюк [9]. Трансформацію академічного письма в умовах розвитку штучного інтелекту аналізують К. Максьом та В. Базилевич, звертаючи увагу на зміну підходів до генерації текстів і розвитку критичного мислення [10].

Можливості глибинного текстового аналізу демонструє Д. Боклах, що є методологічно значущим для формування аналітичних навичок [11]. Трансформацію академічного письма в цифрову епоху, що актуалізує питання адаптації традиційних жанрів до нових умов комунікації, розглядають А. Мусієнко, Т. Тихонова, О. Шевченко [12]. Водночас О. Висоцька, О. Висоцький та І. Карпань досліджують технології формування навичок роботи з науковим текстом, що має безпосереднє значення для розвитку умінь написання есе [13]. Теоретико-методологічні засади академічної риторики як основи організації наукового висловлювання розкриває Т. Качак, акцентуючи на жанровій природі академічного дискурсу та принципах його побудови [14]. Порівняльний аналіз традиційних і сучасних форм академічної комунікації здійснюють Т. Качак, Л. Круль та Н. Литвин, що дозволяє глибше осмислити трансформацію жанрових моделей в освітньому процесі [15]. При цьому науковці звертають увагу на роль вербальних і невербальних компонентів у педагогічній взаємодії, підкреслюючи їх значення для формування ефективної комунікативної компетентності, що є важливою передумовою розвитку академічного письма [16].

Міжкультурні літературні зв'язки, які розширюють контекст розуміння академічного письма як інструменту культурної комунікації, аналі-

зують Н. Сенчило-Татліліоглу та співавтори (N. Senchylo-Tatlilioglu et al.) [17]. При цьому А. Гамсія та колеги (A. Hamsiah et al.) визначають основні чинники розвитку академічного письма, зокрема цифрову самоефективність, жанрову обізнаність та рефлексивність [18]. Сучасні тенденції досліджень академічного письма, що дозволяє простежити його еволюцію, узагальнюють Ф. Зубір (F. Zubir), Н. Газалі (N. Ghazali) та І. Сур'яні (I. Suryani) [19]. Ефективність реформування курсів академічного письма для підвищення рівня сформованості відповідних навичок доводять Л. Чжан (L. Zhang) та Ц. У (Z. Wu) [20].

Отже, проведений аналіз засвідчує, що проблема академічного есе як жанру наукової комунікації розглядається в широкому науковому контексті, однак потребує подальшої систематизації з урахуванням його жанрової специфіки, процесу формування та типових труднощів у навчанні. Це й визначає актуальність і наукову новизну цього дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених академічному письму, низка аспектів, пов'язаних із функціонуванням академічного есе, залишається недостатньо розробленою.

Насамперед відсутня цілісна інтерпретація академічного есе як самостійного жанру наукової комунікації, що призводить до його ототожнення з іншими формами письмового викладу, зокрема рефератом або короткою аналітичною роботою. Це ускладнює формування чітких критеріїв оцінювання та методичних підходів до навчання.

Обмежено дослідженим залишається процес формування навичок написання академічного есе як поетапної когнітивно-комунікативної діяльності. Крім того, відсутня структурована модель, яка б відображала логіку переходу від засвоєння теоретичних знань до їх практичного застосування в письмі.

Окремої уваги потребує проблема систематизації типових труднощів здобувачів освіти в написанні есе. При цьому їх аналіз здебільшого має фрагментарний характер і не супроводжується обґрунтуванням ефективних шляхів подолання, що знижує практичну цінність наявних досліджень.

Зазначені аспекти є принципово важливими, оскільки їх опрацювання дозволяє не лише поглибити розуміння академічного есе як жанру, але й підвищити ефективність освітнього процесу. Науковий внесок цієї статті полягає в системному розв'язанні окреслених проблем на основі інтеграції теоретичного аналізу, моделювання та узагальнення педагогічного досвіду.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження – проаналізувати академічне есе як жанр наукової комунікації та визначити методичні засади його формування в процесі вивчення дисципліни «Основи академічного письма».

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі завдання:

1) визначити типологічні характеристики академічного есе як жанру наукової комунікації;

2) окреслити етапи формування навичок написання академічного есе;

3) проаналізувати типові труднощі здобувачів освіти в написанні академічного есе та запропонувати ефективні шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток вищої освіти характеризується переорієнтацією на формування здатності до самостійного мислення, аргументованого висловлювання та інтерпретації знань, що зумовлює зростання ролі академічного письма як інструменту наукової комунікації [1, с. 112; 3, с. 49]. У цьому контексті особливого значення набуває академічне есе, яке поступово виходить за межі допоміжного навчального завдання та постає як самостійна форма організації інтелектуальної діяльності здобувача освіти. Його функціонування на перетині наукового й рефлексивного дискурсів актуалізує проблему чіткого визначення жанрового статусу та місця в системі академічних текстів. Водночас відсутність усталеної інтерпретації цього жанру ускладнює як процес його викладання, так і формування критеріїв оцінювання результатів навчальної діяльності.

Академічне есе характеризується здатністю інтегрувати аналітичні, інтерпретаційні та аргументативні компоненти, що дозволяє розглядати його як особливий формат репрезентації індивідуального наукового досвіду [2, с. 315]. Саме ця інтегративна природа зумовлює необхідність його розгляду в зіставленні з іншими жанрами академічного письма, такими як реферат і наукова стаття. Порівняльний підхід у цьому випадку є не лише засобом класифікації, але й інструментом глибшого розуміння функціонального призначення академічного есе. Це дозволяє виявити його специфічні ознаки, що не зводяться до формальних характеристик, а охоплюють когнітивний, комунікативний і стилістичний виміри.

З огляду на зазначене, доцільним є виокремлення основних типологічних параметрів, які визначають специфіку академічного есе як само-

стійної форми наукового висловлювання та дозволяють обґрунтувати його дидактичний потенціал у межах дисципліни «Основи академічного письма». Такий аналітичний підхід створює підґрунтя для систематизації жанрових характеристик, узагальнених у таблиці 1.

Аналіз наведених у таблиці 1 характеристик дає підстави стверджувати, що академічне есе не лише поєднує ознаки різних жанрів, але й формує власну когнітивно-комунікативну модель наукового висловлювання. Його відмінність від реферату та наукової статті полягає не стільки у формальних параметрах, скільки в способі організації мислення, який передбачає активну інтерпретацію знань і їх особистісне осмислення. У цьому вимірі академічне есе постає як інструмент переходу від репродуктивного до продуктивного рівня навчальної діяльності, що є принципово важливим для сучасної освіти. Виявлена варіативність структурних і мовних характеристик засвідчує гнучкість цього жанру, яка водночас потребує чіткого методичного супроводу.

Зіставлення типологічних параметрів також дозволяє визначити, що основною ознакою академічного есе є інтеграція аргументації й рефлексії, яка забезпечує не лише передачу знань, але і їх критичне переосмислення. Саме ця властивість зумовлює його значний дидактичний потенціал у формуванні академічної культури письма. Водночас така багатовимірність ускладнює процес навчання, оскільки вимагає від здобувача одночасного оперування логічними, мовними та когнітивними структурами. Це актуалізує необхідність розроблення чіткої моделі формування відповідних навичок, яка б відображала послідовність їх становлення та забезпечувала керованість освітнього процесу. Відповідно, подальше дослідження закономірно переходить до моделювання поетапного формування навичок написання академічного есе.

Формування навичок академічного письма, зокрема написання есе, не може розглядатися як спонтанний або інтуїтивний процес, оскільки воно передбачає залучення складних когнітивних механізмів, пов'язаних з аналізом, синтезом та інтерпретацією інформації [4; 13]. Ефективність цього процесу значно залежить від його структурованості та послідовності, що забезпечує поступове ускладнення навчальних дій і перехід від зовнішньо керованої діяльності до внутрішньо усвідомленої. У цьому контексті важливим є не лише зміст навчання, але й логіка його організації, яка має відповідати етапам формування мовленнєвих і мисленнєвих умінь.

З огляду на це, виникає потреба в побудові узагальненої моделі, що відображає динаміку формування навичок написання академічного есе як цілісного процесу. Така модель дозволяє систематизувати педагогічні дії, визначити основні точки переходу між етапами навчання та забезпечити цілеспрямований розвиток умінь здобувачів освіти. Вона також створює можливість інтегрувати різні методичні підходи в єдину логічну структуру, що підвищує ефективність освітнього процесу. Запропонована модель поетапного формування навичок написання академічного есе представлена на рисунку 1.

Більш глибоке осмислення запропонованої моделі дозволяє констатувати, що процес формування навичок написання академічного есе має не лише лінійну, але й циклічну природу, оскільки окремі етапи можуть повторюватися та взаємодоповнювати один одного. Це свідчить про динамічний характер академічного письма як діяльності, що передбачає постійне уточнення, переосмислення та вдосконалення тексту. Водночас кожен з етапів виконує окрему когнітивну функцію: від первинного осмислення жанру до розвитку метакогнітивних умінь у процесі рефлексії й самооцінювання. Така струк-

Таблиця 1

Типологічні характеристики академічного есе як жанру наукової комунікації

Критерій	Академічне есе	Реферат	Наукова стаття
Мета	Інтерпретація та аргументована рефлексія	Узагальнення джерел	Представлення результатів дослідження
Структура	Гнучка, але логічно вмотивована	Стандартизована	Чітко регламентована
Авторська позиція	Виразна, інтерпретативна	Мінімалізована	Об'єктивована
Аргументація	Аналітично-рефлексивна	Репродуктивна	Доказова, системна
Мова	Академічна з елементами індивідуалізації	Нейтральна	Наукова
Комунікативна функція	Діалогічна, інтерпретаційна	Інформативна	Дослідницька

Джерело: сформовано автором на основі [2, с. 316; 3, с. 50; 7, с. 112]

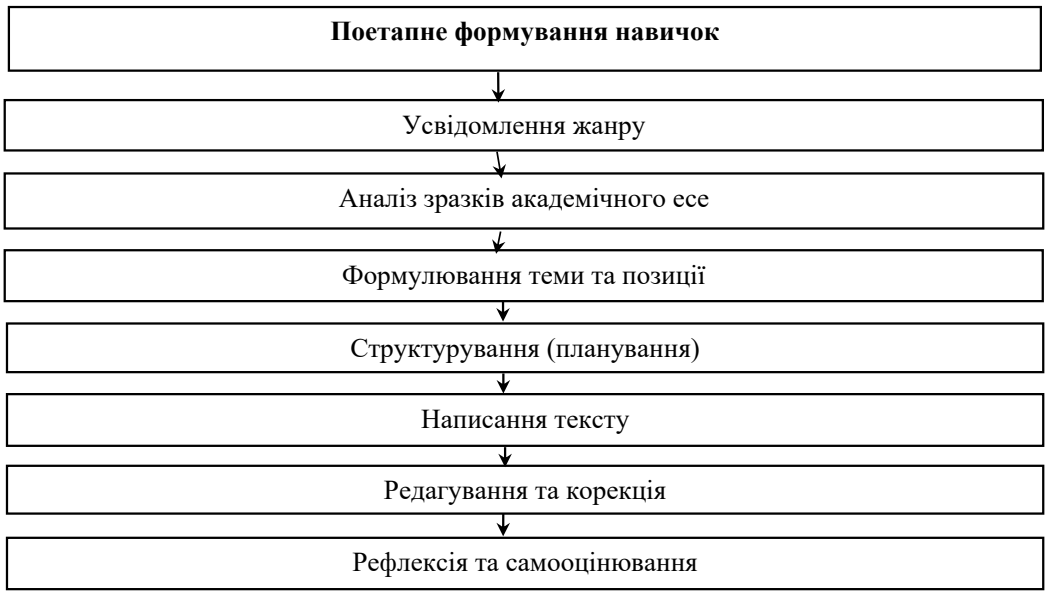

Рис. 1. Модель поетапного формування навичок написання академічного есе

Джерело: сформовано автором на основі [4; 6, с. 101; 13]

турованість забезпечує поступове формування складних інтегрованих навичок, що поєднують логічне мислення, мовленнєву компетентність та здатність до аргументації.

Особливої уваги заслуговує те, що рис. 1 відображає перехід від зовнішньо організованої діяльності до внутрішньо регульованої, який є ознакою сформованості академічної автономії здобувача. Це дозволяє розглядати її не лише як інструмент навчання, але і як засіб розвитку здатності до самостійного наукового мислення. Крім того, послідовність етапів акцентує на необхідності поєднання аналітичних і продуктивних видів діяльності, що забезпечує цілісність процесу письма. Як наслідок, модель виконує функцію когнітивного каркаса, який організовує діяльність здобувачів та сприяє усвідомленому засвоєнню жанрових норм. Водночас її практична реалізація дає змогу виявити типові труднощі, які виникають на різних етапах, що уможливлює їх системний аналіз і подальше коригування.

Ефективність формування навичок академічного письма визначається не лише наявністю структурованої моделі навчання, але й здатністю своєчасно виявляти труднощі, що виникають у процесі її реалізації [8]. Водночас варто враховувати, що формування навичок академічного письма відбувається в ширшому контексті академічної риторики та педагогічної комунікації, які визначають не лише структурні, але й функціональні параметри наукового висловлювання. Сучасні дослідження свідчать, що ефективність письма залежить від здатності інтегрувати жанрові норми з комунікативними стратегіями, реалізованими як у текстовому, так і в усному академічному середовищі [14, с. 45; 15, с. 92]. Особливого значення набуває також урахування взаємодії вербальних і невербальних компонентів освітнього процесу, що впливають на формування цілісної комунікативної компетентності здобувачів освіти [16, с. 71]. Такий підхід дозволяє розглядати академічне письмо не ізольовано, а як частину комплексної системи наукової комунікації, що, відповідно, актуалізує необхідність виявлення труднощів, які виникають у процесі її опанування. Практика засвідчує, що навіть за умови поетапної організації навчальної діяльності здобувачі стикаються з низкою типових проблем, які мають як когнітивний, так і мовленнєвий характер. Їх поява зумовлена складністю самого процесу письма, що вимагає одночасної координації мисленнєвих операцій, мовних засобів і жанрових вимог.

Аналіз таких труднощів дає змогу перейти від загального моделювання процесу до його конкретизації в реальних освітніх умовах. Виявлення причин їх виникнення формує підґрунтя для розроблення цілеспрямованих методичних рішень, спрямованих на підвищення ефективності навчання. У цьому контексті особливого значення набуває систематизація труднощів у взаємозв'язку з їхніми причинами та способами подолання, що забезпечує інтеграцію діагностичного й корекційного компонентів освітнього процесу.

Таблиця 2

Типові труднощі здобувачів освіти в написанні академічного есе та шляхи їх подолання

Типова проблема	Причини виникнення	Шляхи подолання
Відсутність чіткої аргументації	Нерозуміння логіки доказу	Вправи на побудову аргументів
Порушення структури тексту	Недостатнє знання жанру	Використання шаблонів і моделей
Слабка академічна мова	Обмежений словниковий запас	Робота з академічною лексикою
Схильність до описовості	Низький рівень аналітичного мислення	Аналітичні завдання
Некоректні посилання / плагіат	Відсутність навичок цитування	Навчання академічній доброчесності

Джерело: сформовано автором на основі [6, с. 102; 9; 13]

Такий підхід уможливлює перехід від констатації проблем до їх практичного розв'язання. Узагальнення зазначених аспектів представлено в таблиці 2.

Узагальнення представлених у таблиці 2 результатів дає підстави стверджувати, що виявлені труднощі мають системний характер і відображають не окремі недоліки навчальної діяльності, а структурні особливості процесу формування академічного письма. Їх поява зумовлена складною взаємодією когнітивних, мовленнєвих і жанрових компонентів, які формуються нерівномірно та потребують цілеспрямованого педагогічного впливу. Відповідно, принципово важливим є те, що кожна з окреслених проблем корелює з певним етапом формування навичок написання академічного есе. Це підтверджує доцільність запропонованої поетапної моделі навчання.

Здійснена систематизація дозволяє перейти від описового рівня фіксації труднощів до їх інтерпретації як індикаторів сформованості відповідних компетентностей. Це надає можливість для розроблення адресних методичних рішень, спрямованих на розвиток аргументативного мислення, структурної організації тексту та академічної мовної культури. Важливим є й те, що запропоновані шляхи подолання труднощів мають не фрагментарний, а інтегрований характер, оскільки орієнтовані на поєднання навчання, аналізу та рефлексії.

Отже, представлена візуалізація виконує не лише ілюстративну, але й концептуальну функцію, оскільки дає змогу обґрунтувати взаємозв'язок між процесом навчання, його результатами та механізмами їх корекції. Крім того, це забезпечує цілісність дослідження та підсилює його практичну спрямованість. У ширшому розумінні отримані результати засвідчують, що ефективне формування навичок академічного есе можливе лише за умови поєднання жанрового розуміння, процесуального підходу та системного аналізу труднощів, що визначає перспективи подальшого вдосконалення методики навчання академічного письма.

Висновки. У результаті проведеного дослідження здійснено комплексне осмислення академічного есе як специфічного жанру наукової комунікації, що поєднує аналітичність, аргументованість і виражену авторську позицію. Встановлено, що його відмінність від інших академічних жанрів полягає в здатності інтегрувати елементи наукового аналізу та рефлексивного мислення, що розширює можливості його використання в освітньому процесі.

Розроблена модель поетапного формування навичок написання академічного есе засвідчила ефективність структурованого підходу до організації навчальної діяльності. При цьому її впровадження сприяє послідовному розвитку умінь – від аналізу до самостійного продукування тексту – та підвищує рівень усвідомленості письма.

Систематизація типових труднощів здобувачів освіти дозволила виявити їх закономірний характер і обґрунтувати доцільність застосування цілеспрямованих методичних рішень. Це забезпечує підвищення якості академічного письма та формування навичок аргументації.

Перспективними напрямами подальших досліджень є розроблення критеріїв оцінювання академічного есе, а також інтеграція цифрових інструментів у процес навчання його написання. Доцільним також є залучення когнітивно-дискурсивного та компетентнісного підходів для поглиблення теоретичних і методичних засад досліджуваної проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рубчак О. Б., Ленда Р. І. Особливості викладання академічного письма у вищій школі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2022. № 16 (84). С. 112–115. DOI: https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-16(84)-112-115

2. Шестакова С., Фенцик О., Недашківська Т. Аналіз жанрових особлививостей академічного письма української мови. *Вісник науки та освіти.* 2023. № 7(13). С. 315–327. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7(13)-315-327

3. Іщенко О., Черниш А. Есе як пріоритетний жанр академічного письма. *Філологічні трактати.* 2022. № 14(2). С. 49–57. DOI: https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2022.14(2)-5

4. Степанець Н. О. Академічне письмо як інструмент когнітивної автономії здобувача. *Академічні візії.* 2025. № 47. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18523627

5. Дячок О., Вербовецький Ю., Колодрубська О., Миронюк С. Академічне письмо як інструмент фахової комунікації у підготовці архітекторів та дизайнерів: між текстом і візуальною мовою. *International Science Journal of Education & Linguistics.* 2026. № 5(1). С. 20–28. DOI: https://doi.org/10.46299/j.isjel.20260501.03

6. Левченко Т. М., Шимченко Л. А. Академічне письмо як компонент професійної підготовки здобувачів вищої освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка».* 2023. № 2. С. 101–106. DOI: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.14

7. Вихрущ А. В. Академічне письмо: структура і завдання. *Медична освіта.* 2021. № 1. С. 112–116. DOI: https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2021.1.11979

8. Шестакова С. О. Компетентнісний підхід до розвитку академічного письма у вищій освіті України. 2025. *Академічні візії.* 2025. № 49. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17673750

9. Стасюк О. Л., Хомік О. М., Ліщук-Торчинська Т. П., Тарасюк Л. М. Формування академічної доброчесності як професійної компетентності здобувачів освіти в умовах закладу вищої освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки.* 2025. № 1. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16763803

10. Максьом К. В., Базилевич В. М. Основи академічного письма в епоху ШІ: від генерації ідей до розвитку критичного мислення. *Інноваційна педагогіка.* 2025. Т. 2. № 79. С. 239-242. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/79.2.46

11. Боклах Д. Ю. Топос міста в поезії "У Вільні, городі преславнім" Т. Г. Шевченка: синхронізація історичних подій і трагічних обставин життя у просторовому континуумі міста. *Філологічні трактати.* 2017. Т. 9, № 2. С. 113–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2017_9_2_18 (дата звернення: 10.04.2026).

12. Мусієнко А., Тихонова Т., Шевченко О. Трансформація академічного письма в цифрову епоху як виклик для лінгводидактики. *Вісник науки та освіти.* 2025. № 10(40). С. 647–661. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-647-661

13. Висоцька О. Є., Висоцький О. Ю., Карпань І. С. Технології формування навичок підготовки та перероблення наукового тексту здобувачами у процесі навчання англомовному академічному письму. *Академічні візії.* 2025. № 49. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17779455

14. Качак Т. Б. Академічна риторика: підручник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 216 с. URL: https://lib-repo.pnu.edu.ua/handle/123456789/24164 (дата звернення: 10.04.2026).

15. Качак Т. Б., Круль Л. М., Литвин Н. Б. Лекція як основний жанр академічної риторики: порівняння класичної та сучасної моделей. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2022. № 88. С. 90–95. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88

16. Литвин Н. Б., Качак Т. Б., Круль Л. М. Вербальне та невербальне мовлення у педагогічній практиці вищої школи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2023. № 92. Т. 1. С. 69–75. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.92.1

17. Senchylo-Tatlilioglu N., Krasnozhon N., Sibruk A., Lytvynska S., Stetsyk K. Krainian-turkish literature relations between the 16th-20th Centuries. *Amazonia Investiga.* 2023. Vol. 12. № 62. P. 115–123. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2023.62.02.9

18. Hamsiah A., Bakri M., Muhammadiah M., Rizal A., Darwis A., Malik A. R. Exploring academic writing competence through four emerging constructs: digital self-efficacy, genre awareness, collaborative writing, and reflective revision in indonesian contexts. *SAGE Open*. 2026. Vol. 16. № 1. DOI: https://doi.org/10.1177/21582440261423575

19. Zubir F., Ghazali N., Suryani I. Research trends on academic writing from 2020 to 2025. *International journal of modern education (IJMOE).* 2025. Vol. 7. № 26. DOI: https://doi.org/10.35631/IJMOE.726022

20. Zhang L., Wu Z. Enhancing postgraduate academic writing skills through course reform: an action research study. *Social Education Research.* 2024. Vol. 5. № 2. P. 217–233. DOI: https://doi.org/10.37256/ser.5220244202

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 81’373.611:821.161.2.09
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.4

СЛОВОТВІРНІ ЗАСОБИ МОДЕЛЮВАННЯ АВТОРСЬКИХ ІНТЕНЦІЙ У СУЧАСНОМУ ВОЄННОМУ РОМАНІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ЛЮТЬ» Є. СТЕБЛІВСЬКОГО)

WORD-FORMATION TOOLS FOR MODELING AUTHORIAL INTENTIONS IN THE MODERN WAR NOVEL (A STUDY OF «FURY» BY YE. STEBLIVSKYI)

Лощинова І.С.,
orcid.org/0000-0003-1757-5495
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті проаналізовано функціональний потенціал словотвірних засобів у відтворенні авторських інтенцій на матеріалі роману «Лють» Є. Стеблівського, що раніше не був об’єктом цілісного лінгвістичного дослідження в контексті сучасної воєнної прози. Мета роботи полягає у виявленні провідних деривaційних моделей та описі ролі суфіксальних, префіксальних, оказіональних утворень, а також форм ступенів порівняння прикметників як інструментів побудови художньої реальності воєнного часу.

Методи дослідження. Застосовано комплекс методів: структурно-деривaційний аналіз для визначення моделей словотвору, контекстуально-семантичний метод для розкриття підтекстових значень дериватів, а також функціонально-стилістичний аналіз для інтерпретації мовних одиниць як засобів вербалізації авторського задуму.

Результати дослідження. Установлено, що автор активно використовує суфіксальний спосіб для створення емоційної амплітуди: демінутиви маркують простір «свого» й інтимну пам’ять, тоді як аугментативи та пейоративи слугують для аксіологічного зниження образу ворога. Виявлено високу частотність префіксальних утворень (зокрема з формантом *не-*), що формують категорію «антикомфорту» та ірреальності подій. Доведено, що ступені порівняння прикметників та повтори спільнокореневих слів виступають засобами інтенсифікації смислів і побудови ціннісної ієрархії героя. Особливу увагу приділено оказіоналізмам-композитам і субстантивам, що фіксують нові військові ідентичності та викривають абсурдність ворожої пропаганди.

Висновки. Словотвірні засоби в ідіостилі Є. Стеблівського виконують стратегічну функцію художнього моделювання, слугуючи засобом економії мовних зусиль та посилення сугестивного впливу на читача. Вони відображають динаміку сучасної мовної системи в умовах війни, демонструючи гнучкість українського словотвору як інструменту осмислення межових станів людини та суспільства.

Ключові слова: авторська інтенція, словотвірні засоби, сучасна воєнна проза, оказіоналізми, деривaційні моделі, Євген Стеблівський, художнє моделювання.

The article analyzes the functional potential of word-formation tools in reproducing authorial intentions based on the novel «Fury» (*Lyut*) by Ye. Steblivskyi, which has not previously been the object of a comprehensive linguistic study in the context of modern war prose. The purpose of the work is to identify the leading derivational models and describe the role of suffixal, prefixal, and occasional formations, as well as the degrees of comparison of adjectives, as tools for constructing the artistic reality of wartime.

Methods. A complex of methods was applied: structural-derivational analysis to determine word-formation models, contextual-semantic method to reveal the subtextual meanings of derivatives, and functional-stylistic analysis to interpret linguistic units as means of verbalizing the author's intent.

Results. It has been established that the author actively uses the suffixal method to create an emotional amplitude: diminutives mark the space of «one’s own» and intimate memory, while augmentatives and pejoratives serve for the axiological degradation of the enemy’s image. A high frequency of prefixal formations (particularly with the formant *ne-*) was found, which form the category of «anti-comfort» and the irreality of events. It is proven that the degrees of comparison of adjectives and the repetition of cognate words (root repetition) act as means of intensifying meanings and building the hero’s value hierarchy. Particular attention is paid to occasional compounds and substantivates, which fix new military identities and expose the absurdity of enemy propaganda.

Conclusions. Word-formation tools in Ye. Steblivskyi’s idiolect perform a strategic function of artistic modeling, serving as a means of linguistic economy and enhancing the suggestive impact on the reader. They reflect the dynamics of the modern language system in war conditions, demonstrating the flexibility of Ukrainian word formation as a tool for comprehending the borderline states of individuals and society.

Key words: authorial intention, word-formation tools, modern war prose, occasionalisms, derivational models, Yevhen Steblivskyi, artistic modeling.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна українська література періоду повномасштабного вторгнення постає не лише як художній літопис, а й як простір інтенсивної трансформації мовних засобів під тиском екстремальних обставин. У цьому контексті особливого значення набуває процес моделювання авторських інтенцій – свідомого використання

морфемного потенціалу мови для відтворення складних емоційних станів, аксіологічних оцінок та ідеологічних смислів. Саме словотвірні засоби виступають найбільш динамічним інструментом у цьому процесі: вони стають тими «цеглинками», за допомогою яких автор не просто описує війну, а конструює нову художню реальність.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічний фундамент дослідження базується на працях, що розглядають мовну одиницю як інструмент текстотворення та когнітивної діяльності. Ключове значення мають напрацювання І. Кочан, яка трактує текст як цілісну систему, де кожна морфема, будучи носієм власного змісту, взаємодіє з оточенням і підпорядковується авторській інтенції для створення підтекстових значень [5]. Лінгвокогнітивний аспект деривації поглиблюють розвідки Н. Клименко [4] та В. Грещука [3], згідно з якими словотворення забезпечує категоризацію та концептуалізацію реалій позамовної дійсності, де морфеміка постає важливою ланкою мовного механізму. Обґрунтування емоційно-експресивного навантаження дериватів як засобів гіперболізації та нагнітання в художній тканині спирається на концепції В. Чабаненка, викладені в монографії «Стилістика експресивних засобів української мови» [7]. Особлива увага приділена працям І. Беркещук, яка інтерпретує демінутиви та аугментативи як виразники українського менталітету й «генетичний код нації», що в умовах війни фіксують культурний досвід та архетипи [1, с. 26]. Важливим доповненням є розвідка З. Валюх про вплив позамовних чинників, зокрема простору й умов життєдіяльності людини, на появу дериватів із модифікаційним значенням [2, с. 218]. Синтез цих підходів дозволяє комплексно проаналізувати словотвірний потенціал роману «Лють» Євгена Стеблівського [6] як стратегію моделювання авторського світу та вияв національного світосприйняття в умовах екзистенційної загрози.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність фундаментальних праць із дериватології, питання використання словотвірних засобів як інструменту моделювання авторських інтенцій у сучасному воєнному романі залишається вивченим лише фрагментарно. Більшість студій фокусується на загальномовних моделях, тоді як індивідуально-авторські оказіоналізми, прагматика модифікаційних значень та експресивний потенціал граматичних засобів у текстах про війну потребують системного осмислення. Залишається актуальним вивчення словотвору як динамічного механізму конструювання художнього простору та специфічного способу вербалізації досвіду в умовах екзистенційної загрози.

Метою статті є виявлення та комплексний аналіз функціонального потенціалу словотвірних засобів у моделюванні авторських інтенцій на матеріалі роману «Лють» Є. Стеблівського в контексті сучасної воєнної прози. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань:

1. Простежити функціонування суфіксів суб'єктивної оцінки (демінутивів та аугментативів) як маркерів національного світосприйняття й емоційних фільтрів автора;
2. Визначити роль префіксальних утворень у створенні динаміки наративу та підсиленні семантичної напруги тексту;
3. Розкрити експресивне навантаження форм ступенів порівняння прикметників як засобів створення емоційної амплітуди та акцентування ключових образів;
4. Дослідити стилістичний потенціал однокореневих слів у структуруванні концептуальних опозицій та змістових повторів твору;
5. Схарактеризувати механізми творення індивідуально-авторських оказіоналізмів як безпосередньої мовної реакції на виклики сучасної війни.

Виклад основного матеріалу. У мовному полотні роману Є. Стеблівського особливе місце посідають форманти, що надають слову додаткових відтінків розміру, інтенсивності або емоційного ставлення. Це дозволяє автору створювати об'ємні, майже тактильні образи, де морфемний рівень стає інструментом передачі воєнного досвіду.

1. Аугментативи та інтенсифікатори ознаки (суфікси *-езн-, -енн-, -елезн-*)

Ця група прикметників є однією з найчисельніших у романі. Автор використовує їх для моделювання масштабності подій та підкреслення фізичної або психологічної вагомості об'єктів: *«**важезним** наплічником»* [6, с. 19], *«**довжелезний** Антонівський міст»* [6, с. 40], *«**широченний** простір»* [6, с. 84], *«**товстелезні** стіни»*, *«**величезна** черга»* [6, с. 151]. Суфікс *-езн-* виконує функцію гіперболізації, що характерно для репортажного стилю: це допомагає читачеві відчути фізичний тягар спорядження або надійність укриття. Опис Антонівського мосту як *«довжелезного»* або простору як *«широченного»* працює на створення образу величної, але вразливої країни, яку намагається захистити герой. Такі деривати допомагають відтворити часові характеристики, вписуючи сучасну війну в історичний контекст, нагадуючи про покоління, що були тут до нас: *«**старезні** мости»*, *«незважаючи на **ста-***

резність» [6, с. 134]. Словосполучення *«**страшенна** образа»* [6, с. 117] та **«*величезне** напруження»** [6, с. 151] підкреслюють всеохопність тривоги у момент повномасштабного вторгнення.

2. Демінутиви як засіб деталізації та контрасту (суфікси *-есеньк-, -еньк-*)

Використання зменшувально-пестливих суфіксів у контексті війни часто виконує контрастну функцію. Вони вказують не на «милування», а на крихкість або філігранність дій: *«Що у зливу можна розпалити багаття з **тонесеньких**, як голки, сухих кінчиків гілок, що не намокають у мряці»* [6, с. 19]. Опис «тонесеньких» гілок, які рятують життя, протиставляється масштабним «важезним» наплічникам. Це моделює опозицію «велике / мале», де життя солдата залежить від найменшої деталі.

3. Іменники суб'єктивної оцінки: контраст інтимності та агресії

Використання іменникових суфіксів дозволяє моделювати авторські інтенції через протиставлення «мирного» минулого та «пекельної» реальності. Маркерами «цивільної» пам'яті є суфікси ***-к-, -ик-, -иц-, -яч-***, що слугують для створення побутового затишку: «***торбинки** з чебрецем»* [6, с. 19], **«*будиночки** з ліпниною»* [6, с. 70], *«цукрові **коржики**»* [6, с. 155]; тілесної естетики: ***«оченята, ніжки, спинка»*** [6, с. 31], «*Еля падає на подушки й підпирає долонею свою чарівну **голівку**. Дивиться на мене з погордою, нижня **губка** прикушена. Поли **халатика** розходяться. Яка тут, у біса, політика!»* [6, с. 109] створюють інтимний образ, що контрастує з грубістю воєнного побуту.

Називання смертоносної зброї зменшувальними формами моделює когнітивний механізм адаптації психіки до страху: *«**танчик** майже негайно відпрацював»*, *«Гірше «**самольотиків**» немає нічого – особливо, коли вони б'ють по тобі протибункерними бомбами»* [6, с. 315].

Пейоративи та аугментативи (суфікси *-ан-, -як-*) виражають гнів та моральний занепаду ворога: «*І ранковий запис промови хворого на голову **стариганя** – президента Росії***»** [6, с. 139], «*Досі, **скотиняка**, не бере слухавку!»* [6, с. 148]. Ці форми маркують персонажів як чужорідні елементи. Цікавим є приклад **«*хлопчисько*»**: суфікс *-иськ-* ніби знімає відтінок сили, проте контекст виявляє справжню мужність, створюючи дисонанс між зовнішністю та вчинком: *Буває, що щуплий **хлопчисько** виносить на собі пораненого товариша під шквальним вогнем, а бравий «качок» поряд тільки мочить штани* [6, с. 238].

Поєднання демінутива **«*гайок*»** зі словосполученням **«*пекельна місцина*»** [6, с. 217] різко ламає ідилічний стереотип, перетворюючи мирне місце на зону смерті.

Отже, автор свідомо грає на суфіксальних регістрах: коли йдеться про «своє» (чебрець, оченята) – домінує демінутивність; коли про «чуже» або «страшне» (старигань, пекельна місцина) – мова грубішає, актуалізуючи аугментативні та пейоративні смисли.

Префіксальне словотворення у тексті виконує не лише граматичну, а й когнітивно-дискурсивну функцію. Найчастотнішим є префікс *не-*, який у контексті війни формує категорію «антикомфорту»: *«важке **неспокійне** марення»* [6, с. 160], *«відчуття якоїсь **незатишності**»* [6, с. 76]. Діалог «*Але й ти сказав те саме. Що я **недостойна**. – Я сказав «**неприсутня**»* [6, с. 126] демонструє використання префікса *не-* для тонкого розрізнення когнітивних станів особистості: не моральна оцінка («недостойна»), а стан буття («неприсутня»). Водночас цей формант стає основою для вербалізації незламності: ***«непробивним** спокоєм»* [6, с. 87], **«*непереможними*»** [6, с. 101]. Автор використовує префікси відсутності межі (*без-, не-*) поруч із описами національних символів, моделюючи велич, яку неможливо підкорити: **«*неосяжну* *й могутню** безмежність»** (про Дніпро) [6, с. 44], ***«безпричинна** радість»*** [6, с. 99].

Дієслівна префіксація працює на динаміку сюжету: повторення префікса *за-* (**«*замиготіли і забахкали** розриви»** [6, с. 90]) створює ефект звукової атаки, а префікс *по-* (***«походив, позаглядав»*** [6, с. 184]) підкреслює обережну манеру поведінки розвідника. Префікс **с-/з-** підкреслює інтенцію до цілісності, результату, який, на жаль, не встигає реалізуватися через постійне «міксування»: *«не встигаємо **здружитися** і **спрацюватися**»* [6, с. 44].

Аналіз мовної тканини роману засвідчує активне використання ад'єктивних форм вищого й найвищого ступенів порівняння. У контексті воєнної прози ці форми перестають бути просто засобами градації ознак, а стають інструментами моделювання межових станів, аксіологічних орієнтирів та емоційного напруження. Автор використовує форми найвищого ступеня для вербалізації стану шоку та переоцінки цінностей у перші дні війни: *У **найперші** дні були страх і розпач. ... **Найстрашніше**, коли в тебе відбирають твою країну. Твою віру в майбутнє. Ти не можеш узяти із собою всіх **найближчих** – друзів, батьків, свій дім, усе **найцінніше**...* [6, с. 5]; *«у мить **найвищого** щастя чи **найбільшого** горя»* [6, с. 99]; *«плин крові у жилах **найповільніший**»* [6, с. 120]. Семантика «найбільшого горя» та «найстрашні-

шого» створює ефект емоційного піка, що допомагає читачеві відчути граничну межу людського досвіду, яку описує автор.

Завдяки використанню ступенів порівняння прикметників Є. Стеблівський конструює тип ідеальної особистості, формуючи дихотомії «свій / чужий» та «сильний / слабкий». При цьому найвищий ступінь виступає показником автентичності та високої якості, як-от: *«Завжди прагни до* ***найкращих***, ***найсильніших*** *і* ***найсправжніх****»* [6, с. 96]; *«Ти віриш, що шлях воїна до просвітлення –* ***найкоротший****? – запитав я Сармата. Вся ця народна мудрість стосується* ***найголовнішого*** *з бичів людства – автоматичної роботи мозку»* [6, с. 98]; *«****найважливішою*** *є душа»* [6, с. 130]; *Якщо людина і Бог – одне ціле, то чому б людині не познайомитися зі своєю* ***наймогутнішою*** *частиною?* [6, с. 79]. Також такі форми дають авторові можливість охарактеризувати соціальний зріз: *«****найвідоміші*** *змушені популяризувати себе»* [6, с. 144]; *«****найвпливовіших*** *твоїх знайомих»* [6, с. 5]; *«****найостаннішому*** *з козаків було зрозуміло»* [6, с. 94].

Використання таких форм дозволяє автору підкреслити раціональність мислення героя-розвідника, для якого увага до дрібниць є запорукою виживання: *«зафіксувати* ***найменші*** *деталі»* [6, с. 74]; *«****найперше*** *увага приділялася речам, що подовжували життя»* [6, с. 76]; *«все* ***найнеобхідніше*** *для життя дається задарма»* [6, с. 78]; *«Коза» заїхала у ворота, які охороняли хлопці в бронежилетах і з «калашами», і припаркувалась поруч із* ***найбільшою*** *будівлею»* [6, с. 74]; *«Це одне з* ***найґрунтовніших*** *досліджень української геополітики»* [6, с. 94]. Форми найвищого ступеня в романі слугують не просто для порівняння об'єктів, а для побудови аксіологічної шкали героя. Автор свідомо «максималізує» ознаки, щоб передати інтенсивність воєнного буття, де немає напівтонів. Домінування префікса *най-* у поєднанні з основами, що мають високий емоційний потенціал (*справжній, страшний, сильний*), створює ефект гіперболізації, характерний для сучасного воєнного дискурсу. Через категорію градуйованості автор залучає читача до процесу ідентифікації з «найкращими» та «найсильнішими», одночасно моделюючи відчуття абсолютної небезпеки через категорію «найстрашнішого». Це посилює ефект присутності та сприяє формуванню чітких морально-етичних висновків.

Стилістичний потенціал однокореневих слів реалізується через семантичну інтенсифікацію ключових концептів. І. Кочан слушно зауважує, що «виділенню певної смислової ознаки образу сприяє і повторення однієї чи двох кореневих морфем у контексті» [5, с. 180]. У романі це проявляється через нагнітання кореня *-страх-*: *«****Страх*** *народжує* ***страшні*** *думки, які призводять до* ***страшних*** *дій»* [6, с. 112], що візуалізує когнітивне заціпеніння. Проте автор також моделює трансформацію героїв через гру слів: демінутив **«*соколята*»** перетворюється на повнозначне **«*соколи*»** [6, с. 252], що фіксує духовне змужніння нації. Тавтологія з коренем *-вол-* (*«****вольове*** *рішення жити* ***вільно*** *на* ***вільній*** *землі»* [6, с. 156]) стає смисловим осердям ідеологічного ствердження автора.

Оказіональна лексика в романі «Лють» постає як найбільш репрезентативний рівень моделювання авторських інтенцій, оскільки саме тут вербалізується безпосередня реакція мовця на аномальні умови війни. В. Чабаненко наголошує: «Особлива виразність цих утворень пояснюється їх новизною, свіжістю, несподіваністю, а головне – їх контрастністю по відношенню до нормативних лексем» [7, с. 115]. Найпродуктивнішим способом утворення оказіоналізмів у романі «Лють» є суфіксальний. Автор використовує стандартні афікси для маркування нестандартних соціальних ролей. Слово **«*джавелінщик*»** [6, с. 199] (основа *джавелін* + суфікс *-щик*) маркує появу нової військової ідентичності. Функційно цей оказіоналізм слугує засобом «освоєння» іноземної зброї, перетворюючи технологічну назву на частину імені бійця. Аналогічно функціонує прикметник **«*кетовський*»** [6, с. 193] (від абревіатури *CAT*), що адаптує запозичений армійський стандарт до української морфемної системи. Оказіоналізм **«*соросята*»** [6, с. 86] (прізвище *Сорос* + суфікс *-ят-*) використовується автором для відтворення мовлення внутрішніх опонентів героя. Функційно суфікс *-ят-*, що зазвичай вказує на малят тварин, спрямований на дегуманізацію та висміювання певної групи людей, підкреслення їхньої нібито «несамостійності».

Використання демінутивного суфікса *-чик-* у слові **«*азовчики*»** (*«****Азовчики*** *теж були зайняті, мовчки робили свою справу»* [6, с. 77]) кардинально змінює свою функцію. Він втрачає значення «малості» і стає маркером високої емоційної прихильності, солідарності та ніжності. Це спосіб лінгвокогнітивної героїзації захисників через наближення їх до родинного, інтимного кола.

Авторські композити в романі стають засобом сатиричного маркування ворожого простору та ідеологічних антитез: так, неодериват **«*бендерожидомасони*»** [6, с. 124] є іронічним відтворенням пропагандистських штампів «рускава міра». Поєднання непоєднуваних основ в одному слові моделює абсурдність звинувачень, висунутих героєві, та підкреслює когнітивний хаос окупаційної ідеології. Оказіоналізм **«*книгоман-***

дри» [6, с. 21] та прикметник ***«книгомандрівська»*** (вечеря) моделюють специфічний мирний контекст, який контрастує з подальшим воєнним побутом. Це засіб компактної передачі складних культурних концептів.

В аналізованому романі натрапляємо на приклади використання контамінації: новації ***«Гейропа»*** та ***«гейропейське»*** [6, с. 144–145] дозволяє автору ввести в текст «голос ворога». Функційно ці новотвори слугують для моделювання мовлення персонажів, засліплених пропагандою, демонструючи їхню агресивну обмеженість через мовну гру.

Для творення оказіональних дієслів Є. Стеблівський послуговується префіксально-суфіксальним і префіксальним способами: *Перші півтори години в Маріуполі – і вони всі вже «затрьохсотились»* [6, с. 315] (від числівникового коду *300* + префікс *за-* + суфікс *-и-* + *-сь*). Це приклад граничної мовної економії, де префікс *за-* вказує на завершеність і масовість дії. Функційно це слово моделює лаконічний, часом цинічний стиль фронтового звіту, де людська трагедія стискається до морфемного рівня. Використання сільськогосподарської метафори для позначення накопичення грошей моделює таку рису героя, як хазяйновитість, переводячи фінансовий процес у площину звичної народної праці: *Із часом батько Монті **підскирдував** трохи грошей, започаткував власний бізнес* [6, с. 24] (префікс *під-* + *скирдувати*).

Поєднуючи субстантивований числівник з оцінним словом ***«опецьок»***, (*«волік чергового **опецька-“трьохсотого”**»* [6, с. 315]) автор моделює специфічний фронтовий гумор – грубий, але щирий. Це підкреслює авторську інтенцію показати війну як важку фізичну роботу, позбавлену зайвого пафосу.

Усі ці новотвори виконують роль соціального навігатора. Вони допомагають Є. Стеблівському чітко розмежувати полюси «свій – чужий», де предметний світ героїв описується через функціональні новотвори (*джавелінщик*, *азовчики*), а світ ворога – через деструктивні або іронічні композити (*гейропейське*, *бендерожидомасони*). Це дозволяє максимально щільно наповнити текст смислами, що відповідає динамічному темпу сучасного воєнного роману.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що словотвірний рівень роману «Лють» Є. Стеблівського є цілісною системою моделювання авторських інтенцій, де суфіксальні засоби суб’єктивної оцінки реалізують стратегію аксіологічного контрасту між «своїм» та «чужим», а префіксальні утворення формують специфічну категорію воєнного «антикомфорту» та динамізують наратив. Використання ступенів порівняння прикметників і тавтологічних фігур із повтором кореневих морфем дозволяє автору вибудувати чітку ціннісну ієрархію героїв та інтенсифікувати ключові емоційні концепти твору. Особливу роль відіграють індивідуально-авторські оказіоналізми (композити, суфіксальні новотвори та субстантивати), які не лише фіксують нові військові ідентичності, а й виступають засобом ідеологічного маркування простору та викриття абсурдності ворожої пропаганди. У сукупності ці деривaційні засоби забезпечують сугестивність тексту, відображаючи гнучкість української мови як інструменту художнього осмислення межового досвіду в умовах сучасної війни. Пріоритетним напрямом подальших розвідок є порівняльне вивчення деривaційних стратегій у межах сучасної воєнної прози для визначення типових моделей трансформації лексико-граматичного ландшафту української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беркещук І. С. Демінутиви та аугментативи – виразники українського менталітету. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького педагогічного університету*. 2016. Вип. 14. С. 20–26.

2. Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : монографія. Київ – Полтава : АСМІ, 2005. 356 с.

3. Грещук В. В. Словотвір у сучасній науковій парадигмі. *Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність : зб. наук. доповідей*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. С. 97–105.

4. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. Київ : Видавничий Дім Д. Бураго, 2008. С. 134–227.

5. Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. С. 167–192.

6. Стеблівський Є. Лють : роман. Харків : ВД «Фабула», 2023. 336 с.

7. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 06.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 378.016:81’243:008
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.5

INTERCULTURAL COMPETENCE AS AN INTEGRATIVE COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGISTS

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

Karmazina L.L.,
orcid.org/0000-0002-8639-9678
PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology and Translation
Ukrainian State University of Science and Technologies

The research paper investigates intercultural competence as an integrative component of the professional training of future philologists in the context of contemporary language education. It is argued that effective language acquisition cannot be limited solely to the development of linguistic knowledge and skills, since successful communication also presupposes the ability to interpret cultural meanings, respond to cultural differences, and select communicative strategies in accordance with the communicative situation. The aim of the article is to provide a theoretical understanding of intercultural competence, to clarify its structure, and to determine its place in the professional training of future philologists and translators. Intercultural competence is considered as the result of the interaction of linguistic, sociocultural, and pragmatic components. It is demonstrated that intercultural competence does not replace communicative competence, but rather extends it through its cultural-value and sociopragmatic dimensions. Particular attention is given to the leading theoretical models of intercultural competence, the provisions of the CEFR and the CEFR Companion Volume, as well as to the didactic principles of its development, including authenticity, dialogue of cultures, reflectiveness, mediation, discourse analysis, and genre-based types of work. The approaches of M. Byram, D. Deardorff, and M. Bennett to defining the structure and mechanisms of intercultural competence development have been analysed. Particular attention has been paid to mediation, plurilingual competence, and pluricultural competence as important reference points in contemporary language education. It has been established that the development of intercultural competence should be based on the principles of systematicity, the gradual increase in the complexity of learning activities, and the integration of language and culture within a single task. The importance of clear assessment criteria is emphasized, taking into account not only knowledge, but also skills, attitudes, and sensitivity to context. It is concluded that intercultural competence should be systematically integrated into philological training as a necessary component of professional readiness for intercultural communication.

Key words: intercultural competence, professional training of philologists, communicative competence, mediation, sociocultural component, pragmatic component, translator training.

У науковій статті досліджується міжкультурна компетентність як інтегративний складник професійної підготовки майбутніх філологів у контексті сучасної мовної освіти. Обґрунтовано, що ефективне оволодіння мовою не може обмежуватися лише формуванням лінгвістичних знань і навичок, оскільки успішна комунікація передбачає також уміння інтерпретувати культурні смисли, реагувати на культурні відмінності та добирати комунікативні стратегії відповідно до ситуації спілкування. Метою статті є теоретичне осмислення міжкультурної компетентності, уточнення її структури та визначення її місця у професійній підготовці майбутніх філологів і перекладачів. Міжкультурну компетентність розглянуто як результат взаємодії лінгвістичного, соціокультурного та прагматичного компонентів. Доведено, що вона не замінює комунікативну компетентність, а розширює її завдяки культурно-ціннісному та соціопрагматичному вимірам. Окрему увагу приділено провідним теоретичним моделям міжкультурної компетентності, положенням CEFR і CEFR Companion Volume, а також дидактичним принципам її формування, зокрема автентичності, діалогу культур, рефлексивності, медіації, дискурс-аналізу та жанрово орієнтованим видам роботи. Проаналізовано підходи М. Байрама, Д. Дірдорф і М. Беннетта до визначення структури й механізмів розвитку міжкультурної компетентності. Особливу увагу приділено медіації, плюрилінгвальній і плюрикультурній компетентностям як важливим орієнтирам сучасної мовної освіти. Визначено, що формування міжкультурної компетентності має ґрунтуватися на принципах системності, поступового ускладнення навчальної діяльності та поєднання мови й культури в межах одного завдання. Наголошено на важливості чітких критеріїв оцінювання, що враховують не лише знання, а й уміння, ставлення та чутливість до контексту. Зроблено висновок, що міжкультурна компетентність має системно інтегруватися у філологічну підготовку як необхідний складник професійної готовності до міжкультурної комунікації.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, професійна підготовка філологів, комунікативна компетентність, медіація, соціокультурний компонент, прагматичний компонент, перекладознавча підготовка.

Problem statement. Modern language education has long ceased to be limited to the development of linguistic knowledge and skills alone. Today, its purpose is much broader. It involves preparing students for real interaction in a multicultural environment, where communication takes place between people with different cultural patterns, value systems, and social norms. After all, knowing a language does not necessarily mean being able to communicate in it effectively and fully.

For this reason, intercultural competence is increasingly regarded as one of the key learning outcomes in foreign language education. Mere command of vocabulary and grammar is not sufficient. It is equally important to be able to interpret cultural meanings, sense the communicative expectations of one's interlocutor, and recognize differences in communication style, degree of directness, and norms of politeness [1].

In the **"**Common European Framework of Reference for Languages (CEFR),**"** the language user is viewed not simply as a holder of a certain body of knowledge, but as a **"**social agent**,"** that is, a person who acts in specific communicative situations and always interacts within a particular cultural environment [2]. Successful language proficiency presupposes not only knowledge of words, grammatical structures, or language patterns, but also the ability to navigate the social context, take cultural differences into account, and select appropriate linguistic means in accordance with a specific communicative situation.

In the "Companion Volume (2020)**,"** particular attention is given here to the development of plurilingual and pluricultural competence, as well as mediation – the ability to negotiate meaning, explain culturally conditioned differences, and help people from different cultural communities understand one another better [3].

At the same time, a certain imbalance remains evident in the actual practice of training future philologists.

There are often situations in which a student may have a fairly good command of the language, but may not always be prepared for meaningful cross-cultural interaction. That is why the need for a deeper theoretical understanding of the structure of intercultural competence, as well as for its consistent and truly systematic integration into the professional training of future philologists as an important component of their professional readiness, has become especially significant today.

Analysis of recent research and publications. The concept of intercultural competence has long been at the centre of scholarly attention. Language is no longer perceived merely as a system of rules or lexical units. Instead, it is increasingly viewed as an instrument of interaction between cultures. It is precisely in this context that intercultural competence becomes of central importance.

One of the best-known concepts in this field is intercultural communicative competence, proposed by M. Byram**.** In fact, this concept substantially changed the way scholars began to speak about intercultural communication. Byram demonstrated that intercultural competence is not simply knowledge of facts about another culture. Rather, it is a whole system of attitudes, skills, and cognitive processes: the ability to interpret cultural phenomena, relate them to one's own cultural experience, and develop critical cultural awareness. Without this, genuine intercultural dialogue – open, responsible, and based on mutual respect – is, in essence, impossible [4].

Similar ideas are also developed by D. Deardorff**.** Deardorff proposes viewing intercultural competence not as a static set of knowledge, but as the ability to interact effectively and appropriately. In this model, a key role is played by the interaction of three components: knowledge, skills, and attitudes. It is precisely this interaction that is manifested in concrete communicative behaviour – in the way a person listens, responds, explains, and interprets [5].

There is also another important perspective, offered by the cognitive-communicative approach**.** Within this framework, intercultural interaction is understood as a process of negotiating meaning. In communication, people constantly explain, clarify, and interpret – sometimes even unconsciously. For this very reason, effective intercultural communication requires more than linguistic training alone. It requires the ability to take into account the context, the roles of interlocutors, cultural norms, and the communicative conventions within which interaction takes place [6].

Thus, contemporary scholarly approaches are fairly unanimous on one point: intercultural competence is a complex integrative construct. It cannot be reduced solely to the traditional understanding of communicative competence. It is much broader. It adds a cultural-value dimension and a sociopragmatic dimension and, in essence, changes the very understanding of what it means to "know a language."

Purpose of the article. The purpose of this article is to provide a theoretical understanding of intercultural competence as an important component of the professional training of future philologists within the modern system of language education. Within the framework of the study, several objectives are

set. First, it is important to clarify the very content of intercultural competence. What exactly do we mean when we use this term? What components does it include? The article proposes to consider it through three interrelated components – linguistic, sociocultural, and pragmatic. These components do not exist separately. On the contrary, they constantly interact.

Second, the issue arises of the relationship between intercultural competence and communicative competence. At first glance, these concepts appear very close. But are they identical? This issue is examined in the context of the competence-based and activity-based approaches that are now widely employed in language education.

Another important aspect concerns the place of intercultural competence within contemporary international educational frameworks. First, this refers to the provisions of the CEFR and the CEFR Companion Volume (2020), which have become a kind of framework for the development of language education in Europe. These documents clearly demonstrate that language is not merely a system of knowledge. It is interaction between people within a cultural space.

The article also separately considers the importance of intercultural competence for the training of translators. After all, the translator effectively acts as a mediator between cultures. The quality of translation, as well as the overall outcome of intercultural interaction, depends on how well the translator understands cultural meanings, norms of communication, and the pragmatic features of speech.

The methodological basis of the study consists of methods of theoretical analysis and generalization of scholarly sources. These methods make it possible to systematize the existing academic approaches to the understanding of intercultural competence. In addition, the study employs the descriptive-analytical method and the method of conceptual modelling, which make it possible to define the structure of this competence more precisely and to understand its role in the professional training of future philologists.

Presentation of the main material. In the professional training of future philologists, intercultural competence should be viewed as a holistic and integrative system in which different components of language education are combined. It involves the interaction of three components: linguistic, sociocultural, and pragmatic. After all, linguistic accuracy is only one part of the matter. It is more important whether an utterance sounds natural and whether it is perceived as appropriate within a particular cultural context.

The linguistic component is associated with command of the language system – vocabulary, grammar, and syntactic patterns. For a philologist, it is important to learn how to use these resources in such a way that cultural meanings are reflected in speech. In other words, this refers to the ability to work with culturally marked vocabulary, phraseology, and typical discourse patterns that reflect culturally accepted ways of formulating ideas, arguing a position, and entering into dialogue. This is important because sometimes the same idea may sound different depending on the cultural expectations of the interlocutor.

The sociocultural component is associated not so much with linguistic form as with an understanding of the cultural context. It concerns knowledge of norms, traditions, values, and patterns of behaviour. It also involves understanding which communicative strategies are regarded as acceptable in a particular society. In this sense, this component corresponds well to the interpretation of sociocultural competence presented in the CEFR [2]. It enables students to perceive speech more broadly – not as a set of words, but as part of social interaction, in which the roles of interlocutors, cultural conventions, and the situational context are all important.

However, it is the pragmatic component that most clearly demonstrates how intercultural competence functions in real communication. It refers to the ability to realise communicative intentions in accordance with the situation, taking into account the status of the interlocutors, social distance, the genre of communication, and norms of politeness. For example, it includes knowing how to formulate a request, express disagreement, or soften criticism. It is precisely here that intercultural misunderstandings most often arise. Moreover, they are frequently connected not with linguistic errors, but with differing cultural perceptions of what is considered an appropriate tone, acceptable directness, or suitable argumentation [4].

As a result, intercultural competence appears as a complex and, at the same time, highly practical quality. It cannot be developed accidentally or merely through occasional “cultural comments” during classes. It requires systematic work within the educational process. Only through the integration of the linguistic, sociocultural, and pragmatic components can a future philologist truly be prepared to act confidently and professionally in situations of intercultural contact [2].

The point is that even a grammatically correct, logically structured, and stylistically appropriate utterance may be perceived quite differently from what the speaker expects. It may appear too direct, excessively formal, or, conversely, overly familiar, depending on cultural norms, habitual patterns of behaviour, and the communicative expectations of the addressee. For this reason, intercultural com-

petence does not replace communicative competence, but rather extends it. It adds the cultural-value dimension without which full-fledged interaction between representatives of different cultures is simply impossible.

A particularly important component in this respect is "mediation" – the ability to negotiate meaning between participants in communication, explain cultural differences, clarify meanings, and rephrase utterances in such a way as to preserve the content while making it understandable and acceptable to the other party [3]. It is the ability to act as an intermediary between different ways of seeing, formulating, and perceiving. That is why intercultural competence should be regarded as a kind of superstructure built upon communicative competence: it ensures not only the effectiveness of communication, but also its appropriateness, that is, its correspondence to the cultural context, value orientations, and communicative expectations of the interlocutors. For the future philologist and translator, this is of particular importance, because in their professional activity, a word is always more than just a word.

To specify these approaches within the framework of philological training, it is advisable to turn to the most influential models of intercultural competence, as well as to outline the didactic mechanisms of its development and possible assessment tools within a university course.

First of all, it is worth referring to M. Byram's concept of intercultural communicative competence**.** It is one of the foundational frameworks for understanding intercultural competence in language education [4]. At the centre of this model are not only knowledge, but also attitudes – openness, readiness for dialogue, and the ability to refrain from hasty judgments. Equally important are the skills of interpreting cultural phenomena, relating them to one another, as well as critical cultural awareness. After all, a future philologist should not simply "know about the other," but should be able to work with cultural meanings: to explain them, compare them, reflect on them, and sometimes even reconsider them. That is why Byram's model is especially productive for philological training: it shifts intercultural competence from the sphere of information to the sphere of interpretation and action.

No less illustrative is D. Deardorff's process model. Within this framework, intercultural competence is understood not as a static set of characteristics, but as a dynamic process [5]. The focus is no longer simply on what a person "has" in terms of knowledge, skills, or attitudes, but on how these elements interact with one another, develop into internal outcomes – such as flexibility, empathy, and ethical sensitivity – and are then manifested in external behaviour that can be observed in real communication. In other words, intercultural competence is understood here as a process of inner work rather than merely an external demonstration of awareness.

Also highly valuable in its own way is M. Bennett's Developmental Model of Intercultural Sensitivity (DMIS) [7]. It describes a gradual movement from ethnocentric to ethnorelative ways of perceiving cultural differences. The model helps explain why students sometimes respond to cultural differences with denial, simplification, devaluation, or, conversely, uncritical admiration. These are not merely "incorrect" reactions. Rather, they may represent possible stages in the development of one's perception of the other. Consequently, the teacher gains an important tool: they can do more than simply identify difficulties; they can also design learning situations in such a way as to support the student's gradual movement toward a more mature, flexible, and reflective position. For philological education, where students constantly interact with other discourses, genres, speech norms, and politeness patterns, this model appears particularly relevant.

Finally, special attention should be given to the CEFR and, in particular, to the CEFR Companion Volume (2020)**,** where the action-oriented dimension of language education is further strengthened and mediation, as well as plurilingual and pluricultural competence**,** are placed at the centre as important framework reference points [3]. The intercultural component can no longer exist as a separate "cultural studies insert" within a language course. It must be embedded in everyday language practices – in reading, writing, oral interaction, text analysis, the interpretation of utterances, and discourse work. Interculturality in contemporary language education is a way of organising language activity itself.

Thus, the comparison of the above-mentioned approaches provides grounds for an important generalization. Despite differences in emphasis, all these models converge on one point: intercultural competence cannot be reduced to knowledge alone. It is manifested in the ability to act, interpret, explain, relate, and negotiate meaning in interaction. For this reason, its development requires purposeful didactic design.

If one proceeds from the assumption that intercultural competence has an integrative character, a methodologically important question quite naturally arises: how exactly should it be developed within the real educational process so that the cultural component does not turn into a set of "background facts,"

but genuinely influences students' communicative behaviour. What is needed is to structure the learning process in such a way that culture is present in speech, in interpretation, and in the choice of communicative strategies, that is, so that it becomes a real factor in communicative activity. Teaching practice and contemporary recommendations in language education make it possible to outline several principles that are particularly productively implemented within the disciplines of the philological cycle.

First and foremost, this concerns the principle of authenticity. For the development of intercultural competence, students must work with materials in which cultural meaning functions not artificially, but naturally, within living discourse. These may include fragments of interviews, public speeches, podcasts, excerpts from literary or journalistic texts, etiquette formulas in correspondence, and genre patterns of academic or business communication. It is important to understand why an utterance sounds the way it does, which social roles it actualizes, which cultural expectations it relies on, and what pragmatic effect it creates. In other words, the student must learn not only to read the text, but also to perceive behind it the cultural logic of speech.

No less important is the principle of the dialogue of cultures. It is useful to offer students tasks in which they compare how requests, refusals, criticism, compliments, or small talk are realised in different cultures, and which linguistic markers signal distance, formality, or emotional restraint. Such work not only deepens understanding of another culture, but also helps students better perceive the specific features of their own. Moreover, it contributes to the development of the critical cultural awareness discussed by M. Byram [4], since it teaches students not to compare external forms mechanically, but to reflect on the cultural values and communicative norms that underlie them.

Third, the principle of reflectiveness is of great importance. Intercultural competence is not developed solely through the acquisition of rules. It begins to grow in a genuine way when the student reflects not only on how one is expected to speak, but also on how they themselves perceive what is different, what interpretive habits they possess, which judgments they tend to make automatically, and what they regard as "normal" or "strange." External communicative behaviour changes slowly without work on attitudes and internal outcomes – flexibility, empathy, and a willingness to hear the other [5]. For this reason, it is extremely important to create space for reflection within the educational process. In practice, this may take the form of a brief written comment following the analysis of a situation of intercultural misunderstanding, a self-assessment of one's own reaction, or an attempt to reflect on how the student would change their communicative strategy if they found themselves in a different cultural environment. Such tasks, though seemingly small at first glance, often produce a very important result: they teach students not only to speak, but also to understand why they speak in the way they do.

For the effective development of intercultural competence in higher education, special attention should be paid to the pedagogical conditions under which it is integrated into the course structure. The issue concerns not only what is taught, but also how this content is methodologically organized. First of all, language and culture should be combined within the same task so that the cultural component is not presented separately, but naturally embedded in the work with texts, genres, and communicative situations.

Such an approach can be implemented in practice through those types of tasks that are particularly effective in a philological classroom. One of the most effective formats is situational analysis, or a case study, based on a brief description of an intercultural misunderstanding. In such a task, students are expected to identify exactly what caused the communicative failure: an excessively direct tone, an inappropriate form of address, disregard for social distance, genre mismatch, or another culturally conditioned factor. After that, they propose alternative utterances that preserve the content of the message while changing its pragmatic effect and making the communication more appropriate. It is precisely here that the relationship between linguistic form and cultural norm becomes especially visible.

No less productive is the discourse analysis of authentic fragments – correspondence, interviews, public discussions, or other types of real communication. In this case, the student's task lies not merely in understanding the text, but in identifying markers of politeness, hedging, and implicitness, as well as means of softening an utterance or, conversely, signals of categoricalness, and in explaining their function. Such work makes it possible to see how speech is organized not only at the level of grammar or vocabulary, but also at the level of social and pragmatic meanings.

The assessment of intercultural competence requires a distinct methodological approach, as it cannot be reduced to knowledge of facts about a country, its traditions, or behavioral norms alone. The level of this competence is revealed primarily through a student's ability to interpret speech, respond to cultural differences, and shape their own communica-

tive behavior in accordance with a specific situation. For this reason, assessment should include not only knowledge, but also skills, attitudes, and sensitivity to context. At the same time, it should be based on clear and transparent criteria in order to avoid vagueness and excessive subjectivity.

This is especially important in translator training, where intercultural competence is a necessary professional requirement. A translator must convey not only the content of an utterance, but also its intention, tone, social distance, and expected communicative effect. This requires attention to cultural connotations, politeness norms, and the genre and discourse expectations of the target audience. As a result, literal translation is not always communicatively effective, even when it is formally accurate. That is why intercultural competence should be treated as a systematic component of the training of future philologists and translators.

Conclusions. Intercultural competence should be understood as an essential integrative component of the professional training of future philologists, since it ensures not only linguistic accuracy, but also the cultural appropriateness and pragmatic adequacy of communication. The analysis has shown that this competence is formed through the interaction of linguistic, sociocultural, and pragmatic components and is manifested not simply in knowledge about another culture, but in the ability to interpret meanings, respond to cultural differences, negotiate meaning, and choose communicative strategies according to context. For this reason, its development requires systematic integration into philological training through authentic materials, mediation, reflective tasks, discourse analysis, genre-based activities, and clear assessment criteria. This is particularly important in translator training, where intercultural competence becomes a necessary professional condition for achieving not only semantic accuracy, but also the effective transfer of intention, tone, and communicative effect in intercultural interaction.

REFERENCES:

1. UNESCO. *Guidelines on Intercultural Education*. Paris : UNESCO, 2006. 46 p.

2. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 260 p.

3. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume*. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2020. 278 p.

4. Byram M. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon : Multilingual Matters, 1997. 142 p.

5. Deardorff D. K. Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. *Journal of Studies in International Education*. 2006. Vol. 10. No. 3. P. 241-266.

6. Fantini A. E. *Exploring and Assessing Intercultural Competence*. Brattleboro : Federation of the Experiment in International Living, 2006. 146 p.

7. Bennett M. J. A developmental approach to training for intercultural sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations*. 1986. Vol. 10, Issue 2. P. 179-196.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 03.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 811.111:502.1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.6

ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ АНГЛОМОВНИХ НАПИСІВ НА ЕТИКЕТКАХ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF ENGLISH-LANGUAGE LABELS FOR THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL AWARENESS

Карпенко Г.М.,
orcid.org/0000-0003-1034-4424
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Дребуленда А.А.,
orcid.org/0009-0007-4669-5644
студентка ІІІ курсу
Івано-Франківського фахового коледжу
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Об'єктом дослідження статті є навчальний потенціал англомовних написів на продуктових етикетках як можливий ресурс для вивчення іноземної мови та формування екологічної свідомості. Наліпки на продуктах харчування – це не просто яскраве привернення уваги, а ще й передання важливої інформації (складники, терміни використання). Не можна не згадати, що іншомовні слогани на етикетках є міжкультурною взаємодією, які дуже швидко поширюються і запам'ятовуються через їх розповсюдження у соціальних мережах, додатках, сайтах, засобах масової інформації. Це може допомогти потенційним споживачам зробити правильний вибір серед десятків запропонованих товарів на полицях магазинів, адже конкуренція серед виробників збільшується щодня. Розкрито особливість використання «прихованої англійської» у повсякденному середовищі, як дорослими, так і дітьми. Проаналізовано етикетки, їх зміст та роль, яку вони відіграють у розвитку мовних та екологічних навичок. Правильне розуміння інформації на етикетках може зіграти важливу роль у виборі товарів. Етикетки на харчових продуктах повинні містити правдиву і точну інформацію. За законодавством України виробники повинні чітким шрифтом надавати якомога більше інформації про товар. Винятком не є продукти, які можуть містити алергени чи інгредієнти, що викликають непереносимість – обов'язково зазначаються на маркуванні. Запропоновано семиступеневу стратегію вивчення англійської мови за допомогою етикетки. Результати дослідження підтверджують ефективність інтеграції навчання у повсякденне життя. Тема є актуальною, оскільки у сучасному житті не можна відсторонитись від глобалізації, розвитку навколишнього середовища та впливу англіцизмів на сьогодення.

Часто невдалий переклад іншомовних назв може зашкодити реалізації продуктів у тих країнах, де не зберегли оригінальну задумку розповсюдження про якийсь товар.

Ключові слова: англомовні написи, екологічна свідомість, екокомпетентність, етикетки, стратегія, навчання, наліпки.

The object of this research article is the educational potential of English-language texts on product labels as a possible resource for foreign language learning and the development of ecological awareness. Food labels are not only a bright way to attract attention but also a means of conveying important information (ingredients, expiration dates). It is also worth mentioning that foreign-language slogans on labels represent intercultural interaction, spreading and becoming memorable very quickly through social media, apps, websites, and mass media. This can help potential consumers make the right choice among dozens of products displayed on store shelves, as competition among manufacturers increases every day.

The article has revealed the peculiarities of using "hidden English" in the everyday environment both by adults and children. Labels, their content, and the role they play in the development of linguistic and ecological skills have been analyzed. Correct understanding of the information on labels can play an important role in product selection. Food labels must contain truthful and accurate information. According to Ukrainian legislation, manufacturers must provide as much information about the product as possible in a clear font. Products that may contain allergens or ingredients causing intolerance are no exception – they must be indicated on the labels.

A seven-step strategy for learning English through labels has been proposed. The results of the study confirm the effectiveness of integrating learning into everyday life. The topic is relevant because, in modern life, it is impossible to distance oneself from globalization, environmental development, and the influence of anglicisms on modern society.

An unsuccessful translation of foreign-language product names may negatively affect product sales in countries where the original marketing concept has not been preserved.

Key words: ecological awareness, eco-competence, strategy, labels, learning, stickers.

У сучасному глобалізованому світі англійська мова виконує функцію універсального засобу комунікації, як для дорослих, так і для дітей. Вона змогла поширитися у всі сфери життя, і навіть побутову мову. Одним із найкращих прикладів цього факту є англомовні написи на продуктах, які формують наше мовне середовище та можуть бути використані як ресурс навчання, як

для неповнолітніх, так і для старшого покоління українців.

Проникнення та вживання англійської мови можна спостерігати у всі сфери людського життя, серед яких: побут, культура, економіка, освіта. На світових аренах для переговорів домінантною є англійська – і це теж впливає на тенденції і тренди. Україна не є винятком, тому у 2024 році Верховною Радою України ухвалено закон України Про застосування англійської мови в Україні [2], яким передбачено:

– англійська мова належить до мов міжнародного спілкування в Україні;

– держава сприяє вивченню англійської мови громадянами України. Такі рішення на державному рівні позитивно впливають на посилене бажання вивчати і використовувати англійську та інші мови для освоєння сучасних технологій, серед яких цифрові технології, робота на іноземні корпорації, залучення інвестицій, спілкування у соціальних мережах.

Англійська мова у сучасному житті українців займає особливе місце. Сьогодні вона є однією з найпоширеніших мов у світі та відіграє важливу роль у різних сферах життя. Коли розвиваються технології, збільшується міжнародне спілкування та глобалізація знання англійської мови стало необхідністю для багатьох людей.

В Україні англійську мову починають вивчати ще з раннього дитинства. У навчальних закладах вона є одним із головних предметів, значна кількість абітурієнтів обирає її для здачі на НМТ, адже сучасна освіта неможлива без знання іноземних мов. Англійська допомагає учням і студентам користуватися сучасними засобами отримання інформації: підручниками, читати наукові статті, дивитися навчальні відео та брати участь у міжнародних освітніх програмах, а також долучатися до різних наукових онлайн-конференцій, що дає чудову можливість спілкуватися вживу з носіями мови та збагачувати свій словниковий запас. Багато молодих українців мріють навчатися за кордоном або проходити стажування в інших країнах, і саме знання англійської може допомагає реалізувати ці мрії.

Не менш важливою англійська мова є і в професійному житті. В даний час багато українських компаній співпрацюють із закордонними партнерами, тому працівникам часто потрібно володіти англійською на високому рівні, щоб виконати умови роботодавця. Люди, які добре спілкуються цією мовою, мають більше шансів отримати престижну та високооплачувану роботу, як і в Україні, так і за кордоном. Особливо це стосується сфери інформаційних технологій, медицини, науки, туризму, журналістики та бізнесу. Для програмістів англійська є майже обов'язковою, адже більшість програм, сайтів та професійної літератури створені саме нею.

Англійська мова також відкриває доступ до світової культури. Наші співгромадяни можуть читати книги та дивитися фільми в оригіналі, слухати музику, стежити за перебігом подій у світі та знайомитися з традиціями інших народів. Це допомагає краще розуміти світ і розширювати свій кругозір. Крім того, знання іноземних мов сприяє розвитку пам'яті, мислення та навичкам спілкування.

Важливу роль англійська мова відіграє і під час подорожей. Вона допомагає спілкуватися з людьми в різних країнах, замовляти певні послуги, орієнтуватися в аеропортах, готелях і магазинах. Навіть базові знання англійської роблять подорожі комфортнішими та цікавішими.

У сучасних умовах українці дедалі більше прагнуть бути частиною світової спільноти. Англійська мова допомагає налагоджувати міжнародні зв'язки, представляти Україну у світі та розповідати про нашу культуру й традиції. Після початку повномасштабної війни значення іноземної мови для українців ще більше зросло, адже вона стала важливим інструментом для спілкування з міжнародними партнерами, волонтерами та друзями України за кордоном, які активно допомагають нам сьогодні.

Англійська мова «приховано» присутня у житті українців майже щодня, навіть якщо ми з вами цього не помічаємо. Часто використовуємо англійські слова у повсякденному мовленні, техніці, музиці, соціальних мережах та рекламі. Багато сучасних слів прийшли до української мови саме з англійської. Наприклад: «смартфон», «лайк», «чат», «офіс», «онлайн», «блогер», «сканер», «файл» чи «маркетинг». Люди вживають їх настільки часто, що вже не задумуються про їхнє походження та лексичне значення.

Особливо потужно англійська мова впливає через інтернет та технології. Майже кожна людина користується телефонами, комп'ютерами або соціальними мережами, де багато кнопок, програм і команд написані англійською мовою. Навіть ті, хто не вивчав англійську поглиблено, знають слова «login», «save», «delete», «wifi» або «YouTube». Це показує, наскільки англійська стала частиною нашого сучасного життя.

Прихований вплив англійської можна помітити й у молодіжному спілкуванні. Підлітки та молодь часто використовують англійські слова та вирази у розмовах: «okay», «super», «cool»,

«hype», «respekt», «top». Такі слова та навіть вислови поступово входять у активне мовлення українців.

Крім того, англійська мова присутня у музиці, фільмах та іграх. Українці слухають пісні англійською, дивляться фільми з англомовними назвами або грають у комп'ютерні ігри, де знову ж більшість термінів також англомовні. Навіть реклама в магазинах чи назви брендів часто написані англійською мовою, що примушує людей на підсвідомому рівні вивчати ті чи інші чужоземні слова.

Етикетки на продуктах харчування мають велике значення для споживачів в Україні, адже допомагають людям обирати корисну та безпечну їжу. Завдяки інформації на упаковці покупці можуть дізнатися склад продукту, його калорійність, вміст білків, жирів, вуглеводів, цукру та солі. Це особливо важливо для людей, які мають проблеми зі здоров'ям або дбають про нього та дотримуються спеціального харчування.

Ярлики на продуктах допомагають уникати шкідливих добавок та алергенів. Наприклад, люди з алергією можуть перевірити, чи містить продукт ті чи інші «непотрібні» для них продукти: горіхи, молоко або глютен. Також споживачі можуть звертати увагу на кількість цукру чи жирів, щоб зменшити ризик ожиріння, діабету та інших захворювань.

Важливе значення мають і терміни придатності продуктів. Етикетка дозволяє переконатися, що їжа свіжа та безпечна для вживання. Крім того, на упаковці часто вказують умови зберігання, які допомагають довше зберігати якість продукту.

Для людей, які прагнуть вести здоровий спосіб життя, етикетки є своєрідним помічником у виборі продуктів. Вони допомагають порівнювати між собою та робити правильний вибір тих чи інших продуктів.

У сучасному суспільстві, коли англійська мова є розповсюдженою і торкається усіх сферах людського буття, важливими стають способи її вивчення. Найпростішим і найдоступнішим методом можуть слугувати етикетки на продуктах харчування. Усі ми незалежно від того де купуємо продукти чи у великих гіпермаркетах, чи у маленьких магазинах щодня бачимо продукти з англомовними етикетками. І саме це допомагає швидко і без жодних труднощів вивчити англійську, навіть не зауважуючи цього.

На зовнішніх маркуваннях прописані назви інгредієнтів, вказані особливості того чи іншого складника, маркування щодо органічності, харчові добавки, термін придатності та умови зберігання, інструкції, попередження тощо. Багато з цих слів є непідробними, актуальними та широковживаними у

світовій харчовій промисловості.

Який людина обирає продукт залежить теж від етикетки. Чим яскравіша і більш оригінальна бирка на продукті, тим більша імовірність, що її швидше придбають. На сучасному ринку є велика конкуренція між продуктами харчування, тому виробники застосовують усі можливі способи зацікавлення потенційних клієнтів, а етикетки один із найбільш вдалих способів.

Сучасні дослідники наголошують на мультимодальній природі текстів з етикеток. Я. Бистров та М. Мирошник зазначають, що "вербальні компоненти в таких текстах взаємодіють із невербальними, як-от візуальними, графічними, колірними, композиційними, що сприяє значному розширенню меж текстової репрезентації"[1,с.180].

Саме за зовнішнім виглядом першочергово покупець звертає увагу на продукт, а вже потім вивчає складники, характеристики, терміни придатності. Ці назви, а то і цілі слогани використовують у рекламах, для точного впізнавання продукту саме їхньої марки.

У 2025 році було проведено дослідження, яке базувалося на вивченні англомовних етикеток та практичному їх застосуванні серед покупців. Були опитані люди різного віку про шість категорій продуктів харчування, які були придбані у Івано-Франківських супермаркетах. Критеріями вибору продуктів були: англомовна етикетка, лексико-семантична наповнюваність та інша інформація.

Дослідивши різні категорії продуктів, серед яких чипси, сир, десерти ми можемо стверджувати, що потенційні покупці розуміють, що написано на маркуванні, що входить до складу, впізнають англомовні слова «есо», що є важливим у сучасному світі.

Міжнародний маркетинг не стоїть на місці. Він розвивається, удосконалюється, змінюється спосіб передання інформації, зараз реклама поширюється значно швидше, ніж колись. Тому для продуктів, які планують продавати на світовому ринку потрібно враховувати потреби різних культур та мовних груп. Не точний переклад може не лише завадити хорошій реалізації продуктів, а то й зовсім відвернути прихильність потенційних покупців.

Зараз, у період повномасштабної війни в Україні є зміни у законодавстві стосовно маркування продуктів. Такі рішення були вимушеними через ввезення гуманітарної допомоги із європейських країн.

Текст на пакуванні дає змогу покупцю отримати всю інформацію, яка йому може знадоби-

тися. З 2019 року в Україні діє закон "Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів". У ньому прописано усі вимоги до етикетки. А саме не можна акцентувати на окремі параметри чи непритаманні властивості товару чи можливі наслідки після його споживання.

Не рекомендують зазначати на пакуванні про лікувальний ефект, якщо це не лікарський засіб.

На етикетці має бути зазначено:

1)Назва продукту;

2) Перелічені матеріали, які містяться, допоміжні інгредієнти (природного чи штучного походження);

3) Обов'язково зазначаються алергени (колір та шрифт мають відрізнятися від основного тексту);

4)Вага або кількість продукції в упакуванні;

5)Термін придатності товару та дата виготовлення;

6)Вимоги стосовно зберігання та використання продукту;

7)Поживна цінність;

8) Для ввезених товарів за кордону найменування виробника та місце його розташування;

9) Позначка про вміст або ж відсутність ГМО, допустима норма – частка не більша, ніж 0,9% в інгредієнтах певного продукту.

На англомовних етикетках наліплюється додаткова, яка повинна містити переклад українською мовою. В Міністерстві агрополітики та продовольства України роз'яснюють, що **всі товари на полицях супермаркетів повинні бути з маркуванням державною мовою. Відповідна вимога викладена в статті 10 закону "Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів".**

Оскільки люди щодня харчуються, тому і продукти є найбільш продаваним товаром. Все, що зазначається на етикетках, споживачі вивчають у процесі вибору «свого»

інгредієнту. Сама ідея вивчення англійської мови за допомогою етикеток виникла через спостереження за тим, як часто на полицях є англомовні бирки. На пакуваннях зазначають усю вищезгадану інформацію. Багато слів та абревіатур є автентичними і широко вживаються харчовою промисловістю усього світу. Ще на маркуванні зазначено інформацію у справжньому контексті, а не так як у навчальних посібниках, тому і легше засвоювати лексику на побутовому рівні.

Харчова промисловість має велике коло застосування різних популярних термінів: від екологічних складників у харчуванні до різних технологій. Тому лексика має як і складні слова для вивчення англійської, так і прості, які співзвучні з українськими словами-відповідниками. Знаємо, що мову найкраще вивчати систематично повторюючи її, і слухати чи бачити слова та перекладати їх для себе. Якщо ми обираємо один і той же продукт щодня, то ця назва буде нам зрозумілою і такі слова легше запам'ятати. Найвагомішою перевагою вивчення англійської мови вдома – це навчання у зручний для вас час, при невимушеній атмосфері і це не впливатиме на щоденну зайнятість чи якісь плани.

У науці визначають такий термін як ейдетика – це система розвитку пам'яті та мислення, що базується на здатності людини створювати яскраві образи та асоціації. В основі цієї форми навчання лежить принцип емоційного та образного сприйняття інформації. Все що нас оточує вдома, на роботі, у магазині допомагає вивчити іноземну мову значно легше, ніж просто відвідувати курси і вчити лише теорію та виконувати вправи.

Під час використання ейдетичних методів люди не просто механічно запам'ятовують матеріал, а створюють асоціативні зв'язки між новою інформацією та вже відомими образами, тобто проводять паралелі в українській мові та англійській, за допомогою етикеток це робити дуже просто. І викликає позитивний вплив на процес засвоєння знань.

До основних методів ейдетики належать асоціативне мислення, метод візуалізації, мнемонічні прийоми, створення фантастичних образів, емоційне запам'ятовування та ігрові технології.

Тобто ми щодень використовуємо візуалізацію, навіть не задумуючись над цим. І це допомагає вивченню іноземної мови.

Використання ейдетичних прийомів сприяє розвитку уваги, мислення, мовлення та творчих здібностей учнів. Крім того, цей метод засвоєння підвищує мотивацію до навчальної діяльності та створює позитивну емоційну атмосферу, яка не є нав'язливою і підходить для людей будь-якого віку.

Серед основних переваг ейдетичної форми навчання можна виокремити:

•розвиток образного мислення;

•покращення довготривалої пам'яті;

•підвищення інтересу до навчання;

•розвиток творчих здібностей;

•активізацію пізнавальної діяльності;

•формування позитивної мотивації до навчання.

Під час досліджень вивчення як краще засвоювати іноземну мову, вчені прийшли до висновку, інтуїтивний підхід може існувати, але потрібні

чіткі структуровані критерії. Тому і візуалізація є одним із важливих підходів. Існує семиступеневий алгоритм вивчення англійської мови через продуктові етикетки.

Очевидно, що в першу чергу покупець звертає на яскравість етикетки і на нові слова, які містяться на ній. Після того читає вміст, щоб зрозуміти склад і як можна використовувати той чи інший продукт на кухні. Саме це позитивно впливає на вивчення нового слова і використання його у подальшому словниковому запасі. У процесі розуміння лексичного значення покупець згадує асоціативний ряд, перекладає його, намагається пов'язати та вживати невідоме досі йому слово.

При потребі можна скористатися онлайн перекладачем для точності отримання інформації, адже одне слово може мати кілька перекладів. А далі викликає певні асоціації. Дизайн упаковки, кольори, шрифт теж впливає на запам'ятовування, чим вона яскравіша, ефектніша, креативніша, тим швидше інформація зберігається у мозку, оскільки задіяно багато сенсорних зв'язків.

А коли ми бачимо на полицях магазинів етикетки з таким же словом наша пам'ять автоматично нам сигналізує про переклад і значення того слова. І вони з пасивної лексики переходять у активну, яку ми використовуємо щодня у побуті. Коли ми знаходимося у неформальній обстановці і використовуємо іншомовні слова, то наші співрозмовники або розуміють про що йде мова, або ж уточнюють і дізнаються значення сказаного. А відтак наш словниковий запас збільшується і ми не докладаючи зусиль вивчаємо англійську за допомогою етикеток.

Звичайно, що у кожному підході є як свої позитивні моменти, так і негативні. Можна виокремити такі переваги:

– не затратність, такий спосіб можуть використовувати всі;

– систематичність, адже продукти харчування купуємо чи не щодня;

– не нав'язливу та спокійну атмосферу вивчення;

– допомагає зорієнтуватися у вивченні вмісту продукту і кращому розумінні чи саме він вам потрібен;

– розвиток сенсорного сприйняття через застосування органів чуття.

Отже, досліджуючи тему вивчення англійської мови за допомогою етикеток на продуктах харчування можемо стверджувати, що це позитивно впливає не лише для бажаючих вивчати мови, а ще й розвиває людей різнобічно. Особливо активно формується екологічна компетентність, яка є важливою у час глобалізації. Вплив англізмів у наше життя збільшує словниковий запас. А відтак роль англійської мови у глобалізованому світі описано як домінуючий засіб міжнародної комунікації, що підтверджено посиланнями на Д. Кристала про її глобальний статус, забезпечений економічною та культурною потужністю англомовних країн. В Україні це підкріплено Законом про застосування англійської мови (2024 р.), який сприяє її вивченню [3].

Англізми проникають у повсякденне життя із надписів, які нас оточують і на підсвідомому рівні, без зайвих зусиль люди вивчають англійську мову. Етикетки на продуктах харчуваннях є джерелом корисної та потрібної лексики, яку ми вивчаємо і можемо використовувати для здорового способу життя. У статті згадується про легше засвоєння англійської мови у невимушених обставинах – при купівлі продуктів, використанні їх щодень.

Ознайомлення зі змістом написаного на етикетках найкраще впливає на природнє вивчення англійської мови. Тому сучасна англомовна реклама на телебаченні, в інтернеті, на етикетках продуктів свідчить про реалізацію в сучасному багатоканальному комунікативному просторі.

У статті проаналізовано вплив англомовних назв продуктів, які залучають велику кількість сенсорних каналів для сприйняття навколишнього середовища. Вони направлені на краще сприйняття, вивчення та відтворення почутого чи побаченого у потрібний момент. Аналіз англомовних етикеток дає підстави стверджувати, що дотримуючись алгоритму: розуміння, запис, візуалізація, повторення, поширення знань, систематизація – можна не лише вивчати нові слова, а ще й покращити свої екологічні навики вибору продуктів у супермаркетах, адже абревіатури і значки є загальноприйнятими у Європі.

Наліпки на харчових продуктах є невід'ємною частиною сучасного комунікативного простору. Етикетка зараз – це своєрідне «лице» товару і чим воно яскравіше та неординарніше, тим краще запам'ятовується покупцям. Хоча не можна відкидати важливість інформації, що повинна міститися на ній. Тому таке маркування є невід'ємною частиною свідомого споживача.

У статті простежується, що зовнішній вигляд етикеток впливає на спостережливого на уважного покупця і допомагає йому зробити правильний вибір серед продуктів, і сформувати корисні звички та допомогти у легкому вивченні англійської мови, адже зараз без неї неможливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бистров Я. В. Синергія вербальних і невербальних засобів в англомовній мультимодальній телевізійній рекламі продуктів харчуванню. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. Вип. 3 (214). С. 179–185.

2. Макогін В. Як правильно читати етикетки та обирати безпечні продукти (відео) *Головне управління Держпродспоживслужби в Черкаській області.* URL:https://www.cherk-consumer.gov.ua/novyny/1134-yak-pravylno-chytaty-etyketky-ta-obyraty-bezpechni-produkty-video (дата звернення: 26.11.2025).

3. Про застосування англійської мови в Україні : Закон України від 04.06.2024 № 3760-IX *База даних «Законодавство України» Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20 (дата звернення: 26.11.2025).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 811.14'02'373.7:27-23-277]:811.111'42'255.4"16"
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.7

ЛЕКСИЧНА СТРУКТУРА ГРЕЦЬКИХ БІБЛЕЇЗМІВ У ТЕКСТІ БІБЛІЇ КОРОЛЯ ЯКОВА

THE LEXICAL STRUCTURE OF GREEK BIBLICAL UNITS IN THE TEXT OF THE KING JAMES BIBLE

Кулібаба В.О.,
orcid.org/0009-0003-9070-0114
аспірантка, асистентка кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню та класифікації лексичної структури грецьких біблеїзмів у тексті Біблії короля Якова (King James Version) через призму граматико-семантичного критерію. Особлива увага приділяється типології англійських фразеологічних одиниць у їхній діахронній трансформації **–** від давньогрецького оригіналу через проміжні латинські та ранньоанглійські версії до канонічного тексту 1611 року. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого розуміння механізмів міжмовної взаємодії та формування фразеологічного фонду англійської мови під впливом сакральних текстів.

У статті розглянуто біблеїзми як багаторівневі та багатофункціональні мовні одиниці, що функціюють у номінативних, ад'єктивних, адвербіальних, дієслівних, і вигукових синтаксичних структурах. Об'єктом аналізу є семантичні зрушення та структурні зміни, яких зазнали ці одиниці в процесі трансформації з тексту оригіналу у текст Біблії Короля Якова. Матеріалом дослідження слугували грецькі біблеїзми, дібрані методом суцільного виписування з тексту Біблії короля Якова у прямій кореляції з їхніми відповідниками в давньогрецькому оригіналі Нового Завіту. Методологійну основу становить інтегрований граматико-семантичний підхід, доповнений описовим, порівняльно-історичним, класифікаційним та лінгвокультурологічним методами аналізу.

У результаті дослідження було виокремлено, систематизовано та проаналізовано п'ять основних граматико-семантичних груп біблеїзмів: субстантивні, ад'єктивні, адвербіальні, дієслівні та вигукові. Автором встановлено, що домінантним способом їхньої міжмовної передачі є точне структурно-семантичне калькування, яке історично забезпечило збереження первинного семантичного ядра, експресивності та метафоричності більшості одиниць. Проведений кількісний та якісний аналіз свідчить, що найвищий ступінь структурної стійкості у діахронії демонструють субстантивні й адвербіальні біблеїзми, тоді як дієслівні та ідіоматичні конструкції характеризуються значно більшою формальною варіативністю й адаптивністю до граматичної системи мови-реципієнта.

Доведено, що Біблія Короля Якова відіграла фундаментальну та визначальну роль у процесі канонізації грецьких біблеїзмів, закріпивши їхній правопис, семантику та стилістичне забарвлення, а також забезпечила їхню повну інтеграцію в сучасну англійську фразеологічну систему, збагативши її новими смислами та метафорами.

Ключові слова: біблеїзм, Біблія Короля Якова, грецькі біблеїзми; структурно-синтаксична типологія; структурно-семантичний аналіз; граматико-семантична класифікація; діахронна трансформація; адаптація; лінгвокультурологічний аналіз.

The article is devoted to the study and classification of the lexical structure of Greek biblical units within the text of the King James Version of the Bible through the prism of a grammatical-semantic criterion. Particular attention is paid to the typology of English phraseological units in their diachronic transformation **–** from the ancient Greek original through intermediate Latin and early English versions to the canonical text of 1611. The relevance of this study is determined by the need for a deeper understanding of the mechanisms of interlingual interaction and the formation of the phraseological fund of the English language under the influence of sacred texts.

The article examines biblicisms as multilevel and multifunctional linguistic units that function in nominative adjectival, adverbial, verbal, and interjectional syntactic structures. The object of analysis encompasses the semantic shifts and structural changes undergone by these units during their transformation from the original text into the text of the King James Bible. The research material consists of Greek biblicisms selected by the method of continuous sampling from the text of the King James Bible in direct correlation with their counterparts in the ancient Greek original of the New Testament. The methodological framework is based on an integrated grammatical-semantic approach, complemented by descriptive, comparative-historical, classificatory, and linguocultural methods of analysis.

As a result of the study, five main grammatical-semantic groups of biblicisms were identified, systematized, and analyzed: substantive, adjectival, adverbial, verbal, and interjectional. The author established that the dominant method of their interlingual transmission is precise structural-semantic calque, which historically ensured the preservation of the primary semantic core, expressiveness, and imagery of most units. The conducted quantitative and qualitative analysis indicates that the highest degree of structural stability in diachrony is demonstrated by substantive and adverbial biblicisms, while verbal and idiomatic structures are characterized by significantly greater formal variability and adaptability to the grammatical system of the recipient language.

It is proven that the King James Bible played a fundamental and decisive role in the process of canonization of Greek biblicisms, consolidating their spelling, semantics, and stylistic coloring, and also ensured their full integration into the modern English phraseological system, enriching it with new meanings and metaphors.

Key words: biblical phraseological unit, Greek biblicisms, King James Bible, phraseological unit, grammatical-semantic classification, diachronic transformation, biblical units, linguocultural analysis.

Постановка проблеми. Проблема визначення статусу біблеїзмів у сучасному мовознавстві залишається актуальною з огляду на їхню багаторівневу природу та функціювання. У Словнику української мови біблеїзм визначається як "біблійне слово або вираз, які увійшли в загальнонародну мову" [5]. Таке трактування акцентує на походженні цих мовних одиниць із біблійного тексту та їхньому подальшому функціюванні поза межами сакрального дискурсу.

Водночас значна частина біблеїзмів реалізується у формі стійких словосполучень, що зумовлює доцільність їхнього аналізу в межах фразеологічної парадигми. В *Енциклопедії української мови* фразеологізм визначається як *"*за змістом неподільне, стійке за будовою і структурою словосполучення*"*, для якого характерні стійкість компонентного складу, цілісна відтворюваність і семантична трансформація складників. Саме ця природа фразеологічних одиниць створює методологійне підґрунтя для їх класифікації за граматико-семантичними ознаками.

З огляду на це грецькі біблеїзми в тексті Біблії короля Якова розглядаємо крізь призму фразеологічного аналізу, що дає змогу систематизувати їх за структурними моделями та граматико-семантичними категоріями. Такий підхід дозволяє простежити специфіку організації цих одиниць в англомовному біблійному дискурсі та виявити закономірності їх функціювання в межах англійської мовної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика біблеїзмів посідає важливе місце в сучасних лінгвістичних студіях, охоплюючи питання їхнього походження, функціювання, діахронної трансформації та інтеграції в національні мовні системи. Теоретичні засади аналізу біблеїзмів з погляду фразеології, зокрема структурної організації, семантичної цілісності, відтворюваності та функціювання в дискурсі, висвітлено у працях А. Коуї, М. Стабса, Т. Гербста, С. Фаульгабера, П. Уріга і Д. Крістала [7; 8; 9; 15]. Їхні дослідження дають змогу розглядати біблеїзми не лише як одиниці культурної пам'яті, а й як специфічні мовні структури, що підлягають фразеологічному аналізу. Окрему наукову цінність для цієї розвідки становлять праці з історії давньогрецької мови та біблійного койне, зокрема дослідження Дж. Горрокса, Ст. Е. Портера, Б. М. Метцгера, Ю. Найди [10;11;12;14] у яких простежено мовні процеси, що супроводжували формування новозавітного грецького тексту. Саме ці праці створюють підґрунтя для аналізу грецьких джерел англомовних біблеїзмів.

Методологійною основою граматико-семантичного аналізу біблеїзмів слугують напрацювання фразеологічної теорії, представлені працями І. А. Бехти, О. С. Матвієнків, Н. Д. Негрич, С. Н. Денисенко [2; 4], які запропонували підходи до класифікації сталих мовних одиниць за граматичними та семантичними параметрами. В українському мовознавстві питання біблійної мовної спадщини висвітлено у працях Р. П. Зорівчак, О. В. Дзери, Н. І. Андрейчук [1; 3] де біблеїзми аналізуються переважно в перекладознавчому, лінгвокультурологічному та міждискурному аспектах. Попри значну кількість праць, присвячених біблійній фразеології та біблеїзмам зокрема, граматико-семантична класифікація англомовних біблеїзмів грецького походження в тексті Біблії короля Якова досі не отримала системного висвітлення, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення структурно-синтаксичної і граматико-семантичних ознак грецьких бібліїзмів у тексті Біблії короля Якова у порівнянні з давньогрецьким текстом-оригіналом. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань:

– виокремити основні структурно-синтаксичні типи біблеїзмів;

– проаналізувати їхню лексичну структуру;

– здійснити структурно-синтаксичний та граматико-семантичний аналіз грецьких біблеїзмів.

Матеріалом дослідження слугують грецькі біблеїзми, дібрані шляхом суцільного випису-вання з тексту Біблії Короля Якова з урахуванням їхнього корелятивного зв'язку з давньогрецьким текстом Нового Завіту. Методологійну основу статті слугує граматико-семантичний підхід, доповнений елементами лінгвокультурологічного аналізу, що реалізується через лексичний, синтаксичний, описовий, класифікаційний і порівняльний методи дослідження в антропоцентричній парадигмі сучасного мовознавства.

Виклад основного матеріалу. У сучасній фразеологічній науці одним із найбільш продуктивних підходів до систематизації сталих мовних одиниць є їх класифікація за граматико-семантичним критерієм, що передбачає розподіл фразеологізмів відповідно до їхньої частиномовної співвіднесеності та функційної ролі в мовленні. Зокрема, у спільній праці І. А. Бехти та О. С. Матвієнків [2] та Н. Д. Негрич [4], присвячених проблемам фразеологічного дискурсу та структурно-семантичної організації сталих словесних комплексів, запропоновано класифікацію фразеологічних одиниць за їхньою граматичною співвіднесені-

стю. Саме цей підхід покладено в основу аналізу грецьких біблеїзмів у тексті Біблії короля Якова. У контексті нашого дослідження вагомим є підхід Дж. Вільямса [17, 158-173], який на матеріалі англійських перекладів Нового Завіту обґрунтовує концепцію "колокаційного резонансу" (collocational resonance). Дослідник доводить, що сакральні текстові структури мають здатність утримувати тривале семантичне ядро, трансформуючись у процесі діахронії з вільних контекстуальних зв'язків у стійкі фразеологічні одиниці мови-реціпієнта.

Відповідно до зазначеної класифікації, серед досліджуваних біблеїзмів виокремлюємо такі граматико-семантичні групи:

субстантивні, що виражають предметне або номінативне значення: *the promised land, the Holy of Holies, a Judas kiss, the mammon of unrighteousness*;

ад'єктивні, які виконують атрибутивну функцію та характеризують ознаку предмета чи особи: *blind as Bartimaeus, poor in spirit*;

адвербіальні, що репрезентують обставинну характеристику дії: *at the eleventh hour, with all one's heart, in the twinkling of an eye*;

дієслівні, які позначають процесуальність і становлять найбільш репрезентативну групу: *bear one's cross, cast pearls before swine, wash one's hands of something, give up the ghost*;

вигукові, представлені формулами емоційного реагування або сакрального звернення, хоча в досліджуваному корпусі вони функціонують периферійно.

Застосування такого підходу дозволяє не лише систематизувати грецькі біблеїзми за їхніми функційно-граматичними параметрами, а й простежити закономірності їхньої адаптації в англомовному біблійному дискурсі через призму колокаційного резонансу.

Субстантивні. Вирази з предметним значенням, що виконують номінативну функцію і репрезентують предмет, явище, чи абстрактне поняття, є найчисленнішою групою біблеїзмів. Їхня структурна стійкість і семантична прозорість забезпечили високий ступінь збереження у різних перекладацьких традиціях, хоча характер відтворення суттєво змінюється в діахронії. Наведемо декілька прикладів, ілюструючи один із них у діахронно-трансформаційні перспективі [18;19;20;21;22;23;24;25;26]

Таблиця 1

Порівняння основних грецьких біблеїзмів та їх трансформації в англійській біблійній традиції

Англійський біблеїзм (KJV)	Грецький оригінал	Діахронна трансформація	Коментар
daily bread	Τὸν ἄρτον… τὸν ἐπιούσιον	*hlaif þana sinteinan* (гот.)	Приклад ранньої семантичної адаптації
the light of the world	φῶς τοῦ κόσμου	*lux mundi → liuhath gaggaminþis*	Збереження метафоричної структури
the salt of the earth	ἅλας τῆς γῆς	*sal terrae → salt airþais*	Повне лексико-синтаксичне відображення
the powers that be	αἱ ἐξουσίαι οὖσαι	лат. калька → гот. форма	Формульна канонізація в ранньомодерній англійській
a thorn in the flesh	σκόλοψ τῇ σαρκί	*stimulus carnis* → середньоангл. кальки	Семантична конкретизація метафори
thirty pieces of silver	τριάκοντα ἀργύρια	*triginta argentei → thritti silvren*	Сталість числової формули
the wages of sin	ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας	*stipendia peccati*	Збереження юридично-економічної метафори
a voice crying in the wilderness	φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ	*vox clamantis in deserto*	Архаїчна синтаксична модель
the signs of the times	σημεῖα τῶν καιρῶν	*signa temporum*	Повна калька сакрального вислову
the kingdom of heaven	βασιλεία τῶν οὐρανῶν	*regnum caelorum → kingdom of hevenes*	Теологічно усталена формула
bottomless pit	ἄβυσσος	*abyssus → depnesse without botme*	Семантичне розгортання внутрішньої форми
the hem of his garment	κράσπεδον τοῦ ἱματίου	*fimbria vestimenti*	Конкретизація предметної лексики
filthy lucre	αἰσχροκερδής	лат. *turpis quaestus*	Вторинна метафоризація
many mansions	μοναί πολλαί	*multae mansiones*	Семантичне звуження через латинське посередництво

Діахронна трансформація на прикладі ***daily bread*** **(**Τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον) [18;19;20;21;22;23;24;25;26]

Діахронний розвиток демонструє перехід від структурної кальки грецького прикметника ἐπιούσιος (неоднозначного прикметника, який спричиняє розбіжність у перекладі за семантичним наповненням: "щоденний / насущний / надсутнісний"[13,184–203]) у готській та латинській традиціях до семантичної редукції у середньоанглійський період і остаточного закріплення як біблійний вираз у ранньоновоанглійській Біблії. Особливо показовим є розщеплення латинського *supersubstantialis* на два конкуруючі шляхи перекладу – метафізичний (латинський) і прагматичний (англійський), з подальшою перемогою останнього.

Ад'єктивні. Ад'єктивний вид номінативного класу біблеїзмів поданий зазвичай зіставними біблеїзмами, які становлять найбільшу групу ад'єктивних одиниць. Зауважуємо той факт, що ад'єктивні біблеїзми з сурядною структурою виявляють здатність до словоскладання[2, 121]. Наприклад **doubletongued –** δίγλωσσος → *duplex lingua / bilinguis* → гот. калька → *double tunged* → *doubletongued* (Грецьке: **δίγλωσσος** – "той, що має два язики / двомовний / дволикий у мовленні", латинські відповідники: **duplex lingua / bilinguis –** або буквальна двочленна структура, або термін "двомовний, готська калька: **double tunged –** структурне калькування (лексичне словоскладання і семантична прозорість), сучасна англійська: **doubletongued / doubletongued –** фразеологізована лексема зі значенням «лицемірний, той, хто говорить нещиро або суперечливо»

Ад'єктивні біблеїзми демонструють переважно консервативний тип діахронного розвитку. У більшості випадків зберігається грецька синтаксична модель, що проходить через латинське відтворення та готську буквальну передачу до середньоанглійських перекладів і остаточно набуває стійкої форми в ранньоновоанглійській традиції (у текстах перекладах). На відміну від субстантивних одиниць, ад'єктивні конструкції зазнають мінімальної семантичної перебудови, демонструючи переважно морфологічну та лексичну адаптацію при високому ступені структурної кальки.

Адвербіальні біблеїзми характеризуються повною незмінністю. Їх значно більше, ніж ад'єктивних біблеїзмів. Вони подан різноманітними структурними типами з цілісним або роздільно-цілісним значенням. Звичайне адвербіальне порівняння можна визначити за синтаксичною функцією у реченні, а саме за функцією обставини способу дій [2, 121], наприклад:

Отже, аналіз адвербіальних біблеїзмів засвідчує їхню високу структурну стійкість та мінімальний ступінь трансформацій у процесі міжмовної передачі. На відміну від ад'єктивних конструкцій, вони демонструють більшу кількісну представле-

Таблиця 2

Діахронна трансформація *daily bread*

Період / переклад	Форма
Грецький оригінал	Τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον
Готський (IV ст.)	*hlaif þana sinteinan*
Vulgata	*panem supersubstantialem*
Wessex Gospels (c. 1175)	*dæghwamlice hlaf*
Wycliffe (1382)	*breed ouer othir substaunce*
Tyndale (1534)	*dayly breede*
KJV (1611)	*daily bread*

Таблиця 3

Ад'єктивні грецькі біблеїзми та їх діахронна трансформація в англійській біблійній традиції

Біблеїзм	Грецький оригінал	Латинська традиція	Тип трансформації	Середньоанглійський / ранній етап	Сучасна англійська форма
good and faithful	ἀγαθὲ καὶ πιστέ	*bone et fidelis*	калька (лексико-синтаксична)	*good and feithful*	*good and faithful*
born again	γεννηθῇ ἄνωθεν	*renatus denuo / ex alto*	інтерпретативний переклад	*borun ayen*	*born again*
without sin	χωρὶς ἁμαρτίας	*sine peccato*	Без змін	*without synne*	*without sin*
blind (leaders of the blind)	τυφλοὶ ὁδηγοὶ τυφλῶν	*caeci duces caecorum*	Повне синтаксичне відтворення	*blynde lederis of blynde*	*blind leaders of the blind*

Таблиця 4

Адвербіальні грецькі біблеїзми та їх діахронна трансформація в англійській біблійній традиції

Англійський біблеїзм (KJV)	Грецький оригінал	Перекладна трансформація	Коментар
in the twinkling of an eye	ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ	*in ictu oculi*	Метафора миттєвості
in darkness	ἐν σκότει	*in tenebris*	Повна структурна калька
in light	ἐν φωτί	*in lumine*	Мінімальна адаптація
by the way side	παρὰ τὴν ὁδόν	*secus viam*	Просторова локалізація
from his eyes	ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν	*ab oculis eius*	Повне відтворення
under your feet	ὑπὸ τοὺς πόδας	*sub pedibus*	Збереження просторової семантики
upon the sand	ἐπὶ τὴν ἄμμον	*super arenam*	Буквальна калька
unto this day	ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης	*usque in diem hunc*	Часово-дискурсивна формула

Таблиця 5

Дієслівні грецькі біблеїзми та їх діахронна трансформація в англійській біблійній традиції

Англійський біблеїзм (KJV)	Тип одиниці	Грецький оригінал	Діахронна трансформація	Коментар
cast pearls before swine	номінатив-но-комуніка-тивна	μὴ βάλητε τοὺς μαργαρίτας	*ne mittatis margaritas → cast not pearls bifor swyn*	Повне метафоричне відтворення
wash one's hands of	номінативна	νίπτω τὰς χεῖρας	*lavare manus → wash his handes*	Стійка формульна калька
shake off the dust	номінативна	ἀποτινάσσετε τὸν κονιορτόν	*excutere pulverem*	Збереження ритуаль-ного відтінку
fall from grace	номінативна	ἐκπίπτειν τῆς χάριτος	*excidere gratia*	Теологічна метафора
go the second mile	номінативна	ἀγγαρεύσει σε μίλιον ἕν	*ire miliare secundum*	Семантичне розширення
bear one's cross	номінативна	βαστάζειν τὸν σταυρόν	*portare crucem*	Центральний сакраль-ний символ
cast the first stone	номінатив-но-комуніка-тивна	πρῶτος βαλέτω λίθον	*primus lapidem mittat*	Повне структурне відтворення
divide the sheep from the goats	номінативна	ἀφοριεῖ τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων	*separabit oves ab haedis*	Алегоричне калькування
let your light shine	номінатив-но-комуніка-тивна	φῶς λάμψατω	*lux luceat*	Мінімальна грама-тична адаптація

Таблиця 6

Вигукові грецькі біблеїзми та їх діахронна трансформація в англійській біблійній традиції

Англійський біблеїзм (KJV)	Грецький оригінал	Діахронна трансформація	Коментар
Behold the man!	ἴδε ὁ ἄνθρωπος	*ecce homo*	Експресивна номінативна формула
Get thee behind me, Satan!	ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ	*vade retro Satana*	Імперативна сакральна формула
Jesus wept	ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς	*lacrimatus est Iesus*	Лаконічна предикативна структура
Woe to that man!	οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ	*vae homini*	Формула осуду
O ye of little faith	ὀλιγόπιστοι	*modicae fidei*	Апелятивно-риторична конструкція

ність у тексті Біблії Короля Якова, що зумовлено їхньою функціональною здатністю репрезентувати часові, просторові та модальні характеристики біблійного дискурсу. Діахронний аналіз показує, що більшість таких одиниць зберегли первинну синтаксичну модель через механізм буквального калькування, що сприяло фіксації їхньої канонічної форми в англійській біблійній

традиції. Це дає підстави розглядати адвербіальні біблеїзми як одну з найстійкіших граматико-семантичних груп досліджуваного матеріалу.

Аналіз дієслівних моделей біблеїзмів свідчить про найпродуктивнішу граматико-семантичну групу досліджуваного матеріалу. Їхня структурна організація охоплює як номінативні словосполучення, так і номінативно-комунікативні конструкції реченнєвого типу. Діахронний аналіз показує, що переважна більшість цих одиниць увійшла до англійської біблійної традиції шляхом буквального калькування, зберігши процесуальну семантику та первинну структуру грецького першоджерела. Виявлені випадки граматичної адаптації мають переважно формальний характер і не порушують семантичної цілісності біблеїзмів.

Вигукові біблеїзми охоплюють вигукові словосполучення та невелику кількість вигуків з предикативною структурою. Ця група емоційно-експресивних одиниць є найменш продуктивною і демонструє максимальну фіксацію форми.

Цей клас біблеїзмів поділяється на вигукові одиниці та одиниці з модальним значенням [2,123]. Оскільки значення біблеїзмів переосмисленні, вони втрачають свої предметно-логічні значення, тобто мають невмотивоване значення. Біблеїзми не мають ні номінативного, ні комунікативного значення. Не спостерігаємо майже ніякої адаптації, біблеїзми закріплюються як ритуалізовані вислови.

У всіх адвербіальних, дієслівних, та вигукових біблійних фразеологізмах спостерігається одна й та сама діахронна закономірність:

грецька синтаксична модель → латинська калька → готська буквальна передача → середньоанглійська адаптація → фіксованість в тексті Біблії Короля Якова

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити, що грецькі біблеїзми у тексті Біблії короля Якова становлять цілісну систему фразеологічних одиниць, організовану за чіткими граматико-семантичними моделями, що відображають закономірності їхнього функціонування та адаптації в англомовній біблійній традиції.

У результаті аналізу було виокремлено п’ять основних граматико-семантичних груп досліджуваних одиниць: субстантивні, ад’єктивні, адвербіальні, дієслівні та вигукові біблеїзми. Встановлено, що кількісно найчисленнішою є група субстантивних біблеїзмів, які забезпечують безпосередньо предметно-поняттєве вираження та номінацію базових первинних значень і реалій новозавітної картини світу. Водночас найбільш репрезентативною у функційно-дискурсивному аспекті виявилася група дієслівних біблеїзмів, що пояснюється домінуванням процесуальної семантики в новозавітному тексті та високим потенціалом таких конструкцій до динамічної формальної варіативності й подальшої фразеологізації в англійській мові.

Діахронний аналіз засвідчив, що провідним механізмом міжмовної передачі грецьких біблеїзмів є буквальне структурно-семантичне калькування через латинське та готське посередництво. Саме цей спосіб трансформації забезпечив збереження базових внутрішніх форм та семантичного ядра більшості досліджуваних одиниць.

Встановлено, що різні граматико-семантичні групи демонструють неоднаковий ступінь адаптації. Субстантивні та адвербіальні біблеїзми характеризуються високою структурною стійкістю та мінімальними трансформаціями. Ад’єктивні одиниці виявляють переважно морфологічну адаптацію при збереженні первинної семантики. Дієслівні біблеїзми демонструють найбільшу варіативність формального оформлення, однак зберігають концептуальну цілісність. Вигукові конструкції виявилися найконсервативнішими, закріпившись у вигляді ритуалізованих сакрально-дискурсивних формул. Вивчення біблеїзму з частиномовним компонентом було б корисно продовжити із залученням більш широкого матеріалу, в тому числі з інших мов і їхнім зіставленням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрейчук Н. І., Карамишева І. Д. Біблеїзми з точки зору когнітивної семантики. Львів: Львівська політехніка, 2000. 56 с.

2. Бехта І. А., Матвієнків О. С. Фразеологічний модус англомовного художнього дискурсу : монографія. Львів ; Рівне : Волинські обереги, 2022. 304 с.

3. Дзера О. В. Біблійна інтертекстуальність в англомовній літературі: когнітивно-перекладознавчий аспект. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 450 с.

4. Негрич Н. Д. Поняття "ідіома" і "фразеологічна одиниця" – спільне та відмінне у лінгвістичному розумінні. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"].* Сер. : Філологія. Мовознавство. 2013. Т. 219, Вип. 207. С. 79–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2013_219_207_19 (дата звернення: 16.04.2026).

5. Словник української мови : у 20 т. / НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. Київ : Наукова думка, 2010–. URL: https://sum20ua.com (дата звернення: 16.04.2026).

6. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. 3-тє вид., зі змін. і допов. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.

7. Cowie A. P. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford: Clarendon Press, 1998. 358 c.

8. Crystal D. Begat: The King James Bible and the English Language. Oxford: Oxford University Press, 2010. 327 c.

9. Herbst T., Faulhaber S., Uhrig P. (Eds.). The Phraseological View of Language: A Tribute to John Sinclair. Berlin ; Boston : De Gruyter Mouton, 2010. 336 c.

10. Horrocks G. C. Greek: A History of the Language and Its Speakers. 2nd ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. 527 c.

11. Metzger B. M. The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2005. 310 c.

12. Nida E. A. Lexical Semantics for the Exegesis of the New Testament. Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1992. 156 c.

13. Petrović S. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον in Mt 6:11 as 'Our Super-Substantial Bread': Echoes of Some Patristic Interpretations in Contemporary Orthodox Understanding. *Philotheos: International Journal for Philosophy and Theology*. 2019. Vol. 19, No. 2. C. 184–203.

14. Porter S. E. New Testament Theology and the Greek Language: A Linguistic Reconceptualization. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. 346 c.

15. Riplinger G. A. In Awe of Thy Word: Understanding the King James Bible, Its Mystery and History, Letter by Letter. Ararat: A.V. Publications, 2003. 1184 c.

16. Stubbs M. Words and Phrases: Corpus Studies of Lexical Semantics. Oxford: Blackwell Publishers, 2001. 287 c.

17. Williams G. C. The Good Lord and His Works: A Corpus-Driven Study of Collocational Resonance. *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective* / ed. by S. Granger, F. Meunier. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2008. 422 c.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

18. BibleHub. Matthew 6:11. URL: https://biblehub.com/texts/matthew/6-11.htm (дата звернення: 29.04.2026).

19. Textus Receptus Bibles. Geneva Bible 1560/1599: Matthew 10. URL: https://www.textusreceptusbibles.com/Geneva/40/10 (дата звернення: 16.04.2026).

20. Textus Receptus Bibles. Tyndale Bible 1534: Matthew 10. URL: https://www.textusreceptusbibles.com/Tyndale/40/10 (дата звернення: 16.04.2026).

21. Textus Receptus Bibles. Matthew's Bible: Matthew 10. URL: https://www.textusreceptusbibles.com/Matthews/40/10 (дата звернення: 16.04.2026).

22. Textus Receptus Bibles. The Great Bible (1539): Matthew 10. URL: https://www.textusreceptusbibles.com/Great/40/10 (дата звернення: 16.04.2026).

23. Textus Receptus Bibles. King James Version 1611: Matthew 10. URL: https://www.textusreceptusbibles.com/KJV1611/40/10 (дата звернення: 16.04.2026).

24. Wessex Gospels (c. 1175). Gospel of Matthew, 5:14. *Textus Receptus Bibles*. URL: https://www.textusreceptusbibles.com/Wessex/40/5 (дата звернення: 16.04.2026).

25. Wulfila Project. Gothic Bible (digital edition), text 01.06.11. URL: https://www.wulfila.be/gothic/browse/text/01/06/11.html#S793 (дата звернення: 29.04.2026).

26. Wycliffe J. (1382). The Holy Bible. *Textus Receptus Bibles*. URL: https://www.textusreceptusbibles.com/Wycliffe/40/5 (дата звернення: 16.04.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 81’255:81’373
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.8

КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНІ МОВНІ ОДИНИЦІ ЯК ОБ’ЄКТ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

CULTURE-SPECIFIC LINGUISTIC UNITS AS AN OBJECT OF TRANSLATION STUDIES: THEORETICAL ASPECT

Кушаба М.Б.,
orcid.org/0009-0009-0600-1868
студентка І курсу факультету іноземної філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Юшак В.М.,
orcid.org/0000-0002-7810-7452
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті розглянуто культурно-специфічні мовні одиниці як об’єкт сучасних перекладознавчих досліджень. Проаналізовано основні підходи до визначення поняття культурно-специфічних одиниць у працях українських і зарубіжних науковців. У статті досліджено основні підходи до трактування культурно-специфічних мовних одиниць, зокрема реалій, безеквівалентної та культурно-маркованої лексики. Охарактеризовано основні класифікації культурно-маркованої лексики. Особливу увагу приділено аналізу наукових підходів до вивчення національно-культурного компонента значення та його впливу на процес перекладу. Досліджено специфіку перекладу культурно-специфічних мовних одиниць у художньому тексті та визначено основні труднощі, пов’язані з передачею національно-культурної семантики, фонових знань і прагматичного потенціалу мовних одиниць. Розглянуто найбільш поширені перекладацькі стратегії відтворення таких одиниць, серед яких транскрипція, транслітерація, калькування, описовий переклад, функціональний аналог, генералізація та конкретизація, а також стратегії доместикації та форенізації. Встановлено, що адекватний переклад культурно-специфічних мовних одиниць вимагає від перекладача не лише високого рівня мовної компетенції, а й глибокого розуміння культурного контексту оригіналу, фонових знань та особливостей цільової аудиторії. Обґрунтовано важливість комплексного підходу до дослідження культурно-маркованої лексики в межах сучасного перекладознавства та міжкультурної комунікації. Перспективу подальших досліджень убачаємо у практичному аналізі способів відтворення культурно-специфічних мовних одиниць у художніх текстах сучасної української літератури та дослідженні їх функціонування в англомовному перекладі. Результати дослідження можуть бути використані у подальших наукових розвідках, присвячених проблемам художнього перекладу та міжкультурної комунікації. Практична цінність роботи полягає у можливості застосування її положень під час аналізу перекладацьких стратегій відтворення культурно-маркованих елементів у художніх творах.

Ключові слова: культурно-специфічні мовні одиниці, реалії, безеквівалентна лексика, художній переклад, перекладацькі стратегії, одомашнення, очуження, міжкультурна комунікація.

The article examines culture-specific linguistic units as an object of contemporary translation studies. The main approaches to defining the concept of culture-specific units in the works of Ukrainian and foreign scholars are analyzed. The study explores the principal approaches to the interpretation of culture-specific linguistic units, including realia, non-equivalent vocabulary, and culture-bound lexical items. The main classifications of culturally marked vocabulary are characterized, and their role in literary texts is determined. Particular attention is paid to the analysis of scholarly approaches to the study of the national and cultural component of meaning and its influence on the translation process. The peculiarities of translating culture-specific linguistic units in literary texts are investigated, and the main difficulties associated with rendering national and cultural semantics, background knowledge, and the pragmatic potential of linguistic units are identified. The most common translation strategies for reproducing such units are considered, including transcription, transliteration, calque, descriptive translation, functional equivalent, generalization, and concretization, as well as domestication and foreignization strategies. It has been established that the adequate translation of culture-specific linguistic units requires from the translator not only a high level of linguistic competence but also a profound understanding of the cultural context of the source text, background knowledge, and the characteristics of the target audience. The importance of a comprehensive approach to the study of culturally marked vocabulary within the framework of modern translation studies and intercultural communication is substantiated. Prospects for further research are seen in the practical analysis of methods for reproducing culture-specific linguistic units in literary texts of contemporary Ukrainian literature and in the study of their functioning in English translation. The results of the research may be used in further scholarly investigations devoted to the issues of literary translation and intercultural communication. The practical value of the study lies in the possibility of applying its findings to the analysis of translation strategies for rendering culturally marked elements in literary works.

Key words: culture-specific linguistic units, realia, non-equivalent vocabulary, literary translation, translation strategies, domestication, foreignization, intercultural communication.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та активного розвитку міжкультурної комунікації питання перекладу набуває особливого значення. Переклад уже не розглядається виключно як механічна заміна мовних одиниць однієї мови відповідниками іншої, а постає як складний процес міжкультурної взаємодії, спрямований на передачу не лише змісту, а й культурного досвіду, національних цінностей, історичних реалій і ментальних особливостей народу [5; 6]. Саме тому в сучасному перекладознавстві значна увага приділяється культурному компоненту мови та способам його відтворення у перекладі [3; 23].

Однією з найбільш складних категорій для перекладу є культурно-специфічні мовні одиниці, оскільки вони безпосередньо пов'язані з національною картиною світу носіїв мови. Такі одиниці репрезентують особливості побуту, традицій, історичного розвитку, соціального устрою, матеріальної культури та суспільних відносин певної лінгвокультурної спільноти [8; 17]. У більшості випадків вони не мають повних або прямих відповідників у мові перекладу, що зумовлює значні труднощі для перекладача та потребує застосування спеціальних перекладацьких стратегій [15; 16].

Актуальність дослідження культурно-специфічних мовних одиниць зумовлена необхідністю пошуку ефективних способів їх відтворення у перекладі. Особливої ваги ця проблема набуває у сфері художнього перекладу, де важливо передати не лише зміст висловлювання, а й зберегти національно-культурний колорит оригінального тексту та прагматичний вплив на цільову аудиторію [2; 9; 11]. Невдале відтворення культурно-маркованих елементів може призвести до втрати авторського задуму, спотворення культурного контексту або часткового нерозуміння тексту реципієнтом [19; 20].

У зв'язку з цим дослідження культурно-специфічних мовних одиниць як об'єкта перекладознавчих студій є актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика культурно-специфічних мовних одиниць посідає важливе місце у сучасному перекладознавстві. Дослідженням цієї категорії займалися як зарубіжні, так і українські науковці, зокрема П. Ньюмарк, М. Бейкер, Л. Венуті, Р. Зорівчак, В. Карабан та інші. У сучасних українських перекладознавчих студіях значна увага приділяється аналізу культурно-маркованої лексики, реалій та способів їх відтворення у міжкультурній комунікації [8; 16; 23].

У працях П. Ньюмарка значну увагу приділено культурним словам – мовним одиницям, безпосередньо пов'язаним із культурою певного народу. Дослідник запропонував одну з найпоширеніших класифікацій культурно-маркованої лексики, виокремивши екологічні поняття, матеріальну культуру, соціальну культуру, суспільні організації, звичаї, жести та звички. Зазначені підходи стали теоретичним підґрунтям для подальших досліджень культурно-специфічних одиниць у вітчизняному перекладознавстві [5; 18].

Х. Франко Айшела використовує термін культурно-специфічні одиниці для позначення елементів, що створюють труднощі при перекладі через їх культурну зумовленість. Дослідник аналізує способи передачі таких одиниць через стратегії збереження або заміни культурного компонента, що корелює з положеннями сучасних досліджень щодо перекладу реалій і культурно-маркованої лексики [3].

У працях М. Бейкер увага зосереджена на проблемі безеквівалентності на рівні слова. Дослідниця наголошує, що перекладач часто стикається з відсутністю прямого відповідника у мові перекладу, тому змушений застосовувати додаткові перекладацькі трансформації та адаптаційні прийоми [1].

Важливе місце у дослідженні перекладу культурно-специфічних одиниць посідає концепція Л. Венуті, який запропонував опозицію одомашнення та очуження. Перша стратегія передбачає адаптацію тексту до культури цільової аудиторії, тоді як друга орієнтована на збереження іншомовної та іншокультурної специфіки. Подібні підходи простежуються і в сучасних дослідженнях культурної адаптації у перекладі [7].

Серед українських дослідників вагомий внесок у вивчення цієї проблематики здійснили науковці, які розглядають реалії як окремий тип безеквівалентної лексики та аналізують особливості передачі національно маркованих одиниць у перекладі [8; 12; 17]. Окрему увагу приділено дослідженню культурно-маркованої лексики як носія національно-культурної інформації та перекладацьким труднощам, пов'язаним із її відтворенням [15; 19; 20].

Попри значну кількість наукових праць, питання класифікації культурно-специфічних мовних одиниць і вибору оптимальних стратегій їх перекладу залишаються актуальними та потребують подальшого дослідження.

Мета статті. Метою статті є аналіз теоретичних підходів до визначення сутності культурно-специфічних мовних одиниць, розгляд

їх типології та дослідження основних проблем і стратегій відтворення у художньому перекладі.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:1. проаналізувати поняття культурно-специфічних мовних одиниць у сучасному перекладознавстві.

2. розглянути основні класифікації культурно-маркованої лексики.

3. визначити особливості перекладу таких одиниць у художніх текстах.

Виклад основного матеріалу. У сучасному перекладознавстві не існує єдиного універсального визначення культурно-специфічних мовних одиниць, оскільки різні дослідники використовують різну термінологію для позначення цього явища. У науковій літературі найчастіше функціонують поняття культурно-специфічні одиниці, реалії, культурні слова, безеквівалентна лексика [1; 3; 5].

Культурно-специфічні мовні одиниці – це лексичні елементи, значення яких тісно пов'язане з конкретною культурою, історичним досвідом та соціальними особливостями певного народу. Такі одиниці можуть позначати предмети побуту, національні страви, історичні події, суспільні інституції, звичаї, форми звертання, адміністративні реалії та інші поняття, характерні для конкретної лінгвокультури. На відміну від загальновживаної лексики, культурно-специфічні одиниці мають виражений національно-культурний компонент значення, що суттєво ускладнює їх переклад через відсутність повного еквівалента або відмінність культурних конотацій у мові перекладу [8; 12; 17].

Одним із найбільш поширених термінів для позначення таких одиниць є реалії. Під реаліями зазвичай розуміють слова та словосполучення, що позначають предмети, явища або поняття, характерні для життя, культури, побуту й історії певного народу та відсутні в інших культурах [8; 12]. До цієї категорії можуть належати назви національного одягу, традиційних страв, державних установ, історичних подій, грошових одиниць або географічних об'єктів.

В українському перекладознавстві поняття реалій детально досліджується як носій національно-культурної інформації та важливий компонент художнього тексту, що забезпечує його культурну автентичність [8; 23].

Поряд із поняттям реалій широко використовується термін безеквівалентна лексика, під яким розуміють мовні одиниці, що не мають повного або часткового відповідника у мові перекладу. Відсутність еквівалента пояснюється не лише лексичною відмінністю, а й різницею культурного досвіду носіїв мов [1; 7].

М. Бейкер зазначає, що безеквівалентність на рівні слова є одним із найпоширеніших викликів перекладацької практики. У таких випадках перекладач змушений використовувати додаткові способи передачі змісту, зокрема опис, генералізацію, адаптацію або примітки [1; 9; 11].

Важливим аспектом дослідження культурно-специфічних мовних одиниць є їх класифікація. Одну з найвідоміших типологій запропонував П. Ньюмарк, який поділив культурні слова на кілька основних категорій.

До першої групи належать екологічні поняття, що охоплюють назви природних об'єктів, кліматичних умов, флори та фауни. Такі одиниці часто мають виразне географічне забарвлення та можуть бути зрозумілими лише представникам певної культури.

Друга категорія – матеріальна культура, до якої належать назви їжі, одягу, житла, транспорту та інших матеріальних об'єктів. Саме ця група широко представлена у художніх текстах, оскільки сприяє створенню національного колориту й деталізації культурного простору твору.

До третьої групи належить соціальна культура, яка охоплює поняття, пов'язані з працею, дозвіллям, соціальними практиками та суспільною поведінкою.

До четвертої групи відносять організації, звичаї, види діяльності та суспільні поняття, до яких належать політичні інституції, адміністративні одиниці, історичні явища, релігійні практики та суспільні структури.

До останньої категорії належать жести та звички, які також можуть мати культурно-специфічний характер і по-різному інтерпретуватися представниками різних культур.

Така класифікація дає змогу систематизувати культурно-марковану лексику та визначити потенційні труднощі її перекладу [5; 12].

Переклад культурно-специфічних мовних одиниць вимагає від перекладача не лише високого рівня мовної компетенції, а й глибокого розуміння культурного контексту. У процесі перекладу необхідно враховувати жанр тексту, цільову аудиторію, функцію конкретної одиниці та прагматичний ефект [2; 4].

Серед основних стратегій перекладу культурно-специфічних одиниць виокремлюють транскрипцію, транслітерацію, калькування, описовий переклад, функціональний аналог, генералізацію та конкретизацію [3; 15; 16].

Транскрипція та транслітерація дають змогу зберегти оригінальну форму культурно-маркованої одиниці, однак можуть ускладнювати сприйняття тексту реципієнтом. Такий спосіб часто використовується для передачі назв національних страв, історичних понять або адміністративних реалій.

Калькування передбачає буквальний переклад структурних компонентів слова чи словосполучення. Ця стратегія дозволяє частково зберегти семантичну структуру оригіналу, однак не завжди гарантує зрозумілість у цільовій культурі.

Описовий переклад використовується у випадках відсутності прямого відповідника. У такому разі перекладач передає значення через коротке пояснення сутності поняття, що підвищує зрозумілість, але може зменшувати лаконічність тексту.

Функціональний аналог полягає у доборі одиниці, яка виконує подібну функцію в культурі мови перекладу. Такий спосіб є ефективним для адаптації тексту, однак інколи призводить до втрати національного колориту [2; 3; 11].

У цьому контексті важливою є концепція Л. Венуті, який запропонував опозицію одомашнення та очуження. Стратегія одомашнення орієнтована на максимальне наближення тексту до культури цільового читача та забезпечення легкості сприйняття, тоді як стратегія очуження передбачає збереження культурної відмінності та акцентування іншомовного походження тексту [2; 6; 7].

Вибір між цими стратегіями залежить від комунікативної мети перекладу. У художньому перекладі особливо важливо зберігати баланс між зрозумілістю тексту для читача та відтворенням авторської культурної специфіки.

Таким чином, переклад культурно-специфічних мовних одиниць є складним багаторівневим процесом, що поєднує мовний, культурний і прагматичний аспекти. Адекватне відтворення таких елементів дозволяє зберегти смислову цілісність тексту та забезпечити повноцінне міжкультурне порозуміння.

Висновки. Отже, культурно-специфічні мовні одиниці є важливим об’єктом сучасних перекладознавчих досліджень, оскільки відображають національно-культурну своєрідність мови та репрезентують унікальні елементи картини світу певного народу.

Аналіз наукових підходів засвідчив відсутність єдиного терміна для позначення цього явища, що зумовлено його багатогранністю та комплексним характером. У науковому дискурсі найчастіше використовуються поняття культурно-специфічні одиниці, реалії, безеквівалентна лексика та культурні слова. Розглянуті класифікації культурно-специфічних мовних одиниць дають змогу систематизувати культурно-марковану лексику та визначити особливості її функціонування у тексті.

Основна складність перекладу таких одиниць полягає у відсутності повних відповідників у мові перекладу та необхідності одночасного збереження змісту, прагматичного ефекту й культурного колориту. Для відтворення культурно-специфічних мовних одиниць перекладачі застосовують різні стратегії, серед яких транскрипція, калькування, описовий переклад, функціональний аналог, генералізація, а також одомашнення й очуження.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у практичному аналізі перекладацьких стратегій відтворення культурно-специфічних елементів у художніх творах сучасної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 3rd ed. London: Routledge, 2018. 390 p.

2. Fernández Guerra A. Translating Culture: Problems, Strategies and Practical Realities. SIC Journal. 2012. Vol. 1, № 3. P. 1–27.

3. Franco Aixelá J. F. Culture-Specific Items in Translation. Translation, Power, Subversion / ed. by R. Alvarez, M. C. Vidal. Clevedon: Multilingual Matters, 1996. P. 52–78.

4. House J. Translation Quality Assessment: Past and Present. London: Routledge, 2015. 160 p.

5. Newmark P. A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall, 1988. 402 p.

6. Snell-Hornby M. The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints? Amsterdam: John Benjamins, 2006. 205 p.

7. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London: Routledge, 1995. 353 p.

8. Абабілова Н., Усаченко І. Реалія як об'єкт досліджень вітчизняних та зарубіжних перекладознавців. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. 2017. С. 4–9.

9. Ананко Т. Р. Прагматична адаптація у перекладі художніх творів. Наукові записки. 2012. № 25. С. 3–4.

10. Андрієнко Т. П. Strategies and Tactics of Translating: Cognitive and Discursive Aspect. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House, 2016. 340 p.

11. Демецька В. В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології. Вісник Сумського державного університету. 2007. С. 96–102.

12. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при ЛНУ, 1989. 216 с.

13. Карабан В. І., Мейс Дж. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову: посіб.-довід. Вінниця: Нова книга, 2003. 607 с.

14. Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2013. 559 с.

15. Куліш В., Гарах О. Труднощі перекладу культурно-маркованої лексики. Молодий вчений. 2020. № 12 (88). С. 64–68. DOI: 10.32839/2304-5809/2020-12-88-14.

16. Мороз Т. О. Специфіка перекладу культурно-маркованих одиниць. Молодий вчений. 2018. № 4.4 (56.4). С. 64–68.

17. Погрібна Т. А. Реалії як етнокультурні маркери в художньому тексті та їх переклад. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2016. Вип. 10. С. 276–281.

18. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

19. Середа Н. А. Культурно-маркована лексика в мові оригіналу й перекладу. Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи: зб. статей IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 7–8 листоп. 2019 р.). Полтава: Астрая, 2019. С. 358–364.

20. Середа Н. А. Національно-культурна маркованість лексичних одиниць у німецько-українському перекладі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2019. № 39, т. 3. С. 76–79. DOI: 10.32841/2409-1154.2019.39.3.18.

21. Славова Л. Л., Борисенко Н. Д. Відтворення культурно-специфічних одиниць у перекладі: конфронтація культур. Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу: тези доп. Всеукр. наук. конф. пам'яті д-ра філол. наук, проф. Д. І. Квеселевича (1935–2003). Житомир, 2022. С. 60–63.

22. Славова Л., Борисенко Н. Culture-Specific Information Encoded in Lacunae. Studies about Languages. 2021. Vol. 38. P. 17–28.

23. Славова Л., Борисенко Н. Rendering Cultural Information in Translation: English–Ukrainian Direction. Odessa Linguistic Journal. 2018. No. 11. P. 167–173.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 13.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

UDC 811.11
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.9

LINGUASTIC MEANS OF GENDER REPRESENTATION IN MARGARET ATWOOD'S NOVELS AND TRANSLATION FEATURES

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ГЕНДЕРУ В РОМАНАХ МАРГАРЕТ ЕТВУД ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

Nikolaichuk Y.V.,
orcid.org/0009-0009-4902-2503
Master's Degree Student at the Department of English Philology and Translation
State Non-Profit University "Kyiv Aviation Institute"

Golovnia A.V.,
orcid.org/0000-0002-0478-264X
Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology),
Associate Professor at the Department of English for Engineering 2
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

The relevance of the study is determined by the growing interest in gender linguistics and translation studies, as well as the need to investigate the rendering of gender-marked vocabulary in Ukrainian translations of the English-language fiction. Margaret Atwood's novels are of particular interest due to their extensive use of linguistic means for representing gender identity, social inequality, and power relations.

The aim of the article is to analyse the features of rendering gender-marked lexis in the Ukrainian translations of Margaret Atwood's novel "*The Handmaid's Tale"* and to identify the main translation strategies used to preserve gender-related meanings.

The methodological framework includes descriptive, comparative, contextual, lexical-semantic, and translation analysis. The study examines lexical, grammatical, syntactic, and figurative means of expressing gender marking and analyses the ways they are rendered in Ukrainian translations.

The findings reveal that translators mainly employ equivalent translation, lexical and grammatical substitutions, concretization, generalization, modulation, descriptive translation, and syntactic transformations. While figurative and syntactic structures are generally rendered successfully, gender-marked lexical units with strong ideological and cultural connotations are often partially neutralised, resulting in a weaker expression of gender meanings in the target text.

It is concluded that the adequate rendering of gender-marked lexis requires careful consideration of linguistic, cultural, and stylistic factors in order to preserve the author's individual style and the socio-critical message of the original works.

Key words: gender-marked lexis, literary translation, gender linguistics, translation transformations, Margaret Atwood, English-language fiction, Ukrainian translation, individual style.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до гендерної лінгвістики та перекладознавства, а також необхідністю вивчення особливостей відтворення гендерно маркованої лексики в українських перекладах англомовної художньої літератури. Особливий науковий інтерес становлять романи Маргарет Етвуд, у яких широко використовуються мовні засоби репрезентації гендерної ідентичності, соціальної нерівності та владних відносин.

Метою статті є дослідження особливостей відтворення гендерно маркованої лексики в українських перекладах романів Маргарет Етвуд *«Оповідь служниці»*, а також визначення основних перекладацьких стратегій, спрямованих на збереження гендерно обумовлених смислів.

Методологічну основу дослідження становлять описовий, зіставний, контекстуальний, лексико-семантичний та перекладознавчий методи аналізу. У роботі досліджено лексичні, граматичні, синтаксичні та стилістично-образні засоби вираження гендерної маркованості, а також проаналізовано способи їх відтворення в українських перекладах.

Результати дослідження засвідчили, що перекладачі переважно застосовують еквівалентний переклад, лексичні й граматичні заміни, конкретизацію, генералізацію, модуляцію, описовий переклад і синтаксичні трансформації. Встановлено, що образні та синтаксичні засоби здебільшого успішно відтворюються в перекладі, тоді як гендерно марковані лексичні одиниці з виразним ідеологічним і культурним навантаженням нерідко зазнають часткової нейтралізації, що призводить до послаблення експресії гендерних смислів у тексті перекладу.

У статті зроблено висновок, що відтворення гендерно маркованої лексики потребує комплексного врахування мовних, культурних та стилістичних чинників, що забезпечує збереження індивідуального стилю автора та соціально-критичного змісту оригінальних творів.

Ключові слова: гендерно маркована лексика, художній переклад, гендерна лінгвістика, перекладацькі трансформації, Маргарет Етвуд, англомовна художня література, український переклад, індивідуальний стиль.

Problem statement. Contemporary linguistics and translation studies have witnessed a growing interest in the investigation of gender representation in literary discourse. Gender-marked lexis serves as an important means of expressing social roles, cultural values, and ideological perspectives; there-

fore, its adequate rendering remains one of the key challenges of literary translation. This issue is particularly relevant when translating works in which gender constitutes a central element of the author's artistic vision. Margaret Atwood's novels are characterised by a profound exploration of gender identity, power relations, discrimination, and social inequality. Gender-marked linguistic units perform not only nominative but also stylistic, pragmatic, and ideological functions, contributing to the construction of the author's worldview. Consequently, their rendering in Ukrainian requires carefully selected translation strategies capable of preserving both the semantic content and the expressive potential of the original text. The complexity of translating gender-marked lexis is determined by structural differences between the English and Ukrainian languages in expressing gender, as well as by the influence of cultural context on the interpretation of linguistic units. Therefore, the analysis of translation solutions employed in Ukrainian translations of Margaret Atwood's novels is important for the further development of translation studies and gender linguistics.

Analysis of Recent Research and Publications. The issues of gender representation in language and literary discourse have attracted considerable attention from both Ukrainian and international scholars. The theoretical foundations of gender linguistics have been developed in the works of O. Kikinezhdi [3], S. Pavlychko [10], L. Stavytska [11], and other researchers who examine gender as a sociocultural phenomenon and analyse its linguistic representation. Considerable attention has also been devoted to literary translation, translation transformations, and the preservation of the stylistic and pragmatic features of literary texts. Margaret Atwood's works have been widely studied from the perspectives of individual style, dystopian poetics, intertextuality, and feminist criticism [7]. However, the peculiarities of rendering gender-marked lexis in the Ukrainian translations of her novels remain insufficiently explored. This research gap highlights the need for a comprehensive analysis of the translation strategies employed to preserve gender meanings and the stylistic characteristics of the original texts.

Unresolved Issues. Despite the growing body of research devoted to gender linguistics, literary discourse, and translation studies, the problem of rendering gender-marked lexis in literary translation remains insufficiently explored. In particular, the translation strategies used to preserve gender semantics, stylistic features, and ideological implications in the Ukrainian translations of *The Handmaid's Tale*, *The Testaments*, and *Cat's Eye* have not yet been comprehensively analysed [2]. This article seeks to address this research gap.

Purpose of the Article. The aim of the article is to investigate the peculiarities of rendering gender-marked lexis in the Ukrainian translations of Margaret Atwood's novels *The Handmaid's Tale*, *The Testaments*, and *Cat's Eye*. The objectives of the study are to identify the principal lexical, grammatical, syntactic, and figurative means of expressing gender marking in the source texts, to analyse the translation strategies and transformations employed in their Ukrainian translations, and to evaluate their effectiveness in preserving gender semantics, the author's individual style, and the pragmatic potential of the original works.

Presentation of the Main Material. Margaret Atwood's literary works occupy a significant place in contemporary English-language literature due to their profound exploration of gender identity, power relations, and social inequality. Her novels combine dystopian fiction with psychological realism and are distinguished by a highly individual linguistic style that serves not only aesthetic but also ideological purposes. In Atwood's prose, language functions as an instrument of constructing social hierarchy, expressing gender asymmetry, and representing mechanisms of control over individual identity. Consequently, the rendering of these stylistic and semantic features constitutes one of the major challenges of literary translation [13]. One of the defining characteristics of Atwood's idiolect is the creation of a unique linguistic system that reflects the ideological organisation of the fictional society. This feature is particularly evident in *The Handmaid's Tale*, where language becomes a mechanism of political domination and social regulation. The Republic of Gilead is represented through a rigid hierarchical structure reflected in the names assigned to different social groups, including *Handmaids, Wives, Aunts, Marthas, Econowives, Unwomen, Commanders, Guardians, Eyes,* and *Angels*. These lexical units perform not merely a nominative function but also convey ideological meanings by emphasising gender inequality and institutionalised female subordination [14]. Another distinctive feature of Atwood's individual style is the system of naming the Handmaids. Their names are created by combining the preposition *of* with the name of the Commander, resulting in forms such as *Offred* and *Ofglen*. These occasional formations symbolise the complete loss of personal identity and the reduction of women to the status of male property. Such lexical innovations contribute to the construction of the dystopian linguistic space and represent an important element of the author's stylis-

tic system. Their rendering in Ukrainian requires translators to preserve both the semantic content and the symbolic implications of these names [14]. Atwood also actively employs occasionalisms, neologisms, and compound lexical formations that reinforce the artificiality of the totalitarian discourse. One of the most illustrative examples is the lexical innovation *Particicution*, created by blending the words *participation* and *execution*. This neologism reflects both the ideological manipulation of language and the ritualisation of violence in Gilead. Similar lexical formations demonstrate the author's ability to compress complex social meanings into individual lexical units, thereby increasing the expressive and pragmatic potential of the narrative [14]. Intertextuality constitutes another essential component of Atwood's idiolect. Numerous biblical allusions permeate the novels and function as an ideological framework of the dystopian state. The very name *Gilead* refers to the biblical region traditionally associated with fertility, prosperity, and divine blessing. In Atwood's novel, however, this positive symbolism is deliberately inverted, as Gilead becomes a totalitarian society characterised by ecological devastation, political oppression, and the systematic suppression of individual freedom. This contrast creates a powerful ironic effect and strengthens the ideological message of the novel [14]. Additional biblical references are represented through proper names such as *Jezebel's*, *Milk and Honey*, *Lilies of the Field*, and *All Flesh*. In the Ukrainian translation, these allusions are generally preserved through direct translation accompanied by explanatory footnotes indicating their biblical origins. This translation strategy allows readers to recognise the cultural and religious associations embedded in the original text while maintaining the stylistic integrity of the narrative [14]. The linguistic organisation of Atwood's novels demonstrates that gender is realised not only as a thematic category but also as a structural component of the literary text. Gender-marked lexical units perform descriptive, symbolic, pragmatic, and ideological functions simultaneously, shaping readers' perception of characters and social relations. Therefore, an adequate translation of these elements requires not only lexical equivalence but also careful preservation of their stylistic and cultural significance [13; 14]. The analysis of Atwood's idiolect confirms that her linguistic choices are inseparable from the representation of gender relations and mechanisms of power. The interaction of lexical innovations, biblical symbolism, metaphorical language, and ideologically marked vocabulary forms a coherent artistic system in which language itself becomes one of the principal instruments of social control. Consequently, preserving these stylistic characteristics represents one of the fundamental objectives of the Ukrainian translation of Atwood's novels. The analysis of Margaret Atwood's novels demonstrates that gender marking is realised through a complex interaction of lexical, grammatical, syntactic, and stylistic devices. These linguistic means contribute to the construction of gender identity and reflect the unequal distribution of power within the fictional societies portrayed in *The Handmaid's Tale*, *The Testaments*, and *Cat's Eye*. Rather than serving merely as descriptive elements, gender-marked linguistic units become powerful instruments of ideological influence and social control [12]. At the lexical level, gender marking is primarily expressed through words denoting social status, bodily experience, and interpersonal relations. Many lexical items acquire additional ideological meanings within the dystopian context. For example, the sentence *"We still had our bodies. That was our fantasy"* illustrates how the noun *bodies* symbolises the last remaining aspect of female autonomy. In the totalitarian society of Gilead, women are deprived of their legal rights, personal identity, and freedom of choice; therefore, the body becomes the only perceived possession. At the same time, the noun *fantasy* emphasises the illusory nature of this autonomy, suggesting that even bodily ownership exists only in imagination [12, p. 2]. Another example is the euphemistic expression *"For ladies in reduced circumstances"* [12, p. 3]. Although the phrase appears neutral, it conceals social inequality and gender discrimination behind a polite linguistic form. Such euphemisms represent one of the characteristic features of Atwood's language, illustrating how ideology manipulates reality through carefully selected lexical choices. Grammatical structures also play a significant role in representing gender asymmetry. Atwood frequently employs constructions expressing prohibition, restriction, and obligation to emphasise the systematic control exercised over women. For instance, the construction *"to keep us from seeing, but also from being seen"* [12, p. 4] demonstrates how the grammatical pattern "keep + *object* + *from* + *V-ing* conveys both physical and psychological confinement. The parallel infinitive structures reinforce the idea that women are simultaneously prevented from observing the world and from becoming visible within it. Similarly, the impersonal sentence *"Nothing takes place in the bed but sleep"* [12, p. 21] eliminates the acting subject and creates an impression of absolute regulation. The absence of an explicit agent reflects the depersonalisation characteristic of totalitarian discourse, where individual identity becomes

insignificant in comparison with institutional authority. Gender marking is further reinforced through syntactic organisation. Atwood frequently employs parallel constructions, repetition, and antithesis to represent the asymmetrical distribution of social roles. A particularly illustrative example is the statement: *"Men act and women appear. Men look at women. Women watch themselves being looked at."* [59, p. 7]. The repetitive parallel structure emphasises the opposition between activity and passivity. Men occupy the position of active subjects, whereas women are reduced to objects of observation. The syntactic symmetry of the sentence paradoxically highlights the profound inequality embedded in the social system. A similar mechanism can be observed in *Cat's Eye*, where the simple sentence *"The girls hold hands; the boys don't"* [12] reflects the internalisation of gender stereotypes from early childhood. Although grammatically uncomplicated, the statement reveals how behavioural norms associated with masculinity and femininity are presented as natural despite being socially constructed. Stylistic devices further intensify the ideological dimension of gender representation. Metaphors, symbolism, and evaluative epithets frequently depict women as objects rather than autonomous individuals. For example, the metaphor *"She's a flag on a hilltop"* [12, p. 23] transforms the female character into a symbol of political victory and ideological power, depriving her of individuality. Likewise, the expression *"My body seems outdated"* [12, p. 54] conveys profound psychological alienation by presenting the body as an obsolete object detached from personal identity. The conducted analysis demonstrates that lexical, grammatical, syntactic, and stylistic means operate simultaneously to construct a coherent representation of gender inequality. Together, they create a linguistic system in which gender is represented not merely as a biological characteristic but as a socially and ideologically determined category. Consequently, preserving these interconnected linguistic features becomes one of the principal challenges for translators seeking to reproduce Margaret Atwood's artistic style and ideological message in Ukrainian [13; 12; 14]. The analysis of the Ukrainian translations of Margaret Atwood's novels demonstrates that the rendering of gender-marked lexis requires translators to balance semantic accuracy, stylistic equivalence, and cultural adaptation. Since gender-marked linguistic units often combine denotative meaning with ideological, pragmatic, and emotional connotations, their translation involves not only linguistic but also intercultural interpretation. The study reveals that Ukrainian translators employ both equivalent and transformational translation strategies to preserve the author's intention while adapting the text to the grammatical and stylistic norms of the target language [1; 60]. At the lexical level, one of the most common tendencies is the partial neutralisation of gender-related meanings. This can be observed in the translation of the sentence *"We still had our bodies. That was our fantasy"* [12, p. 2]. In the Ukrainian version, the phrase is rendered as *«Ми досі мали тіла»*, while the lexical component *fantasy* is omitted. Although the translation accurately conveys the literal meaning of the sentence, the omission reduces its emotional intensity and weakens the idea that even bodily autonomy exists only as an illusion. As a result, the pragmatic effect of the original text becomes less explicit. A similar tendency can be identified in the translation of the euphemistic expression *"For ladies in reduced circumstances"* [12, p. 3], rendered as *«леді у скрутних обставинах»*. The semantic content is preserved; however, the euphemistic character of the English expression is partially lost. Consequently, the social criticism encoded in the original lexical choice becomes less noticeable for Ukrainian readers.

The analysis also demonstrates that grammatical transformations are frequently employed to preserve meaning while adapting English syntactic structures to Ukrainian grammatical conventions. For example, the infinitive construction *"to keep us from seeing, but also from being seen"* [12, p. 4] is translated as *«щоб ми не бачили і щоб нас не бачили»*. Although the grammatical form changes from an infinitive phrase to two subordinate clauses, the semantic representation of surveillance and restriction remains intact. This example illustrates that structural transformations do not necessarily result in semantic loss but often increase the naturalness of the target text.

Another example is the impersonal construction *"Nothing takes place in the bed but sleep"* [12, p. 21], translated as *«У цьому ліжку не відбувається нічого, крім сну»*. The translator successfully preserves the impersonal structure and the atmosphere of regulation characteristic of the dystopian discourse. The sentence continues to emphasise the absence of personal agency and the strict control imposed upon female characters. Figurative language presents another significant challenge in translation. Metaphors and symbolic expressions are essential components of Atwood's idiolect because they communicate ideological meanings beyond their literal interpretation. The metaphor *"She's a flag on a hilltop"* [12, p. 23] is translated as *«Вона – прапор на вершині пагорба»*. In this case, the symbolic meaning is preserved, allowing Ukrainian readers to per-

ceive the woman as a representation of political and ideological domination rather than an autonomous individual. Likewise, the sentence *"My body seems outdated"* [12, p. 54] is translated as *«Власне тіло виглядає застарілим»*. The lexical equivalent accurately reproduces the metaphorical meaning of alienation from one's own body. Nevertheless, the emotional distance between the narrator and her physical identity becomes slightly less pronounced than in the English original due to subtle differences in linguistic expression. The analysis further indicates that syntactic structures expressing gender asymmetry are reproduced with a high degree of equivalence. For instance, the statement *"Men act and women appear. Men look at women. Women watch themselves being looked at"* [12, p. 7] retains its parallel structure and antithetical organisation in the Ukrainian translation. This enables the translator to preserve both the stylistic rhythm and the ideological opposition between male agency and female objectification. Overall, the findings demonstrate that Ukrainian translators generally succeed in reproducing the principal semantic and stylistic features of gender-marked language in Margaret Atwood's novels. However, lexical units carrying a high degree of ideological or pragmatic meaning occasionally undergo partial neutralisation or semantic simplification. By contrast, metaphors, syntactic parallelism, and symbolic imagery are reproduced more consistently, allowing the translations to retain the dystopian atmosphere, feminist perspective, and social criticism characteristic of Atwood's artistic style [13; 12; 14].

Conclusion. The present study has examined the peculiarities of reproducing gender-marked lexis in the Ukrainian translations of Margaret Atwood's novels *The Handmaid's Tale*, *The Testaments*, and *Cat's Eye*. The analysis has demonstrated that gender-marked linguistic units constitute an essential component of Atwood's individual style, performing not only nominative but also stylistic, pragmatic, and ideological functions. They contribute to the representation of gender identity, power relations, social hierarchy, and mechanisms of ideological control within the fictional worlds created by the author.

The research has established that gender marking in Atwood's novels is realised through lexical, grammatical, syntactic, and figurative means, which together form a coherent system of gender representation. The analysis of the Ukrainian translations has shown that translators employ a wide range of translation strategies, including equivalent translation, lexical and grammatical substitution, modulation, concretisation, generalisation, descriptive translation, and syntactic transformation [6]. While figurative language and syntactic structures are generally reproduced with a high degree of equivalence, lexical units carrying strong ideological and cultural connotations are sometimes partially neutralised or semantically simplified. Such transformations may reduce the expressive force of the original and weaken the representation of gender-related meanings [6]. The findings confirm that the adequate rendering of gender-marked lexis requires not only linguistic accuracy but also careful consideration of cultural, stylistic, and pragmatic factors. Preserving the author's individual style and the socio-critical message of the original text remains one of the principal tasks of literary translation. The study also demonstrates that translation decisions significantly influence readers' perception of gender relations and ideological meanings embedded in literary discourse. The practical significance of the research lies in the possibility of applying its findings in the fields of literary translation, gender linguistics, translation studies, and the teaching of translation. The proposed analysis may contribute to improving translation strategies for rendering gender-marked language in English-language fiction. Prospects for further research include a comparative analysis of gender-marked language in the Ukrainian translations of works by other contemporary English-language authors, the investigation of inclusive and gender-neutral language in literary translation, and the study of translators' strategies for reproducing feminist discourse in different linguistic and cultural contexts.

REFERENCES:

1. Андрійченко Ю. Гендерна маркованість одиниць мови. Проблеми семантики, прагматики та комунікативної лінгвістики. № 10. 2011. С. 3–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psptkl_2011_20_3 (Date of application 30.06.26).

2. Галустян Ю. М., Новицька В. П. Деякі аспекти гендерної ідентифікації… 2004. С. 7–13. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2004/01/7-13__no-1__vol-3__2004__UKR.pdf (Date of application 01.07.26).

3. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. *Гендерна психологія: навч. посібник.* Київ: Академія, 2004. URL: https://www.researchgate.net/publication/326530279_GENDERNIJ_DISKURS_V_PSIHOLOGICNIJ_NAUCI_TA_PEDAGOGICNIJ_PRAKTICI/fulltext/5b529468aca27217ffaaee49/GENDERNIJ-DISKURS-V-PSIHOLOGICNIJ-NAUCI-TA-PEDAGOGICNIJ-PRAKTICI.pdf (Date of application 26.06.26).

4. Гоца Н. М. Гендер у перекладі: історичний розвиток, основні аспекти та особливості дослідження. *Вісник Житомирського державного університету*. 2009. № 45. С. 168–171. URL: https://eprints.zu.edu.ua/3111/ (Date of application 01.06.26).

5. Івета С. *Інтертекстуальність жіночих ролей у «Розповіді служниці» Маргарет Етвуд.* 2019. 60 с.

6. Карабан В. І., Мейс Дж. *Переклад з української мови на англійську мову: навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти.* Вінниця: Нова книга, 2003. 608 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000023172 (Date of application 25.06.26).

7. Касаткіна-Кубишкіна О. В., Курята Ю. В. Гендерно маркована лексика у англомовних рекламних текстах та особливості її перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологія.* С. 146–148. ISSN 2519-2558. URL: https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/1782/1595 (Date of application 28.06.26).

8. Костриця Н., Бондарчук Т., Фоміна Г. Особливості дослідження гендеру у сучасній лінгвістиці. *Міжнародний філологічний часопис.* 2019. Т. 10, № 2. С. 18–24. https://doi.org/10.31548/philolog2019.02.018

9. Лубенецька О. Ю. *Особливості наративної структури романів Маргарет Етвуд*, 2018. 21 с. URL: http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/5191/Lubenetska-O.Iu. -Angb1-M17-free.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Date of application 05.06.26).

10. Павличко С. Д. *Фемінізм* / упоряд. та передмов. В. Агеєвої. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 322 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000017953 (Date of application 27.06.26).

11. Ставицька Л. О. *Гендер: мова, свідомість, комунікація: монографія.* Київ: КММ, 2015. 438 с. URL: http://www.komm.ltd.ua/images/STAVYTSKA.pdf (Date of application 28.06.26).

12. Atwood, M. *The Handmaid's Tale.* 1985. URL: https://ieas-szeged.hu/downtherabbithole/wp-content/uploads/2020/02/Margaret-Atwood_-The-Handmaids-Tale-1.pdf (Date of application 10.03.2026).

13. Hamoody, D. H., & Fejer, A. N. Identity and Performance in *Margaret Atwood Novel Cat's Eye*. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2018. Vol. 8, No. 1. P. 161–169. URL: https://www.researchgate.net/publication/327534833_Identity_and_Performance_in_Margaret_Atwood_Novel_Cat's_Eye (Date of application 30.06.26).

14. Weiss, J. *The Gender Performances.* 2023. URL: https://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1753-53872023000100002 (Date of application 23.06.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 10.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 811.111:81’42:32
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.10

CONSTRUCTING LEGITIMACY: A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF KEIR STARMER’S RESIGNATION SPEECH

ФОРМУВАННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ: КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС-АНАЛІЗ ПРОМОВИ КІРА СТАРМЕРА ПРО ВІДСТАВКУ

Pavlichenko L.V.,
orcid.org/0000-0003-3801-2587
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and Intercultural Communication
Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Bilas L.M.,
orcid.org/0000-0002-5514-9799
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and Intercultural Communication
Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Borysovych O.V.,
orcid.org/0000-0001-8709-2849
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and Intercultural Communication
Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Political resignation speeches represent an underexplored genre of political discourse where leaders attempt to preserve legitimacy while giving up formal authority. In contemporary mediatised democracies, political leadership is often evaluated not only through policy outcomes but also through the ability to construct persuasive narratives of responsibility, success, institutional continuity, and public trust. This study investigates the discursive strategies employed in Keir Starmer's resignation speech and linguistic means of their realisation to research how political legitimacy is reconstructed at the moment of leadership transition. The research applies Critical Discourse Analysis based on Fairclough's three-dimensional model, van Dijk's ideological approach, and Wodak's discourse-historical perspective. The analysis focuses on evaluative language, metaphors, pronoun distribution, narrative construction, and discursive omissions.

The results demonstrate that the resignation speech constructs a transformation narrative from a crisis-ridden past, successful political leadership to a stable institutional future. Positive self-presentation is emphasised through moralised vocabulary focusing on decency, fairness, dignity, and responsibility. The distribution of singular and collective pronouns separates responsibility and political achievement. Metaphors present political change as renewal and progress, while the omission of internal political conflicts and failures depoliticises the resignation and represents it as responsibility, not a political failure. Resignation speeches function as means of legacy construction that influence public perceptions of political authority. The research adds to the conceptualising of resignation discourse as a distinct political genre and broadens the understanding of legitimacy construction in contemporary political communication.

Key words: Critical Discourse Analysis, political discourse, legitimacy, mediatization, narrative, Keir Starmer, ideology.

Політичні промови про відставку представляють собою недостатньо досліджений жанр політичного дискурсу, у якому лідери намагаються зберегти легітимність, відмовляючись від формальної влади. У сучасних медіатизованих демократіях політичне лідерство оцінюється не лише за результатами політики, але й за здатністю конструювати переконливі наративи відповідальності, успіху, інституційної безперервності та довіри суспільства. Це дослідження аналізує дискурсивні стратегії, використані у промові про відставку Кіра Стармера, та мовні засоби їх реалізації для з’ясування того, як політична легітимність реконструюється в момент переходу влади. Дослідження застосовує критичний дискурс-аналіз, заснований на трикомпонентній моделі Нормана Ферклафа, ідеологічному підході Теуна ван Дейка та дискурсивно-історичному підході Рут Водак. Аналіз зосереджується на оцінній лексиці, метафорах, вживанні займенників, наративній побудові та дискурсивних замовчуваннях.

Результати аналізу показують, що промова про відставку вибудовує наратив трансформації: від кризового минулого до успішного політичного лідерства та стабільного інституційного майбутнього. Позитивна самопрезентація підкреслюється через морально забарвлену лексику, що акцентує порядність, справедливість, гідність і відповідальність. Розподіл займенників в однині і множині розмежовує відповідальність і політичні досягнення. Метафори подають політичні зміни як оновлення і прогрес, тоді як замовчування внутрішніх політичних конфліктів і невдач деполітизує відставку та подає її як відповідальність, а не політичну поразку. Промови про відставку функціонують як засіб конструювання політичної спадщини, що впливає на суспільне сприйняття політичної влади. Дослідження доповнює концептуалізацію дискурсу відставки як окремого політичного жанру та розширює розуміння конструювання легітимності в сучасній політичній комунікації.

Ключові слова: критичний аналіз дискурсу, політичний дискурс, легітимність, медіатизація, наратив, Кір Стармер, ідеологія.

Introduction. Contemporary political communication is often shaped by mediatization and narrative-driven legitimacy construction [1, p. 93; 2, p. 132]. "Media logic provides an incentive structure that contextualises, and often shapes, political processes – particularly those that are dependent on publicity and public support." [3, p. 177]. Political leaders are no longer evaluated only through policy outcomes but also through their ability to construct coherent narratives of leadership and institutional stability. So, resignation speeches function not only as common institutional announcements, but also serve as legacy-defining performances where political actors try to stabilise interpretations of their holding of an office.

The resignation speech of Keir Starmer [4] presents a valuable example for examining how modern political leaders construct legitimacy at the moment of their exit. The report is structured by narratives of transformation and national renewal. His resignation is framed not as a political defeat but as a rational and responsible democratic transition. This article analyzes how discursive strategies and linguistic means construct the post-authority legitimacy and fill a gap in CDA research on exit discourse as a political genre.

Analysis of contemporary scientific papers. Recent CDA studies emphasise that political discourse should be considered in broad structures of mediatised governance and affective legitimacy [5, p 25; 6, p. 789]. Critical Discourse Analysis remains central to understanding the relationship between language and power in political contexts. Fairclough [7, p.85] identifies discourse as a dialectical process linking textual features with social structures. Wodak highlights the increasing role of legitimacy narratives in sustaining political authority in fragmented democracies [8, p. 203]. Van Dijk's ideological square is applied in analysing how political actors emphasise in-group achievements while hiding their mistakes [9, p. 30].

Political communication research highlights the transformation of political leadership into a mediated performance [9, p. 4; 11, p.18]. Leaders often construct identity through narrative coherence, emotional framing, and symbolic gestures. This is particularly relevant for resignation speeches, which function as visible media events. Leaders construct "life-cycle narratives" that link past achievements with future legitimacy [12, p. 74]. And resignation reports represent closuring periods that are often reframed as moral or institutional decisions rather than consequences of failure [13, p. 6; 14, p.87].

Resignation speeches remain underexplored as a distinct discursive genre as existing CDA research focused on electoral discourse, populist communication, crisis rhetoric, parliamentary debates [1, 2, 10, 11, 18]. Little attention has been paid to exit discourse and legacy stabilization strategies in parliamentary democracies.

The purpose of the article is to study the discursive strategies that construct ideology beyond formal political authority in the resignation speech and to explore the linguistic means for their realisation.

Methodology. This study applies Critical Discourse Analysis with Fairclough's three-dimensional model [15, p.87], van Dijk's ideological square [9, p. 30], Wodak's discourse-historical approach [5, p. 25]. We conducted textual analysis (evaluative language, metaphors, pronoun distribution, omission and silencing strategies), analysed discursive practice (narrative structure, audience positioning, intertextuality) and social practice (ideological framing, legitimacy construction, political context).

Presentation of the main material. The results of the research show that the resignation speech represents the type of political legitimacy reconstruction where the leadership is interpreted at the moment of exit. As a result, the report constructs a transformation narrative: the degraded past that was inherited, the reformist present while holding the office and a stable future after the exit, that corresponds to the contemporary research findings on political storytelling as legitimacy work [12, p. 74]. The narrative intensifies crisis framing, redefines political leadership as successful progression and establishes a starting point for redemption:

"Six years ago, I inherited a Labour Party that was politically, financially and morally bankrupt. I was told, time and time again, that my party was finished."

"An economy that is stronger, growing faster than our peers. Wages rising faster than inflation in every single month since we came to power. Investment secured, infrastructure being built. An end to austerity, with the fastest fall in NHS waiting lists for 17 years…. The biggest improvement in rights for workers and renters in a generation. The biggest uplift in defence spending since the Cold War. Small boat crossings falling, asylum hotels closing, protecting young people from social media, and half a million children being lifted out of poverty because of the choices that I made….Our reputation in the world restored, with Britain once again standing up for decency, respect and the rule of law. Securing trade deals, standing with Ukraine, standing up for our values, and rebuilding our relationship with our allies in Europe.

"And I will do everything I can to ensure an orderly handover of power. I will also give my successor my full and unequivocal support…"

So, in Keir Starmer's resignation speech [4], discourse does not mark the end of authority but presents it as the transformation into symbolic legacy. This supports Fairclough's [17, p. 11] view of discourse as part of social reality, particularly in moments of institutional transition.

The transfer from detailed negative evaluation to simplified positive transformation demonstrates what van Dijk [9, p. 30] identifies as ideological compression, where complex political processes are reduced to binary success narratives:

"That we were consigned to history, that a majority at the general election, let alone a landslide majority, was impossible. But we proved those people wrong because we changed our party."

The report aligns the successes to the promises accentuating the achievements:

"Change promised by a Labour government. Change fought for by a Labour government, change delivered by a Labour government."

The speech emphasizes moral values, such as "decency," "fairness," "dignity," and "responsibility" that reflects a wider trend in modern politics, where leaders seek support by presenting themselves as ethical and trustworthy rather than focusing on ideological differences [5, p. 25]:

"To build a fairer country, with dignity and respect, where everyone is seen, everyone is valued."

"Our reputation in the world restored, with Britain once again standing up for decency, respect and the rule of law. Securing trade deals, standing with Ukraine, standing up for our values, and rebuilding our relationship with our allies in Europe."

"Every decision I've taken has been about putting the country I love first."

Pronoun use demonstrates ideological distribution: "I"-pronoun is associated with responsibility, resignation, accountability, while the collective pronoun "We" with success, reform, achievement. This confirms van Dijk's [9, p. 30] ideological square in contemporary leadership discourse:

"I will resign as leader of the Labour Party."

"I will remain in post as Prime Minister until the contest is complete. And I will do everything I can to ensure an orderly handover of power."

"I have heard the answer of my parliamentary party."

"I will also give my successor my full and unequivocal support…"

In the report, success is consistently collectivised and realised with collective pronouns ("we", "our"):

"We proved those people wrong."

"We changed our party."

"And look at what we've achieved in just two years."

"Our reputation in the world restored, with Britain once again standing up for decency, respect and the rule of law."

So, this distribution of pronouns constructs a dual identity structure where the speaker has moral authority and shares success with a collective subject.

Metaphors play a key role [18, p. 5] in simplifying and moralising political transformation. In the following examples, metaphors frame political change as inevitable progression:

"A page in our country's history turned."

By using this metaphor (*"The journey to that point was not easy"*), the author strengthens the image of a committed leader with much perseverance and encourages the audience to positively evaluate his political service:

"The chance to change the lives of millions of people for the better. That's what I came into politics for. The journey to that point was not easy."

The expression *("ripping out the poison")* constructs a metaphor, where the political party is compared with a biological organism and antisemitism as a contaminant. The implication is that internal reform is not political disagreement but purifying:

"Ripping out the poison of antisemitism."

This metaphorical framing aligns with Wodak's [5, p 25] argument that contemporary political discourse greatly relies on moralisation strategies to stabilise legitimacy.

The speech is characterised by the systematic removal of political antagonism: direct mentioning of conflicts, internal opposition, leadership competition, or policy disagreement. This proves what recent literature describes as "conflict suppression discourse"in elite political communication (Terrana et al. [19, p. 10], [16, p. 190]) and "re-nationalized centrism" in contemporary European politics [1, p. 93; 11, p.18]. Communication strategies neutralise antagonism to preserve institutional and economic stability, institutional trust, rule of law, and international credibility. The result is a depoliticised narrative of natural and smooth transition rather than political exit with contest:

"The question my party is asking now is whether I am best placed to lead us into the next general election. I have heard the answer of my parliamentary party to that question. And I accept that answer with good grace."

So, the discursive strategies and lexical choices separate political legitimacy from ideological com-

petition to ethical universals. This supports Bennett and Livingston's [2, p. 132] argument that contemporary political communication increasingly relies on moral framing. Resignation is defined not as loss of power but as ethical responsibility that corresponds to Roselle et al. [12, p. 77] statements, who report that political actors increasingly construct exit narratives as part of broader legitimacy strategies. As a result, resignation is presented as a continuation of service-oriented leadership.

Conclusions. The analysis of Keir Starmer's resignation speech was conducted with the application of a Critical Discourse Analysis to understand how political exit discourse helps construct leadership legitimacy. The results of the study demonstrate that resignation speeches operate as strategic events where political actors construct how their leadership will be remembered and evaluated. The research demonstrates that Starmer's speech creates a narrative of political transformation in which the Labour Party is an institution that has transitioned from the crisis to the stability under his leadership. Positive self-presentation, strategic pronoun distribution, metaphorical framing, and selective omission of political conflict construct the legitimising discourse that represents successful governance and responsible resignation.

At the text level, such linguistic means as evaluative adjectives ("stronger," "fairer") and moralised vocabulary ("decency," "respect") positively represent political actions. At the discursive level, the resignation is presented as a democratic transition period, not as a consequence of political pressure and conflict. At the social level, the resignation speech demonstrates ideological assumptions about leadership as service and governance as moral responsibility.

The article highlights discursive silence as a part of political meaning. Omitting of leadership contestation and policy failures is a deliberate strategy of depoliticisation that helps create a narrative of the speaker's legacy.

Future research may focus on studies of political systems or leaders to research how resignation reports differ in legitimacy and political identity construction.

REFERENCES:

1. Kreiss D. The media are about identity, not information. *Trump and the media* / ed. by P. J. Boczkowski, Z. Papacharissi. Cambridge, MA: The MIT Press, 2018. 272 P. URL: https://doi.org/10.7551/mitpress/11464.003.0016 (date of access: 24.06.2026).

2. Bennett W. L., Livingston S. The disinformation order: disruptive communication and democratic crisis. *European Journal of Communication.* 2021. Vol. 36, № 1. P. 27–45. URL: https://doi.org/10.1177/0267323118760317 (date of access: 24.06.2026).

3. Esser F., Matthes J. Mediatization effects on political news, political actors, political decisions, and political audiences. *Democracy in the age of globalisation and mediatization. Challenges to democracy in the 21st century.* London: Palgrave Macmillan, 2013. 250 P. URL: https://doi.org/10.1057/9781137299871_8 (date of access: 24.06.2026).

4. Prime Minister Keir Starmer's resignation speech in full. *BBC:* website. URL: https://www.bbc.com/news/articles/c621nnq4pm7o (date of access: 24.06.2026).

5. Wodak R. The politics of fear. 2nd ed. London: Sage, 2021. 420 p. URL: https://doi.org/10.4135/9781529739664 (date of access: 24.06.2026).

6. Wodak R. Shameless normalization as a result of media control: The case of Austria. *Discourse & Society.* 2022. Vol. 33, № 6. P. 788–804. URL: https://doi.org/10.1177/09579265221095419 (date of access: 24.06.2026).

7. Fairclough N. Critical discourse analysis: The critical study of language. 2nd ed. London: Routledge, 2010. 608 p. URL: https://doi.org/10.4324/9781315834368 (date of access: 24.06.2026).

8. Chilton P., Schäffner C. Politics as text and talk: analytical approaches to political discourse. *Journal of Language and Politics.* 2020. Vol. 19, № 3. P. 345–362. URL: https://doi.org/10.1075/dapsac.4 (date of access: 24.06.2026).

9. van Dijk T. A. Socio-cognitive discourse studies: ideology revisited. *Discourse Studies.* 2017. Vol. 23, № 1. P. 3–25. URL: https://doi.org/10.4324/9781315739342 (date of access: 24.06.2026).

10. Strömbäck J., Esser F. Mediatization of politics: Towards a theoretical framework. *Mediatization of politics: Understanding the transformation of Western democracies* / ed. by F. Esser, J. Strömbäck. London: Palgrave Macmillan, 2014. P. 3–28. URL: https://doi.org/10.1057/9781137275844_1 (date of access: 24.06.2026).

11. Hepp A. Deep mediatization. London: Routledge, 2022. 240 p. URL: https://doi.org/10.4324/9781351064903 (date of access: 24.06.2026).

12. Roselle L., Miskimmon A., O'Loughlin B. Strategic narrative: A new means to understand soft power. *Media, War & Conflict.* 2014. Vol. 7, № 1. P. 70–84. URL: https://doi.org/10.1177/1750635213516696 (date of access: 24.06.2026).

13. Ahmed S. Navigating the maze: Deepfakes, cognitive ability, and social media news skepticism. *New Media & Society.* 2023. Vol. 25, № 5. P. 1108–1129. URL: https://doi.org/10.1177/14614448211019198 (date of access: 24.06.2026).

14. Jones B. D., Baumgartner F. R. The politics of attention: How government prioritises problems. Chicago: University of Chicago Press, 2005. 304 p.

15. Fairclough N. Critical discourse analysis. London: Longman, 1995. 265 p.

16. Smith D. Language and discourse in conflict and conflict resolution. *Current Issues in Language & Society. 1997*. Vol. 4, № 3. P. 190–214. URL: https://doi.org/10.1080/13520529709615498 (date of access: 24.06.2026).

17. Fairclough N. Critical discourse analysis as a method in social scientific research. *Methods of Critical Discourse Analysis*. / ed. by R. Wodak, M. Meyer. London : Sage Publications, 2001. P. 121–138.

18. Koller V. Metaphor and discourse analysis. Reference Module in Social Sciences. Amsterdam: Elsevier, 2026. URL: https://doi.org/10.1016/B978-0-323-95504-1.01544-1. (date of access: 24.06.2026).

19. Terrana I., De Falco M., Sarrica M. Depoliticising the just transition? A discursive analysis of EU parliamentary debates on the Just Transition Mechanism. Social Sciences. 2025. Vol. 14, № 12. Art. 685. URL: https://doi.org/10.3390/socsci14120685 (date of access: 24.06.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 01.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 811.111'42:81'38
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.11

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ГУМОРУ ТА САТИРИ В РОМАНІ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА І НІЛА ҐЕЙМАНА “GOOD OMENS”

LINGUOPRAGMATIC ORGANIZATION OF HUMOR AND SATIRE IN TERRY PRATCHETT AND NEIL GAIMAN'S NOVEL “GOOD OMENS”

Степанюк Н.В.,
orcid.org/0000-0002-7418-1735
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Терехова Л.В.,
orcid.org/0000-0003-2160-1684
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті здійснено комплексний аналіз лінгвопрагматичної організації гумору та сатири в романі Террі Пратчетта і Ніла Ґеймана «Good Omens». Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу сучасної лінгвістики до комічного як багаторівневого прагматичного явища, що формується внаслідок взаємодії мовних засобів, авторської інтенції та інтерпретаційної діяльності читача. Метою роботи є визначення основних мовних механізмів реалізації гумору і сатири та з'ясування їхньої ролі у створенні комічного ефекту й реалізації авторської комунікативної стратегії. Дослідження ґрунтується на поєднанні лінгвопрагматичного, стилістичного та інтертекстуального підходів до аналізу художнього дискурсу. Встановлено, що комічний ефект у романі формується завдяки системній взаємодії лексичних, стилістичних і прагматичних засобів, серед яких особливу роль відіграють порушення комунікативних очікувань, стилістичний контраст, іронія, інтертекстуальність, прагматичний підтекст та імпліцитність. Доведено, що автори активно переосмислюють біблійний дискурс шляхом його деконструкції, поєднуючи сакральні концепти з повсякденними мовленнєвими моделями, унаслідок чого традиційні релігійні образи набувають нових комунікативних функцій. Окрему увагу приділено ролі культурних алюзій, прецедентних феноменів і трансформації усталених висловів як засобів створення багаторівневого гумористичного та сатиричного змісту. Показано, що мовна характеристика персонажів, стилістична неоднорідність їхнього мовлення та репрезентація біблійних образів через призму сучасної комунікації сприяють формуванню сатиричного ефекту й активізують інтерпретаційну діяльність адресата. Проведений аналіз засвідчив, що гумор і сатира у романі функціонують не як ізольовані стилістичні прийоми, а як цілісна лінгвопрагматична система, ефективність якої визначається взаємодією мовних засобів різних рівнів і культурною компетентністю читача.

Ключові слова: гумор, сатира, іронія, лінгвопрагматика, інтертекстуальність, деконструкція біблійного дискурсу, художній дискурс.

The article presents a comprehensive linguopragmatic analysis of humor and satire in Terry Pratchett and Neil Gaiman's novel “Good Omens”. The relevance of the study is determined by the growing interest of contemporary linguistics in comic discourse as a multidimensional pragmatic phenomenon emerging from the interaction of linguistic means, authorial intention, and the reader's interpretative activity. The purpose of the research is to identify the principal linguistic mechanisms responsible for the realization of humor and satire and to determine their role in producing the comic effect and implementing the authors' communicative strategy. The research is based on a combination of linguopragmatic, stylistic, and intertextual approaches to literary discourse analysis. The findings demonstrate that the comic effect is created through the systematic interaction of lexical, stylistic, and pragmatic devices, including the violation of communicative expectations, stylistic contrast, irony, intertextuality, pragmatic implication, and implicit meaning. The study proves that the authors reinterpret biblical discourse through its deconstruction by combining sacred concepts with everyday communicative patterns, thus assigning traditional religious images new communicative functions. Particular attention is paid to the role of cultural allusions, precedent phenomena, and transformations of conventional expressions as effective means of constructing multilayered humorous and satirical meanings. The analysis also reveals that the linguistic characterization of the protagonists, the stylistic heterogeneity of their speech, and the reinterpretation of biblical images within the framework of contemporary communication contribute significantly to the satirical impact of the novel while stimulating the reader's interpretative activity. The research has shown that humor and satire in “Good Omens” function not as isolated stylistic devices but as an integrated linguopragmatic system whose effectiveness depends on the interaction of linguistic resources at different levels and on the reader's linguistic and cultural competence.

Key words: humor, satire, irony, linguopragmatics, intertextuality, deconstruction of biblical discourse, literary discourse.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці гумор і сатира розглядаються не лише як стилістичні категорії, а як складні лінгвопрагматичні явища, що реалізуються у процесі взаємодії мовних засобів, авторської інтенції та інтерпретаційної діяльності адресата. Такий підхід дозволяє досліджувати комічне як спосіб організації художнього дискурсу, у якому мовні одиниці різних рівнів функціонують у тісному взаємозв'язку.

Особливий інтерес у цьому аспекті становить роман Террі Пратчетта і Ніла Ґеймана "Good Omens", який поєднує елементи гумору, сатири, пародії та інтертекстуальної гри. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених творчості Террі Пратчетта і Ніла Ґеймана, лінгвопрагматична організація комічного у романі "Good Omens" досі не була предметом комплексного аналізу, що зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні засади дослідження гумору висвітлено у працях С. Аттардо, який розглядає комічне як складний мовно-прагматичний феномен, що реалізується через порушення очікувань адресата та невідповідність між формою і змістом висловлення [3; 4]. Значний внесок у дослідження прагматики іронії зробили Р. Карстон [5], Р. Гіббс [9], М. Динель [7], які довели, що іронічне висловлення потребує активної інтерпретаційної діяльності читача та ґрунтується на співвіднесенні буквального та імпліцитного значень. Питання функціонування сатири, сарказму та мовної гри також розглядаються у працях П. Симпсона [11], Д. Парк-Озі [10] та інших вчених.

Серед українських дослідників проблему комічного висвітлювали І. Блинова та А. Зернецька, які розглядають гумор як один із різновидів комічного, що реалізується через взаємодію різноманітних прийомів, механізмів і мовностилістичних засобів. [1]. Особливості різних типів комічних текстів досліджувала також О. Калита [2].

Деякі дослідження творчості Террі Пратчетта та Ніла Ґеймана зосереджені на літературознавчих та культурологічних аспектах роману «Good Omens», як, наприклад, дослідження Клемонс Єймі Лі [6]. Водночас, поєднання стилістичного контрасту, іронії, мовної гри, інтертекстуальності, та деконструкції біблійного дискурсу як компонентів єдиної лінгвопрагматичної організації комічного та сатиричного залишається недостатньо дослідженим.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає у комплексному аналізі лінгвопрагматичного поєднання гумору та сатири у романі Террі Пратчетта і Ніла Ґеймана "Good Omens" та визначенні ролі мовних механізмів у реалізації авторської комунікативної стратегії. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: визначити основні мовні механізми реалізації гумору та сатири; дослідити їхню взаємодію у створенні іронічного ефекту; проаналізувати роль інтертекстуальності та деконструкції біблійного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю роману "Good Omens" є те, що гумор і сатира функціонують не лише як засоби створення комічного ефекту, а також як визначальні компоненти авторської комунікативної стратегії. У художньому дискурсі твору комічне виникає внаслідок взаємодії лексичних, стилістичних та прагматичних механізмів, які забезпечують багаторівневу інтерпретацію тексту. Вирішальну роль відіграє не ізольоване використання окремих мовних засобів, а їх комплексне функціонування, що спричиняє порушення читацьких очікувань, актуалізує фонові знання та спонукає до нового осмислення традиційних уявлень про добро, зло, владу та релігію.

Одним із провідних механізмів створення гумору є навмисне порушення комунікативних очікувань. Автори послідовно руйнують звичні моделі сприйняття, моделюючи ситуації, у яких прогнозоване тлумачення висловлення не відповідає його фактичному змісту. Унаслідок цього читач змушений переглядати первинну інтерпретацію, що не лише підсилює комічний ефект, а й перетворює його на активного учасника процесу декодування авторського задуму.

На окрему увагу заслуговує початок роману: *"It wasn't a dark and stormy night. It should have been, but that's the weather for you. For every mad scientist who's had a convenient thunderstorm… there have been dozens who've sat around aimlessly under the peaceful stars"* [8, p. 6]. Перше речення є запереченням одного із відомих літературних кліше – *It was a dark and stormy night*, що традиційно асоціюється з готичним або апокаліптичним наративом і формує відповідні жанрові очікування. Проте автори одразу руйнують створену атмосферу іронічним коментарем *that's the weather for you*, а далі пародійно пояснюють відсутність грози міркуваннями про «божевільних вчених», яким не пощастило дочекатися «зручної» блискавки. Унаслідок цього оповідач ніби виходить за межі художнього світу та коментує самі умовності жанру, перетворюючи їх на об'єкт жарту. Комічний ефект ґрунтується на порушенні читацьких очікувань, зіткненні високого апокаліптичного пафосу з побутовою логікою та деконструкції усталених наративних моделей. Таким чином автори роману задають прагматичну модель інтерпретації, у межах якої апокаліптичні

та готичні мотиви систематично піддаються іронічному переосмисленню.

Засобом реалізації комічного в романі слугує прагматична трансформація усталених жанрових моделей, що супроводжується порушенням стилістичних очікувань читача. Виразним прикладом прагматичної трансформації жанрової моделі є вже сама назва книги – *The Nice and Accurate Prophecies of Agnes Nutter, Witch (Добрі й точні пророцтва відьми Агнес Наттер)*. Ефект абсурду виникає внаслідок поєднання лексичних одиниць, що належать до різних функціональних регістрів. Прикметники *nice* та *accurate* репрезентують нейтральну повсякденну лексику, характерну для оцінювання предметів, послуг або практичної інформації, тоді як іменники *prophecies* і *witch* актуалізують біблійний та міфологічний дискурси. У результаті традиційна жанрова модель пророчої книги, яка передбачає урочистий стиль і сакральну семантику, набуває ознак побутового довідника або навіть практичного посібника. Така стилістична невідповідність порушує комунікативні очікування читача, змушуючи його переосмислити звичний жанровий шаблон. Отже, іронічний ефект формується завдяки прагматичному переосмисленню жанрової моделі, що визначає комунікативну тональність роману вже на рівні його паратексту.

Не менш цікавим є наступний фрагмент: "*God does not play dice with the universe; He plays an ineffable game of His own devising, which might be compared… to being involved in an obscure and complex version of poker…*, *with a Dealer who won't tell you the rules …"* [8, p. 5]. У цьому випадку гумор формується через поєднання різностильових мовних одиниць. Релігійна лексика (*God, universe, ineffable*) поєднується із лексикою азартних ігор (*to play dice, to play a game, poker, Dealer*), унаслідок чого сакральний концепт набуває несподіваного мирського осмислення. Такий стилістичний зсув не дискредитує біблійний дискурс, а переосмислює його засобами іронії. Особливого значення набуває прагматичний підтекст: Божий задум постає як складна гра, правила якої залишаються недоступними людському розумінню. Оскільки цей зміст не виражений експліцитно, читач реконструює його самостійно, спираючись на власні культурні знання та контекст.

Подібний прагматичний механізм простежується також у мовній репрезентації Пекла і Небес: "*Hell wasn't a major reservoir of evil, any more than Heaven… was a fountain of goodness; they were just sides in the great cosmic chess game"* [8, p. 45]. У цьому фрагменті автори навмисно трансформують традиційну аксіологічну модель біблійного дискурсу, переосмислюючи опозицію «добро – зло» крізь призму повсякденних когнітивних моделей. Урочиста релігійна лексика (*Hell, Heaven, evil, goodness, cosmic*) поєднується із нейтральними мовними одиницями (*sides, game*) та розмовним маркером *just*. Таке поєднання знижує категоричність моральної оцінки та репрезентує Рай та Пекло не як протилежні моральні полюси, а як рівноправних учасників умовної гри. Унаслідок зміни стилістичного регістру читач відмовляється від традиційної моделі сприйняття біблійного конфлікту та інтерпретує його крізь призму іронічної авторської концепції. Саме у цьому полягає сатиричний потенціал наведеного фрагмента.

Вагомим компонентом лінгвопрагматичної організації роману виступає інтертекстуальність. У творі вона функціонує не лише як стилістичний прийом, а і як механізм формування комічного смислу. Автори активно використовують біблійні алюзії, культурні ремінісценції та інші прецедентні феномени, однак не відтворюють їх буквально, а інтегрують у новий художній контекст. Так, Кроулі втілює авторську інтерпретацію біблійного Змія-спокусника, проте демон зображений не як уособлення абсолютного зла, а як персонаж, який цілком адаптувався до сучасного людського світу. Подібного переосмислення зазнає й біблійний сюжет про Армагеддон і Чотирьох вершників Апокаліпсису: зберігаючи впізнавану біблійну модель, автори модернізують її відповідно до сучасних реалій, замінюючи Мора (*Pestilence*) Забрудненням (*Pollution*), що відображає актуальні екологічні проблеми кінця XX століття.

Водночас роман містить численні культурні ремінісценції на англійську масову культуру, зокрема іронічний мотив, згідно з яким будь-яка касета, залишена в автомобілі Кроулі достатньо довго, перетворюється на альбом гурту "Queen": "*… all tapes left in a car for more than about a fortnight metamorphose into Best of Queen albums*" [8, с. 7]. Це іронічне відсилання слугує маркером британського культурного простору кінця XX століття, апелюючи до масової музичної культури та спільного культурного досвіду читача. Унаслідок цього добре відомі читачеві сюжети, образи та культурні коди набувають несподіваних смислових відтінків, а гумор виникає завдяки зіткненню традиційної культурної моделі з її авторською інтерпретацією. Інтертекстуальність у цьому разі виконує не лише естетичну, а й когнітивно-прагматичну функцію, оскільки спонукає читача залучати власний культурний досвід для декодування прихованого змісту.

Важливим засобом породження комічного ефекту у романі є також іронічне переосмис-

лення прецедентних висловів та усталених мовних моделей. Автори зберігають їхню впізнавану структурну основу, проте змінюють семантичне наповнення та комунікативний контекст, унаслідок чого традиційні мовні конструкції набувають нового прагматичного змісту. Саме такий механізм реалізується в переосмисленні прецедентного вислову "*God does not play dice with the universe"*, який відсилає до відомої фрази Альберта Ейнштейна. У романі цей вислів отримує авторське продовження: "*He plays an ineffable game of His own devising*" [8, p. 5], унаслідок чого науково-філософська сентенція інтегрується до біблійного дискурсу й перетворюється на багаторівневу мовну гру. Водночас ключове слово *ineffable*, що неодноразово повторюється у тексті, поступово втрачає своє богословське значення та набуває функції своєрідного прагматичного маркера, за допомогою якого персонажі іронічно пояснюють усе, що не піддається раціональному тлумаченню. Таким чином, трансформація усталених мовних моделей виступає не лише джерелом гумору, а й важливим засобом деконструкції традиційних культурних та релігійних уявлень.

Особливу роль у реалізації сатиричного задуму відіграє деконструкція біблійного дискурсу. Автори не заперечують біблійну традицію, а переосмислюють її шляхом перенесення сакральних концептів у сферу повсякденної комунікації. У результаті традиційні релігійні образи функціонують у нетипових мовленнєвих ситуаціях, що змінює звичні моделі їхнього сприйняття. Комічний ефект виникає не через заперечення біблійного наративу, а внаслідок зіставлення урочистих сакральних смислів із буденним людським досвідом. Такий прагматичний зсув спонукає читача критично переосмислити традиційні опозиції «добро – зло» та «сакральне – профанне», демонструючи їхню відносність у художньому світі роману.

Показовою ілюстрацією цього є репліка Кроулі: «*Heaven has no taste. And not one single sushi restaurant*» [8, p. 30]. Комічний ефект тут ґрунтується на поєднанні сакрального образу Небес із буденними критеріями оцінювання, пов'язаними з гастрономічними вподобаннями. Рай характеризується не через традиційні релігійні уявлення про досконаліть, а через відсутність звичних мирських задоволень, що іронічно знижує сакральний пафос біблійного образу. Унаслідок такого прагматичного зсуву небесний простір осмислюється крізь призму повсякденного досвіду, а комічний ефект виникає завдяки контрасту між високим релігійним дискурсом і побутовою логікою.

Деконструкція біблійного дискурсу здійснюється також у мовній репрезентації центральних персонажів роману – ангела Азірафеля та демона Кроулі. Автори свідомо відходять від традиційної біблійної моделі їхнього зображення, формуючи мовні портрети, що суперечать усталеним читацьким очікуванням. Кроулі й Азірафель поступово втрачають традиційні мовленнєві ознаки демонічного та ангельського дискурсів, натомість їхнє мовлення набуває рис повсякденної комунікації. У репліках персонажів регулярно функціонують одиниці розмовної лексики (*look, right, okay, just, really*), емоційно-експресивні одиниці (*damn, hell, bloody*) та нейтральні номінації (*car, bookshop, lunch, wine*), які створюють ефект комунікативної близькості між героями та читачем. Водночас представники Неба та Пекла послідовно використовують книжну та адміністративну лексику (*authority, procedure, mission, official, divine, infernal*), що підкреслює офіційний характер їхнього мовлення.

Зазначимо, що мовлення Азірафеля характеризується поєднанням книжної та релігійної лексики (*blessing, Heaven, miracle, holy, ineffable*) із повсякденними номінаціями (*bookshop, tea, lunch, restaurant*). Таке стилістичне поєднання знижує урочистість ангельського дискурсу, репрезентуючи персонажа не як недосяжну сакральну істоту, а як співрозмовника, наділеного звичними людськими уподобаннями. Натомість, мовлення Кроулі насичене розмовною (*okay, right, really*), емоційно-експресивною (*hell, bloody*) та нейтральною лексикою, що створює враження природності й невимушеності комунікації. Завдяки такому мовному контрасту позитивне сприйняття героїв формується не відповідно до їхньої належності до сил Добра чи Зла, а на основі мовленнєвої поведінки та комунікативної взаємодії із іншими персонажами. Таким чином, мовний портрет постає одним із ключових інструментів реалізації гумору та сатиричного переосмислення традиційних біблійних образів.

Ілюстрацією цього слугує епізод, у якому Азірафель і Кроулі обговорюють можливість запобігти Армагеддону. Усупереч жанровим очікуванням читача, діалог між представниками сил Добра і Зла не набуває конфронтаційного характеру, а розгортається як невимушена повсякденна розмова. Такий ефект досягається завдяки поєднанню нейтральної лексики (*problem, arrangement, world*) та розмовних одиниць (*all right, honestly, after all*), що контрастує із масштабом обговорюваної події. Глобальний біблійний конфлікт концептуалізується крізь призму звичайного людського досвіду, а мовленнєва поведінка персонажів формує ефект комунікативної природності. Комічний ефект виникає не лише

завдяки стилістичному контрасту, а й унаслідок порушення пресупозиції щодо обов'язкової урочистості спілкування у ситуації, пов'язаній із долею світу. Саме ця невідповідність визначає іронічний характер епізоду та сприяє формуванню читацької емпатії до обох героїв.

Одним із ефективних засобів реалізації сатиричного дискурсу у романі виступає репрезентація Раю та Пекла як інституцій із чітко організованою бюрократичною структурою. Цей ефект досягається насамперед шляхом систематичного введення до релігійного контексту адміністративної та канцелярської лексики (*department, report, orders, administration, authority, official*), яка взаємодіє з традиційними біблійними номінаціями (*angel, demon, Heaven, Hell, prophecy*). Поєднання мовних одиниць різної стильової належності створює стилістичний дисонанс, що актуалізує іронічне сприйняття художнього світу роману. Водночас адміністративна лексика виконує не лише номінативну, а й оцінну функцію: вона переносить характерні ознаки земної бюрократії на сакральний простір, перетворюючи біблійний конфлікт на сатиричну модель функціонування формалізованих інституцій. У такий спосіб об'єктом сатири стає не біблійна традиція, а саме механізми влади, у яких дотримання процедур переважає над моральною відповідальністю.

Отже, імпліцитні смисли відіграють важливу роль у реалізації комічного та сатиричного ефекту та становлять один із ключових компонентів лінгвопрагматичної організації роману. Значна частина гумору не експлікується безпосередньо, а виникає у процесі прагматичного осмислення твору, коли читач співвідносить мовні одиниці із власними фоновими знаннями та культурними пресупозиціями. Тому декодування художнього тексту набуває діалогічного характеру, а ефективність гумору значною мірою залежить від лінгвокультурної компетентності адресата.

Висновки. Проведене дослідження свідчить про те, що лінгвопрагматична організація гумору та сатири у романі "Good Omens' ґрунтується на системній взаємодії лексичних, стилістичних і прагматичних засобів, які формують єдину модель художньої комунікації. Таким чином, комічний та сатиричний ефекти виникають завдяки комплексній взаємодії мовних одиниць різноманітного стилістичного забарвлення, що призводить до створення стилістичного контрасту, інтертекстуальності, прагматичного підтексту, а також до порушення комунікативних очікувань та деконструкції біблійного дискурсу.

Визначальним чинником реалізації гумору стає активна інтерпретаційна діяльність читача, який реконструює приховані смисли на основі мовного оформлення тексту, культурних пресупозицій та контексту. Саме залучення читача до процесу смислотворення забезпечує прагматичну ефективність твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блинова І. А., Зернецька А. А. Гумор як різновид комічного: критерії виокремлення, теорії реалізації і засоби вираження. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2021. т. 32(71) № 1 ч. 2. С. 35–43. DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-2/07

2. Калита О. М. Типи комічних текстів та особливості їх стилістичного аналізу. *Лінгвостилістичні студії*. 2015. № 2. С. 54–61.

3. Attardo S. Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis. 2001. 238p. URL: https://doi.org/10.1515/9783110887969

4. Attardo S. The Linguistics of Humor: An Introduction. Oxford University Press. 2020. 465p. URL: https://doi.org/10.1093/oso/9780198791270.001.0001

5. Carston R. Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication. Blackwell. Oxford, 2002. 418 p.

6. Clemons Amy Lea. Adapting Revelation: Good Omens as Comic Corrective. *Journal of the Fantastic in the Arts*. 2017. Vol. 28(98). P. 86–101.

7. Dynel M. The Irony of Irony: Irony Based on Truthfulness. *Corpus Pragmatics.* 2017. 1(1). P. 3–36. URL: https://doi.org/10.1007/s41701-016-0003-6

8. Gaiman N., Pratchett T. Good Omens: The Nice and Accurate Prophecies of Agnes Nutter, Witch. New York: William Morrow, 2006. 512p.

9. Gibbs R., Izett Christian D. Irony as Persuasive Communication. *Figurative language comprehension: Social and cultural influences.* 2005. P. 131–151.

10. Park-Ozee D. Satire: an explication. *Humor: International Journal of Humor Research*, 2019. Vol. 32(4). P. 585-604. URL: https://doi.org/10.1515/humor-2018-0009

11. Simpson P. On the Discourse of Satire: Towards a Stylistic Model of Satirical Humour. 2003. URL: https://doi.org/10.1075/lal.2

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 09.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 811.112.2:378.147:37.016
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.12

РОБОТА З АВТЕНТИЧНИМ НІМЕЦЬКОМОВНИМ ПОДКАСТОМ У КУРСІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ІНТЕГРОВАНИЙ РОЗВИТОК АУДИТИВНОЇ, ДИСКУРСИВНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

WORKING WITH AUTHENTIC GERMAN-LANGUAGE PODCASTS IN A GERMAN LANGUAGE COURSE: INTEGRATED DEVELOPMENT OF AUDITORY, DISCURSIVE AND INTERCULTURAL COMPETENCIES OF STUDENTS

Ткаченко О.В.,
orcid.org/0000-0002-3044-0627
викладач кафедри іноземної філології
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

У статті досліджується дидактичний потенціал автентичних німецькомовних подкастів як засобу інтегрованого розвитку аудитивної, дискурсивної та міжкультурної компетентностей студентів у курсі німецької мови. Обґрунтовано поняття автентичності в контексті сучасної методики DaF та розмежовано навчальний і автентичний аудіоматеріал. Систематизовано типологію сучасних німецькомовних подкастів за дидактичним потенціалом з виокремленням таких груп: інформаційно-аналітичні, культурно-просвітницькі, розмовні та спеціально створені для вивчення мови. Детально охарактеризовано три цільові компетентності – аудитивну, дискурсивну та міжкультурну – та визначено роль подкасту в їхньому інтегрованому розвитку. Аудитивна компетентність формується через занурення у природний темп і ритм автентичного мовлення, дискурсивна – через роботу з жанровою структурою подкасту та його характерними маркерами переходу, оцінки й залучення слухача, міжкультурна – через критичне осмислення культурно маркованих концептів і реалій. Запропоновано методичну модель триетапної роботи з подкастом. Перший етап до прослуховування, з метою активації фонових знань і зняття лексичних та тематичних труднощів. Другий передбачає двократне прослуховування для глобального та детального розуміння почутої інформації. І третій для розвитку критичного мислення і дискурсивної свідомості. Конкретизовано систему вправ для кожного етапу. Як ілюстративний матеріал використано подкасти Deutsche Welle – «Kurz und leicht» та «Top-Thema mit Vokabeln» – а також Deutschlandfunk «Hintergrund», SWR2 «Wissen» та «Slow German». Подкасти є оптимальним перехідним матеріалом між адаптованим аудіо з навчальних посібників та автентичними медіатекстами, і забезпечують охоплення широкого спектру лексичних тем та граматичних явищ. Зроблено висновок, що систематична робота з автентичним подкастом є ефективним методичним рішенням, яке забезпечує одночасний розвиток кількох ключових компетентностей і підвищує мотивацію студентів до вивчення німецької мови.

Ключові слова: подкаст, автентичний матеріал, аудитивна компетентність, дискурсивна компетентність, міжкультурна компетентність, методика DaF, триетапна модель, німецька мова як іноземна.

The article examines the didactic potential of authentic German-language podcasts as a means of integrating the development of auditory, discursive and intercultural competencies of students in a German language course. The concept of authenticity is substantiated in the context of contemporary DaF methodology, and a distinction is drawn between instructional and authentic audio materials. A typology of modern German-language podcasts is systematised according to their didactic potential, with the following groups identified: informational-analytical, cultural-educational, conversational, and purpose-built language learning. Three target competencies – auditory, discursive and intercultural – are characterised in detail, and the role of the podcast in their integrated development is defined. A methodological model of three-stage work with a podcast is proposed. The first stage is before listening, with the aim of activating background knowledge and removing lexical and thematic difficulties. The second involves double listening for a global and detailed understanding of the information heard. And the third for the development of critical thinking and discursive consciousness. A system of exercises for each stage is specified. Deutsche Welle podcasts – Kurz und leicht and Top-Thema mit Vokabeln – as well as Deutschlandfunk Hintergrund, SWR2 Wissen and Slow German are used as illustrative material. Podcasts are an optimal transitional material between adapted audio from textbooks and authentic media texts, and provide coverage of a wide range of lexical topics and grammatical phenomena. It is concluded that systematic work with authentic podcasts constitutes an effective methodological solution that ensures the simultaneous development of several key competencies and enhances students' motivation to study German.

Key words: podcast, authentic material, auditory competence, discursive competence, intercultural competence, DaF methodology, three-stage model, German as a foreign language.

Постановка проблеми. Сучасна методика викладання іноземних мов дедалі більше акцентує на необхідності занурення студентів у автентичне мовне середовище, максимально наближене до реальної комунікації. Утім у більшості університетських курсів DaF аудіювання зводиться до спеціально записаних навчальних діалогів із підручника – матеріалів уповільнених, спрощених і позбавлених живої культурної тканини. Натомість подкаст як медіаформат пропонує принципово інший досвід: природний темп мовлення, реальну інтонацію, актуальний зміст

і культурно маркований дискурс. Відтак виникає потреба в науковому обґрунтуванні методики роботи з автентичними подкастами саме у форматі університетського курсу та у виявленні їхнього потенціалу для інтегрованого розвитку кількох компетентностей одночасно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання автентичності навчальних матеріалів у викладанні іноземних мов ґрунтовно досліджено в класичній праці Г. Відоусона [1], де розмежовано поняття автентичного тексту і навчального тексту. Теоретичне підґрунтя для вивчення аудитивної компетентності закладено в четвертому, суттєво оновленому виданні праці М. Роста [2], у якому особлива увага приділяється стратегіям розвитку аудіювання із застосуванням цифрових технологій. Нормативну основу для визначення рівнів мовних компетентностей забезпечує Companion Volume CEFR 2020 [3]. Дискурсивну специфіку жанрів сучасної німецької мови висвітлено в праці К. Фандріха та М. Турмайр [4], яка залишається базовою для методики DaF. Концепцію міжкультурної комунікативної компетентності переосмислено у другому виданні класичної монографії М. Байрама [5], оновленому з урахуванням сучасних критичних досліджень. Серед новітніх праць, присвячених подкасту в навчанні іноземних мов, особливої уваги заслуговують: систематичний огляд досліджень 2019–2025 років Мусаєвої та ін. [6], у якому верифіковано ефективність подкастів для розвитку аудитивної компетентності; дослідження Ріделль [7] щодо дидактичного потенціалу подкастів для транскультурного навчання в контексті DaF; студія Ріделя та ін. [8] про підкасти DaF в умовах пандемії та гібридного навчання. Методичні засади роботи з подкастом як жанром у курсах DaF представлено у праці Калеро Рамірес [9]. Разом із тим питання інтегрованого розвитку аудитивної, дискурсивної та міжкультурної компетентностей засобами подкасту в університетському курсі DaF залишається недостатньо дослідженим у вітчизняній науковій літературі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість наявних методичних розробок або зосереджуються виключно на розвитку аудитивної компетентності, або пропонують роботу з подкастом як факультативний компонент, не вписуючи її у системну триетапну модель. Відсутнє також теоретично обґрунтоване розмежування типів подкастів за їхнім дидактичним потенціалом для конкретних компетентностей.

Мета статті – теоретично обґрунтувати дидактичний потенціал автентичного німецькомовного подкасту для інтегрованого розвитку аудитивної, дискурсивної та міжкультурної компетентностей і розробити методичну модель триетапної роботи з ним у курсі DaF. Завдання: 1) розкрити поняття автентичності подкасту в методичному контексті; 2) систематизувати типи подкастів за дидактичним потенціалом; 3) охарактеризувати три цільові компетентності та їхній взаємозв'язок; 4) запропонувати систему вправ у межах триетапної моделі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Подкаст як автентичний дидактичний ресурс

У методичній літературі автентичний матеріал визначається як текст або усне висловлювання, створене носіями мови для носіїв мови, а не з навчальною метою [1, с. 62]. Подкаст є продуктом реальної комунікативної практики і відрізняється від адаптованих навчальних записів природним темпом мовлення, живою інтонацією, редукованими формами та культурно маркованим змістом. Для навчальних цілей у курсі DaF виокремлюємо такі типи подкастів:

Подкасти Deutsche Welle – «Kurz und leicht» (рівень A2–B1, короткі новини простою мовою) [10] та «Top-Thema mit Vokabeln» (рівень B1–B2, суспільні теми з глосарієм і вправами) [11] займають особливе місце в цій типології: вони зберігають автентичну тематику і культурний контекст, проте мовно адаптовані так, щоб не створювати надмірного когнітивного навантаження. Завдяки цьому вони є оптимальним «мостом» між навчальним аудіоматеріалом і цілком автентичними подкастами. «Slow German» Аннік Рубенс (рівень B1–B2) вирізняється зверненням до культурно специфічних тем і є ідеальним матеріалом для міжкультурного компонента заняття.

2. Три цільові компетентності та їхній взаємозв'язок

Аудитивна компетентність. Відповідно до Companion Volume CEFR 2020, аудитивна компетентність охоплює здатність розуміти усне мовлення в різних умовах, жанрах і реєстрах, включаючи неадаптоване автентичне мовлення [3, с. 56]. М. Рост виокремлює такі рівні аудитивного розуміння: перцептивний (розпізнавання звуків і слів), аналітичний (розуміння синтаксичних структур) та утилітарний (розуміння змісту і намірів мовця) [2, с. 87]. Автентичний подкаст активує всі три рівні одночасно. За даними систематичного огляду Мусаєвої та ін., регулярне прослуховування подкастів досто-

Таблиця 1

Типологія DaF-подкастів за дидактичним потенціалом

Тип подкасту	Приклади	Переважна компетентність
Інформаційно-аналітичні	Deutschlandfunk «Hintergrund», Zeit-Podcast «Was jetzt?»	Дискурсивна, дослідницька
Культурно-просвітницькі	SWR2 «Wissen», BR2 «IQ – Wissenschaft und Forschung»	Міжкультурна
Розмовні / інтерв'ю	«Fest & Flauschig», «Hotel Matze»	Аудитивна (розмовний регістр)
Для вивчення DaF	DW «Kurz und leicht», DW «Top-Thema mit Vokabeln», «Slow German»	Аудитивна + дискурсивна, рівні A2–B2

вірно покращує аудитивну компетентність і розвиває стратегії компенсації та контекстуальної інтерпретації [6, с. 489].

Дискурсивна компетентність. Дискурсивна компетентність визначається як здатність розуміти і продукувати зв'язні тексти різних жанрів, розпізнавати структуру дискурсу та засоби когезії [4, с. 48]. Подкаст має чітку внутрішню жанрову організацію: вступна формула, тематичні блоки, маркери переходу, стратегії утримання уваги слухача, завершальна формула. Серед характерних маркерів вирізняємо: маркери введення теми («Kommen wir nun zu…», «Im Mittelpunkt steht…»); маркери переходу («Das bringt mich zu meinem nächsten Punkt…», «Apropos…»); маркери оцінки («Interessanterweise…», «Bemerkenswert ist…»); маркери залучення слухача («Stellen Sie sich vor…», «Wussten Sie, dass…»). Рідель показує, що транскультурні подкасти становлять особливо ефективний ресурс саме для розвитку дискурсивної та міжкультурної компетентностей одночасно [7, с. 3].

Міжкультурна компетентність. У другому виданні своєї класичної монографії М. Байрам переосмислює модель міжкультурної компетентності, включаючи до неї критичну культурну свідомість (critical cultural awareness) як центральний компонент [5, с. 34]. На відміну від підручника, подкаст передає живу культурну реальність: актуальні суспільні дискусії, гумор, алюзії, ціннісні установки. Для роботи з міжкультурним аспектом розрізняємо три рівні аналізу: фактологічний (що саме обговорюється), інтерпретаційний (які цінності стоять за висловлюваннями) та рефлексивний (зіставлення з власним культурним досвідом студента).

3. Методична модель триетапної роботи з подкастом

Запропонована методична модель базується на трьох принципах: 1) від контексту до форми; 2) функція як організаційний принцип; 3) автентичний матеріал. Модель охоплює три взаємопов'язані етапи.

Етап I. До прослуховування (Vorbereitung). Мета – активація фонових знань і зняття лексичних та тематичних труднощів. Для розвитку аудитивної компетентності студенти переглядають заголовок і опис епізоду, прогнозують зміст, складають список очікуваних слів; слухають 30-секундний уривок і визначають тему. Для розвитку дискурсивної компетентності нагадуються маркери переходу між темами. Для розвитку міжкультурної компетентності студенти актуалізують наявні знання про тему у DACH-контексті та зіставляють їх із власним культурним досвідом.

Етап II. Під час прослуховування (Während des Hörens). Передбачає два прослуховування. Перше – глобальне: визначити тему та структуру, відповісти на 3–4 загальних запитання. Друге – деталізоване: заповнити таблицю аргументів (позиція мовця – аргументи – приклади), виписати дискурсивні маркери, зафіксувати культурно марковані реалії. Як приклад: під час роботи з «Top-Thema» на тему «Wie klingt Deutsch?» перше прослуховування спрямоване на загальне розуміння; друге – на виявлення структури аргументації і культурних конотацій, пов'язаних з мовними варіантами.

Етап III. Після прослуховування (Nachbereitung). Найбільш диференційований етап. Для аудитивної компетентності: зіставлення з транскриптом; аналіз редукованих форм; фонетичний розбір. Для дискурсивної: реконструкція структури у вигляді схеми; класифікація маркерів; написання резюме (150–200 слів). Для міжкультурної: дискусія «Які цінності стоять за позицією мовця?»; порівняння «Як ця тема обговорюється в Україні?»; рефлексивне есе. Калеро Рамірес підкреслює, що саме пост-аудитивний етап є найважливішим для розвитку критичного мислення і дискурсивної свідомості [9, с. 52].

Висновки. Автентичний подкаст є ефективним поліфункціональним дидактичним інструментом у курсі DaF, оскільки органічно поєднує живе мовлення, дискурсивну організацію і культурний контекст в одному матеріалі. Запропонована трие-

Таблиця 2

Розподіл вправ за етапами і цільовими компетентностями

Етап	Аудитивна	Дискурсивна	Міжкультурна
До	Прогноз; 30-секундний кліп	Актуалізація жанру; маркери	Фонові знання; зіставлення культур
Під час (1-ше)	Глобальне розуміння	Структура блоків	Реалії та культурний контекст
Під час (2-ге)	Деталізоване розуміння	Маркери; аргументи	Ціннісні установки мовця
Після	Транскрипт; фонетика	Схема; резюме; маркери	Дискусія; рефлексивне есе

тапна методична модель забезпечує системний розвиток аудитивної, дискурсивної та міжкультурної компетентностей без їхнього штучного розмежування. Подкасти DW «Kurz und leicht» і «Top-Thema mit Vokabeln» є оптимальним перехідним матеріалом між адаптованим навчальним аудіо та цілком автентичними медіатекстами; «Slow German», Deutschlandfunk та SWR2 забезпечують занурення у широкий спектр реєстрів і тематик. Для студентів університетського рівня робота з подкастом має додаткову мотиваційну цінність: це формат їхнього повсякденного медіаспоживання, перенесений у навчальний контекст. Перспективами подальших досліджень є: розробка диференційованих критеріїв добору подкастів для рівнів A2–C1; укладання верифікованого банку подкастів за темами і компетентностями; емпіричне дослідження впливу регулярної роботи з подкастами на динаміку розвитку компетентностей студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Widdowson H. G. Aspects of Language Teaching. Oxford : Oxford University Press, 1990. 213 p.

2. Rost M. Teaching and Researching Listening. 4th ed. London : Routledge, 2024. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003390794

3. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2020. 226 p. URL: https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4

4. Fandrych C., Thurmair M. Textsorten im Deutschen: Linguistische Analysen aus sprachdidaktischer Sicht. Tübingen : Stauffenburg, 2011. 379 S.

5. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence: Revisited. Bristol: Multilingual Matters, 2021. DOI: https://doi.org/10.21832/9781800410251

6. Musayeva N., Sabirova G., Xadjikurbanova G., Yuldasheva S., Akhmadaliyev A., Djumabaeva J. Developing Listening Comprehension Using Podcasts in Second Language Education: A Systematic Overview of Recent Pedagogical Innovations (2019–2025). Forum for Linguistic Studies. 2025. Vol. 7, № 8. P. 482–497. DOI: https://doi.org/10.30564/fls.v7i8.10287

7. Riedel M. Transkulturalität und Translingualität als Thema des Deutschunterrichts. Die Podcasts «Rice and Shine» und «Voice Versa». Medien im Deutschunterricht. 2022. Bd. 4, H. 1. DOI: https://doi.org/10.18716/ojs/midu/2022.1.5

8. Podcasts als Lernmedium am Beispiel des DaF-Unterrichts: Potenziale und Einsatzmöglichkeiten in der Pandemiezeit. Studii si Cercetari Filologice: Seria Limbi Straine Aplicate. 2021. URL: https://zenodo.org/records/6366285

9. Calero Ramirez C. D. C. Neue Medien im DaF-Unterricht: Theorie und Praxis zum Hörverstehenstraining mit Podcasts. Informationen Deutsch als Fremdsprache. 2011. Bd. 38, H. 1. S. 36–69. DOI: https://doi.org/10.1515/infodaf-2011-0105

10. Deutsche Welle. Kurz und leicht. URL: https://learngerman.dw.com/de/kurz-und-leicht/s-69137519 (дата звернення: 10.06.2026).

11. Deutsche Welle. Top-Thema mit Vokabeln. URL: https://learngerman.dw.com/de/top-thema/s-55861562 (дата звернення: 10.06.2026).

12. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 29.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

РОЗДІЛ 3
РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81’42:81’373:316.77:070
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.13

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ДОМІНАНТИ *ACÉRICULTURE* У СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО КВЕБЕКСЬКОГО МЕДІАДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ НОВИННИХ ТЕКСТІВ ФРАНЦУЗЬКОМОВНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ КАНАДИ)

SEMANTIC ANALYSIS OF THE DOMINANT LINGUOCULTURAL CONCEPT *ACÉRICULTURE* WITHIN THE STRUCTURE OF CONTEMPORARY QUEBEC MEDIA DISCOURSE (BASED UPON NEWS ARTICLES FROM CANADIAN FRENCH-LANGUAGE PERIODICALS)

Баранцев Я.А.,
orcid.org/0009-0000-4795-4598
аспірант, асистент кафедри романо-германської філології та професійної комунікації Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

У статті здійснено спробу комплексного семантичного аналізу реалізації лінгвокультурної домінанти (*далі – ЛД*) ACÉRICULTURE у структурі сучасного квебекського медіадискурсу. Установлено, що проблема моделювання змісту лінгвокультурних концептів набуває особливої ваги у сфері медіатекстів, які функціонують як багаторівневі транслятори інформації, що створює підґрунтя для інтеграції методик різних напрямів лінгвістики, зокрема семасіології, когнітології та лінгвокультурології.

Актуальність поданого дослідження зумовлена необхідністю цілісного вивчення лінгвокультурної специфіки французькомовного ареалу Північної Америки. ЛД ACÉRICULTURE посідає унікальне місце в концептосфері лінгвокультури Канади, оскільки репрезентує фундаментальний етнокультурний код національної ідентичності. Відповідно, мета дослідження полягає в практичній апробації комплексної методики семантичного аналізу ЛД ACÉRICULTURE у структурі сучасного французькомовного медіадискурсу. Матеріалом для дослідження стали новинні тексти періодичних видань Квебеку «Le Journal de Montréal», «L’actualité» і «La Presse», опубліковані протягом березня–квітня 2026 року, у яких висвітлена тема індустрії кленового сиропу, її значення для економіки та культури Канади, а також виклики, перед якими вона постала у зв’язку з кліматичними змінами.

У процесі дослідження встановлено, що лексикографічні джерела та корпуси фіксують появу слова *acériculture* у французькомовному дискурсі від початку XX ст., відтак виявлено поступове зростання частотності її вживання. Застосування методу словникових дефініцій оприявнило виразну локальну маркованість цього концепту з огляду на зазначені нотатки та ширший обсяг визначень, пропонованих у канадських джерелах. Зі свого боку, аналіз енциклопедичної літератури став підґрунтям для конкретизації соціокультурного контексту функціонування досліджуваного концепту; у поєднанні із зіставленням словникових дефініцій він дав змогу окреслити ключові компоненти його семантичної структури. Для доповнення цих даних у процесі вивчення медіатекстів згаданих періодичних видань був застосований метод побудови лексико-семантичного поля, унаслідок чого була виявлена периферія концепту ACÉRICULTURE. Окрім того, залучення методу фреймового аналізу розширило ці результати, уможлививши визначення базових слотів його фрейму, до якого ввійшли термінологічні вузли, що описують процес і результат виробництва кленового сиропу. Зрештою, зроблено висновок про ключову роль ЛД ACÉRICULTURE у канадській лінгвокультурі, а також окреслено перспективи подальшого застосування апробованої методики.

Ключові слова: лінгвокультурна домінанта, семантичний аналіз, медіадискурс, когнітивна лінгвістика, французька мова.

The article undertakes a comprehensive semantic analysis of the implementation of the dominant linguocultural concept (hereinafter DLC) ACÉRICUTLURE within the structure of contemporary Quebec media discourse. It has been established that the modelling of linguocultural concepts acquires particular significance in the sphere of media texts, which function as multi-layered transmitters of information. This, in turn, provides a foundation for the integration of methodologies from various branches of linguistics, notably semasiology, cognitive studies, and linguocultural research.

The relevance of the present study is determined by the need for a holistic examination of the linguocultural specificity of the French-speaking area of North America. The DLC ACÉRICUTLURE occupies a distinctive position within the conceptual sphere of Canadian linguoculture, since it embodies a fundamental ethnocultural code of national identity. Thus, the objective of the research is to conduct a practical validation of a comprehensive methodology for the semantic analysis of the DLC ACÉRICUTLURE within the structure of contemporary French-language media discourse. The material for the analysis comprises news texts from Quebec periodicals *Le Journal de Montréal*, *L’actualité*, and *La Presse*, published

between March and April 2026. These texts address the maple syrup industry, its significance for the Canadian economy and culture, as well as the challenges that it faces in connection with climate change.

In the course of the research, it has been ascertained that French-language lexicographic sources and corpora record the emergence of the term *acériculture* from the opening decades of the 20th century, and that a gradual increase in the frequency of its employment may be discerned thereafter. The recourse to the analysis of dictionary definitions has revealed a marked local specificity of this concept, as evidenced by the annotations in the dictionaries, as well as by the broader range of definitions provided in Canadian sources. For its part, the examination of encyclopaedic literature has furnished the basis for a more precise delineation of the socio-cultural context within which this concept operates; when combined with the comparative analysis of dictionary definitions, it has enabled the identification of the principal constituents of its semantic structure. In order to complement the data obtained, the study of media texts from the aforesaid periodicals was accompanied by the application of the lexical-semantic field construction method, whereby the peripheral constituents of the concept ACÉRICUTLURE were brought to light. Furthermore, the employment of the frame analysis has served to extend these results, facilitating the determination of the fundamental slots of its script frame, which encompasses the terminological nodes descriptive of both the process and the outcome of maple syrup production. In the final analysis, it has been inferred that the DLC ACÉRICUTLURE fulfils a pivotal role within Canadian linguoculture, with the prospects for further application of the tested methodology having been delineated.

Key words: dominant linguocultural concept, semantic analysis, media discourse, cognitive linguistics, the French language.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична парадигма характеризується активним переходом від системно-структурного опису мовних одиниць до антропоцентричного та когнітивно-дискурсивного аналізу, у межах якого мова постає колективним осередком пам'яті культурної когніції соціуму. У зв'язку з цим варто зазначити, що в контексті розвитку гуманітаристики семасіологія як галузь лінгвістичної семантики трансформується з вузькоспеціалізованої дисципліни про значення слова до універсальної методології, здатної забезпечити цілісний і системний розгляд процесів концептуалізації та категоризації культурного досвіду лінгвоспільнот. Водночас проблема моделювання змісту лінгвокультурних концептів, з-поміж яких чільне місце належить лінгвокультурним домінантам (ЛД), набуває особливої ваги у сфері медіадискурсу, що функціонує як багаторівневий транслятор інформації різного типу. Це, зі свого боку, створює нові перспективи для інтеграції методик окремих галузей лінгвістичного знання, що дало б змогу ґрунтовніше досліджувати закономірності згаданого функціонування, яке безпосередньо спирається на процеси творення значень і смислів у медіа мовними засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна семасіологія пройшла тривалий шлях розвитку від першої половини XIX ст. до новітніх лінгвістичних парадигм, унаслідок чого сьогодні постає як багатогранна дисципліна, що вивчає значення слова. У контексті методологійного розрізнення семасіології та ономасіології Д. Герартс протиставляє поняття *meaning* і *naming* [1, с. 23]. Водночас у сучасних когнітологійних студіях науковці також висловлюють сумнів щодо можливості суворого аналітичного дотримання цієї дихотомії з огляду на те, що Д. Ґлінн описує як необхідність визнання емергентного характеру значення, оскільки лексеми складаються з ономасіологічних пучків (onomasiological bundles) тонко диференційованих морфосинтаксичних варіативних форм [2, с. 47].

Проблема природи значення залишається центральною в лінгвістичній семантиці. Перехід від системно-структурного опису до аналізу дискурсу ознаменував нову еру в семантичних дослідженнях. Як зазначає С. Ґонсалес Очоа, лінгвістика виявила, що мова є довільною системою відмінностей, у якій її елементи набувають значення через відношення з іншими елементами системи, проте обмеження аналізу суто парадигматичним рівнем неминуче спричиняє редукцію мови до статичного об'єкта без історії та суб'єкта [3, с. 75]. Одним із перспективних напрямів, покликаних інтерпретувати значення, є зіставна лексична семантика, яка, за визначенням Л. Застріжної, «є найменш досліджувана з усіх розділів контрастивної лінгвістики через багатоярусну структуру, частини якої перебувають у різноманітно переплетених зв'язках і відношеннях» [4, с. 67]. Ф. Растьє, обґрунтовуючи засади іншого напряму – інтерпретативної семантики, – стверджує, що слово набуває значення в синтагмі, синтагма – у періоді, період – у тексті, а текст – у соціальній практиці, що в ній його створено [5, с. 492].

Методологійний інструментарій лінгвістичної семантики збагачується завдяки інтеграції з іншими дисциплінами. Так, особливе місце в сучасних мовознавчих студіях посідають лінгвокультурологія та культурна лінгвістика; остання, за Ф. Шаріфіаном, досліджує зв'язок між мовою, культурою та концептуалізацією. Ідея про когнітивну зумовленість культурного фону створюваних у соціумі знань спирається на тезу Р. Ленекера про те, що когніція на всіх рівнях є втіленою та культурно вкоріненою [6, с. 473–474].

З усім тим, аналіз наукової літератури засвідчив, що питання інтеграції методів семасіології та лінгвокультурології для вивчення медіатекстів залишається недостатньо вивченим; ця сама обставина зумовлює актуальність його дослідження. Видається також, що семантичний аналіз лінгвокультурних домінант у медіапросторі є перспективним і має забезпечити ґрунтовнішу інтерпретацію складних механізмів соціальної взаємодії та культурного впливу, утілені в мовній тканині дискурсу.

Постановка завдання. Мета поданого дослідження полягає в практичній апробації комплексної методики семантичного аналізу ЛД ACÉRICULTURE у структурі сучасного франкомовного медіадискурсу. Матеріалом для лінгвістичного дослідження стали новинні тексти періодичних видань Квебеку «Le Journal de Montréal», «L'actualité» і «La Presse», опубліковані протягом березня–квітня 2026 року, у яких висвітлена тема індустрії кленового сиропу, її значення для економіки та культури Канади, а також виклики, перед якими вона постала у зв'язку з кліматичними змінами.

Виклад основного матеріалу. Для початку нашого дослідження доцільно представити ЛД ACÉRICULTURE як концепт у структурі його денотативного ядра та конотативної периферії. Для експлікації функціонування означеного номену ми послуговувались алгоритмом, який становить синтез різних методів структурно-семантичного аналізу лексичної одиниці як назви концепту, що в конкретній культурі має домінантне значення.

На першому етапі дослідження був застосований ***корпусно-частотний (діахронійний) аналіз*** для відстеження динаміки концептуалізації поняття *acériculture* у франкомовному писемному дискурсі. Для цього був використаний інструментарій Google Books Ngram Viewer, що дає змогу встановити частотність лексичних одиниць на базі репрезентативного корпусу оцифрованих текстів Google Books. Використання оператора «smoothing» (показник згладжування) зі стандартним параметром «3» дало змогу нівелювати випадкові річні коливання й виокремити стійку тенденцію розвитку поняття. Як видно на рис. 1, отримані статистичні дані засвідчують першу фіксацію леми в текстах, датованих 1924 роком, відтак спостерігаємо циклічне зростання та зниження частотності досліджуваної одиниці протягом декількох періодів із вершинами в такі роки: 1930, 1951, 1978, 1989, 2003.

Припускаємо, що різкі зміни вектора частотності в окремі періоди можуть корелювати з екстралінгвальними чинниками; так, помітне зростання в період 1983–1989 рр. можна пояснити актуалізацією поняття *acériculture* у суспільному дискурсі Квебеку 1980-х рр., зокрема у зв'язку з ухваленням 1983 року нової назви Федерації виробників кленового сиропу (*Fédération des producteurs acéricoles du Québec*, актуальна назва якої – *Fédération des producteurs et productrices acéricoles du Québec*), голосуванням 1989 року за план колективного договору щодо гуртового продажу кленового сиропу та його набуттям чинності 1990 року [8].

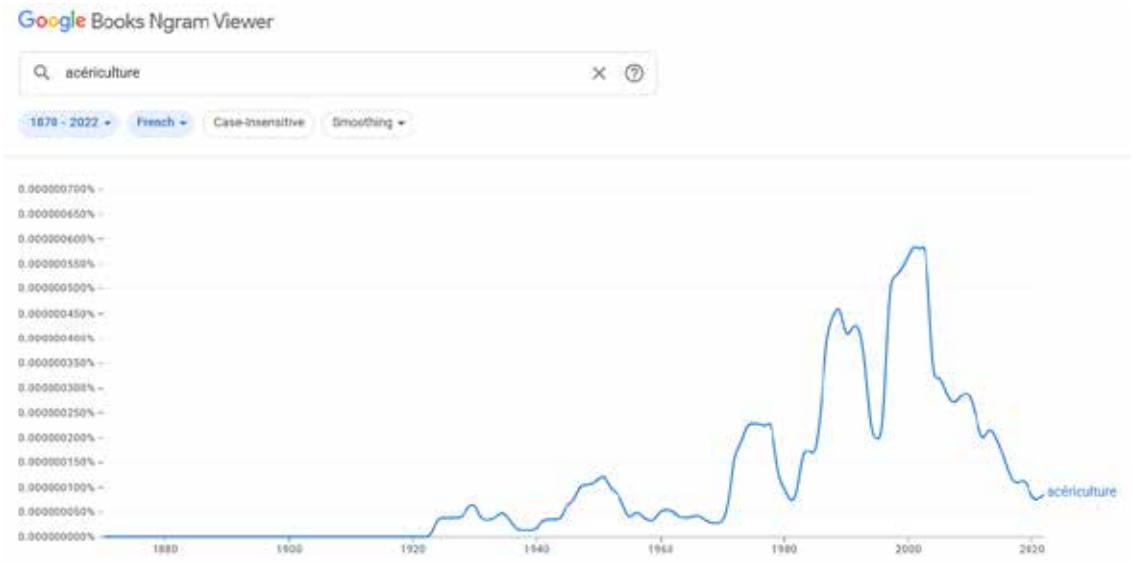

Рис. 1. Частотність уживання лексеми *acériculture* у французькомовному корпусі за період 1870–2022 рр. (за даними Google Books Ngram Viewer) [7]

Утім, необхідно визнати, що цей метод пропонує лише загальне розуміння лінгвокультурної траєкторії слова в корпусі оцифрованих джерел, водночас поза увагою опиняються випадки його вживання в усному мовленні та медіапросторі, до того ж такий аналіз охоплює весь французькомовний корпус без розмежування джерел за географічним критерієм, як і без урахування непропорційного збільшення фахових текстів і їхніх перевидань у XX–XXI ст.

Для більшої деталізації змісту поняття *acériculture* був залучений ***метод словникових дефініцій***, що вможливив зібрання тлумачень слова для подальшого виокремлення його базових семантичних ознак. Для цього були відібрані дефініції лексеми *acériculture* із різних одномовних словників і лексикографічних баз даних, що репрезентують французькомовний слововжиток передовсім у Франції та Канаді. Пропонуємо впорядкувати ці визначення в табл. 1 із зазначенням у кожному випадку джерела й наведенням наявних приміток.

Огляд відібраних словникових дефініцій дає змогу виявити очевидний асоціативний зв'язок між поняттям *acériculture* і культурним контекстом Квебеку. Лексикографічні джерела, які були створені у Франції та – можна стверджувати – репрезентують категоризацію картини світу з перспективи європейського різновиду французької мови («le français de France standard»), пропонують стисліші дефініції, і то практично в кожному разі з уточненням географічної специфікації терміна, наголошуючи на його регіональній характеристиці, себто зв'язкові з Канадою чи, конкретніше, Квебеком (виняток становить визначення № 3). Рівночасно констатуємо ширший семантичний обсяг дефініцій, наведених у канадських джерелах, що дає підстави для висновку про вагому роль досліджуваного концепту у французькомовній лінгвокультурі Канади. Це підтверджують і зазначені примітки, що локалізують його в межах Канади (східні провінції) і США (Нова Англія). Варто звернути увагу на те, що інші словники Франції, такі як «Dictionnaire de l'Académie française», «Trésor de la langue française» (у його цифровій версії) чи база даних CNRTL, наразі не фіксують цієї лексеми.

У ширшому сенсі така відмінність у семантичному обсязі визначень наводить на інший посутній висновок: тимчасом як для французької

Таблиця 1

Дефініції лексеми *acériculture* у французькомовних тлумачних словниках і лексикографічних базах даних

№	Словник / база даних	Країна / Регіон	Дефініція	Примітка
1	Le Robert	Франція	Culture et exploitation de l'érable à sucre (au Canada) [9].	–
2	Larousse	Франція	Au Canada, exploitation industrielle d'une érablière pour produire du sirop d'érable [10].	–
3	Llf (la langue française)	Франція	Pratique agricole dédiée à la gestion et l'exploitation des érablières pour la production de sirop d'érable et autres dérivés [11].	–
4	Encyclopædia Universalis	Франція	En sylviculture, exploitation d'une érablière [12].	Canada
5	Usito	Канада (Квебек)	Exploitation de la sève de l'érable à sucre pour la production de sirop et de produits dérivés (beurre, tire, sucre d'érable) [13].	dans l'est du Canada et en Nouvelle-Angleterre
6	Dictionnaire historique du français québécois (DHFQ)	Канада (Квебек)	Exploitation d'une érablière en vue de la production et de la mise en marché des produits de l'érable (sirop, tire, sucre, beurre); industrie qui en découle [14].	–
7	Grand dictionnaire terminologique (GDT, Office québécois de la langue française)	Канада (Квебек)	Culture et exploitation d'une érablière en vue de la récolte, du traitement et de la transformation de la sève d'érable [15].	L'acériculture se pratique principalement dans l'est du Canada et dans le nord-est des États-Unis.
8	Base de données lexicographiques panfrancophone (BDLP)	Франкофонія	Exploitation d'une érablière en vue de la production et de la mise en marché des produits de l'érable (sirop, tire, sucre, beurre); l'industrie qui en découle [16].	Québec

мовної картини світу концепт ACÉRICULTURE виявляється периферійним (потенційно – лакунарним для частини носіїв з огляду на свою специфічність, на відміну від поняття *sirop d'érable*), у межах французькомовної канадської він є культурно маркованим, ключовим і, отже, домінантним. Ця обставина пояснює випадок, коли представники різних країн і національностей є носіями спільної мови, яка не в рівномірний спосіб концептуалізує їхні картини світу з погляду лінгвокультурної значущості.

В аспекті етимології слово *acériculture* походить від лат. *acer* 'клен' і фр. *culture*, таким чином відтворюючи словотвірну модель лексеми *agriculture* (пор. інші слова, утворені тим самим способом, такі як *apiculture*, *arboriculture*, *horticulture*, *viticulture* тощо) [15]. В «Історичному словнику квебекської французької мови» перше вживання цього терміна зафіксовано щонайраніше під 1901 роком у праці А.-Ґ. де Монтіньї «Étoffe du pays : Études d'économie politique canadienne» [15]. Згідно з «Канадською енциклопедією» (інформацію подаємо в адаптованому перекладі), Канада є провідним світовим виробником й експортером кленової продукції та забезпечує 75 % потреб міжнародного ринку. Провінція Квебек залишається лідером у галузі, на яку припадає 96,4 % усього канадського експорту в цьому сегменті. Загалом світове виробництво сиропу та цукру територіально обмежене ареалом поширення клена цукрового, що охоплює листяні ліси Середнього Заходу США й таких провінцій Канади, як Онтаріо, Квебек, Нью-Брансвік, Нова Шотландія та Острів Принца Едварда, хоча деякі виробничі потужності також наявні в Британській Колумбії, Манітобі та Саскачевані. Глибокий зв'язок цієї індустрії з національною ідентичністю підтверджують сталий вислів *aussi canadien que le sirop d'érable* ('так само канадський, як кленовий сироп') і зображення кленового листка на державному прапорі Канади, що робить кленову продукцію не лише популярним туристичним товаром, але й традиційним дипломатичним подарунком [17]. Варто додати, що 2021 року уряд Квебеку офіційно визнав традиції «le temps des sucres» елементом нематеріальної культурної спадщини [18].

Порівняння вже розглянутих вище дефініцій поняття *acériculture* дає змогу зафіксувати такі базові (стійкі) їхні елементи, як 'culture', 'exploitation', 'production', 'érable', 'sirop'. Виявивши це, за допомогою методу ***компонентного аналізу*** встановлюємо, що лексему *acériculture* можна пов'язати з класемами 'substantivité' й 'activité', а також архісемами 'agriculture', 'sylviculture', 'culture', 'exploitation', 'production', що вказують на її родову належність до аграрно-лісового й виробничого секторів. З-поміж її диференційних сем (порівняно з, для прикладу, *viticulture*) на основі вивчення дефініцій і типового контексту можна виокремити такі, як '+ érable', '+ sève', '+ sirop', '+ entaillage', '+ printanier', '+ évaporation', '+ Amérique du Nord'. Отже, семему цього слова відтворює формула:

Sm <*acériculture*> = {Cl <'substantivité', 'activité'> + Arch <'agriculture' / 'sylviculture', 'exploitation', 'production'> + d <'érable', 'sève', 'sirop', 'entaillage', 'printanier', 'évaporation', 'Amérique du Nord'>},

де Sm – семема, Cl – класема, Arch – архісема, d – диференційна сема.

Для ситуаційного дослідження реалізації ЛД ACÉRICULTURE у сучасному квебекському медіадискурсі були вибрані новинні статті з онлайн-версій французькомовних періодичних видань «Le Journal de Montréal», «L'actualité» і «La Presse», опубліковані в березні–квітні 2026 року. Семантичний аналіз актуалізації означеної ЛД пов'язуємо з поєднанням результатів, одержаних на попередніх етапах, з ***моделюванням лексико-семантичного поля*** назви концепту ACÉRICULTURE у мережі текстів і виявленням тих пасажів, які ілюструють зумовленість авторської перспективи культурними чинниками.

Стаття з видання «Le Journal de Montréal» із заголовком «Origine des cabanes à sucre : comment a-t-on découvert le sirop d'érable ?» від 3 квітня 2026 року [19] висвітлює тему походження особливої реалії культурного ландшафту Квебеку – цукрової хатини (*cabane à sucre*), що є традиційним типом споруди, у якій за допомогою спеціальної технології отримують кленовий сироп. Зокрема, автор повідомляє, що, згідно з джерелами, корінне населення Америки ще до прибуття перших європейських поселенців використовувало кленовий сік як підсолоджувач, лікувальний засіб чи джерело енергії: *On doit la découverte du sirop d'érable aux Premières Nations qui, bien avant l'arrivée des premiers colons européens en Amérique, utilisaient déjà la sève d'érable pour se sucrer le bec, comme remède ou source d'énergie, selon le Répertoire du patrimoine culturel du Québec* [19]. Відтак автор, покликаючись на «Довідник культурної спадщини Квебеку», описує розвиток технології приготування сиропу, зазначаючи, окрім іншого, що в доколоніальну епоху сік уже згущували в ємностях із кори чи обпаленої глини, які ставили на вогонь або розігріте каміння; серед інших методів

було заморожування кленового соку задля «концентрування» цукру перед кип'ятінням: *D'autres techniques consistaient plutôt à geler l'eau d'érable, « pour en concentrer le sucre » avant de la faire bouillir, selon le Répertoire du patrimoine culturel du Québec* [19].

Самі ж цукрові хатини у своєму первинному вигляді почали з'являтися в XVII ст., хоча такі споруди були поки радше тимчасовими та, як відомо з описів, лише ближче до кінця XVIII ст., після появи випарника (*évaporateur*), з'явилися їхні вдосконалені типи. З плином часу ці хатини стали вторинними резиденціями для виробників кленового сиропу, які нерідко запрошували сусідів і родичів розділити святкову трапезу, часто супроводжувану піснями й танцями – так виник особливий концепт квебекських *cabanes à sucre*.

Найповніше сутність цієї традиції автор відтворює в першому ж абзаці: *Chaque année, le printemps québécois rime avec temps des sucres, où l'on revêt une chemise à carreaux pour visiter une cabane à sucre et noyer son brunch dans le sirop d'érable. Mais d'où vient cette tradition, et comment a-t-on découvert l'or blond ?* [19] – у цьому фрагменті фіксуємо такі маркери лінгвокультури Квебеку, як *le printemps québécois*, *temps des sucres*, *une chemise à carreaux*, *une cabane à sucre*, *son brunch*, *le sirop d'érable*. Про вагоме значення кленового сиропу свідчить метафоричне словосполучення *l'or blond* («світле золото»), що його автор уводить до тексту декілька разів, як і густативна фразема *se sucrer le bec*, котре належить до квебекського фразеологічного фонду, характерним маркером чого є використання слова *bec* у значенні 'bouche', 'bisou' (пор. вислів *donner / faire un bec*, уживаний також у Швейцарії; до слова, орнітоморфна метафоризація наявна й у випадку інших питоменних для квебекського різновиду французької мови лексем, таких як *jaser* ('щебетати') у значенні 'parler' і похідної від неї *jasette*).

У статті «Assurer la survie du sirop d'érable» із видання «L'actualité», опублікованій 4 березня 2026 року [20], також основний фокус зосереджений на місці кленового сиропу в контексті Квебеку: автор зазначає, що в цій провінції Канади виробляють приблизно три чверті від усієї кількості кленового сиропу у світі: *À lui seul, le Québec produit près des trois quarts du sirop d'érable sur la planète, ce qui génère des retombées économiques annuelles frôlant le milliard de dollars* [20]. Водночас у цьому тексті актуалізована інша проблема – захисту індустрії кленового сиропу перед кліматичними змінами й ініціативам для забезпечення врожайності клена протягом найближчих десятиліть. Задля цього дослідники з Університету Лаваля облаштували на окремій ділянці квебекського кленового лісу необхідні споруди, щоб вивчати дерева: *L'Université Laval a construit, sur ce terrain qui lui appartenait déjà, toutes les installations nécessaires pour établir une érablière d'enseignement et de recherche où, à partir de ce printemps, des chercheurs analyseront* ***cet arbre emblématique*** [20]. Такі дослідження дали б змогу вченим з'ясувати, наприклад, чому одна ділянка насадження клену може мати вдвічі вищу врожайність за іншу, навіть якщо вони розташовані в одному регіоні. Розроблення способів підтримки врожайності кленових дерев, окрім економічного, має ще й символічне значення, пов'язане із захистом культурної спадщини й сімейних традицій із виробництва кленового сиропу, що їх передають від покоління до покоління: *Si les producteurs parviennent, connaissances scientifiques à l'appui, à produire plus avec les arbres qui* ***font la fierté de leur famille depuis des décennies****, le fruit de leur travail n'a pas fini de faire des adeptes* [20].

Та сама проблема порушена в статті «Nos érables secoués par les changements climatiques» із видання «La Presse» від 6 квітня 2026 року [21], у тексті якої конкретизований процес дослідження кленів у лісі Університету Лаваля, порівнюваному з «живою лабораторією»: *Chacun de ces érables est* ***un laboratoire vivant****. Pour la première fois en Amérique du Nord, une chaire de recherche en acériculture a pour mandat d'assurer la survie de l'espèce lourdement secouée par les changements climatiques* [21]. З лабораторією порівняно й цукрову хатину, яка тут постає вже не суто традиційним приміщенням, а унікальним технологічним центром для перетворення соку на кленовий сироп: *Au bout d'un sentier,* ***une cabane à sucre laboratoire unique en son genre*** *est prête à transformer la sève en sirop d'érable* [21].

Цілий культурний шар, що асоціюється з кленовим гаєм як частиною канадської ідентичності (*nos érablières*), опиняється під загрозою руйнівного впливу кліматичних змін, що спричиняють передчасний сокорух і впливають на передбачуваність і стабільність сезону кленового соку: *Quand ce n'est pas un soudain redoux, c'est le gel ou de fortes précipitations qui fragilisent* ***nos érablières****, et inévitablement, les saisons des sucres. Les acériculteurs sont habitués à s'adapter. Selon les saisons, le sirop est plus pâle ou plus foncé, moins sucré, en plus grande ou en moindre quantité* [21]. У цьому сенсі поняття *érablière*, порівнюване з дослідницькою лабораторією, наближа-

ється до загальнішого – *terroir*, значущого для французької лінгвокультури, що позначає унікальну сукупність показників ґрунту, клімату, рельєфу та традицій, які формують неповторний смак продукту в конкретній місцевості. Справді, відтепер за допомогою сучасного обладнання дослідники можуть визначати, як саме адаптувати процес збирання соку відповідно до його стану в певний період. Наслідки потепління, проте, досі залишаються невизначеними, що дає фахівцям підстави прогнозувати міграцію ареалу кленових гаїв на північ: *« […] Avec le réchauffement de la planète, nous ne le savons pas encore, mais* ***peut-être qu'un jour il y aura des érablières plus au nord****. Déjà, il y en a en Gaspésie, dans Charlevoix, ce qui n'est pas nécessairement mauvais », ajoute M. Vaudeville* [21]. Отже, ідея нагальної важливості захисту кленів завдяки науковим дослідженням постає як аксіологічний імператив збереження культурної спадщини й родинних традицій для майбутнього.

Для того щоб змоделювати лексико-семантичне поле 'Acériculture', з аналізованих статей були відібрані лексичні одиниці, тематично пов'язані з виробництвом кленового сиропу. Ядро поля становить архісема 'acériculture', яку оточують суміжні навколоядерні одиниці (*sirop d'érable*, *érable à sucre*, *acériculteur*). Близьку периферію цього поля складають одиниці, що їх можна об'єднати до таких окремих лексико-семантичних груп, як 'Lieu' (*érablière*, *cabane à sucre*, *laboratoire*), 'Matière' (*érable à sucre*, *sève d'érable*, *eau d'érable*), 'Processus' (*entaille*, *bouillir*), 'Instruments' (*chaudière*, *chalumeau*, *échantillonneur de sève*). До його далекої периферії входять лексико-семантичні групи із суміжними чи більш специфічними лексемами, наприклад: 'Produits' (*tire d'érable, or blond*), 'Instruments' (*évaporateur*, *vilebrequin*), 'Période' (*le temps des sucres*, *le printemps québécois*). Лексемою з найширшою дистрибуцією виявилась одиниця *érable* (*sirop d'érable*, *sève d'érable*, *eau d'érable*, *tire d'érable*, *érable à sucre*).

Для моделювання лексико-семантичного простору реалізації ЛД ACÉRICULTURE видається можливим і застосування використовуваного в когнітивній лінгвістиці методу ***фреймового аналізу***. Для досліджуваного концепту базовим є процесуально-діяльнісний фрейм ACÉRICULTURE, що розгортається через мережу взаємопов'язаних слотів. Аналіз фрагментів медіадискурсу й енциклопедичної літератури дає змогу визначити основні термінологічні вузли цього фрейму, систематизовані в табл. 2.

Таблиця 2

Фреймова структура та лексичне наповнення ЛД ACÉRICULTURE

Слот	Лексичні репрезентанти
Агенс	*acériculteur*, *acéricultrice*
Локація	*érablière*, *cabane à sucre*, *laboratoire*
Сировина	*érable à sucre*, *sève d'érable*, *eau d'érable*
Експерієнсер	*entaillage*, *bouillage*
Інструмент	*chaudière*, *chalumeau*, *évaporateur*, *vilebrequin*, *échantillonneur de sève*
Результат	*sirop d'érable*, *tire d'érable*, *beurre d'érable*

Для формалізації ситуативної моделі ЛД ACÉRICULTURE доцільним є окреслення формули його фрейму-сценарію:

ACÉRICULTURE = Predicate (*produire*) + Agent (*acériculteur*) + Object (*sirop d'érable*) + Source (*eau d'érable*) + Instrument (*évaporateur*) + Locus (*érablière*) + Temporality (*le temps des sucres*), де базовий предикат дії (*produire*) активує всю мережу асоціативних зв'язків між актантами. Значна частина цих лексичних репрезентантів має тісний асоціативний зв'язок із Квебеком.

Зрештою, варто зауважити, що застосований комплекс методів семантичного аналізу забезпечує розкриття об'єктивації ЛД ACÉRICULTURE у структурі сучасного квебекського медіадискурсу, проливаючи світло на його денотативні елементи й конотативні значення, асоційовані з аксіологічною модальністю захисту й збереження національної ідентичності, одним із найяскравіших маркерів якої є кленовий сироп. Актуалізація в медіатекстах ідеї культурного значення цього символу як спадщини, яка об'єднує покоління, оприявнює здатність поняття *acériculture* концептуалізуватися в термінах метафори ACÉRICULTURE EST UNE TRADITION, що викликає стійкі лінгвокультурні асоціації в носіїв мови. Таке функціонування концепту становить когнітивне підґрунтя для сприйняття з боку читачів заклику надати уваги питанню кліматичних змін як таких, що можуть впливати на індустрію кленового сиропу не лише в економічному аспекті, але також і як на культурну цінність, вивчення способів захисту якої потребує підтримки.

Перспективність апробованої методики полягає в практичному значенні для дослідження конкретних лінгвокультурних концептів і домінант. Додаткові дані щодо ролі ЛД ACÉRICULTURE у канадському медіадискурсі може надати аналіз його реалізації у французькомовних медіаджерелах провінції Онтаріо й історичного регіону

Акадія та зіставлення потенційних результатів з уже отриманими, як і порівняння його з іншими подібними концептами (як-от VITICULTURE для Франції, VITIVINICULTURA для Іспанії чи GARDENING для Великої Британії в межах міжмовних компаративних студій).

Висновки. Отже, здійснений комплексний семантичний аналіз реалізації ЛД ACÉRICULTURE у структурі сучасного квебекського медіадискурсу на матеріалі французькомовних періодичних видань Канади дав змогу відтворити понятєво-ціннісну складову відповідного концепту як символу канадської ідентичності. У процесі дослідження були розкриті елементи концептуальної мережі поняття *acériculture*, представленого в сукупності компонентів його лексико-семантичного поля та слотів фрейму, який він актуалізує у лінгвокультурі Квебеку, унаслідок чого був виявлений контекст функціонування ЛД ACÉRICULTURE, пов'язаний із підтримкою індустрії кленового сиропу як значущого лінгвокультурного маркера. Засвідчені закономірності вможливлюють подальше вивчення цього концепту як ЛД порівняно із суміжними в ширшому французькомовному корпусі.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розширенні апробованої методики семантичного аналізу лінгвокультурних концептів і домінант засобами комп'ютерної лінгвістики та її подальшому практичному застосуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics. Oxford : Oxford University Press, 2010. xix+341 p.

2. Glynn D. Semasiology and onomasiology: Empirical questions between meaning, naming and context. *Change of Paradigms – New Paradoxes: Recontextualizing Language and Linguistics* / Ed. by J. Daems, E. Zenner, K. Heylen, D. Speelman, H. Cuyckens. Berlin ; München ; Boston : Mouton de Gruyter, 2015. pp. 47–80. DOI : https://doi.org/10.1515/9783110435597-004 (accessed 23 April 2026).

3. González Ochoa C. De la semiología al análisis del discurso. *Acta Poética*. 1980. Núm. 2. pp. 73–112.

4. Застріжна Л. В. Семасіологічний та граматичний аналіз дієслів англійської, української та іспанської мов. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2025. Вип. 27(95). С. 66–69. DOI : http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-27(95)-66-69 (дата звернення: 23.04.2026).

5. Rastier F. Interpretative semantics / transl. by N. Riemer. *The Routledge Handbook of Semantics* / ed. by N. Riemer. Abingdon, Oxon ; New York : Routledge, 2016. pp. 491–506.

6. Sharifian F. Cultural Linguistics. *The Routledge Handbook of Language and Culture* / Ed. by F. Sharifian. Abingdon, Oxon ; New York : Routledge, 2015. pp. 473–492.

7. Ngram frequency graph for 'acériculture'. *Google Books Ngram Viewer*. URL : https://books.google.com/ngrams/graph?content=ac%C3%A9riculture&year_start=1870&year_end=2022&corpus=fr&smoothing=3&case_insensitive=false (accessed 23 April 2026).

8. L'histoire du PPAQ. *Producteurs et productrices acéricoles du Québec*. URL : https://ppaq.ca/fr/les-ppaq/notre-adn-mission-vision-valeurs/histoire-des-ppaq/ (consulté le 23 avril 2026).

9. Acériculture : définitions, synonymes, prononciation, exemples. *Le Robert : dictionnaire en ligne*. URL : https://dictionnaire.lerobert.com/definition/acericulture (consulté le 23 avril 2026).

10. Acériculture : définitions. *Dictionnaire de français Larousse*. URL : https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/ac%C3%A9riculture/611 (consulté le 23 avril 2026).

11. Acériculture : définition du mot. *La langue française : dictionnaire*. URL : https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/acericulture (consulté le 23 avril 2026).

12. Acériculture : définition. *Encyclopædia Universalis*. URL : https://www.universalis.fr/dictionnaire/ac%C3%A9riculture/ (consulté le 23 avril 2026).

13. Acériculture : définition. *Usito : dictionnaire en ligne / Université de Sherbrooke*. URL : https://usito.usherbrooke.ca/d%C3%A9finitions/ac%C3%A9riculture (consulté le 23 avril 2026).

14. Acériculture : définition. *Dictionnaire historique du française québécois*. URL : https://www.dhfq.org/article/acericulture (consulté le 23 avril 2026).

15. Acériculture : définition. *Grand dictionnaire terminologique / Office québécois de la langue française.* URL : https://vitrinelinguistique.oqlf.gouv.qc.ca/fiche-gdt/fiche/8358384/acericulture (consulté le 23 avril 2026).

16. Acériculture. *Base de données lexicographiques panfrancophone*. URL : https://www.bdlp.org/resultat?bases%5B0%5D=QU&query=ac%C3%A9riculture (consulté le 23 avril 2026).

17. Werner L. H. Industrie du sirop d'érable / mis à jour par E. Yarhi, J. Poulin. *L'Encyclopédie Canadienne*. URL : https://thecanadianencyclopedia.ca/fr/article/acericulture (consulté le 23 avril 2026).

18. Le temps des sucres reconnu comme « patrimoine immatériel ». *Producteurs et productrices acéricoles du Québec*. URL : https://ppaq.ca/fr/communiques/le-temps-des-sucres-reconnu-comme-patrimoine-immateriel/ (consulté le 23 avril 2026).

19. Origine des cabanes à sucre : comment a-t-on découvert le sirop d'érable ? *Le Journal de Montréal*. Le 3 avril 2026. URL : https://www.journaldemontreal.com/2026/04/03/origine-des-cabanes-a-sucre-comment-a-t-on-decouvert-le-sirop-derable (consulté le 23 avril 2026).

20. Rettino-Parazelli K. Assurer la survie du sirop d'érable. *L'actualité*. Le 4 mars 2026. URL : https://lactualite.com/lactualite-affaires/assurer-la-survie-du-sirop-derable (consulté le 23 avril 2026).

21. Champagne S. Nos érables secoués par les changements climatiques. *La Presse*. Le 6 avril 2026. URL : https://www.lapresse.ca/actualites/environnement/2026-04-06/planete-bleue-idees-vertes/nos-erables-secoues-par-les-changements-climatiques.php (consulté le 23 avril 2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

РОЗДІЛ 4
КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.163.41/.42'366'367'27-115
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.14

ВИОКРЕМЛЕННЯ СПЕЦИФІЧНИХ РИС СЕРБСЬКОЇ І ХОРВАТСЬКОЇ МОВ НА МОРФОЛОГІЧНОМУ ТА СИНТАКСИЧНОМУ РІВНЯХ ТА ЇХ ВРАХУВАННЯ В КОМУНІКАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

IDENTIFYING OF SPECIFIC FEATURES OF THE SERBIAN AND CROATIAN LANGUAGES AT THE MORPHOLOGICAL AND SYNTAX LEVELS AND THEIR CONSIDERATION IN COMMUNICATION AND PROFESSIONAL ACTIVITY

Васильєва Л.П.,
orcid.org/0000-0002-2178-8269
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свєнціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка

Особливості сербської і хорватської мов на різних рівнях мовної системи стали визначальними після виходу з функціонування сербсько-хорватської мови. Факт припинення її існування – унікальне в наш час для слов'янського світу явище, хіба що у середині XX ст. відбулося відокремлення македонської від болгарської мови.

У своєму розвитку сербська і хорватська мови перебували під впливом різноманітних позамовних та соціолінгвальних чинників, які доволі часто ставали вирішальними в їхньому функціонуванні і діяли в кожній з мов з різною силою та в різних комбінаціях, позначаючись на всіх мовних рівнях. Зокрема, на морфологічному та синтаксичному рівнях йдеться про відмінювання іменників, займенників й прикметників, словосполучень, вживання своєрідних конструкцій, використання дієслівних часів, способів тощо, тобто відмінності охоплюють усі граматичні категорії. У морфології це різні типи відмінювання пестливих форм іменників, відмінності у вживанні суфіксів під час відмінювання для розширення основи в односкладових іменниках у множині, використанні за хорватською нормою закінчення -і в орудному відмінку однини іменників жіночого роду з нульовим закінченням, у випаданні -е- у суфіксі -ес у топонімів, антропонімів за хорватською нормою. Особливості морфологічного характеру виявляються й у двох ступенях невизначеності за хорватською нормою (tko, netko) та одного – за сербською (лише neko), відмінюванні присвійних прикметників і займенників за повним типом відмінювання за хорватською нормою та за коротким типом – за сербською, в опозиції дав. в. одн.-om, -omu, місц. в. одн.-om, -ome: -om(e) (обидва сербські відмінки). Розбіжності є й у відмінюванні числівників і займенників, у синтаксичних конструкціях зі слов'янським родовим та з іншими відмінками.

У дієвідмінюванні категоріальними є відмінності у використанні інфінітива, в утворенні форм майбутнього часу, в активному чи пасивному стані, у вживанні умовного способу II, усіченого інфінітива тощо, а також у різних підходах до утворення питальних конструкцій, у застосуванні різних сполучників у двох нормах для утворення того самого типу підрядних речень, у використанні неоднакових синтаксичних конструкцій під впливом різних автохтонних діалектів: хорв. za + інфінітив, серб. da + теперішній час тощо. Ці факти потрібно враховувати майбутнім фахівцям у комунікації, а також у їхній професійній діяльності.

Ключові слова: сербська мова, хорватська мова, морфологічний рівень, синтаксичний рівень, комунікація, професійна діяльність.

The peculiarities of the Serbian and Croatian languages at different levels of the language system became decisive after the Serbo-Croatian language ceased to function. The fact of its cessation is a unique phenomenon in our time for the Slavic world, except that in the middle of the 20th century. the separation of the Macedonian from the Bulgarian language took place.

In their development, the Serbian and Croatian languages were under the influence of various extralinguistic and sociolinguistic factors, which quite often became decisive in their functioning and acted in each of the languages with different strength and in different combinations, affecting all language levels. In particular, at the morphological and syntactic levels we are talking about the declension of nouns, pronouns and adjectives, word combinations, the use of peculiar constructions, the use of verb tenses, modes, etc., that is, the differences cover all grammatical categories. In morphology, these are different types of declension of affectionate forms of nouns, differences in the use of suffixes during declension to expand the stem in monosyllabic nouns in the plural, the use of the ending –i in the instrumental singular of feminine nouns with a zero ending according to the Croatian norm, in the dropping of –e– in the suffix -ec in toponyms and anthroponyms according to the Croatian norm. The peculiarities of the morphological character are also manifested in two degrees of uncertainty according to the Croatian norm (tko, netko) and one – according to the Serbian norm (only neko), the declension of possessive adjectives and pronouns according to the full type of declension according to the Croatian norm and

according to the short type – according to the Serbian norm, in the opposition of the past tense singular -om, -omu, the present tense singular -om, -ome: -om(e) (both Serbian cases). There are also differences in the declension of numerals and pronouns, in syntactic constructions with the Slavic genitive and with other cases.

In verb conjugation, there are categorical differences in the use of the infinitive, in the formation of future tense forms, in the active or passive state, in the use of the conditional mood II, the truncated infinitive, etc., as well as in different approaches to the formation of interrogative constructions, in the use of different conjunctions in two norms to form the same type of subordinate clauses, in the use of different syntactic constructions under the influence of different autochthonous dialects: Croatian za + infinitive, Serbian da + present tense, etc.

These facts should be taken into account by future specialists in communication, as well as in professional activities.

From a genetic point of view, the Serbian and Croatian languages belong to the same Shtokavian language system. Although the New Shtokavian dialects are a common basis for the Serbian and Croatian languages, their standardization after the Serbo-Croatian language ceased to function occurred in different ways. The study of the differences between the Serbian and Croatian languages has a rather long tradition. This topic does not cease to be relevant today, on the websites of magazines, newspapers, in social networks, where it is the subject of active discussion, in the works of linguists. Serbian and Croatian have features that determine their specificity at almost all linguistic levels. These standardized languages have long been variants of one language, their mutual influence at the lexical level can be traced in our time, which is manifested in the so-called “Serbisms” or “Croatisms”. The attitude of Serbian speakers towards Croatian words is quite tolerant, resistance exists mostly towards Croatian forms of the same words and word-forming formants. However, Croats almost do not tolerate either words or their components on a Serbian basis. Sometimes, due to inadequate presuppositional assessment, they avoid even such words that were used in parallel in the linguistic tradition of the past.

For Croatian vocabulary in general, the return to active circulation of words previously displaced from it due to the previous language policy is characteristic: borrowings from the Kajkavian and Chakavian languages, autochthonous and calqued linguistic means formed on Croatian soil. For Croatian linguistic practice, the phenomenon of purism has again become decisive. These facts should be taken into account by future specialists in real communication situations, in particular in teaching and translation activities.

Key words: Serbian language, Croatian language, morphological level, syntactic level, communication, professional activity.

Постановка проблеми. Особливості сербської і хорватської мов на різних рівнях мовної системи стали визначальними після виходу з функціонування сербсько-хорватської мови. Факт припинення її існування – унікальне в наш час для слов’янського світу явище (хіба що у середині ХХ ст. відбулося відокремлення македонської від болгарської мови).

У своєму розвитку сербська і хорватська мови перебували під впливом різноманітних позамовних та соціолінгвальних чинників, які доволі часто ставали вирішальними в їхньому функціонуванні і діяли в кожній з мов з різною силою та в різних комбінаціях, позначаючись на всіх мовних рівнях. Розуміння сучасного стану і тенденцій розвитку морфології та синтаксису даних мов сприятиме адекватній комунікації обома мовами майбутніх фахівців у їх професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження відмінностей між сербською і хорватською мовами на різних рівнях уже має традицію. Питання їх виявлення ми розглядали, зокрема в нашій монографії «Середньопівденнослов’янські мови в синхронії та діахронії» [24]. У статті, опублікованій 2025 р. [1], ми з’ясовували їх специфіку на лексичному рівні для використання лексики обох мов у реальних ситуаціях спілкування, у викладанні та перекладацькій діяльності. Зазначені в цій праці факти ми поспіль використовуємо з метою формування у студентів умінь та навичок адекватної комунікації з носіями обох мов. У ХХІ ст. тема розбіжностей між обома мовами і надалі не зникає з сайтів газет, журналів, у соцмереж, вона є предметом активого обговорення, хоча, задавалось би, після виходу з функціонування сербсько-хорватської мови минуло більше, ніж 25 років. Сьогодні це питання для хорватів та сербів становить невід’ємний складник мовної норми та культури мови [15; 18; 19; 21; 23]. На конференції «Норма хорватської стандартної мови у ХХІ ст.» було порушено питання існування «ідеології стандартної мови», чи є наслідки такого підходу шкідливими для соціуму та чи потрібен спеціальний закон про стандартну хорватську мову та її публічне використання і які положення цей закон має містити. З. Єласка при цьому звернула увагу саме на факт опанування мови соціумом: «Крім комунікації та ідентичності, нам також варто подумати про те, як опановується мова, які шкідливі підходи ми маємо до цього. Питання в тому, як нам діяти щодо тих, хто опановує норму, а це не лише діти та школярі, а й студенти, а також ті, хто не попередньо не виступатв публічно, а в певний момент розпочав таку діяльність», а С. Хам підкреслила численні відмінності в підході та описі саме морфологічної системи хорватської мови в сучасних хорватських граматиках та мовних порадниках, опанування якої є надзвичайно важливим не лише для носіїів мови, а й всіх хто цю мову вивчає як майбутню сферу своєї професійної діяльності [17].

М. Алерич та Т. Ґаздич-Алерич у праці «Хорватська мова у вживанні» запропонували

новий підхід до вивчення стандартизованої хорватської мови з чіткими поясненнями її граматичних та орфографічних норм [9], що є важливим з погляду фахової підготовки студентів.

У працях, опублікованих у збірнику «Теорія і практика сербської як іноземної мови» [6] наголошувалося, що викладання сербської мови як іноземної передусім повинно характеризуватися специфічним методологічним підходом та вмінням застосовувати граматику та лексику з комунікативною метою. У даних дослідженнях акцент теж ставився на таких важливих аспектах вивчення сербської мови як комунікація та викладання.

Постановка завдання. У статті маємо на меті виокремити особливості сербського і хорватського стандартів на морфологічному та синтаксичному рівнях, що уможливить майбутнім фахівцям – сербістам і хорватистам – дотримання у комунікації граматичних норм обох мов, попередньо об'єднаних в одну сербсько-хорватську, а також сприятиме їх фаховій підготовці як викладачів та перекладачів.

Виклад основного матеріалу. На морфологічному рівні відмінність між сербським і хорватським стандартами зумовлена відмінюванням іменників, займенників і прикметників. Одні розбіжності між нормами цих мов лексикалізовані, інші категоріальні. Особливості на рівні категорії відмінювання демонструють пестливі назви чоловічого роду, наприклад: "*zeko", "braco*". У хорватській нормі, як і в сербській, такі іменники відмінюються за зразком іменників жіночого роду –типу *"žena",* тобто: род. в. *zeke*, дав. в. *zeki*, знах. в. *zeku* і т. д., однак між стандартами існує відмінність: у називному відмінку сербською є форма *"зека*". Треба взяти до уваги те, що продуктивність цього типу в граматичній системі хорватської мови доволі висока, і до нього за хорватською нормою належить більшість пестливих чоловічих імен: *Ivo, Pero, Jozo, Franjo*, *Drago, Vlado* та інших: род. в. *Ive*, дав. в. *Ivi*, знах. в. *Ivu* і т. д. Однак за сербською нормою вони відмінюються, як іменники середнього роду – тип *"selo":* род. в. *Ива*, дав. в. *Иву*, знах. в. *Ива* (у знахідному відмінку зміни порівняно з типом *"selo*" пов'язані з категорією живої істоти) [8, с. 187]. У хорватському стандарті існує подібний до попереднього тип відмінювання іменників, якого в сербському взагалі немає: називний відмінок та кличний відмінок на *-e.* Це чоловічі імена: *Mate, Mile* (род. в. *Mate, Mile*, дав. в. *Mati, Mili*), а також такі жіночі, як *Kate, Fate* (род. в. *Mate, Kate*; дав. в. *Mati, Kati*; знах. в. *Matu, Katu*; кличн. в. *Mate, Kate)*. Оскільки для сербської норми такий тип відмінювання не характерний, у текстах, де трапляються подібні імена (а також в усному мовленні сербів), використовуються форми за іншим зразком відмінювання: *Mateta, Mileta* чи *Mata, Mila*. Принагідно зазначимо, що цього типу відмінювання не мають й інші слов'янські мови.

У процесі творення множини односкладових іменників, які в цьому випадку розширюють основу, для хорватського стандарту, характерний суфікс *-ovi,* а суфікс *-evi* – лише у випадках, коли слово в називному відмінку закінчується на *č, dž, ć, đ, š, ž, nj, lj, j,* а також у слові *car*. За сербською нормою суфікс *-evi* використовується у випадку творення множини у деяких інших іменників, наприклад: *сир, пут, курс, мраз* тощо. [7, с. 115].

Згідно із сербськими граматиками іменники жіночого роду, що закінчуються на нульову морфему, мають в орудному відмінку два закінчення *-(j)u* та *-i* [8, с. 241–243], форм на *-i* майже немає в ужитку. У хорватському ж стандарті з прийменником чи означенням вживається закінчення *-i,* без них – *-(j)u* [10, s. 89]: хорв. *Jednom riječi, to je izvanredan uspjeh*. *Uvrijedila te samo riječju*; серб. *Једном речју, то је ванредан успех*. *Увредила те само речју*.

У хорватській нормі низка іменників має в орудному відмінку лише форми із закінченням *-i,* наприклад*: dobi, nemani, mladeži, aveti* та ін. (до них відносимо й усі іменники із суфіксом *-ad: momčadi*)*.* Таке явище нефонетичного характеру в процесі відмінювання не простежується ніде в слов'янському мовному світі. Сербська ж норма замінює ці іменники синонімами [12, s.132].

Спостерігаються відмінності щодо частоти вживання форм із закінченнями *-i, -a,* а також форм з випадним *-a-* в родовому відмінку множини іменників жіночого роду. Якщо в сербському стандарті спостерігається зростання частоти вживання закінчення *-i* [4, с. 443–450] *одредби, женидби,* в хорватському перевага надається формам із закінченням *-a,* а також форм з випадним *-a-* [22, с. 95] *odredba/odredaba, ženidba/ ženidaba.*

Хорватський стандарт передбачає усунення в процесі відмінювання іменників так званого випадного *-e*, чергування *-e : Ø*. Таке *-e* з'являється у двоскладових словах-запозиченнях кайкавського (а також словенського, чеського, словацького) походження, переважно антропонімах: *Sremec – Sremca, Tkalec – Tkalca, Tomec – Tomca, Vramec – Vramca* (у прізвищах та іменах із цим суфіксом таке *-e* згідно з існуючою нормою не випадає: *Vebec – Vebeca, Ivek – Iveka*) та трискладових і багатоскладових словах: *Međimorec –*

Međimorca, Putanec – Putanca [11, s.115]. Явища випадного *-е* у сербській нормі взагалі не існує (у колишній сербсько-хорватській нормі існувала послідовна заміна суфікса *-ес* у назвах хорватського походження на суфікс *-ас).*Оскільки явище випадного *-е-* подає довідник з хорватської граматики, ми віднесли його до характерних рис хорватської морфології. Щодо цього маємо певні застереження: випадне *-е-* трапляється тільки в антропонімах, і лише на підставі антропонімічних назв не можна робити морфологічних узагальнень. Хорватський стандарт базується на штокавиці, належністю якої є випадне *-а-*, випадне *-е-* – кайкавська морфологічна особливість [11, s.115].

Усі морфологічні категорії, які можна замінити займенником (іменники, прикметники, прислівники), в хорватській мові мають два ступеня невизначеності: а) визначено наявність, але не визначено ідентичність (форми з префіксом *не-),* б) не визначено ідентичність і наявність (форми, подібні до питальних) [12, s.132]. Сербська норма в обох випадках використовує форми з *не-.* Наприклад із займенником *(t)ko*: хорв. *Pogledaj, molim te,* ***netko*** *stoji pred ulazom. Pogledaj, molim te, stoji li* ***tko*** *pred ulazom;* серб. *Погледај, молим те,* ***неко*** *стоји пред улазом. Погледај, молим те, стоји ли* (або: *да ли стоји*) ***неко*** *пред улазом.*

Присвійні прикметники та займенники відмінюються згідно з хорватською нормою за коротким (неозначеним), а, згідно з сербською, – за повним (означеним) типом відмінювання:

Хорв. наз.в. *kraljev sin*	Серб. наз.в. *краљев сȋн*
род.в. *kraljeva sina*	род.в. *краљевог сина*
дав.в.*kraljevu sinu*	дав.в. *краљевом сину*
Хорв. наз.в. *njezin otac*	Серб. наз.в. *њен отац*
род.в. *njezina oca*	род.в. *њеног(а) оца*
дав.в. *njezinu oci*	дав.в. *њеном(е) оцу.*

Відповідно до хорватської норми давальний та місцевий відмінки множини означеного типу відмінювання прикметників чоловічого роду розрізняють за закінченнями: дав.в. – *-от, -оти*, місц. в. – *-от, -оте* [10, s.166]. За сербською нормою обидва відмінки мають закінчення *-от(е).*

Сербський стандарт у випадку відмінювання синтагм, другим компонентом яких є власне ім'я, допускає невідмінювання першої частини синтагми: наз. в. *стриц Јован*, род. в. *стриц Јована* (порівн. хорватське: *stric Ivan, strica Ivana*) [10, s.129]).

У відмінюванні займенників та числівників є й інша специфіка: хорв. *šta* як дистрибутивний родовий від *što* (у сербській нормі *šta* = наз./знах. в.); відмінності в утворенні присвійних прикметників, наприклад: хорв. *Kopitarov* : серб. *Копитарев*, у відмінюванні числівників від одного до чотирьох з прийменником, наприклад: серб. *Ишао је са два друга,* хорв. *Išao je s dvama prijateljima.*

Щодо розбіжностей між числівниками: хорв. *četvero, četveri* і серб. *четворо, четвори* (зазначимо різні суфікси, що беруть участь у творенні цих збірних числівників), Д. Брозович вважає, що їх треба пов'язувати з "однією з найдавніших слов'янських ізоглос"[12, s.133].

Для хорватської норми характерніше вживання конструкцій зі слов'янським родовим відмінком: *Već godinu dana ne jedem mesa. Odavna nisam sreo svoje prijateljice.* Для сербської норми таке вживання не властиве: *Већ годину дана не једем месо* (знах. в.). *Одавна нисам срео своју пријатељицу* (знах. в.). Розбіжності є й у використанні інших конструкцій: серб. *Тражи се девојка за чување детета;* хорв. *Traži se djevojku za čuvanje djeteta* (опозиція наз./знах. в.) [20, s.44].

Менше розбіжностей між стандартами простежується в дієвідмінюванні. Однак деякі з них є категоріальними. Серед лексикалізованих відмінностей наведемо наголошену форму *jest*, у сербській переважає *јесте* (*јест* у сербській вважається архаїзмом [13, s.133]). За хорватською нормою існує дієслово *spasiti* [11, s.1363] (1-ша особа одн. *spasim*), а в сербській – *спасти* (*спасем*) (у хорватській мові ця форма є омонімом до *spasti, spadnem*) [11, s.1363]. У деяких випадках ідеться про частоту вживання певних формантів: у хорватській нормі переважають дієслова на *–knuti, -gnuti*, а в сербській на *-ћи(ći): dignuti : дићи, niknuti : нићи.* Хорватська норма частіше надає перевагу утворенню форм теперішнього часу від дієслів на *-ati* за допомогою закінчення *-(j)ем: šetati – šećem, sisati – sišem*, а сербська – за допомогою *-ам: шетам, сисам* [5, с. 4–43, 291]. Кілька дієслів розрізняються тим, що в одному стандарті вони виступають як зворотні, а в другому – ні: хорв. *brinuti se* : серб. *бринути*, а також – навпаки: серб. *Представа се завршава у девет сати* : хорв. *Predstava završava u devet sati* [14, s. 48].

У хорватській нормі інфінітив використовується набагато частіше, ніж конструкція *da* + теперішній час : хорв. *moliti* : серб. *да молим, да молиш* тощо, але в хорватській мові інфінітив як складову частину форми майбутнього часу взагалі не можна замінити конструкцією da + теперішній час: хорв. *ja ću moliti* : серб. *ја ћу да молим,* що дозволяє сербська норма (Ця характеристика

сербської мови, а також деякі інші зміни в сучасній сербській акцентуації, наближують сербську мову до балканської групи слов'янських мов). Натомість для хорватської норми (особливо для розмовної) характерні конструкції *za* + неозначена форма дієслова: *za jesti, za piti, za pogledati* у функції непрямого додатка, наприклад*: Ima li što za jesti, za piti? Nema ništa za jesti, za piti* (у розмовній практиці трапляються форми *za jest', za pit'*), запозичені з чакавського діалекту, вважаються нормативними.

Щоб уникнути вживання неозначеної форми дієслова, сербська норма пропонує використання віддієслівних іменників у синтагмах: *право бирања, могућност упознавања* (порівн. хорв. *pravo birati, mogućnost upoznavati*) [20, s. 43] тощо.

У сербському розмовному стандарті часто вживаються фрази на зразок *једе ми се, не пије ми се, не шета ми се*. Натомість хорватська норма рекомендує до використання вислови, зокрема: *htio bih jesti, nemam volje piti, nisam raspoložen za šetnju*) [20, s. 44].

Відмінності між стандартами виявляються в утворенні форм майбутнього часу I (футурума I): хорв. *gledat ću* (складний майбутній час, утворений з короткої (енклітичної) особової форми дієслова *htjeti/hteti* та усіченого інфінітива: серб. *гледаћу* (зрощення обох складових на зразок українського "робитиму").

Категоріальні відмінності трапляються в дієвідмінюванні. До них належать вже зазначені явища, пов'язані з використанням хорватською нормою форм майбутнього часу II (футурума II) лише для дієслів недоконаного виду (у сербській це використання не співвідносне з дієслівним видом). Звернемо увагу також на те, що дієслово "*biti*"(бути) форм майбутнього часу II у хорватській мові немає:

хорв. *Ako* ***budeš*** *dobar, kupit ću ti čokoladu*;

серб. *Ако* ***будеш биo*** *добар, купићу ти чоколаду*.

Сербська норма надає перевагу умовному способу I, тоді як умовний II майже вийшов з активного використання. Хорватська норма рекомендує його для вживання:

хорв. *Da me nije spriječila jedna prometna nesreća na cesti, ne* ***bih bio*** *uopće* ***zakasnio*** *na objed;*

серб. *Да ме није спречио један саобраћајнӣ удес на путу, не* ***бих*** *уопште* ***задоцниo*** *на ручак.*

У сербській нормі в складнопідрядних реченнях (так званій непрямій мові) використовується частіше питальна частка *да ли*: *Питам да ли је дошао,* натомість у хорватській – *je li: Pitam je li došao* [16, s.130]

Сербський стандарт передбачає вживання сполучника *пошто* у підрядних причини, наприклад: *Рећи ћу пошто сам већ ту*, натомість хорватська норма в цих випадках надає перевагу сполучникам *jer, budući da, kad*, наприклад*: Reći ću kad sam već tu* [16, s. 130].

Принагідно зазначимо, що відмінності на морфологічному та синтаксичному рівні в обох мовах ми враховували при укладанні українсько-сербського та українсько-хорватського тематичних словників [2; 3], якими студенти вже певний час успішно користуються.

Висновки. Сербська і хорватська мови мають особливості, які визначають їхню специфіку на морфологічному та синтаксичному рівнях. Як ми проілюстрували вище, на цих рівнях особливості двох стандартів виявляються у відмінюванні іменників, займенників й прикметників, словосполучень, вживанні своєрідних конструкцій, використанні деяких дієслівних часів, способів тощо, тобто фактично охоплюють усі граматичні категорії. З огляду на це ми привертаємо увагу наших студентів до засвоєння наведених вище мовних фактів, вважаючи, що це підвищить їхню майбутньою фахову компетенцію та надасть їм більше можливостей для майбутнього працевлаштування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильєва Л. П. Виокремлення специфічних рис сербської і хорватської мов на лексичному рівні та їх врахування в реальних ситуаціях спілкування. *Закарпатські філологічні студії.* 2025. Вип. 41. Том 2. С. 165–170.

2. Васильєва Л.П., Сокіл Б.М. Українсько-сербський тематичний словник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 349 с.

3. Васильєва Л.П., Сокіл Б.М., Ткачук О. Б. Українсько-хорватський тематичний словник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 353 с.

4. Ликоманова И. Тенденција језичке промене у српском језику (На примеру наставка *–и* у ген.мн. именица). *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 1996. Књ.25/2. С. 443–450.

5. Милановић Б. Глаголи на *–ати* са двојаком презентском основом. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1977. 297 с.

6. Српски као страни језик у теорији и пракси. Тематски зборник радова. Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 2020. 635 с.

7. Станојчић Ж. Морфологија, синтакса и фразеологија. *Српски језик на крају века.* Београд: Институт за српски језик САНУ, 1996. С. 111–141.

8. Стевановић М. Савремени српскохрватски језик. Књ.1. Београд: Научно дело, 1986. 653 с.

9. Alerić M., Gazdić-Alerić T. Hrvatski u upotrebi. Zagreb: Profil, 2013. 351 s.

10. Barić E., Lončarić, MalićD. i dr. Gramatika hrvatskoga književnoga jezika. Zagreb: Školska knjiga, 1990. 461 s.

11. Barić E., Hudeček L., Koharević M. i dr. Hrvatski jezični savjetnik. Zagreb: Pergamena, 1999. 1660 s.

12. Brozović D. Gramatičke značajke hrvatskoga jezika. *Jezik.* 1997. Br. 4. S.127–135.

13. Brozović D. Aktuelna kolebanja hrvatske jezične norme. *Jezik.* 1998. Br. 5. S. 161–176.

14. Cichońska M. Języki Słowian Południowych wobec rospadu SFRJ (Czy Słowiańszczyźnie przybywa języków?). *Współczesne tendencje rozwoju języków słowiańskich.* Katowice, 1994. S. 41–49.

15. Jelenkov D. O srpskom i hrvatskom jeziku i prevodu. Libra prevodioci 09.09.2019. URL : https://www.prevodioci.co.rs/blog/hrvatsko-srpski-prevod/ (дата звернення 10.09.2025).

16. Kačić M. Hrvatski i srpski. Zagreb: Zavod za lingvistiku FF, 1995. 159 s.

17. Norma hrvatskoga standardnoga jezika u dvadeset i prvom stoljeću. 18. i 19. listopada 2021. URL: https://www.info.hazu.hr/events/norma-hrvatskoga-standardnoga-jezika-u-21-stoljecu/ (дата звернення 25.06.2026).

18. Paradžik M. U čemu je ključna razlika hrvatskog i srpskog jezika? Obnova. 13.09.2022. URL: https://obnova.com.hr/blog/index.php/19-2022/349-u-cemu-je-kljucna-razlika-hrvatskog-i-srpskog-jezika (дата звернення 26.10.2025).

19. Razlike između hrvatskog i srpskog jezika, evo kakvim ga Srbi smatraju. *Večerni list.* 8.02.2020. URL: https://www.vecernji.hr/lifestyle/razlike-izmedu-hrvatskog-i-srpskog-jezika-evo-kakvim-ga-srbi-smatraju-1377743 (дата звернення 15.08.2025).

20. Spagińska-Pruszak A. Sytuacja językowa w byłej Jugosławii. Gdańsk, 1997. 83 s.

21. Starčević A., Kapović M., Sarić D. Jeziku je svejedno. Zagreb: Sandorf, 2019. 394 s.

22. Težak S., Babič S. Gramatika hrvatskoga jezika. Zagreb: Školska knjiga, 1996. 296 s.

23. Trkanjec M. Pitao je Hrvate koliko razumeju srpski jezik…. Blic. 13. jul 2021. URL: https://www.blic.rs/slobodno-vreme/vesti/pitao-je-hrvate-koliko-razumeju-srpski-jezik-odgovori-su-interesantni-ma-razumemo-mi/x17cdwv (дата звернення 27.10.2025).

24. Vasiljeva Lj. Srednjojužnoslavenski jezici u sinkroniji i dijakroniji: monografija. Osijek: CKD “M – M”, 2010. 221 s.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 14.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 81'373.46:639.3.09
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.15

ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ ІХТІОПАТОЛОГІЇ ГРЕКО-ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

THEMATIC CLASSIFICATION OF ICHTHYOPATHOLOGY TERMS OF GREEK-LATIN ORIGIN

Карбовнік І.В.,
orcid.org/0000-0002-6231-3075
старший викладач кафедри філології імені Якима Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького

Пилипів О.Г.,
orcid.org/0000-0001-9651-7343
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології імені Якима Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького

Савула А.М.,
orcid.org/0000-0002-8583-4818
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології імені Якима Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького

У статті здійснено систематизацію термінологічних одиниць субмови іхтіопатології греко-латинського походження з урахуванням етимологічних, семантичних та типологічних характеристик. Виділено основні лексико-семантичні групи номінацій захворювань риб за етіологічними, патоморфологічними та клінічними ознаками. Встановлено, що терміноелементи грецького та латинського походження виконують як словотвірну функцію, так і слугують когнітивними ознаками, що дозволяє систематизувати знання про патологічні стани у риб і гідробіонтів та сприяє ефективній науковій комунікації. У досліджуваній терміносистемі на прикладі наукових та вернакулярних назв іхтіопатологій виявлено наявність синонімів та епонімічних найменувань, які тісно пов'язані з іменем першовідкривача того чи іншого збудника захворювання. Встановлено, що з виникненням мікробіології як науки та наукових досліджень у галузі іхтіопатології, вчені XVIII–XIX століть часто використовували античні образи, щоб описати як зовнішній вигляд патогенів, так і спосіб їхньої дії на рибу. Визначено, що найбільш інформативну групу у лексико-семантичному полі іхтіопатології становлять родові (рідше видові) назви збудників (бактерій, паразитів, грибів). Більшість цих назв побудована за принципом метафоричного перенесення ознак (за морфологічною будовою, особливостями поведінки або способом фіксації збудника на тілі риб та водних організмів), що є віддзеркаленням інформаційної ємності та має певну значущість у понятєвій системі ветеринарної медицини. Аналіз використаних джерел дозволив виявити певні розбіжності у номінації терміноодиниць іхтіопатології у підручниках, спеціальних словниках і наукових працях, що зумовлює необхідність уніфікації професійної мови для фахівців-іхтіопатологів, викладачів та перекладачів наукових текстів. Обґрунтовано необхідність системного підходу до термінотворення у підмові іхтіопатології з урахуванням когнітивних аспектів спеціалізованої мови.

Ключові слова: іхтіопатологія, субмова, термін, терміноелемент, етимологія, греко-латинські афікси, лінгво-когнітивний аспект.

The article presents a systematisation of terminological units of Greek-Latin origin within the sublanguage of ichthyopathology, taking into account their etymological, semantic, and typological characteristics. The main lexical-semantic groups of fish disease terms are identified according to aetiological, pathomorphological, and clinical features. The study shows that terminoelements of Greek and Latin origin perform not only a word-forming function but also serve as cognitive markers, enabling the systematisation of knowledge about pathological conditions in fish and aquatic organisms and facilitating effective scientific communication. In the terminological system under study using scientific and vernacular names of ichthyopathologies as examples the presence of synonyms and eponymous terms is observed, which are closely linked to the names of the discoverers of specific pathogens. It is established that the emergence of microbiology as a scientific discipline and the development of ichthyopathological research resulted in the frequent use of classical antiquity imagery by 18th–19th-century scholars to describe both the appearance of pathogens and their mode of action on fish. It is determined that the most informative group within the lexical-semantic field of ichthyopathology consists of generic (and, less frequently, specific) names of pathogens (bacteria, parasites, fungi). The majority of these names are formed through metaphorical transfer of features (based on morphological structure, behavioural characteristics, or the mode of attachment of pathogens to the bodies of fish and aquatic organisms), which reflects their informational capacity and holds particular significance within the conceptual system of veterinary medicine. The analysis of the sources used reveals certain discrep-

ancies in the nomination of ichthyopathology terms in textbooks, specialist dictionaries, and scientific publications, highlighting the need to standardise the professional language for ichthyopathologists, lecturers, and translators of scientific texts. The necessity of a systematic approach to term formation in the sublanguage of ichthyopathology is substantiated, taking into account the cognitive aspects of specialised language.

Key words: ichthyopathology, sublanguage, term, term element, etymology, Greek-Latin affixes.

Постановка проблеми. Дослідження словникового складу мови в різних аспектах дають можливість комплексно проаналізувати особливості розвитку мови й термінології. На думку І. М. Кочан, «терміни з міжнародними компонентами посідають чільне місце у терміносистемах різних галузей знань. Ці терміноелементи можуть поєднуватися як з іншомовними, так і з питомо національними основами. Серед таких терміноодиниць простежуємо синонімію, варіантність, різнонаписання, різнотлумачення, різне подання у словниках. Тому на перший план вийшла проблема кодифікації (упорядкування, систематизації, нормалізації) таких термінів» [1, с. 3]. Дослідження тематичної класифікації термінології іхтіопатології крізь призму греко-латинських запозичень зумовлено сучасним розвитком ветеринарної медицини і аквакультури, як окремої її галузі, та стрімким розширенням термінологічного апарату. На думку А. В. Гаєвської, іхтіопатологія – це «наука, що вивчає хвороби риб, пойкілотермних тварин, чия фізіологія та біологія суттєво відрізняються від теплокровних. З цієї причини іхтіопатологія відрізняється від класичної ветеринарії, і у більшості випадків вимагає спеціального підходу» [2, с. 151]. Згідно тлумачення Н. І. Вовк та В. Й. Божика, «іхтіопатологія (> грец. ichthys – риба, грец. pathos – страждання, хвороба та грец. logia – наука, вчення) – це наука, яка вивчає хвороби риб різної природи, їх етіологію, клінічні ознаки та перебіг, основи епізоотології, патолого-анатомічні зміни, методи діагностики, заходи з профілактики і лікування, загальні рибоводно-меліоративні і ветеринарно-санітарні вимоги до вирощування риби у водоймах, що спрямовані на профілактику хвороб та отруєнь вирощуваних об'єктів аквакультури [3, с. 9, с. 277]. Оскільки ця молода галузь ветеринарної науки перебуває у тісній інтеграції з іхтіологією, мікробіологією, паразитологією та ін., її терміносистема характеризується складністю та багатошаровістю, де грецькі і латинські терміноелементи часто набувають специфічного вузькогалузевого значення. Лексико-семантичний та етимологічний аналіз термінів іхтіопатології дозволив виявити певні мовні розбіжності у номінації терміноодиниць іхтіопатології у спеціальних словниках і наукових працях, що зумовлює необхідність уніфікації професійної мови для фахівців-іхтіопатологів, викладачів та перекладачів наукових текстів. На думку Ю. В. Мовчан «розвиток іхтіологічних досліджень як в Україні, так і особливо за її межами приніс дуже багато нових наукових фактів з систематики, таксономії, номенклатури риб, їхньої морфології і біології, які не можна ігнорувати, оскільки вони вносять чимало доповнень і змін у матеріали та погляди попередніх авторів [4, с. 48-49]. У лінгвістиці відсутні комплексні дослідження лексики іхтіопатології греко-латинського походження, які б систематизували ці одиниці за тематичними групами. З огляду на вище сказане, вважаємо, що **актуальність** дослідження полягає у відображенні термінологічної інформації у найменуваннях хвороб риб та гідробіонтів греко-латинського походження, впорядкуванні цієї лексики для практичного використання у професійно-науковій комунікації. Запропонована тематична класифікація стає підгрунтям для уніфікації термінів, що допоможе усунути проблему синонімії та підтверджує **новизну** наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування терміносистем, у тому числі лінгвістики фахових мов, розробку методологічних засад наукової термінології, вдосконалення практики кодифікації термінів зробили зарубіжні та українські вчені: Roelcke T. [5], Hoffmann L. [6], Kendig C., Witteveen J. [7], Міщенко А. Л. [8], Д'яков А.С., Кияк Т. Р. [9], Кочан І. М. [1], Куньч З. Й., Фаріон І. Д., Микитюк О. Р., Городиловська Г. П., Харчук Л. В.[10], Томіленко Л. М. [11] та ін. Питанню класифікації наукових понять і термінів, що є неодмінною передумовою розбудови наукової системи, присвячено чимало лінгвістичних досліджень, проте вона залишається актуальною і складною водночас. У сучасному термінознавстві визначають два ключових напрямки у дослідженні семантичної системи науково-технічних термінів: лінгвістичний і логічний. Мовознавці, характеризуючи термін, акцентують увагу на зіставленні слова з поняттями певної галузі знань, адже терміни служать не лише для номінації певних наукових понять, а й передають зв'язки між ними, родо-видові ознаки, характеризують частину й ціле, суміжність у просторі або в часі тощо [12, с. 56]. З. Й. Куньч вважає, що «систематизація термінології будь-якої галузі знань на основі логічного підходу передбачає виявлення ієрархії наукових

понять і створення тематичної класифікації термінів» [13, с. 57]. На переконання Л. М. Томіленко, «усередині галузевих терміносистем лексика поділяється на термінологічні поля і мікрополя, де окремі слова пов'язані одне з одним тематично, поняттєво та лінгвістично» [11, с. 19]. Підставою для виокремлення тематичних груп слугує понятєвий (екстралінгвальний) принцип, а саме предметно-логічний зв'язок між поняттями, позначуваними словами тематичної групи [11, с. 36].

Різноаспектне вивчення лексики грецького та латинського походження у різних ***галузях*** медико-біологічної науки виявлено у низці сучасних філологічних досліджень. Зокрема, українську мікологічну лексику греко-латинського походження досліджує П. Юзвікевич [14]. На відображенні термінологічної інформації у номенклатурних найменуваннях мікроорганізмів греко-латинського походження сфокусовано дослідження М. Телеки [15]. Інформаційній ємкості термінів на позначення кишкових інвазійних хвороб присвячують наукову розвідку М. Телеки та В. Синиця [16].

Різноаспектне вивчення іхтіологічної лексики виявлено в низці сучасних філологічних досліджень. Зокрема, Швець Н. В. присвятила фундаментальне дослідження вивченню мотиваційної основи іхтіонімів в англійській, французькій та українській мовах [17]. Передумови становлення української іхтіологічної лексики стали предметом дослідження Ю. А. Мареги [18]. Зуєнко Н. О. досліджує особливості перекладу та способи відтворення термінології рибництва та аквакультури українською мовою на матеріалі англійської та німецької мов [19]. Ю. Мовчан, фокусуючи увагу на дослідженні таксономії та номенклатурі риб України, наголосив, що «для багатьох таксонів риб виникла потреба приведення у відповідність до вимог «Міжнародного кодексу зоологічної номенклатури» їхнього сучасного статусу, уточнення їхніх латинських наукових назв» [4, с. 50].

Проте, терміносистема іхтіопатології греко-латинського ще не була предметом дослідження у сучасній зарубіжній та вітчизняній лінгвістиці. Адже, на думку Мазуркевича А. Й., «термінологія є невід'ємною складовою підготовки лікаря ветеринарної медицини. Опанування фундаментальних і клінічних дисциплін у межах спеціальності передбачає глибший етимологічний аналіз фахової термінології. Адже для здобуття глибоких теоретичних знань, організації самостійної роботи та ефективної практичної діяльності майбутнім фахівцям необхідно чітко уявляти і використовувати правильно поняття і терміни, які характеризують відповідні процеси в тканинах і органах організму» [20, с. 6]. У нашому дослідженні ми виходимо з того, що «термін (лат. terminus – межа, край) – слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» [21].

Отож **метою** наукової розвідки є дослідження ветеринарної лексики іхтіопатології греко-латинського походження у контексті систематизації та семантичної класифікації номінативних одиниць. Аналізована лексика на позначення інфекційних і незаразних хвороб риб, спричинених різними видами вірусів, бактерій, грибків та зовнішніми чинниками, є віддзеркаленням інформаційної ємності, що має певну значущість у понятєвій системі ветеринарної медицини.

Для реалізації мети слід розв'язати низку **завдань:** 1) здійснити класифікацію термінологічних одиниць греко-латинського походження субмови іхтіопатології з урахуванням етимологічних, семантичних та типологічних характеристик; 2) поповнити науковий обіг новим ілюстративним матеріалом; 3) виявити системні зв'язки термінів іхтіопатології на прикладі синонімії.

Предмет дослідження – тематична класифікація термінів іхтіопатології греко-латинського походження на позначення інфекційних та незаразних хвороб риб.

Об'єкт дослідження – номінативні одиниці греко-латинського походження на позначення патологій водних організмів.

Методи дослідження: суцільної вибірки, описовий, компонентного аналізу.

Джерельною базою для наукової розвідки слугували термінологічні словники [22, 23, 24, 25, 26], Кодекс здоров'я водних тварин [27], монографія [28], атлас [29], база даних Міжнародного комітету з таксономії вірусів [30], підручники [3, 31, 32, 33], наукові статті [34, 35] з яких, методом суцільної вибірки, було відібрано для опрацювання 800 термінів.

Виклад основного матеріалу. Сучасна іхтіологія (лат. ichthyologia < грец. ichthys риба + logia наука – розділ зоології, що вивчає риб), як окрема галузь ветеринарної медицини сформувалася у XIX ст. [21]. Іхтіопатологія як наука виникла на початку XX століття, коли в Німеччині було видано посібник Б. Хофера (1904 р.), присвячений хворобам риб [3, с. 5]. Іхтіопатологія в Україні, як науковий напрямок, почала свій розвиток у 1930 р., коли в Інституті рибного господарства була організована лабораторія з вивчення хвороб риб [2, с. 152-153]. Становлення терміносистеми

іхтіопатології тісно пов'язане із формуванням іхтіології як наукової галузі та ветеринарної медицини в цілому, тобто починаючи від найдавніших часів. Медико-ветеринарна термінологія формувалася протягом багатьох століть, адсорбуючи в собі знання та відомості, пов'язані зі збереженням здоров'я, профілактикою, і лікуванням хвороб людей та тварин. На думку В. Божика, «назви хвороб риб складалися історично. Спочатку вони визначалися за основними клінічними ознаками – п'яна хвороба, вертіж форелі, краснуха коропа, чорноплямиста хвороба, паразитична катаракта тощо» [3, с. 13]. Такі явища іхтіопатології в україномовній та слов'яномовній (і взагалі зоологічній) науковій літературі фігурують як синонімічні вернакулярні назви, які, на думку Ю. Мовчан, «регулюються не «Міжнародним кодексом зоологічної номенклатури», а правописом української мови [4, с. 49]. Згодом, після встановлення природи захворювання, в основі назв багатьох заразних хвороб стали використовувати родову назву збудника або патологію хворого органу чи тканини [3, с. 13].

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави виділити основні лексико-тематичні групи вузькоспеціальних терміноодиниць галузі іхтіопатології. Найбільшу кількість налічують лексеми на позначення причин виникнення хвороб, які можна систематизувати за такими семантичними підгрупами: **інфекційні, інвазійні** (паразитарні) та **незаразні** хвороби риб. У дослідженні аналізуємо терміноодиниці, що характеризують інфекційні та незаразні хвороби риб, опис яких наведено нижче.

1. Лексеми на позначення **інфекційних хвороб,** збудниками яких є бактерії, грибки, віруси і одноклітинні водорості. Серед них виділяємо терміноодиниці, які репрезентують: 1.1. **Бактеріальні хвороби риб**, як от: **вібріоз** (лат. vibriosis) – інфекційне захворювання, спричинене різними видами бактерій роду *Vibrio (*> лат. vibrare – коливатися, тремтіти, вібрувати). Етимологія назви даного виду бактерій пов'язана з їхньою характерною поведінкою – інтенсивною вібрацією, що забезпечується роботою джгутика [28, с. 355].

У досліджуваній терміносистемі виявлено наявність епонімічних найменувань, які тісно пов'язані з іменем першовідкривача того чи іншого збудника захворювання. Зокрема, епонім **єрсиніоз** (лат. yersiniosis) позначає захворювання риб, викликане бактеріями роду *Yersinia pestis*. Цей рід бактерій був названий на честь Александра Еміля Жана Йєрсена, швейцарсько-французького бактеріолога, який у 1894 році відкрив бактерію, що спричиняє бубонну чуму [28, с. 353-355; 33, с. 107]. Епонімічна назва захворювання, як от **риккетсіоз** (лат. rickettsiosis < від назви роду бактерій *Rickettsia)*, етимологічно пов'язана з іменем американського першовідкривача Говарда Тейлора Ріккетса [2, с. 290]. У «Кодексі здоров'я водних тварин» поняття «риккетсіоз морських вушок» стосується специфічної бактеріальної хвороби молюсків роду *Haliotis* (морські вушка), яке також відоме як «синдром всихання». Хворобу викликає внутрішньоклітинна бактерія *Xenohaliotis californiensis* (> грец. xenos – чужий, > грец. hals – сіль, море, морська вода та грец. ous – вухо). Видовий епітет «californiensis» вказує на узбережжя Каліфорнії, як місце першого вивчення та поширення. Оскільки збудник вражає травний тракт молюска, що спричиняє дисфункцію засвоєння їжі та «всихання» тіла. Звідси, очевидно, і виникла вторинна номінація як «синдром всихання» [27, S. 11].

Аналіз терміноодиниць іхтіопатології дозволяє зробити висновки про наявність **синонімів**, які, як вважає Дмитрух М. В., «виконують функцію заміщення й уточнення, урізноманітнюють процес сприйняття наукового тексту та сприяють розвитку лексико-семантичних відношень усередині системи» [36, с. 19]. Однак, на думку І. Кочан, «синоніми в термінології – явище неоднорідне. У межах наукового стилю мови – синоніми небажані, навіть шкідливі, бо руйнують термін як дефінітивну одиницю системи» [37, с. 19]. Явище синонімії простежуємо на прикладі терміноодиниці **фурункульоз** лососевих (> лат. furunculosis salmonidae > лат. furunculus – фурункул), синонім: **аеромоноз**. Дана номінативна одиниця позначає бактеріальне захворювання риб, що характеризується утворенням на тілі, в м'язах, внутрішніх органах та під шкірою гнійних запалень, абсцесів, схожих на фурункули. Синонімічна назва **аеромоноз** виникла від збудника хвороби – бактерії *Aeromonas salmonicida*, маленької, із заокругленими кінцями, нерухомої, грамнегативної палички [31, с. 672; 2, с. 351; 28, с. 361]. Наявність синонімії підтверджує лексема **флексибактеріоз,** син**. колумнаріоз (**лат. flexibacteriosis > лат. flexo – згинаю, вигинаю та грец. bakterion – паличка). Мотивуючою основою номінації захворювання стала, очевидно, морфологія бактерій: довгі тонкі палички, які під час руху можуть викривлятися або згинатися. Раніше збудник належав до роду *Flexibacter*. Однак, сучасна наукова література констатує, що збудником цього захворювання є *Flavobacterium columnare* [28, с. 345]. Звідси, очевидно, виникла синонімічна назва **колумна-**

ріоз (лат. columnariosis > лат. columna – стовп, колона) – бактеріальне захворювання риб, що уражає шкіру, зябра та плавці. Під мікроскопом ці бактерії утворюють колонії характерного яскраво-жовтого пігменту (лат. flavus – жовтий) та збираються у великі скупчення, що нагадують маленькі стовпчики [28, с. 346].

У сучасній терміносистемі іхтіопатології також спостерігається тенденція до синонімії між народними назвами та науковими термінами. Зокрема, наукова назва на позначення флексибактеріозу також виступає у науковій літературі під вернакулярними назвами, як «стовпчикова хвороба», «колумнаріс хвороба» або «сіре сідло». Причиною вторинної номінації захворювання, очевидно, стали симптоми у вигляді сіруватих некротичних плям у ділянці спинного плавника, які у процесі розвитку хвороби збільшуються, зливаються і утворюють пояс навколо тіла риби [2, с. 313; 3, с. 128]. Явище синонімії простежуємо на прикладі номінативної одиниці, як **аеромоноз** коропових**,** син. **геморагічна септицемія** (лат. aeromonosis Cyprini/лат. septicaemia haemorrhagica Cyprinorum > від назви бактерії лат. *Aeromonas hydrophila*). Це бактеріальне захворювання супроводжується появою геморагічних виразок. Саме цей характерний симптом ліг в основу вернакулярної назви хвороби – «краснуха». А здатність бактерій виробляти у процесі ферментації вуглеводів вуглекислий газ, ймовірно, став мотивуючою причиною вторинної номінації цього захворювання, як «інфекційна черевна водянка». Адже, іноді у хворих риб спостерігається здуття черевця [2, с. 180; 31, с. 661]. Етимологічний аналіз дозволяє констатувати, що родова назва *Aeromonas* містить грецькі терміноелементи, що вказують на здатність бактерії жити в кисневому середовищі (> грец. aer – повітря та грец. monas – одиниця). Видова назва *hydrophila* (> грец. hydor – вода та грец. phileo – люблю) вказує на середовище існування цього збудника. Варто зазначити, що в біологічній термінології грецький корінь «monas» використовували для опису мікроскопічних одноклітинних організмів [28, с. 361, с. 274; 27, S. 10].

У аналізованому розділі варті уваги номени на позначення ентеробактерійних захворювань гідробіонтів. Серед них: хвороби, що викликаються ентеробактеріями, як от: лексема **едвардсієльоз** (лат. edwarsiellosis) позначає захворювання риб, викликане бактеріями роду *Edwardsiella*. Ця епонімічна назва тісно пов'язана з іменем американського бактеріолога Філіпа Райвена Едвардса, який зробив значний внесок у вивчення родини *Enterobacteriaceae*, до якої належить цей рід [28, с. 351-352]. Терміноодиниця **стрептококоз** (лат. streptococosis) вказує на патологію прісноводних та морських риб, яка викликається грампозитивними штамами коків, що віднесені до роду *Streptococcus* [3, с. 140]. Грецькі корені streptos – кільчастий та coccos – кісточка плоду, зерно вказують на морфологічні особливості збудника, а саме на його кулясту форму [32, с. 334; 26, с. 84; 3, с. 140; 2, с. 315; 32, с. 338]. Етимологія терміна **мікобактеріоз** (лат. mycobacteriosis) розкриває природу самого збудника *Mycobacterium marinum* (> грец. mykes – гриб та грец. bakterion – паличка). При певному типі культивування деякі види мікобактерій утворюють наліт у вигляді цвілі або міцелію, що нагадує грибницю. Номен мікобактеріоз вказує на інфекційне захворювання багатьох прісноводних, морських та акваріумних риб. На думку Гаєвської А.В., «цей термін невдало використовують як синонім до «туберкульозу риб» [2, с. 213]. Вперше назву *Mycobacterium* запропонував німецький ботанік Рудольф Леман у 1896 році, коли помітив схожість бактерій туберкульозу з променистими грибами [32, с. 433]. Мікобактеріоз коропа, інфікованого під час потрапляння мокрот хворих на туберкульоз людей у водойму, вперше було описано у 1897 році [3, с. 139].

1.2. Серед аналізованого корпусу терміноодиниць виділяємо також номени на позначення **мікозів** (лат. mycosis > грец. myces – гриб + суфікс -osis, який позначає патологічні процеси незапального характеру) – загальна назва грибкових захворювань риб, як от: **бранхіомікоз** (лат. branchiomycosis > грец. branchia – зябра + грец. myces – гриб + суфікс -osis) – грибкова інфекція зябер, збудниками якої є гриби роду *Branchiomyces.* Грецькі терміноелементи чітко вказують на етіологію та локазацію патології: грибки вражають зябра риб, спричиняючи їхнє пошкодження та порушення функцій. Це захворювання також фігурує у науковій працях під вернакулярною назвою «зяброва гниль» [31, с. 674-675]. Терміноодиниця **кандидомікоз** (лат. candidomycosis) позначає грибкову інфекцію, спричинену грибами роду *Candida*, які можуть вражати різні органи та тканини риб. Назва роду *Candida* має латинське коріння: вона походить від прикметника candidus – білий, що безпосередньо вказує на характерне забарвлення колоній цих мікроорганізмів [28, с. 390] Лексема **сапролегніоз (**лат. saprolegniosis) також етимологічно пов'язана з родовою назвою гриба *Saprolegnia* (грец. sapros – гнилий та грец. legnon – край) та позначає патологію, що характеризується появою ватоподібних нальотів на шкірі, плавцях

та зябрах риб. Наукова назва **іхтіофоноз** (лат. ichthyophonosis) на позначення системного грибкового захворювання морських та прісноводних риб також бере початок від найменування роду паразита *Ichthyophonus* (> грец. ichthys – риба та > грец. phoneo – вбиваю) [28, с. 395].

1.3. Окрему підгрупу інфекційних хвороб риб складають терміноодиниці на позначення **вірусних** патологій. Дослідження біологічної природи вірусів риб дало можливість науковцям класифікувати та систематизувати збудників за різними тематичними групами, як от: **Аденовіруси** (лат. Adenoviridae > грец. aden – залоза). Вперше виділені 1953 р. з аденоїдів (звідси назва) [38]. Назва **Рабдовіруси** (лат. Rabdoviridae) походить від давньогрецького слова rhabdos – стрижень, вказуючи на форму вірусних частинок [2, с. 282; 32, с. 531, 30]. Номінативна одиниця **Іридовіруси** (лат. Iridoviridae) етимологічно пов'язана з іменем грецької богині веселки – Ірідою (Iris), яка була уособленням веселки. Цю назву було обрано через фізичне явище у вигляді «веселкового» переливу, що спостерігається на поверхні внутрішніх органів або на тілі інфікованої особини [2, с. 150; 30]. Назва родини **Герпесвіруси** (лат. Herpesviridae > грец. herpo – повзаю) позначає поширення шкірних уражень у вигляді пухирів [2, с. 86; 32, с. 566; 35, с. 214]. Специфічна етимологія характерна для лексеми **Реовіруси** (лат. Reoviridae), яка відрізняється від більшості інших назв вірусів. Корінь **рео-** – це абревіатура, побудована на словах, що мають латинське (respiratorius – дихальний) та грецьке (*enteron* – кишка, нутрощі та *orphanos* – осиротілий) коріння. У іхтіопатології реовіруси часто вражають зябра, які є органом дихання у риб та призводять до порушення газообміну, викликаючи крововиливи. Віруси можуть локалізуватися в травному тракті риб, викликаючи ентерити та некрози внутрішніх органів. Грецький прикметник orphanos вказує на здатність вірусів перебувати у прихованому стані, які, при виникненні стресу спричиняють масову загибель риби. Назва була запропонована вірусологом Альбертом Себіном у 1959 році [2, с. 288; 32, с. 485; 3, с. 101]. Звернімо увагу на кінцевий словотворчий елемент **-viridae,** який у латинських найменуваннях вказує на біологічну родину вірусів, а латинський корінь **vir-** (> лат. virus – отрута, слиз, токсична рідина) вживається для позначення родів.

До корпусу номінативних одиниць на позначення вірусної іхтіопатології належить багатослівний термін **вірусна геморагічна септицемія** (лат. septicaemia haemorrhagica viralis) що позначає гостру контагіозну хворобу райдужної форелі і характеризується септицемією та явищами геморагічного діатезу. Термін увійшов у широкий медичний обіг у середині XIX століття завдяки французькому лікареві П'єру Адріану Піоні, який використовував його для опису системного зараження крові [33, с. 669; 27, S. 10]. Етимологія терміна **септицемія** (лат. septicaemia > грец. septicos – той, що спричиняє гниття та > грец. haima – кров) вказує на наявність патогенних мікроорганізмів і токсинів у крові [2, с. 298-299]. Мотивуючою основою наукової назви герпевірусного захворювання риб, як **папільозна епітеліома** (лат. epithelioma papilosum) є поєднання латинських та давньогрецьких коренів, які описують як зовнішній вигляд, так і біологічну природу новоутворення. Для номінації заразного захворювання коропових риб вірусної природи, збудника якого віднесено до герпевірусів (*Herpesvirus cyprini, syn. Cyprinid herpesvirus 1*) використано латинські та грецькі терміноелементи, як от: > лат. papilla – сосок; > грец. epi- – на, над; > грец. thele – сосок; > грец. суфікс -oma – вказує на наявність пухлини, новоутворення [28, с. 219-220]. Ця патологія риб століттями була відома як «віспа коропа», або «рибяча віспа» [3, с. 114].

Наукова назва **лімфоцистоз** (лат. lymphocystosis) також підтверджує грецьке походження. Зокрема, терміноелементи lympha – прозора рідина та cystis – міхур відображають характерні симптоми захворювання: утворення кіст і пухлиноподібних вузликів на шкірі та плавцях риб [2, с. 200-201; 28, с. 203].

2. Нечисельну групу складають лексеми на позначення **незаразних** хвороб риб, які виникають під впливом механічних, фізичних і хімічних чинників зовнішнього середовища. Серед них виокремлюємо найменування **хвороб, що викликані порушенням умов вирощування,** як от: **бранхіонекроз** (лат. branchionecrosis > грец. branchia – зябра + грец. necros – мертвий + грец.-osis). Грецькі афікси чітко вказують на локалізацію патології незаразної етіології, а саме на відмирання тканин зябер у риб. На позначення дегенеративного ураження нирок у риб, не пов'язаного із запаленням, вказує лексема **нефроз** (лат. nephrosis > грец. nephros – нирка + грец.-osis), що у своєму складі містить грецькі словотворчі елементи [2, с. 233; 3, с. 245]. Серед найменувань **хвороб аліментарної природи** виокремлюємо **гіповітаміноз** (лат. hypovitaminosis > грец. hypo – під, знизу, нижче норми + лат. vitaminum – вітамін) – захворювання, спричинене недостатністю вітамінів або порушенні їх засвоєння (пор.: авітаміноз (лат. avitaminosis > грец.

а- – відсутність чогось, нестача, заперечення + лат. vitaminum – вітамін). До аналізованої групи зараховуємо складний однослівний термін **мікотоксикоз** (лат. mycotoxicosis > грец. mykes – гриб + грец. toxicos – отруйний). Ця терміноодиниця позначає захворювання риб, що виникає внаслідок потрапляння в їхній організм мікотоксинів. Ці токсини можуть потрапляти до риб через корм, воду або безпосередньо через ураження грибами [3, с. 253].

Отже, лексико-семантичний аналіз досліджуваної термінолексики дозволяє зробити висновки, що в основі номінації захворювань риб, спричинених бактерійною, грибковою та вірусною інвазіями найчастіше є родова (рідше видова) назва збудника. Етимологічний екскурс підтверджує, що словотворчі елементи грецького, рідше латинського походження є основою інформаційної ємкості у номінації родової назви збудників захворювань. Ці терміноелементи відображають морфологічну особливість патогенів, їхню поведінку, характерні асоціативні ознаки, локалізацію в органах, симптоми захворювань, які викликають ці паразити тощо. Серед досліджуваної термінолексики, виявлено терміни-епоніми, назви яких тісно пов'язані з іменем першовідкривача того чи іншого збудника захворювання. У сучасній терміносистемі іхтіопатології також спостерігається тенденція до синонімії між науковими термінами та вернакулярними (народними) назвами**.** Аналіз використаних джерел дозволив виявити певні мовні розбіжності у номінації терміноодиниць іхтіопатології у підручниках, спеціальних словниках і наукових працях, що зумовлює необхідність уніфікації професійної мови для фахівців-іхтіопатологів, викладачів та перекладачів наукових текстів. Вважаємо, що подальші лінгвістичні дослідження в цій царині мають бути спрямовані на впорядкування синонімічних рядів та розробку тримовних (латинсько-англійсько-українських) тлумачних словників іхтіопатологічних термінів для гармонізації вітчизняних та світових стандартів діагностики. У подальших дослідженнях вважаємо за доцільне сфокусувати увагу на вивченні термінології іхтіопатології, яка входить в поняття «Інвазійні хвороби риб».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кочан І. Синтагматика та парадигматика термінів з міжнародними компонентами як фактор їх системності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. Проблеми української термінології.* 2005. № 538. С. 3–10. URL: https://ena.lpnu.ua/bitstreams/0996cb6a-5461-4064-8708-d7f971246152/download (дата звернення: 23.06.2026).

2. Гаєвська А.В. Паразитологія та патологія риб: Енциклопедичний словник-довідник. Київ : Наукова думка, 2004. 365 с.

3. Вовк Н. І., Божик В. Й. Іхтіопатологія : підручник. Київ : Агроосвіта, 2014. 308 с.

4. Мовчан Ю.В. Риби України (таксономія, номенклатура, зауваження). *Збірник праць Зоологічного музею.* 2008–2009. Вип. 40. С. 47-86. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/30367 (дата звернення: 24.06.2026).

5. Roelcke T. Fachsprachen. Berlin : Erich Schmidt Verlag GmbH, 2005. 250 s.

6. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1985. 307 s.

7. Kendig C., Witteveen J. The history and philosophy of taxonomy as an information science. *History and Philosophy of the Life Sciences*. 2020, № 42 (40). DOI: 10.1007/s40656-020-00337-8 (дата звернення 24.06.2026).

8. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу : монографія. Вінниця : Нова Книга, 2013. 448 с.

9. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти : монографія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2000. 218 с.

10. Українська реальність крізь призму терміна : монографія / З. Й. Куньч та ін. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2019. 232 с.

11. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 159 с.

12. Литвин О. Г. Становлення української машинобудівної термінології : дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2000. 404 с.

13. Куньч З. Й. Українська риторична термінологія: історія і сучасність : монографія. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2006. 216 с.

14. Jóźwikiewicz P. Terms of Greek and Latin Origin in Ukrainian Mycological Vocabulary. *Linguistic Studies.* 2018. Vol. 36. P. 129-135. DOI: 10.31558/1815-3070.2018.36.20 (дата звернення: 23.06.2026).

15. Телеки М. М. Номенклатурні найменування мікроорганізмів як репрезентація термінологічної інформації. *Нова філологія*. 2021. № 82. С. 286-291. DOI: 10.26661/2414-1135-2021-82-46 (дата звернення: 24.06.2026).

16. Марія Телеки, Валентина Синиця. Інформаційна ємкість термінів на позначення кишкових інвазійних хвороб. *Грааль науки*. 2021 № 4. DOI: 10.36074/grail-of-science.07.05.2021.062 (дата звернення: 24.06.2026).

17. Швець Н.В Мотиваційна основа іхтіонімів в англійській, французькій та українській мовах: дис. … канд. філол. наук: 10.02.17 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2016. 207 с.

18. Марега Ю. А. Передумови формування української іхтіологічної лексики. *Термінологічний вісник*. 2015. Вип. 3(2). С. 102-109. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000905364 (дата звернення: 25.06.2026).

19. Зуєнко Н. О. Лексичні прийоми перекладу термінології рибництва та аквакультури (на матеріалі англійської та німецької мов). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія.* 2016. № 20. Т. 2. С. 130-132.

20. Термінологічний словник з патофізіології тварин / Мазуркевич А.Й. та ін. ; Київ : НУБіП України. 2023. 154 с. URL: https://dglib.nubip.edu.ua/server/api/core/bitstreams/93581ed6-f925-4bb8-93c4-ba9f6c48a5d7/content (дата звернення: 25.06.2026).

21. Словник іншомовних слів: веб-сайт. URL: https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=17955&action=show (дата звернення 29.04.2026).

22. Пономар С.І., Боньковська С.Г., Боньковський О.А. Словник паразитологічних ветеринарних термінів українською, англійською, німецькою та латинською мовами. Київ, 2010. 44 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/9589/3/Slovnyk_parazytoloh.pdf (дата звернення: 24.06.2026).

23. Термінологічний словник з паразитології / Л. І. Шендрик та ін. Житомир : Полісся, 2017. 87 с. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/8413/1/Terminologichnij_Slovnik_Parasitologii_2017.pdf (дата звернення: 24.06.2026).

24. Walde A., Hofmann J. B. Lateinisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg : Carl Winter, 1938–1954. Bd. 1 : A – L. 872 s. Bd. 2 : M – Z. 851 s.

25. Henderson W. D. A Dictionary of Scientific Terms. London : Oliver and Boyd, 1920. 354 p. URL: https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.205149 (дата звернення: 24.06.2026).

26. Паночіні С. Словник біологічної термінології. Харків, 1931. 89 с. URL: https://archive.org/details/slovnik14 (дата звернення: 24.06.2026).

27. Aquatic Animal Health Code. Section 7-11. Twenty-sixth Edition. Paris : World Organisation for Animal Health. 2024. 356 p. URL: https://rr-europe.woah.org/en/news/new-aquatic-code-available-for-download-in-pdf/ (дата звернення 24.06.2026 р.).

28. Fish Pathology / edited by Ronald J. Roberts. Oxford : Wiley-Blackwell, 2012. 590 p. URL:https://www.researchgate.net/profile/Zahoor_Mushtaq/post/Which_book_will_be_a_best_option_for_a_Fish_Health_Specialist/attachment/5b538157b53d2f89289b23b4/AS%3A650904990658560%401532199251505/download/Fish+pathology+RJ+Roberts.pdf (дата звернення: 24.06.2026 р.)

29. Ferguson H. W. Systemic Pathology of Fish : A Text and Atlas of Normal Tissues in Teleosts and their Responses in Disease. Second Edition. London : Scotian Press, 2006. 367 p. URL: https://archive.org/details/systemicpatholog0000ferg (дата звернення: 24.06.2026 р.).

30. International Committee on Taxonomy of Viruses : official Taxonomic Resources 2025- 2026: веб-сайт. URL: https://ictv.global/ (дата звернення: 24.06.2026 р.).

31. Каришева А. Ф. Спеціальна епізоотологія : підручник. Київ : Вища освіта. 2002. 703 с. URL: http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Karisheva-Spets.epizootologiya.pdf (дата звернення: 24.06.2026).

32. Медична мікробіологія, вірусологія та імунологія : підручник / за ред. В. П. Широбокова. Вінниця : Нова Книга. 2021. 920 с.

33. Інфекційні хвороби : підручник / О. А. Голубовська та ін. ; за ред. О.А. Голубовської. Київ : Медицина. 2022. 464 с.

34. Edward J. Noga. Fish disease. Diagnosis and Treatment. Ames, Iowa : Wiley-Blackwell, 2010. 536 p. URL: https://archive.org/details/fishdiseasediagn0000noga (дата звернення: 24.06.2026).

35. Beswick T.S. The Origin and the Use of the Word Herpes. *Medical History*. 1962. Vol. 6 (3). P. 214–232. DOI: 10.1017/S002572730002737X (дата звернення: 24.06.2026).

36. Дмитрук М.В. Формування української ветеринарної лексики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2001. 23 с.

37. Кочан І. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. Проблеми української термінології.* 2008. № 620. С. 14–19. URL: https://vlp.com.ua/files/03_38.pdf (дата звернення: 24.06.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 29.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

РОЗДІЛ 5
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81.24
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.16

ФОНОВІ ЗНАННЯ ЯК НЕОБХІДНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

BACKGROUND KNOWLEDGE AS A KEY COMPONENT IN DEVELOPING FOREIGN-LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN TECHNICAL STUDENTS

Колесник Г.О.,
orcid.org/0000-0003-1912-1649
старший викладач кафедри іноземних мов технічного спрямування
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті розглядається роль фонових знань як ключового чинника формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. Обґрунтовано, що ефективна професійна комунікація іноземною мовою потребує не лише лінгвістичних знань, зокрема граматики, лексики та вимови, а й сформованої системи загальнонаукових, професійних і соціокультурних фонових знань. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації інженерно-технічних професій іншомовна компетентність розглядається як невід'ємна складова професійного профілю майбутнього фахівця.

Особливу увагу приділено специфіці технічної освіти, де розуміння фахових текстів, технічної документації та наукових публікацій, а також участь у міжнародній академічній і професійній комунікації значною мірою залежать від когнітивної підготовленості студентів і наявності в них попередніх предметних знань. У статті проаналізовано вітчизняні та зарубіжні наукові підходи до трактування поняття фонових знань та з'ясовано їхні функції у процесі навчання іноземної мови, зокрема роль у сприйнятті, інтерпретації й продукуванні професійно орієнтованого дискурсу.

Автор наголошує на важливості інтеграції професійно орієнтованого змісту, автентичних матеріалів та міждисциплінарних завдань у процес навчання іноземної мови студентів технічних спеціальностей. Доведено, що системний розвиток фонових знань не лише підвищує навчальну мотивацію та автономність студентів, а й сприяє формуванню навичок критичного мислення, підтримує професійну мобільність і підвищує конкурентоспроможність випускників на сучасному ринку праці.

У підсумку очевидно, що послідовне й цілеспрямоване формування фонових знань неможливе без глибокого переосмислення змісту освіти: йдеться не лише про оновлення навчальних програм, а й про їх адаптацію до сучасних вимог, інтеграцію різних галузей знань і налагодження тіснішої міждисциплінарної співпраці. Водночас важливо підвищувати рівень професійної підготовки викладачів іноземних мов, розвивати їхню методичну гнучкість, здатність працювати в динамічному освітньому середовищі та впроваджувати інноваційні підходи до навчання.

Ключові слова: фонові знання, іншомовна комунікативна компетентність, студенти технічних спеціальностей, професійна комунікація, ринок праці.

The article examines the role of background knowledge as a key factor in the formation of foreign language communicative competence of students majoring in technical fields. The study substantiates that effective professional communication in a foreign language requires not only linguistic knowledge, such as grammar, vocabulary, and pronunciation, but also a well-developed system of general scientific, professional, and socio-cultural background knowledge. In the context of globalization and the internationalization of engineering and technical professions, foreign language competence is viewed as an essential component of a future specialist's professional profile.

Particular attention is paid to the specifics of technical education, where comprehension of specialized texts, technical documentation, and research publications, as well as participation in international academic and professional communication, depend largely on students' cognitive preparedness and prior subject knowledge. The paper analyzes Ukrainian and foreign scholarly approaches to defining background knowledge and clarifies its functions in the process of foreign language learning, including its role in comprehension, interpretation, and production of professionally oriented discourse.

The author emphasizes the importance of integrating professionally oriented content, authentic materials, and interdisciplinary tasks into foreign language instruction for technical students. Such integration facilitates the activation and expansion of background knowledge and ensures closer alignment between language learning and future professional activities. It is argued that the systematic development of background knowledge not only enhances students' motivation and learning autonomy, but also contributes to the formation of critical thinking skills, supports professional mobility, and

increases graduates' competitiveness in the modern labor market. The findings of the study may be useful for foreign language teachers in technical higher education institutions and for curriculum designers seeking to improve the effectiveness of professionally oriented language training.

Key words: background knowledge, foreign language communicative competence, technical students, professional communication, labor market.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується активними процесами глобалізації, інтернаціоналізації освіти та інтеграції національних економік у світовий простір. У цих умовах підготовка конкурентоспроможної молоді, здатної ефективно функціонувати на міжнародному ринку праці, стає одним із пріоритетних завдань вищої освіти. Особливої актуальності ця проблема набуває у сфері технічної освіти, де іноземна мова дедалі частіше виступає засобом професійної діяльності, наукової комунікації та міжкультурної взаємодії.

Разом із тим практика навчання іноземних мов у закладах вищої технічної освіти свідчить, що студенти, володіючи певним обсягом лексико-граматичних знань, часто відчувають труднощі у процесі іншомовного професійного спілкування. Це проявляється у фрагментарному розумінні технічних текстів, невпевненості під час участі у професійних дискусіях, труднощах у презентації результатів фахової діяльності іноземною мовою. Однією з причин такої ситуації є недостатній рівень сформованості фонових знань, які забезпечують когнітивну основу комунікативної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема іншомовної комунікативної компетентності широко представлена у працях українських та зарубіжних учених. У наукових дослідженнях підкреслюється її багатокомпонентний характер та необхідність інтеграції мовної, соціокультурної й професійної підготовки. Водночас у працях зарубіжних авторів значна увага приділяється ролі фонових знань у процесі сприйняття та інтерпретації іншомовної інформації. Фонові знання як предмет вивчення привернули увагу лінгвістів лише у 70-х роках XX століття, а в сучасних дослідженнях проводиться вивчення цього питання в різних аспектах:

– фонові знання розглядаються як сукупність уявлень, знань і досвіду, які людина використовує для розуміння нової інформації. У контексті навчання іноземної мови вони виступають необхідною умовою повноцінного розуміння текстів і мовленнєвих повідомлень. Фонові знання формують сприйняття повідомлення (логіка, гумор, емоційність, інтонації).

Без спільного фону зростає ризик непорозумінь навіть при ідеальному знанні мови. Фонові знання – це не лише "культурні факти", а й ментальні моделі, норми, стереотипи, досвід. [3]

– фонові знання аналізуються в аспекті їх застосування для забезпечення успішної міжнародної технічної комунікації, для чого потрібен професійний і культурний фон, розуміння контексту професійної діяльності і знання галузевих практик. [1; 5]

– фонові знання включають технічний контекст, який допомагає студентам розуміти реальні задачі професійної сфери. Вони формують професійне мислення іноземною мовою. [4]

– фонові знання допомагають створювати значення у реальних ситуаціях, оскільки без контексту мова втрачає сенс. [7; 8]

Попри численні дослідження, питання цілеспрямованого формування фонових знань у студентів технічних спеціальностей залишається недостатньо розробленим, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі фонових знань у формуванні іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей та визначення педагогічних умов і методичних підходів до їх розвитку в процесі професійно орієнтованого навчання іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Іншомовна комунікативна компетентність розглядається не лише як освітній результат, а як соціально значуща характеристика особистості молодого фахівця, що відображає здатність ефективно використовувати іноземну мову в різних сферах спілкування. В умовах сучасного ринку праці вона стає показником професійної готовності випускника до міжкультурної взаємодії, адаптації до нових професійних середовищ і безперервного навчання.

Для студентів технічних спеціальностей іншомовна комунікативна компетентність набуває прикладного характеру. Вона реалізується у здатності:

– інтерпретувати складні технічні тексти;

– брати участь у міжнародних проєктах;

– здійснювати професійне спілкування у віртуальних середовищах;

– представляти результати технічної діяльності іноземною мовою.

Формування такої компетентності неможливе без урахування когнітивних чинників, серед яких

особливе місце посідають фонові знання. Саме вони забезпечують змістовність іншомовного мовлення та адекватність його використання у професійному контексті.

Фонові знання (англ. background knowledge) визначаються як спільне знання реалій всіма учасниками процесу спілкування. Фонові знання виконують функцію когнітивного каркасу, на який спирається процес іншомовної комунікації. Вони дозволяють співвідносити нову інформацію з уже відомими поняттями, прогнозувати зміст повідомлення, інтерпретувати імпліцитну інформацію.

Б. Хаслет [10] розглядає чотири типи фонових знань, які забезпечують іншомовну комунікацію, а саме:

– універсальні знання (загальновідомі істини);

– регіональні знання, що мають зв'язок з цінностями рідної культури, природи, географії, тощо;

– знання про правила поведінки в різних комунікативних моделях;

– лінгвістичні знання (мовна компетенція)

Згідно цієї класифікації, фонові знання пронизують усі компоненти іншомовної комунікативної компетентності: мовний, мовленнєвий, соціокультурний та професійний. Вони сприяють розвитку умінь читання, аудіювання, говоріння та письма, забезпечуючи смислову цілісність мовлення. Для студентів технічних спеціальностей кожен із цих компонентів набуває специфічного змісту, зумовленого характером майбутньої професійної діяльності.

Мовний компонент передбачає знання лексики, граматики, фонетики, зокрема спеціалізованої технічної термінології. Однак сам по собі він не гарантує ефективної комунікації. Мовленнєвий компонент пов’язаний із умінням реалізувати мовні знання у практичній діяльності – читанні, аудіюванні, говорінні та письмі. Саме на цьому етапі особливо чітко проявляється роль фонових знань, які дозволяють студенту виходити за межі буквального розуміння тексту. Американський лінгвіст Роберт Ладо [9] відзначав важливість розуміння культури та мислення носіїв мови для ефективного вивчення іншої мови. Соціокультурний компонент іншомовної комунікативної компетентності охоплює знання норм і правил комунікації, притаманних іншомовному середовищу. Для технічних спеціальностей це включає також розуміння культури професійного спілкування, ділового етикету, особливостей міжособистісної взаємодії в міжнародних командах.

Фонові знання забезпечують усі зазначені компоненти, виконуючи інтегрувальну функцію. Вони надають смислової єдності іншомовному мовленню та сприяють його адекватності в конкретних професійних ситуаціях.

У технічній сфері значна частина змісту передається опосередковано, що зумовлює необхідність активного залучення професійних та загальнонаукових знань. Наприклад, під час читання англомовного технічного тексту студент повинен орієнтуватися у відповідній галузі знань, розуміти логіку опису процесів і термінологічну систему. За відсутності таких знань процес розуміння зводиться до буквального перекладу, що не забезпечує повноцінного засвоєння змісту.

З позицій когнітивної психології процес іншомовної комунікації розглядається як активна розумова діяльність, у межах якої нова інформація співвідноситься з уже наявними знаннями. Фонові знання у цьому процесі виконують роль когнітивних схем, що структурують сприйняття інформації.

Наприклад, під час слухання доповіді з інженерної тематики студент із сформованими фоновими знаннями здатний:

– швидше ідентифікувати ключові поняття;

– відокремлювати головну інформацію від другорядної;

– робити логічні висновки на основі почутого.

Натомість за відсутності відповідних фонових знань сприйняття іншомовного мовлення ускладнюється, що призводить до фрагментарного розуміння або втрати загального смислу повідомлення.

Таким чином, фонові знання виступають своєрідним когнітивним "каркасом", на який нанизується мовна інформація.

Вирішальну роль фонові знання відіграють під час роботи з технічними текстами. Наприклад, читання інструкції до програмного забезпечення передбачає розуміння логіки інтерфейсу, принципів роботи програмних модулів, стандартних команд. Без цих знань студент змушений перекладати текст буквально, не усвідомлюючи його функціонального призначення.

У процесі аудіювання фонові знання допомагають компенсувати мовні труднощі. Навіть якщо студент не розуміє окремих слів, він може здогадатися про зміст повідомлення, спираючись на знання теми, ситуації спілкування, професійного контексту.

Особливо важливою є роль фонових знань у професійному говорінні, де студент повинен не лише правильно будувати мовні конструкції, а й аргументовано висловлювати власну позицію, спираючись на фахові знання. У говорінні

фонові знання забезпечують змістовність висловлювання. Студент, який володіє фаховими знаннями, здатний аргументувати власну позицію, наводити приклади, відповідати на уточнювальні запитання, що є особливо важливим у професійних дискусіях.

Письмова іншомовна комунікація у технічній сфері (звіти, електронні листи, технічні описи) також потребує фонових знань щодо структури тексту, стилістичних норм та жанрових особливостей.

Сучасна іншомовна підготовка студентів технічних спеціальностей потребує переосмислення традиційних підходів, орієнтованих переважно на засвоєння мовної системи. В умовах компетентнісної парадигми освіти пріоритетом стає формування здатності використовувати іноземну мову як інструмент професійної діяльності та соціальної взаємодії.

Формування фонових знань у цьому процесі не може розглядатися як побічний результат навчання. Навпаки, воно має стати свідомо спроєктованою складовою освітнього процесу, інтегрованою у зміст, методи та форми навчання іноземної мови.

На основі аналізу теоретичних джерел та практичного досвіду викладання доцільно виокремити такі принципи формування фонових знань у студентів технічних спеціальностей:

1. Принцип професійної релевантності, який передбачає добір навчального матеріалу відповідно до майбутньої професійної діяльності студентів.

2. Принцип міждисциплінарної інтеграції, що забезпечує поєднання іншомовної підготовки з фаховими дисциплінами.

3. Принцип автентичності, орієнтований на використання реальних професійних матеріалів (статей, технічних звітів, відеопрезентацій).

4. Принцип активної когнітивної діяльності, який стимулює студентів до аналізу, порівняння, узагальнення та критичного мислення.

Одним із ефективних методичних прийомів формування фонових знань є моделювання професійних ситуацій іншомовного спілкування. Такі ситуації дозволяють студентам зануритися у контекст майбутньої професійної діяльності та застосувати як мовні, так і фахові знання. Прикладом може бути рольова гра "Міжнародна технічна нарада", у межах якої студенти виконують ролі інженерів, менеджерів проєктів, замовників. У процесі такої діяльності активізуються:

– професійні фонові знання;
– знання норм ділового спілкування;
– уміння аргументувати та переконувати.

Проєктна діяльність також є одним із найбільш ефективних засобів формування фонових знань. Вона дозволяє студентам працювати з реальними професійними проблемами, залучати різні джерела інформації та презентувати результати іншомовною мовою.

Наприклад, виконання проєкту "Розробка інженерного рішення для міжнародного замовника" сприяє одночасному розвитку мовних навичок і професійного мислення.

Цифрові платформи, онлайн-курси, професійні форуми та відеолекції іноземною мовою розширюють можливості формування фонових знань і сприяють розвитку навичок самостійного навчання.

Формування фонових знань позитивно впливає на мотивацію студентів до вивчення іноземної мови. Коли студенти усвідомлюють практичну цінність іншомовної підготовки для майбутньої кар'єри, їхня навчальна діяльність набуває особистісного сенсу.

Для молоді, орієнтованої на ринок праці, важливим є розуміння того, що іноземна мова є не абстрактним навчальним предметом, а інструментом професійного успіху. Фонові знання у цьому контексті виступають зв'язною ланкою між навчанням і майбутньою професійною діяльністю.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що фонові знання є ключовим чинником формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. Вони забезпечують когнітивну основу іншомовного мовлення, сприяють глибшому розумінню професійного контексту та підвищують ефективність міжкультурної взаємодії.

Формування фонових знань має здійснюватися цілеспрямовано, системно та інтегровано в навчальний процес. Реалізація запропонованих методичних підходів сприятиме підвищенню якості іншомовної підготовки студентської молоді та її конкурентоспроможності на сучасному ринку праці.

Системне формування фонових знань вимагає перегляду навчальних програм, підвищення міждисциплінарної координації та розвитку професійної компетентності викладачів іноземних мов. Особливої уваги потребує підготовка викладачів до роботи з професійно орієнтованим контентом та сучасними цифровими ресурсами.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою ефективності запропонованої методичної моделі та розробкою інструментів оцінювання рівня сформованості фонових знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондарчук О.В. Професійно орієнтоване навчання іноземної мови у закладах вищої технічної освіти. Молодь і ринок. 2021. № 5. С. 45–50.

2. Іванова О.П. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей. Педагогічні науки. 2019. № 3. С. 112–118.

3. Ковальчук Л.М. Фонові знання як чинник успішної міжкультурної комунікації. Вісник вищої школи. 2018. № 2. С. 67–73.

4. Петренко В. С. Іноземна мова у професійній підготовці майбутніх фахівців технічного профілю. Освіта і наука. 2020. № 4. С. 29–35.

5. Бех П.О., Биркун Л.В. Концепція викладання іноземних мов в Україні. Іноземні мови. 1996. № 2. С. 3-8.

6. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. 124 p.

7. Nunan D. Second Language Teaching and Learning. Boston: Heinle & Heinle, 1999. 312 p.

8. Snow M. Content-Based Instruction: Investigating the Effectiveness of Language Teaching Approaches. TESOL Quarterly. 2001. Vol. 35, No. 2. pp. 261–273.

9. Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers. University of Michigan Press, 1957. 141 p.

10. Haslett B. Communication, strategic action on context. L. Erlbaum Associates, 1987. 287 p.

Дата першого надходження статті до видання: 23.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 81'276:004.738.5
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.17

ЕКОЛОГІЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ: ОБҐРУНТУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПОЛЯ

ECOLOGY OF SPEECH COMMUNICATION IN THE DIGITAL SPACE: SUBSTANTIATING THE RESEARCH FIELD

Мельницький Є.О.,
orcid.org/0009-0005-1816-8842
аспірант кафедри прикладної лінгвістики
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Девіцька А.І.,
orcid.org/0000-0002-7575-5390
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

У цій статті обґрунтовано статус екології мовленнєвої комунікації в цифровому просторі як окремого об'єкта та самостійного напряму лінгвістичних досліджень. На основі екологічної парадигми в мовознавстві в дослідженні доведено, що цифрове комунікативне середовище функціонує як цілісна екосистема. Її сталість залежить від динамічної рівноваги між екологічними мовленнєвими практиками, що створюють комунікативний комфорт і кооперацію, та антиекологічними практиками, які цей баланс руйнують, зокрема мовленнєвою агресією, мовою ворожнечі, токсичністю, тролінгом і комунікативним шумом. Теоретичним підґрунтям цієї предметної області слугують три взаємодоповнювальні наукові традиції: фундаментальна екологія мови та еколінгвістика (від концепції Е. Гаугена до дискурс-аналізу А. Стіббе), медіаекологія (М. Маклюен, Н. Постман), а також інтернет-лінгвістика в поєднанні з аналізом комп'ютерно-опосередкованого дискурсу (Д. Крістал, С. Герінг). Окрему увагу приділено новітнім емпіричним дослідженням онлайн-токсичності, контрмовлення й цифрового добробуту, а також вітчизняним розвідкам з мовної екології та мережевої агресії. Аналіз фахової літератури засвідчує ключову теоретичну проблему: попри докладний опис мовної специфіки мережевого спілкування та алгоритмів виявлення токсичного контенту, у сучасному науковому дискурсі відсутня інтегративна еколого-аксіологічна модель, що дала б змогу цілісно оцінювати якість комунікативного середовища та його сталість. З огляду на це у статті визначено поняття екології мовленнєвої комунікації в цифровому просторі та окреслено два полюси її категорійного апарату: екологічний (комфорт, кооперація, гармонізувальне мовлення) й антиекологічний (агресія, токсичність, маніпуляція, шум). Крім того, сформульовано мету, об'єкт, предмет, завдання, гіпотезу, методологію, а також теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження. Запропонований підхід інтегрує розрізнені емпіричні дані в єдину ціннісно орієнтовану дослідницьку програму, що забезпечує системний аналіз, вимірювання та підвищення якості цифрової комунікації.

Ключові слова: еколінгвістика; екологія мовленнєвої комунікації; цифровий простір; мовленнєва агресія; токсичність; комунікативний комфорт; цифровий добробут.

The article substantiates the status of the ecology of speech communication in the digital space as a distinct object and an independent direction of linguistic research. Drawing on the ecological paradigm in linguistics, the study demonstrates that the digital communicative environment functions as an integral ecosystem. Its sustainability depends on a dynamic balance between ecological speech practices, which foster communicative comfort and cooperation, and anti-ecological practices, which destroy this balance – verbal aggression, hate speech, toxicity, trolling, and communicative noise. The theoretical foundation of this subject area comprises three complementary scholarly traditions: foundational language ecology and ecolinguistics (from E. Haugen's concept to A. Stibbe's discourse analysis), media ecology (M. McLuhan, N. Postman), and internet linguistics combined with computer-mediated discourse analysis (D. Crystal, S. Herring). Particular attention is paid to recent empirical research on online toxicity, counter-speech, and digital well-being, as well as to Ukrainian studies of language ecology and networked aggression. The analysis of the scholarly literature reveals a key theoretical problem: despite detailed descriptions of the linguistic specificity of networked communication and of algorithms for detecting toxic content, contemporary scholarship lacks an integrative ecological-axiological model that would make it possible to assess holistically the quality of the communicative environment and its sustainability. On this basis, the article defines the notion of the ecology of speech communication in the digital space and outlines the two poles of its conceptual apparatus: the ecological pole (comfort, cooperation, harmonizing speech) and the anti-ecological pole (aggression, toxicity, manipulation, noise). In addition, it formulates the aim, object, subject, tasks, hypothesis, and methodology, as well as the theoretical and practical significance of the doctoral study. The proposed approach integrates scattered empirical data into a single value-oriented research programme that ensures the systematic analysis, measurement, and enhancement of the quality of digital communication.

Key words: ecolinguistics; ecology of speech communication; digital space; verbal aggression; toxicity; communicative comfort; digital well-being.

Постановка проблеми. За останні два десятиліття цифрове середовище стало головним простором мовленнєвої взаємодії. Соціальні мережі, месенджери та платформи для спільної роботи перетворилися на звичне тло повсякденного спілкування. Ідеться не просто про зміну каналу. Змінюються самі умови, у яких народжується й поширюється висловлювання: його швидкість і охоплення, міра анонімності, здатність зберігатися та поєднувати різні семіотичні коди. Так цифровий вимір набув рис окремого комунікативного середовища з власними закономірностями й викликами.

Як і будь-яка екосистема, комунікативний простір може забруднюватися й занепадати. За всіх своїх можливостей для взаємодії цифрове середовище водночас породжує загрози для якості самого дискурсу. Йому дедалі більше шкодять мовленнєва агресія, кібербулінг і тролінг, цілеспрямована дезінформація та постійний комунікативний шум. Ці явища варто розглядати не як поодинокі випадки, а як самовідтворювані патерни: вони системно підривають і безпеку, і результативність спілкування, а водночас б'ють по психологічному добробуту учасників. Потреба осмислити таке «комунікативне забруднення» й знайти способи протидії йому і живить екологічний погляд на мову. У цій парадигмі цифровий простір постає як складна екосистема, життєздатність якої залежить від збереження рівноваги та сталості.

Саме цей ракурс і визначає актуальність дисертаційного дослідження *«Екологія мовленнєвої комунікації в цифровому просторі»*. Звернення до такої проблематики продиктоване не лише суспільним запитом на безпечне й взаємоповажне спілкування. Воно закриває й давню теоретичну прогалину, пропонуючи спільну систему координат, у якій розрізнені спостереження лінгвістів складаються в цілісне, ціннісно орієнтоване розуміння цифрового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Витоки екологічного підходу до мови традиційно пов'язують з Айнаром Гаугеном. У 1972 році він увів у обіг поняття «екології мови», визначивши її як вивчення взаємодії між мовною системою та її середовищем [1, с. 325]. Ця запозичена з біології метафора означала помітний концептуальний зсув: увага мовознавства перемістилася з абстрактної, вирваної з контексту системи на мову як живу, ситуативну практику, укорінену в соціальне й природне тло.

Інший, доповнювальний напрям запропонував Майкл Голлідей. Він показав, як сама мова вибудовує наше ставлення до світу, а вже цей світогляд здатен живити гармонійний розвиток або, навпаки, екологічну деградацію довкілля [2, с. 65]. З часом обидва імпульси викристалізувалися в окрему галузь, еколінгвістику. Її теоретичне ядро впорядкувала фундаментальна антологія А. Філла та П. Мюльгойзлера [3, с. 1], а також лінгвоекологічні студії самого П. Мюльгойзлера [4].

У межах цієї традиції окремо виділяють напрям, який називають *лінгвоекологією* (або екологією мовлення). Його увага перенесена з природного довкілля на «здоров'я» самого комунікативного простору: на культуру спілкування, на те, як мовленнєві практики псуються чи відновлюються. За такого погляду агресивне чи маніпулятивне висловлювання постає формою забруднення, а конструктивне й гармонійне спілкування стає цінним екологічним ресурсом. Так вимальовується виразний аксіологічний вимір із власною шкалою цінностей і антицінностей. Саме ця система координат є центральною для нашого дослідження.

В українському мовознавстві цей оцінний підхід розвивався під назвою *мовної екології* (або екології слова). Вагомий внесок у його становлення зробила Олександра Сербенська: вона запропонувала розуміти екологію мови значно ширше, ніж традиційну культуру мовлення. Разом із М. Білоус дослідниця уклала словник-довідник «Екологія українського слова», де суржик, недбалі запозичення та загальне огрублення спілкування прямо названо забрудненням мовного середовища [5, с. 17; 6, с. 7]. Алла Раду, зі свого боку, систематизувала завдання та специфіку мовної екології як цілісної екоцентричної парадигми [7, с. 191]. Цей вітчизняний доробок і слугує опорою для нашої дисертації.

Нині еколінгвістика швидко розширюється. Помітно вплинула на неї концепція А. Стіббе про «історії, якими ми живемо» [8, с. 19]: дослідник запропонував оцінювати дискурс, відносячи його (з погляду певної екософії) до корисного, амбівалентного чи деструктивного, а згодом розгорнув цю ідею в теорію еконаративу [9]. Г. Пенц та А. Філл дають ґрунтовний огляд історії та сьогодення галузі [10, с. 232], тоді як «нова еколінгвістика» С. Каулі йде далі: переосмислює мову як ситуативну дію й прямо звертається до технологічно насичених середовищ [11, с. 405; 12, с. 109]. Масштаб напрацювань підсумовує «Routledge Handbook of Ecolinguistics» [13], а найновіші огляди фіксують різкий сплеск інтересу до екологічного дискурс-аналізу [14, с. 50]. Однак тут

виразно проступає парадокс: попри очевидну життєздатність парадигми, її інструментарій досі рідко застосовують до повсякденної цифрової комунікації.

Друге джерело для запропонованого поля, медіаекологія, вивчає, як комунікаційні технології формують середовища, а ті вже впливають на сприйняття, мислення й дискурс. Ще класичні праці М. Маклюена [15, с. 7] та Н. Постмана [16, с. 3] переконливо показали: медіум ніколи не буває нейтральним провідником, а працює як цілісний простір, здатний перебудувати сенсорну й соціальну рівновагу користувачів. Перенесена на сучасність, ця теза відкриває новий статус цифрових платформ: вони не пасивні носії мовлення, а радше активні екосистеми. Їхня внутрішня архітектура (алгоритмічне ранжування, віральність, заохочення стислості, анонімність) і вирішує, які моделі мовленнєвої поведінки візьмуть гору, а які поступово зійдуть нанівець.

Перше системне осмислення мовної специфіки цього середовища належить Девіду Крісталу. Він описав інтернет-комунікацію як новий різновид мовлення з власними регістрами й нормами [17, с. 26] і запропонував виокремити *інтернет-лінгвістику* в самостійну дисципліну [18, с. 1]. Паралельно Сьюзан Герінг розробила методологію *аналізу комп'ютерно-опосередкованого дискурсу* (CMDA) для емпіричного вивчення мережевої взаємодії, а згодом описала розвиток галузі як зміну кількох «хвиль»: від формальних описів мережевої мови до соціально орієнтованих студій ідентичності та спільнот і, зрештою, до новітніх критичних і мультимодальних підходів [19; 20]. Витворений так інструментарій і стає надійною опорою для нашого екологічного дослідження цифрового мовлення.

Емпіричних досліджень явищ, які потребують осмислення з позицій екології цифрового мовлення, нині стає дедалі більше. Систематичні огляди показують, що мережева мова ворожнечі перетворилася на всепроникну, структурно вкорінену рису соціальних платформ і найчастіше діє як дискурс проти осіб чи груп за ознаками раси, релігії, статі або сексуальної орієнтації [21]. Масштабні кросплатформні аналізи, своєю чергою, засвідчують надзвичайну стійкість токсичних патернів: вони не прив'язані до жодного окремого майданчика, а відтворюються в різних мережах і в різні періоди [22, с. 582]. Лінгвістично орієнтовані праці розкривають, якими мовними засобами реалізується ця токсичність: расистські епітети, дегуманізувальні метафори, негативні стереотипи [23, с. 79].

Показово, що ці явища дедалі частіше трактують саме як загрозу «здоров'ю» цифрових спільнот і психологічному добробуту користувачів. До того ж засоби протидії їм мають суто комунікативну природу. Наприклад, дослідження колективної громадянської модерації підтверджують дієвість стратегій контрмовлення (counter-speech): зусиллями звичайних користувачів вони помітно знижують рівень ненависті, токсичності чи екстремізму й натомість заохочують конструктивний обмін думками [24, с. 1]. Праці з цифрової регуляції емоцій показують прямий зв'язок між приборканням токсичної взаємодії, загальним онлайн-добробутом і плеканням увічливості в реальному часі [25, с. 1]. Загалом властива цій літературі лексика «здоров'я», «рівноваги», «сталості», «добробуту» суголосна екологічній рамці нашого дослідження.

Розробляють цю проблематику й в українському мовознавстві. М. Малишева запропонувала типологію мережевого дискурсу як різновиду електронного [26, с. 71] і зробила лінгвопрагматичний аналіз проявів вербальної агресії в ньому [27, с. 2]. Л. Швелідзе зіставила кооперативні й конфліктні комунікативні стратегії, окремо спинившись на тролінгу серед українсько- та англомовних користувачів соцмереж [28, с. 5]. Н. Кухар упорядкувала наявні підходи до вивчення вербальної агресії та мови ворожнечі в медійному просторі [29, с. 87]. Нарешті, Г. Мораращ простежила вплив інтернет-комунікації на мовну норму та загальну культуру українського мовлення [30]. Разом узяті, ці праці переконливо свідчать, що екологічний підхід доречний і для аналізу вітчизняного цифрового простору.

Попри значний доробок, наявні напрями досліджень лишаються роз'єднаними. Еколінгвістика й досі зосереджена переважно на природоохоронному дискурсі та збереженні зникаючих мов, а цифрове комунікативне середовище тримається на периферії її уваги. Інтернет-лінгвістика та CMDA дуже точно описують форми й функції онлайн-мовлення, але не дають йому виразного ціннісного, екологічного прочитання. Емпіричні студії токсичності успішно виявляють і класифікують шкідливий контент, проте їм бракує інтегративної лінгвістичної теорії, яка осмислила б комунікативний простір як цілісну екосистему. Отже, наразі гостро бракує об'єднавчої еколого-аксіологічної рамки для оцінювання *якості та сталості мовленнєвої комунікації в цифровому вимірі*. Розробка такої концептуальної бази і є головним завданням нашої дисертації.

Постановка завдання. Мета дисертаційного дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці методологічних засад екології мовленнєвої комунікації в цифровому просторі. Досягнення цієї мети передбачає опис ключових категорій дисципліни, виявлення чинників впливу на комунікативне середовище, а також розробку стратегій його подальшої реабілітації.

Об'єктом дослідження є мовленнєва комунікація в цифровому просторі, що реалізується як комп'ютерно-опосередкована взаємодія в соціальних мережах, месенджерах, просторах для коментування та на інших комунікативних платформах.

Предметом дослідження є екологічні параметри цифрової комунікації, зокрема мовні й прагматичні чинники, що визначають «здоров'я», комфорт і сталість комунікативного середовища, а також мовленнєві практики його забруднення або відновлення.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

– систематизувати екологічну парадигму в мовознавстві та суміжні галузі медіаекології й інтернет-лінгвістики й визначити їхню релевантність для цифрової комунікації;

– визначити поняття екології мовленнєвої комунікації в цифровому просторі та розробити його термінологічний апарат;

– побудувати типологію екологічних і антиекологічних явищ цифрової комунікації, протиставивши комунікативний комфорт і кооперацію мовленнєвій агресії, токсичності та комунікативному шуму;

– розробити методологію екологічного аналізу цифрового дискурсу, що поєднує якісний дискурс-аналіз із корпусними та комп'ютерними методами;

– окреслити стратегії комунікативної гігієни та «реабілітації», здатні посилити сталість цифрового комунікативного середовища.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що цифрове комунікативне середовище функціонує як цілісна екосистема. Її сталість залежить від динамічної рівноваги між екологічними мовленнєвими практиками, що забезпечують комунікативний комфорт і кооперацію, та антиекологічними явищами, які руйнують цей баланс. З огляду на це якість цифрової комунікації можна об'єктивно проаналізувати, виміряти та цілеспрямовано поліпшити за допомогою відповідних мовних засобів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження спирається на міждисциплінарний підхід. Його теоретичну основу становить поєднання екологічної парадигми в мовознавстві [1, с. 325; 3, с. 1; 8, с. 19] з концепціями медіаекології [15, с. 7; 16, с. 3] та інтернет-лінгвістики [18, с. 1]. Головним робочим інструментом є аналіз комп'ютерно-опосередкованого дискурсу [19; 20]; його доповнюють критичний дискурс-аналіз (щоб вловити маркери влади чи ідеології в токсичному спілкуванні) і методи лінгвістичної прагматики для вивчення кооперації, увічливості та агресії. Емпірична частина будується на поєднанні якісного дискурс-аналізу відібраних цифрових взаємодій із кількісним корпусним аналізом; де це доречно, залучається комп'ютерна класифікація токсичності й тональності в дусі сучасних масштабних підходів до онлайн-дискурсу [22, с. 582]. Таке поєднання методів дає змогу і глибоко тлумачити окремі висловлювання, і бачити стійкі повторювані патерни на рівні всього середовища.

На цій основі екологію мовленнєвої комунікації в цифровому просторі можна визначити як галузь еколінгвістики, яка розглядає цифрове комунікативне середовище як цілісну екосистему, вивчає чинники, що підтримують або підривають її «здоров'я», і мовні засоби збереження та відновлення рівноваги. Її засадничі категорії розходяться на два протилежні полюси. Екологічний полюс охоплює комунікативний комфорт, кооперацію, емпатію, увічливість і гармонізувальне мовлення, тобто ресурси, що роблять середовище життєздатним і сприятливим для взаємодії. Антиекологічний полюс об'єднує мовленнєву агресію, мову ворожнечі, токсичність, маніпуляцію та комунікативний шум, тобто форми системного «забруднення», яке виснажує цей простір. Проміжними, опосередкувальними поняттями тут є комунікативна ніша, комунікативна гігієна, сталість і цифровий добробут.

Запропонована модель формує цілісну дослідницьку програму, а не просто фіксує набір розрізнених спостережень. Вона дає змогу перечитати емпіричні дані про онлайн-токсичність [21; 22, с. 582; 23, с. 79] як прояви деградації середовища, а практики контрмовлення й регуляції емоцій [24, с. 1; 25, с. 1] трактує як інструменти його відновлення. Так обидва явища вкладаються в єдину оцінну шкалу комунікативних цінностей.

Наукова новизна дослідження в тому, що екологію мовленнєвої комунікації в цифровому просторі тут уперше концептуалізовано як цілісне предметне поле, розроблено її термінологічний апарат і вибудувано розгорнуту типологію екологічних та антиекологічних явищ цифрової взаємодії. **Теоретичне значення** роботи полягає

в розширенні екологічної парадигми на комп'ютерно-опосередковану комунікацію та в наведенні містків між еколінгвістикою, інтернет-лінгвістикою і студіями цифрової токсичності. **Практична цінність** результатів полягає в тому, що їх можна застосувати для формування засад комунікативної гігієни, для оновлення освітніх програм із медіаграмотності та культури мовлення, а також для вдосконалення політики модерації платформ і проєктування сталих комунікативних екосистем.

Висновки. Цифровізація спілкування витворила нове комунікативне середовище, яке може розвиватися гармонійно, а може й поступово занепадати. Екологічна парадигма в мовознавстві, медіаекологія та інтернет-лінгвістика разом дають надійне теоретичне підґрунтя для його вивчення, а сучасні емпіричні дослідження токсичності й цифрового добробуту забезпечують потрібну джерельну базу. Екологія мовленнєвої комунікації в цифровому вимірі зводить ці ресурси в єдине ціннісно орієнтоване поле, у якому якість і сталість онлайн-взаємодії постають не лише об'єктом опису, а й практичною метою. Подальші розвідки ми пов'язуємо із системним емпіричним аналізом екологічних і антиекологічних практик на різних платформах і в різних мовах, з удосконаленням способів вимірювати комунікативне «здоров'я» та з розробкою дієвих стратегій мовленнєвої гігієни для окремих користувачів, спільнот та інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Haugen E. The Ecology of Language. Stanford : Stanford University Press, 1972. 366 p.
2. Halliday M.A.K. New ways of meaning: The challenge to applied linguistics. *Thirty Years of Linguistic Evolution: Studies in Honour of René Dirven* / ed. by M. Pütz. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 1992. P. 59–95.
3. The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment / ed. by A. Fill, P. Mühlhäusler. London : Continuum, 2001. 305 p.
4. Mühlhäusler P. Linguistic Ecology: Language Change and Linguistic Imperialism in the Pacific Region. London : Routledge, 1996. 396 p.
5. Сербенська О. Сучасна українська термінографія і проблеми екології мови. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2002. № 453. С. 17–20.
6. Сербенська О.А., Білоус М.П. Екологія українського слова : практичний словничок-довідник. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 57 с.
7. Раду А. Мовна екологія: напрями та проблеми дослідження. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2013. Вип. 27. С. 191–195. DOI: 10.18372/2520-6818.27.7871.
8. Stibbe A. Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By. 2nd ed. London : Routledge, 2021. 247 p.
9. Stibbe A. Econarrative: Ethics, Ecology, and the Search for New Narratives to Live By. London : Bloomsbury, 2024. 288 p.
10. Penz H., Fill A. Ecolinguistics: History, today, and tomorrow. *Journal of World Languages*. 2022. Vol. 8. № 2. P. 232–253. DOI: 10.1515/jwl-2022-0008.
11. Cowley S.J. Ecolinguistics reunited: Rewilding the territory. *Journal of World Languages*. 2022. Vol. 7. № 3. P. 405–427. DOI: 10.1515/jwl-2021-0025.
12. Zheng D., Cowley S.J., Nuesser M. The new ecolinguistics: Learning as languaging with digital technologies. *Frontiers of Digital Education*. 2024. Vol. 1. № 1. P. 109–119. DOI: 10.1007/s44366-024-0026-7.
13. The Routledge Handbook of Ecolinguistics / ed. by A.F. Fill, H. Penz. New York : Routledge, 2018. 458 p.
14. Wan Abdul Halim W.F.S. A systematic literature review on ecological discourse analysis (2014–2023). *Journal of World Languages*. 2025. Vol. 11. № 1. P. 50–74. DOI: 10.1515/jwl-2024-0034.
15. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. New York : McGraw-Hill, 1964. 359 p.
16. Postman N. Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business. New York : Viking, 1985. 182 p.
17. Crystal D. Language and the Internet. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 318 p.
18. Crystal D. Internet Linguistics: A Student Guide. London : Routledge, 2011. 179 p.
19. Herring S.C. Computer-mediated discourse analysis: An approach to researching online behavior. *Designing for Virtual Communities in the Service of Learning* / eds. S.A. Barab, R. Kling, J.H. Gray. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. P. 338–376.
20. Herring S.C. The coevolution of computer-mediated communication and computer-mediated discourse analysis. *Analyzing Digital Discourse: New Insights and Future Directions* / eds. P. Bou-Franch, P. Garcés-Conejos Blitvich. Cham : Palgrave Macmillan, 2019. P. 25–67. DOI: 10.1007/978-3-319-92663-6_2.
21. Internet, social media and online hate speech. Systematic review / S.A. Castaño-Pulgarín et al. *Aggression and Violent Behavior*. 2021. Vol. 58. Art. 101608. DOI: 10.1016/j.avb.2021.101608.

22. Persistent interaction patterns across social media platforms and over time / M. Avalle et al. *Nature*. 2024. Vol. 628. P. 582–589. DOI: 10.1038/s41586-024-07229-y.

23. Guillén-Nieto V. Hate Speech: Linguistic Perspectives. Berlin ; Boston : De Gruyter Mouton, 2023. 190 p. DOI: 10.1515/9783110672619.

24. Collective moderation of hate, toxicity, and extremity in online discussions / J. Lasser et al. *PNAS Nexus*. 2025. Vol. 4. № 11. Art. pgaf369. DOI: 10.1093/pnasnexus/pgaf369.

25. Queuing for Civility: Regulating Emotions and Reducing Toxicity in Digital Discourse : preprint / A. Verma et al. arXiv, 2025. URL: https://arxiv.org/abs/2509.00696 (дата звернення: 11.07.2026).

26. Малишева М. Мережевий дискурс як різновид електронного дискурсу. *Вісник Одеського національного університету. Філологія*. 2022. Т. 27. Вип. 2(26). С. 68–74.

27. Малишева М.Г. Вербальна агресія в мережевому дискурсі: лінгвопрагматичний аспект : дис. … д-ра філософії : 035 Філологія ; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Одеса, 2024. 248 с.

28. Швелідзе Л.Д. Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української й англійської мов) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.17 ; Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2021. 240 с.

29. Кухар Н. Проблема вербальної агресії в сучасному мовознавчому дискурсі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2024. Вип. 39. С. 87–96. DOI: 10.31652/2521-1307-2024-39-08.

30. Мораараш Г.В. Вплив інтернет-дискурсу на формування мовної норми в сучасній українській мові. *Вісник гуманітарних наук*. 2024. № 2. DOI: 10.5281/zenodo.14565995.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 81’23:811.111’243(045)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.18

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ СПРИЙНЯТТЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

PSYCHOLINGUISTIC MECHANISMS OF PERCEIVING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Ходаковська О.О.,
orcid.org/0000-0002-2168-4558
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського

У статті розглянуто психолінгвістичні механізми сприйняття англійської мови як іноземної в умовах зростання її ролі у глобалізованому світі та підвищення вимог до точності й швидкості перцептивної обробки мовного сигналу. Показано, що сприйняття англійської мови, як правило, є багаторівневим і динамічним процесом, у якому взаємодіють фонетичні, лексичні, граматичні та когнітивні механізми. На основі аналізу сучасних філологічних досліджень було окреслено чинники, які суттєво ускладнюють сприйняття англійської мови для носіїв інших мов, зокрема специфічні фонетичні характеристики, полісемію, морфосинтаксичну варіативність та необхідність швидкого залучення контекстуальних підказок. У роботі було узагальнено та висвітлено наукові підходи, репрезентовані у низці сучасних психолінгвістичних моделей, які по-різному пояснюють роль мозкових структур, статистичного навчання, соціального досвіду та асоціативних зв’язків у формуванні стратегій сприйняття та обробки чужомовного мовлення. Особливу увагу в статті приділено впливу рідної мови, яка визначає характер перцептивних схем, темп обробки та типові мовні та мовленнєві помилки, а також модулює формування нових фонологічних, лексичних і граматичних категорій. Обґрунтовано необхідність систематизації психолінгвістичних процесів, що забезпечують ефективне сприйняття англійського мовлення, та інтеграції різних теоретичних підходів у комплексну модель. Запропоновано узагальнену уточнену модель перцепції, яка охоплює акустично-фонетичний, сегментаційний, лексичний, граматичний і когнітивний рівні та підкреслює їхню взаємодію в режимі реального часу. Було зроблено висновок про те, що сприйняття англійської мови як іноземної є системно організованим когнітивно-нейропсихологічним процесом, успішність якого залежить від узгодженості перцептивних механізмів, ступеня автоматизації та індивідуальних характеристик слухача. Отримані результати створюють теоретичне підґрунтя для подальших досліджень і можуть бути використані для розроблення методичних рекомендацій навчання англійської мови.

Ключові слова: перцепція; англійська мова як іноземна; мовна обробка; когнітивні ресурси; інтерференція рідної мови.

The article examines the psycholinguistic mechanisms underlying the perception of English as a foreign language in the context of its growing role in a globalized world and the increasing demands for accuracy and speed in processing spoken linguistic input. It demonstrates that the perception of English typically represents a multilayered and dynamic process in which phonetic, lexical, grammatical, and cognitive mechanisms interact in real time. Drawing on an analysis of contemporary philological and psycholinguistic research, the study identifies a range of factors that significantly complicate the perception of English for speakers of other languages, including specific phonetic features, polysemy, morphosyntactic variability, and the necessity of rapidly integrating contextual cues. The article synthesizes and highlights scientific approaches represented in several modern psycholinguistic models, which differently explain the roles of neural structures, statistical learning, social experience, and associative connections in shaping strategies for perceiving and processing foreign-language speech. Particular attention is devoted to the influence of the native language, which determines the nature of perceptual patterns, the pace of processing, and typical linguistic and speech errors, as well as modulates the formation of new phonological, lexical, and grammatical categories. The study substantiates the need to systematize the psycholinguistic processes that ensure effective perception of English speech and to integrate diverse theoretical approaches into a coherent explanatory framework. An updated integrated model is proposed, encompassing acoustic-phonetic, segmentation, lexical, grammatical, and cognitive levels and emphasizing their continuous interaction. It is concluded that the perception of English as a foreign language constitutes a systematically organized cognitive and neuropsychological process whose success depends on the coherence of perceptual mechanisms, the degree of automatization, and individual listener characteristics. The findings provide a theoretical foundation for further research and may be applied in the development of effective methods for teaching English.

Key words: perception; English as a foreign language; language processing; cognitive resources; native-language interference.

Постановка проблеми. Проблема ефективного сприйняття іноземної мови набуває особливої актуальності у сучасних умовах домінування англійської мови як *lingua franca.* Загальновідомо, що англійська мова забезпечує безліч аспектів міжнародної професійної, академічної та міжособистісної взаємодії, і тому це зумовлює зростання вимог до якості опанування мовою та до здатності користувачів швидко й точно інтерпретувати мовні сигнали в реальному часі. Зважаючи на це,

можна сказати, що перцепція англійської користувачем мови постає як складне, багаторівневе та динамічне явище, у якому взаємодіють як мовні (фонетичні, лексичні, граматичні) так і когнітивні механізми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники слушно вказують на те, що для носіїв інших мов сприйняття англійської ускладнюється низкою різнопланових чинників: від специфічних фонетичних характеристик (наприклад, редукції голосних, особливостей ритміко-інтонаційної організації) до високої полісемії, морфосинтаксичної варіативності та необхідності швидкої інтеграції контекстуальних підказок. Як зазначають Дж. Філд та Н. Елліс, саме перцептивний рівень часто стає складним аспектом у процесі оволодіння англійською як іноземною, оскільки він вимагає одночасної дії кількох когнітивних систем – уваги, робочої пам'яті, механізмів автоматизації та контролю інтерференції.

Проблематика сприйняття англійської мови як іноземної привертає значну увагу представників сучасної психолінгвістики, відповідно, на сьогоднішньому етапі розвитку науки наявні різні теоретичні підходи до пояснення механізмів такої перцепції. Дослідники, які виокремлюють нейрокогнітивні моделі (Е. Бейтс, Дж. Фодор, М. Трейс), акцентують на ролі мозкових структур, нейронних мереж і механізмів статистичного навчання, які забезпечують розпізнавання мовного сигналу та формування нових категорій. Інтерактивні підходи, зокрема, (М. Томаселло, А. Шиффрін, Л. ВанПаттен) розглядають значення соціального контексту, досвіду, частотності мовних подій та залучення до автентичної комунікації, які формують перцептивні стратегії та впливають на швидкість обробки, у якості провідного. Інші моделі (Н. Елліс, П. Троґер, Б. МакВінні) визначають сприйняття як результат поступового формування асоціативних зв'язків між мовними одиницями, де ключову роль відіграють частотність, предиктивність та адаптивність нейронних мереж.

Постановка завдання. Попри значний прогрес у дослідженні механізмів мовної перцепції, у сучасному науковому дискурсі зберігається потреба в систематизації психолінгвістичних процесів, які забезпечують сприйняття англійської мови як іноземної. Особливої уваги потребує аналіз того, як рідна мова впливає на формування нових фонологічних, лексичних і граматичних категорій; яким чином індивідуальні когнітивні ресурси (обсяг робочої пам'яті, рівень автоматизації, здатність до селективної уваги) модулюють перцептивну обробку; та як різні теоретичні моделі можуть бути інтегровані у комплексне пояснення цього процесу.

Таким чином, **актуальність дослідження** зумовлена необхідністю поглибленого вивчення психолінгвістичних механізмів, які є підґрунтям сприйняття англійської мови як іноземної, а також потребою в уточненні узагальненої моделі, яка враховуватиме вплив рідної мови, індивідуальних когнітивних характеристик та мовного досвіду. **Метою** цієї статті є опис і систематизація ключових психолінгвістичних механізмів сприйняття англійської мови як іноземної. Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

• визначити основні механізми перцептивної обробки англійської мови;

• проаналізувати вплив рідної мови на формування перцептивних стратегій;

• запропонувати узагальнену модель психолінгвістичного процесу сприйняття англійської мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. Механізм сприйняття англійської мови (як іноземної) є багаторівневим процесом, який передбачає взаємодію фонетичних, лексичних, граматичних і когнітивних механізмів. Сучасні психолінгвістичні моделі підкреслюють, що ефективне сприйняття мовного сигналу залежить від здатності слухача швидко розпізнавати акустичні ознаки, активувати відповідні лексичні моделі, уживати граматичні структури та залучати когнітивні ресурси для тлумачення висловлення [9, 10]. Фонетична обробка є первинним етапом такого сприйняття, коли слухач ідентифікує акустичні ознаки мовлення та співвідносить їх із наявними фонологічними категоріями. Для носіїв інших мов англійська становить значний виклик через редукцію голосних, варіативність ритму та наявність фонем, відсутніх у рідній мові. Як зазначає Kuhl [13], формування нових фонемних меж у дорослих відбувається повільніше, оскільки перцептивна система вже стабілізована під впливом L1. Важливим чинником є інтерференція рідної мови, яка проявляється у спотворенні сприйняття англійських фонем, наприклад /ɪ/–/iː/ або /æ/–/ʌ/. Flege [11] підкреслює, що слухачі часто «переінтерпретують» англійські звуки через вплив рідномовних категорій, і це, відповідно, знижує точність розпізнавання мовлення.

Не менш значущим є механізм членування мовного потоку, який у англійській мові базується на стрес-таймінгу, характерному для неї [8]. Дослідження показують, що носії силлабіч-

них мов (наприклад, української) потребують додаткового часу для адаптації до англійського ритму та редукції, що ускладнює виділення слів у потоці мовлення [10]. На лексичному рівні когнітивно-перцептивна обробка англійської мови передбачає вибір найбільш релевантної одиниці. Модель когортного пошуку [15] стверджує, що слухач активує кілька можливих слів на основі початкового акустичного сигналу, а подальший контекст звужує цей вибір. Для іноземних слухачів властива підвищена конкуренція так званих лексичних кандидатів, оскільки їхні фонологічні репрезентації менш стабільні [19]. Це призводить до уповільнення розпізнавання мови та збільшення кількості помилок. Важливу роль відіграють частотність слова, прототипність та семантичні зв'язки. Ellis [9] наголошує, що частотні слова активуються швидше, а міцні асоціативні мережі полегшують доступ до значення. Для L2-користувачів ці мережі формуються поступово, і це зумовлює більшу залежність від контексту мовлення.

Граматична обробка англійської мови має на меті розпізнавання синтаксичних структур, морфологічних маркерів та відношень між елементами висловлення. У тих мовців, для кого англійська мова є рідною, ці процеси значною мірою автоматизовані, тоді як у L2-слухачів вони потребують додаткових когнітивних ресурсів [18]. Одним із ключових механізмів є інкрементальна побудова синтаксичного рівня, коли слухач поступово залучає нові елементи у структуру речення [12]. Для іноземних слухачів притамання більша кількість таких «перебудов» через невідповідність між очікуваними та фактичними структурами. Важливим є також взаємодія граматичного та семантичного аналізу мови, яку сприймають. В своїх роботах Tomasello [17] доводить, що L2-користувачі значною мірою покладаються на певні семантичні підказки, компенсуючи недостатню автоматизацію граматичних схем в мові, яку перекладають.

Процес сприйняття мовлення неможливий без залучення когнітивних ресурсів, зокрема уваги, робочої пам'яті та механізмів автоматизації такого сприйняття. Baddeley [4] зазначає, що робоча пам'ять забезпечує утримання та обробку інформації, необхідної для інтеграції мовних одиниць у цілісне сформоване висловлення. Для L2-слухачів характерне підвищене когнітивне навантаження, оскільки вони одночасно виконують кілька завдань: декодують акустичний сигнал, долають інтерференцію рідної мови, активують лексичні одиниці та аналізують граматичні структури [10]. Це знижує швидкість і точність розпізнавання чужомовного мовлення. Існують моделі [16], які підкреслюють роль статистичного навчання сприйняттю чужої мови, завдяки якому слухач поступово формує так звані предикативні схеми, які полегшують обробку ним мовлення. У сприйнятті англійської мови цей процес є повільнішим, але може бути прискорений за умов інтенсивного мовного досвіду. Сучасні дослідження наголошують, що перцепція мовлення не є лінійним процесом: фонетичні, лексичні, граматичні та когнітивні механізми працюють паралельно та взаємно впливають один на одного [6]. Ефективність сприйняття англійської мови як іноземної залежить від того, наскільки швидко слухач може інтегрувати ці рівні в єдину систему.

Рідна мова (L1) відіграє ключову роль у формуванні стратегій сприйняття іншої мови, які визначають саме той спосіб, яким слухачі обробляють, сегментують та інтерпретують мовний сигнал іноземної мови. Численні психолінгвістичні дослідження демонструють, що L1 не лише забезпечує базові фонологічні, лексичні та граматичні схеми, але й формує специфічні когнітивні моделі, які впливають на сприйняття англійської мови як іноземної [6, 12]. На думку дослідників, одним із найпотужніших механізмів впливу рідної мови є фонологічна інтерференція, яка проявляється у спотворенні або іншій інтерпретації звукових реалій англійської мови. Згідно з *Speech Learning Model* Дж. Фледжа, дорослі слухачі «накладають» рідномовні категорії на іноземні звуки, а це ускладнює формування нових фонемних меж [11]. Kuhl [13] підкреслює, що перцептивна система дорослого є «налаштованою» на патерни рідної мови, тому нові звуки часто сприймаються як варіанти вже знайомих мовцеві категорій. Це пояснює труднощі з розрізненням англійських звуків /θ/–/s/, /ɪ/–/iː/, /æ/–/ʌ/ у носіїв інших мов. Наукові розвідки Best (1995) показують, що ступінь складності залежить від того, чи має рідна мова аналогічні фонологічні опозиції: що менше подібні категорії, тим сильнішою є міжмовна інтерференція.

Сегментація мовлення – це процес виділення слів у безперервному потоці звуків. Cutler і Norris [7] довели, що носії різних мов використовують різні стратегії сегментації:

- носії англійської покладаються на наголос (stress-timing),
- носії силлабічних мов – на межі складів,
- носії моро-таймінгових мов – на ритмічні патерни.

Ці відмінності призводять до того, що слухачі, які не є носіями англійської мови, часто неправильно визначають межі слів, особливо в умовах редукції та швидкого темпу мовлення [10]. Weber і Cutler [19] показали, що такі мовці можуть виокремлювати слова не там, де це потрібно, оскільки застосовують стратегії рідної мови до англійського мовлення.

Сприйняття англійської лексики значною мірою залежить від того, як слухачі зіставляють акустичний сигнал із наявними репрезентаціями в своїй мові. Завдяки наявності менш стабільних лексичних форм в L2 вони часто активують забагато можливих слів, що й уповільнює розпізнавання [19]. У своїй роботі Ellis [9] наголошує, що рідна мова визначає структуру асоціативних мереж, тому не носії англійської мови частіше покладаються на семантичні підказки, таким чином компенсуючи недостатню точність фонологічних репрезентацій певних слів. Розвідка Escudero [8] продемонструвала, що слухачі з різними L1 використовують різні стратегії для розрізнення англійських голосних, що свідчить про глибоку залежність мовця від рідних фонологічних моделей.

Граматичні структури рідної мови, в свою чергу, формують очікування мовців щодо порядку слів, ролі морфологічних маркерів та синтаксичних залежностей. У праці VanPatten [18] було зазначено, що L2-слухачі часто інтерпретують англійські речення через призму синтаксису рідної мови, що призводить до помилкових висновків. Наприклад, носії мов із фіксованим порядком слів можуть неправильно тлумачити англійську інверсію або пасивні конструкції, поширені в англійській мові. Дослідження Tomasello [17] чітко зазначило, що L2-користувачі покладаються на семантичні ролі більше, ніж на граматичні маркери як результат є прямим наслідком рідномовних стратегій. Науковці дійшли висновку, що рідна мова впливає не лише власне на мовні, а й на когнітивні механізми, які є основою чужомовного сприйняття. MacWhinney [14] у *Unified Competition Model* доводить, що слухачі використовують виключно ті підказки (cues), які є найбільш надійними у їхній рідній мові. Це означає, що носії мов із багатою морфологією покладаються на морфеми, носії аналітичних мов – на порядок слів, а носії тональних мов – на просодичні контрасти. У контексті англійської це може призводити до так званого неоптимального розподілу уваги, коли слухачі фокусуються на менш релевантних ознаках, ігноруючи ключові для англійської мови (наприклад, редукцію або наголос) чинники. Сучасні лінгвістичні дослідження підкреслюють, що вплив рідної мови є системним, тобто охоплює всі рівні перцепції – від фонетичного до когнітивного [7]. Рідна мова формує набір стратегій, які автоматично активуються під час сприйняття англійської, навіть якщо вони не є оптимальними для розпізнавання англійського мовлення. Таким чином, стратегії сприйняття носіїв не англійської мови є результатом взаємодії категорій рідної мови, індивідуального досвіду, інтенсивності контакту з англійською, когнітивних ресурсів.

Сучасні наукові дослідження демонструють, що сприйняття англійської мови як іноземної є багаторівневим, динамічним і взаємопов'язаним процесом, у якому одночасно задіяні фонетичні, лексичні, граматичні та когнітивні механізми. Попри значну кількість окремих моделей у науковому дискурсі зберігається потреба в інтегрованому підході, який би пояснював, як саме ці механізми взаємодіють у процесі L2-перцепції.

Першим етапом є аналіз акустичного сигналу, під час якого слухач виділяє релевантні ознаки мовлення – формантні структури, тривалість, інтенсивність, ритмічні патерни. Згідно з Kuhl [13], на цьому рівні активуються механізми «мовної нейронної селективності», сформовані під впливом рідної мови. Вітчизняні дослідники також підкреслюють роль первинної акустичної обробки. Засєкіна Л. та Засєкін С. [1] зазначають, що здатність розрізняти іноземні звуки розвивається в межах наявних перцептивних моделей, сформованих рідною мовою, і це підтверджує універсальність цього механізму. Другим етапом є сегментація мовлення, тобто визначення меж слів у безперервному потоці. Cutler і Norris [7] довели, що носії різних мов використовують різні стратегії сегментації, і ці стратегії автоматично переносяться на L2. Таким чином, сегментація є «мостом» між акустичною обробкою та лексичним доступом. На третьому етапі відбувається активація лексичних кандидатів. Модель когортного пошуку [15] пояснює, що слухач активує кілька можливих слів на основі початкового акустичного сигналу, а подальший контекст звужує вибір. У межах інтегрованої моделі лексичний рівень виконує функцію елемента, який поєднує фонетичні, граматичні та когнітивні механізми. Четвертий етап – граматична обробка, передбачає розпізнавання синтаксичних структур, морфологічних маркерів та відношень між елементами висловлення. VanPatten [18] підкреслює, що мовці, для яких англійська мова не є рідною, часто покладаються на семантичні підказки більше, ніж

на граматичні, це зумовлено недостатньою автоматизацією синтаксичних схем.

Українські дослідники [2, 3] також наголошують, що граматична інтерпретація в іноземній мові залежить від взаємодії структурних очікувань та контекстуальних підказок, і це твердження узгоджується з міжнародними моделями. П'ятий етап – залучення когнітивних ресурсів. MacWhinney [14] доводить, що слухачі використовують ті підказки, які є найбільш надійними у їхній L1. У запропонованій моделі когнітивний рівень виконує функцію регулятора, який розподіляє ресурси між іншими рівнями. Таким чином, можна констатувати, що перцепція англійської мови як іноземної є паралельним, а не лінійним процесом, у якому всі рівні взаємодіють між собою у режимі реального часу. Ця модель узгоджується з підходом Field [10], який наголошує, що «слухання – це складний когнітивно-мовний процес, що вимагає одночасної роботи кількох систем». Вона також відповідає українським психолінгвістичним концепціям, які тлумачать мовну перцепцію як багаторівневу інтегративну діяльність [1].

Висновки. Узагальнення результатів аналізу дає змогу стверджувати, що психолінгвістичний процес сприйняття англійської мови як іноземної є багаторівневим, динамічним і системно організованим явищем, у якому взаємодіють фонетичні, лексичні, граматичні та когнітивні механізми. Було визначено, що ефективність перцептивної обробки залежить від здатності слухача точно декодувати акустичний сигнал, сегментувати мовний потік, активувати релевантні лексичні репрезентації та інтегрувати граматичні структури в умовах обмежених когнітивних ресурсів.

Рідна мова відіграє ключову роль у формуванні перцептивних стратегій, які слухач автоматично застосовує під час обробки англійського мовлення. L1 не лише формує базові перцептивні схеми, а й визначає характер помилок, темп обробки та стратегії компенсації, що підтверджують як міжнародні [5, 14], так і українські дослідження [1]. Інтегрована модель процесу сприйняття англійської мови як іноземної, на нашу думку, має поєднувати п'ять взаємопов'язаних рівнів – акустично-фонетичний, сегментаційний, лексичний, граматичний і когнітивний – та підкреслює вплив рідної мови на кожному з них. Розглядаємо перцепцію як паралельний процес, у якому всі рівні взаємодіють у режимі реального часу, а успішність сприйняття залежить від узгодженості цих механізмів і ступеня автоматизації перцептивних стратегій. Таким чином, результати дослідження дозволяють зробити висновок про те, що сприйняття англійської мови як іноземної є не лише лінгвістичним, а й когнітивним та нейропсихологічним процесом, який характеризується взаємодією універсальних механізмів мовної обробки та індивідуального досвіду, зокрема впливом рідної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Засєкіна Л.В., Засєкін С.В. Вступ до психолінгвістики Навчальний посібник. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». 2002. 168 с.

2. Кочерган М. Вступ до мовознавства. Київ : Академія. 2001. 351 с.

3. Петрочук Н. О. Критерії, що визначають сприйняття іншомовного мовлення реципієнтом. *Нова філологія.* Вип. 82. С. 210-214.

4. Baddeley A. Working memory : Theories, models, and controversies. *Annual Review of Psychology*. 2012. vol. 63. P. 1–29.

5. Best C. T. A direct realist view of cross-language speech perception. In: Strange W. (ed.). *Speech perception and linguistic experience.* York Press, 1995, P. 171–204.

6. Cutler A. Native listening : Language experience and the recognition of spoken words. Cambridge. MA : MIT Press. 2012. 576 p.

7. Cutler A., Norris D. The role of strong syllables in segmentation for lexical access. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*. 1988. vol. 14. no. 1, P. 113–121.

8. Escudero P. Linguistic perception and second language acquisition. Utrecht : Utrecht University Press. 2005. 350 p.

9. Ellis N. C. Selective attention and transfer phenomena in L2 acquisition. Applied Linguistics. 2006. vol. 27. no. 2. P. 164–194.

10. Field J. Listening in the language classroom. Cambridge : Cambridge University Press. 2019. 384 p.

11. Flege J. Second language speech learning : Theory, findings, and problems. In: Strange, W. (ed.). *Speech perception and linguistic experience.* York Press. 1995. P. 233–277.

12. Frazier L. Sentence processing: A tutorial review. In : Coltheart M. (ed.). *Attention and performance XII*. Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1987, P. 559–586.

13. Kuhl P. Brain mechanisms in early language acquisition. Neuron. 2010. vol. 67. no. 5. P. 713–727.

14. MacWhinney B. A unified model of language acquisition. In : Kroll J., De Groot, A. (eds.). *Handbook of bilingualism*. Oxford: Oxford University Press. 2005. P. 49–67.

15. Marslen-Wilson W. Functional parallelism in spoken word recognition. Cognition. 1987. vol. 25, no. 1–2, P. 71–102.

16. McClelland J., Rumelhart D. Parallel distributed processing. Cambridge. MA : MIT Press. 1986. 638 p.

17. Tomasello M. Constructing a language : A usage-based theory of language acquisition. Cambridge. MA: Harvard University Press. 2003. 408 p.

18. VanPatten B. While we're on the topic : BVP on language, acquisition, and classroom practice. Alexandria. VA: ACTFL. 2015. 125 p.

19. Weber A., Cutler A. Lexical competition in non-native spoken-word recognition. *Journal of Memory and Language*. 2004. vol. 50. no. 1. P. 1–25.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

РОЗДІЛ 6
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25:791
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.19

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У МЕЖАХ АНГЛОМОВНОГО КІНЕМАТОГРАФІЧНОГО ТЕКСТУ ТА ЙОГО УКРАЇНОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ ФІЛЬМУ ЖАХІВ “THE CONJURING : LAST RITES” / «ЗАКЛЯТТЯ 4 : ОСТАННІЙ ОБРЯД»

IMPLEMENTATION OF TRANSLATION TRANSFORMATIONS WITHIN THE ENGLISH-LANGUAGE CINEMATOGRAPHIC TEXT AND ITS UKRAINIAN-LANGUAGE TRANSLATION (BASED ON THE HORROR FILM “THE CONJURING: LAST RITES”)

Кінащук А.В.,
orcid.org/0000-0002-5675-240X
доктор філософії,
старший викладач кафедри іноземних мов
Національного університету водного господарства та природокористування

Українець А.Р.,
orcid.org/0009-0008-6158-5926
член Рівненської Малої академії наук учнівської молоді

Актуальність зіставного дослідження визначена значним запитом сучасного суспільства на якісний переклад як науково-технічних текстів, так і тих, що відображають духовні та матеріальні цінності культури. Остання має шанс на безбар’єрність саме завдяки знанням та навичкам фахівців у роботі з різними видами перекладу, і навіть з ауді-овізуальним. У статті уточнено зв’язок перекладу та культури, яка разом із літературою, музикою та архітектурою охоплює також і кіномистецтво. Схарактеризовано кінематографічний текст як об’єкт лінгвістичних досліджень, подано розуміння про поняття перекладацької трансформації та вивчено підходи щодо систематизації тих чи тих перекладацьких перетворень з опертям на класифікацію А. Задорожної, яка вирізняє лексичні, лексико-граматичні, граматичні та стилістичні перекладацькі трансформації. Здійснено зіставний аналіз перекладацьких перетворень у текстах дубляжу та субтитрів порівняно з оригіналом обраного фільму жахів на предмет визначення типу та виду відшуканих перетворень на матеріалі української та англійської мов. Автори вказують на ресурсність обраного матеріалу дослідження, де найбільш затребуваними у тексті дубляжу та субтитрів виявлені лексичні перекладацькі трансформації, а найменш – стилістичні перекладацькі перетворення. Частіш за все в обох досліджуваних перекладах фахівці звертались до модуляції, вилучення слів, членування речень, перестановки членів речення, експресивації та модернізації. Найменш затребуваними серед проаналізованих перекладацьких трансформацій стали генералізація, конкретизація, транскрибування, транслітерація, додавання слів, антонімічний переклад та цілісне переосмислення. З’ясовано, що англомовний текст фільму був вдало адаптований до потреб вітчизняної аудиторії саме завдяки використанню різних типів та видів перекладацьких трансформацій. Перспективи подальших розвідок визначено у тому ж руслі, однак вже на предмет зіставлення перекладацьких трансформацій, якими послуговуються під час перекладу засобів художньої виразності у тексті досліджуваного фільму.

Ключові слова: переклад, перекладацька трансформація, кінематографічний текст, дубляж, субтитри, українська мова, англійська мова, зіставний аспект.

The relevance of the comparative study is determined by the significant demand of modern society for high-quality translation of both scientific and technical texts and those that reflect the spiritual and material values of culture. The latter has a chance of being barrier-free precisely thanks to the knowledge and skills of specialists in working with various types of translation, and even with audiovisual ones. The article clarifies the connection between translation and culture, which, along with literature, music and architecture, also covers cinema. The cinematic text is characterized as an object of linguistic research, the comprehension of the concept of translation transformation is presented, and approaches to the systematization of certain translation transformations are studied, based on A. Zadorozhna’s classification, where the lexical, lexico-grammatical, grammatical and stylistic translation transformations are distinguished. A comparative analysis of translation transformations in dubbing and subtitle texts compared to the original of the selected horror film was carried out in order to determine the type and sort of transformations found in the Ukrainian and English language materials. The authors point to the resourcefulness of the selected research material, where lexical translation transformations were found to be the most popular in the dubbing and subtitle texts, and stylistic translation transformations were the least

popular. Most often, in both studied translations, experts resorted to modulation, word extraction, sentence segmentation, permutation of sentence members, expressiveness and modernization. The least popular among the analyzed translation transformations were generalization, concretization, transcription, transliteration, addition of words, antonymic translation and holistic rethinking. It was found that the English-language text of the film was successfully adapted to the needs of the domestic audience precisely due to the use of different types and sorts of translation transformations. Prospects for further research are identified in the same vein, but already for the purpose of comparing translation transformations used during the translation of means of artistic expression in the text of the film under the study.

Key words: translation, translation transformation, cinematic text, dubbing, subtitles, the Ukrainian language, the English language, comparative aspect.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі лінгвістичного поступу дедалі частіше у полі зору науковців опиняється питання про мовознавчу міждисциплінарність. При цьому дослідники провадять свої розвідки не лише у вітчизняному руслі, а й активно послуговуються набутками колег зарубіжжя. Помічним у цьому стає переклад, внесок котрого у розвиток наукового знання важко переоцінити. Поза тим, переклад уважаємо затребуваним і в царині культури, де закордонні надбання музики, літератури, архітектури завдяки титанічній праці фахівців з перекладу стають досяжними україномовному споживачеві також. Не стає винятком у цьому контексті й кіномистецтво, іншомовні продукти якого потребують особливої уваги інтерпретаторів з метою відображення тих чи тих жанрових, культурно маркованих, емотивних елементів у мові, котрою перекладають. Відтак, актуальність дослідження зумовлена і загальною тенденцією сучасної синергетичної лінгвістичної парадигми, де мову вивчають як динамічну та відкриту до взаємодії з навколишнім світом систему; і значним запитом сучасного суспільства на провадження якісного та адекватного перекладу задля подолання мовних бар'єрів та збереження культурної ідентичності водночас; і неабиякою увагою фахівців до імплементації тих чи тих перекладацьких прийомів у процесі роботи з кінематографічним текстом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання особливостей перекладу кінематографічних текстів спорідненими та неспорідненими мовами у своїх розвідках зверталися Р. Гушул, В. Сердюченко, В. Федик, досліджуючи специфіку інтерпретації англомовних назв фільмів українською [1,2]; О. Герасименко, К. Олійник, вивчаючи особливості розвитку перекладу англомовних кінематографічних текстів [3]; І. Лютянська, описуючи складнощі перекладу термінології у документальних фільмах [4]; А. Сарковська, розглядаючи вплив перекладу кінофільмів на свідомість глядача [5]; М. Козмін, Ю. Кузьменко здійснюючи порівняльний аналіз перекладу фільмонімів з корейської та японської мов у лексико-семантичному та структурному аспектах [6]; С. Федоренко, А. Валькова, характеризуючи лінгвокультурні особливості перекладу англомовних документальних фільмів [7]; А. Гудманян, Ю. Плетенецька, презентуючи проблеми кіноперекладу як виду художнього перекладу [8], та ін. Названі дослідження ставили за мету представити текст кінофільму як ресурсний матеріал для його вивчення у лексико-семантичному та функційному аспектах, засвідчуючи при цьому необхідність особливої уваги науковців до специфіки роботи з перекладом субтитрів та дубляжем того чи того фільму у зіставному аспекті на матеріалі споріднених та неспоріднених мов із подальшою класифікацією відшуканих перекладацьких перетворень.

Постановка завдання. Мета розвідки – схарактеризувати особливості реалізації перекладацьких трансформацій у межах англомовного кінематографічного тексту та його україномовного перекладу на прикладі фільму жахів "The Conjuring : Last Rites" («Закляття 4 : Останній обряд»)

Мета дослідження зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**:

- з'ясувати поняття перекладу та перекладацької трансформації у сучасному мовознавстві;
- дослідити специфіку класифікацій перекладацьких перетворень;
- виокремити основні риси кіноперекладу;
- схарактеризувати особливості імплементації перекладацьких трансформацій у тексті україномовного кіноперекладу досліджуваного фільму;
- визначити перспективи подальших досліджень в обраних мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасному світі, який стрімко глобалізується, переклад є одним із ключових способів взаємодії між різними культурами. Як і в минулому, він сприяє розвитку міжнародних відносин, розширенню бізнесу, глобальній стабільності у спілкуванні, а також забезпечує взаєморозуміння між спільнотами з абсолютно різними цінностями та моделями поведінки, формує

уявлення та стереотипи про різні нації у межах того чи того культурного простору, є тим «містком» між спорідненими та неспорідненими мовами, який допомагає долати мовний бар'єр враховуючи унікальність кожної.

У дослідженні під перекладом розуміємо не просто механічну заміну слів однієї мови лексемами іншої, а комплексну перекладацьку діяльність, спрямовану на міжкультурну адаптацію змісту, де точність відтворення поєднується з більш творчим підходом для збереження автентичного смислу [9], а поняття культури тлумачимо як прояв життя людини, що виражається у моделях поведінки, системах цінностей та ідей, що визначають спосіб життя соціуму [10]. Особливості кожного народу, які перекладач мусить врахувати під час своєї роботи, можуть відображатися в діалектах (варіантах мови, що формуються під впливом регіональних особливостей) та культурних кодах (символах, часто несвідомих знаках, які формують менталітет країни проявляючись в мові, фольклорі та інших галузях). Врахування названих особливостей під час перекладу допомагає сформувати уявлення іноземців про ту чи ту державу та стає в підмозі для уникнення дипломатичних суперечок та в комунікації з різними міжнародними організаціями. І переклад таких „родзинок" культури здійснюють не без врахування власного творчого досвіду інтерпретатора, який для максимально точної передачі змісту повідомлення залучає усі знання культурної картини світу та апелює до власного творчого таланту, оскільки просто «механічний», чи то пак, буквальний переклад не буде виражати того сенсу, що передбачав автор оригіналу. В результаті такого підходу процес перекладу не є ані легким, ані «одноступінчастим», адже, тлумач мусить взяти до уваги й авторський задум, і культурні характеристики, що відображені у тексті, і, звичайно ж, особливості власного стилю. Відзначаємо, неабияку роль саме людського фактору у здійсненні перекладу, позаяк попри розвиток технологій машинний переклад не в змозі замінити людину-фахівця, бо програми електронного перекладу позбавлені навичок розуміння культурно-маркованих елементів контексту [11]. Добір тих чи тих відповідників у процесі перекладу можливий лише із врахуванням основного завдання, яке має виконати перекладач, – досягнення еквівалентності. Як відзначає британський лінгвіст і фонетик Дж. Кетфорд, еквівалент, що його шукає фахівець, не мусить бути формально відповідним чи семантично рівним [12]. Еквівалентність має місце лише тоді, коли переклад не відтворює текст оригіналу буквально, а зберігає його основні смислові та стилістичні характеристики. Відтак, перекладач враховує не лише зміст, а й стиль та емоційне забарвлення тексту, і помічними у цьому стають різні види трансформацій, до яких вдається білінгвальний тлумач у своїй роботі.

Під перекладацькими трансформаціями розуміємо часткові або ж повні заміни форм слів, якими послуговуються для досягнення адекватності у передачі змісту, а також лексичних, культурних тощо особливостей мови, зберігаючи при цьому стиль оригіналу. У сучасному мовознавстві виокремлюють різні види перекладацьких трансформацій. До прикладу, Дж. Кетфорд згадує про рівневі та категоріальні зсуви перекладу [12], Ж.-П. Віней та Ж. Дарбельне вирізняють модуляцію, транспозицію, еквівалентність та адаптацію [13], а от В. Коптілов наголошує на лексичних, граматичних, стилістичних і семантичних перекладацьких трансформаціях [14]. Відзначаємо деяку умовність кожної з класифікацій, позаяк окремі трансформації часто можуть бути комбінованими. У дослідженні будемо послуговуватись класифікацією перекладацьких трансформацій А. Задорожної, яка виокремлює лексичні, лексико-граматичні, граматичні та стилістичні перекладацькі трансформації. Лексичними називають такі перетворення, за яких здійснюють пошук еквівалента звертаючи увагу на особливості реалізації того чи того лексичного значення з метою збереження змісту повідомлення. Лексичні перекладацькі трансформації поділяють на формальні та лексико-семантичні. До формальних відносять транскрибування (звукова форма слова мови оригіналу передана літерами мови перекладу), транслітерацію (слово чи словосполучення мови оригіналу передають літерами мови перекладу), змішане транскодування (більша частина транскодованого слова відображає його звучання у мові оригіналу), адаптивне транскодування (адаптація форми слова в мові оригіналу до фонетичної або граматичної структури мови перекладу), калькування (створення нового слова або словосполучення в мові перекладу, що копіює структуру лексичної одиниці мови оригіналу). З-поміж лексико-семантичних перекладацьких трансформацій А. Задорожна виокремлює конкретизацію (заміна слова ширшої семантики відповідником вужчої семантики у мові перекладу), генералізацію (протилежна до конкретизації заміна), диференціацію (добір серед декількох вужчих за семантикою лексем конкретної, що відповідає слову

ширшої семантики у мові оригіналу), модуляцію (добір найбільш відповідного смислового еквівалента). До лексико-граматичних перекладацьких трансформацій належать описовий переклад (пояснення змісту лексеми за допомогою більшої кількості компонентів), антонімічний переклад (заміна лексичної одиниці мови оригіналу на протилежну за значенням лексичну одиницю в мові перекладу), додавання (введення декількох додаткових лексичних елементів, яких немає в реченні оригіналу), вилучення (ігнорування деяких лексем, переклад яких не є обов'язковим), перестановка компонентів (зміна порядку компонентів у зв'язку зі структурними відмінностями мови оригіналу та мови перекладу), цілісне переосмислення (зміна усього висловлювання у разі відсутності відповідників у мові перекладу). Граматичні перекладацькі трансформації налічують у своєму «арсеналі» заміну частин мови у зв'язку з невідповідністю граматичних значень мови оригіналу та мови перекладу, перестановку членів речення (зміна порядку розташування мовних елементів у тексті перекладу порівняно з текстом оригіналу), членування (внутрішнє: просте речення оригіналу замінюють складним у мові перекладу; зовнішнє: одне речення оригіналу в перекладі перетворюють на два або більше речень) та об'єднання (перетворення двох простих речень на одне складне у мові перекладу). З-поміж стилістичних перекладацьких трансформацій виокремлюють експресивацію (заміна нейтральної лексичної одиниці на її емоційно-експресивний відповідник у мові перекладу), нейтралізацію (протилежна до експресивації перекладацька трансформація), архаїзацію (заміна більш сучасного слова на архаїчне у мові перекладу) та модернізацію (протилежна до архаїзації перекладацька трансформація) [15].

М. Рильський відзначає, що переклад є знаряддям спілкування між народами, знаряддям поширення передових ідей та обміну культурними цінностями, знаряддям зміцнення і зросту інтернаціональної свідомості [16]. Така інтерпретація зумовлена його досвідом перекладу багатьох творів світової літератури українською мовою (поема «Пан Тадеуш» А. Міцкевича, теоретичний трактат «Мистецтво поетичне» Н. Буало, трагедія «Король Лір» В. Шекспіра, комедія «Мізантроп» Ж. Б. Мольєра та ін.) і глибоким розумінням значення перекладу в культурі. Невід'ємною частиною останньої слугує не лише література, архітектура, музика, театр, а й кінематограф. Бо ж за допомогою фільмів розглядають будь-яку соціальну проблему, саме кіномистецтво «заряджає» глядацьку аудиторію емоціями та спонукає до міркувань про авторський задум. У дослідженні нам імпонує визначення Є. Абрамової, яка трактує кінематографічний текст як особливу систему, якій притаманні властивості як літератури, так і кіномистецтва, а самого кінематографічного ефекту автори досягають завдяки аудіовізуальній образності, динамічному характеру оповідки та монтажному принципу організації часу й простору художнього тексту [17]. Кінематографічний текст має вербальний (репліка, діалоги) та невербальний (інтонація, міміка, монтаж, музика) рівні сприйняття, які допомагають сформувати сенс викладу і надати більшого емоційного ефекту сюжету. Т. Кропінова вважає невербальні компоненти більш важливими через те, що передача частини змісту більш ефективна за допомогою зображень, інтонації та дії, а не слів. Саме тому деколи репліки у тексті перекладу є неповними, бо фахівці, насамперед, беруть до уваги загальний комунікативний задум, закладений автором [18, с. 5-6]. До того ж, актуальною є необхідність «підлаштовування» тексту перекладу (вербальний рівень) під рух губ акторів, їхні жести чи міміку (невербальний рівень), що істотно спрощує розуміння фільму глядачем, але ускладнює роботу перекладачів через часові та візуальні обмеження (неможливість зробити репліку довшою за рух губ акторів або ж швидшою, ніж заявлений у тексті оригіналу темп мовлення, оскільки це виглядатиме неприродно). Названі труднощі змушують перекладачів трансформувати репліки так, аби лексична тканина фільму виглядала максимально невимушено та щиро. Основними формами аудіовізуального перекладу кінематографічного тексту є дублювання (переклад діалогів таким чином, аби вони збігалися з рухами губ, жестами і паузами у мовленні згідно з паузами на екрані), субтитрування (зображення тексту на екрані що відповідає мові, яка звучить), синхронний закадровий переклад (накладання на оригінальну аудіодоріжку голосів акторів дубляжу із збереженням оригінального аудіо на фоні) [19]. Основне ж завдання кіноперекладу полягає у максимально точному відображенні усіх елементів, зберігаючи при цьому задум самого автора та передаючи ту атмосферу, що викликає різні емоції залежно від жанру фільму [20]. Найбільш колоритного спектру вражень, імовірно, глядацька аудиторія очікує саме від фільмів жахів, позаяк названий жанр апелює передусім до емоцій споглядача – від тривоги, напруження й страху до раптового піднесення,

радості та ейфорії. Саме таким уважаємо нещодавній фільм 2025 року «Закляття 4: Останні обряди» (“The Conjuring: Last Rites”), що є четвертою частиною франшизи «The Conjuring», яка належить до всесвіту «The Conjuring Universe», уміщує класичні елементи фільму жахів (напружену атмосферу, драматизм, а місцями – й психологічний тиск, який до душі сучасному поколінню глядацької аудиторії), а також є багатогранною системою з її вербальними (діалоги, репліки) та невербальними (аудіовізуальний ряд, монтаж, інтонація) компонентами.

Проаналізуємо імплементацію перекладацьких перетворень у межах обраного нами тексту та його перекладів.

З-поміж лексичних перекладацьких трансформацій у дослідженні віднаходимо приклади формальних, пор.: англ. *Heather Elizabeth Smurl, be sealed with the gift of the Holy Spirit* [21, с. 22]; укр. *Гізер Елізабет Смурл, прийми печать дару Святого Духа* [22, 00:14:15]; укр. *Хезер Елізабет Смерл, прийми дар Святого Духа* [23, 00:14:15]. *У дубляжі застосовано транслітерацію (Гізер, Смурл), тоді як у субтитрах – транскрибування (Хезер, Смерл). Цю заміну було використано для збереження фонетичної схожості з оригіналом, проте в субтитрах це зроблено для точності відтворення, а в дубляжі для більш звичного звучання для україномовного глядача. Демонструємо також і приклади імплементації лексико-семантичних перекладацьких трансформацій, зокрема генералізації, пор.: англ. It's like some sort of Saturday Night Live skit* [21, с. 33]; укр. *Ніби якийсь скетч розважального шоу* [22, 00:19:50]; укр. *Це наче комедійний скетч* [23, 00:19:50]. Назву американського шоу «Saturday Night Live» замінено загальними поняттями *«розважальне шоу»*, «*комедійний скетч*», щоб зробити переклад більш зрозумілим глядачеві. Таке перекладацьке рішення може варіюватися залежно від цільової аудиторії. У наступному прикладі англ. *This looks great! I want some meatballs! [voice fading] Meatballs are my favorite* [21, с. 48]; укр. *Гаразд, смачного! Як апетитно! Котлетки мої улюблені* [22, 00:28:33]; укр. *Нумо їсти! Усе таке смачне! Я хочу котлетки! Котлетки мої улюблені* [23, 00:28:33] продемонстровано вживання такої перекладацької трансформації як конкретизація, позаяк *слово meatballs представлено у перекладі як котлетки, хоча буквальним відповідником є тефтелі. Дібраний еквівалент котлетки є ближчим для культурної картини світу українця: пригадаймо котлету по-київськи, що з'явилась на світ у 1940-60 рр. і вже стала візитною карткою української національної кухні.* Наводимо й приклад використання ще однієї перекладацької трансформації – модуляції значення, пор.: англ. *Just this trick my mom taught me* [21, с. 65]; укр. *Мене мама навчила дечому* [22, 00:40:06]; укр. *Фокус, якого мене навчила мама* [23, 00:40:06]. Слово *trick* може мати різні значення (обман, хитрість, трюк), однак у субтитрах вжито лексему *фокус*, бо саме це слово зміщує значення в конкретну категорію – ніби йдеться саме про трюк/прийом. В україномовному дубляжі натомість продемонстрована генералізація, оскільки узагальнене слово *дечому дещо опосередковано імплементує значення лексеми trick.* Крім того, серед виокремлених у дослідженні лексико-семантичних трансформацій віднаходимо й диференціацію, пор.: англ. *Is this really a haunting, or is this some elaborate hoax?* [21, p. 90]; укр. *Це справді привиди, чи чергова містифікація?*[22, 00:57:03]; укр. *Це справді привиди, чи це якась витончена афера?*[23, 00:57:03]. Після застосування названої трансформації слово *hoax* перекладають як *містифікація* замість буквального *обман* чи *жарт*. Такий варіант точніше передає атмосферу надприродного, про яку йдеться у фільмі. У субтитрах же використано альтернативний варіант *витончена афера.*

Розглянемо детально імплементацію лексико-граматичних перекладацьких трансформацій на матеріалі обраної кінострічки. Приклад антонімічного перекладу наведено у наступному фрагменті, пор.: англ. *You're actually both a bit infamous within certain circles of the church* [21, с. 107]; укр. *До вас ставляться досить скептично у колах священства католицької церкви* [22, 01:13:23]; укр. *Ви обоє доволі відомі в певних церковних колах* [23, 01:13:23]. Слово *infamous* в українському дубляжі передано як «*до вас ставляться досить скептично»*, тобто негативна оцінка зберігається, а в субтитрах – як «*доволі відомі*», у чому вбачаємо деяку іронію, однак значення названої фрази є антонімічним до «безславний, ганебний». У дослідженні також віднаходимо ще один вид лексико-граматичної трансформації – вилучення, пор.: англ. *Grilled steak slices…over mixed greens. Let's do that. – Can I get that but with chicken? – Sure. – Dressing on the side?*[21, с. 37]; укр. *Стейк гриль із салатом мені підходить. – А можна те саме тільки з куркою. – Добре. – Заправка окремо* [22, 00:21:49]; укр. *Стейк на грилі із зеленню. – Спробуємо. – Можна з курятиною? – Звісно. – Заправка окремо?* [23, 00:21:49]. У проаналізованому прикладі відбулося вилучення англійського

слова *slices,* яке уточнює форму подачі страви. В українському перекладі така назва звучала б нетипово для побутового мовлення, позаяк в українській кухні смажене м'ясо зазвичай подають не нарізаним, а суцільним шматком. При застосуванні цієї трансформації розуміння ситуації в контексті не змінюється, проте мовлення стає більш лаконічним. Одним із найбільш драматичних сюжетних моментів у фільмі є звернення отця Гордона до єпархії Скрентона, де він віч-навіч опиняється з демоном, який підбурює його до самогубства. Перекладацьку трансформацію вилучення у цьому фрагменті ілюструє наступний уривок, пор.: англ. *– Hello?– Father Gordon?– Judy?– You can go now* [21, с. 101]; укр. *– Отець Ґордон? – Джуді?– Ви можете іти* [22, 01:07:11]; укр. *– Отче Ґордоне?– Джуді? – Можете йти* [23, 01:07:11], де привітання *hello* вилучене в обох варіантах перекладу, бо зміст фрази зрозумілий із контексту діалогу. Ця трансформація забезпечує кращу синхронізацію з відеорядом, що є суттєвим у таких працях, що вкотре підтверджує, на переконання фахівців, надважливість лаконічності в україномовному перекладі. Проаналізуємо й протилежний до перекладацької трансформації вилучення вид – додавання слів, який представлений у тексті розмови Лорейн із консультанткою у весільному салоні, де попри плани головних героїв обрати весільну сукню для доньки згодом стається дещо моторошне, пор.: англ. *You know, maybe when we're done, you can tell me my future? I'm kidding, I know that's not your thing! You've got your investigations and all* [21, с. 91]; укр. *А знаєте, може, ви потім передбачите моє майбутнє? Жартую. Знаю, це не до вас. У вас ці розслідування і все таке. – Ну, це вже позаду* [22, 00:57:29]; укр. *Може, коли закінчимо, ви розкажете мені моє майбутнє? Жартую, я знаю, що ви цього не робите!* [23, 00:57:29]. В україномовному дубляжі для перекладу слова *all* з'являється уточнення «*все таке»,* що робить вислів більш відповідним розмовному стилю, а от в субтитрах речення «*You've got your investigations and all»* взагалі відсутнє, що пояснюємо швидким темпом мовлення та необхідністю вилучення цієї структури з метою економії часу глядача для прочитання усього тексту, що спливає на екрані під час перегляду цього кадру. Говорячи про цілісне переосмислення, яке теж є одним з видів лексико-граматичних трансформацій, звертаємо увагу на наступний фрагмент, пор.: англ. *And that baby's definitely gonna get spoiled* [21, с. 159]; укр. *І малюка всі будуть так балувати* [22, 2:00:05]; укр. *Дитина точно буде балувана* [23, 2:00:05]. Замість буквального перекладу «буде зіпсована» відбулося цілісне переосмислення значення слова та було використано більш доцільний еквівалент *будуть так балувати / буде балувана,* що відповідає нормам «живого» стилю розмови і передає позитивний емоційний підтекст оригіналу.

Граматичні перекладацькі трансформації допомагають так змінити структуру висловлювання, щоб забезпечити його природність, динамічність та синхронність з відеорядом. Основною відмінністю між таким типом перетворення і лексичними трансформаціями є те, що лексичні заміни зосереджені на підборі еквівалентів, а граматичні саме на структурній перебудові речення або ж частиномовній зміні відповідників. Трансформація заміни частин мови має місце у такому прикладі, пор.: англ. H*eather Elizabeth Smurl, be sealed with the gift of the Holy Spirit* [21, с. 22] ; укр. *Гізер Елізабет Смурл, прийми печать дару Святого Духа* [22, 00:14:15]; укр. *Хезер Елізабет Смерл, прийми дар Святого Духа* [23, 00:14:15]. Англійську пасивну конструкцію *be sealed with* передано активною формою *прийми*, позаяк пасивний стан в українській мові не є граматично центральною категорією, на відміну від активного. Ця зміна дозволяє зберегти природну динаміку дії, а український еквівалент чітко показує, що дія спрямована на отримувача дару. Наступним видом граматичних трансформацій є членування, пор.: англ. *Trust me, after a lifetime of this, I promise you, you don't want it* [21, с. 69]; укр. *Послухай. Я прожила все життя з цим, повір мені. Ти цього не хочеш* [22, 00:42:30]; укр. *Повір мені. Із власного досвіду, тобі цього не треба* [23, 00:42:30]. Аналізований нами вислів, який міг би бути одним реченням і в перекладі, натомість поділений на два у субтитрах і на три – у дубляжі. На нашу думку, такий прийом дозволяє перекладачеві передати драматичність сцени та підкреслити емоційну реакцію персонажа Лорейн Воррен, матері Джуді, яка стурбована видіннями доньки, які остання почала бачити частіше. Лорейн Воррен чуттєво, з паузами в голосі, переконує свою дитину «приглушувати» такі видіння, позаяк й сама прожила все життя з екстрасенсорними здібностями і нічого хорошого у тому не вбачала. У наступному прикладі спостерігаємо перестановку членів речення, пор.: англ. *You're seeing things more often now, aren't you?* [21, с. 69]; укр. *Видіння почастішали, правда?* [22, 00:42:14]; укр. *У тебе почастішали видіння?*[23, 00:42:14]. В субтитрах підмет *«видіння»* перенесено з початку речення в кінець, а в дубляжі натомість збережено пря-

мий порядок слів, який відповідає синтаксичним нормам англійської мови. Вочевидь фахівці з перекладу субтитрів уважають, що герой робить логічний наголос саме на людині, у якої почастішали марення, а не на самих галюцинаціях, як це бачимо в дубляжі. Приклад об'єднання речень показано в наступному уривку: англ. *Grilled steak slices…over mixed greens. Let's do that. – Can I get that but with chicken? – Sure. – Dressing on the side?* [21, с. 37]; укр. *Стейк гриль із салатом мені підходить. – А можна те саме тільки з куркою. – Добре. – Заправка окремо* [22, 00:21:49]; укр. – *Стейк на грилі із зеленню. Спробуємо. – Можна з курятиною? – Звісно. – Заправка окремо?* [23, 00:21:49]. В українському дубляжі відбулося об'єднання двох речень (*стейк гриль із салатом мені підходить)*, на відміну від субтитрів, в яких збережена структура оригіналу, що пояснюємо необхідністю швидкого і стислого зчитування тексту з екрану.

На відміну від лексичних та граматичних перетворень, які більше зосереджені на точності передачі змісту, стилістичні приділяють увагу творчому підходу – відтворенню емоційного забарвлення та художнього ефекту висловлювання. Приміром, експресивація як вид стилістичної перекладацької трансформації продемонстрована у наступному прикладі, пор.: англ. *Girls! Girls, you come outta there, right now* [21, с. 41]; укр. *Дівчата! Ану виходьте звідти негайно* [22, 00:25:14]; укр. *Дівчата! Дівчата, виходьте негайно*! [23, 00:25:14]. Стилістична трансформація полягає у підсиленні англійського речення *"Girls! Girls, you come outta there, right now"* наказовим характером репліки із додаванням емоційного наголосу за допомогою вигуку спонукання а*ну* в дубляжі, тоді як у субтитрах вкотре для більш легкого і швидкого сприйняття тексту з екрану бачимо лише повторення лексеми *дівчата.* У наступному фрагменті вбачаємо імплементацію ще одного виду стилістичної перекладацької трансформації – модернізації, пор.: англ. *He started making pancakes* [21, с. 116]; укр. *Готує панкейки* [22, 01:22:07]; англ. *Він готує млинці* [23, 01:22:07]. В україномовному дубляжеві віднаходимо запозичене з англійської слово *панкейки,* яке відображає сучасну тенденцію до тотального засилля англіцизмів в українській мові. Ця ж трансформація проілюстрована і далі у лексичній тканині сцени першого знайомства отця Гордона із хлопцем Джуді, Тоні, під час їхнього візиту з нагоди дня народження батька дівчини, пор.: англ. – *So, what do you do? – Oh, uh… I am between jobs, actually. –Oh, okay. – Tony was a police officer* [21, с. 61]; укр. – *То, ким працюєш ? –О. я ще в пошуках, насправді. – О, гаразд. – Тоні був поліцейським* [22, 00:36:08]; укр. – *Чим ти займаєшся? – Зараз нічим. –Зрозуміло. – Тоні був поліціянтом* [23, 00:36:08]. У субтитрах перекладачі використовують більш гармонійний, логічний за правилами словотвору та уживаний приблизно з 2015 року в українській мові відповідник *поліціянт,* а в дубляжі – калькований з російської еквівалент *поліцейський*, який правильно вживати як прикметник, але не на позначення професії. У наступному прикладі віднаходимо приклад реалізації нейтралізації, пор.: англ. *I'm sorry. There's plenty more fish in the sea* [21, с. 92]; укр. *Мені шкода. На ньому світ не зійшовся* [22, 00:57:57]; укр. *Мені шкода. Але він не єдиний хлопець* [23, 00:57:57]. Зміст оригінальної англійської ідіоми *plenty more fish in the sea* в україномовному дубляжеві відображено з опертям на українських фразеологізм *світ клином не зійшовся,* тоді як у субтитрах така собі унікальність героя Дона, який у фільмі не з'являється, проте згаданий його колишньою дівчиною Брендою**,** консультанткою у весільному салоні, нейтралізована повсякденним у своєму вжитку словосполученням *не єдиний хлопець.*

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, процес перекладу не обмежується механічним добором відповідника у мові перекладу, а зосереджує свою увагу на лексико-семантичних особливостях, емоційній забарвленості та культурно маркованому колориті лексем першоджерела. Особливе місце у названому контексті посідає кінематографічний текст, який поєднує у своїй структурі вербальні та невербальні компоненти. Відзначено, що на відміну від звичайного літературного перекладу, кіноперекладу враховує деяку особливу деталь – часові обмеження, позаяк вдала синхронізація мовлення з рухом губ акторів, темпом діалогів та загальною атмосферою уможливлює максимальне «поглинання» сюжету глядацькою аудиторією. Вже згадані чинники безпосередньо впливають і на вибір тих чи тих перекладацьких трансформацій (змін чи то перетворень) в процесі перекладу, адаптацію кінематографічного тексту до культурних особливостей народу, мовою якого перекладають, та потреб цільової аудиторії. Лексична тканина проаналізованого фільму видається багатою на культурно маркований та емоційно забарвлений матеріал, який завдяки використанню різних перекладацьких трансформацій був вдало адаптований до очіку-

вань україномовної цільової аудиторії, зберігаючи при цьому своєрідний стиль фільму жахів та атмосферу оригінального твору. Проаналізовані перекладацькі трансформації допомагають вітчизняному глядачеві сприймати кінотекст не як штучний, а як оригінальний кінематографічний текст. Отримані результати дослідження підтверджують, що ефективне використання перекладацьких замін і в тексті дубляжу, і в тексті субтитрів дозволяє не лише точно відтворювати сюжет, але й передати жанрову специфіку, містичну атмосферу та емоційний стан персонажів у тому чи тому моменті для максимального «занурення» глядача у контекст фільму. Разом з тим, відзначаємо і деяку нейтральність та тенденцію до вилучення окремих лексем у тексті субтитрів, що пояснюємо прагненням фахівців до технічної економії часу для зчитування реплік героїв з екрану під час перегляду фільму.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш детальному вивченні представлення засобів художньої виразності у текстах дубляжу та субтитрів у зіставному аспекті на матеріалі вже обраного нами фільму жахів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гушул Р., Федик В. Особливості перекладу назв фільмів з англійської мови на українську. *Закарпатські філологічні студії.* Випуск 21. Том 2. С. 159-163.

2. Сердюченко В. Особливості перекладу назв кінофільмів англійською мовою. URL : https://ir.nmu.org.ua/server/api/core/bitstreams/2ea654e5-4e21-442f-aca7-925a6da37245/content (дата звернення 20.06.2026).

3. Герасименко О., Олійник К. Особливості та розвиток перекладу англомовних кінематографічних текстів. *Modern engineering and innovative technologies*. Issue 38. Part 3. 2025. P. 148-155. DOI: 10.30890/2567-5273.2025-38-03-002.

4. Лютянська Н. Особливості перекладу термінології в документальни фільмах. *Закарпатські філологічні студії.* Випуск 33. Том 2. С. 113-117. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.2.20.

5. Сарковська А. Вплив перекладів кінофільмів на свідомість глядача. URL : https://glebov.com.ua/vplyv-kinoperekladu-na-svidomist.html (дата звернення 20.06.2026).

6. Козмін М., Кузьменко Ю. Особливості перекладу фільмонімів з корейської та японської мов: лексико-семантичний і структурний аспекти. *Мовні і концептуальні картини світу*. Том 1. № 77. 2025. С. 70-85.

7. Федоренко С., Валькова А. Лінгвокультурні особливості перекладу сучасних документальних фільмів. Молодий вчений. № 12 (88). 2020. С. 336-340.

8. Гудманян А., Плетенецька Ю. До проблем кіно перекладу як виду художнього перекладу. Наукові записки. Серія «Філологічна». Випуск 25. 2012. С. 28-30.

9. Ліннік Л. Перекладацька діяльність і творчість. Профпереклад. URL : https://profpereklad.ua/perekladacka-dijalnist-i-tvorchist/ (дата звернення 17.01.2026).

10. Попович М. Культура. Енциклопедія Сучасної України. 2016. URL : https://esu.com.ua/article-51449 (дата звернення 17.01.2026).

11. Чому машинний переклад, поки що, не може замінити людину і в яких сферах. URL : https://cripo.com.ua/news/society/chomu-mashynnyj-pereklad-poky-shho-ne-mozhe-zaminyty-lyudynu-i-v-yakyh-sferah/ (дата звернення: 07.12.2025).

12. Catford J. C. *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press. 1965. 110 p.

13. Vinay J.-P., Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais. Paris: Didier, 1958. 331 p.

14. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця. 2004. 560 с.

15. Задорожна А. Перекладацькі трансформації як засіб досягнення еквівалентності перекладу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Випуск 27, Том 2, 2020. С. 57-63. DOI : https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/27.203522.

16. 5 видатних українських перекладачів. URL : https://osvitanova.com.ua/posts/4358-5-vydatnykh-ukrainskykh-perekladachiv (дата звернення 06.12.2025).

17. Абрамова Є. Кіматографічність художнього тексту. *Наукові розвідки студентів факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди: збірник тез наукових доповідей*. 2020. С. 7-8.

18. Матвіс М. Особливості відтворення пісенних текстів (на матеріалі анімаційного серіалу **«***Adventure Time»* та його українськомовної екранізації)**:** кваліфікаційна робота бакалавра: спец. 035 «Філологія». Херсонський державний університет. Херсон, 2021. 39 с.

19. Гаман І., Чайковська О. Кіноперекладяк вид аудіовізуального перекладу. *Закарпатські філологічні студії.* 2023. Вип. 28. С. 137–141. DOI : https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.25

20. Павельєва А., Єщенко І. Кіноперекладяк особливий вид художнього перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2024. № 69, Том 2. С. 1–4. DOI : https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.69.2.6.

21. The Conjuring: Last Rites. Transcript. Scraps from the Loft. 2025. URL : https://scrapsfromtheloft.com/movies/conjuring-last-rites-transcript/(date of application 10.10.2025).

22. Закляття 4: Останній обряд. Дубляж. США: Warner Bros. Pictures, 2025. URL: https://megogo.net/ua/view/25949646-zakliattia-4-ostannii-obriad.html (дата звернення 04.01.2026).

23. Закляття 4: Останній обряд. Субтитри. США: Warner Bros. Pictures, 2025. URL: https://megogo.net/ua/view/25949646-zakliattia-4-ostannii-obriad.html (дата звернення 04.01.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 81'25:81'42:791.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.20

LOST IN COMPRESSION: THE RENDERING OF THE PRAGMATIC MARKER *WELL* IN THE UKRAINIAN NETFLIX SUBTITLES OF HOW TO GET TO HEAVEN FROM BELFAST

ВТРАЧЕНЕ У СТИСНЕННІ: ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО МАРКЕРА *WELL* В УКРАЇНСЬКИХ СУБТИТРАХ NETFLIX ДО СЕРІАЛУ «ЯК ПОТРАПИТИ ДО РАЮ З БЕЛФАСТА»

Кісіль М.В.,
orcid.org/0009-0003-3382-9229
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Штогрин М.В.,
orcid.org/0000-0002-8654-1486
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

У статті запропоновано перший квантифікований опис відтворення англійського прагматичного маркера well у професійному англо-українському субтитруванні. Матеріалом дослідження слугує повний перший сезон оригінального серіалу Netflix «How to Get to Heaven from Belfast» (2026): вісім епізодів, 5793 вирівняні пари субтитрів офіційної англійської та офіційної української доріжок, з яких методом суцільної вибірки з подальшим ручним фільтруванням немаркерних випадків уживання відібрано 142 токени маркера well. Кожен токен закодовано вручну за двома параметрами: функція в тексті оригіналу (за класифікаціями функцій K. Aijmer та F. Chapwanya і J. Nel: реакція на небажаний хід, гезитація, оцінка, самокорекція, зміна теми, цитатив, спонукання до відповіді) та перекладацьке рішення (відтворення дискурсивною часткою, функційний зсув, компенсація, вилучення). Для перевірки центральної гіпотези функції зведено до бінарної опозиції за класичним поділом L. Brinton на міжособові та текстово-структурні; стійкість результату до найспірнішого кодувального рішення підтверджено аналізом чутливості. Кількісним індексом технічного обмеження слугує швидкість читання субтитра (знаків за секунду). Установлено, що домінантним рішенням є вилучення: 69,7 % токенів не відтворено жодним засобом, попри наявність в українській мові повної функційної парадигми відповідників (ну, що ж, а, то, але, хіба, власне тощо), що спростовує гіпотезу про абсолютну лексичну лакуну як причину таких втрат. Вилучення є функційно вибірковим: міжособові вживання well вилучаються значуще частіше за дискурсивно-організаційні (77,9 % проти 53,2 %; $\chi^2 = 9{,}09$; $p < 0{,}01$). На біваріатному рівні вилучення корелює також із технічним тиском: вилучені токени зосереджені в сегментах зі значуще вищою швидкістю читання (13,3 проти 10,1 зн./с; $p < 0{,}05$), причому напрям механічного зміщення діє проти виявленого ефекту. Однак багатофакторна логістична регресія показує, що обидва чинники переплетені: міжособові вживання скупчуються в щільніших сегментах, і після врахування впливу функції незалежний внесок швидкості читання не досягає стабільної значущості, тоді як ефект функції залишається стійким (OR = 2,53; $p < 0{,}05$). Первинним детермінантом збереження чи вилучення маркера в дослідженій доріжці є, отже, його функція; незалежна роль швидкісного тиску лишається гіпотезою для перевірки на точних таймкодах. Запропоновано інтерпретацію в термінах функційно вибіркової конденсації субтитрового тексту та окреслено наслідки для оцінювання якості аудіовізуального перекладу і підготовки субтитрувальників.

Ключові слова: прагматичний маркер, дискурсивний маркер, аудіовізуальний переклад, субтитрування, вилучення, швидкість читання, англо-український переклад, маркер well.

The article offers the first quantified account of how the English pragmatic marker well is rendered in professional English–Ukrainian subtitling. The material is the complete first season of the Netflix original series How to Get to Heaven from Belfast (2026): eight episodes, 5,793 aligned subtitle pairs of the official English and official Ukrainian tracks, from which 142 tokens of the marker well were selected by exhaustive extraction followed by a manual pass filtering out non-marker uses. Each token was hand-coded along two dimensions: its source-text function (following the functional inventories of K. Aijmer and F. Chapwanya and J. Nel: response to a dispreferred move, hesitation, evaluation, self-correction, topic shift, quotative, elicitation) and the translation solution applied to it (rendition by a discourse particle, functional shift, compensation, omission). To test the central hypothesis, the functions were collapsed into a binary axis based on L. Brinton's classical division into interpersonal and textual-structural functions; the robustness of the result to the most contestable coding decision was confirmed by a sensitivity analysis. Reading speed (characters per second) served as the quantitative index of the technical constraint. The study establishes that omission is the dominant solution: 69.7% of the tokens are rendered by no device at all, despite the demonstrated availability of a full functional paradigm of Ukrainian equivalents (nu, shcho zh, a, to, ale, khiba, vlasne, etc.), which rules out an absolute lexical gap as the explanation of the loss. Omission is functionally selective: interpersonal uses of well are omitted significantly more often than discourse-organising ones (77.9% vs 53.2%; $\chi^2 = 9.09$; $p < .01$). At the bivariate level omission is also associated with the technical constraint: omitted tokens cluster in segments with significantly higher reading speed (13.3 vs 10.1 cps; $p < .05$), and the direction of the mechanical

bias runs against the effect. A joint logistic regression, however, shows the two factors to be entangled: interpersonal uses cluster in denser segments, and once function is controlled for, the independent contribution of reading speed does not reach stable significance, whereas the function effect remains robust (OR = 2.53; p <.05). The primary determinant of the marker's fate in the track under study is therefore its function; the independent role of reading-speed pressure remains a hypothesis to be tested on exact timecodes. The findings are interpreted in terms of a functionally selective condensation of the subtitle text, and implications for audiovisual translation quality assessment and subtitler training are outlined.

Key words: pragmatic marker, discourse marker, audiovisual translation, subtitling, omission, reading speed, English–Ukrainian translation, the marker well.

Formulation of the problem. Pragmatic markers such as *well*, *you know* and *I mean* carry little propositional content but a great deal of interpersonal and interactional meaning: they soften dispreferred responses, frame hesitation, manage the turn, and index the speaker's stance towards what is being said. Precisely because they are semantically "light", they are the first candidates for deletion wherever a translated text must be compressed. No mode of translation compresses more systematically than subtitling, which is bound by a two-line spatial window and, above all, by a reading-speed ceiling measured in characters per second. The question this article addresses is therefore not *whether* pragmatic markers survive subtitling – it is well established that a large share does not – but what governs the decision. Is the omission of a marker the random noise of condensation, or does it track measurable factors? We show quantitatively, on the complete first season of a Netflix original series, that the loss is neither accidental nor evenly distributed, and that its primary determinant is the marker's function: interpersonally loaded uses of *well* prove significantly more vulnerable to omission than discourse-organising ones, and this effect survives statistical control for reading-speed pressure. Omitted markers do cluster in segments with higher reading speed – the very parameter codified in the industry's own subtitling norms – but, as we also show, this association is entangled with function, and its independent contribution cannot be confirmed on the present data. What the Ukrainian subtitle text most often does not carry is precisely the face-work.

The problem has a practical edge for the English–Ukrainian pair. Since the arrival of global streaming platforms, Ukrainian has become a regular target language of professional, norm-governed subtitling at scale, yet the translational behaviour of this new body of texts remains almost undescribed. Understanding which pragmatic meanings are systematically absent from the Ukrainian subtitle text – and under what conditions – matters both for translation quality assessment and for the training of audiovisual translators.

Analysis of recent research and publications. Three research traditions converge on the present problem, and the gap lies at their intersection.

The first is the study of *well* itself, inseparable from the broader tradition of discourse- and pragmatic-marker research inaugurated by D. Schiffrin [1, c. 31] and consolidated by B. Fraser [2, c. 946], who established that such items operate on the level of discourse coherence and speaker–hearer relations rather than propositional content. L. Brinton [3, c. 35–40] proposed the classical division of marker functions into *textual* (organising discourse: openings and closings, topic shifts, repair, turn mechanics) and *interpersonal* (expressing attitude and managing face), a division we operationalise below. K. Aijmer [4, c. 20–73] provided the fullest account of *well* as a multifunctional marker whose readings – response marker, hesitation and planning device, marker of dispreferred or indirect answers, quotative, and discourse-structuring signal – are disambiguated by co-text. Most recently, F. Chapwanya and J. Nel [5, c. 27–28] offered a corpus-based functional taxonomy of the markers *so* and *well* in Zimbabwean and British English, distinguishing, among other functions, rephrasing/correction, moving to the main message, indirect answering, and evaluation. Two properties of *well* recur across this literature and matter for translation: it is overwhelmingly turn-initial, and its dominant functions are interpersonal rather than purely textual.

The second tradition concerns pragmatic markers in translation. Because markers are conventionalised and language-specific, their interlingual transfer is notoriously uneven: equivalence is rarely one-to-one, and translators routinely resort to omission, functional substitution, or compensation. Corpus-based research has begun to map this systematically – M. Apostol et al. [6, c. 2078–2079] have built a multilingual parallel resource for discourse markers spanning ten languages – yet Ukrainian is absent from that resource, and its authors explicitly note that lower-resourced languages remain under-described. In Ukrainian scholarship the translation of discourse markers has so far been discussed mainly in general terms, at conference-paper and thesis level, without a quantified study of an individual marker in a defined translated corpus.

The third tradition is audiovisual translation (AVT). The foundational account of subtitling by J. Díaz Cintas and A. Remael [7, c. 91] and

H. Gottlieb's early characterisation of subtitling as "diagonal" translation [8, с. 104] established condensation and deletion as structural, not incidental, features of the mode, with a substantial share of source dialogue routinely discarded to respect spatial and temporal limits. F. Karamitroglou's proposed set of European subtitling standards [9] codified these limits explicitly, deriving the reading-speed ceiling from the average viewer's processing rate of 2.5–3 words per second. M. Souto-Rico et al. [10, с. 1–2] locate the operative pressure precisely at the level of characters per second: subtitle quality, and the viewer's ability to process the line, depend on reading speed rather than raw text length. Industry practice encodes the same logic: Netflix's *Ukrainian Timed Text Style Guide* [11] specifies reading-speed ceilings for adult programming and restricts truncation to cases where reading speed or synchronisation would otherwise be violated – which makes a Netflix Ukrainian track a norm-governed professional artefact rather than an ad hoc rendering. Ukrainian AVT scholarship, including contributions in the present journal, has begun to map the field: I. Haman and O. Chaikovska [12, с. 138–139] systematise film translation as an AVT type, delineating subtitling, dubbing and voice-over and their respective constraints; V. Konkulovskyi and I. Mamrosh [13, с. 141–142] analyse the rendering of proper names in film translation. Yet no Ukrainian study addresses pragmatic markers in subtitles.

Identification of the unsolved part of the problem. At the intersection of the three traditions there is thus an untenanted space: no study has examined how an interpersonal pragmatic marker is rendered in professional English–Ukrainian subtitling, nor tested whether the marker's functional type conditions its survival, nor asked whether omission is additionally driven by reading-speed pressure once function is taken into account. The present article occupies that space on strictly delimited material.

Formulation of the objectives. The aim of the article is to determine what governs the rendering of the pragmatic marker *well* in professional English–Ukrainian subtitling. The tasks are: (1) to establish the inventory and distribution of translation solutions applied to *well* (equivalent particle, functional shift, compensation, omission) across a complete season of a Netflix original series; (2) to test whether interpersonally loaded uses of *well* are more vulnerable to omission than discourse-organising ones; (3) to test whether omission is additionally – and independently of the marker's function – conditioned by reading-speed pressure (characters per second), the mechanism encoded in the industry's own subtitling norms.

Presentation of the main material.

Material. The corpus comprises the complete first season (eight episodes of c. 46–55 minutes) of the Netflix original comedy-thriller *How to Get to Heaven from Belfast* (2026). For each episode the official English subtitle track (the source text) and the official Ukrainian subtitle track (a professional human translation) were exported with timecodes and aligned segment by segment, yielding 5,793 aligned subtitle pairs. The series was selected for three reasons: its dense colloquial dialogue maximises marker frequency; its Ukrainian localisation is a professional track governed by the platform's published norms; and, as a 2026 release, it has not previously been the object of scholarly analysis, which secures the novelty of the case study.

Object and delimitation. All occurrences of the token *well* were extracted automatically and filtered to exclude non-marker uses: the adverb/adjective (*works well*, *get well*), hyphenated compounds (*well-respected*), and fixed expressions (*as well*, *might as well*). Automatic filtering was followed by a full manual pass in which every candidate token was read in its co-text; this removed four further adverbial uses that had escaped the filter (*isn't terribly well*, *doing well*, *keeping well*, *could've well been*), leaving 142 marker tokens. Occurrences were counted per token, so a segment containing two markers contributes two data points.

Coding. Each token was double-coded. Source-text function was assigned manually from co-text (the preceding and following turns) using the inventory of Aijmer [4, с. 20–73] and Chapwanya and Nel [5, с. 27–28]: response/dispreferred, hesitation/planning, evaluation, rephrasing/correction, topic-shift/return, quotative, elicitation. For the central comparison these functions were collapsed into a binary axis following Brinton [3, с. 38]: *interpersonal* (response/dispreferred, evaluation – attitude and face-work) versus *textual/structural* (hesitation/planning, rephrasing/correction, topic-shift/return, quotative, elicitation – the organisation of discourse, including turn mechanics). Because the placement of hesitation/planning is the most contestable point of this division, a sensitivity analysis reassigning it to the interpersonal class is reported alongside the main result. Target-text solution was coded manually as: *omission* (the marker is rendered by no device); *particle* (rendition by a Ukrainian discourse particle); *functional shift* (rendition by a particle that changes the function); or *compensation* (the pragmatic force is relocated into another device in the segment). Particular care was taken to distinguish genuine renderings of *well* from Ukrainian particles that in fact

translate an adjacent item – Добре rendering *Right*, але rendering *but*, звісно rendering *obviously*: such cases were coded as omission of *well*. Coding was performed in a full manual pass by one coder; a second reader spot-checked the coded table, but no formal inter-coder reliability coefficient was computed. The consequences of this single-coder, non-blind design for the interpretation of the results are stated explicitly below.

Measures. The quantitative index of constraint is reading speed (CPS): the Ukrainian character count of a segment divided by its on-screen duration in seconds (duration approximated from the interval between successive subtitle onsets, capped at 0.3–8 s). Netflix's adult reading-speed ceiling [11] serves as the normative reference point. Importantly, the direction of any mechanical bias runs *against* the hypothesis: omitting a marker removes characters from the Ukrainian line and thereby lowers, not raises, its CPS; if omitted-marker segments nevertheless show higher CPS, the difference cannot be an artefact of the omission itself. This consideration guards against artefactual inflation of the bivariate contrast; it does not by itself address the possibility that reading speed and marker function are correlated with each other, which is why the two factors are additionally modelled jointly below. A raw length-compression ratio (Ukrainian/English characters) was computed at the pilot stage but is not used analytically, because it is confounded in both directions: a rendered particle itself lengthens the Ukrainian line, while an omitted *well* still inflates the English denominator.

Results: the inventory of solutions. Across the season the distribution is stark. Of 142 marker tokens, 99 (69.7%) are omitted: the Ukrainian segment renders the propositional content of the utterance and no device carries the marker's pragmatic force. Only 42 tokens (29.6%) are rendered by a Ukrainian discourse particle, and a single token is rendered by compensation. The particle inventory is instructive: ну dominates with 21 occurrences – half of all particle renderings – followed by що ж (6), the contrastive а (4), the inferential то (4), але (2), and single occurrences of ну от, власне, то що, хіба and the confirmatory авжеж (the last constituting the corpus's one functional shift: hesitational *No. Well, it wouldn't* rendered by confirmatory Авжеж, не сподобалося). Ukrainian thus possesses a full functional paradigm for *well* – the translators demonstrably command equivalents ranging from neutral ну through resigned що ж to concessive хіба (*Well, we did a bit* → Хіба трохи) – which rules out an absolute lexical gap as the explanation of the loss. The equivalents exist; in seven cases out of ten they are not used. Omission is stable across all eight episodes (52–82% per episode), indicating a regularity of this track rather than the idiosyncrasy of a single episode or dialogue type.

Typical omissions strip the interpersonal frame while preserving the proposition: *Well, don't look at me* → На мене не дивися (the resistance-softening frame of the dispreferred response is gone); *... makes you think about, well, life, I suppose* → … задумуєшся про життя (both hedges – *well* and *I suppose* – vanish, and a tentative musing becomes an assertion); *Well, she'd been sleepwalking* → Вона ходила вві сні (a hedged account becomes a plain report). Where the marker is rendered, the choice is functionally sensitive: *Right. Well, what happened here is Dara* → Що ж, тут сталася Дара (resigned transition); *Well?* → То що? (elicitation); *-I don't care. -Well, I do* → -Мені байдуже. -А мені ні (contrastive riposte).

Results: function conditions omission. The central finding concerns the relation between the marker's function and its fate. Interpersonal uses of *well* (n = 95) are omitted in 77.9% of cases; structural uses (n = 47) in 53.2%. The association is statistically significant ($\chi^2 = 9.09$, df = 1, $p < .01$) and robust to the most contestable coding decision: reassigning hesitation/planning from the structural to the interpersonal class leaves the effect intact ($\chi^2 = 7.94$, $p < .01$). The fine-grained functions are consistent with a gradient of vulnerability: response/dispreferred 78%, evaluation 75%, hesitation/planning 61%, rephrasing/correction 55%, topic-shift/return 50% (elicitation, with only two tokens, both retained, lies outside the gradient but points the same way – the prompting *Well?* is undeletable because it constitutes the entire turn). The gradient runs from the most interpersonal to the most structural: the more the marker does for the relationship between speakers – softening a contradiction, cushioning a dispreferred answer, framing an assessment – the less likely it is to be carried by the Ukrainian line. Given the single-coder design, however, this fine-grained ordering should be read as descriptive; the inferential weight of the article rests on the binary contrast, which is protected by the sensitivity analysis and by the size of the difference.

Results: reading speed – a bivariate association that is not confirmed as an independent effect. If omission were purely a matter of the marker's function, it should be unrelated to the technical constraint; if it were purely a response to time pressure, it should be unrelated to function. At the bivariate level omission is associated with both. Tokens rendered with a particle sit at a mean reading speed of 10.1 characters per second; tokens whose markers were omitted sit at 13.3 cps (medians 10.9 and 12.0 respectively;

Welch's t = 2.42, df = 94, p <.05) – and, as noted, the mechanical bias runs the other way, making the contrast conservative with respect to that artefact. The two candidate factors, however, are not independent of each other: interpersonal uses of *well* cluster in segments with higher reading speed (means 13.7 vs 9.7 cps; point-biserial r =.25, p <.01), presumably because face-work concentrates in rapid conversational exchange. To separate the factors, a binary logistic regression was fitted with omission as the outcome and axis and CPS as joint predictors (n = 139; three tokens lack a duration value). The function effect remains significant and essentially undiminished under the control (OR = 2.53, p =.019) and is stable across every specification tested: reassigning hesitation/planning to the interpersonal class, excluding implausible proxy-generated CPS values, and log-transforming CPS. The independent CPS effect, by contrast, falls short of significance in the linear specification (p =.145), is marginal when implausible values are excluded (p =.076), and reaches significance only under logarithmic transformation (p =.013). On the present duration proxy, then, the bivariate reading-speed contrast is substantially carried by the correlation between reading speed and function, and the independent contribution of the technical constraint is specification-dependent. We therefore treat the marker's function as the established determinant of omission, and the independent role of reading-speed pressure as a plausible but unconfirmed hypothesis, to be retested when exact out-times replace the duration proxy.

Discussion. Taken together, the findings describe a functionally selective condensation. Under compression, the subtitle text preserves propositional content and plot-bearing discourse organisation far more reliably than face-work: across a season, the characters of the Ukrainian track – at the level of the written line – contradict without softening, answer without hedging, and assess without framing more often than their English counterparts do. Whether this textual asymmetry amounts to a perceptual one is a separate empirical question that the present design cannot answer: subtitles are received together with the actors' voices, and prosody may recover for the viewer part of the pragmatics that the text omits. The claims of this article are claims about the subtitle text.

Two interpretations of the selectivity must also be distinguished. The demonstrated availability of a full Ukrainian particle paradigm rules out an absolute lexical gap as the explanation of the loss; it does not by itself establish that a particle would be stylistically natural in every co-text, and part of the omission may reflect a deliberate convention of subtitle economy – an avoidance of "light" words that would clutter a line read under time pressure. What the functional selectivity shows, however, is that whatever convention is at work, it is not applied uniformly: it prices interpersonal meaning lower than plot-bearing discourse organisation, and it prices both lower than propositional content. The single compensation in the corpus (*Well, they're not* → Аж ніяк, where an emphatic idiom absorbs the contradictive force) shows that low-cost renderings are available where the translator elects them. The didactic implication for AVT training in Ukraine follows in a correspondingly conditional form: since the Ukrainian particle paradigm for *well* is demonstrably available, sensitising trainee subtitlers to the interpersonal (rather than merely decorative) load of markers – and to short renderings such as а, то, хіба, which add two to four characters – could recover a share of the omitted pragmatics at negligible reading-speed cost, wherever the register of the line admits it.

Limitations. Five limitations are acknowledged. First, the source text is itself an edited subtitle line, not a full transcription of the spoken dialogue, so a share of markers may have been condensed upstream of the Ukrainian track; this is standard in subtitling research but should be borne in mind when generalising to "the dialogue". Second, the reading-speed measure relies on a duration proxy (inter-onset intervals) pending exact out-times; robustness checks (exclusion of implausible values, logarithmic transformation) did not alter the pattern reported above, but only exact timecodes can settle the independent role of reading speed. Third, functional coding was performed by a single coder who was not blind to the Ukrainian rendering, and no inter-coder reliability coefficient (such as Cohen's kappa) was computed; the sensitivity analysis and the second-reader spot-check mitigate but do not remove this, which is why the fine-grained functional gradient is reported as descriptive and the article's inferential claims rest on the binary axis. Fourth, the corpus is one series translated by one team: the findings describe the regularities of this professional track as instantiated here, not English–Ukrainian subtitling in general; separating the norm of the mode from the norm of the vendor requires cross-title and cross-platform comparison. Fifth, the study measures the subtitle text and makes no claims about viewer perception: the reception of the omissions, in the presence of the audible soundtrack, is an open empirical question.

Conclusions and prospects for further research. The article has offered, to our knowledge, the first quantified account of how an English pragmatic marker is rendered in professional English–

Ukrainian subtitling. On the complete first season of *How to Get to Heaven from Belfast* (142 tokens of the marker *well* in 5,793 aligned subtitle pairs), three results were established. First, omission is the dominant solution (69.7%), despite the demonstrated availability of a full Ukrainian particle paradigm (ну, що ж, а, то, але, хіба, власне etc.) – the loss cannot be explained by an absolute lexical gap. Second, omission is functionally selective: interpersonal uses of *well* are omitted significantly more often than discourse-organising ones (77.9% vs 53.2%; $\chi^2 = 9.09$, $p < .01$), an effect that survives the sensitivity analysis and, crucially, remains robust when reading-speed pressure is statistically controlled (OR = 2.53, $p < .05$). Third, the bivariate association between omission and reading speed (13.3 vs 10.1 cps; $p < .05$) proves, on joint modelling, to be substantially carried by the correlation between function and dialogue density: the independent contribution of the technical constraint does not reach stable significance on the present duration proxy. The primary governor of the marker's fate in this track is therefore what the marker does, not – or not demonstrably – how fast the line must be read. What is lost in compression is predictable from the marker's function; and what is predictable can be taught, audited, and partially recovered. Prospects for further research follow directly: computing inter-coder reliability on an independently coded sample; replacing the duration proxy with exact timecodes and retesting the reading-speed hypothesis in the same multivariate design; extending the design to the interpersonal markers *you know* (95 tokens in this corpus) and *I mean* (68 tokens) to test the selectivity across markers; testing the reception of the omissions experimentally, with the soundtrack present; and comparing titles, platforms and translation teams to separate the norm of the mode from the norm of the vendor.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Schiffrin D. Discourse Markers. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 364 p.

2. Fraser B. What are discourse markers? *Journal of Pragmatics*. 1999. Vol. 31, No. 7. P. 931–952. DOI: 10.1016/S0378-2166(98)00101-5

3. Brinton L. J. Pragmatic Markers in English: Grammaticalization and Discourse Functions. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 1996. xvi, 412 p.

4. Aijmer K. Understanding Pragmatic Markers: A Variational Pragmatic Approach. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2013. 192 p.

5. Chapwanya F. C., Nel J. H. Discourse markers so and well in Zimbabwean English: A corpus-based comparative analysis. *World Englishes*. 2024. Vol. 43, No. 1. P. 23–46. DOI: 10.1111/weng.12626

6. Apostol E.-S., Truică C.-O., Damova M., Silvano P., Vaļūnaitė Oleškevičienė G., Liebeskind C., Trajanov D., Bączkowska A., Montecchiari E. A., Chiarcos C. Multiword Discourse Markers Across Languages: A Linguistic and Computational Perspective. *International Journal of Applied Linguistics*. 2025. Vol. 35, No. 4. P. 2078–2090. DOI: 10.1111/ijal.12755

7. Díaz Cintas J., Remael A. Subtitling: Concepts and Practices. London ; New York : Routledge, 2021. 292 p.

8. Gottlieb H. Subtitling: Diagonal Translation. *Perspectives: Studies in Translatology*. 1994. Vol. 2, No. 1. P. 101–121. DOI: 10.1080/0907676X.1994.9961227

9. Karamitroglou F. A Proposed Set of Subtitling Standards in Europe. Translation Journal. 1998. Vol. 2, No. 2. URL: https://translationjournal.net/journal/04stndrd.htm (дата звернення: 13.07.2026).

10. Souto-Rico M., González-Carrasco I., López-Cuadrado J. L., Ruíz-Mezcua B. A new system for automatic analysis and quality adjustment in audiovisual subtitled-based contents by means of genetic algorithms. *Expert Systems*. 2020. Vol. 37, No. 6. Article e12512. DOI: 10.1111/exsy.12512

11. Ukrainian Timed Text Style Guide. Netflix Partner Help Center. URL: https://partnerhelp.netflixstudios.com/hc/en-us/articles/115002229068-Ukrainian-Timed-Text-Style-Guide (дата звернення: 12.07.2026).

12. Гаман І. А., Чайковська О. Ю. Кіноперекладяк вид аудіовізуального перекладу. Закарпатські філологічні студії. 2023. Вип. 28, т. 2. С. 137–141. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.25

13. Конкульовський В. В., Мамрош І. Я. Відтворення власних назв у науково-фантастичних творах (на прикладі серії фільмів «Зоряні війни»). *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 28, т. 2. С. 141–145. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.26

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 14.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 81'25:001.4:006
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.21

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ISO НА ПРАКТИКУ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

THE IMPACT OF INTERNATIONAL ISO STANDARDS ON SCIENTIFIC AND TECHNICALTRANSLATION PRACTICE

Колосова Г.А.,
orcid.org/0000-0003-4224-0371
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Статтю присвячено дослідженню впливу міжнародних стандартів ISO на сучасну практику перекладу науково-технічної літератури. Актуальність дослідження зумовлена зростанням обсягів міжнародної науково-технічної комунікації, активним використанням систем машинного перекладу та необхідністю забезпечення високої якості перекладу спеціалізованих текстів відповідно до міжнародних вимог. Проаналізовано сучасний стан наукових досліджень у галузі технічного перекладу, визначено основні тенденції розвитку перекладацької діяльності в умовах цифровізації та глобалізації. Особливу увагу приділено ролі міжнародних стандартів ISO 17100:2015, ISO 18587:2017 та ISO 704:2022 у формуванні сучасних вимог до професійної діяльності перекладача технічної літератури. Встановлено, що стандарт ISO 17100:2015 регламентує вимоги до кваліфікації перекладачів, організації перекладацького процесу, редагування, коректури та процедур забезпечення якості, що є визначальними чинниками під час перекладу технічної документації. Розглянуто особливості застосування стандарту ISO 18587:2017, який визначає вимоги до повного постредагування результатів машинного перекладу та забезпечує досягнення якості, еквівалентної професійному людському перекладу. Доведено, що використання технологій машинного перекладу є ефективним лише за умови глибокої термінологічної та змістової перевірки тексту фахівцем. Значну увагу приділено аналізу положень ISO 704:2022, який формує методологічні засади термінологічної роботи, встановлює принципи аналізу понять, створення дефініцій, гармонізації та уніфікації термінології. На конкретних прикладах із галузей машинобудування, металургії, енергетики та інформаційних технологій продемонстровано вплив контексту на вибір адекватного перекладацького відповідника та обґрунтовано необхідність попереднього аналізу понятєвого апарату перед перекладом спеціалізованих текстів. Показано, що дотримання міжнародних стандартів сприяє уніфікації термінології, підвищенню точності перекладу, усуненню неоднозначності, створенню єдиних термінологічних баз і глосаріїв, а також забезпечує ефективну міжкультурну та міжгалузеву професійну комунікацію. Зроблено висновок, що впровадження стандартів ISO у перекладацьку практику змінює роль перекладача, який дедалі більше виступає не лише мовним посередником, а й фахівцем із термінологічного менеджменту, контролю якості та забезпечення відповідності перекладу міжнародним вимогам. Використання стандартів ISO є важливою передумовою підвищення достовірності, безпеки та конкурентоспроможності науково-технічної інформації в глобальному інформаційному просторі.

Ключові слова: переклад науково-технічної літератури, міжнародні стандарти ISO, ISO 17100, ISO 18587, ISO 704, термінологія, стандартизація, постредагування, машинний переклад.

The article examines the impact of international ISO standards on contemporary translation practices in the field of scientific and technical literature. The relevance of the study is determined by the rapid development of international scientific communication, the increasing use of machine translation technologies, and the growing demand for high-quality translations of specialized texts that comply with international standards. The paper reviews the current state of research on technical translation, highlighting recent linguistic, terminological, and methodological approaches proposed by Ukrainian and international scholars. Particular attention is paid to the influence of ISO 17100:2015, ISO 18587:2017, and ISO 704:2022 on the professional activities of technical translators. The study demonstrates that ISO 17100 establishes comprehensive requirements for translator competence, project management, revision, proofreading, and quality assurance, emphasizing that technical translations should undergo mandatory revision by a qualified second person. The role of ISO 18587 is analyzed in the context of machine translation post-editing. It is argued that machine-translated technical texts require not only linguistic correction but also verification of technical concepts, logical consistency, and terminological accuracy to achieve a quality level comparable to human translation. Special attention is devoted to ISO 704, which provides methodological principles for terminology work, including concept analysis, definition development, terminology harmonization, and standardization. The article presents numerous examples from mechanical engineering, metallurgy, energy engineering, and information technology to illustrate how incorrect interpretation of context may result in inaccurate translation of technical terms. It is demonstrated that successful technical translation depends primarily on understanding the underlying concept rather than selecting direct lexical equivalents. The research confirms that compliance with ISO standards contributes to terminology consistency, translation accuracy, quality assurance, and the development of reliable multilingual glossaries and terminology databases. Furthermore, the paper argues that the implementation of international standards transforms the role of the translator from a linguistic mediator into a terminology manager and quality assurance specialist responsible for ensuring the reliability, consistency, and international compatibility of technical documentation. The findings confirm that ISO standards play a significant role in improving the quality of technical translation and facilitating effective international scientific and technical communication.

Key words: translation of scientific and technical literature, ISO standards, ISO 17100, ISO 18587, ISO 704, terminology, standardization, post-editing, machine translation.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток міжнародної науково-технічної співпраці, цифровізація виробничих процесів і глобалізація інформаційного простору зумовлюють постійне зростання обсягів перекладу науково-технічної літератури та спеціалізованої документації. У сучасних умовах переклад технічних текстів перестає бути виключно мовною діяльністю і перетворюється на складний міждисциплінарний процес, що вимагає не лише високого рівня володіння мовами, а й ґрунтовних знань предметної галузі, принципів термінологічної стандартизації, міжнародних вимог до забезпечення якості перекладу та сучасних технологій машинного перекладу і постредагування.

Помилки під час перекладу технічної документації можуть призвести до неправильного тлумачення технологічних процесів, порушення вимог безпеки, виробничих ризиків, економічних збитків і навіть створити загрозу для життя та здоров'я людей. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах широкого використання систем машинного перекладу, які, незважаючи на суттєвий прогрес, нерідко некоректно інтерпретують спеціалізовану термінологію та професійний контекст. За таких умов вирішального значення набуває застосування міжнародних стандартів, що регламентують процес перекладу, постредагування, термінологічної роботи та контролю якості.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Переклад технічної літератури є однією з найскладніших і найвідповідальніших сфер перекладознавства, оскільки технічні тексти характеризуються високою спеціалізацією, точністю, суворими вимогами до термінології та структурованістю. В останні роки проблема перекладу технічної літератури привертає увагу як українських, так і закордонних дослідників, які аналізують лінгвістичні, термінологічні та методологічні аспекти цієї специфічної галузі.

В Україні значний внесок у розвиток цієї тематики зробили багато сучасних дослідників. Берладин О., Мойсеюк Ю. та Коломєєць (2025) розглядають специфіку перекладу технічних термінів у сфері інформаційних технологій як однієї з найдинамічніших галузей сучасного перекладознавства. Автори аналізують основні труднощі перекладу ІТ-термінології та способи її відтворення українською мовою, підкреслюючи важливість точності, професійної компетентності перекладача та використання сучасних перекладацьких технологій для забезпечення адекватної міжмовної комунікації [1]. Дослідники Гасій Г., Гасій О., Сухачова Н., Стеценко В. (2025) досліджують проблеми перекладу науково-технічних текстів у сфері будівництва та цивільної інженерії з англійської мови українською, зокрема труднощі, пов’язані з термінологією та складними синтаксичними конструкціями. Автори порівнюють переклад, зроблений людиною, із результатами перекладу через системи штучного інтелекту та доходять висновку, що саме професійний перекладач забезпечує точність, контекстуальну відповідність і збереження наукового змісту, тоді як ШІ часто допускає буквальні й неточні переклади [2]. Рудоман О., Кравчина Т., Школяр Н. (2025) розглядають особливості та виклики перекладу англійських інженерних термінів в умовах відмови від російських стандартів та інтеграції у світовий науковий простір. Автори класифікують професійну лексику за структурою та аналізують ключові методи подолання міжгалузевої омонімії для забезпечення точності й уніфікації технічного дискурсу [4]. Дячук Н. та Білюк І. (2023) досліджують переклад технічної документації як складного процесу, який потребує не лише мовної компетенції, а й розуміння культурно-національної специфіки, прагматичних особливостей текстів та комунікативних цілей виробника, приділяючи особливу увагу типології стилістичних помилок (аморфність речень, хибні логічні наголоси, «паразитні» зв’язки), які знижують зрозумілість перекладу. Автори наголошують на необхідності використання стандартизованої термінології, адекватних синтаксичних структур і культурно прийнятих форматів подання чисел, дат, одиниць вимірювання тощо [4]. Мангура С. (2022) розглядає специфіку, труднощі та стратегії перекладу науково-технічних текстів з англійської мови, наголошуючи, що успішний переклад вимагає не лише високого рівня мовної компетентності, а й глибокого розуміння предметної галузі, сутності спеціальної термінології, а також знання культурних і прагматичних відмінностей між мовами, адже точний переклад науково-технічних текстів можливий лише за умови повного розуміння описаних явищ, знання сучасної термінології та систематичного звернення до фахової літератури й експертних джерел [5].

Серед закордонних дослідників, які останніми роками працювали над питанням технічного перекладу, можна виділити Lynne Bowker (2025), яка досліджує взаємодію між перекладом науково-технічної літератури та сучасними технологіями, що дає змогу підвищити точність перекладу спеціалізованих текстів у багатомовних наукових публікаціях [6]. Venus Chan (2025) аналізує ефек-

тивність змішаного навчання (blended learning) для підвищення технологічних компетенцій перекладачів технічної літератури, досліджуючи сприйняття студентами bMOOC (масові відкриті онлайн-курси) та їх задоволеність результатами навчання [7]. Nehemiah Boluwatife David (2025) зосереджується на інтеграції штучного інтелекту із професійними знаннями перекладача для підвищення точності та ефективності перекладу технічних текстів [8]. Dejica Daniel (2020) вивчає жанрові відмінності між технічними та науковими текстами і пропонує адаптовані методологічні моделі навчання перекладу для різних видів спеціалізованої документації [9]. Дослідник Mariusz Marczak (2023) аналізує використання телеспівпраці (telecollaboration) у навчанні перекладу, що дозволяє студентам отримати практичний досвід роботи над технічними текстами у дистанційних командах [10].

Таким чином, сучасний стан дослідження перекладу технічної літератури характеризується інтеграцією лінгвістичних і методичних досліджень, використанням міжнародних стандартів та новітніх технологій, що забезпечує високу якість перекладу та відповідає вимогам глобалізованого світу.

Постановка завдання. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених перекладу науково-технічної літератури, більшість досліджень зосереджується на лексико-граматичних особливостях перекладу, використанні перекладацьких трансформацій, формуванні професійної компетентності перекладача або застосуванні інформаційних технологій. Водночас комплексний аналіз впливу міжнародних стандартів ISO, зокрема ISO 17100:2015, ISO 18587:2017 та ISO 704:2022, на сучасну практику перекладу технічної літератури залишається недостатньо висвітленим. Потребують подальшого дослідження питання стандартизації термінології, забезпечення якості перекладу, організації процесу постредагування машинного перекладу та формування єдиних підходів до роботи з технічною термінологією відповідно до міжнародних вимог.

У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного дослідження ролі міжнародних стандартів ISO у формуванні сучасної практики перекладу науково-технічної літератури, визначення їхнього впливу на професійну діяльність перекладача, процес забезпечення якості перекладу та уніфікацію технічної термінології в умовах розвитку глобальної науково-технічної комунікації.

Трансформація ролі перекладача та стандартизація термінологічного мислення. Стандарти перетворюють перекладача з «одинокого митця» на ключову ланку виробничого ланцюга.

Наприклад, стандарт **ISO 17100:2015** описує вимоги до перекладацьких послуг. Його сферою застосування є загальні перекладацькі послуги, включно з технічним перекладом. Основними вимогами є кваліфікація перекладачів, редагування, управління проєктами, контроль якості. Згідно з ISO 17100, переклад наукового тексту не вважається завершеним без перевірки другою особою (редактором). Це критично для науково-технічної літератури (далі – НТЛ), де помилка в цифрі чи терміні може призвести до аварії. Вплив на переклад визначається обов'язковістю рецензування, коректури та забезпечення якості перекладу.

Наприклад, при перекладі текстів зі сфери Mechanical Engineering з англійської на українську, перекладачі часто зіштовхуються з деякими «проблемними» термінами, які напряму залежать від контексту. Розповсюдженими прикладами є такі терміни як *stress*, який перекладається як *напруження*, а не *стрес*, або *strain*, що означає *деформацію (відносну деформацію)*, а не *напругу*. Також широковживаними термінами з часто помилковим перекладом є *strength – міцність*, а не *сила*, *hardness – твердість*, а не *жорсткість*, *stiffness – жорсткість*, а не *твердість*.

Ключовим положенням стандарту є те, що усі переклади повинні виконуватися кваліфікованими перекладачами з підтвердженою компетенцією у відповідній галузі. Процес перекладу має включати редагування, коректуру та процедури забезпечення якості [11]. Цей стандарт підкреслює роль професійної компетентності перекладача і процесів контролю якості, що особливо важливо для перекладу технічних текстів, де неточність може призвести до критичних помилок.

Стандарт **ISO 18587:2017** – Постредагування результатів машинного перекладу. Цей стандарт описує процес повного постредагування тексту, отриманого за допомогою системи машинного перекладу (МТ). Основні вимоги висуваються до компетенції постредактора, процесу редагування, вихідної якості тексту. Згідно з ISO 18587, результат постредагування має бути таким, який можливо порівняти із результатом перекладу тексту людиною. У контексті НТЛ це означає, що постредактор повинен не просто виправити граматику, а перевірити логіку технічних процесів, які штучний інтелект міг інтерпретувати помилково. Цей стандарт легітимізує використання машинного перекладу в науковій сфері

за умови обов'язкового глибокого редагування людиною-фахівцем.

Багато технічних термінів не мають сталого перекладу поза контекстом. Розглянемо типові приклади із науково-технічної літератури з перекладом при нерозумінні контексту, та з правильним варіантом після редагування.

Приклад 1. *Reduction* (хімія / металургія)

The reduction of iron oxide takes place in a shaft furnace using hydrogen.

Неправильний переклад**:** *Редукція оксиду заліза відбувається в шахтній печі із використанням водню.* Перекладач механічно передав *reduction* як «редукція», хоча в металургії це інший процес.

Правильний переклад**:** *Відновлення оксиду заліза відбувається в шахтній печі з використанням водню.*

Приклад 2. *Recovery* (енергетика)

Waste heat recovery significantly improves the efficiency of the process.

Неправильний переклад**:** *Відновлення відпрацьованого тепла значно підвищує ефективність процесу.* Перекладений текст створює враження того, що тепло «ремонтують».

Правильний переклад**:** *Утилізація (або рекуперація) відпрацьованого тепла значно підвищує ефективність процесу.*

Приклад 3. *Treatment*

Heat treatment changes the mechanical properties of steel.

Неправильний переклад: *Теплове лікування змінює механічні властивості сталі.* Було використано фактично дослівний переклад терміну *treatment*.

Правильний переклад**:** *Термічна обробка змінює механічні властивості сталі.*

Одним із найкращих прикладів важливості дотримання стандартів, є використання терміна *processing*, який часто перекладають по-за контекстом оскільки його значення повністю залежить від галузі:

Галузь – Англійський термін – Правильний переклад:

Металургія – ore processing – збагачення (або переробка) руди.

Інформатика – signal processing – обробка сигналів.

Харчова промисловість – food processing – переробка харчових продуктів.

Машинобудування – material processing – обробка матеріалів.

Виробництво – processing line – технологічна лінія обробки.

Цей приклад демонструє, що при перекладі потрібно насамперед визначити технологічний процес, про який ідеться, а вже потім добирати український відповідник. Це один із фундаментальних принципів перекладу науково-технічної літератури.

Головний тезис цього стандарту полягає у тому, що постредактор повинен забезпечити такий результат постредагування, який буде зрозумілим, точним і використовувати відповідну термінологію. Кінцевий продукт не повинен відрізнятися від перекладу, виконаного перекладачем-людиною [12].

Таким чином, ISO 18587 встановлює чітку межу між сирим машинним перекладом та професійним продуктом. Це дозволяє пришвидшити обробку великих обсягів технічної документації, зберігаючи при цьому високу надійність термінології та безпеку використання інструкцій.

Стандарт **ISO 704:2022** присвячений термінологічній роботі, а саме розробці, гармонізації та впорядкуванню термінології в різних галузях знань. Основні вимоги висуваються до аналізу понять, створення визначень (дефініцій), встановлення зв'язків між термінами, уніфікації назв. Стандарт вимагає, щоб кожен термін відповідав чіткому поняттю в логічній системі. Для НТЛ це критично важливо, оскільки запобігає синонімії (коли одна деталь називається різними словами), що є основою технічної точності. ISO 704:2022 забезпечує методологічну основу для створення глосаріїв та термінологічних баз даних перед початком перекладу.

Нижче наведено базові положення з прикладами з технічних галузей, які демонструють, чому ISO 704 вимагає дотримуватись принципу «одне поняття – один термін»**.**

1. Синонімія в технічній документації.

При перекладі речення *"Install the shaft into the bearing housing"*, якщо різні перекладачі використовують різні терміни такі як в*ал, вісь, шток*, у результаті в одному технічному тексті одна й та сама деталь має три назви. Після аналізу поняття встановлюється, що відповідно до ISO 704 йдеться саме про *вал*, і цей термін використовується послідовно в усьому документі.

2. Уніфікація термінів.

В англійській документації використовується такий термін *electric motor*. У перекладах можна зустріти *електромотор, електродвигун, електричний двигун*. Для технічної документації обирають один нормативний термін (наприклад, *електродвигун*) і застосовують його всюди.

3. Одне поняття – одна назва.

В англійській технічній документації часто вживається термін *bearing*. При перекладі можливо використати варіанти *підшипник, опора, підпора.* Потрібно визначитись з поняттям відповідно до галузі. Якщо це машинобудування – *підшипник*.

4. Побудова термінологічної бази перед перекладом.

До прикладу, під час перекладу документації для металургійного підприємства створюється глосарій відповідних термінів таких як *blast furnace – доменна піч, direct reduction – пряме відновлення, reducing agent – відновник, pig iron – чавун, steelmaking – виробництво сталі* і т.д. Важливо дотримуватись принципу, що після затвердження, ці терміни не змінюються впродовж усієї роботи над проєктом.

5. Важливість аналізу поняття.

Без аналізу поняття, наприклад слово *cell*, можна перекласти як*: клітина, комірка, елемент, осередок*. Після аналізу предметної області переклад терміну буде суттєво відрізнятись, наприклад, *biology → клітина*, *battery → акумуляторний елемент*, *spreadsheet → комірка* тощо. ISO 704 саме і вимагає спочатку визначити поняття, а вже потім добирати термін.

Основна ідея стандарту полягає у тому, що термінологічна робота повинна базуватися на аналізі як окремих понять, так і цілих систем понять. Кожне поняття має бути представлене пріоритетним терміном для забезпечення послідовності та уникнення неоднозначності в технічній комунікації [13].

ISO 704:2022 змінює підхід перекладача з простого підбору слів на роботу з понятєвим апаратом. Це гарантує, що перекладений науковий текст буде зрозумілим вузьким спеціалістам і відповідатиме міжнародним стандартам наукової логіки.

Вплив цих стандартів на перекладацьку практику проявляється у кількох аспектах. По-перше, стандарти забезпечують уніфікацію термінології та структури документа, що дозволяє уникати неоднозначності та помилок. По-друге, стандартизовані формати документів і вимоги до якості перекладу сприяють підвищенню професійних компетенцій перекладачів. По-третє, дотримання стандартів сприяє інтернаціоналізації документації, полегшуючи доступ до технічних знань у глобальному масштабі.

У глобалізованому світі стандартизація перекладу технічної літератури набуває особливого значення, оскільки вона усуває мовні та технічні бар'єри, забезпечує зрозумілість і взаємозамінність документації для користувачів і фахівців у різних країнах. Перекладачі, дотримуючись міжнародних стандартів ISO, сприяють інтеграції національних ринків у глобальні, підвищують безпеку, ефективність та точність технічної інформації, що, у свою чергу, підтримує процеси глобалізації та уніфікації знань у світі.

У сучасних умовах розвитку технологій і глобальної комунікації технічні стандарти відіграють ключову роль у забезпеченні точності, однозначності та взаєморозуміння при перекладі спеціалізованих текстів. Вони встановлюють уніфіковану термінологію, вимоги до форматування, структурних елементів документації та навіть стилістичні особливості. Саме стандарти визначають, як у міжнародному контексті мають виглядати технічний опис, інструкція, креслення тощо.

Висновки. Технічні тексти дедалі частіше створюються із застосуванням глобальних стандартів, таких як ISO, що в значній мірі впливає на практику перекладу. Перекладач має не лише знати мову, а й орієнтуватися в системі позначень, структурі технічних звітів, вимогах до креслень, у спеціалізованому програмному забезпеченні для інженерного аналізу тощо.

Міжнародні стандарти визначають не лише технічні параметри, а й термінологічну точність перекладу. Вони уніфікують поняття, що спрощує обмін знаннями між фахівцями різних країн. Перекладач технічних текстів фактично виступає посередником між різними системами професійної культури, забезпечуючи сумісність змісту в глобальному контексті.

Таким чином, впровадження стандартів у перекладацьку практику є не лише вимогою часу, а й запорукою інтеграції науково-технічної комунікації у світовий інформаційний простір. Використання міжнародних стандартів ISO у процесі перекладу технічної документації сприяє дотриманню однозначності термінології, послідовності визначеної структури, вимог безпеки, забезпеченню високої якості перекладу. Застосування цих стандартів не лише уніфікує перекладацьку практику, а й підвищує рівень довіри до технічної інформації в глобальному комунікаційному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берладин О. Б. До питання перекладу технічних термінів у ІТ-сфері: базові стратегії. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. № 159. С. 159-165. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.43.1.28.

2. Складнощі авторського та згенерованого штучним інтелектом перекладу англомовних науково-технічних текстів у контексті формування програми підготовки філологів / Г.М. Гасій та ін. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія».* 2025. № 2 (32). С. 181–193. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-181-193

3. Дячук Н. В., Білюк І. Л. Теоретичні аспекти перекладу науково-технічних текстів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2023. Вип. 85. С. 49–53. DOI: https://doi.org/10.25264/2519-2558-2023-17(85)-49-53.

4. Рудоман О. А., Кравчина Т. В., Школяр Н. В. Особливості та складнощі перекладу англомовної професійної термінології інженерної галузі українською мовою. *Академічні візії*. 2025. № 41. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15256029.

5. Manhura S.I. Lexical, terminological and genre-stylistic problems of scientific and technical translation. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка.* 2022. Вип. 56, т. 4. С. 184–187. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-4-31.

6. Bowker L. Multilingual scholarly publishing and artificial intelligence translation tools: weighing social justice and climate justice. *The Journal of Electronic Publishing*. 2025. Vol. 28, no. 2. DOI: https://doi.org/10.3998/jep.7100.

7. Chan V. Enhancing translation technology skills through blended learning: A study of student perceptions and satisfaction with bMOOC in higher education. *Frontiers in Education*. 2025. Vol. 10. Art. 1613880. DOI: https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1613880.

8. David N. B. The Future of Translation and Interpretation: Integrating AI with Human Expertise for Optimal Results. *International Journal of Applied Linguistics and Translation.* 2025. Vol. 11, No. 2. DOI: https://doi.org/10.11648/j.ijalt.20251102.11.

9. Dejica D. Understanding Technical and Scientific Translation: A Genre-based Approach. *Scientific Bulletin of the Politehnica University of Timişoara. Transactions on Modern Languages*. 2020. Vol. 19, No. 1. P. 56–66. DOI: https://doi.org/10.59168/PBCH8276.

10. Marczak M. Telecollaboration in Translator Education: Implementing Telecollaborative Learning Modes in Translation Courses. London : Taylor & Francis, 2023. 300 p. (Routledge Advances in Translation and Interpreting Studies).

11. ISO 17100:2015. *Translation services – Requirements for translation services.* Geneva : International Organization for Standardization, 2015. URL: https://www.iso.org/standard/59149.html (дата звернення: 13.06.2026).

12. ISO 18587:2017. *Translation services – Post-editing of machine translation output – Requirements.* Geneva : International Organization for Standardization, 2017. URL: https://www.iso.org/standard/62970.html (дата звернення: 14.06.2026).

13. ISO 704:2022. *Terminology work – Principles and methods*. Geneva : International Organization for Standardization, 2022. URL: https://www.iso.org/ru/standard/79077.html (дата звернення: 15.06.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 13.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 81′42:81′28
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.22

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ПЕРЕКЛАДУ В ПАРАДИГМІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

ETHNOCULTURAL DIMENSION OF TRANSLATION IN THE PARADIGM OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Любимова Н.В.,
orcid.org/0009-0000-3719-6893
старша викладачка кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну

Кулаженко О.П.,
orcid.org/000-0001-6497-6561
старша викладачка кафедри сучасних європейських мов
Державного торговельно-економічного університету

Редько С.П.,
orcid.org/0009-0000-3719-6893
старша викладачка кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну

У статті досліджено етнокультурний вимір перекладу в парадигмі міжкультурної комунікації як комплексну проблему сучасної перекладознавчої науки. Обґрунтовано, що переклад постає не лише як мовна трансформація тексту, а як процес інтерпретації та репрезентації культурних смислів, цінностей і ментальних моделей, закодованих у вихідному повідомленні. Визначено основні параметри етнокультурної складової перекладу, зокрема національно-марковану лексику, реалії, культурні концепти, символіку та прецедентні феномени. Проаналізовано вплив глобалізаційних процесів на характер міжкультурної взаємодії та окреслено роль перекладача як медіатора культур у сучасному комунікативному просторі. Наголошено на необхідності врахування культурного контексту, прагматичних установок адресанта й очікувань адресата під час вибору перекладацьких стратегій. Розглянуто основні підходи до відтворення етнокультурних елементів – від адаптації та локалізації до збереження культурної специфіки шляхом коментаря чи транскодування. Методологічною основою дослідження стали положення лінгвокультурології, дискурс-аналізу та теорії міжкультурної комунікації, що дозволило здійснити комплексний аналіз перекладацьких рішень у різних типах текстів. Наукова новизна роботи полягає в систематизації етнокультурних домінант перекладу як чинників досягнення комунікативної еквівалентності в умовах глобалізаційного діалогу культур. Доведено, що ефективність міжкультурної комунікації значною мірою залежить від адекватного відтворення етнокультурних компонентів тексту, що забезпечує збереження ідентичності оригіналу та функціональної повноцінності перекладу. Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання в підготовці майбутніх перекладачів і філологів, а також у розробленні навчально-методичних матеріалів з теорії та практики перекладу.

Ключові слова: етнокультурний вимір; переклад; міжкультурна комунікація; культурні концепти; глобалізаційний діалог; перекладацькі стратегії; лінгвокультурологічний підхід.

The article examines the ethnocultural dimension of translation within the paradigm of intercultural communication as a complex issue in contemporary translation studies. Translation is interpreted not merely as a linguistic transformation of a source text but as a process of interpreting and representing cultural meanings, values, and mental models embedded in the original message. The key parameters of the ethnocultural component in translation are identified, including culture-specific vocabulary, realia, cultural concepts, symbolism, and precedent phenomena. The paper analyses the impact of globalisation processes on intercultural interaction and outlines the role of the translator as a cultural mediator in the modern communicative space. Particular attention is paid to the importance of considering cultural context, pragmatic intentions of the sender, and expectations of the target audience when selecting translation strategies. The main approaches to rendering ethnocultural elements are discussed, ranging from adaptation and localisation to preserving cultural specificity through commentary or transcoding. The methodological framework of the study is based on linguocultural theory, discourse analysis, and intercultural communication studies, which enabled a comprehensive examination of translation solutions across different text types. The scientific novelty of the research lies in the systematisation of ethnocultural dominants of translation as factors ensuring communicative equivalence in the context of global cultural dialogue. It is argued that the effectiveness of intercultural communication largely depends on the adequate reproduction of ethnocultural components of the text, which guarantees the preservation of the original identity and the functional adequacy of the translation. The practical significance of the findings consists in their potential application in the training of future translators and philologists, as well as in the development of teaching and methodological materials for courses in translation theory and practice.

Key words: ethnocultural dimension; translation; intercultural communication; cultural concepts; globalisation dialogue; translation strategies; linguocultural approach.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку гуманітарного знання характеризується інтенсивними процесами глобалізації, що зумовлюють активізацію міжкультурних контактів у різних сферах суспільного життя – політичній, економічній, освітній, медійній та науковій. У цих умовах переклад набуває статусу не лише мовної операції, а стратегічного інструмента міжкультурної комунікації, який забезпечує обмін знаннями, цінностями та соціокультурними моделями. Як зазначають дослідники, переклад є формою комунікативного посередництва між представниками різних культурних спільнот, а відтак передбачає не тільки трансформацію мовних структур, а й інтерпретацію культурних смислів [7, с. 21; 15, с. 34]. У межах сучасної перекладознавчої парадигми дедалі більшої уваги набуває проблема відтворення етнокультурної специфіки тексту. Йдеться про передачу національно-маркованої лексики, реалій, культурних концептів, символічних образів, прецедентних феноменів, що репрезентують колективний досвід певної мовної спільноти. Відомо, що повна еквівалентність у перекладі є відносною категорією, оскільки кожен текст функціонує в конкретному культурному контексті [1, с. 159; 2, с. 45]. Відтак перекладач постає як медіатор культур, який має забезпечити комунікативну адекватність, зберігаючи водночас етнокультурну ідентичність оригіналу. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах глобалізаційного діалогу культур, коли зростає тенденція до уніфікації мовних і культурних практик. Доместикація тексту, орієнтація на очікування цільової аудиторії або, навпаки, стратегія збереження «чужості» оригіналу породжують дискусії щодо меж культурної адаптації [3, с. 18]. Таким чином, перед перекладознавством постає завдання переосмислення етнокультурного виміру перекладу як комплексного феномену, що поєднує лінгвістичні, культурологічні та дискурсивні параметри. Отже, проблема дослідження етнокультурного виміру перекладу в парадигмі міжкультурної комунікації зумовлена необхідністю теоретичного осмислення механізмів трансферу культурних смислів та визначення ефективних стратегій їх відтворення в умовах глобалізованого комунікативного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема етнокультурного виміру перекладу розвивалася в межах кількох наукових парадигм – лінгвістичної, функціональної, культурологічної та дискурсивної. Трансформація перекладознавства від нормативно-еквівалентної моделі до інтерпретаційно-культурної значною мірою зумовила переосмислення ролі перекладача як посередника між культурами. Варто зазначити, що в межах лінгвістичного підходу фундаментальне значення має концепція динамічної еквівалентності, запропонована Ю. Найдою, який наголошував на необхідності досягнення рівноцінного комунікативного ефекту в культурі перекладу [1, с. 159–160]. Дослідник підкреслював, що переклад повинен орієнтуватися не лише на формальну відповідність, а й на реакцію адресата, що відкривало можливості врахування культурного чинника. У подальшому ця ідея отримала розвиток у працях П. Ньюмарка, який розмежував семантичний та комунікативний переклад, акцентуючи увагу на співвідношенні змісту й культурної адаптації тексту [2, с. 45–47]. Важливим етапом у становленні етнокультурного підходу стала функціональна теорія перекладу, зокрема скопос-теорія Г. Фермеєра, відповідно до якої стратегія перекладу визначається його метою та умовами функціонування в цільовій культурі [4, с. 174–176]. Такий підхід дозволив розглядати переклад як цілеспрямовану міжкультурну дію, у якій етнокультурні елементи можуть трансформуватися залежно від комунікативного завдання. Подальший розвиток культурологічної парадигми пов'язаний із так званим «культурним поворотом» у перекладознавстві. С. Баснет підкреслювала, що переклад є частиною ширшого культурного процесу і не може аналізуватися ізольовано від соціального та історичного контексту [7, с. 23–25]. Інтегративний підхід М. Снелл-Горнбі також передбачає поєднання лінгвістичних і культурних параметрів у дослідженні перекладу [10, с. 39–41]. Особливу увагу проблемі культурної специфіки приділяє Л. Венуті, який увів у науковий обіг поняття доместикації та форенізації [3, с. 18–20]. Учений наголошує на ідеологічному характері перекладацького вибору: надмірна адаптація тексту може призвести до «невидимості» перекладача та втрати культурної інакшості оригіналу. У цьому контексті етнокультурний вимір перекладу постає як баланс між збереженням чужості та забезпеченням зрозумілості для цільової аудиторії. Проблеми культурної медіації та міжкультурної компетентності перекладача ґрунтовно висвітлені в працях Д. Катана, який розглядає перекладача як посередника між культурними системами, здатного інтерпретувати приховані культурні сценарії та ментальні моделі [11, с. 74–78]. Подібні ідеї співзвучні з теорією міжкультурної комунікації Е. Голла, який увів поняття висококонтекстних і низькоконтекстних культур та підкреслював роль культурних кодів у комунікатив-

ному процесі [5, с. 91; 6, с. 56]. У вітчизняному перекладознавстві проблема відтворення етнокультурних компонентів досліджувалася насамперед у контексті передачі реалій. Р. Зорівчак обґрунтувала типологію способів перекладу національно маркованої лексики та наголосила на необхідності збереження культурної інформації тексту [13, с. 27–30]. В. Карабан розглядав питання адекватності перекладу спеціалізованих текстів, акцентуючи на прагматичному та функціональному аспектах [12, с. 112–115]. М. Кочерган у межах зіставного мовознавства аналізував міжмовні розбіжності, що мають культурно зумовлений характер [14, с. 58–60]. Значний внесок у розуміння комунікативної природи перекладу зроблено у працях із комунікативної лінгвістики, де мовлення розглядається як діяльність, спрямована на досягнення взаєморозуміння між учасниками комунікації [15, с. 34–36]. У цьому аспекті переклад постає як вторинний комунікативний акт, що передбачає реконструкцію смислу з урахуванням культурного контексту. Оцінювання якості перекладу з позицій функціонально-культурної адекватності досліджується в роботах Дж. Гаус, яка пропонує моделі аналізу тексту з урахуванням соціокультурних параметрів [9, с. 21–24]. М. Бейкер розглядає переклад як процес вибору між альтернативними способами репрезентації значення, що нерідко пов'язані з культурними обмеженнями [8, с. 240–243]. Сучасні дослідження засвідчують багатовекторність підходів до проблеми етнокультурної специфіки перекладу. Проте більшість праць зосереджуються або на лінгвістичних механізмах трансформації, або на окремих культурних аспектах, не завжди інтегруючи їх у цілісну модель міжкультурної комунікації в умовах глобалізаційного простору. Це зумовлює потребу подальшого комплексного осмислення етнокультурного виміру перекладу як системного явища.

Виділення невирішених частин проблеми. Попри значний доробок у сфері перекладознавства та міжкультурної комунікації, актуальні дослідження демонструють низку нерозв'язаних питань, що зумовлюють необхідність подальшого комплексного аналізу етнокультурного виміру перекладу. Перш за все, більшість робіт зосереджені на вивченні окремих аспектів перекладу – лінгвістичних механізмів передачі значення або способів адаптації культурних елементів – без інтеграції цих параметрів у єдину модель міжкультурної взаємодії [3, с. 18; 7, с. 23]. Не достатньо уваги приділяється системному аналізу етнокультурних домінант у різних жанрових та функціональних типах тексту, зокрема у науково-технічних, медійних та освітніх дискурсах. Вітчизняні дослідження, зокрема роботи Р. Зорівчака та В. Карабана, розкривають типологію способів перекладу культурно специфічних одиниць, однак практична реалізація цих методик часто залишається фрагментарною та неузгодженою [12, с. 112–115; 13, с. 27–30]. Також невирішеною залишається проблема інтеграції лінгвокультурологічного та дискурсивного підходів у процесі перекладу, що ускладнює формування єдиного методологічного підґрунтя для підготовки перекладачів і наукового аналізу міжкультурних контактів [11, с. 74–78; 15, с. 34–36]. Особливо гостро це проявляється в умовах глобалізаційного діалогу культур, де необхідно одночасно забезпечити збереження етнокультурної специфіки тексту й досягнення комунікативної ефективності у цільовій культурі. Отже, незважаючи на вагомий внесок сучасних дослідників, проблема системного осмислення етнокультурного виміру перекладу як інтегрованого феномену міжкультурної комунікації залишається відкритою. Саме цим аспектом обумовлюється наукова новизна та актуальність даної статті, що спрямована на створення концептуальної моделі взаємозв'язку мовних, культурних і дискурсивних компонентів перекладу у глобалізованому комунікативному просторі.

Мета статті та постановка завдань. Метою даної статті є теоретичне обґрунтування етнокультурного виміру перекладу в парадигмі міжкультурної комунікації та визначення ефективних стратегій відтворення культурно маркованих елементів тексту. Поставлена мета передбачає комплексний аналіз лінгвістичних, культурологічних і дискурсивних аспектів перекладу, що дозволяє інтегрувати різні підходи в єдину наукову модель.

Для досягнення цієї мети сформульовано такі завдання:

1. Проаналізувати сучасні теоретичні концепції перекладу з урахуванням етнокультурної специфіки та міжкультурної комунікації [1, с. 159; 2, с. 45].

2. Визначити основні параметри етнокультурної складової тексту, включаючи реалії, культурні концепти, символіку та прецедентні феномени [13, с. 27–30].

3. Розглянути існуючі стратегії відтворення етнокультурних елементів у перекладі – адаптацію, локалізацію, транскодування та коментар [3, с. 18–20; 11, с. 74–78].

4. Окреслити практичні аспекти застосування лінгвокультурологічного та дискурсивного підхо-

дів у перекладі, що сприяють досягненню комунікативної еквівалентності [7, с. 23; 15, с. 34].

Виклад основного матеріалу дослідження. *Переклад як форма міжкультурної комунікації.* Сучасний переклад розглядається не лише як мовна трансформація тексту, а як ключовий інструмент міжкультурної комунікації. У цьому контексті перекладач виступає посередником між різними культурними системами, забезпечуючи адекватну передачу не тільки змісту, а й культурних смислів [1, с. 159; 7, с. 21–23]. Динамічна еквівалентність Ю. Найди підкреслює, що основною метою перекладу є досягнення аналогічного комунікативного ефекту у цільовій культурі, що передбачає врахування соціокультурного контексту та очікувань адресата [1, с. 160; 2, с. 45]. П. Ньюмарк, у свою чергу, вводить диференціацію між семантичним і комунікативним перекладом, наголошуючи, що семантичний підхід орієнтований на точну передачу значень, тоді як комунікативний враховує сприйняття тексту цільовою аудиторією та культурний контекст [2, с. 46–47]. Таким чином, переклад виступає як комплексна міжкультурна діяльність, що включає мовні, когнітивні та культурні аспекти.

Етнокультурні домінанти тексту. Етнокультурні домінанти включають елементи, які відображають національні, історичні та соціокультурні особливості оригінального тексту. До них належать:

– реалії – предмети, явища та поняття, характерні для конкретної культури;

– культурні концепти – узагальнені знання та цінності, що визначають поведінку носіїв культури;

– символіка – образи та знаки, що несуть культурне або історичне навантаження;

– прецедентні феномени – цитати, фразеологізми, літературні та історичні алюзії [13, с. 27–30; 14, с. 58–60].

Вітчизняні дослідники, зокрема Р. Зорівчак, класифікують способи передачі таких елементів у перекладі, виділяючи транслітерацію, калькування, адаптацію, коментар та інші методики [13, с. 28–29]. В. Карабан наголошує, що вибір способу відтворення культурно маркованої одиниці залежить від функції тексту, його жанру та призначення у цільовій культурі [12, с. 112–115]. Етнокультурна складова тексту потребує комплексного підходу, що поєднує лінгвістичний, культурологічний і дискурсивний аналіз, адже лише такий підхід забезпечує збереження комунікативної ідентичності та культурного коду оригіналу [11, с. 74–78; 15, с. 34–36].

Стратегії відтворення етнокультурного компоненту. Сучасні перекладацькі стратегії спрямовані на баланс між культурною автентичністю оригіналу та зрозумілістю для цільової аудиторії. Л. Венуті виділяє дві основні стратегії:

1. Доместикація – адаптація тексту під культурні норми цільової аудиторії, що робить переклад «звичним» для читача [3, с. 18–20].

2. **Форенізація** – збереження культурної іншості, коли текст передає особливості оригінальної культури, навіть якщо це викликає складності для розуміння [3, с. 19].

Додатково використовуються такі прийоми:

– транскодування – передача культурного елементу засобами цільової мови;

– коментар – пояснення культурної специфіки в примітках або текстовій вставці;

– локалізація – часткова адаптація реалій під культуру отримувача [8, с. 240–243].

Важливо зазначити, що ефективність кожної стратегії залежить від жанру тексту, мети перекладу та рівня міжкультурної компетентності перекладача. Інтеграція лінгвокультурологічного та дискурсивного підходів дозволяє вибудувати систему відтворення етнокультурних домінант, яка забезпечує комунікативну еквівалентність і зберігає культурну ідентичність оригіналу [7, с. 23; 11, с. 74–78].

Висновки і перспективи подальших розвідок. У результаті проведеного дослідження встановлено, що етнокультурний вимір перекладу є ключовим компонентом міжкультурної комунікації, який поєднує лінгвістичні, культурологічні та дискурсивні аспекти. Переклад у цьому контексті постає не просто як трансформація мовних одиниць, а як процес інтерпретації та репрезентації культурних смислів, цінностей і ментальних моделей, закодованих у вихідному тексті [1, с. 159; 2, с. 45; 7, с. 23]. Проаналізовано сучасні стратегії відтворення етнокультурних домінант, включаючи адаптацію, локалізацію, транскодування, коментар, а також підходи доместикації та форенізації. Доведено, що вибір конкретної стратегії залежить від жанрово-функціональних особливостей тексту, цільової аудиторії та міжкультурної компетентності перекладача [3, с. 18–20; 8, с. 240–243; 11, с. 74–78]. Наголошено, що ефективна міжкультурна комунікація вимагає збереження етнокультурної специфіки оригіналу та забезпечення комунікативної еквівалентності, що, у свою чергу, визначає роль перекладача як культурного медіатора [5, с. 91; 6, с. 56; 15, с. 34–36].

Основними перспективами розвитку є: *дослідження галузевих дискурсів*, де культурна спе-

цифіка тексту має особливе значення (науково-технічні, медійні, освітні тексти); *вивчення перекладу в цифровому середовищі,* що передбачає адаптацію етнокультурних домінант для мультимедійних платформ і глобальних аудиторій; *розробка методичних рекомендацій* для підготовки перекладачів, які враховують інтеграцію лінгвокультурологічного та дискурсивного підходів, а також специфіку міжкультурної взаємодії; *формування комплексної наукової моделі* етнокультурного виміру перекладу, що дозволяє узгоджувати лінгвістичні, культурні та дискурсивні параметри тексту для досягнення комунікативної еквівалентності.

Таким чином, дослідження підтверджує необхідність системного підходу до вивчення етнокультурного виміру перекладу та його ролі у глобалізаційному діалозі культур. Реалізація запропонованих напрямів дає можливість не лише удосконалювати перекладну практику, а й підвищувати якість підготовки перекладачів у сучасних умовах міжнародної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Nida E. A. *Toward a Science of Translating*. Leiden : Brill, 1964. 331 p.
2. Newmark P. *A Textbook of Translation*. London : Prentice Hall, 1988. 292 p.
3. Venuti L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London ; New York : Routledge, 1995. 353 p.
4. Vermeer H. J. Skopos and commission in translational action // *Readings in Translation Theory* / ed. by A. Chesterman. Helsinki : Oy Finn Lectura Ab, 1989. P. 173–187.
5. Hall E. T. *The Silent Language*. New York : Anchor Books, 1976. 217 p.
6. Hall E. T. *Beyond Culture*. New York : Anchor Books, 1976. 298 p.
7. Bassnett S. *Translation Studies*. 3rd ed. London ; New York : Routledge, 2002. 176 p.
8. Baker M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. 2nd ed. London ; New York : Routledge, 2011. 409 p.
9. House J. *Translation Quality Assessment: Past and Present*. London ; New York : Routledge, 2015. 252 p.
10. Snell-Hornby M. *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 1988. 163 p.
11. Katan D. *Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. 2nd ed. London ; New York : Routledge, 2014. 344 p.
12. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова Книга, 2004. 576 с.
13. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 1989. 216 с.
14. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. Київ : Академія, 2006. 424 с.
15. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 20.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 811.133.1’25’.373
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.23

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОРИ ТА МЕТОНІМІЇ У ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕКСТАХ КОМП’ЮТЕРНОЇ ТЕМАТИКИ

COGNITIVE ASPECT OF TRANSLATION OF METAPHOR AND METONYMY IN FRENCH COMPUTER TEXTS

Мелещенко А.І.,
orcid.org/0000-0002-7693-3283
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»

У статті було розглянуто когнітивний аспект перекладу інформаційної метафори та метонімії у французьких текстах комп’ютерної тематики. Спільні риси технічних метафор в інформатиці базуються на людському досвіді. Вони полегшують осмислення абстрактних процесів; сприяють популяризації технічних понять. У програмуванні, метафора – це когнітивний інструмент, що допомагає мислити про складні системи як про знайомі об’єкти.

Аналіз французького корпусу IT-термінології показує, що більшість термінів утворюються шляхом концептуальної метафоризації, коли абстрактні цифрові процеси пояснюються через образи реального світу. Метафора та метонімія є ключовими механізмами формування технічної IT-термінології французької мови. Інформаційна метафора виконує когнітивну та пояснювальну функції, сприяючи осмисленню нових понять, тоді як метонімія забезпечує лаконічність і точність технічної номінації. У багатьох випадках метафоричне найменування з часом втрачає образність і переходить у розряд нейтральних термінів, що свідчить про динамічний характер термінологічної IT-системи.

Комп’ютерна метафора робить нове поняття зрозумілим через образ, а метонімія – назву коротшою через реальний зв’язок. У технічному дискурсі метафора часто передує метонімії: спочатку виникає образ, а згодом він закріплюється у мовному коді як термін. З плином часу інформаційни метафори втрачають свою образність і сприймаються як нейтральні одиниці. Користувачі вже не усвідомлюють метафоричності слів souris, fenêtre, virus, що свідчить про процес десемантизації образу. На противагу інформаційній метафорі, метонімія – це заміна назви одного об’єкта іншим за суміжністю: матеріал, місце, виробник, частина-ціле тощо. Загальний аналіз метонімії вказує на такі відтінки: винахідники / бренди (продукти: logiciel Adobe, Bluetooth), частина / ціле або функцію (clavier, clé USB, serveur, moteur), система / технологія (пристрій: laser). Французькі технічні терміни текстів IT-термінології часто використовують метафори, які пов’язані з концептами «природи, механіки чи культури». Це спрощує складні поняття, створюючи яскраві образи для користувачів. Вони набувають переносних значень у повсякденному або професійному спілкуванні: Найчастіше джерелами метафор є: біологія (arbre, racine, ver): архітектура і простір (fenêtre, architecture, couche); соціальні ролі людини (client, serveur, assistant); механіка та техніка (moteur, pipeline, pare-feu). Метонімія, у свою чергу, використовується рідше і зазвичай базується на перенесенні назви частини на ціле або функції на об’єкт.

Метафоричне перенесення ґрунтується на подібності між двома різними концептуальними сферами. У ролі джерела метафори найчастіше виступають: людське тіло (le cœur, les nerfs, la mémoire); природні явища (le nuage, le virus); просторові об’єкти (la fenêtre, l’architecture); соціальна діяльність (le langage, le bureau).

Метафоризація є одним із ключових механізмів формування термінології у галузі інформатики та програмування. Через метафори складні технічні явища пояснюються за допомогою понять із повсякденного досвіду людини. У французькій IT-термінології виділяються 5 основних типів метафор: зооморфні, антропологічні, ботанічні, просторові та архітектурні, механічні та технічні.

Антропологічні метафори, у специфічних текстах інформатики, переносять частини тіла та людські функції на технічні об’єкти. Вони підкреслюють, наприклад, такі функції об’єкту як: засіб мережевого захисту, віддалене зберігання даних, програма для індексації сайтів, послідовна обробка даних, форма пристрою, система пошуку, програмне середовище, тощо. Завдяки таким комп’ютерним технічним метафорам, складні конструкції стають “зрозумілішими”, тому що людина проектує свій власний досвід на техніку. Зооморфні метафори часто вказують на форму (павук, метелик), підкреслюють поведінку або функцію (троянський кінь – приховане проникнення), створюють інтуїтивний образ для майстра чи інженера. Такі інформаційні метафори спрощують розуміння складних деталей через знайомі природні образи. Зооморфні метафори виникають через подібність технічного об’єкта до тварини або її поведінки.

Ключові слова: науково-технічний дискурс, диференціація, класифікація, зооморфна комп’ютерна метафора, антропологічна метафора, термінотворення, IT-термінологія.

The article considered the cognitive aspect of the translation of technical metaphor and metonymy in French texts of computer terminology. The common features of technical metaphors in computer science are based on human experience (body, space, language). They facilitate the understanding of abstract processes; contribute to the popularization of technical concepts and over time lose their imagery and become terms. In programming, metaphor is a cognitive tool that helps us think about complex systems as familiar objects.

Analysis of the French corpus of IT terminology shows that most terms are formed through conceptual metaphorization, when abstract digital processes are explained through images of the real world. Metaphor and metonymy are

key mechanisms for the formation of technical IT terminology in French. Metaphor performs a cognitive and explanatory function, contributing to the understanding of new concepts, while metonymy ensures the brevity and accuracy of technical nomenclature. In many cases, metaphorical names lose their imagery over time and become neutral terms, which indicates the dynamic nature of the IT terminological system.

A computer metaphor makes a new concept understandable through an image, and metonymy makes the name shorter through a real connection. In technical discourse, metaphor often precedes metonymy: first an image appears, and then it is fixed as a term. Over time, technical metaphors lose their imagery and are perceived as neutral units. Users are no longer aware of the metaphorical nature of the words souris, fenêtre, virus, which indicates the process of desemantization of the image. In contrast to technical metaphor, metonymy is the replacement of the name of one object with another by adjacency: material, place, manufacturer, part-whole, etc. A general analysis of metonymy indicates the following shades: inventors / brands (products: Adobe software, Bluetooth), part / whole or function (clavier, clé USB, serveur, moteur), system / technology (device: radar, laser). French technical terms in IT terminology texts often use metaphors that are related to the concepts of "nature, mechanics or culture". This simplifies complex concepts, creating vivid images for users. They acquire figurative meanings in everyday or professional communication: The most common sources of metaphors are: biology (arbre, racine, ver): architecture and space (fenêtre, architecture, couche); social roles of a person (client, serveur, assistant); mechanics and technology (moteur, pipeline, pare-feu). Metonymy, in turn, is used less often and is usually based on transferring the name of a part to a whole or a function to an object.

Metaphorical transfer is based on the similarity between two different conceptual areas. The most common sources of metaphor are: the human body (le cœur, les nerfs, la mémoire); natural phenomena (le nuage, le virus); spatial objects (la fenêtre, l'architecture); social activity (le langage, le bureau).

Metaphorization is one of the key mechanisms for the formation of terminology in the field of computer science and programming. Through metaphors, complex technical phenomena are explained using concepts from everyday human experience. In French IT terminology, there are 5 main types of metaphors: zoomorphic, anthropological, botanical, spatial and architectural, mechanical and technical.

Anthropological metaphors, in specific computer science texts, transfer body parts and human functions to technical objects. They emphasize, for example, such functions of the object as: a network security tool, remote data storage, a program for indexing sites, sequential data processing, the shape of a device, a search system, a software environment, etc. Thanks to such computer technical metaphors, complex structures become "more understandable" because a person projects his own experience onto the technique. Zoomorphic metaphors often indicate form (spider, butterfly), emphasize behavior or function (Trojan horse – hidden penetration), create an intuitive image for a craftsman or engineer. Such metaphors simplify the understanding of complex details through familiar natural images. Zoomorphic metaphors arise due to the similarity of a technical object to an animal or its behavior.

Key words: scientific and technical discourse, differentiation, classification, zoomorphic computer metaphor, anthropological metaphor, term formation, IT terminology.

Постановка проблеми. За допомогою термінів-тропів, утворюється поняття та спеціальна лексика, якою дуже активно спілкуються технічний персонал на виробництві. Незважаючи на великі досягнення у сучасній концептуальній лінгвістиці, комп'ютерні технічні метафори та метонімії, як об'єкт дослідження та як окрема частина французької термінології, ще не є достатньо визначеними та класифікованими. Актуальність дослідження зумовлена тим, що технічні тропи ІТ-термінології, виходять за межі стилістичних явищ і постають як когнітивні інструменти осмислення нових понять. У науково-технічному дискурсі вони сприяють не лише номінації складних абстрактних процесів, а й полегшенню їх розуміння, систематизації та перекладу. Водночас розмежування метафори й метонімії у спеціальній лексиці залишається дискусійним питанням сучасної лінгвістики, що підсилює наукову значущість даної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам французьких науково-технічних термінів було присвячено багато робот як у французькому мовознавстві А. Реєм, М. Кабре, Л. Жільбером, А. Мартеном, К. Кагеурою, Д. Гуадеком, Ж. Віньє, Р. Теммерманом, так і у вітчизняному, С. І. Колєснік, А. Коваленко, І. Остапчук, О. Селіванова та ін. Дослідженням тропів: метонімії, метафори з точки зору концептуальної лінгвістики у своїх роботах займалися P. Newmak, S. Ullmann, Д. Девідсон, Е Касирер, В. Гладка, В. Карабан, Е. Скороходько, А. Тараненко, та інші.

Французькі науково-технічні терміни, які створюються на основі метафоризації, з нашої точки зору, розглядалися у термінознавстві недостатньо широко. Бракує праць, присвячених дослідженню різних аспектів метафори та метонімії у галузевих текстах комп'ютерних технологій. Недостатньо проводився порівняльний аналіз французьких та українських інформаційних термінів. Не приділялось достатньої уваги різниці між метафорою та метонімією при технічному перекладі на українську мову.

Мета статті. Зробити аналіз термінів-метафор та метонімій у французьких комп'ютерних текстах інформаційних технологій; охарактеризувати метафору і метонімію як механізми вторинної номінації тропів; розробити класифікацію основних типів технічних метафор у французькій ІТ- термінології; провести аналіз найпоширеніших видів метонімії у французьких текстах

інформатики, виявити особливості перекладу тропів на українську мову у технічній ІТ- термінології та провести їх порівняльний аналіз.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети потрібно було вирішити наступні завдання: розглянути термін як об'єкт лінгвістичного дослідження з концептуальної точки зору; систематизувати семантичні зрушення технічних термінів під час їх перекладу на українську мову; провести диференціацію технічних тропів у інформаційних текстах; проаналізувати їх вплив на утворення класів термінів у французькому науково-технічному дискурсі; виокремити характерні риси та ознаки технічної метафори і метонімії у французьких інформаційних текстах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На відміну від загальновживаної лексики, терміни прагнуть до однозначності та системності. Проте на етапі їх виникнення часто використовується образне мислення, яке полегшує сприйняття складних абстрактних концептів. Саме тому метафоричні та метонімічні перенесення є надзвичайно продуктивними в технічній сфері. Технічна термінологія французької мови формується в умовах стрімкого розвитку науки й технологій, що зумовлює постійну потребу в номінації нових понять, процесів і об'єктів. Цей стрімкий розвиток науки й техніки в сучасному світі зумовлює активне збагачення мов спеціальної комунікації, зокрема технічної термінології. Терміносистема, яка утворюється за допомогою технічних тропів являє собою найбільш динамічну лексичну систему мови. Вона швидко розвивається за рахунок вторинної номінації. Французька мова, як одна з провідних мов науки та технологій, демонструє високу продуктивність у творенні нових термінів, що відображають досягнення в галузях інформатики, програмування, машинобудування та інших технічних дисциплін. Одним із ключових механізмів формування такої лексики є семантичні процеси вторинної номінації, які реалізуються, зокрема, через метафору та метонімію. Обидва явища слугують засобами найменування нових понять, проте ґрунтуються на різних когнітивних принципах. Метафора базується на перенесенні значення за подібністю між об'єктами або явищами різних концептуальних сфер (форма, функція, поведінка, образ). Вона створює новий спосіб опису реальності [1, с. 5]. На противагу їй, метонімія, натомість, виникає внаслідок перенесення значення за суміжністю в межах однієї сфери (частина–ціле, автор–продукт, матеріал–виріб тощо).

Процеси метафоризація та метонімізація у французькій комп'ютерній термінології та розвиток інформаційних технологій у всьому світі спричинив активне формування нової спеціалізованої лексики. Значна частина цієї термінології виникає завдяки саме когнітивним механізмам тропів, які дозволяють переносити значення зі сфери повсякденного досвіду людини у сферу технічних понять. Такий процес є характерним для багатьох мов, однак у французькій мові він має свої особливості, зумовлені як мовною традицією, так і впливом англомовної ІТ-термінології.

У результаті аналізу корпусу французької комп'ютерної лексики було відібрано близько шестидесяти термінів, що демонструють використання метафоричних і метонімічних механізмів номінації. Дослідження показало, що метафора є значно продуктивнішим способом творення ІТ-термінів, ніж метонімія. Це пояснюється саме тим, що метафора дозволяє описувати нові технічні явища через знайомі образи фізичного або соціального світу.

У традиційній стилістиці метафора розглядалася передусім як художній засіб. У сучасній лінгвістиці термін розглядається не лише як елемент спеціальної лексики, але й як результат когнітивної діяльності людини. Саме у працях Дж. Лакоффа та М. Джонсона метафора постає як базовий механізм мислення, за допомогою якого людина осмислює абстрактні явища через конкретний досвід. **[**2, с. 3**]** Вона присутня у всіх сферах життя, а метафоричні концепти впливають на поведінку індивіда. У технічній термінології французької мови метафора виконує саме таку когнітивну функцію.

Можна констатувати, що взагалі, будь-яка метафора містить три елементи: поняття, яке необхідно назвати; поняття, яке дає йому своє ім'я, спільна для обох понять властивість, що дозволяє їх порівняти [3, с. 30]. Виділяються два типи порівняння: за предметною та за емоційною подібністю. Метафори, які побудовані на предметній подібності, за типом метафоризації поділяються на такі три групи: антропоморфні (антропологічні) – перенос найменування органів людини на предмети; перенос найменування предметів на органи людини; перенос найменування тварин на предмети (зооморфні). [3, с. 30].

Аналіз термінологічних прикладів показує, що метафоричне мислення відіграє ключову роль у процесі номінації нових технологічних явищ. Більшість термінів виникає саме на основі когнітивних моделей, що пов'язують цифровий світ із реальним досвідом людини. Завдяки

цьому комп'ютерна мова стає більш доступною для широкого кола користувачів. Наприклад, такі терміни, як *fenêtre*, *bureau*, *dossier* або *corbeille* (табл. 1), дозволяють інтерпретувати роботу операційної системи як взаємодію з реальними об'єктами офісного середовища. [3, с. 30].

Отже, метафора і метонімія є не лише мовними явищами, але й важливими інструментами концептуалізації технологічної реальності. Вони допомагають структурувати нові знання та інтегрувати їх усистему природної мови.

Нижче, у табл. 1 подано перелік прикладів технічних метафор з аналізом у французькій інформаційній термінології за типами метафор та їх технічним значенням.

Порівняльна характеристика комп'ютерних метафоричних і метонімічних термінів у табл. 2 показує, що ці два механізми виконують різні функції у формуванні ІТ-лексики. Метафора, як правило, створює образну модель технічного об'єкта, що допомагає користувачам швидше зрозуміти його призначення. Наприклад, термін *nuage* («хмара») використовується для позначення віддалених серверів і систем зберігання даних. Образ хмари символізує щось розподілене та нематеріальне, що добре відповідає концепції хмарних технологій. Метонімія, навпаки, спрямована на економію мовних засобів і стандартизацію термінології. Вона дозволяє скорочувати складні назви та замінювати їх коротшими словами, які вже існують у мові.

Таким чином, у французькій ІТ-термінології спостерігається своєрідний баланс між образністю метафори та точністю метонімії. Перша забезпечує зрозумілість і наочність нових понять, тоді як друга сприяє їхній систематизації та термінологічній стабільності.

Взагалі, метафоричне перенесення ґрунтується на подібності між двома різними концептуальними сферами. У ролі джерела метафори найчастіше виступають: людське тіло (le cœur, les nerfs, la mémoire); природні явища (le nuage, le virus); просторові об'єкти (la fenêtre, l'architecture); соціальна діяльність (le langage, le bureau).

Метафоризація є одним із ключових механізмів формування термінології у галузі інформатики

Таблиця 1

Приклади технічної метафори у французькій комп'ютерній термінології

Французький термін	Буквальне значення	Технічне значення	Тип метафори	Аналіз
souris	миша	пристрій керування курсором	Зооморфна	форма пристрою нагадує мишу
ver informatique	черв'як	шкідлива програма, що самопоширюється	зооморфна	поведінка програми схожа на рух черв'яка
cheval de Troie	троянський кінь	шкідливе ПЗ, замасковане під корисну програму	культурна	аналогія з міфологічним образом
araignée du web	веб-павук	програма для індексації сайтів	зооморфна	подібність до павука, що «плете» мережу
corbeille	кошик	місце для видалених файлів	побутова	аналогія з кошиком для сміття
nuage (cloud)	хмара	віддалене зберігання даних	природна	образ розподіленого простору
architecture du système	архітектурна системи	структура програмного забезпечення	технічна	аналогія з будівництвом
moteur de recherche	пошуковий двигун	система пошуку інформації	механічна	пошук як рушій процесу
pipeline	конвеєр	послідовна обробка даних	промислова	аналогія з виробничою лінією
flux de données	потік даних	передача інформації	фізична	рух даних як потік
couche réseau	мережевий шар	рівень мережевої моделі	просторово-технічна	система як багатошарова структура
pare-feu	стіна проти вогню	засіб мережевого захисту	просторово-технічна	фізичний захист, перенесений в цифрову сферу
cerveau électronique	електронний мозок	комп'ютер	антропоморфна	комп'ютер як мозок

*Джерело:*створено автором*

Таблиця 2

Порівняльний аналіз метафори та метонімії у комп'ютерній термінології

Критерій	Метафора	Метонімія
Семантичний механізм	Перенесення значення за подібністю (форма, функція, поведінка, образ)	Перенесення значення за суміжністю (частина–ціле, автор–продукт, матеріал–об'єкт)
Когнітивна основа	Аналогія між різними сферами досвіду	Реальний зв'язок усередині однієї сфери
Функція в термінології	Пояснює складне через знайоме, створює образ	Скорочує, стандартизує, економить мовні засоби
Ступінь образності	Висока (на початковому етапі)	Низька або відсутня
Роль у науковій мові	Евристична, пояснювальна	Номінативна, класифікаційна
Джерело перенесення	Людське тіло, природа, простір, культура	Імена, бренди, частини, інструменти, матеріали
Динаміка	Часто переходить у «стерту» метафору	Швидко стає нейтральним терміном

*Джерело:*створено автором*

та програмування. Через метафори складні технічні явища пояснюються за допомогою понять із повсякденного досвіду людини. У французькій IT-термінології виділяються 5 самих продуктивних типів метафор: зооморфні, антропологічні, ботанічні, просторові та архітектурні, механічні та технічні.

Зооморфні метафори (табл. 3) виникають через подібність технічного об'єкта до тварини або її поведінк

Такі зооморфні метафори виконують важливу когнітивну функцію: вони дозволяють пояснити складні комп'ютерні процеси через знайомі елементи реального світу тварин, що значно полегшує сприйняття технічних понять.

У випадку комп'ютерної термінології метафоризація в технічній лексиці відбувається через абстрактні процеси обробки інформації і пояснюються через образи, що належать до концепту сфери: природного середовища, людського тіла, архітектури або механіки.

Одним із найвідоміших прикладів зооморфної метафори є термін souris («миша»), що позначає пристрій керування курсором. У цьому випадку спостерігається саме зооморфна метафора, оскільки форма пристрою та дріт, який нагадує хвіст, викликали асоціацію з твариною. Подібний механізм використовується і в терміні ver informatique («комп'ютерний черв'як»), де шкідлива програма порівнюється з організмом, тобто хробаком, що поширюється та проникає в систему.

Іншою продуктивною групою інформаційних тропів є просторові та архітектурні метафори. Наприклад, термін fenêtre («вікно») використовується для позначення окремої області графічного інтерфейсу, через яку користувач взаємодіє з програмою. Аналогічно термін bureau («робочий стіл») метафорично описує головний екран операційної системи, на якому розміщуються файли та програми. У цих випадках комп'ютерний інтерфейс осмислюється як віртуальний робочий простір, що імітує реальне середовище діяльності людини.

Важливу роль відіграють також ботанічні метафори, які використовуються для опису структури даних. Так, терміни arbre («дерево»), racine («корінь»), branche («гілка») та feuille («лист») застосовуються для позначення ієрархічних елементів файлової системи або алгоритмічних структур. Подібна ботанічна метафора є особливо наочною, оскільки вона відображає принцип розгалуження та підпорядкування елементів.

Ще одну групу термінів становлять механічні та технічні метафори (табл. 4). Ці метафори походять з інженерії, механіки та технічних систем. Наприклад, термін moteur de recherche («пошуковий двигун») переносить образ механічного

Таблиця 3

Приклади зооморфних комп'ютерних метафор

Французький термін	Переклад	Джерело метафори	Пояснення
souris	комп'ютерна миша	гризун	форма пристрою
bug	помилка	комаха	«збій у системі»
ver informatique	комп'ютерний черв'як	черв'як	шкідлива програма
cheval de Troie	троянський кінь	міфічна тварина	шкідливий код

*Джерело:*створено автором*

двигуна на систему, яка «приводить у рух» процес пошуку інформації в мережі. Подібним чином функціонує і метафора pipeline, що походить із промислової сфери і означає послідовний процес обробки даних.

Особливу роль відіграють антропологічні метафори, які пов'язують роботу комп'ютера з діяльністю людини. Наприклад, терміни client («клієнт") та *serveur* («сервер») відображають модель взаємодії, подібну до відносин між замовником і виконавцем. У цьому випадку, комп'ютерні системи описуються через соціальні ролі, що значно полегшує розуміння принципу їх функціонування.

Можна констатувати, що таким чином, метафора виконує важливу когнітивну функцію: вона дозволяє перекладати складні технічні процеси на мову повсякденного досвіду людини.

Метонімія також як і метафора є когнітивним. механізмом [2, с. 39]. Вона вказує на суміжність у межах одного концептуального поля [4, с. 146].

На відміну від метафори, метонімія ґрунтується не на подібності, а на суміжності або логічному зв'язку між поняттями в рамках одного концепта. У технічних термінах метонімія часто використовується для скорочення або узагальнення назв. На відміну від метафори, метонімія не створює образної аналогії, а ґрунтується на реальному зв'язку між об'єктами. У французькій IT-термінології вона широко використовується для скорочення складних номінацій та їх стандартизації і робить терміни компактними та зручними для професійної комунікації.

Прикладом метонімічного перенесення є термін écran (табл. 5), який у буквальному значенні означає «екран» як фізичний об'єкт, але в комп'ютерній сфері може позначати весь пристрій відображення інформації. Аналогічно слово machine («машина») використовується як узагальнена назва комп'ютера.

Метонімічний механізм спостерігається також у терміні programme, де слово, що первісно означало план дій або перелік операцій, стало назвою програмного коду. У цьому випадку відбувається перенесення значення з абстрактного плану діяльності на технічний продукт, що реалізує цей план.

Метонімія часто виникає і в процесі спеціалізації загальномовних слів. Наприклад, слово réseau («мережа») у повсякденному мовленні означає систему переплетених елементів, а в інформатиці позначає систему з'єднаних комп'ютерів. Тут відбувається звуження значення та його адаптація до конкретної технічної сфери.

Таким чином, метафора і метонімія є не лише мовними явищами, але й важливими інструментами концептуалізації технологічної реальності. Вони допомагають структурувати нові знання та інтегрувати їх у систему природної мови.

Комп'ютерна метонімія у французькій IT-термінології ґрунтується на наступних логічних зв'язках між поняттями, як от: частина → ціле (écran-clavier), функція → пристрій (serveur, moteur), місце → вміст (base de données, bibliothèque), дія → продукт (application, programme).

На відміну від метафори, яка створює образне пояснення технічних понять, метонімія виконує функцію термінологічної економії, тобто дозволяє скорочувати та узагальнювати складні назви технічних процесів.

Скорочений порівняльний аналіз (табл. 6) показав, що метафора і метонімія не протиставляються, а взаємодіють у межах термінологічної системи: метафора часто є початковим етапом номінації, який з часом втрачає образність і переходить у нейтральний термін, наближаючись до метонімії.

Метафора робить нове поняття зрозумілим через образ, а метонімія – назву коротшою через реальний зв'язок. Ключова функція метафори – створювати образне уявлення, робити складні явища більш наочними і зрозумілими для користувача чи перекладача.

Таблиця 4

Комп'ютерні метафори інженерії, механіки та технічних систем.

Французький термін	Переклад	Джерело метафори	Пояснення
architecture du système	архітектура системи	будівництво	структура програмного забезпечення
moteur de recherche	пошуковий двигун	механічний двигун	система пошуку
pipeline de données	конвеєр даних	промисловий конвеєр	обробка даних поетапно
flux de données	потік даних	течія	передача інформації
plateforme	платформа	інженерна конструкція	програмне середовище
couche réseau	мережевий шар	шар конструкції	рівень мережевої моделі

*Джерело:*створено автором*

Таблиця 5

Приклади інформаційної метонімії у французькій термінології

Французький термін	Буквальне значення	Технічне значення	Тип метонімії	Аналіз
système	система	операційна система	ціле → конкретний компонент	загальна назва системи означає конкретний тип
réseau	мережа	комп'ютерна мережа	структура → конкретна система	загальний термін застосовується до технічної системи
plateforme	платформа	програмне середовище	місце → функція	фізичне місце переносить на програмну основу
serveur	сервер	комп'ютер, що надає ресурси	функція → пристрій	назва функції означає технічний об'єкт
base de données	база даних	система зберігання даних	місце → вміст	назва місця означає інформацію
fichier	файл	одиниця даних	контейнер → вміст	документна система перенесена в інформатику
web	павутина	всесвітня мережа	образ → система	назва структури означає інтернет
navigateur	навігатор	браузер	дія → інструмент	назва процесу означає програму
service	сервіс	інтернет-послуга	дія → система	назва дії позначає технічну систему
interface	інтерфейс	система взаємодії	межа → функція	поняття межі означає програмний механізм
réseau local	локальна мережа	система комп'ютерів	місце → структура	географічна характеристика означає тип мережі
serveur web	веб-сервер	сервер інтернету	функція → пристрій	назва ролі означає технічний об'єкт
moteur graphique	графічний рушій	модуль обробки графіки	механізм → програмний модуль	технічний механізм для ПЗ
package	пакет	програмний модуль	контейнер → програмний елемент	назва контейнера переноситься на дані

*Джерело:*створено автором*

Таблиця 6

Скорочений порівняльний аналіз метафори та метонімії у французькій інформаційній термінології

Критерій	Метафора	Метонімія
Принцип	Подібність	Суміжність
Роль	Пояснює	Називає
Образність	Висока	Мінімальна
Динаміка	Часто «стирається»	Швидко термінологізується

*Джерело:*створено автором*

Висновки. У ході дослідження було встановлено, що комп'ютерна метафора та метонімія є одними з найпродуктивніших механізмів формування технічної ІТ-термінології французького дискурсу. Вони забезпечують ефективну номінацію нових понять у відповідь на розвиток науки й технологій. Аналіз французької ІТ-термінології показав, що більшість термінів формуються шляхом концептуальної метафоризації, коли абстрактні цифрові процеси пояснюються через образи реального світу.

Комп'ютерна метафора в технічній лексиці виконує насамперед когнітивно-пояснювальну функцію, оскільки ґрунтується на перенесенні значення за подібністю між різними концептуальними сферами. Найбільш поширеними є антропологічні, біоморфні та просторові метафори, які дозволяють осмислювати абстрактні технічні процеси через призму людського досвіду.

Комп'ютерна метонімія, на відміну від метафори, базується на принципі суміжності та виконує переважно номінативну й економічну функції. Вона забезпечує лаконічність і стандартизацію термінів, що особливо важливо для професійної комунікації. Найтиповішими є метоні-

мічні моделі: «автор – продукт», «частина – ціле», «бренд – продукт», «інструмент – функція».

Таким чином, дослідження, проведені у статті, підтверджують, що метафора та метонімія відіграють важливу роль у формуванні, розвитку та функціонуванні технічної IT-термінології французької мови, а також мають істотне значення для теорії перекладу й прикладної лінгвістики.

Доцільність дослідження вбачаємо у підвищенні якості відтворення термінів технічних текстів перекладачами у сфері інформаційних технологій, а також у оптимізації процедур контролю якості перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Paul Ricoeur. The Rule of Metaphor. Ed. 1. London. Routledge,1987. 392 p.
2. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press. 1980, 128 p.
3. Ullmann Stephen. The principles of Semantics. A linguistic Approach to Meaning. Ed. 2 Glasgow: Jackson, 1957. 348 p.
4. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. Ed. 2. New York: Oxford University Press, 2010. 375 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 20.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 811.111'25:821.111(73)-2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.24

ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ У ПЕРЕКЛАДІ ДРАМИ

REPRODUCING NATIONAL AND CULTURAL REALITIES IN THE TRANSLATION OF DRAMA

Нечай Н.В.,
orcid.org/0000-0001-6470-8591
доктор філософії,
викладач кафедри англійської філології та світової літератури імені професора Олега Мішукова
Херсонський державний університет

У роботі досліджено особливості відтворення національно-культурних реалій у перекладі драми на матеріалі п'єси Теннессі Вільямса "*A Streetcar Named Desire"*. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю збереження національно-культурної специфіки драматичного твору під час перекладу та забезпечення його адекватного сприйняття іншомовною аудиторією. Особливу увагу приділено аналізу реалій, що відображають американське суспільство середини XX століття, побут, систему цінностей, соціальні відносини, історичні та географічні особливості, а також мовленнєву поведінку персонажів. У роботі визначено поняття соціально-культурних реалій, розглянуто основні підходи до їх класифікації та способи перекладу. Встановлено, що найпоширенішими прийомами є транскрипція, транслітерація, калькування, описовий переклад, функціональна заміна, генералізація та конкретизація. З'ясовано, що вибір перекладацької стратегії залежить від семантичних, стилістичних і прагматичних особливостей реалій, а також від необхідності збереження авторського задуму й драматичного ефекту. Визначено, що соціально-культурні реалії відіграють важливу роль у створенні художнього простору п'єси, формуванні мовної характеристики персонажів, відтворенні атмосфери американського Півдня та розкритті соціально-психологічної проблематики твору. Результати дослідження засвідчують, що адекватне відтворення соціально-культурних реалій є важливою умовою збереження художньої своєрідності п'єси, національного колориту та індивідуального стилю Теннессі Вільямса, прагматичного потенціалу тексту та сприяє повноцінному сприйняттю твору українським читачем. Матеріали роботи можуть бути використані у подальших дослідженнях із художнього перекладу, перекладознавства, літературознавства, а також у практиці перекладу драматичних творів.

Ключові слова: соціально-культурні реалії, художній переклад, драматичний переклад, перекладацькі трансформації, культурно маркована лексика, національно-культурна специфіка.

The paper examines the peculiarities of rendering national and cultural realia in the translation of drama, based on Tennessee Williams's play "*A Streetcar Named Desire"*. The relevance of the study is determined by the necessity of preserving the national and cultural specificity of a dramatic work in the process of translation and ensuring its adequate perception by the Ukrainian readers. Particular attention is paid to the analysis of realia that reflect the characteristics of American society in the mid-twentieth century, including everyday life, the system of values, social relations, historical and geographical references, as well as the speech behavior of the characters. The paper defines the concept of national and cultural realia, analyzes the main approaches to their classification, and examines the methods of their rendering in literary translation. It also highlights the specific features of drama translation, which are determined by the dual literary and performative nature of dramatic texts, as well as by the necessity to preserve their stylistic, pragmatic, and communicative characteristics. Special attention is paid to translation transformations used to render culturally marked lexical units and to ensure the functional equivalence of the target text. It has been established that the choice of a translation strategy depends on the semantic, stylistic, and pragmatic characteristics of a particular item, its function within the text, and the need to preserve the author's intention, artistic imagery, and dramatic effect. The study demonstrates that national and cultural realia play a significant role in creating the artistic space of the play, shaping the characters' speech characteristics, recreating the atmosphere of the American South, and revealing the socio-psychological issues presented in the work. The adequate rendering of such units ensures the preservation of the national colouring, Tennessee Williams's individual style, the cultural information, and the pragmatic potential of the source text, thereby facilitating its full comprehension by Ukrainian readers. The practical significance of the research lies in the possibility of applying its findings in further studies on literary and drama translation, translation studies, literary studies, and intercultural communication, as well as in teaching courses on the theory and practice of translation and literary text analysis.

Key words: national and cultural realia, literary translation, drama translation, translation transformations, culture-specific lexical units, national and cultural specificity.

Постановка проблеми. Переклад драматичних творів є особливо складною сферою перекладацької діяльності, адже він поєднує в собі не лише передачу змісту, але й врахування сценічності, культурного контексту та живого мовлення персонажів. Однією з ключових проблем у цьому процесі є відтворення реалій – слів і понять, що відображають специфічні особливості життя, культури, побуту та історії певного народу. У драматичних творах реалії часто виконують важливу функцію: вони створюють атмосферу, характеризують персонажів і допомагають глядачеві глибше зрозуміти контекст подій. На відміну від художньої прози, драматичний текст орієнтова-

ний на сценічне втілення. Це означає, що переклад має бути зручним для вимови, зрозумілим для глядача. Репліки персонажів повинні звучати природно, а культурно специфічні елементи – бути доступними для сприйняття.

Постановка завдання. Переклад драматичних творів є однією з найскладніших сфер перекладацької діяльності, оскільки передбачає не лише передачу змісту оригіналу, а й відтворення його емоційного напруження, культурного контексту та сценічної виразності. Особливе значення має переклад реалій – мовних одиниць, що відображають національно-культурну специфіку певного народу та його способу життя. Саме реалії забезпечують автентичність художнього твору, сприяють створенню відповідної атмосфери та допомагають глибше розкрити особливості зображуваного соціокультурного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад реалій у драматичних текстах досліджували як українські, так і зарубіжні літературознавці та перекладознавці. Це питання зазвичай розглядається в межах вивчення художнього перекладу, передачі культурно специфічної лексики та драматичного перекладу. Британський перекладознавець та теоретик перекладу П. Ньюмарк досліджував переклад культурно маркованої лексики та способи передачі реалій [3]. Інша дослідниця М. Бейкер досліджувала проблеми перекладацької еквівалентності, зокрема культурно специфічних одиниць [1, с. 241]. Американський перекладознавець та теоретик перекладу Л. Венуті запропонував концепції одомашнення (domestication) та очуження (foreignization), які широко застосовуються при аналізі перекладів драм [6]. За українською дослідницею Р. П. Зорівчак, важливим є врахування культурного контексту під час перекладу реалій у драматичному творі. Вона наголошує, що семантична структура реалій містить додатковий культурний та етнокультурний компонент, що є важливою для об'єктивної реальності цільової мовної системи [10, с. 198].

Виклад основного матеріалу. П'єса Т. Вільямса *"A Streetcar Named Desire"* є одним із найяскравіших прикладів драматичного твору, у якому реалії відіграють важливу роль у створенні художньої атмосфери, розкритті характерів персонажів та відтворенні соціокультурного контексту, а також тісно пов'язані з соціальною, культурною та історичною специфікою США середини XX століття [8]. Події драматичного твору розгортаються в Новому Орлеані, що зумовлює насиченість тексту локальними, культурними та побутовими реаліями, характерними для американського Півдня. Саме ці елементи сприяють формуванню автентичного тла твору та поглиблюють його національно-культурну своєрідність [8]. Переклад п'єси здійснений Богданом Бойчуком є важливим прикладом художнього перекладу, у якому особливу роль відіграє передача реалій – слів та виразів, що відображають культурні, побутові й соціальні особливості американського життя.

Одним із цікавих перекладацьких рішень у відтворенні реалій п'єси українським перекладачем Богданом Бойчуком є передача назви твору *A Streetcar Named Desire* як *«Трамвай "Жадання"»* [8]. Назва трамвайного маршруту *Desire* є не лише географічною (реальний топонім), а й символічною, оскільки має значення пристрасть, потяг та є головною темою твору. На відміну від більш поширеного варіанта перекладу – *«Трамвай "Бажання"»*, запропонована назва має більш виразне емоційне та експресивне забарвлення. Лексема *жадання* асоціюється не лише з прагненням або мрією, а й із сильним внутрішнім потягом, пристрастю та чуттєвістю, що відповідає психологічній проблематиці твору. В оригіналі слово *Desire* має подвійне значення: це і назва трамвайного маршруту, і символ людських бажань та пристрастей. Український перекладач Богдан Бойчук обрав варіант *Жадання*, що вдало передає глибокий символізм твору. Таке рішення підсилює драматичний зміст п'єси та робить її більш зрозумілою для українського читача. Лексема *Desire* є реальною назвою трамвайного маршруту в *New Orleans,* але водночас символізує людські пристрасті.

Таке перекладацьке рішення сприяє глибшому розкриттю основної ідеї п'єси – руйнівного впливу неконтрольованих бажань на життя людини. У цьому випадку перекладач свідомо відходить від буквального відтворення назви, надаючи перевагу варіанту, який точніше передає художній задум автора та емоційне навантаження твору. Такий переклад демонструє застосування семантичної інтерпретації реалії, коли перекладач обирає не прямий відповідник, а лексему з ширшим асоціативним потенціалом для досягнення більшого художнього ефекту. Переклад дозволяє зберегти подвійний сенс, але географічна конкретика може залишитися неочевидною для глядача. Тому в театральній постановці важливу роль має візуальний контекст (декорації, ремарки). Це приклад символічної реалії, де перекладач зберіг багатозначність. Переклад Богдана Бойчука вирізняється точністю та глибоким відчуттям стилю

автора. Особливо важливо, що перекладач зумів зберегти американські культурні реалії та водночас зробити текст зрозумілим для українського читача. Завдяки цьому переклад не лише передає зміст оригіналу, а й відтворює його атмосферу, психологізм і символіку.

У п'єсі широко представлені соціально-культурні реалії, пов'язані з життям американського Півдня. Культурно-побутова реалія *Belle Reve* передає образ «старого Півдня», родинних цінностей і минулого, яке конфліктує з сучасністю: – *EUNICE: She showed me a picture of your home-place, the plantation. – BLANCHE: Belle Reve? – EUNICE: A great big place with white columns. – BLANCHE: Yes*.– *EUNICE: A place like that must be awful hard to keep up. – BLANCHE: If you will excuse me. I'm just about to drop* [7, с. 12]. – *Юніс: Показувала образок вашого дому, плантацію. – Бланч: Belle Reve?– Юніс: Чудове велике місце з колумнами. – Бланч: Так… – Юніс: Таке місце мусить бути дуже тєжко втримати* [8, с. 10].

У перекладі Богдана Бойчука цей топонім набуває більшої символічної ваги через контекст, оскільки він не розкриває пряме значення («прекрасна мрія»), але емоційний зміст компенсується через репліки Бланш. Важливим для розуміння глядачем є відтворення контексту через інтонацію або сценічне оформлення. *Belle Reve* у п'єсі – це одна з ключових культурно-символічних реалій твору. Назва походить із французької мови й означає «гарний сон» або «прекрасна мрія». У творі це родинний маєток Бланш і Стелли, який символізує їхнє минуле, аристократичне походження та втрачений світ південних традицій: *Belle* («краса») – вказує на красу життя Бланш; *Reve* («мрія») – на її ілюзії та життя спогадами: – *BLANCHE [slowly]: The loss--the loss… – STELLA: Belle Reve? Lost, is it? No! – BLANCHE: Yes, Stella* [7, с. 14]. – *Бланч: (повільно). До втрати… До втрати… – Стелла; Belle Reve? Втрачене? Ні! – Бланч: Так, Стелло* [8, с. 15].

У перекладі Богдана Бойчук ця назва здебільшого залишається без перекладу – *Belle Reve*, тобто перекладач використовує транскрипцію / збереження оригіналу. Втрата *Belle Reve* означає кінець старого південного світу; руйнування сімейних традицій та втрату опори в житті Бланш. Отже, *Belle Reve* – це приклад ономастичної реалії (власної назви з культурним змістом), яку важливо зберігати в перекладі, бо вона несе сильне символічне навантаження.

У контексті п'єси реалія *Elysian Fields* має іронічне значення далекого від ідеалу життя, оскільки з грецької міфології це – місце блаженства. У перекладі Богдана Бойчука зберігається географічна основа, але частково втрачається культурна глибина, що компенсується через емоційність і контекст. Топоніми стають не просто назвами місць, а елементами художньої інтерпретації, що підсилюють драматизм і символіку твору. В оригіналі *Elysian Fields* – назва вулиці в Новому Орлеані, де живуть Стенлі та Стелла. Це важлива географічна реалія, яка прив'язує події до конкретного американського простору, але одночасно це – алюзія на грецькі *Elysian Fields* – місце блаженства й вічного спокою померлих у давньогрецькій традиції. Це створює сильний контраст із життям героїв п'єси, де панують конфлікти, насильство й внутрішні страждання. У перекладі Богдана Бойчук використано варіант *Елізійні поля,* що є прикладом калькування – перекладач буквально передає назву, зберігаючи і культурний, і символічний зміст: – *BLANCHE [with faintly hysterical humor]: They told me to take a streetcar named Desire, and then transfer to one called Cemeteries and ride six blocks and get off at--Elysian Fields!– EUNICE: That's where you are now. – BLANCHE: At Elysian Fields? – EUNICE: This here is Elysian Fields* [7, с. 12]. – *Бланч: (злегка істеричним гумором). Вони казали мені брати трамвай званий Жадання, тоді пересісти на трамвай Цвинтарища, їхати шість кварталів і висісти на – Елізійних Полях. – Юніс: Ти є якраз там. – Бланч: На Елізійних Полях? – Юніс: Тутка є Елізійні Поля* [8, с. 16]. У перекладі зберігається подвійний зміст: реальна топонімічна прив'язка і символічна асоціація з ідеалом та ілюзією. Тут простежується символічний шлях Бланш: Жадання → Цвинтарі → Елізійні поля, що можна трактувати як шлях від пристрасті через руйнування до духовного занепаду. Це одна з найсильніших символічних реалій твору.

Український варіант перекладу Богдана Бойчука поєднує буквальні та інтерпретаційні стратегії, зберігаючи топоніми як реалії Нового Орлеана, але підсилюючи їх символічне і емоційне навантаження. Це дозволяє передати південний колорит, психологічну динаміку персонажів і драматичну атмосферу п'єси українському читачеві. Наприклад, соціально-культурна реалія *Mississippi* в оригіналі – це важлива географічна реалія, яка допомагає передати американський колорит і просторовий контекст твору. *Mississippi River* – одна з найбільших річок США, яка має велике історичне, економічне й культурне значення для американського Півдня. Для читача вона асоціюється з життям південних штатів,

торгівлею, традиціями та історією. У перекладі Богдана Бойчук лексема передається через транслітерацію – *Miccicini*: – *EUNICE: And you're from Mississippi, huh? – BLANCHE: Yes*[7, с. 6]. – *Юніс: І ти з Miccicini, га? – Бланч: Так* [8, с. 10].

У перекладі Богдана Бойчука транслітерація *Miccicini* зберігає географічний контекст та підкреслює місце дії – близькість до New Orleans та атмосферу американського Півдня. Таким чином, реалія в тексті оригіналу створює історичний і культурний фон, підсилює відчуття реальності подій та допомагає читачеві уявити середовище персонажів. Лексема *Miccicini* є прикладом географічної реалії, яку перекладач зберіг без змін, щоб не втратити національний колорит оригіналу.

У перекладі Богдана Бойчука топоніми Нового Орлеана перетворюються з простих географічних маркерів на символічні і емоційно забарвлені реалії, що зберігають культурний контекст Півдня США та підкреслюють конфлікт і психологічний стан персонажів. Реалія *New Orleans* у п'єсі є важливою географічною та культурною реалією, яка формує атмосферу всього твору. Це місто відоме своєю багатонаціональною культурою, джазовою музикою, змішанням французьких, іспанських та американських традицій. Саме тут відбуваються головні події п'єси, і це середовище впливає на соціальні та психологічні характеристики персонажів. У перекладі Богдана Бойчука лексема передається через транслітерацію – *Нью-Орлінс*, що дозволяє зберегти автентичність місця дії: – *STELLA: Aren't you being a little intense about it? It's not that bad at all! New Orleans isn't like other cities. – BLANCHE: This has got nothing to do with New Orleans. You might as well say--forgive me, blessed baby! [She suddenly stops short] The subject is closed* [7, с. 14]. – *Стелла: Чи ти не надто негативна щодо цього? Тут зовсім непогано. Нью-Орлінс не такий, як інші міста. – Бланч: Це не має нічого спільного з Нью-Орліном. Ти могла бсказати – пробач мені, блаженна дитино. (Вона раптом зупиняється.) Тема закрита* [8, с. 10].

Місто *New Orleans* виступає не просто місцем дії, а символом свободи й пристрасті, хаотичного життя, змін і зіткнення різних світів. Для Бланш *Нью-Орлінс* стає чужим і жорстоким простором, який руйнує її ілюзії. Для Стенлі – це природне середовище сили, енергії та влади. Отже це – не лише географічна реалія, а й важливий символ нового життя, яке протиставляється старому світу *Belle Reve*.

У п'єсі також присутні згадки про мультикультурне середовище міста: імена, акценти, музика, згадки про польське походження Стенлі, елементи джазової культури. Ці реалії зазвичай передаються без змін або з мінімальною адаптацією, оскільки вони створюють автентичний фон. Богдан Бойчук використовує калькування з емоційною та символічною функцією, щоб топонім залишався впізнаваним географічно і водночас не втратив метафоричну глибину, що є важливою для психологічного і драматичного сприйняття п'єси.

Український переклад поєднує буквальні та інтерпретаційні стратегії, зберігаючи топоніми як реалії Нового Орлеана, але підсилюючи їх символічне і емоційне навантаження. Це дозволяє передати південний колорит, психологічну динаміку персонажів і драматичну атмосферу п'єси українському читачеві.

У тексті оригіналу особливу увагу надано соціальним контрастам: Бланш – носійка культури «старого Півдня», а Стенлі – представник грубої, матеріалістичної сучасності. У перекладі Богдана Бойчука мова Бланш – більш поетизована, піднесена, натомість Стенлі – різка, емоційно насичена, іноді навіть грубіша, ніж в оригіналі, що підсилює драматичний конфлікт.

Основна складність перекладу реалій у драматичних творах полягає у необхідності досягнення балансу між збереженням національно-культурної специфіки оригіналу та забезпеченням зрозумілості тексту для цільової аудиторії. Надмірне збереження реалій може ускладнювати сприйняття твору глядачем, тоді як їх адаптація нерідко призводить до втрати культурного колориту та національної своєрідності. Особливо актуальною ця проблема є для драматургії, оскільки на відміну від прозових творів драматичний текст не передбачає використання приміток чи додаткових пояснень.

Крім того, перекладач драматичного твору повинен враховувати особливості сценічного втілення тексту, зокрема режисерське бачення постановки, специфіку акторського виконання та вимоги усного мовлення. Репліки персонажів мають бути лаконічними, природними, емоційно виразними та зручними для сценічного відтворення, зберігаючи при цьому змістове й стилістичне навантаження оригіналу.

Висновки. Відтворення реалій у перекладі драматичних творів є складним і багатогранним процесом, що потребує не лише мовної компетенції, але й глибокого розуміння культури обох мов. Успішний переклад досягається через гнучке використання різних перекладацьких стратегій, з урахуванням сценічних вимог і потреб аудиторії. Саме вміння знайти баланс між точністю та

адаптацією визначає якість перекладу драматичного тексту.

Відтворення реалій у драматичному перекладі потребує гнучкого підходу. Перекладач має обирати між збереженням автентичності та адаптацією до культури глядача. Особливо важливо враховувати сценічність тексту: кожна репліка повинна звучати природно й водночас передавати культурну специфіку оригіналу. Відтворення реалій – це не лише мовне, а й культурне та театральне завдання, яке вимагає творчого підходу та глибокого розуміння контексту.\ Переклад Богдана Бойчука має важливе значення для української культури, адже він відкрив читачам можливість ближче познайомитися з творчістю Теннессі Вільямса. Особливістю перекладу є прагнення максимально передати емоційну напругу, психологізм і драматизм оригіналу. У перекладі збережено складний внутрішній світ героїв, особливо образ Бланш Дюбуа, яка уособлює крихкість, ілюзії та боротьбу з реальністю.

Однією з головних труднощів перекладу є відтворення розмовної мови персонажів, адже у творі поєднуються літературна мова, просторіччя та культурні особливості американського Півдня. Український перекладач Богдан Бойчук вдало адаптував ці мовні особливості до українського контексту, зберігаючи стиль автора та природність діалогів. Отже, переклад Богдана Бойчука є важливим внеском у розвиток українського перекладознавства. Він дозволяє не лише ознайомитися з класикою світової літератури, а й відчути її художню силу українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Baker M. Towards a Methodology for Investigating the Style of a Literary Translator. *Target*. 2000. Vol. 12, No. 2. P. 241–266.

2. Merriam-Webster. Merriam-Webster, Incorporated. 2019. URL: https://www.merriam-webster.com/ (дата звернення: 30.06.2026).

3. Newmark P. *Approaches to Translation*. Hertfordshire : Prentice Hall, 1988. 200 p.

4. Pavis P. Problems of Translation for Stage: Intercultural and Post-Modern Theatre. *The Play Out of Context: Transferring Plays from Culture to Culture* / trans. by L. Kruger. Cambridge : Cambridge University Press, 1989. P. 25–44.

5. Pavis P. *Theatre at the Crossroads of Culture* / trans. by L. Kruger. London ; New York : Routledge, 2005. 228 p.

6. Venuti L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London ; New York : Routledge, 1995. 336 p.

7. Williams T. *A Streetcar Named Desire*. URL: http://visumbrasov.org/wp-content/uploads/2015/04/A-StreetcarNamed-Desire-2.pdf (дата звернення: 30.06.2026).

8. Вільямс Т. Трамвай «Жадання» : п'єса / пер. з англ. Б. Бойчука. *Всесвіт*. 2012. № 9–10. С. 119–176. URL: http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/1029/41/ (дата звернення: 30.06.2026).

9. Зайченко Н. Ф. Національно-культурний компонент мовної семантики як перекладознавча проблема. *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 179–186.

10. Зорівчак Р. П. *Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози)*. Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.

11. Чередниченко О. І. Міжкультурні аспекти перекладу. *Мовні і концептуальні картини світу*. Спец. вип. : *Мови, культури, переклад у контексті європейського співробітництва*. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2001. С. 485.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

UDC 81'25:004.8:001.4
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.25

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE PROCESS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS TRANSLATION FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПЕРЕКЛАД НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Sheverun N.V.,
orcid.org/0000-0002-5920-5428
Candidate of Sciences in Education, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation from English
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Palamarchuk O.F.,
orcid.org/0000-0002-5703-5496
PhD in Education, Senior Researcher, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation from English
Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article examines the impact of artificial intelligence on the process of scientific and technical texts from English into Ukrainian translation in the context of the rapid development of digital technologies and the globalization of scientific communication. The relevance of the topic is due to the growth of specialized information which requires fast, accurate and high-quality translation to ensure international knowledge exchange. The paper examines the main advantages of using artificial intelligence in translation activities, including high speed of text processing, the ability to work with large volumes of data, automation of routine processes, reduction of time costs and increase in translator's productivity. At the same time, the disadvantages of such systems are analyzed, in particular, the problems of context transfer, ambiguity of terms, stylistic features of scientific speech, grammatical adaptation and insufficient accuracy in highly specialized fields. Separately, examples of translation of scientific and technical texts are given, which demonstrate typical errors of automated translation and the need for post-editing by a human specialist. Considerable attention is paid to the issues of terminological compliance, standardization of scientific vocabulary and preservation of the content accuracy of the original, the importance of high-quality Ukrainian-language terminological bases forming is noted, which will contribute to increasing the accuracy of automated translation and unification of scientific and technical vocabulary. The article also identifies prospects for the further development of artificial intelligence in the field of translation, in particular its integration into the professional activities of translators as a support tool, rather than a complete replacement for a human specialist. It is concluded that the use of artificial intelligence in translation opens up new opportunities for the development of intercultural scientific communication and provides faster access to current international research and technological achievements, and the effective combination of human expertise and the capabilities of artificial intelligence contributes to improving the quality of translation of scientific and technical texts.

Key words: scientific and technical translation, English language, Ukrainian language, translation quality, automatic translation.

У статті досліджується вплив штучного інтелекту на процес перекладу науково-технічних текстів з англійської на українську мову в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та глобалізації наукової комунікації. Актуальність теми зумовлена зростанням обсягів спеціалізованої інформації, яка потребує швидкого, точного та якісного перекладу для забезпечення міжнародного обміну знаннями. У роботі розглянуто основні переваги використання штучного інтелекту у перекладацькій діяльності, серед яких висока швидкість обробки текстів, можливість роботи з великими об'ємами даних, автоматизація рутинних процесів, зниження часових витрат та підвищення продуктивності праці перекладача. Водночас проаналізовано недоліки таких систем, зокрема проблеми передачі контексту, неоднозначності термінів, стилістичних особливостей наукового мовлення, граматичної адаптації та недостатньої точності у вузькоспеціалізованих галузях. Окремо наведено приклади перекладу науково-технічних текстів, які демонструють типові помилки автоматизованого перекладу та необхідність постредагування людиною-фахівцем. Значну увагу приділено питанням термінологічної відповідності, стандартизації наукової лексики та збереження змістової точності оригіналу, зазначено про важливість формування якісних українськомовних термінологічних баз, що сприятиме підвищенню точності автоматизованого перекладу та уніфікації науково-технічної лексики. У статті також визначено перспективи подальшого розвитку штучного інтелекту у сфері перекладу, зокрема його інтеграцію у професійну діяльність перекладачів як інструмента підтримки, а не повної заміни людського фахівця. Зроблено висновок, що використання штучного інтелекту в перекладі відкриває нові можливості для розвитку міжкультурної наукової комунікації та забезпечує швидший доступ до актуальних міжнародних досліджень і технологічних досягнень, а ефективне поєднання людської експертизи та можливостей штучного інтелекту сприяє підвищенню якості перекладу науково-технічних текстів.

Ключові слова: науково-технічний переклад, англійська мова, українська мова, якість перекладу, автоматичний переклад.

Introduction of the problem. In the modern world information technologies are developing rapidly, which contributes to the growth of scientific and technical information. A significant part of this information is published in English, which has become the international language of science and technology. At the same time, there is a need for fast and high-quality translation of such texts into Ukrainian. Traditionally, the translation of scientific and technical texts was performed by professional translators who had specialized knowledge in the relevant fields. However, with the development of artificial intelligence (AI), the translation process has undergone significant changes. Modern machine translation systems are able to quickly process large volumes of text and provide a fairly high level of accuracy.

Analysis of recent research and publications. The different aspects of scientific and technical texts' translation as well as influence of artificial intelligence on the process of translation were investigated by such researches as I. Demeshko, V. Velychko, A. Oleksiienko [1], A. Mischenko [2], Y. Pletenetska, Z. Chepurna, A. Yakovenko [3] and others.

Scientific novelty of the article is the analysis of the impact of artificial intelligence on the process of scientific and technical texts' translation from English into Ukrainian.

The main purpose of this article is to study the impact of artificial intelligence on the translation of scientific and technical texts from English into Ukrainian, to identify its advantages, disadvantages, and development prospects.

To achieve the goal of the research a set of methods were used. They are based on a communicative-functional approach and include theoretical analysis of special literature on the research topic, interpretative analysis of scientific and technical terminology system, its peculiarities in the English-language scientific and technical texts, the influence of artificial intelligence on the process of scientific and technical texts' of different spheres translation as well as the main transformations in the process of English-language scientific and technical terminology system into Ukrainian translation.

Results and discussions. Scientific and technical translation is one of the most complex types of translation activity. This is due to the need to convey not only the content, but also the accuracy of terminology, logical structure, and scientific style [4, p. 263-287]. For example, "*The application uses a distributed architecture to improve reliability*" – "*Додаток використовує розподілену архітектуру для покращення надійності*" the term *"distributed architecture*" is correctly translated as "*розподілена архітектура*"; *"The database management system ensures data integrity" – "Система управління базами даних забезпечує цілісність даних"; "The device operates under extreme temperature conditions" – "Пристрій працює в умовах екстремальних температур"; "The motor efficiency increases with reduced friction" – "Ефективність двигуна зростає зі зменшенням тертя"; "The circuit includes a voltage regulator" – "Схема містить стабілізатор напруги"; "The function returns the calculated value" – "Функція повертає обчислене значення"; "The program executes multiple threads simultaneously" – "Програма виконує кілька потоків одночасно"; "The software supports cross-platform compatibility" – "Програмне забезпечення підтримує кросплатформену сумісність"; "The neural network was trained on a large dataset" – "Нейронну мережу було навчено на великому наборі даних"; "The model predicts future trends" – "Модель прогнозує майбутні тенденції"; "The algorithm detects anomalies in the data" – "Алгоритм виявляє аномалії в даних".*

Scientific and technical translation has a number of specific features that distinguish it from other types of translation:

1. Accuracy of terminology – scientific and technical texts contain a significant number of specialized terms that must be translated as accurately as possible.

2. Logical presentation – scientific texts are characterized by a clear structure and logical sequence.

3. Use of standard constructions – standard phrases and templates are often used in technical documentation.

4. Lack of emotional colouring – scientific and technical style implies objectivity and neutrality.

5. A large number of abbreviations and acronyms – this creates additional difficulties for translation [5, p. 21-24].

For example, *"The system utilizes a high-performance processor and advanced cooling technology"–"Система використовує високопродуктивний процесор та вдосконалену систему охолодження"; "The system operates at high efficiency" – "Система працює з високою ефективністю".* In this case, the translation should be as accurate as possible and without stylistic changes.

We can distinguish the following theoretical principles of scientific and technical text translation:

– - the principle of equivalence: the translation should convey the content as accurately as possible, for example, *"Artificial intelligence improves automation" – "Штучний інтелект покращує автоматизацію";*

– the principle of terminological accuracy: terms should be translated the same throughout the text;

– the principle of logical structure: the translation should preserve the logic of the original.

Table 1

Examples of technical terms' translation

Term	Translation
Artificial intelligence	Штучний інтелект
Machine learning	Машинне навчання
Neural network	Нейронна мережа
Data mining	Інтелектуальний аналіз даних
Cloud computing	Хмарні обчислення

The advantages of using artificial intelligence in translation are the speed of translation (AI allows you to translate large volumes of text in a short time), for example, 100-page technical documentation can be translated in a few minutes, reduced translation costs (using AI reduces translation costs, especially for large projects), consistency of terminology (AI can use dictionaries and glossaries to ensure uniformity of terms), automation of translation processes (AI systems can integrate with translation programs and automatically process documents). For example, *"The algorithm improves performance by reducing computational complexity"* – AI translation: *"Алгоритм покращує продуктивність шляхом зменшення обчислювальної складності"* – this translation is correct and corresponds to the scientific style; *"The data is processed using artificial intelligence techniques" – "Дані обробляються з використанням методів штучного інтелекту", "The sensor detects temperature variations in real time" – "Датчик визначає зміни температури в режимі реального часу".*

The disadvantages of using artificial intelligence are errors in specialized terms (AI sometimes incorrectly translates highly specialized terms), for example, *"Machine learning model":* mistranslation: "*машинна модель навчання*", correct translation: "*Модель машинного навчання*"; stylistic problems – AI sometimes creates a grammatically correct but stylistically unnatural translation; contextual errors – AI can misinterpret the meaning of a word depending on the context, for example, "*Current flow*": possible translation: "*Поточний потік*", correct translation: "*Електричний струм*"; "*The device runs on battery power*" – possible translation: "*Пристрій біжить на батарейній потужності*", correct translation: "*Пристрій працює від батареї*"; *"High throughput system"* – mistranslation: *"система високої пропускної здатності"*; correct translation: *"система з високою продуктивністю";* "*Power supply unit*" – mistranslation: "*Блок постачання енергії*"; correct translation: "*Блок живлення*"; "*Memory leak*" – mistranslation: "*витікання пам'яті*", correct translation: "*Витік пам'яті*".

Common AI translation errors are presented in Table 2.

The distribution of the typical AI errors in the process of scientific and technical texts' translation is represented on the diagram 1.

Table 3 provides a comparison of different translation systems.

Artificial intelligence is actively used to translate user manuals, technical specifications, scientific articles, patents, and software documentation. For example, *"Install the software and restart the system" – "Встановіть програмне забезпечення та перезапустіть систему"; "Connect the device to the power source" – "Підключіть пристрій до джерела живлення"; "Press the button to start the system" – "Натисніть кнопку для запуску системи".*

Table 4 presents the advantages and disadvantages of AI in the process of scientific and technical texts' translation.

The comparison of translation quality is shown on Diagram 2.

So, artificial intelligence does not completely replace the translator, but it changes his role, which involves editing the translation, checking terminology, adapting the style, and controlling the quality of the translation.

Table 5 offers a comparison of human and AI translation.

Artificial intelligence improves translation speed, processing of large texts and automation of pro-

Table 2

Common AI translation errors

English term	Mistranslation	Correct translation
Power supply	Постачання енергії	Блок живлення
Memory leak	Витікання пам'яті	Витік пам'яті
Throughput	Пропускна здатність	Продуктивність
Deployment	Розгортання	Впровадження (залежно від контексту)

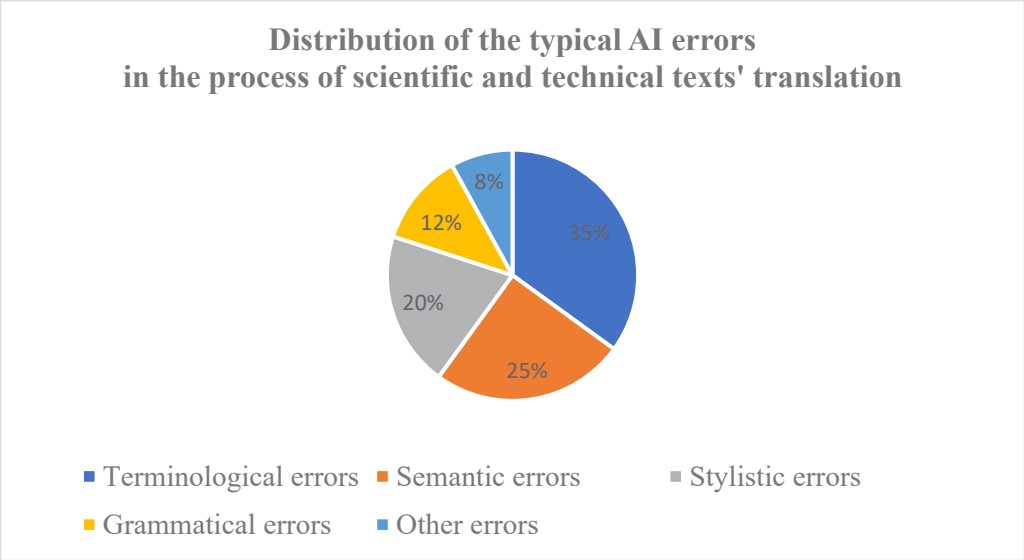

Diagram 1

Source: [2]

Table 3

Comparison of different translation systems

Cryterion	Machine translation	Human translation	Hybrid approach
Speed	High	Low	Medium
Quality	Medium	High	High
Cost	Low	High	Medium
Context	Limited	Full	Full

Table 4

Advantages and disadvantages of AI in the process of scientific and technical texts translation

Criterion	AI	Human
Speed	High	Low
Accuracy	Medium	High
Cost	Low	High
Context	Medium	High
Style	Medium	High

cesses. But it has disadvantages, such as errors in terminology, lack of context and stylistic inaccuracies. Table 6 presents the industry-specific characteristics of translation and the effectiveness of AI.

Diagram 3 demonstrates the industry-specific features of translation and AI effectiveness.

It is expected, that with further development AI will perform automatic translation in real time, will have improvements in terminology translation, will be able to perform voice translation and translation of technical documents. The dynamics of the quality of scientific and technical texts' machine translation is shown on Diagram 4.

The forecast of the quality of scientific and technical texts' machine translation development is represented on the diagram 5.

Therefore, practical recommendations regarding the capabilities of AI in the process of translating scientific and technical texts are: use AI for the initial translation, check terminology, edit the translation manually and use specialized dictionaries.

Conclusions. Thus, we can note that artificial intelligence has a significant impact on the translation of scientific and technical texts – it increases the speed of the translator's work and helps automate translation processes. However, AI requires human control to ensure accuracy and stylistic correctness. In the future, the development of neural models, automatic real-time translation, improved terminological accuracy, improved translation quality, automatic style adaptation, real-time translation, integration with professional systems is expected.

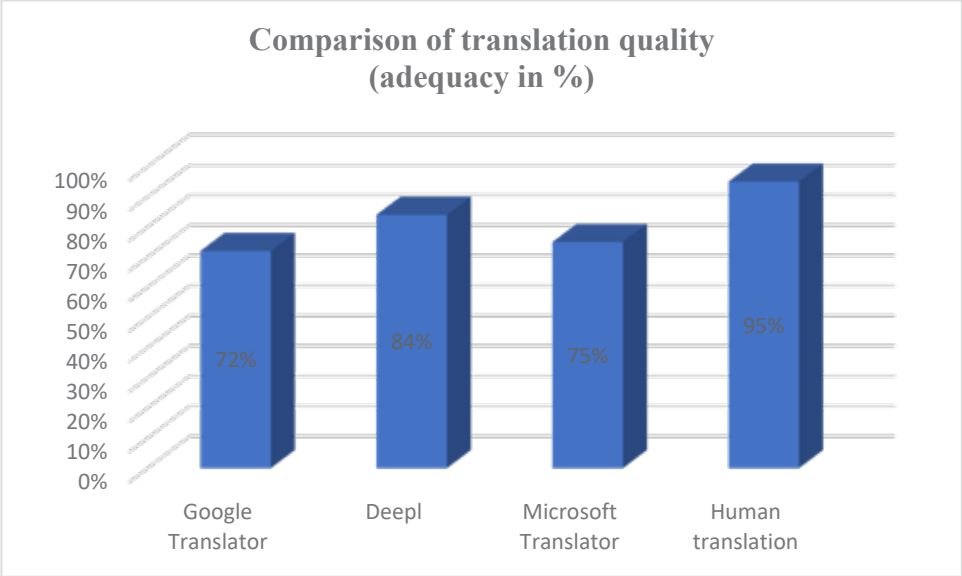

Diagram 2

Source: own research based on the analysis of translations of scientific and technical texts

Table 5

Original	AI translation	Human translation	Comment
High performance computing	Високопродуктивні обчислення	Високопродуктивні обчислення	Both are correct
Data processing unit	Блок обробки даних	Модуль обробки даних	Human translation is more natural
System failure	Відмова системи	Збій системи	Human translation is more accurate
Load balancing	Балансування навантаження	Розподіл навантаження	Human is better at adapting
The nanomaterial exhibits high thermal stability	Наноматеріал демонструє високу теплову стабільність	Наноматеріал характеризується високою термічною стабільністю	AI translates correctly, but the human used the more accurate term “thermal stability”
The algorithm optimizes resource allocation	Алгоритм оптимізує розподіл ресурсів	Алгоритм оптимізує розподіл ресурсів	Both translations are correct
The system is vulnerable to cyber attacks	Система є вразливою до кібер-атак	Система вразлива до кібератак	AI added a hyphen, which is a mistake, the human used the correct spelling
The system automatically adjusts performance based on workload	Система автоматично налаштовує продуктивність залежно від навантаження	Система автоматично регулює продуктивність відповідно до навантаження	Human translation sounds more natural
The current study investigates the effect of stress on material properties	Поточне дослідження досліджує вплив стресу на властивості матеріалів	Дане дослідження вивчає вплив стресу на властивості матеріалів	Human translation is more natural for scientific style

In order to sum up, we can note, that artificial intelligence has had a significant impact on the translation of scientific and technical texts. It allows you to quickly process large amounts of information and increases the efficiency of translators. At the same time, AI cannot completely replace humans, as it requires editing and control. In the future, the role of artificial intelligence in translation will grow, which will contribute to the development of science and technology in Ukraine.

Table 6

Industry-specific features of translation and the effectiveness of AI

Industry	Text complexity (1-5)	The propor-tion of termi-nology in the text (%)	AI effectiveness (% adequacy)	Key challenges for AI
Informa-tion Techno-logy	4	40	82	Incorrect translation of terms, abbreviations, English abbreviations
Enginee-ring and Mechanical Enginee-ring	5	55	76	Complex technical terms, process descriptions
Medici-ne and Biotech-nology	5	60	70	Non-standardized terminology, Latin terms
Energy	4	45	78	Variety of terms, physical quantities
Ecology	3	35	85	Contextual meanings of terms
Econo-mics and Management	3	30	88	Phraseological units, business style

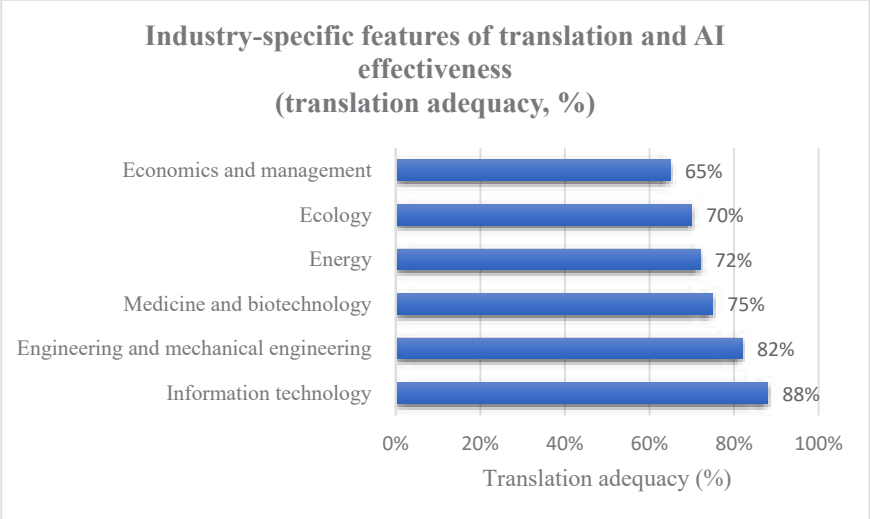

Diagram 3

Source: own research based on the analysis of translations of scientific and technical texts in various fields (2023-2025)

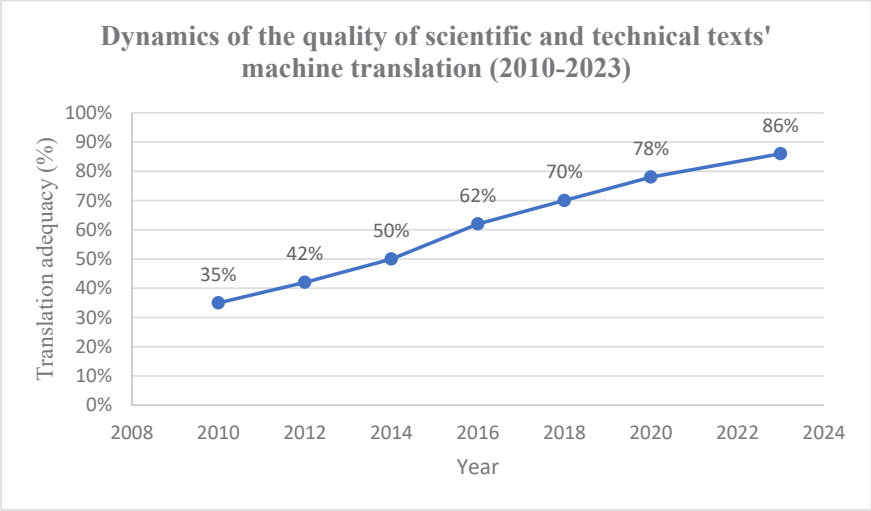

Diagram 4

Source: [6]; own generalizations

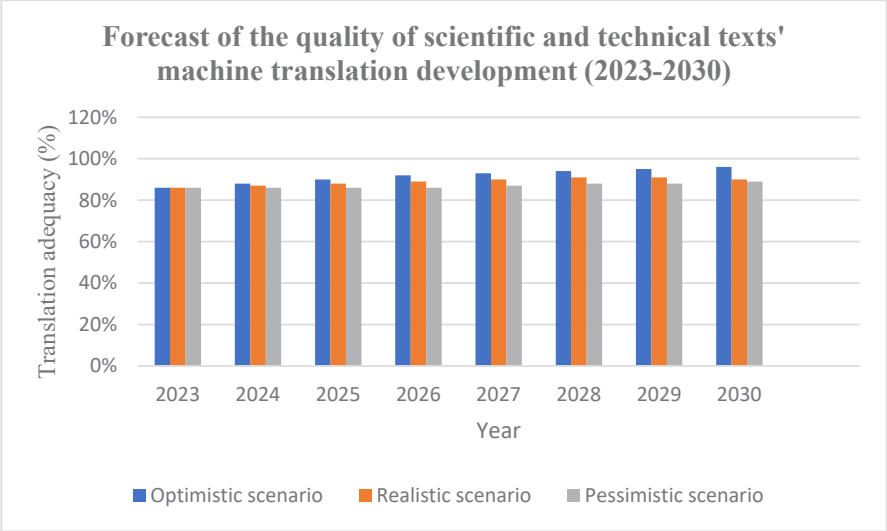

Diagram 5

Source: [5]; own forecast

REFERENCES:

1. Демешко І. М., Величко В. А., Олексієнко А. В. Вплив штучного інтелекту на розвиток лінгвістичних досліджень: нові підходи та виклики. *Закарпатські філологічні студії:* наукове видання. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 33. Т. 1. С. 37-42. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.6.

2. Міщенко А. Л. Машинний переклад у контексті сучасного науково-технічного перекладу // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов,* 2013. № 1051. Вип. 73. С. 172–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2013_73_29

3. Плетенецька Ю. М., Чепурна З. В., Яковенко А. О. Переваги та недоліки систем машинного перекладу у відтворенні сучасної публіцистики. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 2026. № 216. С. 261–266. DOI https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-216-35.

4. Joss Moortens, Shella Gastilho, Federico Gaspari, Stephen Doherty (Editor). Translation Quality Assessment : from Principles to Practice. Springer International Publishing, 2018. 292 c.

5. Jurafsky D., Martin J. Speech and Language Processing. Pearson Education, 2013. 160 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

РОЗДІЛ 7
ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81’373.7:811.16’42:070
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.26

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ СПОРТИВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ЗАГОЛОВКАХ ПОЛЬСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕМ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ПЛАНКА»)

PHRASEOLOGICAL UNITS OF SPORTS ORIGIN IN POLISH AND UKRAINIAN MEDIA HEADLINES (BASED ON PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT «BAR»)

Мирошніченко І.М.,
orcid.org/0000-0003-1681-3893
кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу слов’янських мов
Інституту мовознавства імені ОО. Потебні Національної академії наук України

Файчук Т.Г.,
orcid.org/0000-0001-6357-8158
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу слов’янських мов
Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України,
доцент кафедри медіапродюсування та видавничої справи
Київського столичного університету імен Бориса Грінченка

У статті здійснено порівняльний аналіз функціонування фразем із компонентом «планка / *poprzeczka*» в українському та польському медіадискурсі. Об’єктом дослідження є заголовки сучасних електронних медіа, у яких ці фраземи виступають засобом смислової організації та прагматичного впливу. У роботі з’ясовано, що в обох мовах домінує модель підвищення (*podnieść poprzeczkę* / підняти планку), яка реалізує значення зростання вимог, стандартів і результативності та виконує передусім оцінно-прагматичну функцію.

Проаналізовано особливості структурної організації таких заголовків, зокрема виокремлено предикативні, номінативно-інтерпретаційні та ускладнені моделі, а також простежено позиційні варіанти розміщення фраземи в заголовку. Установлено, що польський медіадискурс характеризується більшою структурною та семантичною варіативністю за рахунок контамінаційних моделей, які поєднують динамічний і статичний компоненти та формують градацію інтенсивності. В українських заголовках натомість переважають синтаксично прозорі конструкції з чітким предикативним ядром.

Особливу увагу приділено процесам параметризації та часткової десемантизації фраземи в українському медіадискурсі, де вона часто поєднується з кількісними показниками (відсотки, обсяги, суми), що наближує її до нормативно-термінологічного вживання. У польських заголовках домінує експресивно-оцінний потенціал, посилений адвербіальними модифікаторами, які актуалізують як позитивні, так і критичні інтерпретації високих вимог.

У результаті дослідження доведено, що попри спільність базової моделі, український і польський медіадискурси демонструють різні стратегії функціонування фраземи: польський – експресивно-градаційний, український – раціоналізований і параметризований. Отримані результати розширюють уявлення про динаміку сучасної медійної фразеології та особливості її адаптації в різних мовно-культурних середовищах.

Ключові слова: фразеологізм, медіадискурс, заголовок, фразема, планка, семантика, прагматика, десемантизація, контамінація, параметризація.

The article presents a comparative analysis of phraseological units with the component “planka / *poprzeczka*” in Ukrainian and Polish media discourse. The study focuses on headlines from contemporary online media, where these units function as tools of semantic structuring and pragmatic influence. It is established that in both languages the dominant model is the one expressing increase (*podnieść poprzeczkę* / “raise the bar”), which conveys the meaning of rising standards, requirements, and performance, and primarily fulfills an evaluative and pragmatic function.

The structural organization of such headlines is examined, with the identification of predicative, nominative-interpretative and extended models, as well as positional variations of the phraseological unit within the headline. The analysis shows that Polish media discourse demonstrates greater structural and semantic variability due to contamination models combining dynamic and static components, which create a gradation of intensity. In contrast, Ukrainian headlines tend to employ syntactically transparent, linear constructions with a clearly defined predicative core.

Special attention is given to the processes of parameterization and partial desemantization of the phraseological unit in Ukrainian media discourse, where it is frequently combined with numerical indicators (percentages, amounts, volumes), bringing it closer to terminological usage. In Polish headlines, the expressive and evaluative potential prevails, reinforced by adverbial modifiers that allow for both positive and critical interpretations of high standards.

The findings demonstrate that despite a shared core model, Ukrainian and Polish media discourses employ different strategies in using the phraseological unit: the Polish discourse tends toward expressive gradation, while the Ukrainian one shows a tendency toward rationalization and quantitative specification. The results contribute to a deeper understanding of the dynamics of modern media phraseology and its adaptation in different linguistic and cultural contexts.

Key words: phraseologism, media discourse, headline, phraseological unit, benchmark metaphor, semantics, pragmatics, desemantization, contamination, parameterization.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці є важливим ресурсом у сучасному медіадискурсі, оскільки забезпечують виразність, смислову компактність і підвищену увагу аудиторії. У заголовках електронних медіа польською та українською мовами стійкі словосполуки активно використовуються як засіб оцінювання подій і формування інтерпретацій. Водночас їхня структурна організація, семантичне наповнення та функціональне навантаження в різних мовах і медійних культурах не є тотожними. Недостатньо з'ясованими залишаються механізми адаптації фразеологізмів у заголовках, зокрема їх здатність змінювати значення залежно від дискурсивного середовища та комунікативного наміру. Це зумовлює потребу в системному й зіставному аналізі функціонування фразеологічних одиниць у сучасних медіа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фразеології, зокрема одиниць спортивного походження, активно розробляється в сучасному мовознавстві. Дослідники звертають увагу на роль спорту як джерела фразеотворення та розширення метафоричного потенціалу мови (Ж. Фінк, В. Хлебда,) [8; 7]. Окремий напрям становлять дослідження функціонування фразеологізмів у медійному дискурсі. В. Максимчук, О. Стишов та інші науковці акцентують на динаміці розвитку жаргонної та некодифікованої фразеології, значна частина якої потребує подальшого опису й лексикографічного опрацювання [1; 2; 4]. У сучасних українських студіях дедалі більшої ваги набувають зіставні дослідження: зокрема, у працях Т. Файчук, І. Мирошніченко, І. Стогній та А. Вільчинської розглянуто особливості функціонування фразеологізмів спортивного походження в українських і польських медіа, їхню роль у формуванні заголовків та медійних смислів [5; 6].

Попри значну кількість праць, недостатньо дослідженими залишаються некодифіковані фразеологізми, утворені на основі спортивних термінів, а також їхні структурні модифікації й семантичні трансформації в заголовках медіатекстів, що й визначає актуальність цього дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення особливостей функціонування фразеологізмів у заголовках електронних медіа українською та польською мовами. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: виокремити заголовки з фразеологічними одиницями в українських і польських онлайн-виданнях; проаналізувати їхню структурну організацію та визначити типові моделі побудови; з'ясувати семантичні особливості та характерні напрями трансформації значень; окреслити функції фразеологізмів у заголовках медіатекстів; здійснити порівняльний аналіз їх уживання в різних мовних і дискурсивних середовищах; визначити вплив фразеологічних заголовків на формування інтерпретації подій і комунікативний ефект.

Виклад основного матеріалу. У словниках фіксуємо такі фразеологізми з ключовим компонентом *планка* (пол. *poprzeczka*): *ставити планку*, *піднімати (підносити) планку, тримати планку* [3], *obniżyć poprzeczkę* «зменшити вимагання» [9], *podnieść (podwyższyć) poprzeczkę* «почати більше вимагати» [9], *wysoko ustawić (postawić, zawiesić; stawiać, ustawiać, sawieszać) poprzeczkę* «багато вимагати» [9; 10], *nisko ustawić (stawiać) poprzeczkę* «мало вимагати» [9].

Прикметно, що в заголовках польських медіа найбільшу фреквентність має фразема *podnieść (podwyższyć) poprzeczkę.* Її використання спостерігається в різних дискурсах: політичному (*Afera e-mailowa. Rząd o szczepieniach: już nie podnośmy poprzeczki* [Rzeczpospolita. 02.11.2021], https://surl.lt/hrydut; *Referendum: czas podnieść poprzeczkę* [Gazeta Wyborcza. 14.07.2023], https://surl.li/jjatqc; енергетичному (*IRENA podnosi poprzeczkę* [Rzeczpospolita. 27.10.2015], https://surl.li/nsnjpp; *Janosikowe od firm energetycznych. Sasin podniósł poprzeczkę Morawieckiemu* [Gazeta Wyborcza. 26.09.2022], https://surl.li/lizslz), економічному (*Polska podwyższy unijną poprzeczkę udziału kobiet we władzach spółek?* [Rzeczpospolita. 26.09.2024], https://surl.li/vhcxbe; *Lidl podnosi poprzeczkę. Wyzwanie dla Biedronki* [Rzeczpospolita. 09.10.2024], https://surl.li/wgqtax; *Pokolenie Z podwyższy poprzeczkę menedżerom.*

Czego oczekują od firm młodzi? [Rzeczpospolita. 22.10.2022], https://surl.li/vpxeks), спортивному (*Jak Robert Kubica podnosi poprzeczkę Danielowi Obajtkowi. Polak najwolniejszy na treningu przed GP Węgier* [Gazeta Wyborcza. 17.07.2020], https://surl.li/jdlyfa; *Final Four 2019. Mariusz Jurasik: Vive samo sobie podniesie poprzeczkę* [Gazeta Wyborcza. 01.06.2019], https://surl.li/jgxnpz; та культурному (*Ten film ma wszystko. A Ryan Gosling znów podniósł poprzeczkę hollywoodzkim aktorom* [Gazeta Wyborcza. 03.05.2024], https://surl.li/fmdpru. Натомість фразеологізм *wysoko ustawić (postawić, zawiesić; stawiać, ustawiać, sawieszać) poprzeczkę*, попри кодифіковану лексично-морфологічну варіантність, значно рідше трапляється у заголовках (*Jeździłam "najlepszym samochodem na świecie". Hyundai Ioniq 6 stawia poprzeczkę naprawdę wysoko* [Gazeta Wyborcza. 03.06.2023], https://surl.li/fywggx; *Śląskie firmy z branży gier komputerowych wysoko stawiają sobie poprzeczkę* [Rzeczpospolita. 12.07.2016], https://surl.li/lxsgno; *"Wiedźmin 3: Dziki Gon". Prawdopodobnie najlepsza gra w historii gier wideo stawia wysoko poprzeczkę serialowi Netflixa* [Gazeta Wyborcza. 27.01.2018], https://surl.li/jmaruc; *Michał Szułdrzyński: Papież Franciszek wysoko zawiesza poprzeczkę* [Rzeczpospolita. 29.04.2017], https://surl.lu/ligfhg; *Lech Poznań wygrał pierwszy mecz sparingowy w Turcji. Banik Ostrawa nie zawiesił mu wysoko poprzeczki* [Gazeta Wyborcza. 15.01.2022], https://surl.lu/fplwke; *Nasz multimedalista olimpijski znów wysoko wieszał poprzeczkę, a tu taki pech* [Gazeta Wyborcza. 04.06.2019], https://surl.lu/vbsdjg). Ще менш продуктивною виявилася фразема *obniżyć poprzeczkę*, яка представлена нечисленними прикладами (*Pracodawcy obniżają poprzeczkę dla kandydatów do pracy* [Rzeczpospolita. 29.10.2019], https://surl.li/yrfyma; Mieli być fachowcy, a rząd już obniża poprzeczkę. Ułatwienia w egzaminach do rad nadzorczych [Gazeta Wyborcza. 23.02.2024], https://surl.li/ygrnik; *Bruksela obniża poprzeczkę zrównoważonego raportowania. I daje 100 mld zł na zieloną energię* [Rzeczpospolita. 27.02.2025], https://surl.li/dwdinu; *Ukraina w UE? Duński minister: Unia nie powinna obniżać poprzeczki* [Rzeczpospolita. 29.06.2023], https://surl.li/lelznv; *Dekpol obniża poprzeczkę* [Rzeczpospolita. 20.10.2020], https://surl.li/qxzvlg). Її вживання, як правило, марковане оцінною або критичною конотацією, що звужує сферу застосування. Водночас показовою є повна відсутність у заголовках фразеологізму *nisko ustawić (stawiać) poprzeczkę*. Така лакуна має прагматичне пояснення: семантика низьких вимог суперечить аксіологічним і комунікативним установкам заголовка, який зазвичай має конструювати образ напруження, виклику або зростання стандартів.

У заголовках польських медіа фразеологізми з ключовим компонентом *планка* часто зазнають модифікацій. Найпоширенішими є адвербіальні модифікації: *Trener Developresu Rzeszów: Musimy wyżej ustawić sobie poprzeczkę* [Gazeta Wyborcza. 02.12.2016], https://surl.lu/fdkdju; *Opozycja w sondażach: im lepsze notowania, tym wyżej stawiajmy poprzeczkę* [Gazeta Wyborcza. 26.10.2022], https://surl.li/qlmwtz; *Audi Q5 stawia poprzeczkę coraz wyżej. Jeździłam nową odsłoną lubianego SUV-a* [Gazeta Wyborcza. 26.04.2025], https://surl.li/dforex; *Polscy pracodawcy wyżej stawiają poprzeczkę językową* [Gazeta Wyborcza. 10.12.2014], https://surl.li/nzpgop. Додавання форм *wyżej, coraz wyżej* переводить фразеологізм у площину процесуальності, що дозволяє репрезентувати вимоги як зростаючу величину, а не лише констатацію високого стандарту.

Інший тип модифікації реалізується через зміну дієслівного компонента, що переносить акцент з акту встановлення вимог на результат їхнього подолання або перевищення: *Billie Eilish na drugiej płycie nie rozczarowuje. Poprzeczkę z debiutu trudno jednak przeskoczyć* [Gazeta Wyborcza. 30.07.2021], https://surl.lu/yifeof; *Stopy przeskoczyły poprzeczkę sprzed kryzysu* [Rzeczpospolita. 08.12.2021], https://surl.li/tcibwy.

Розширення компонентного складу фразеологізму фіксуємо в заголовку *Sukces czy porażka w szkole? Poprzeczkę można ustawić na własnej wysokości* [Wysokie obcasy. 17.06.2024], https://surl.li/sstirb, де узагальнений адвербіальний компонент *wysoko* замінюється індивідуалізованою характеристикою *na własnej wysokości*. Така модифікація дозволяє переносити центр інтерпретації з об'єктивно заданого стандарту на суб'єктивно визначений, уточнює смисловий ракурс та зберігає метафоричну цілісність.

Синтаксичні модифікації засвідчуємо у заголовках *Szlachectwo zobowiązuje, czyli Małachowiakom poprzeczka wysoko postawiona* [Gazeta Wyborcza. 25.05.2021], https://surl.li/hickak; *Nowe BMW X5: Poprzeczka wysoko zawieszona* [Rzeczpospolita. 06.06.2018], https://surli.cc/ifxxnq; *Gaudeamus w Akademii Nauk Stosowanych. Poprzeczka wysoko zawieszona* [Gazeta Wyborcza. 04.10.2025], https://surl.li/dcxuhe; *Dujszebajew: Poprzeczka wysoko zawieszona. Chcemy dwa razy z rzędu wygrać Ligę Mistrzów* [Gazeta Wyborcza. 14.08.2020], https://surl.li/zeonlm, де дієслівна форма перетворюється на іменниково-предикативну конструкцію, під-

креслюючи незворотність встановленого стандарту. Такі трансформації особливо ефективні в публіцистичному, рекламному та спортивному дискурсах, оскільки вони підсилюють прагматичну функцію заголовка і сприяють швидкому зчитуванню смислу.

Фіксуємо численні приклади контамінації семантично споріднених, але не тотожних фразеологізмів *podnieść (podwyższyć) poprzeczkę* «почати більше вимагати» [9] та *wysoko ustawić (postawić, zawiesić; stawiać, ustawiać, sawieszać) poprzeczkę* «багато вимагати» [9; 10]: TT Warsaw 2016: *Poprzeczka podniesiona wysoko* [Rzeczpospolita. 07.12.2016], https://surl.li/yehexp; *Weganizm opanowuje świat? Billie Eilish wysoko podnosi poprzeczkę swoimi inicjatywami* [Rzeczpospolita. 29.07.2025], https://surl.lu/fmbhio*; Agnieszka Janicka: Poprzeczka dla pełnomocników podnosi się coraz wyżej* [Rzeczpospolita. 17.10.2023], https://surl.li/foulsk; *Dwa lata EC1. Sukcesy są, tylko tłumów wciąż brak. "Za wysoko podnieśliśmy sobie poprzeczkę"* [Gazeta wyborcza. 12.11.2019], https://surl.lt/wqtlkk; *Jak splendor władzy zmienia Wrocław. Budowle urzędów z czasów Breslau wysoko podniosły poprzeczkę* [Gazeta Wyborcza. 26.12.2025], https://surl.lu/lbgebe; *Poprzeczkę regulacyjną podniesiono wysoko. Czy branża medyczna spełni wymagania?* [Rzeczpospolita. 09.06.2022], https://surl.li/otjrev. Спільним для аналізованих прикладів є поєднання дієслівного компонента podnieść фразеологізму podnieść poprzeczkę з адвербіальними показниками інтенсивності (*wysoko, wyżej, coraz wyżej*), характерними для моделі wysoko ustawić (postawić, zawiesić) poprzeczkę. Унаслідок цього виникає семантичне нашарування динамічного та статичного аспектів вимог. Контаміновані структури водночас передають процес підвищення вимог і фіксують рівень їхньої складності, який постає як високий (*TT Warsaw 2016: Poprzeczka podniesiona wysoko; Weganizm opanowuje świat? Billie Eilish wysoko podnosi poprzeczkę swoimi inicjatywami*) або надмірний (*Dwa lata EC1. Sukcesy są, tylko tłumów wciąż brak. „Za wysoko podnieśliśmy sobie poprzeczkę"*). Така двовекторна семантика підсилює експресивність заголовків і підвищує їхню прагматичну ефективність у медіадискурсі. Водночас у межах цієї моделі спостерігаємо різні функційні реалізації. В одних випадках контамінація виконує оцінно-підсилювальну функцію, формуючи позитивну або нейтрально-піднесену оцінку (*TT Warsaw 2016: Poprzeczka podniesiona wysoko; Weganizm opanowuje świat? Billie Eilish wysoko podnosi poprzeczkę swoimi inicjatywami; Jak splendor władzy zmienia Wrocław. Budowle urzędów z czasów Breslau wysoko podniosły poprzeczkę*). В інших адвербіальні компоненти (*za wysoko, coraz wyżej*) зміщують інтерпретацію в критичний бік: високі вимоги осмислюються як надмірні, складні для реалізації або такі, що спричиняють дефіцит результатів (*Agnieszka Janicka: Poprzeczka dla pełnomocników podnosi się coraz wyżej; Dwa lata EC1… „Za wysoko podnieśliśmy sobie poprzeczkę"*). Окремі приклади засвідчують поєднання контамінації з детермінологізацією (*Poprzeczkę regulacyjną podniesiono wysoko. Czy branża medyczna spełni wymagania?*), що вказує на здатність фразеологічної образності адаптуватися до спеціалізованих, зокрема нормативно-економічних, контекстів без втрати експресивності.

В українському медіадискурсі фразеологізми з компонентом *планка* демонструють високу продуктивність і функційну варіативність, що підтверджується широким спектром їх уживання в заголовках різних тематичних сегментів. Найчастотнішою є модель *підняти (підвищити) планку*, яка реалізується передусім в економічному, політичному, спортивному та воєнному дискурсах.

Зокрема, в економічному дискурсі фразема підняти планку функціонує в значенні підвищення рівня вимог і стандартів (*Підняти планку: як Україні підвищити інвестиційну привабливість* [Економічна правда. 07.12.2016], https://surl.li/nxqjax), а також як маркер встановлення цільових показників (*Культура, спорт, туризм: уряд розраховує «підняти планку» ВВП до 14%* [Укрінформ. 30.09.2019], https://surl.li/lmpwcg), що демонструє тенденцію до параметризації метафори через введення кількісних індикаторів.

У політичному та політико-правовому дискурсі фразема реалізує значення підвищення стандартів діяльності або вимог. Зокрема, у заголовковій назві *БЮТ таки вирішив скривдити Литвина і підняти планку* [Українська правда. 10.04.2008], https://surl.li/affjvj, вона співвідноситься з конкретним політичним рішенням – ініціативою підвищити прохідний бар'єр до Верховної Ради з 3% до 7%, що переводить метафоричну «планку» у площину чітко визначеного нормативного показника. Таку ж тенденцію простежуємо і в прикладі *Тимошенко вирішила підняти планку для аграріїв* [Українська правда. 10.08.2009], https://surl.li/doxdkf, де «планка» конкретизується через кількісний орієнтир – 70 млн тонн зернових на рік, що фіксує її як досяжний цільовий показник. В інших випадках (*«Підняти планку взаємовідносин»* (про перший візит Президента України Петра Порошенка в Ізраїль) [День. 22.12.2015],

https://surl.li/cvlsep; *Закон про закони: чи зможе Парламент законопроектом № 5707 підвищити планку якості своєї діяльності?* [Реанімаційний Пакет Реформ. 28.09.2021], https://surl.lt/ebiqja) актуалізуються передусім конотації нормативності та оцінності, зокрема в контекстах підвищення якості діяльності або рівня міждержавної взаємодії. Окремо варто відзначити ускладнену модель із персоніфікацією: *Терехов пообіцяв «підняти планку Кернеса ще вище»* [Інтерфакс-Україна. 11.11.2021], https://surl.li/oaxuou, де фразема поєднується з індивідуалізованим еталоном і набуває конотацій наступності та перевищення вже заданого рівня.

У спортивному дискурсі фразема зберігає базове значення підвищення результативності або рівня гри: *Каспарс Дубра переконаний – команді треба підвищити планку в одному компоненті* [https://fco.com.ua/. 25.10.2019], https://surl.li/efusbz; *Тен Хаг: «МЮ прагне підняти планку після успішного сезону»* [https://dynamo.kiev.ua/. 31.07.2023], https://surl.li/nlnbnr; *Вольфф: Mercedes має піднімати планку, щоб завоювати титул* [F1. 8.06.2017] https://surli.cc/msnali; *Кріштіану про відхід зі збірної: Навіщо? Хочу підняти планку ще вище* [Футбол.ua. 22.10.2021], https://surl.li/bmhrzv. Водночас у заголовку *Еліуд Кіпчоге про поразку в Бостоні: «Сьогодні не той день, щоб підняти планку»* [Жорстка Атлетика. 18.04.2023], https://surl.li/mgzoss, фразема функціонує в заперечній конструкції, що модифікує її семантику й актуалізує конотацію обмеженості можливостей.

У воєнному дискурсі спостерігається інтенсифікація значення фраземи: *«Підняти планку вимог, щоб вижити». Росія вдарила по Охматдиту: що далі* [LIGA.net. 08.07.2024], https://surl.li/ahzuql через посилення вимог до безпеки та захисту. Порівняно з усталеним уживанням, її семантика зміщується в бік крайньої необхідності, актуалізуються конотації невідкладності. У заголовку *«Зможете підняти планку». Військовий експерт розповів, коли Україна почне знищувати по 500 окупантів на день* [NV.ua. 03.06.2022], https://surl.lt/dpmozp, фразема поєднується з числовими характеристиками (300–500) і реалізує значення збільшення кількісного показника результативності бойових дій.

У публіцистично-біографічному та культурному дискурсах фразема реалізує значення особистісного зростання й самовдосконалення. Зокрема, у заголовку *Валерій Богуцький: «Єдина можливість підняти планку і досягнути чогось більшого в житті – випробувати себе в екстремальних умовах»* [Рівне-Ракурс. 02.03.2006], https://surl.li/ldmvjq, вона набуває конотацій саморозвитку та орієнтації на індивідуальний прогрес. Подібну семантику фіксуємо і в заголовку *Мирослав Вантух: «У мистецтві треба постійно піднімати планку і йти вперед!»* [День. 17.01.2014], https://surl.li/qfkuil, де фразема реалізує значення безперервного самовдосконалення; водночас актуалізуються конотації динаміки та поступального руху. У тексті вона варіюється («*перестрибнула… планку*», «*дуже висока планка*»), що розширює її семантичний потенціал.

В економіко-правових контекстах фразема частково десемантизується і функціонує як позначення нормативного порога: *Конгрес США готується підняти планку держборгу* [BBC. 01.08.2011], https://surl.li/bkjxbc; *Янукович запропонував в 2 рази знизити планку безмитного ввезення товарів в Україну – до 500 євро* [Finanse.ua. 11.01.2012], https://surl.li/jxwoac. У текстах вона експлікується через описові відповідники («*підняти верхню межу*», «*зменшити вартісну межу*»), що наближає її до термінологічного вживання.

Модель *знизити (знижувати, опускати) планку* представлена меншою кількістю прикладів і має виразно інший аксіологічний вектор. У соціально-економічному дискурсі вона позначає вимушене зниження очікувань (*Українці незадоволені рівнем доходів… готові знизити зарплатну планку* [DELO.UA. 28.09.2022], https://surl.li/surrfz), у політичному – пом'якшення вимог (*В Європарламенті пропонують Раді знизити планку кворуму при голосуванні* [Європейська правда. 28.02.2016], https://surl.li/fgiuxw; *Фюле має намір переконати опозицію знизити планку вимог до влади* [Кореспондент.net. 12.02.2014], https://surl.li/lowqrt; *США мають знизити планку для старту переговорів з КНДР* [NV.ua. 26.02.2018], https://surl.lu/qdnawx), а в економіко-політичному – регуляторне обмеження (*Україна закликає ЄС… знизити цінову планку на нафту* [UBB. 22.05.2025], https://surl.li/hgfuvh).

Фіксуємо варіативність дієслівного компонента в межах однієї події: *Данія підтримує членство Києва у ЄС, але "опускати планку" щодо корупції не можна* [LB.ua. 29.06.2023], https://surl.lu/ltitfx; *ЄС не має "знижувати планку" членства для України* [Kyivweekly.com. 29.06.2023], https://surl.li/eagwfx. Обидва варіанти реалізують значення зниження стандартів, однак різняться стилістично.

Окремої уваги потребують структурні особливості заголовків із фраземним компонентом

планка. Аналіз матеріалу засвідчує, що найтиповішою є модель із дієслівно-іменниковою фраземою *підняти / підвищити / знизити / опускати планку*, яка виступає предикативним ядром заголовка. У більшості випадків вона поєднується з уточнювальними компонентами, що конкретизують сферу застосування: *планку вимог, зарплатну планку, цінову планку, планку держборгу*. Така структура забезпечує семантичну визначеність і адаптацію фраземи до різних галузевих сегментів.

Поширеним є також поєднання фраземи з кількісними компонентами (до 14%, до 300–500, в 2 рази, до 500 євро), що формує гібридну модель заголовка, у якій метафоричний елемент поєднується з числовим показником. У таких випадках спостерігається часткова десемантизація образного компонента та його функціональне зближення з термінологічним уживанням.

З огляду на структурну організацію виокремлюємо кілька типів заголовків із цією фраземою. По-перше, це предикативні заголовки з фраземою як смисловим ядром, у яких вона безпосередньо позначає дію: *уряд розраховує підняти планку ВВП; США мають знизити планку для старту переговорів.* По-друге, номінативно-інтерпретаційні заголовки, де фразема виконує роль узагальненого позначення проблеми чи процесу: *Підняти планку: як Україні підвищити інвестиційну привабливість*. По-третє, заголовки-цитати, у яких фразема є складником прямої мови й персоніфікує висловлювання: *«Зможете підняти планку»; «Сьогодні не той день, щоб підняти планку».* По-четверте, ускладнені (поширені) заголовки з додатковими конкретизаторами, де фразема поєднується з означеннями або залежними компонентами: *підняти планку Кернеса ще вище; знизити цінову планку на нафту*.

З формального погляду фразема може займати різні позиції в заголовку: на початку (*Підняти планку: як Україні…*), у середині конструкції (*уряд розраховує підняти планку…*) або входити до складу цитатного висловлювання. Розміщення фраземи на початку заголовка виконує функцію смислового акценту, тоді як її використання в цитаті підсилює експресивність і персоніфікує повідомлення.

Таким чином, структурна організація заголовків із фраземою *планка* поєднує стабільність базової моделі з варіативністю її розгортання, що забезпечує як відтворюваність фразеологізму, так і його адаптацію до різних комунікативних стратегій.

Висновки. Порівняльний аналіз польського та українського медіадискурсу засвідчує як спільні, так і відмінні риси функціонування фразем із компонентом «планка / *poprzeczka*». В обох мовах домінує модель підвищення (*podnieść poprzeczkę* / підняти планку), що позначає зростання вимог і стандартів та виконує передусім оцінно-прагматичну функцію. Водночас польський матеріал вирізняється більшою структурною варіативністю завдяки контамінаційним моделям (поєднання динамічного й статичного компонентів: *podnieść – wysoko ustawić*), тоді як в українських заголовках переважають синтаксично прозорі, лінійні конструкції з чітким предикативним ядром.

Суттєвою відмінністю є ступінь параметризації фраземи. В українському медіадискурсі частіше спостерігаємо її поєднання з кількісними показниками (відсотки, суми, обсяги), що спричиняє часткову десемантизацію образу та його зближення з термінологічним уживанням. У польських заголовках натомість переважає експресивно-оцінний потенціал, посилений адвербіальними модифікаторами (*wysoko, coraz wyżej, za wysoko*), які формують градацію інтенсивності.

Відмінності простежуються і в аксіологічному векторі: якщо в польському матеріалі активніше представлені як позитивні, так і критичні інтерпретації високих вимог, то в українському дискурсі домінує орієнтація на нормативне підвищення стандартів, тоді як модель зниження (*знизити / опускати планку*) функціонує переважно в контекстах вимушених поступок або політичного компромісу.

Отже, польський медіадискурс характеризується більшою семантичною градацією та експресивною варіативністю фраземи, тоді як український – тенденцією до її раціоналізації, кількісної конкретизації та функціонального зближення з нормативно-термінологічним уживанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Максимчук В. В. Трансформації прецедентних висловлювань у сучасному футбольному дискурсі. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету :* зб. наук. праць. Кривий Ріг : ФОП Миринченко С. В., 2017. Том 16. С. 367–377.

2. Максимчук В. Українська футбольна фразеологія: Семантичний аспект. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2022. Том. 57. URL: https://journals.ispan.edu.pl/index.php/sfps/pl/article/view/sfps.2610 (дата звернення: 24.06.2026).

3. Словник української мови у 20 томах: онлайн-версія. Т. 1–16 (А–РЯХТЛИВИЙ). URL: https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=58913&page=1878 (дата звернення: 24.06.2026).

4. Стишов О. Жаргонна фразеологія галузі спорту в масмедійному дискурсі кінця XX – початку XXI століття. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2017. Вип. 43. С. 120–124.

5. Файчук Т. Г., Мирошніченко І. М., Стогній І. В. «Червона картка» не лише у футболі: некодифіковані фразеологізми спортивного походження в заголовках українських, англійських і польських медіа. *Обрії друкарства*. 2025. Вип. 2 (18). С. 81–93.

6. Файчук Т., Мирошніченко І., Стогній І., Вільчинська А. Гол у свої ворота: порівняння медіаметафор в українській та польській журналістиці. *Інтегровані комунікації*. Вип. 2 (18). С. 82-87.

7. Хлебда В. Фразеология спортивного происхождения в сегодняшнем польском публичном дискурсе. *Frazeologické štúdie IV*. Bratislava: Veda, 2005. С. 87–93.

8. Fink Ž. Sport u frazeologiji. *Primijenjena lingvistika u Hrvatskoj : izazovi na početku XXI. stoljeća* : zbornik. 2002. С. 123–128.

9. Uniwersalny słownik języka polskiego / pod red. S. Dubisz. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003. T. 1–4.

10. Wielki słownik języka polskiego. URL: https://wsjp.pl/ (дата звернення: 24.06.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 811.161.2'37+811.581'37:81'23
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.27

КОНЦЕПТ «ДІМ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА КИТАЙСЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

THE CONCEPT OF 'HOME' IN THE UKRAINIAN AND CHINESE LINGUISTIC WORLDVIEWS: A COMPARATIVE ANALYSIS

Фу Цзін,
orcid.org/0009-0001-3644-4389
кандидат філологічних наук,
доцент
Інституту російської мови Сичуаньського університету іноземних мов, Китай

У статті здійснено зіставне дослідження концепту «дім» в українській та китайській мовних картинах світу з метою виявлення його універсальних і національно-специфічних характеристик й особливостей мовної репрезентації в обох лінгвокультурах. У статті проаналізовано мовні засоби вербалізації концепту «дім», зокрема лексичні одиниці, фразеологізми, паремії та інші форми мовної репрезентації. Методологічною основою аналізу є когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, теорія концепту та дискурсивний аналіз. Дослідження проведено на основі комплексного застосування методу компонентного аналізу, контекстуального тлумачення, інтерпретації етнокультурно маркованих елементів.

Проведений аналіз українських і китайських паремій та фразеологізмів допоміг виявити специфіку мовної об'єктивації концепту «дім» у двох лінгвокультурах. Установлено, що паремійний фонд обох мов репрезентує дім як ключовий осередок родинних взаємин, морального виховання та збереження культурної пам'яті. В українській і китайській мовах цей концепт акумулює уявлення про порядок, добробут, відповідальність і тяглість поколінь, що свідчить про його належність до базових культурних констант. Водночас дослідження виявило суттєві відмінності в аксіологічних акцентах. Українські паремії переважно репрезентують дім як простір особистої свободи, емоційного комфорту та внутрішньої єдності родини. Натомість китайські мовні одиниці відображають домінування колективістських цінностей, підкреслюючи значення родинної дисципліни, шанування старших, виконання соціальних обов'язків і підтримання гармонії в суспільстві. Таким чином, попри спільне розуміння дому як центру людського буття, його концептуалізація в українській та китайській мовних картинах світу демонструє різні моделі взаємодії особистості, родини та соціуму.

Ключові слова: концепт «дім», лінгвокультура, мовна картина світу, фразеологія, когнітивна лінгвістика, сема, культурний контекст, національна маркованість.

This article presents a comparative study of the concept of 'home' in the Ukrainian and Chinese linguistic worldviews, with the aim of identifying its universal and nation-specific characteristics, as well as the peculiarities of its linguistic representation in both linguistic and cultural contexts. The article analyses the linguistic means of verbalising the concept of 'home', in particular lexical items, idioms, proverbs and other forms of linguistic representation. The methodological basis for the analysis is cognitive linguistics, linguoculturology, concept theory and discourse analysis. The research was conducted on the basis of a comprehensive application of the methods of component analysis, contextual interpretation and the interpretation of ethnoculturally marked elements.

An analysis of Ukrainian and Chinese proverbs and idioms has made it possible to identify the specific features of the linguistic representation of the concept of 'home' in these two linguistic and cultural contexts. It has been established that the proverbial corpus of both languages presents the home as a key centre for family relationships, moral upbringing and the preservation of cultural memory. In both Ukrainian and Chinese, this concept embodies notions of order, well-being, responsibility and the continuity of generations, indicating that it belongs to the basic cultural constants. At the same time, the study revealed significant differences in axiological emphases. Ukrainian proverbs predominantly present the home as a space of personal freedom, emotional comfort and the inner unity of the family. In contrast, Chinese linguistic units reflect the dominance of collectivist values, emphasising the importance of family discipline, respect for elders, the fulfilment of social duties and the maintenance of harmony in society. Thus, despite a shared understanding of the home as the centre of human existence, its conceptualisation in the Ukrainian and Chinese linguistic worldviews demonstrates different models of interaction between the individual, the family and society.

Key words: the concept of 'home', linguoculture, linguistic worldview, phraseology, cognitive linguistics, seme, cultural context, national marking.

Постановка проблеми. У зв'язку з активним розвитком когнітивної лінгвістики на перший план виходить дослідження процесів концептуалізації та категоризації дійсності. Значний інтерес для сучасних досліджень представляє вивчення концептів. У семантичній системі кожної мови існують особливі концепти, які є своєрідними, унікальними та мають національну специфіку, що робить їх цінними для реконструкції мовної картини світу. У національних мовних картинах світу виділяють певний набір «ключових» слів, які представляють базові, універсальні поняття: це концепти, без яких не може обійтися жодна лінгвокультура. Хоча концепт має статус універ-

сального, у кожній мові він може набувати своєї специфічної культурної забарвленості та слугувати виразником певної національної культури. Предметом нашого дослідження ми обрали концепт «дім» в українській та китайській мовах у зіставному аспекті.

Дослідження цього концепту відкриває унікальні можливості для розуміння культурних особливостей і світоглядних пріоритетів народів, дозволивши виявити як спільні універсальні риси, так і специфічні національні особливості, які формуються під впливом історичного, соціального та культурного контексту, що є суттєво відмінним в лінгвокультурах носіїв української й китайської мов. Оскільки «дім» в обох культурах несе не лише фізичне значення житла, а й глибокі символічні смисли, дослідження цих відмінностей і подібностей сприяє глибшому розумінню ментальних моделей ідентичності, сімейних цінностей та соціальних зв'язків, що й визначає актуальність обраної нами теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях українських дослідників концепт розглядається не лише як ментальна структура, а й як форма збереження колективного досвіду народу, закріпленого в мовних знаках. Особливу цінність для дослідження концепту «дім» становлять наукові праці М. Полюжина, який визначає концепт як «квант структурованого знання про предмет і явище навколишньої дійсності» та наголошує на його центральній ролі у формуванні концептуальної й мовної картин світу [3]. Науковець підкреслює, що саме через систему концептів людина осмислює дійсність, а мова виступає механізмом їхньої вербалізації та культурної трансляції [3].

Вагомий внесок у дослідження концепту «дім» зробили науковці, які аналізували його функціонування в художньому та фразеологічному дискурсах. Так, А. Богінська, досліджуючи трансформацію традиційного змісту концепту «дім» у міській прозі, наголошує на його багатошаровій природі. Учена зазначає, що в традиційній культурі дім асоціюється із захищеним простором, родинним затишком, стабільністю та почуттям належності, проте в літературі модерної доби цей образ набуває нових смислових відтінків, пов'язаних із самотністю, відчуженням і втратою духовного зв'язку з рідним середовищем [1, с. 55]. Водночас Т. Рябокучма та А. Горбаченко розглядають концепт «дім» крізь призму фразеологічних одиниць, підкреслюючи його значення як культурного символу родини, добробуту, приватного простору та внутрішньої гармонії людини [5].

Концепту дому в китайській лінгвокультурі присвячено наукові розвідки китайського соціолога й антрополога Fei Xiaotong, на думку якого структура традиційного китайського суспільства ґрунтується на системі родинних відносин, у центрі яких перебуває сім'я як основний соціальний осередок [12]. У дослідженнях Ван Юнь простежено еволюцію концепту дому, авторка доходить висновку, що для китайської мовної свідомості дім насамперед постає простором родинної належності, а вже потім матеріальним житлом [9]. К. Наумова, аналізуючи функціонування лексем 家 та 家庭 у сучасній китайській мовній картині світу, відзначає збереження традиційного зв'язку між поняттями «дім» і «родина», попри активні соціокультурні трансформації китайського суспільства [10]. Водночас П. Ван, Ш. Сє та Х. Сюй розглядають концепт «дім» як динамічний культурний конструкт, що формується через взаємодію соціальних, просторових і ціннісних чинників [11]. На думку згаданих дослідників, трактування концепту дому в китайській мовній картині світу ґрунтується не лише на матеріальному просторі проживання, а й на відчутті гармонії, належності до родини та зв'язку з рідним середовищем.

Як бачимо, концепт «дім» описано в науковій літературі із різних перспектив: етнографічних, культурологічних, лінгвокультурних, літературознавчих як фундаментальний символ безпеки, прихистку, центру родинних цінностей. Учені розглядають цей концепт у семантичному полі таких концептів, як родина, батьківщина, батько і мати, як «фізичну маніфестацію ідентичності» [13]. Попри значущість проблематики, існує нестача комплексних компаративних досліджень концепту дому в різних культурах. Якщо тема досить ґрунтовно вивчена на матеріалі слов'янських мов, то типологічних зіставлень на рівні генетично віддалених картин світу і лінгвокультур, таких як українська й китайська, небагато в сучасній лінгвістиці. Це й визначило предметну сферу нашої наукової розвідки досліджень – здійснити психолінгвістичний аналіз паремій і фразеологічного рівня української й китайської мов із концептом «дім» задля розкриття їх культурної специфіки та внеску у загальну теорію концептуальних систем.

Постановка завдання. *Метою статті* є здійснення комплексного порівняльного аналізу концепту «дім» в українській та китайській мовних картинах світу, виявлення його універсальних і національно-специфічних характеристик, а також дослідження особливостей мовної

репрезентації цього концепту в обох лінгвокультурах. Для досягнення поставленої мети проведено аналіз лексичних одиниць, фразеологізмів, паремій та інших мовних засобів, що вербалізують концепт «дім» в українській і китайській мовах, виявлено спільних смислових домінант та відмінностей у його концептуалізації за допомогою інструментарію контрастивної лінгвістики та лінгвокультурології.

Дослідження проведено на основі публікацій у періодичних виданнях з лінгвістики, історії та культурології. Для визначення деяких ключових категорій використано словникові статті. Основними методами дослідження стали такі:

1. Лексикографічний аналіз: вивчення семантики лексичних одиниць, пов'язаних із цими концептами в українській та китайській мовах, аналіз їхніх значень, ситуацій вживання в різних контекстах.

2. Порівняльний аналіз культурних та мовних контекстів: дослідження соціокультурного значення та функцій концепту «дім» в українській і китайській культурних традиціях з метою виявлення загальних та унікальних рис цього концепту.

Методологічну основу дослідження становить лінгвокультурологічний підхід, який дає змогу розглядати концепт «дім» як складне ментально-культурне утворення, відображене в мовній картині світу українського та китайського народів. Також теоретичне підґрунтя дослідження склали концептуальні положення когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та концептології у плані погляду на мову як засіб трансляції культурно значущих смислів.

У статті використано комплекс загальнонаукових та спеціальних лінгвістичних методів, зокрема:

– компаративний метод як провідний метод дослідження дозволив виявити спільні і відмінні риси концептуалізації дому в українській та китайській лінгвокультурах;

– за допомогою описового методу окреслено наукові підходи до визначення концепту та його структурних компонентів;

– метод суцільної вибірки дав змогу сформувати корпус українських і китайських паремій й ідіом, в яких вербалізовано концепт дому для подальшого семантичного аналізу та виявлення ядерних і периферійних ознак ключових сем, що формують змістове наповнення концепту дім (у статті проаналізовано 36 фразеологічних одиниць і паремій українською мовою та 17 – китайською мовою із концептом «дім»);

– лінгвокультурологічний аналіз дозволив провести паралель між мовними одиницями та культурними цінностями носіїв мови, традиціями і світоглядними настановами, мовними картинами світу;

– за допомогою когнітивного аналізу описано концептуальну структуру концепту «дім» та встановлено особливості його функціонування в національних мовних картинах світу обох народів;

– інтерпретативний метод дав змогу встановити зв'язок між мовними одиницями та культурними моделями поведінки українського й китайського суспільств, зокрема вплив конфуціанської традиції на формування китайського уявлення про дім як осередок родинної ієрархії.

Виклад основного матеріалу. Представники академічного середовища розходяться у визначенні терміна «концепт», і різні вчені в різних дисциплінах, а навіть у одній і тій самій дисципліні, по-різному розуміють і висловлюють його [3; 10; 11; 13]. Але загалом більшість визначень можна розділити на два види: по-перше, концепт розглядається як «культурна структура» або «одиниця культури», тому й називається «культурний концепт», це в основному вивчається в рамках лінгвокультурології; по-друге, концепт розглядається як «мисленнєва структура» або «одиниця мислення», тому його ще й називають «мисленнєвим концептом» або «мовна свідомість», це в основному вивчається в рамках когнітивної семантики або когнітивної психолінгвістики. Взаємозв'язок між концептами і їхній вплив на формування лінгвокультури народу можна подати у вигляді такого ланцюга (мал. 1):

Концепт «дім» належить до аксіологічно навантажених одиниць, що складаються із просторової, соціальної та ментальної локалізації суб'єкта. Його

семантична структура формується в рамках національної картини світу та відображає стійкі когнітивні моделі, закріплені в дискурсі. У лінгвокультурному аспекті «дім» фіксує культурні сценарії, пов'язані з ідентичністю, нормами взаємодії, ієрархією та етичними регулятивами. Художній дискурс актуалізує концепт «дім» через комплекс текстових стратегій: метафоризацію, культурно марковану лексему, мовний етикет, прагматичні ролі персонажів.

Спочатку розглянемо зміст загальномовного концепту «дім», який найкраще передає семантика ключової лексеми, що виражає цей концепт. Тлумачний словник сучасної української мови подає чотири основних значення дому, з яких три – частотні, а одне – рідковживане:

Мал. 1. Основні етапи процесу формування лінгвокультури на основі концептосфер

Джерело: розробка автора

1. Будівля, призначена для житла або для розміщення різних установ.

2. Приміщення, в якому живуть люди; житло.

3. Приміщення, люди, які в ньому живуть, та їх господарство.

4. Монархи одного роду, що послідовно замінювали один одного [2, с. 306].

Яскравими семами першого значення є сема «будівля» та сема «заселеність». Яскравими семами другого значення стають семи «приміщення», «заселеність». Яскравою семою третього та четвертого значень лексеми «дім» є сема «спорідненість». В українській мовній картині світу концепт «дім» означає не лише постійне житло, а й уособлює ідею спорідненості людей, об'єднаних спільним родом і кров'ю, адже саме дім є місцем, яке зв'язує представників роду. З цієї точки і розпочинається подальший розвиток семантики слова «дім».

Значення «дім – сім'я» і, відповідно, поняття «спорідненість», насамперед, представлені в українській лінгвокультурі назвами близьких і далеких родичів присвійними прикметниками (мамин, материн, батьківський); дієсловами (народжувати, плодити, виношувати, вирощувати, виховувати, забезпечувати), Дім традиційно є символом сім'ї, спадкоємності поколінь.

На нашу думку, семантика та конотації концепту «дім» пов'язані, насамперед, із ціннісним ставленням українців до дому та особливою любов'ю народу до природи, садівництва, сільського життя та спокою. Українці завжди цінували красу природи й прагнули створити гармонійне поєднання архітектури, ландшафту та садівництва, а будинок, як відомо, завжди був центром життя для українців як нації. Усі ці риси, безперечно, переносяться й на концепт дому.

Поняття дому в китайській культурі має глибоке історичне та світоглядне підґрунтя, що знаходить своє відображення вже в етимології ієрогліфа 家. У сучасній китайській мові цей знак передає значення «дім», «оселя», «родина», проте його семантика формувалася протягом багатьох століть. Графічна структура ієрогліфа поєднує елемент 宀, який асоціюється з дахом або житлом, та компонент 豕 («свиня»). Таке поєднання не є випадковим, адже в давньокитайському суспільстві свиня належала до найважливіших свійських тварин і відігравала помітну роль як у господарському житті, так і в ритуальній практиці [10].

Походження ієрогліфу сягає епохи найдавніших пам'яток китайської писемності – написів на ворожильних кістках і панцирах черепах. Аналіз ранніх форм ієрогліфа дає підстави вважати, що його первісне значення було пов'язане не з житлом у сучасному розумінні, а із сакральним простором, де здійснювалися обряди вшанування предків. У таких місцях відбувалися жертвоприношення, покликані забезпечити прихильність духів роду та їхній захист для живих членів сім'ї. Хоча в ритуалах використовували різних тварин, саме свиня найчастіше ставала жертовною твариною, що й зумовило її закріплення в графічному образі ієрогліфа.

Уявлення про дім як місце перебування духів предків є показовим для традиційної китайської культури, у якій родина розглядається не лише як спільнота живих людей, а як безперервний зв'я-

зок поколінь. Саме тому семантичний розвиток знака 家відбувався від позначення сакрального родового осередку до ширшого значення житла, сім'ї та домашнього простору. У сучасній мовній свідомості китайців цей ієрогліф акумулює уявлення про родинну єдність, захищеність, спадкоємність традицій та зв'язок із предками.

Особливе значення для розуміння концепту «дім» має китайська пареміологія, у якій зафіксовано колективний досвід народу та його ціннісні орієнтири. Фразеологізми й прислів'я з компонентом 家 демонструють, що дім осмислюється не лише як матеріальний об'єкт, а передусім як особливий соціальний і моральний простір. Насамперед привертає увагу сприйняття родини як автономного світу зі своїми правилами та внутрішньою логікою. Про це свідчать вислови 清官难断家务事 («навіть справедливий суддя не здатний розв'язати сімейні суперечки») та 家丑不可外扬 («сімейних негараздів не слід розголошувати»). У них відображено переконання, що внутрішньородинні відносини є надто складними для стороннього втручання, а збереження честі родини становить важливу суспільну цінність. Не менш значущим складником концепту є гармонія як основа добробуту. Китайська традиція розглядає сімейний мир як передумову успішного життя людини, що знаходить відображення у прислів'ї 家和万事兴 («у гарній родині лад»). Ідея впорядкованості сімейного життя простежується також у вислові 国有国法，家有家规 («У держави є свої закони, а в родині – свої правила»), який проводить паралель між законами держави та правилами, що регулюють життя родини. Водночас прислів'я 家无主，屋倒竖 («Якщо в домі немає господаря, то будинок стоїть догори дригом») підкреслює значення відповідальності та належної організації домашнього простору.

У китайській мові поняття «家» виходить за межі фізичного «будинку», уособлюючи емоційну та етичну спільноту, побудовану на кровних та шлюбних зв'язках. Воно зосереджується на глибоких родинних зв'язках та конфуціанських цінностях синівської шанобливості, підкреслюючи взаємні обов'язки, самопожертви та відданість серед членів родини. Тобто на культурному рівні «дім» є наріжним каменем китайського духовного світу, відображаючи сильну колективістську орієнтацію. Індивідуальна честь і ганьба є спільними для всієї родини, причому стабільність і гармонія сім'ї ставляться вище за особисті інтереси. Такий спосіб мислення поширюється на суспільство, формуючи такі поняття, як «нація» та «рідне місто», що робить «дім» ключовим для розуміння китайських соціальних відносин та культурної логіки.

У китайській мовній картині світу створення сім'ї традиційно розглядається як один із найважливіших етапів життєвого становлення людини. Це відображено у фразеологізмі 成家立业 («Створити сім'ю та побудувати кар'єру»), де сімейне життя нерозривно поєднується з професійною реалізацією та соціальною зрілістю. Подібний зміст містить і прислів'я 当家才知柴米价 («Лише ставши господарем, дізнаєшся ціну хліба й дров»), 养子方晓父娘恩 («Лише виростивши власну дитину, зрозумієш батьківську любов і турботу»), яке наголошує на тому, що справжнє розуміння батьківської турботи та життєвих труднощів приходить лише через власний досвід.

Окреме місце в структурі концепту «дім» в китайській лінгвокультурі займає шанобливе ставлення до старших поколінь. Конфуціанська етична традиція сформувала уявлення про літніх членів родини як носіїв мудрості та життєвого досвіду. Саме цю думку репрезентує прислів'я 家有一老，如有一宝 («Якщо в родині є старша людина, це все одно що мати скарб»), відповідно до якого присутність старшої людини в сім'ї прирівнюється до справжнього скарбу. Дім асоціюється з безпекою, душевним комфортом і відчуттям належності до певного простору. Такі смисли закладені у прислів'ях 金窝银窝不如自己的狗窝 («Золоте й срібне гніздо не краще за власну хатину», що дуже нагадує українку паремію «У гостях добре, а вдома найкраще») та 在家千日好 («Удома й тисячу днів добре, а поза домом навіть один день важкий»), 出门一时难 («Вдома завжди добре, а на чужині нелегко»), де наголошується на особливій цінності власної оселі порівняно з будь-якими зовнішніми благами.

В українській та китайській лінгвокультурах концепти «дім» і «сім'я» нерідко вживаються як синоніми, пор.: «Без господаря дім плаче, а без господині хата тужить», «Яка господиня, така й хата»; «Добра жінка дім збереже, а лиха руйнує»; «Хата жінкою багата»; «Де чоловік і жінка в злагоді, там і дім у гаразді»; «На добрій жінці дім тримається»; «Де мир та лад, там у хаті благодать» [4; 6]. Уявлення про спільний дім як фактор, що сприяє об'єднанню сім'ї, властиві й китайській картині світу, наприклад 分家兄弟只是邻居 – «брати, що розділилися, через три роки стають просто сусідами»).

При цьому «дім» завжди інтерпретується як власний простір у пареміях чи фразеології. Наприклад, в українській мові: «Моя хата скраю,

нічого не знаю», «У своїй хаті й стіни допомагають», «Добре тому, хто в своєму дому», «В гостях добре, а вдома найкраще», «Без господаря двір плаче, а без господині хата», «Триматися свого дому», «Вернутися під рідну стріху» [4; 6; 7]. Схожу інтерпретацію маємо в китайській мові: 在家千日易，出门一时难 – «вдома й тисячу днів прожити легко, вийдеш з дому – і година важка».

Аксіологізація поняття «дім» як власного простору в українських пареміях часто відбувається шляхом формування антитетичних конструкцій із використанням лексем з оцінним значенням «краще» або «гірше», порівняйте: «всюди добре, а вдома найкраще», «вдома і стіни лікують» [4; 6]. У китайській картині світу дихотомія «свого» / «чужого» реалізується за рахунок лексичних одиниць, не пов'язаних із концептосферою «дім», і має дещо інші смислові конотації, пор.: краще пити власну воду, ніж їсти чуже масло (吃他家油不如喝自家水). Часто з уявленнями про сім'ю / дім як свій простір українській мовній картині світу пов'язуються й уявлення про батьківщину (рідну землю, рідний край), пор.: кожному мила своя сторона [6, с. 27]; рідна сторона – мати, чужа – мачуха [7, с. 143]; свій край – як рай, а чужина – як домовина [7, с. 145]; за рідний край життя віддай [7, с. 141].

Оскільки кожна сім'я є системою саморозвитку особистості, їй притаманні власний спосіб життя, традиції, звичаї, особливий побутовий уклад, стосунки, у тому числі й конфлікти. Ця семантика в українській фразеології передається за допомогою лексичних одиниць, що входять до лексико-семантичної групи із загальним значенням «дім», пор.: «кожна хата своїм горем багата»; «у кожній хаті по-своєму гатять»; «що хата, то інша правда; не винось сміття з хати»; «чия хата, того й правда»; «у чужій хаті не будь примітний, а в своїй – не будь лінивий» [6].

Саме з будинком, з матеріальним добробутом сім'ї в українській фразеології пов'язана семантика достатку та багатства, що актуалізується й у схемі Ба-гуа, пор.: «хата багата не кутками, а пирогами»; «добрий господар і з малої ниви проживе»; «у доброго господаря все є»; «де господар добре робить, там і поле родить»; «повна хата дітей, то й щастя в ній»; «господарський дім не пустіє» [7, с. 769]. З домом пов'язане й уявлення українців про привітність, гостинність, які вважають традиційними рисами українського національного характеру. У паремійно-фразеологічному фонді української мови досить широко представлені одиниці, значення яких співвідноситься з надзвичайно важливою для вчення Фен-Шуй ідеєю гармонійного облаштування житла та життя в ньому, зокрема порядку: «де порядок, там і щастя»; «усяк нехай у своїй хаті лад тримає»; «без ладу й у раю не рай»; «де чистота, там і достаток»; «у доброго господаря і в хаті, і в дворі порядок» [7]. Ключовою для Фен-Шуй є ідея взаємозалежності між порядком (або безладом) у домі та станом справ, внутрішньою гармонією (або дисгармонією) людини.

Реконструкція концептуальної структури дала змогу виділити ядро та периферію концепту «дім». До ядерної зони в українській та китайській лінгвокультурах належать семи «родина», «безпека», «захист», «спільність», «гармонія» та «спадкоємність поколінь». Саме вони найчастіше актуалізуються в паремійному матеріалі та формують універсальне розуміння дому як простору сімейного життя і моральної підтримки. Такі значення реалізуються, зокрема, у китайських прислів'ях 家和万事兴, 家有一老，如有一宝 та українських «Де мир та лад, там у хаті благодать», «На добрій жінці дім тримається». Периферійну зону концепту «дім» утворюють такі семи, як «гостинність», «добробут», «соціальний статус», «патріотизм», «мала батьківщина», «держава». Причому ця периферія суттєво різниться в українській та китайській лінгвокультурах. В українській мовній картині світу периферію цього концепту утворюють семи добробут, гостинність, мала Батьківщина, що підтверджується пареміями «Свій край як рай», «Чужина як домовина» або «Хата багата не кутками, а пирогами». У китайській лінгвокультурі периферія концепту представлена семами «соціальний порядок», «родинна ієрархія», «суспільна відповідальність» та «держава», що знаходить вираження у висловах 国有国法，家有家规 («У державі є свої закони, а в родині – свої правила») та 有国才有家 («Лише за наявності держави може існувати дім»).

У китайській мові є приказка «有国才有家 – «Лише в країні може бути дім», яка підкреслює важливість єдиної країни зі стабільними умовами як для побудови дому, так і для відчуття дому. З давніх часів китайці ставилися до особистих справ як до справ усієї родини. Наприклад, у давнину при виконанні смертного вироку покарання поширювалося не лише на злочинця, а й на всіх членів його родини, незалежно від того, чи були вони близькими родичами, чи просто родичами. Тому, якщо одну людину засуджували до смерті, гинуло багато людей. Також якщо хтось із родини посідав високе становище в суспільстві, то вся родина відчувала величезну честь, а коли випускник ставав урядовцем, життя всієї родини кар-

динально змінювалося порівняно з тим, яким воно було раніше. Зазначене вище явище тісно пов'язане з багатьма аспектами китайського суспільного життя, до прикладу, китайці мусять повертатися додому, щоб відвідати свої родини принаймні раз на місяць: оскільки вони так піклуються про своїх рідних, а тиск з боку суспільства також дуже великий, то вони просто зобов'язані їхати додому.

Концепт «дім» в українській та китайській лінгвокультурах тісно пов'язаний не тільки із концептом «родина», а й «батьківщина», що відображає структуру держави, розкриває зв'язок своєї країни та власної сім'ї, і таким чином викликає любов до своєї країни та своєї батьківщини, пробуджує патріотичні почуття. Відповідно, у метафоричному уявленні суспільних явищ і процесів цей концепт породжується і сприймається як один із найбільш специфічних образів для патріотичного та політичного дискурсу. У зв'язку з цим в обидвох лінгвокультурах метафорична модель «батьківщина – дім» виступає як вербалізатор концепту «батьківщина» і корелят концепту «батьківщина» у патріотичному дискурсі.

Висновки. Аналіз українських і китайських паремій і фразеологізмів засвідчив, що концепт «дім» в обидвох мовних картинах світу має складну багаторівневу структуру. В обох лінгвокультурах простежується висока концентрація аксіологічно маркованих мовних одиниць із досліджуваним концептом, що засвідчує його особливу культурну значущість і дає підстави вважати концепт «дім» як одну з базових культурних констант і української, і китайської лінгвокультур. Аналіз показав, що основними семами концепту «дім», тобто його семантичним ядром в українській та китайській лінгвокультурах є «гармонія», «добробут» і «власний простір», тоді як периферія цього концепту представлена семами «гостинність», «добробут», «соціальний статус», «патріотизм», «мала батьківщина», «держава», розподіл і частотність яких відрізняється в порівнюваних лінгвокультурах.

Порівняння концепту «дім» в українській та китайській лінгвокультурах виявляє відмінності в прагматиці дискурсу: в українській лінгвокультурі «дім» маркується як особистий простір, пов'язаний з індивідуалізмом, інтроверсією та емоційною рефлексією; в китайському – як соціально трансльована категорія, заснована на принципах колективізму, нормативної відкритості та кодифікованої гостинності, тобто в українській та китайській лінгвокультурах спостерігається внутрішня організація концепту «дім» різниться. В українській мовній свідомості він насамперед постає як власний простір, пов'язаний з особистою свободою, емоційним комфортом і родинним затишком. Натомість у китайській лінгвокультурі домінує уявлення про дім як соціальний інститут, що забезпечує гармонійні взаємини між членами родини та підтримує суспільний порядок. Таким чином, ядро концепту «дім» в обох лінгвокультурах має універсальний характер, проте його периферійні компоненти демонструють виразну національно-культурну специфіку, зумовлену особливостями історичного розвитку, соціальної організації та філософсько-світоглядних традицій українського й китайського народів.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розширенні порівняльного аналізу концепту «дім» шляхом залучення матеріалу інших мов і культур, що сприятиме глибшому виявленню універсальних та національно-специфічних особливостей його концептуалізації. Актуальним напрямом подальших наукових розробок може стати дослідження вербалізації концепту «дім» у сучасному медійному дискурсі, художній літературі та паремійному фонді української й китайської мов з урахуванням соціокультурних трансформацій, а також вивчення асоціативного потенціалу цього концепту засобами психолінгвістичних методів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богінська А. Зміна традиційного змісту концепту «дім» у міській прозі 70-х років (на матеріалі польської та російської літератури). *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2017. № 2(18). С. 54–67. DOI: 10.28925/2311-259X.2017(2)1628.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с.

3. Полюжин М. Концепт як першооснова утворення картин світу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2024. № 51. С. 118–124. DOI: 10.24144/2663-6840.2024.1.(51).118-124.

4. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / упоряд. М. Пазяк. Київ: Наукова думка, 1990.

5. Рябокучма Т., Горбаченко А. Концепт «дім» у фразеології англійської та німецької мов. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2026. № 216. С. 290–295. DOI: 10.32782/2522-4077-2026-216-40/

6. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад. М. Номис. Київ: Либідь, 1993.

7. Українські прислів'я та приказки / упоряд. С. В. Мишанич, М. М. Пазяк. Київ: Дніпро, 1984. 390 с.

8. Фразеологічний словник української мови: у 2 т. / уклад. В.М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1993.

9. Wang Y. Chinese Terms Referring to the Family and Kinship. *Ethnologia Polona*. 2018. Vol. 38. P. 205–220 URL: https://journals.iaepan.pl/ethp/article/view/59.

10. Naumova K. M. On the Question of Changing the Chinese Language Picture of the World on the Example of the Functioning of the Lexemes jia / jiating ('family', 'home'). *Litera.* 2022. № 5. DOI: 10.25136/2409-8698.2022.5.35646.

11. Wang P., Xie S., Xu H. Re-conceptualizing the Ideal Homes in Rural China: An Actor-Network Theory Approach. *Humanities and Social Sciences Communications.* 2023. Vol. 10. DOI: 10.1057/s41599-023-02017-x.

12. Fei X. From the Soil: The Foundations of Chinese Society. Berkeley: University of California Press, 1992. 176 p.

13. Rasulova K. S. The Concept of "Home" in the Linguistic Picture of the World: A Comparative Study. *Ustozlar uchun*. 2025. Vol. 81(1). P. 52–54. URL: https://journalss.org/index.php/ust/article/view/2120

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

РОЗДІЛ 8
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 378.147: 81’243: 338.48: 316.77
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.28

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ ТА ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

DEVELOPING LINGUISTIC AND CULTURAL PROFESSIONAL COMPETENCE AMONG FUTURE SPECIALISTS IN THE HOSPITALITY AND TOURISM SECTOR IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Лях І.М.,
orcid.org/0000-0001-5417-9403
доктор технічних наук, професор,
професор кафедри інформатики та фізико-математичних дисциплін
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Жовтані Р.Я.,
orcid.org/0000-0002-7421-148X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних комунікацій
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Зиморя О.М.,
orcid.org/0000-0001-7206-0190
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних комунікацій
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

У сучасному глобалізованому просторі туризму та гостинності ефективність професійної діяльності дедалі більше визначається рівнем сформованості лінгвокультурної компетентності (ЛКК), яка інтегрує мовні, когнітивні, соціокультурні та поведінкові компоненти комунікації. Попри значну кількість досліджень, присвячених окремим аспектам цієї проблематики, наявне наукове поле характеризується фрагментарністю підходів і відсутністю уніфікованої методології їх інтеграції в освітній процес. У статті ставиться завдання теоретично обґрунтувати та структурно описати чотириетапну CLIL-кейс-рольову модель формування ЛКК майбутніх фахівців сфери туризму, рекреації та гостинності.

Матеріалом дослідження стали сучасні наукові публікації у сфері міжкультурної комунікації, культурного інтелекту (CQ), комунікативної самоефективності та інноваційних освітніх технологій. Запропонована модель базується на синергії предметно-мовно інтегрованого навчання (CLIL), активного кейс-методу та імітаційного моделювання, що дозволяє комплексно розвивати лінгвокультурну компетентність і комунікативну самоефективність студентів. Логіка освітньої траєкторії детермінована послідовним проходженням чотирьох взаємопов’язаних етапів: підготовчо-мовного (опанування фахової лексики та базового професійного контекста), аналітико-кейсового (когнітивна обробка кризового прецеденту), рольово-комунікативного (імітаційне моделювання ситуації «господар-гість») та рефлексивно-оцінювального (самооцінювання та взаємооцінювання результатів).

Впровадження повної шкали CEFR дозволяє диференціювати підготовчо-мовний етап на три стратегічні рівні складності з ваговими коефіцієнтами: A1-A2 (K = 0,15), B1 (K = 0,25), B2 (K = 0,35) та C1-C2 (K = 0,25). Така матриця компетенцій забезпечує обґрунтовану квантифікацію навчального навантаження та дозволяє об’єктивно діагностувати результативність освітнього процесу відповідно до міжнародних стандартизаційних вимог. Запропонована методика готує здобувачів освіти до викликів динамічного крос-культурного середовища, формуючи навички оперативного мислення, прийняття рішень у стресових умовах та здатність до конструктивної девіації з метою розв’язання нестандартних крос-культурних проблем гостей. Перспективним вектором подальших досліджень є вивчення прагматичного потенціалу генеративних мовних моделей (LLM) як інструменту автоматизованого міжкультурного перекладу в цифровій екосистемі сервісного менеджменту.

Ключові слова: лінгвокультурна компетентність, туризм, гостинність, CLIL, кейс-метод, імітаційне моделювання, CEFR, культурний інтелект, комунікативна самоефективність, міжкультурна комунікація.

In today's globalised tourism and hospitality sector, professional effectiveness is increasingly determined by the level of linguistic and cultural competence (LCC), which integrates the linguistic, cognitive, sociocultural and behavioural components of communication. Despite a significant body of research devoted to individual aspects of this issue, the existing academic field is characterised by fragmented approaches and a lack of a unified methodology for integrating them into the educational process. This article aims to theoretically substantiate and structurally describe a four-stage CLIL case-role-playing model for the development of LCC among future professionals in the fields of tourism, recreation and hospitality.

The research is based on contemporary academic publications in the fields of intercultural communication, cultural intelligence (CQ), communicative self-efficacy and innovative educational technologies. The proposed model is based on the synergy of Content and Language Integrated Learning (CLIL), the active case study method and simulation modelling, which enables the comprehensive development of students' linguistic and cultural competence and communicative self-efficacy. The logic of the educational pathway is determined by the sequential progression through four interrelated stages: the preparatory-linguistic stage (mastering subject-specific vocabulary and the basic professional context), the analytical-case study stage (cognitive processing of a crisis scenario), the role-play and communication stage (simulation of a 'host-guest' situation) and the reflective and evaluative stage (self-assessment and peer assessment of results).

The implementation of the full CEFR scale allows the preparatory-linguistic stage to be differentiated into three strategic levels of complexity with weighting coefficients: A1-A2 (K = 0.15), B1 (K = 0.25), B2 (K = 0.35) and C1-C2 (K = 0.25). This competence matrix provides a well-founded quantification of the academic workload and enables an objective assessment of the effectiveness of the educational process in accordance with international standardisation requirements. The proposed methodology prepares students for the challenges of a dynamic cross-cultural environment, developing skills in rapid thinking, decision-making under pressure and the ability to engage in constructive deviation in order to resolve non-standard cross-cultural problems faced by visitors.

Key words: linguistic and cultural competence, tourism, hospitality, CLIL, case study method, simulation, CEFR, cultural intelligence, communicative self-efficacy, intercultural communication.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому просторі туризму та гостинності ефективність професійної діяльності дедалі більше визначається рівнем сформованості лінгвокультурної компетентності (ЛКК), яка інтегрує мовні, когнітивні, соціокультурні та поведінкові компоненти комунікації. Попри значну кількість досліджень, присвячених окремим аспектам цієї проблематики – міжкультурній комунікації, культурному інтелекту (CQ), комунікативній самоефективності, цифровому клієнтському досвіду та інноваційним освітнім технологіям – наявне наукове поле характеризується фрагментарністю підходів і відсутністю уніфікованої методології їх інтеграції в освітній процес підготовки фахівців. Зокрема, існує розрив між теоретичним осмисленням взаємозв'язку мови і культури та практиками професійної підготовки, які часто обмежуються формуванням інструментальних мовних навичок без належного врахування прагматичних, етикетних і дискурсивних аспектів міжкультурної взаємодії. Водночас емпіричні дослідження свідчать, що більшість сервісних збоїв у галузі зумовлена саме невідповідністю мовленнєвої поведінки соціокультурним очікуванням клієнтів, що актуалізує потребу у формуванні адаптивних комунікативних стратегій.

Додатковою проблемою є недостатня узгодженість освітніх програм із реальними потребами ринку праці, зокрема в частині підготовки до вирішення кризових і конфліктних ситуацій у полікультурному середовищі, використання «мови турботи» та забезпечення високого рівня клієнтоорієнтованості як у реальному, так і в цифровому сервісному середовищі. Наявні педагогічні підходи (CLIL, кейс-метод, імітаційне моделювання) демонструють ефективність, однак застосовуються переважно ізольовано та не забезпечують системного формування ЛКК як інтегративної якості. Крім того, відсутня достатньо обґрунтована система діагностики та кількісного вимірювання рівнів сформованості ЛКК, що ускладнює об'єктивну оцінку результатів навчання, їх стандартизацію відповідно до міжнародних рамок (зокрема CEFR) та подальше вдосконалення освітніх програм на засадах доказовості.

Отже, науково-практична проблема полягає у необхідності розроблення та впровадження цілісної, структурно параметризованої моделі формування лінгвокультурної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму і гостинності, яка б забезпечувала інтеграцію лінгвістичних, культурних, когнітивних і поведінкових компонентів, поєднувала сучасні педагогічні технології та передбачала можливість об'єктивного вимірювання освітніх результатів у контексті вимог глобалізованого ринку послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне поле наукових досліджень проблеми формування та реалізації ЛКК у сфері гостинності та туризму можна структурувати за п'ятьма домінантними векторами.

Фундаментальні питання взаємодетермінації лінгвістичних та культурних систем у сучасному соціумі досліджують P. Omenukwa, доводячи наявність нерозривного семантичного зв'язку між мовними одиницями та специфікою світосприйняття етносу [12]. Своєю чергою, S. Ghosh, D. Roy, T. Putatunda та N. Ray пропонують комплексний дискурс-аналіз та етнографічні підходи

до вивчення семіотики туристичного простору, показуючи, як лінгвокультурна адаптація наративів часу та простору впливає на якість сервісу [7].

Контрастивний аналіз пареміологічного фонду усних культур здійснюють M. Abdullah і L. Khan [1]. Порівнюючи концептуалізацію гостинності у нігерійській культурі йоруба та пакистанській культурі пенджабі, вони виявляють суттєві відмінності в розподілі ролей між господарем та гостем, що безпосередньо впливають на формування мовних етикетних обмежень. H. Yang, C. Cheung та W. J. Li фокусуються на розробці емпіричних шкал вимірювання міжкультурної комунікативної компетентності (ICC) безпосередньо в готельній індустрії, доводячи, що більшість сервісних збоїв трапляється через недотримання соціокультурних очікувань клієнтів [17].

Ефективна лінгвокультурна комунікація неможлива без високого рівня адаптивності персоналу, який вимірюється через концепт культурного інтелекту (CQ). Бібліометричний аналіз еволюції цього напряму у сфері гостинності за останні роки здійснюють D. Çaprak, P. Yalçınkaya Akdemir, L. Brancu та F. Şahin, фіксуючи стрімке зростання інтересу дослідників до когнітивних та поведінкових вимірів CQ [4]. Взаємозв'язок між CQ та психологічним капіталом (PsyCap) персоналу у полікультурному робочому середовищі розкриває M. M. Jiony, зазначаючи, що високий рівень CQ мінімізує мовну тривожність та емоційне вигорання [9]. Дослідники A. R. Rachim і D. A. Salam підкреслюють, що інтеграція мовних навичок та комунікативної самоефективності (CSE) є головним чинником стабільного підвищення загальної ефективності надання послуг [13]. Можливості соціальних мереж та імерсивних платформ (зокрема YouTube) як інструменту розвитку крос-культурної чутливості та емоційної орієнтації студентів детально аналізує S. Jin [8].

Питання педагогічного проєктування та розробки інноваційних моделей навчання майбутніх фахівців є найбільш репрезентативним кластером досліджень. Провідну роль у цьому контексті відіграє предметно-мовно інтегроване навчання (CLIL). O. Lazebna та V. Kotvytska доводять високу ефективність CLIL у формуванні мультикультурної компетентності студентів туристичного профілю через усунення розриву між теорією та практикою [11].

Проблеми професійної підготовки екскурсоводів та гідів-перекладачів досліджують O. Kovalenko, L. Yepyk, A. Yeromenko, O. Kashynska та Y. Bezruchenkov, пропонуючи трикомпонентну інтерактивну модель взаємодії «гід – об'єкт – турист» [10]. Особливості впровадження активного навчання та кейс-методу розкривають B. Utegaliyeva, G. Zhumabekova, G. Kismetova [16], а методи класичного іншомовного аудиторного моделювання – O. Bahlai, N. Machynska, Y. Matviiv-Lozynska, O. Senkovych, M. Voloshyn [3].

Аналіз відповідності наявних освітніх програм реальним потребам ринку праці здійснюють L. Y. Shen, S. C. Chen і Y. G. Qui [15]. Проблеми працевлаштування та подолання крос-культурного розриву для іноземних випускників аналізують K. I. Yoo, O. Junek, A. Bisson і Z. Dinh [18], а роль інклюзивного середовища та тренінгів з різноманітності, рівності та інклюзії (DEI) описують F. Badu-Baiden, E. Agyeiwaah та B. A. Osei [2]. Для виявлення слабких і сильних сторін підготовки фахівців M. Zhumbei застосовує SWOT-аналіз, пропонуючи шляхи покращення іншомовної підготовки [19].

Сучасні дослідники активно вивчають психологічні та соціальні аспекти взаємодії у сфері сервісу. Так, P. Sandiford і P. Divers [14] аналізують прив'язаність клієнтів до конкретних локацій, доводячи, що постійні гості сприймають заклади гостинності як звичні хаби для спілкування та відпочинку. Водночас P. M. Chien і B. W. Ritchie фокусуються на деструктивних моментах, розбираючи природу та причини виникнення міжгрупових конфліктів у туристичному середовищі [5]. Поєднання цих підходів дозволяє глибше зрозуміти сервісний менеджмент: від створення атмосфери лояльності до ефективного вирішення суперечок між різними групами клієнтів.

Постановка завдання. У статті ставиться завдання теоретично обґрунтувати та структурно описати чотириетапну CLIL-кейс-рольову модель формування лінгвокультурної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму, рекреації та гостинності. У межах дослідження необхідно проводити уточнення сутнісних характеристик лінгвокультурної компетентності як складної інтегративної категорії, визначення її складових у контексті професійної підготовки здобувачів вищої освіти та встановлення взаємозв'язку між мовним, культурним і комунікативним компонентами, які детермінують ефективність міжкультурної комунікації в рекреаційно-сервісному просторі.

Також передбачається розкриття змісту та функцій кожного із запропонованих етапів моделі (підготовчо-мовного, аналітико-кейсового, рольово-комунікативного та рефлексив-

но-оцінювального), обґрунтування доцільності синергії предметно-мовно інтегрованого навчання, кейс-методу та імітаційного моделювання, а також визначення критеріїв та інструментів діагностичного вимірювання результативності впровадження моделі в освітній процес закладів вищої освіти відповідно до вимог міжнародної стандартизації CEFR і реальних потреб ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Розгортання теоретико-методологічних засад дослідження в межах галузі знань В11 «Філологія» передбачає відхід від обмеженого аналізу суто інструментальних мовних навичок (linguistic skills) до цілісного осмислення феномена лінгвокультурної компетентності як складної інтегративної категорії. У контексті глобалізованого рекреаційно-сервісного простору особливого значення набуває семантико-прагматичний потенціал мовної поведінки, який визначає ефективність міжкультурної комунікації.

У площині взаємодії мовних і культурних систем простежується їхня взаємозумовленість, що виявляється у тісному зв'язку між семантикою мовних одиниць і специфікою етнокультурної картини світу. Це зумовлює необхідність формування інтегративного підходу до аналізу мовних явищ, який враховує культурно марковані смисли. У такій оптиці особливої ваги набуває здатність до адекватної інтерпретації прецедентних феноменів, усталених етикетних формул та наративних структур у межах фахового дискурсу.

Практична реалізація запропонованої лінгводидактичної моделі передбачає впровадження наскрізної структурованої технології, що забезпечує поетапну трансформацію теоретичних мовних знань у стійкі професійно-дискурсивні навички майбутніх фахівців. Ця інтегрована методологічна система базується на синергії предметно-мовно інтегрованого навчання (CLIL), активного кейс-методу та імітаційного моделювання, що дозволяє комплексно розвивати лінгвокультурну компетентність і комунікативну самоефективність студентів у рекреаційно-сервісному просторі.

Логіка розгортання цієї освітньої траєкторії детермінована послідовним проходженням чотирьох взаємопов'язаних етапів, кожна з яких має чітко визначене прагмалінгвістичне навантаження й забезпечує перехід від базового когнітивного накопичення фахової терміносистеми до глибокого метакогнітивного аналізу реалізованої комунікативної діяльності. Архітектура та змістове наповнення зазначеної моделі мають таку структурну послідовність:

1. Підготовчо-мовний етап. На цьому етапі здобувачі освіти опановують фахову лексику, типові мовленнєві моделі та базовий професійний контекст у межах CLIL-підходу. Особлива увага приділяється термінам, що стосуються бронювання, прийому гостей, сервісу, скарг, туристичного супроводу та комунікації з клієнтами. Етап створює мовну й змістову основу для подальшої роботи з кейсом.

2. Аналітико-кейсовий етап. Студенти опрацьовують реальну або змодельовану професійну ситуацію, характерну для туризму чи гостинності. Це може бути конфлікт із гостем, помилка під час бронювання, скарга на сервіс, нестандартна екскурсійна ситуація або потреба в міжкультурній комунікації. Завдання полягає в аналізі проблеми, виявленні причин, пошуку альтернативних рішень і виборі найбільш доцільного варіанта дій.

3. Рольово-комунікативний етап. На цьому етапі реалізується моделювання ситуації «господар-гість», де один учасник виконує роль представника сервісу, а інший – гостя, туриста або клієнта. У процесі інсценування студенти застосовують професійну лексику, етикетні формули, аргументацію та стратегії врегулювання ситуації. Саме цей етап забезпечує перехід від теоретичного аналізу до практичної іншомовної взаємодії.

4. Рефлексивно-оцінювальний етап. На завершальному етапі відбувається обговорення результатів, самооцінювання та взаємооцінювання. Аналізуються мовна точність, доречність сервісної поведінки, ефективність комунікації, здатність до прийняття рішень і професійна етика. Рефлексія дає змогу закріпити навчальний досвід і скоригувати подальшу освітню траєкторію.

Необхідність об'єктивної верифікації та діагностичного вимірювання результатів кожного із зазначених праксеологічних етапів зумовлює потребу в їхньому детальному структурно-лінгвістичному та математичному параметруванні. У межах філологічного підходу особливого значення набуває початкова фаза освітнього циклу, оскільки саме вона закладає когнітивно-термінологічний фундамент для подальшої інтерактивної діяльності здобувачів освіти. З метою обґрунтованої квантифікації навчального навантаження та таксономічної систематизації фахового мовленнєвого матеріалу, внутрішня архітектура базового етапу підпорядковується принципам міжнародної стандартизації та коефіцієнтного зважування.

Впровадження повної шкали CEFR дозволяє диференціювати підготовчо-мовний етап на три стратегічні рівні складності. Початковий рівень

A1-A2 з ваговим коефіцієнтом K = 0,15 охоплює базові етикетні формули, первинне вітання гостей та номенклатурні назви географічних локацій. Основне ядро підготовки зосереджене на рівнях B1 (K = 0.25) та B2 (K = 0.35), де формуються навички операційного менеджменту: від лінійного бронювання й ресторанного сервісу до повноцінного екскурсійного супроводу та розв'язання типових скарг клієнтів. Найвищий рівень C1-C2 з вагою K = 0,25 орієнтований на підготовку управлінської ланки, забезпечуючи мовну стійкість під час ліквідації масштабних форс-мажорів, ведення міжнародних переговорів та врегулювання складних міжкультурних конфліктів.

Для кращого сприйняття запропоновано схему підготовчо-мовного етапу, яка зображена на рисунку 1.

Опанування базового професійного контексту та розподіл завдань за шкалою CEFR створюють надійне підґрунтя для критичного аналізу етнокультурних концептів гостинності та пареміологічного етикету. Контрастивний філологічний аналіз усних культур демонструє, що специфіка сприйняття сакрального чи прагматичного характеру сервісу безпосередньо впливає на формування мовних етикетних обмежень і розподіл ролей між господарем та гостем. Для запобігання соціокультурним збоям і деструкції очікувань клієнтів у полікультурному просторі виникає об'єктивна потреба в переході від лінійного накопичення лексики до глибокої когнітивної обробки кризових прецедентів. Мовне посередництво в такому разі стає ключовим інструментом прогностичного моделювання операційних алгоритмів антикризового менеджменту, що зумовлює розгортання аналітичної фази дослідження.

Представлена візуально-графічна модель експлікує компаративний аналіз операційних алгоритмів у біфуркаційних точках професійної діяльності сфер туризму і рекреації та гостинності, які структуровані у вигляді детермінованої послідовності праксеологічних етапів та релевантних їм завдань. У науково-методологічному дискурсі цей процес кваліфікується як прогностичне моделювання операційних алгоритмів з метою інтенсифікації антикризового менеджменту та оптимізації сервісних стратегій.

На аналітико-кейсовому етапі здійснюється когнітивна обробка та деконструкція змодельованого кризового прецеденту, характерного для туристичної індустрії, зокрема збоїв у логістиці маршрутів, форс-мажорних обставин під час екскурсійного супроводу або когнітивного дисонансу на підґрунті міжкультурної комунікації. Реалізація цього процесу підпорядкована чіткій послідовності аналітичних процедур, яка розпочинається з ідентифікації та верифікації деструктивного фактора. Ця процедура передбачає фіксацію первинних параметрів конфлікту, визначення часових і просторових меж інциденту, а також

Таблиця 1

Матриця компетенцій CEFR напрямів туризму і рекреації та гостинності

Рівень CERF	**Сфера / Домен**	**Компетенції та завдання**	**Ваги *K***
A1-A2	Туризм	Назви локацій, базові фрази для орієнтування, прості відповіді на запитання.	0.15
	Гостинність	Вітання гостей, реєстрація заїзду та виїзду (Check-in/out), базові ввічливі форми.	
	Завдання	Рольова гра: зустріч гостя на рецепції та видача ключа.	
B1	Туризм	Опис простих туристичних маршрутів, надання рекомендацій щодо пам'яток.	0.25
	Гостинність	Бронювання номерів, лексика ресторану, обслуговування номерів (Room service).	
	Завдання	Прийом замовлення на сніданок через телефон та уточнення деталей.	
B2	Туризм	Екскурсійна логіка, комунікація з групами, розв'язування логістичних питань.	0.35
	Гостинність	Робота зі скаргами, врегулювання дрібних конфліктів, пояснення правил готелю.	
	Завдання	Врегулювання ситуації з невдоволеним клієнтом щодо якості сервісу.	
C1-C2	Туризм	Страхування, міжнародні форс-мажори, складні професійні переговори з партнерами.	0.25
	Гостинність	Стратегічний менеджмент, вирішення міжкультурних криз, антикризове управління.	
	Завдання	Розробка стратегії виходу на ринок для міжнародної мережі готелів.	

Рис. 1. Схема підготовчо-мовного етапу (CLIL)

детермінацію емоційного стану та мотивів поведінки суб'єкта.

Наступним логічним кроком виступає каузальний генезис, спрямований на ретроспективний аналіз ланцюга подій для виявлення причинно-наслідкових зв'язків виникнення нестандартної ситуації, що можуть бути зумовлені технологічними помилками туроператора, форс-мажорними обставинами навколишнього середовища або суб'єктивним людським фактором. На основі отриманих даних розгортається варіативне моделювання альтернатив, яке полягає в генерації спектра прогностичних сценаріїв деескалації напруги, що базуються на засадах компромісу, компенсаторних механізмах та чинній нормативно-правовій базі галузі.

Завершується цей аналітичний цикл критеріальною селекцією оптимуму, під час якої сформовані варіанти рішень проходять ретельне оцінювання за критеріями економічної доцільності, мінімізації репутаційних ризиків для бренду, збереження безпекових параметрів та неухильного дотримання норм професійної етики. Нижче наведено розгорнуту експлікацію другого етапу цієї моделі в межах загального алгоритму подолання конфліктних ситуацій у туристичному сегменті індустрії.

Ефективна реалізація операційних алгоритмів деескалації напруги та варіативне моделювання альтернатив вимагають від здобувачів вищої освіти не лише сухого каузального аналізу подій, а й високого рівня культурного інтелекту (CQ). Розвинений поведінковий та когнітивний вимір CQ разом із комунікативною самоефективністю мінімізують мовну тривожність персоналу у полікультурному робочому середовищі. Щобільше, розвинена лінгвокультурна адаптивність стимулює фахівців до «конструктивної девіації» – свідомого та гнучкого виходу за межі жорстких корпоративних інструкцій з метою розв'язання нестандартних крос-культурних проблем гостей. У філологічній парадигмі підготовки це означає трансформацію пасивного аналізу цифрового чи текстового сліду в активне праксеологічне випробування, що вимагає безпосереднього переходу до мовленнєвого відтворення антикризових стратегій на практиці.

На цьому етапі освітнього процесу реалізується імітаційне моделювання професійної діяльності у формі інтерактивної дихотомії «господар – гість». Зазначена модель передбачає розподіл ролей між здобувачами вищої освіти, де один з учасників виступає суб'єктом надання послуг (представником сервісної індустрії), а інший – реципієнтом (гостем, туристом або клієнтом).

Ключові компоненти праксеологічної підготовки:

– Дискурсивною інтеграцією, тобто процесом безпосереднього інсценування, студенти актуалізують засвоєний раніше термінологічний апарат, фахову лексику (CLIL-компонент) та стандартизовані мовленнєві моделі.

– Етикетна регуляція – застосування мовленнєвих кліше та верифікованих етикетних формул,

Рис. 2. Схема аналітико-кейсового етапу

що відповідають міжнародним стандартам ділової комунікації у сферах туризму і рекреації та гостинності.

– Персуазивна комунікація – формування та вербалізація переконливої системи аргументів, спрямованої на нівелювання деструктивних факторів у комунікативному акті.

– Стратегічне врегулювання – це апробація практичних стратегій подолання кризових і нестандартних ситуацій, що виникають під час обслуговування клієнтів.

Даний етап виконує функцію інтеграційного містка, який забезпечує детермінований перехід від абстрактно-теоретичного аналізу проблемного поля (кейс-методу) до реалізації автентичної іншомовної взаємодії. Трансформація теоретичних знань у практичні комунікативні компетентності відбувається через безпосередній досвід іншомовного професійного дискурсу в безпечному навчальному середовищі.

Забезпечення інтеграційного переходу від імітаційного моделювання дихотомії «господар – гість» до реальної професійної діяльності неможливе без урахування сучасних прагматичних аспектів сервісного дискурсу. Традиційне іншомовне аудиторне моделювання та активні дидактичні стратегії спрямовані на впровадження так званої «мови турботи» (caring language), яка безпосередньо корелює з підвищенням рівня задоволеності іншомовних споживачів послуг. Для повного усунення розриву між теоретичною підготовкою в закладах вищої освіти та реальними потребами ринку праці, випускники філологічних спеціальностей мають пройти крізь сито критеріальної оцінки та різнорівневого фідбеку. Це вимагає розгортання фінального аналітичного вектора методики, орієнтованого на всебічний моніторинг мовленнєвої точності, професійної етики та здатності до прийняття рішень.

На цьому фінальному етапі проводиться детальний аналіз дій, виконаних під час рольової гри. Учасники обговорюють загальні результати, здійснюють самооцінку та діляться враженнями про роботу колег. Це допомагає об'єктивно проаналізувати власні помилки.

Під час такого розбору польотів звертають увагу на кілька головних речей. По-перше, оцінюється мовлення – чи було воно коректним та, чи використовувалися необхідні професійні терміни. По-друге, розглядається сервісна поведінка: ввічливість, клієнтоорієнтованість та дотримання етичних норм.

Також здійснюється аналіз ефективності розв'язання проблемної ситуації, зокрема здатності врегулювати конфлікт із незадоволеним гостем або усунути організаційні труднощі, пов'язані з туристичним обслуговуванням. Оцінюється рівень сформованості навичок оперативного мислення, прийняття рішень у стресових умовах, а також здатність до досягнення компромісу.

У підсумку така рефлексія допомагає закріпити практичний досвід. Учасники глибше розуміють, де були допущені неточності та які аспекти потребують вдосконалення, а отримані висновки дозволяють скоригувати навчальну програму для майбутніх заходів.

Таким чином, запропонована чотириетапна CLIL-кейс-рольова методика забезпечує системне формування лінгвокультурної компетентності майбутніх філологів, готуючи їх до викликів динамічного крос-культурного середовища. Застосування інструментів на кшталт SWOT-аналізу освітніх програм, віртуальних обмінів (COIL) та тренінгів з інклюзивності дозволяє

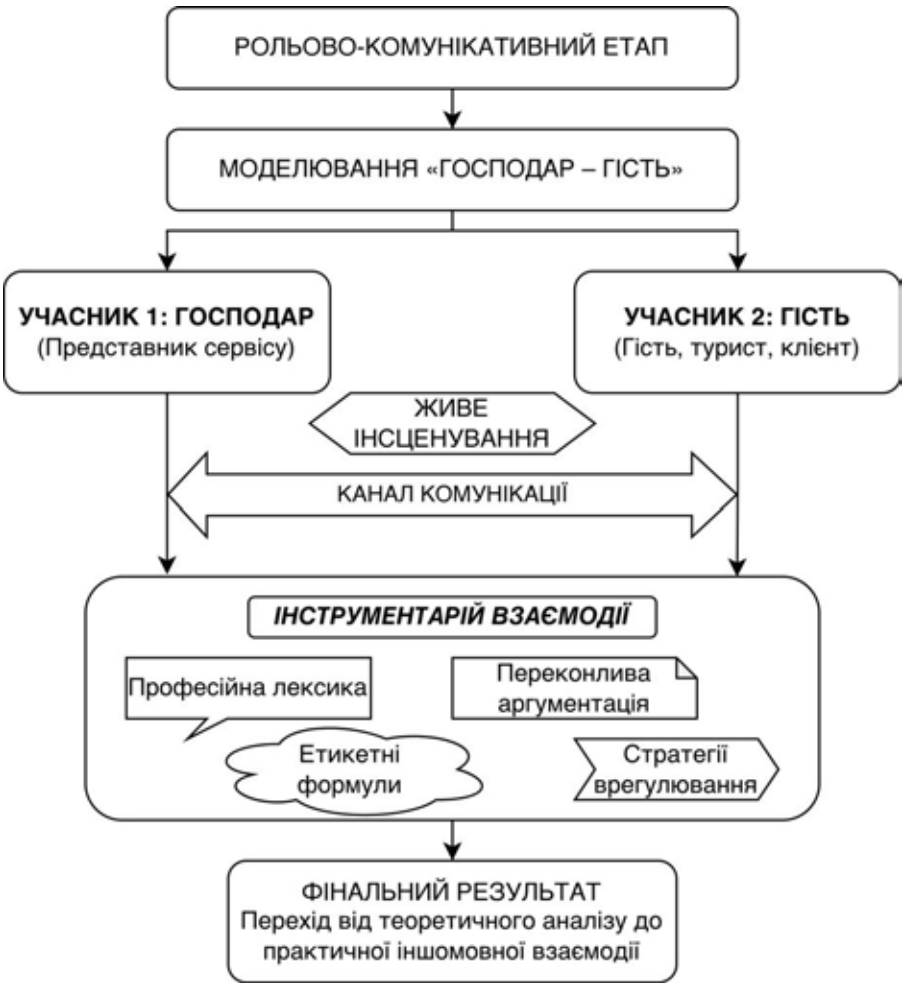

Рис. 3 Схема рольово-комунікативного етапу

Рис. 4. Схема рефлексивно-оцінювальний етап

суттєво оптимізувати якість вищої філологічної освіти. Перспективним вектором подальших наукових пошуків у цьому напрямі є дослідження прагматичного потенціалу генеративних мовних моделей (LLM) як інструменту автоматизованого, але лінгвістично й контекстуально точного міжкультурного перекладу в цифровій екосистемі сервісного менеджменту.

Висновки. Запропонована чотириетапна CLIL-кейс-рольова модель формування лінгвокультурної компетентності забезпечує системний перехід від накопичення базової фахової терміносистеми до глибокого метакогнітивного аналізу реалізованої комунікативної діяльності майбутніх фахівців сфери туризму та гостинності. Інтеграція предметно-мовно інтегрованого навчання, кейс-методу та імітаційного моделювання дозволяє комплексно розвивати не лише мовні, а й когнітивні, соціокультурні та поведінкові компоненти ЛКК, що детермінують ефективність міжкультурної комунікації в рекреаційно-сервісному просторі.

Впровадження матриці компетенцій CEFR з ваговим коефіцієнтом для кожного рівня складності (A1–A2, B1, B2, C1–C2) забезпечує обґрунтовану квантифікацію навчального навантаження та дозволяє об'єктивно діагностувати результативність освітнього процесу відповідно до міжнародних стандартизаційних вимог і реальних потреб ринку праці. Запропонована методика готує здобувачів освіти до викликів динамічного крос-культурного середовища, формуючи навички оперативного мислення, прийняття рішень у стресових умовах та здатність до конструктивної девіації з метою розв'язання нестандартних крос-культурних проблем гостей. Перспективним вектором подальших досліджень є вивчення прагматичного потенціалу генеративних мовних моделей (LLM) як інструменту автоматизованого міжкультурного перекладу в цифровій екосистемі сервісного менеджменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Abdullah M., Khan L. A. Folk wisdom in oral cultures: A linguo-cultural analysis of Punjabi and Nigerian indigenous knowledge systems about hospitality. *International Journal of Linguistics and Culture*. 2024. 5(2). P. 153–168. URL: https://doi.org/10.52700/ijlc.v5i2.279

2. Badu-Baiden F., Agyeiwaah E., Osei B. A. Understanding intercultural communication competence in tourism and hospitality education. *Journal of Teaching in Travel & Tourism.* 2025. 2. P. 82–108. URL: https://doi.org/10.1080/15313220.2025.2493902

3. Bahlai O., Machynska N., Matviiv-Lozynska Y., Senkovych O., Voloshyn M. Developing students' intercultural communicative competence in foreign language classroom. *Advanced Education*. 2019. 6(11). P. 55-59. DOI: 10.20535/2410-8286.158078

4. Çaprak D., Yalçınkaya Akdemir P., Brancu L., Şahin F. Cultural intelligence in the tourism and hospitality industry: a bibliometric analysis. *Cogent Business & Management*. 2026. 13 (1). URL: https://doi.org/10.1080/23311975.2026.2620839

5. Chien P. M., Ritchie B. W. Understanding intergroup conflicts in tourism. *Annals of Tourism Research*. 2018. 72. P. 177–179. DOI: 10.1016/j.annals.2018.03.004

6. Fan D. X., Tsaur S. H., Lin J. H., Chang T. Y., Tsa Y. R. T. Tourist intercultural competence: A multidimensional measurement and its impact on tourist active participation and memorable cultural experiences. *Journal of Travel Research*. 2022. 61 (2). P. 414–429. DOI: 10.1177/0047287520982372

7. Ghosh S. S., Roy D., Putatunda T., Ray N. Language and Cross-Cultural Communication in Travel and Tourism: Strategic Adaptations. Apple Academic Press, 2025. 308 p.

8. Jin S. Unleashing the potential of social media: Enhancing intercultural communication skills in the hospitality and tourism context. *Sustainability*. 2023. 15 (14). DOI: 10.3390/su151410840

9. Jiony M. M. Cultural intelligence in action: Strengthening psychological capital in culturally diverse hospitality environments. *Research Data and Sustainability.* 2026. URL: https://communities.springernature.com/posts/cultural-intelligence-in-action-strengthening-psychological-capital-in-culturally-diverse-hospitality-environments

10. Kovalenko O. V., Yepyk L. I., Yeromenko A. Y., Kashynska O. Y., Bezruchenkov Y. V. Training of the future tourist guides for intercultural communicative interaction within professional activity. *Linguistics and Culture Review*. 2021. 5(S4). P. 729–746. DOI: 10.21744/lingcure.v5nS4.1712

11. Lazebna O., Kotvytska V. CLIL in tourism students' multicultural competence development. *Advanced Education*. 2021. 8 (19). P. 4–11. DOI: 10.20535/2410-8286.226588

12. Omenukwa P. C. On the interdependence between language and culture. *Journal of Contemporary Research in Social Sciences*. 2024. 6 (2). P. 61–71. URL: https://ideas.repec.org/a/ajp/jocrss/v6y2024i2p61-71id2023.html

13. Rachim A. R., Salam D. A. Building better communication in tourism: How cultural competence and language skills shape service performance. *Journal of Tourism Sustainability*. 2025. 5 (1). P. 23–35. DOI: 10.35313/jtospolban.v5i1.153

14. Sandiford P. J., Divers P. The pub as a habitual hub: Place attachment and the regular customer. *International Journal of Hospitality Management*. 2019. 83. P. 266–273. DOI: 10.1016/j.ijhm.2018.11.005

15. Shen L. Y., Chen S. C., Qiu Y. G. An investigation on the status of intercultural competence education in Mainland China. *Journal of Hospitality & Tourism Education*. 2022. 34 (1). P. 33–44. DOI: 10.1080/10963758.2020.1868312

16. Utegaliyeva B. B., Zhumabekova G. B., Kismetova G. N. Enhancing linguocultural competence through active learning approach. *Linguistics, Language Education, and Language Contact*. Cham: Springer Nature Switzerland. 2025. P. 123–139. DOI: 10.1007/978-3-031-86154-3_7

17. Yang H., Cheung C., Li W. J. Intercultural communication competency practices in the hotel industry. *Journal of China Tourism Research*. 2020. 18(1). P. 162–184. DOI: 10.1080/19388160.2020.1807432

18. Yoo K. I., Junek O., Bisson A., Dinh Z. Role of cross-cultural competence in career success: bridging the gap for international graduates in tourism and hospitality. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*. 2025. 25 (2). P. 147–169. DOI: 10.1016/j.jhlste.2024.100415

19. Zhumbei M. SWOT analysis of foreign language communicative competence development in tourism and hospitality education. *Collection of Scientific Papers "SCIENTIA"*. 2026. P. 165–167. URL: https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/3815

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 14.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 811.161.2'243:378.147
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.29

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ ІНОФОНІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF FORMING INOFONE LISTENING SKILLS AT THE INITIAL STAGE OF LEARNING UKRAINIAN LANGUAGES

Щербина С.В.,
orcid.org/0000-0003-2729-4267
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин та іноземних мов
Центральноукраїнського національного технічного університету

Ліпатова М.В.,
orcid.org/0000-0002-6410-1762
викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнського національного технічного університету

Стаття присвячена аудіюванню як виду мовленнєвої діяльності і важливому аспекту навчання української мови як іноземної.

Зазначено, що навички аудіювання формуються тільки в процесі сприйняття на слух. Проблема формування і розвитку навичок аудіювання інофонів на початковому етапі навчання української мови як іноземної належить до актуальних питань. Формування аудитивних навичок викликає в іноземних слухачів значні труднощі, оскільки в процесі сприйняття задіяні складні психофізіологічні процеси.

Автори статті аналізують особливості аудіювання як виду мовленнєвої діяльності та аспекту навчання, розглядають труднощі в процесі розвитку аудитивної компетенції студентів на начальному етапі навчання української мови, зазначають принципи формування аудитивної компетенції, засновані на специфіці розвитку мовних та мовленнєвих навичок.

Розвиток аудитивних навичок є фундаментом для формування комунікативної компетенції, що дозволяє іноземним студентам ефективно навчатися та функціонувати в українському мовному середовищі. Наголошено, що основним засобом навчання аудіювання є аудіотекст. Аудіотекст слугує ключовим інструментом для розвитку навичок сприйняття мови на слух. Робота над кожним аудіотекстом на занятті відбувається у три етапи: передтекстової роботи, прослуховування тексту й післятекстової роботи.

Систематична і цілеспрямована робота викладача над навичками аудіювання, вибір ефективної технології розвитку аудитивної компетенції під час навчання української мови сприяє підвищенню ефективності навчання та мотивації учнів, покращенню не тільки їх здатності сприймати і розуміти мову, що звучить, а й загальному володінню мовою.

У процесі навчання української мови іноземців аудіювання як вид мовленнєвої діяльності є метою навчання, служить ефективним засобом навчання, а також відіграє значну роль у досягненні практичної, освітньої та виховної цілей навчання.

Акцентовано, що розробка теоретичної та практичної бази для оволодіння українською мовою як іноземною потребує нових підходів, ефективної методики, оптимізації процессу викладання, що сприятиме розвитку мовних і мовленнєвих знань і вмінь інокомунікантів.

Ключові слова: українська мова як іноземна, вид мовленнєвої діяльності, аудіювання, аудитивна компетенція, психофізіологічні механізми аудіювання, аудіотекст.

The article views listening comprehension as a type of speech activity and an important aspect of teaching Ukrainian as foreign language.

It is emphasized that listening skills are formed only in the process of hearing perception. The problem of forming and developing listening skills of foreign speakers at the initial stage of learning Ukrainian as a foreign language is a topical issue. The formation of auditory skills makes significant difficulties for students, since complex psychophysiological processes are involved in the process of perceiving speech.

The authors of the article analyzes the features of listening comprehension as a type of speech activity and the aspect of studying, considers difficulties of developing the student's competence at the starting stage of language studies and note the principles of auditory competence formation based on the specifics of the development of language and speech skills.

The development of auditory skills is the foundation for the formation of communicative competence, which allows foreign students to effectively study and function in the Ukrainian language environment. It is emphasized that the main means for listening is audiotext. Audiotext serves as a key tool for developing listening skills. Working on each audio text in the lesson takes place in three stages: pre-text work, listening to the text, and post-text work.

Systematic and purposeful work of a teacher on listening skills, the choice of an effective technology for the development of auditory competence during Ukrainian language learning contributes to increasing the effectiveness of learning and motivation of students, improving not only their ability to perceive and understand the spoken language, but also their general command of the language.

In the process of teaching Ukrainian to foreigners, listening as a type of speech activity is the goal of learning, serves as an effective means of learning, and also plays a significant role in achieving practical, educational, and nurturing learning goals.

It is emphasized that the development of a theoretical and practical basis for mastering the Ukrainian language as a foreign language requires new approaches, effective methods, and optimization of the teaching process, which will contribute to the development of language and speech knowledge and skills of foreign communicators.

Key words: Ukrainian as a foreign language, type of speech activity, listening comprehension, auditory competence, psychophysiological mechanisms of listening comprehension, audiotext.

Постановка проблеми. Аудіювання належить до основних видів мовленнєвої діяльності, без сформованості якого неможливе повноцінне оволодіння будь-якою іноземною мовою. Воно органічно поєднане з говорінням, має спільну текстову основу з читанням та виступає мовленнєвим стимулом для розвитку письмових навичок. Саме тому формування аудитивної компетентності є необхідною умовою початкового етапу навчання іноземної мови [4,с.97]. Проблема розвитку навичок аудіювання в іноземних слухачів на початковому етапі опанування української мови як іноземної посідає важливе місце серед актуальних напрямів сучасної методики навчання. Розвинені аудитивні навички виступають фундаментом комунікативної компетентності, оскільки саме вони забезпечують можливість ефективної мовної взаємодії, адаптації до нового мовного середовища та успішного навчання іноземних студентів в українських закладах вищої освіти. Процес сприйняття мовлення на слух належить до найбільш складних компонентів іншомовного навчання, адже саме усне мовлення найчастіше викликає суттєві труднощі в процесі його декодування та осмислення. Рівень сформованості аудитивних умінь безпосередньо впливає на успішність подальшого навчання та якість повсякденного спілкування. Здатність уважно слухати, адекватно сприймати й розуміти почуте є не лише важливим засобом мовного розвитку, а й інструментом пізнання навколишнього світу, необхідним для засвоєння навчального матеріалу з усіх дисциплін та здобуття іноземцями професійної освіти в Україні [6,с.14].

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю подальшого вдосконалення методики навчання аудіювання. На сучасному етапі розвитку методичної науки аудіювання розглядається як одна з базових мовленнєвих компетенцій, опанування якої є необхідною умовою цілісного засвоєння іноземної мови [3, с. 7]. Розроблення сучасної теоретичної та практичної бази викладання української мови як іноземної потребує застосування нових методичних підходів, ефективних педагогічних технологій та оптимізації освітнього процесу, що сприятиме підвищенню рівня мовної підготовки інокомунікантів, розвитку їхніх мовленнєвих знань, навичок і вмінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання навчання аудіювання як процесу сприйняття та осмислення мовлення на слух належить до важливих напрямів сучасної методики викладання української мови. Дослідженням цієї проблематики займалася значна кількість українських учених і методистів. Зокрема, І. П. Ґудзик розробляла концептуальні засади навчання аудіювання. Відома дослідниця в галузі методики викладання іноземних мов С. Ю. Ніколаєва визначає аудіювання як основу формування комунікативної компетентності. Праці І. В. Шимків присвячені аналізу структурних компонентів аудіювання та розробленню методичних засобів розвитку слухового сприйняття з урахуванням мовленнєвих механізмів. С. Ю. Ніколаєва характеризує аудіювання як складний вид мовленнєвої діяльності, що передбачає не лише слухове сприйняття, а й глибоке осмислення почутої інформації. Т. М. Сєдойкіна досліджувала специфіку формування аудитивних умінь у процесі викладання української мови як іноземної. Комплексне вивчення проблеми здійснила О. А. Федорова у дисертаційному дослідженні [6], де визначено принципи розвитку аудитивної компетентності іноземних слухачів підготовчого відділення, окреслено шляхи формування здатності сприймати мовлення на слух та засоби контролю рівня сформованості відповідних умінь. Проблемам формування аудитивної компетентності іноземців на початковому етапі присвятили свої праці М. Шевченко, О. Мірошниченко, І. Микитин. Л. Богиня вивчала особливості навчання слухового сприйняття в тісному взаємозв'язку з розвитком письма.

Попри значну кількість досліджень проблема навчання аудіювання у викладанні української мови як іноземної залишається актуальною, оскільки саме цей вид діяльності викликає найбільші труднощі у слухачів порівняно з іншими видами мовленнєвої діяльності.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі особливостей формування аудитивних навичок іноземних слухачів підготовчого відділення у процесі вивчення української мови.

Виклад основного матеріалу. Аудіювання – це процес слухового сприйняття усного мовлення

та його осмислення. З психофізіологічного погляду його трактують як складну перцептивно-мнемічну діяльність, адже воно включає безпосереднє слухове сприйняття, аналітико-синтетичну обробку інформації, порівняння, узагальнення, конкретизацію, зіставлення почутого з уже сформованими мовними еталонами, що зберігаються в пам'яті. С.Ю. Ніколаєва зазначає, що аудіювання забезпечує засвоєння звукової сторони мови, її фонемного складу та інтонаційної системи. Саме через аудіювання відбувається активне засвоєння лексики й граматичних структур, що значною мірою полегшує розвиток говоріння, читання та письма [3, с. 7]. Про особливу значущість аудіювання свідчать результати досліджень Ф. С. Бацевича, який вказує, що приблизно 42 % мовленнєвої діяльності людини припадає на слухання, 30 % – на говоріння, 15 % – на читання та близько 11 % – на письмо [1, с. 101]. Таким чином, понад дві третини часу людина проводить у комунікативній взаємодії.

У процесі викладання української мови як іноземної розвиток аудитивних навичок є важливою передумовою формування комунікативної компетентності. Здатність сприймати мовлення співрозмовника визначає ефективність продукування власного мовлення.

Формування аудитивних умінь на початковому етапі розпочинається з розвитку фонетико-фонологічної компетенції. Саме вона є базовою для іноземного слухача, оскільки забезпечує правильне сприйняття звуків, наголосу та інтонації.

У процесі формування фонетичних та орфоепічних навичок вирішуються такі завдання: ознайомлення зі звуковою системою української мови; засвоєння понять звук, склад, наголос; встановлення взаємозв'язку між звуковою та графічною системами; розвиток слухової та вимовної пам'яті. Ця робота розпочинається з першого дня навчання. Відбувається постановка звуків, розвиток уміння розрізняти фонеми, слова та синтагми в потоці мовлення. Формуються артикуляційні, просодичні та інтонаційні навички.

Паралельно слід розвивати оперативну пам'ять та мовну здогадку. Для цього використовуються різноманітні методичні прийоми. Одним із результативних є вправа «снігова куля», коли студенти по черзі повторюють та розширюють почуту інформацію. Це сприяє розвитку короткочасної пам'яті та закріпленню мовних структур. Корисним є також створення асоціативних карт, коли навколо ключового поняття вибудовуються смислові зв'язки. Такий прийом активізує зорову та асоціативну пам'ять. Важливу роль відіграє вивчення скоромовок, коротких поетичних текстів, прослуховування й заучування українських пісень. Також ефективному розвитку аудитивних навичок сприяють диктанти й перекази. Велика кількість їхніх видів дозволяє поступово ускладнювати навчальний матеріал. Диктанти відіграють комплексну роль у навчанні іноземних студентів, слугуючи потужним інструментом для розвитку аудитивних навичок. Вони вчать сприймати темп мовлення, здійснювати фонемний аналіз та миттєво перекодовувати звуковий образ слова у графічний, забезпечуючи надійний зворотний зв'язок [6,с.153]. Переказ є складною розумовою навичкою, яка формується поступово у процесі набуття низки спеціальних умінь: уважно прослуховувати й сприймати інформацію, розуміти основний зміст тексту, запам'ятовувати послідовність викладу й мовленнєві звороти тексту, усвідомлено передавати почуте або прочитане, спираючись на запитальний план. Якість усних переказів на початках залежить від мотивації (бажання швидше говорити українською); рівня сформованості навичок переказу рідною мовою; готовності навчатися, долаючи психологічний бар'єр; ефективності виконання різних видів робіт з розвитку мовлення. Перехід до переказу прослуханого тексту свідчить про достатній рівень сформованості аудитивної компетентності [5,с.293]. Формування аудитивних навичок має відбуватися паралельно з розвитком граматичних і лексичних умінь.

Доцільним є формування таких аудитивних умінь: розпізнавання звуків української мови; визначення наголошеного складу; диференціація інтонаційних моделей; виокремлення потрібної інформації; розуміння комунікативних намірів мовця; сприйняття мовлення розмовного та наукового стилів. Основним засобом навчання аудіювання є аудіотекст. Робота з ним здійснюється у три етапи: передтекстова підготовка, слухове сприйняття та післятекстовий контроль. На підготовчому етапі викладач ознайомлює студентів із темою, пояснює складну лексику, активізує прогнозування змісту. Під час слухання текст сприймається один або декілька разів залежно від рівня підготовки. Післятекстова робота включає відповіді на запитання, виконання тестів, визначення правильності тверджень. Ефективність аудіювання значно зростає за умови постановки проблемного завдання перед прослуховуванням. Це сприяє активізації мислення та більш усвідомленому сприйняттю змісту. Так на одному із практичних занять учні прослуховували текст

«Найдорожчий плід». Перед прослуховуванням тексту їм було поставлено завдання – дати відповідь на запитання: чи згодні ви з думкою батька, що найдорожчі плоди – це знання?

Оскільки аудіювання – це складний багаторівневий процес, то формування повинно відбуватися з урахуванням лінгвістичних (фонетичних, лексичних, нараматичних), екстралінгвістичних та соціокультурних труднощів, що виникають під час змістового сприйняття звукових повідомлень. Для цього у навчальних умовах роботи з аудіотекстами використовують підготовчо-мотиваційні завдання, спрямовані на розвиток умінь орієнтуватися у ситуації спілкування; тренувальні завдання, спрямовані на розвиток механізмів слухового сприйняття: імітативні, комбіновані, запитання, висловлення згоди чи незгоди тощо; коригувальні та контрольні завдання, що розвивають уміння компресії, інтерпретації й оцінки почутого [2, с. 50].

Висновки. Аналіз науково-методичних джерел і практичний досвід роботи з іноземною аудиторією підтверджують, що аудіювання є одним із найскладніших для засвоєння видів мовленнєвої діяльності. Викладач повинен цілеспрямовано формувати комплекс аудитивних умінь, необхідних для подолання мовних труднощів та адаптації студентів до академічного середовища. Оперативні вміння забезпечують швидке розпізнавання мовних одиниць; рецептивні – розуміння змісту; прогностичні – здатність передбачати розвиток мовленнєвої ситуації.

Вибір оптимальних методик розвитку аудитивної компетентності є складним професійним завданням викладача. Систематична, цілеспрямована робота у цьому напрямі сприяє підвищенню мотивації іноземних слухачів, покращенню рівня володіння українською мовою та забезпечує їхню успішну інтеграцію в український освітній простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Видавничий центр "Академія", 2004. 342с.

2. Ліпатова М.В. Навчання аудіювання іноземних студентів на заняттях із мови. *Наукові записки Центральноукраїнського національного технічного університету.* 2019. Вип. 25. С. 49-53.

3. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.

4. Станкевич Н.І. Види мовленнєвої діяльності на етапах вивчення української мови як іноземної: напрями та перспективи наукових досліджень. *Збірник наукових праць «Теорія і практика викладання української мови як іноземної» Львівського національного університету імені Івана Франка.* 2023. Вип 17. С. 91-101.

5. Савицька Т.В., Маджар Н. М., Іотова І. М., Горбенко Є. В. Переказ як засіб формування монологічної компетентності іноземного студента. Мультидисциплінарні академічні нотатки. Теорія, методологія та практика: зб. матеріалів XXVII Міжнар. наук.-практ. конф. Прага, 2022. С. 293-297.

6. Федорова О.А. Формування аудитивних умінь іноземних слухачів підготовчого відділення у процесі навчання української мови: дис. … канд. пед. наук: 13.00.02/ Херсонський державний університет. Херсон, 2016. 260 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 10.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

РОЗДІЛ 9
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2-312.1Пер7Дик.09
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.30

РОЛЬ ПЕЙЗАЖУ В РОМАНІ «ДИКИЙ МЕД» Л. ПЕРВОМАЙСЬКОГО

THE ROLE OF LANDSCAPE IN L. PERVOMAISKYI'S NOVEL «*WILD HONEY*»

Головко Л.Г.,
orcid.org/0000-0001-5948-7747
кандидат філологічних наук,
доцент закладу вищої освіти кафедри історії української літератури
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Кремінська І.М.,
orcid.org/0000-0002-0918-0357
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент закладу вищої освіти кафедри історії української літератури
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто функціональні аспекти пейзажистики в романі «Дикий мед» Л. Первомайського, що представлена різними за обсягом описами – від лаконічних до розгорнутих. Стиль оповіді уподібнюється до щоденникових записів, у яких поєднуються журналістська спостережливість та інформативність з інтимністю особистих переживань. Митець за допомогою образів природи як втілення вічності унаявнює трагізм людського існування, посиленого кризовим часом репресій і війни. Пейзажі письменника кореспондують читачеві уявлення про рух персонажів і будні війни. Акцентовано на зв'язку внутрішніх переживань дійових осіб та картин природи, що органічно вбудовуються в композицію роману. Ритмотвірні мотиви тиші й звуків війни, колискової пісні ліризують структуру тексту, що суголосно авторському жанровому визначенню «Дикого меду» – «сучасна балада». Ритм «тиша – буря – тиша», заданий пейзажним описом у вступній частині, співзвучний із романною композицією й історією героїні, у яку, немов руйнівна стихія, вривається арешт чоловіка Саші, війна, загибель Юрія Лажечникова. Письменник демонструє, що перемоги у війні здобуваються ціною нездійснених і непрожитих людських історій.

Маркером художнього світу митця є метафоризація і символізм явищ природи (завірюха, злива, «гроза», блискавка, земля, поле, ліс, казкова галявина, фосфоричне світло, небесна стихія, сонце, місяць тощо). Описи природи, властиві поетиці роману, оприявнюють особливий погляд наратора на дійсність, який задає домінування настроєвості в сюжеті. У тексті зображено різні прояви стосунків особи і природи (споглядання, рефлексія, захоплення, відчуття захищеності тощо), де спільнота агресора розуміється як руйнівна сила, скерована на знищення, загарбання. Твору не властиве традиційне протиставлення міста і села, оскільки вони об'єднані руйнівним впливом війни. Це зумовлює специфіку урбаністичних описів, за допомогою яких показано наслідки загарбницького знищення культурного простору. Отже, Л. Первомайський створює галерею символіко-метафоричних пейзажів, що фіксують час і місце подій, сугестують і ліризують велику епічну форму.

Ключові слова: Л. Первомайський, роман, поетика, художній образ, мотив, пейзаж, інтермедіальність, ліризм.

The article examines the functional aspects of landscape artistry in L. Pervomaiskyi's novel «Wild Honey», which is characterised by descriptions varying in length from laconic to expansive. The narrative style aligns with diary entries, combining journalistic observation and informativeness with the intimacy of personal experiences. Through images of nature as an embodiment of eternity, the artist manifests the tragedy of human existence, exacerbated by the crisis era of repressions and war. The author's landscapes convey to the reader the movement of characters and the everyday reality of warfare. Emphasis is placed on the connection between the characters' internal experiences and the natural imagery that is organically integrated into the composition. Rhythm-forming motifs of silence and the sounds of war, alongside the lullaby, lyricalise the text's structure, which resonates with the author's genre definition of «Wild Honey» as a 'modern ballad' and a dominant poetic worldview.

The rhythm of «silence – storm – silence», established by the landscape description in the introductory section, harmonises with the novel's composition and the protagonist's story, into which the arrest of her husband Sasha, the war, and the death of Yurii Lazhechnykov erupt like a destructive force of nature. The writer demonstrates that victories in war are achieved at the cost of unfulfilled and unlived human lives.

A marker of the artist's fictional world is the metaphorisation and symbolism of natural phenomena (blizzard, downpour, «thunderstorm», lightning, earth, field, forest, fairy-tale glade, phosphoric light, celestial elements, sun, moon, etc.). The descriptions of nature inherent in the novel's poetics reveal the narrator's unique perspective on reality, which dictates the dominance of mood within the plot. The text depicts various manifestations of the relationship between the individual and nature (contemplation, reflection, admiration, a sense of security, etc.), where the aggressor community is understood as a destructive force aimed at annihilation and conquest. The work does not feature the traditional opposition between city

and countryside, as both are united by the devastating impact of war. This determines the specifics of urban landscapes, which illustrate the consequences of the predatory destruction of cultural space. Consequently, L. Pervomaiskyi creates a gallery of symbolic and metaphorical landscapes that fix the time and place of events, imbuing the large epic form with suggestiveness and lyrical qualities.

Key words: L. Pervomaiskyi, novel, poetics, artistic image, motif, landscape, intermediality, lyricism.

Постановка проблеми. Дослідники творчості Л. Первомайського відзначають ускладнену поетику роману «Дикий мед», що вирізняється на тлі соцреалістичної великої прози 1960–1970-х років [1; 2; 5; 6; 8; 10; 12; 14; 19]. Пейзажі, яким властива особлива лірична тональність, виконують в аналізованому тексті різноманітні функції. Вони беруть участь у формуванні уявлення реципієнта про часово-просторову організацію художнього світу. На думку Л. Новиченка, це, скоріше, «проза поета (особливо в її ліричних, метафоричних злетах)» [10, с. 40], що відчутно в малюнках природи. Така специфіка роману зумовлює панування описовості, асоціативності, звернення до мотиву пам'яті, що разом із рефлексивністю, внутрішнім мовленням як формами оприявнення особистісного світу уповільнює розгортання сюжету.

На сьогодні поетика пейзажу твору «Дикий мед» є невповні дослідженим питанням у літературознавстві, проте є важливим для розуміння авторської концепції художнього світу роману, що зумовлює **актуальність** теми нашої статті. Дослідження образів-описів, яким властиве емоційне забарвлення, метафоричність, міфопоетичність і символічність, становить **предмет** нашого вивчення. Їхня семантична глибина розкривається в складному наративі твору, оприявнюючи живописно-звуковий аспект пейзажних компонентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературознавці відзначають романтично-піднесену тональність «Дикого меду» [2, с. 3], стиль якого «…щедрий у своєму предметному живописі, в достеменному конкретному зображенні подій, людей, пейзажів, у користуванні художньою деталлю і передачі мовної манери персонажів…» [10, с. 40]. Предметом ґрунтовного вивчення І. Лівицької [8] є поетикальні засоби психологізації персонажів: портрет, зовнішнє, внутрішнє й невласне мовлення тощо. Особливу увагу приділяють науковці зображенню автором речового світу, художнім деталям: «Звичайні предмети в цьому житті оточуються багатими асоціативними полями переживань героїв, вони стають предметами поетичними і творять такий характерний світ Леоніда Первомайського» [6, с. 27]. Вони відзначають властиві йому «серпанок поетичності» [19, с. 109], «філософічність і проникливий психологізм» [10, с. 40], «точні психологічні характеристики, емоційне наповнення кожної сцени» [12, с. 73], метафоричність [10, с. 40], «глибокі ліричні роздуми, тонкий психологізм переживань» [2, с. 3], «пластичність зображення» [12, с. 73]. Зазначмо, що твір із меншою інтенсивністю досліджується сучасними вченими, порівняно з попередниками.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати в романі «Дикий мед» Л. Первомайського особливості втілення пейзажу як важливого опосередкованого поетикального засобу характеротворення й оптики нараторів.

Методи та методика дослідження. Теоретики літератури відзначають важливість і поліфункціональність пейзажу в мистецтві, що має філософсько-естетичний, міфопоетичний, інтермедіальний потенціал і може бути засобом ліризації й психологізації художнього тексту. Науковці акцентують його значення в композиційній цілісності, зокрема часово-просторовій організації, системі мотивів, зауважують вплив на сюжетну динаміку [3, с. 15–22; 7; 13; 15, с. 187; 17, с. 199; 18]. Під цим терміном дослідники розуміють композиційний, змістовий компоненти твору, текстове повідомлення й образопис, що може варіюватися від реалістичного до фантазійного [3, с. 16; 7, с. 912; 15, с. 188, 200; 17, с. 199–200]. Поетика сентименталізму засвідчила характеротвірний потенціал цього виду опису як формально-змістової категорії, що є значущою для оприявнення концепції персонажа. Разом із тим залежно від художніх завдань він може мати винятково інформативне значення, наприклад, про місце подій. Пейзаж є відображенням ідейно-світоглядних засад героя, його психологічного стану, метафорично визначеним як «пейзаж душі», медитативно-рефлексійним простором, що властиво для лірики, ліричної прози. Тому для нього можуть бути характерними метафоричність, знаковість, мотивність, символічність, інтертекстуальність, інтермедіальність (особливо модерністська пейзажистика). За допомогою цього часово-просторового сегменту художнього твору автор здатен втілити риси соціального, історико-культурного, наприклад, мілітарного середовища [18]. Тож ідеться про співвіднесеність із реальним простором, який вибудовується за законами реалістичної поетики з властивою йому увагою до речового, побутового світу, детальним зображенням, що може

маркувати національну приналежність персонажа й створювати історико-культурний колорит, або таким, що моделюється з погляду умовності, наприклад, сакральний, потойбічний, оніричний, міфопоетичний тощо.

Виклад основного матеріалу. У романі «Дикий мед» Л. Первомайського «замкнений час» поєднується з кризовим періодом випробувань для країни й особистості. За слушним спостереженням І. Захарчук, автор моделює образ Другої світової війни, побіжно порушуючи другу лінію *іншої війни* – «…держави проти власного народу» [4, с. 95]. Відповідно до соцканону у тексті зображено героїзм воїна в надскладних умовах, акцентовано ідею нескореності, жертовності й внеску кожної людини в перемогу. Тож логічним є звернення митця до творення контрастних описів, у яких стан природи показано «до» й «після» мілітарного впливу («живе» – «мертве»): «Село мало мирний вигляд кладовища, на якому ростуть дерева та кущі, цвітуть квіти і зеленіє трава, тим часом як між тими деревами та кущами, під тими квітами і травою робить невидиму свою роботу могильна черва» [11, с. 71]. Письменник за допомогою ліричних пейзажів демонструє гармонію природного й антропоцентричного світів, проте війна руйнує ілюзію мирної дійсності, що втілено в динамічних, сповнених експресії описах. У тексті картини природи можуть бути різні за обсягом, що варіюються від художніх деталей, лаконічних і до розгорнутих. Вони змінюються батальними описами, «жанровими сценами», у яких наявні суміщення площин, де звук доповнює візуальне сприйняття і навіює відчуття тривоги і страху: «…по правді кажучи, ніколи й не могла звикнути до несамовитих звуків бою, до пронизливого свистіння й гудіння, що сповнювали небо, до тяжких ударів заліза, яким, здавалось, не буде кінця» [11, с. 86]. Їхня частотність і багатофункціональність засвідчують, що це не лише «декорації», тло для розгортання сюжету й оприявнення характерів: звернення до метафоризації, метонімії, міфологем, паралелізму, символіки надає їм естетичної значущості.

Пейзажі згідно із засадами реалізму передають місце подій, формуючи уявлення про рух персонажів дорогами війни та їхній емоційний стан. Тому звернення до показу реалій бойових дій за допомогою статичних і динамічних описів демонструє, як руйнівна стихія стає страшною буденністю людини, оприявнюючи мінливість її існування в катастрофічному світі. Суголосність пейзажів душевним переживанням особи додатково ліризує художню тканину твору: «Уже починало смеркатися надворі, чисте високе небо випромінювало смуток, який нечутним тягарем лягав на душу» [11, с. 139]. У романі вимальовується образ війни, переживання якої сповнене відчуттями *холоду, вогкості, безлюдності*, що лякає й насторожує, *руху*, що відриває людину від свого дому й нерідко веде до смерті, постійного *болю* від пережитих втрат і страху перед невідомим майбутнім. Ідеться не тільки про загибель близьких чи випадкових знайомих, наприклад, Павла Берестовського жахає можливість «втратити здатність бачити і відчувати ту красу, яка розкрилася перед ним у ці пронизані болем хвилини» [11, с. 370]. У згадках Варвари про цей період із життя немов виринають динамічні пейзажі-спалахи, що змінюються миттєво під впливом зовнішніх подій, знакуючи силу, що руйнує їхній звичний світ.

Твір починається описом зимного пустельного північного краєвиду, що протиставляється фіналу, у якому утверджується ідея амбівалентності буття, родини й дому, особистого простору і світу. У вступній частині роману виникає мотив «пурги» як символ непередбачуваності, некерованої сили, що може кардинально змінити існування людини, разом із тим те, як вона переживає цю катастрофу, і оприявнює стійкість її характеру. Звуки «пурги» й споминів про війну у свідомості героїні зливаються: досвід минулого і сучасність: «Знову налітає пурга, крижина повільно пливе в темряві по ревучих просторах океану, чути гуркіт торосів, наче безперервно б'ють тисячі гармат і падають багатотонні бомби» [11, с. 12]. Подібно у творі актуалізується образ грози, який корелює зі сліпою, бездушною силою влади (образ Курлова). Також цей мотив паралелізується з передкульмінаційною подією в розвитку театру бойових дій, коли панівними стають ситуації втоми, виснаження, напруження та сподівань на контрнаступ. Мотиви грози, зливи, що сюжетно поєднуються з очікуванням Варвари Княжич на слушний час для виконання складного завдання сфотографувати новітній німецький танк («тигр»), стають для бійців додатковим випробуванням.

Подієвість, переміщення персонажів ілюструються за допомогою калейдоскопічної зміни пейзажів, що віддзеркалюють погляд на світ нараторів і героїв. За допомогою показу різноманітних описів, у яких окреслюється просторова спрямованість (горизонтальне – вертикальне, праворуч – ліворуч, верх – низ, далеко – близько, відкрите – закрите), створюється уявлення про специфіку художнього світу: «Над лісом, в тому квадраті неба, куди дивився Лажечников, виник ледве чутний за гуркотом бою на полі, рівномірний низький гул моторів» [11, с. 226].

Картини природи як втілення гармонії, захисту й спокою контрастують із зображенням війни як деструктивної сили, що нищить усе живе. Ліс, де зароджується почуття між Варварою й полковником Лажечниковим, зустрічає «…її голосним пристрасним вуркотінням: безліч малих лісових горлиць гніздилося на дубах, вони вуркотіли в гілках, не звертаючи уваги ні на танкістів, ні на їхні машини, ні на Варвару» [11, с. 422]. Символічно, що історія нездійсненного кохання зрілих людей, які пережили трагічні особисті втрати, розпочинається в літню пору на казковій нічній галявині, «… освітленій фосфоричним паланням струхлих пеньків» [11, с. 151], але через передчасну загибель Лажечникова обривається надія на їхнє спільне майбутнє. Ніч у прозі Л. Первомайського постає часом, коли оприявнюються сокровенне, особисте персонажів («Нічний автобус», «Чорний брід»).

Заданий в імпровізованому пролозі ритм зміни тиші й звуків стихії надає епічному твору драматичної тональності, увиразнюючи протиставлення внутрішнього й зовнішнього життя героїв: безголосся змінюється на пургу-катастрофу, яка поступово вщухає, що паралелізується з часом репресій і війни. Тиша війни переважно пов'язується з тривожним очікуванням, невідомістю, зі вслуховуванням у світ, у якому чергуються звуки мирного існування й гуркоту боїв: «Варвара вже нічого не могла розібрати в хаосі різноманітних звуків, різнокольорового диму, стовбурів вивернутої вибухами землі й вогню, що слався по полю…» [11, с. 445]. У романі Л. Первомайського аудіальна картина виконує сугестивну функцію і водночас маркує реальну загрозу для персонажів: «Не подобається мені тиша, товаришу лейтенант» [11, с. 200], тому й важко Берестовському повертатися з передової до «оманливої тиші солом'яних стріх» [11, с. 154]. За допомогою стану «тиші» автор також передає духовну близькість героїв, їхні почуття (Саша, Варвара й Лажечников): «глибока сутінь і тиша лісу обгорнули їх» [11, с. 150]; метафоричну зупинку руху часу, пов'язану із зосередженістю особи на виконанні соціального обов'язку: «Варвара не чула ні шелестіння й грякання мін, ні кулеметних черг і посвистування куль, поки Саша був з нею. Коли ж Саші не стало, всі звуки бою ожили і наче подвоїлись, пекло знову вирувало і клекотіло…» [11, с. 216].

Хронотоп війни й відповідно мотив руху обумовлюють насиченість твору пейзажами, де ліричні, подекуди ідилічні картини контрастують з по-експресіоністськи динамічними описами. Дорога як елемент пейзажу є постійною «супутницею» персонажів. Життя символічно осмислюється як «безперервність важких шляхів…» [11, с. 5], що ототожнюються з долею людини, рухом, вибором та межею між своїм і чужим простором; дороги поєднують і роз'єднують, дарують надію і розчарування. Цьому образу властива метафоризація («…дорога підлітала до коліс…» [11, с. 38], «Побита дорога, вимощена диким каменем, вела її далі й далі» [11, с. 107]), асоціативність. Небезпеки одного шляху викликають у пам'яті спогади про ту, на якій героїня була поранена й рятувалася з дитиною втечею від неминучого арешту, де простір природи вкривав її «заспокійливою синявою, як шапкою-невидимкою» [11, с. 103]. Дороги війни приводять Берестовського до Києва напередодні здачі його німцям: у спогадах персонажа домінують «холодна мертва пустота» й безлюдність, відчуття суму й тривожного очікування на окупацію.

В аналізованому тексті пейзажі посилюють емоційну напругу, ілюструють мілітарний вплив на особистість і демонструють візуальний перебіг війни: «…видно було як летіли вгору уламки тинів, якими було перегороджено вулиці села, полум'я охоплювало стіни й дахи, виривалося з вікон, пробивалося темно-червоними і золотими язиками крізь хмари диму й куряви, зникало на мить, але одразу ж його рухливі леза прорізали димову товщу, вистромлювалися з неї, як з прорваного лантуха, і знову зникали, наче хтось їх втягував всередину» [11, с. 420]. Апелюючи до метафоричної образності, письменник створює уявлення про масштабність бойових подій, що властиві романному сюжету. Звукові ефекти, запахові враження не тільки доповнюють пейзажі – за допомогою них розгортаються спомини персонажів: «витяг я кінець довгої нитки нових споминів, які в'язалися з запахами буркуну, віниччя й полину…» [11, с. 65].

Перший розділ «Дикого меду» розпочинається сценою пробудження головної героїні, яку обгортають «доторки» світла – «обережно-ласкаві, ніжні й спокійні, як річкова хвиля» [11, с. 15]. Згодом подано експозиційні відомості, з яких читач дізнається про несподіваний обстріл аеродрому, що розпочинається одразу після прибуття фотокореспондентки разом із випускниками авіаучилища. Письменник достеменно відтворює психологічний стан жінки, роботу її пам'яті, що фіксує нищівні зміни в описі міста: «Варвара як уві сні їхала через зруйноване місто, по вузьких розмінованих проходах між чорною горілою цеглою, перепаленою, зібганою, як цигарковий папір, бляхою й розсипами битого скла. …все це одкладалося в пам'яті назавжди…» [11, с. 20].

У романі події розгортаються не тільки в горизонтальній площині, наприклад, топос дороги, а й структуруються за допомогою опозицій «свій – чужий», «природа» і антропоцентричний, соціальний простір, охоплені бойовими діями. Концептуальне значення має також дворівнева вертикальна організація – небесна й земна площини, де одночасно відбувається страшна битва, оприявнюючи онтологічні конфлікти «добре» й «лихе», життя і смерть: «древній образ битви спав Савичеву на думку: чорна земля під копитами кістьми засіяна, а кров'ю полита – горем ізійшла вона по Руській землі. <…> …як змінилося за віки все на землі, тільки цей давній образ битви не зістарився: віють душу од тіла, стелять снопи головами!..» [11, с. 356]. Зміна кута зору надає сценам кінематографічності, що сприяє показу масштабності катастрофи, яка ототожнюється з «великим спустошенням» [11, с. 5]. Письменник апелює до засобів середньовічної театральної культури з її симультанністю як принципом одночасного бачення подій на сцені. Таке моделювання образу-світу вирізнялося на тлі післявоєнної прози «першої хвилі», у якій автори переважно оминали зображення «окопної правди». У наведеному уривку пейзажу наявний вплив символіки народної творчості: «В козацьких думах, на приклад, кривава битва прирівнюється до пира; поле, закидане трупами, до поля, закиданого снопами, – зовсім так, як и в "Слові о полку Игоревім"» [9, с. 28], що оприявнює і додаткову ліризацію, і психологізацію твору, і розуміння міфологеми війни як одвічної дуальності світобудови, сакралізованої культурою й цивілізацією. Поетична тональність, властива ліричній прозі, зумовлює насиченість описів засобами лексичної виразності, художніми тропами (епітети, метафори, метонімії, порівняння), фігурами поетичного синтаксису, лейтмотивами.

У картинах природи, позначених руйнівним хаосом війни, нерідко при зображенні стихій звернено увагу на суперечливість людського буття з його бінарністю: «життя – смерть», «вічність – конечність», «природа – мілітарна технологізація», «своє – чуже», «верх – низ» тощо. Пейзажистика ґрунтується на головних міфопоетичних образах: землі, неба, води, повітря. Зазначмо, що ці архетипи присутні і в портретуванні, характеристиках героїні: «…ні, вона була красунею кожну хвилину свого існування, сама про це не знаючи, як не знає про свою красу родюча земля, розквітле дерево, дощова хмара» [11, с. 336]. Семантично важливими в описах природи є астральні символи – місяця й сонця, що втілюють онтологічні конфлікти світла й темряви, добра й зла, самотності й близькості. Разом із тим протиставлення денного й нічного часу акцентує суперечність видимого, соціального й прихованого, особистого.

Твір «Дикий мед», як зазначають дослідники, має ознаки ліричної прози, тому йому властива фрагментарна композиція: розташування пейзажів задає особливий настроєвий ритм, у якому поєднуються роздуми, спогади, рефлексії, враження, асоціації: «Каштани шелестіли листям, часом дозріла колюча коробочка зривалася з дерева, розколювалась на асфальті, з неї викочувався коричневий, у темних кільчастих пасмугах наче щойно одлакований, плід. Берестовський підняв каштан, він приємно холодний, свіжість його викликала смуток, спомини про дитинство, коли він, поспішаючи до школи, на бігу набивав ранець і кишені штанців опалими каштанами…» [11, с. 163]. До рис авторської поетики належать суб'єктивізація мілітарного метанаративу, поєднання сюжетних ліній, ретроспективність, сповідальність, оніричні мотиви.

Висновки. У романі «Дикий мед» Л. Первомайський докладно змальовує специфіку місцевості, що зумовлено жанрово-тематичними особливостями твору. Пейзажі є тлом для зображення подій, що важливо для вибудовування просторових координат, розгортання сюжетних ліній та інформування про рух персонажів, показу контрастності образу-світу, у якому панує деструктивна сила війни, що утверджує антивоєнний пафос роману. Описи природи стають відображенням онтологічної битви, що розгортається за участі самих героїв. Письменник за допомогою метафоричної образності передає масштабність бойових подій, звідси й контрастне поєднання ліричних і мілітарних динамічних пейзажів. Заголовковий лейтмотив, якому властива антитеза, символізує існування людини, сповнене гіркоти втрат і миттєвостей щастя. Художня деталь, винесена автором у заголовок, асоційована з мудрістю світу природи й буття. Також пейзажі у творі виконують опосередковану характеротвірну функцію, у яких психологізація й ліризація, мотивіка й метафоризація увиразнюють тонкий авторський малюнок передачі душевних переживань персонажа. Письменник за допомогою описів природи досягає композиційної цілісності, оприявнює ідейно-художній задум роману, у якому особистісне поєднується з історичним, тож перед читачем розгортаються хроніки війни й почуттів особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеєва В. П. Пам'ять подвигу (Українська воєнна проза 60–80-х років) / АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; відп. ред. Л. М. Новиченко, ред. В. І. Горбик. Київ : Наук. думка, 1989. 269, [1] с.

2. Борисенко С. «Дикий мед» Л. Первомайського. *Черкаська правда.* 1963. 8 жовт. С. 3.

3. Гуменюк І. Л. Інтонація пейзажних описів в англомовній художній прозі (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – Германські мови. Київ, 2017. 308 с.

4. Захарчук І. В. Війна і слово (Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму) : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. 406 с.

5. Іванисенко В. П. Уроки творчого життя. *Первомайський Л. С. Твори в семи томах*. Київ : Дніпро, 1968. Т. 1 : Поезії / упоряд. С. Е. Пархомовського ; вст. ст. д-ра філол. наук В. П. Іванисенка ; ред. кол. : С. О. Голованівський, І. Ф. Драч (голова), М. Г. Жулинський та ін. ; ред. тому І. Ф. Драч. С. 5–44.

6. Каніболоцька Л. С. Динаміка внутрішнього життя (Із спостережень над прозою Л. Первомайського). *Рад. літературознавство.* 1975. № 2. С. 21–28.

7. Лесінська О. М., Рогович О. М. Пейзажні описи у художньому тексті : функції, еволюція, типологізація. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2025. № 59 (грудень). С. 911–918. URL: https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/3452/3453 (дата звернення: 11.04.26).

8. Лівицька І. А. Психологізм прози Леоніда Первомайського : теоретичний аспект / рец. : Клочек Г. Д., Лушин П. В., Марко В. П. Кіровоград : Вид-во ПП «Поліграф-Терція», 2007. 163 с.

9. Нечуй-Левицький І. Сьогочасне літературне прямування. *Правда (Часть литературно-наукова).* Львів : З друкарні Товариства имені Шевченка, під зарядом Фр. Сарницького, 1878. Рочник XI-ий. Т. II / Під ред. Маркила Желехівского. С. 1–41.

10. Новиченко Л. М. Український радянський роман (Стислий нарис історії жанру) / АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; [рец. : член-кор. АН УРСР Є. С. Шабліовський, д-р філол. наук С. А. Крижанівський]. Київ : Наук. думка, 1976. 130, [1] с.

11. Первомайський Л. С. Дикий мед. *Первомайський Л. С. Твори в семи томах.* Київ : Дніпро, 1985. Т. 4 : Дикий мед. Сучасна балада / прим. С. А. Крижанівського ; ред. кол. : С. О. Голованівський, І. Ф. Драч (голова), М. Г. Жулинський та ін. ; ред. тому П. А. Загребельний. 487 с.

12. Сидоряк М. М. Відстань до людини : літературно-критичний нарис / ред. Р. Ф. Самбук. Київ : Рад. письменник, 1966. 184 с.

13. Тараненко М. Пейзаж у художньому творі : нарис. Київ: Дніпро, 1965. 66 с.

14. Тарнашинська Л. Сюжет Доби : дискурс шістдесятництва в українській літературі XX століття. Київ : Академперіодика, 2013. 678 с., 4 с. іл.

15. Ткаченко А. Мистецтво слова (вступ до літературознавства). Підручник для студентів вищих навчальних закладів з гуманітарних спеціальностей філологія, журналістика, літературна творчість. 2-е вид., випр. і доп. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.

16. Хархун В. П. Соцреалістичний канон в українській літературі : ґенеза, розвиток, модифікації: монографія. Ніжин: ТОВ «Гідромакс», 2009. 508 с.

17. Чаплінська Т. А. Місце та функції опису пейзажу в композиції художнього твору. *Нова філологія*. 2013. № 58. С. 198–200. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Novfil_2013_58_50 (дата звернення: 19.03.26).

18. Шайнер І. І. Поліфункціональність пейзажу в художніх текстах на військову тематику. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 3 (71), вересень. С. 130–132.

19. Шпильова О. В. Творчість як неспинне самопоновлення (Леонід Первомайський). *Самототожність письменника. До методології сучасного літературознавства* / НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; відп. ред. Сивокінь Г. М. Київ, 1999. С. 105–134.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 14.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 821.09.161.2«19»(092)ЗВИЧАЙНА
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.31

ЛАБІРИНТИ «ЗАЧАРОВАНОГО КОЛА» У ПЕРШОМУ ТОМІ РОМАНУ «ВОРОГ НАРОДУ» ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ

LABYRINTHS OF THE "ENCHANTED CIRCLE" IN THE FIRST VOLUME OF OLENA ZVYCHAINA'S NOVEL "ENEMY OF THE PEOPLE"

Кривчун В.Г.,
orcid.org/0009-0007-9490-4682
аспірантка кафедри української літератури
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

У цій статті проаналізовано перший том роману «Ворог народу», який Олена Звичайна написала разом зі своїм чоловіком Михайлом Млаковим. Цей твір є глибоким художнім описом життя людини в часи тоталітарного страху, постійних переслідувань і небезпеки.

Особливу увагу в статті приділено тому, що роман має чітку автобіографічну основу, у ньому відтворено обставини життя авторки та її родини. Головний герой Михайло повторює долю чоловіка Олени Звичайної Михайла Млакового, образи матері, сина Славка також мають реальних прототипів. Це дозволяє сприймати роман «Ворог народу» як художньо-документальне свідчення про тоталітарну добу та як індивідуальну спробу зберегти правду про пережите. Події, описані в романі, − це жива історія українського народу, пропущена через особисту пам'ять письменниці.

У першому томі «Ворога народу» показано життя української інтелігенції в довоєнний період. Проте важливо зазначити, що твір не лише змальовує трагедію однієї родини. У ньому простежена проблема внутрішньої сили людини. Навіть тоді, коли система намагається повністю зламати особистість, герої знаходять у собі сили не втратити власне обличчя та людські якості.

Актуальність цієї роботи зумовлена тим, що творча спадщина Олени Звичайної до сьогодні залишається недостатньо вивченою. Попри те, що художні тексти письменниці мають велику цінність для української культури, у сучасному літературознавстві все ще бракує окремого ґрунтовного дослідження, яке б повноцінно охопило її доробок.

Саме тому роман «Ворог народу» заслуговує на особливу увагу науковців. Дослідження твору дозволяє глибше зрозуміти механізми збереження національної ідентичності в умовах тоталітарного тиску, що надає дослідженню особливої актуальності в контексті сучасних гуманітарних викликів. Вивчення цього роману стає першим і важливим кроком до відновлення історичної справедливості щодо постаті письменниці.

Ключові слова: Олена Звичайна, еміграційна проза, автобіографізм, тоталітаризм, репресії, історична правда, пам'ять.

This article analyzes the first volume of the novel "Enemy of the People", co-authored by Olena Zvychaina and her husband, Mykhailo Mlakov. The novel presents a profound artistic depiction of human life under a totalitarian regime characterized by fear, constant persecution, and danger.

Particular attention is paid to the novel's distinct autobiographical foundation, as it recreates the circumstances of the author's own life and that of her family. The protagonist, Mykhailo, mirrors the fate of Olena Zvychaina's husband, Mykhailo Mlakov, while the characters of the mother and the son, Slavko, are likewise based on real-life prototypes. This enables the novel "Enemy of the People" to be interpreted as both a literary-documentary testimony to the totalitarian era and a personal attempt to preserve the truth about lived experience. The events portrayed in the novel constitute a vivid history of the Ukrainian people, filtered through the writer's personal memory.

The first volume of "Enemy of the People" depicts the life of the Ukrainian intelligentsia in the pre-war period. At the same time, the novel goes beyond portraying the tragedy of a single family. It also explores the problem of human inner resilience. Even when the totalitarian system seeks to destroy individual identity completely, the protagonists find the strength to preserve their dignity, integrity, and humanity.

The relevance of this study lies in the fact that Olena Zvychaina's literary legacy remains insufficiently researched. Although her works constitute an important contribution to Ukrainian culture, contemporary literary scholarship still lacks a comprehensive study that fully examines her creative heritage.

For this reason, "Enemy of the People" deserves special scholarly attention. The study of this novel makes it possible to gain a deeper understanding of the mechanisms through which national identity is preserved under conditions of totalitarian oppression, which makes this research particularly relevant in the context of contemporary humanitarian challenges. Examining this novel is an important first step toward restoring historical justice with regard to the writer's legacy.

Key words: Olena Zvychaina, émigré prose, autobiographism, totalitarianism, political repression, historical truth, memory.

Постановка проблеми. Творчість Олени Звичайної залишається недостатньо вивченою в сучасному літературознавстві, а її роман «Ворог народу» практично не став предметом окремого наукового аналізу. З огляду на це виникає потреба звернення до цього твору як важливого джерела осмислення історичного досвіду українців та особистісної правди доби тоталітаризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча ім'я Олени Звичайної поступово повертається в науковий обіг, системного аналізу її доробку все ще немає. Певні аспекти творчості письменниці розглядали у своїх працях С. Ленська, М. Кушнєрьова, С. Журба, В. Кузь та В. Кривчун, проте ці публікації переважно мають оглядовий характер або присвячені лише окремим питанням. Особливо це стосується роману «Ворог народу», який досі не був об'єктом спеціального наукового дослідження. Через обмежений доступ до більшості творів авторки протягом тривалого часу, їхнє активне вивчення розпочалося лише тепер. Це створює реальну потребу в ґрунтовному дослідженні як роману «Ворог народу», так і всієї літературної спадщини Олени Звичайної.

Постановка завдання. Завданням статті є аналіз першого тому роману «Ворог народу» Олени Звичайної як художнього відтворення життя людини в умовах радянської репресивної системи. Особливу увагу зосереджено на розкритті автобіографічної основи твору, зв'язку художнього тексту з реальними подіями та особистим досвідом авторки. У статті також поставлено завдання показати, як через образи героїв передається внутрішня стійкість людини, її здатність зберегти гідність і пам'ять. Окремим аспектом є введення роману в сучасний науковий обіг.

Виклад основного матеріалу. Постать Олени Звичайної − це приклад самовідданого служіння правді, адже вона письменниця-емігрантка, чиє ім'я довгий час було викреслене з вітчизняного культурного контексту. «У радянський період її ім'я замовчувалося, а тексти були фактично недоступними» [4, с. 372], що призвело до того, що сьогодні «Олена Звичайна – не просто малодосліджена, а навмисно забута письменниця, чиї твори лише зараз набувають академічного визнання» [5, с. 40]. Як зауважує Юрій Григоріїв, літературну діяльність письменниця розпочала за кордоном, а до того часу, «живучи під совєтами» [1, с. 7], не друкувалася, «вважала за краще мовчати, аніж писати неправду» [1, с. 7]. Саме тому «Олена Звичайна – потужний голос української діаспори» [6, с. 13], а її твори стали маніфестом антитоталітаризму. «Її літературна спадщина є цінним історичним свідченням епохи, яке дає змогу краще осмислити глибину страждань, яких зазнав український народ у XX столітті» [7, с. 232]. Світлана Ленська зазначає, що «серед розмаїття творчої спадщини Олени Звичайної, якій «притаманна автобіографічна основа» [8, с. 38], особливе місце посідає пам'ять про пережите. Попри це, «у сучасному літературознавстві творчість Олени Звичайної залишається недостатньо дослідженим явищем, попри її глибоку художню та історичну значущість» [3, с. 178], і загалом «постать Олени Звичайної, незважаючи на її вагомий внесок у розвиток української літератури в еміграції, досі залишається малодослідженою» [4, с. 372].

Роман «Ворог народу» Олени Звичайної та Михайла Млакового − це глибока розповідь про спробу людини вистояти перед системою, що прагне її зламати. У передмові до видання Володимир Шаян слушно зауважує, що у творі застосовано особливий «картинний стиль показу "фільму"» [1, с. 13], який дозволяє читачеві наочно побачити трагедію епохи. Дослідник наголошує, що в основі тоталітарного світу лежить не лише ідеологія, а передусім «всевладний Страх» [1, с. 9], який паралізує особистість зсередини. Проте автор передмови переконливо доводить, що справжньою «відповіддю на теорію Абсолютного Страху… є українська філософія Священного Героїзму» [1, с. 11]. Цей роман став голосом правди про «московське народовбивство» і був відзначений першою премією на конкурсі українських політв'язнів у Європі 1948 року.

Історія починається у галицькому селі, де з перших сторінок відчувається сила характеру матері Марці. Її твердий голос і внутрішня зібраність формують у синові ту основу, яка згодом допоможе йому вистояти. Не випадково головного героя звати Михайло − так само, як і чоловіка письменниці. Це дає підстави припускати, що образ героя має конкретного прототипа. Ще зовсім малим хлопчиком Михайлик отримує свій перший життєвий урок − відповідальність пастушка за довірену худобу. Важливою деталлю в описі дитинства хлопчика стає звук шкільного дзвоника: «То був дзвоник зі школи, і тремтіння його досягало Михайлові до самого серця…» [2, с. 21]. Паралельно з історією Михайла розгортається ще одна сюжетна лінія – оповідь про родину адвоката, де народжується Наталка. Її поява наповнена особливим змістом: батько бачить у доньці продовження своєї справи − захист людей: «Я з Наталки адвокатку зроблю. Мусить же вона мої здібності мати!» [2, с. 26]. Тут легко вгадується автобіографічний підтекст − батько Олени Звичайної був адвокатом.

Юнацькі роки Михайла приносять перші відкриті зіткнення з чужою ідеологією. Зустріч із Марущаком − не просто випадковий епізод, а момент внутрішнього пробудження. Опір тут проявляється не в силі, а в пісні, яка змушує противника відступити.

Особливе місце займають сцени недільних читань Шевченка на подвір'ї батьків Михайла. Це не просто традиція, а справжній простір збереження національної ідентичності. Атмосфера єдності руйнується, коли з'являється Гопчій із москвофільськими поглядами, де його слова про «єдиний народ» викликають рішучий спротив. Михайло відкрито відстоює свою позицію, заперечуючи нав'язані ідеї. Саме тут герой остаточно формується як людина, здатна захищати не лише себе, а й свою громаду.

Події 1917 року у румунських Карпатах стають для Михайла справжнім випробуванням. Після невдалої спроби перейти фронт герой опиняється у в'язниці, але революційні події несподівано руйнують імперську дисципліну, відчиняючи двері камер. Побачений крізь грати синьо-жовтий прапор змінює плани Михайла: його шлях тепер лежить не до Австрії, а до «Вільного Києва».

Участь у з'їзді Румфронту в Яссах стає для героя духовним піднесенням. Спільний спів «Не пора!» об'єднує людей і долає їхній страх. Зміни відбуваються і на рівні особистого досвіду: колишній в'язень отримує документи вільної людини і вирушає творити власну державу. Але історія не дає часу на спокій. Події 1918 року приносять нове розчарування: замість перемоги – зрада союзників. У цьому складному контексті особливо виразною виглядає сцена зустрічі з односельчанином євреєм Іциком, який виснажений російським полоном. Допомога, яку надає йому Михайло, не має жодної вигоди. Цей щирий вчинок підкреслює: боротьба – це не лише війна, а й передусім іспит на людяність.

Ще драматичнішими постають події грудня 1919 року як час «Трикутника смерті», де українське військо, затиснуте ворогами, хворобами та виснаженням, опиняється на межі розколу. І саме у цьому хаосі проявляється внутрішня сила героя – він повертається за лінію фронту, аби урятувати валізку з важливими документами Старшинської школи, ризикуючи життям. Зустріч із бойовим побратимом Миколою на нічному шосе стає втіленням національної трагедії – двоє друзів, змушені розійтися в різні боки через «кляте роздоріжжя» політики, демонструють символ розколу, який переживає вся країна.

Січень 1920 року на станції Берзула відкриває Михайлові справжнє обличчя більшовизму в образі загону Левицького. Побачене на станції – вагони, заповнені тілами людей у вишитих сорочках, – стає для героя психологічним ударом, після чого Михайло захворів на тиф. У маренні з'являється моторошне видіння «Нової Планети» – світу, де від людини вимагають відмовитися від самої себе. Цей сон звучить як попередження, як передчуття майбутніх репресій: «…дивний прогноз справжніх подій… що відбулися 18 років пізніше» [2, с. 77].

Київ 1920 року зустрічає Михайла іншим – виснаженим, голодним, розділеним на «своїх» і «чужих». Життя тут стає ареною боротьби за виживання. Михайло дивом уникає розстрілу після півторамісячного перебування у в'язниці на Липках, вигадуючи історію, що він нібито ніколи раніше не був у Києві. Герой опиняється на вулиці без грошей та документів про освіту, проте спрага до знань веде його до Педагогічного Музею, де відкривається Інститут Зовнішніх Зносин. Ректор дозволяє йому скласти іспит, і Михайло стає студентом: «З якою радістю відчував він у своїй бічній кишені наявність новесенького студентського посвідчення, яке він щойно одержав у канцелярії в заміну на довідку з ЧК» [2, с. 87]. Щоденна праця – нічна робота, приватні уроки, навчання – формує новий етап його життя. Цей період показує головне: щоб вижити, людина змушена пристосовуватися, але навіть у цьому пристосуванні Михайло не втрачає себе.

Наступний етап роману відкриває суворий світ «мішочництва». Михайло та його брат Іван, як і багато колишніх офіцерів і студентів, змушені пристосовуватися до нової реальності. Вони об'єднуються в артіль і вирушають у небезпечні нічні поїздки вантажними потягами, щоб міняти міські речі на селянське сало, борошно та інші продукти. Ця «мішочницька» доба у творі показана не лише як побутова деталь часу, вона відкриває цілу школу виживання. Герої виробляють власну дисципліну, користуються таємними сигналами, вміють обходити чекістські засади й домовлятися з машиністами, «змазуючи» їх шматками ковбаси. Особливо промовистим стає епізод із загубленою шапкою Івана. Під час стрибка до потяга він губить шапку, і товариші жартома ухвалюють рішення зняти його з посади голови артілі: «Винесено було постанову, що людина, яка не спромоглася втримати на своїй голові шапку, не сміє займати високий пост голови… Івана з голівства знято» [2, с. 95]. Цей комічний випадок ніби підсумовує цілий період руїни й водночас повертає героїв від ринкової стихії до навчання та думки про майбутнє. Коли побут трохи стабілізується, Михайло розуміє, щоб вистояти, треба «зануритися у розгойдані хвилі рясно зафарбованого кров'ю підсовєтського моря» [2, с. 95].

Київ на зламі епох від «воєнного комунізму» до НЕПу постає у романі містом постійної

напруги. Між ЧК на Липках і Лук'янівською в'язницею українська школа стає одним із небагатьох місць, де ще тримається дух національного спротиву. Олена Звичайна знайомить читача з видатними педагогами цієї школи, зокрема з Андрієм Петровичем Заліським. В українській семирічці Михайло викладає німецьку мову та руханку (фізкультуру). У період зміцнення радянської влади починається наступ на автономію школи і з появою нового завідувача Сиротенка конфлікт загострюється. Він, «сп'янілий від партквитка», поводиться грубо, принижує вчителів й забороняє «петлюрівські пісні». Михайло не приймає цього приниження, він організовує своєрідний «суд» над Сиротенком і змушує його зникнути зі школи. Ця сцена важлива не лише як епізод перемоги над тираном, вона показує – де люди не мовчать, навіть «московсько-комуністична проказа» змушена відступити.

Ще одним простором боротьби стає колишній будинок Центральної Ради, де діє Інститут Зовнішніх Зносин. Саме тут студенти вступають у відкритий спротив проти русифікації. Михайло Гринь сміливо дискутує з професором-шовіністом Віктором Івановим, який стверджує, що українська мова – це лише «малоросійське нарєчіє», на що Михайло публічно порівнює радянську мовну політику з Валуєвським та Емським указами. Це порівняння б'є точно в ціль, адже показує: під новими гаслами влада продовжує стару імперську політику. Публічна поразка лектора стає для студентів знаком: радянську демагогію можна перемогти – не криком, а точним словом і сміливістю не боятися.

З приходом НЕПу Київ ніби трохи оживає. Зникає колишній «параліч», відкриваються вітрини, з'являється хліб, люди поступово перестають бути «мішочниками». Разом із відчуттям економічного полегшення приходить і надія на громадянську свободу. На загальних зборах 1922 року Михайло очолює протест проти диктату «ком'ячейки» й перемагає комуніста Аскова у чесному голосуванні. Студенти доводять, що вони не безмовна маса, а люди, здатні думати й обирати: «Ми – студенти, а не вівці!» [2, с. 119]. Побут студентства 1922 року показаний у романі напружено й дуже яскраво.

Виживання часто залежить від американської допомоги АРА, а страх перед «анкетами» змушує молодь приховувати своє походження. Загальні збори в їдальні швидко перетворюються на хаос, причиною чого стає несправедливий розподіл карток на харчування та дії комуністичних провокаторів. У найгостріший момент Михайло Гринь стрибає на стіл і бере ситуацію у свої руки. Він нагадує присутнім, що вони – студенти, а не юрба, якою можна маніпулювати. Його рішучість миттєво змінює атмосферу – замість крику й бійки з'являється порядок. Михайло організовує Контрольну Комісію, і розгублена маса перетворюється на спільноту, здатну до самоврядування. Тут відбувається знайомство Михайла та Наталки, яка бачить у ньому не просто сміливого юнака, а лідера, який уміє піднести людей над брудом щоденної боротьби за існування.

На Володимирській гірці між Михайлом і Наталею відбувається важлива розмова. Вони обоє належать до інтелігенції, але добре розуміють свою «неспівзвучність із добою». Їхні мрії руйнуються: Михайло не стане дипломатом, Наталя – письменницею, бо для цього треба було б стати «духовими льокаями» системи, а вони на це не погоджуються. Наталя розповідає про свою бабусю-дворянку, яка все життя безкорисливо служила народові. У цьому епізоді можна побачити автобіографічний слід: Олена Звичайна ніби вводить у роман пам'ять про власну родину, про тих жінок, які служили освіті, культурі, людям.

Київ 1920-х років у романі постає як поле боротьби між вірою та безбожництвом. Золоті куполи Софії, постать Володимира Великого, пам'ять про тисячолітню історію – усе це протистоїть радянським «сороміцьким» карнавалам і антирелігійним диспутам в Опері. Світлим образом є митрополит Липківський, схожий на «літописного дідуся». Його просте «Христос Воскрес!» звучить сильніше за довгі промови ідеологів Канторова та Іванова. Кульмінацією стає вінчання Михайла й Наталі під склепіннями Софійського собору. Це не просто родинна подія, а вчинок великої внутрішньої відваги. Михайло з обличчям «козака Мамая» і Наталя з «наївним личком школярки» постають як союз сили й чистої надії. Під наглядом агента ГПУ вони присягають не партії, а Богові й Вічності. За ними стоїть «могутність левів» – пам'ять, рід, історія, які не може знищити жодна терористична машина.

Далі роман показує новий фронт боротьби – уже не в школі чи інституті, а в будинку, де живуть герої. Михайло та мешканці виступають проти корумпованого комуніста Чмельова. Тут зброєю стають не шаблі й не рушниці, а логіка, закон і вміння діяти грамотно. Михайло організовує законне усунення старого правління, доводячи: знання своїх прав може бути реальною силою навіть у радянській системі. Арешт Михайла просто під час зборів не ламає громаду, навпаки – люди йдуть за ним до міліції. І саме

це змушує систему відступити. Наталя пізніше скаже Михайлу: «А я так думаю, що народ урятував тебе! Якби народу не було, то законність дій не допомогла б!» [2, с. 195].

Однак перемога житлокоопу викликає лють у ГПУ. Допити Михайла та Наталі стають дуеллю інтелектів. Герої формально перемагають, але фінальні роздуми мами Наталі нагадують: така перемога не минає без наслідків. Вони здобули справедливість, проте нажили собі «смертельних ворогів», які навряд чи забудуть це приниження.

Після великих сутичок роман раптом переносить читача на кухню, де Наталя спостерігає, як мати миє посуд, і ця картина боляче вражає її. Перед нею не просто жінка у фартушку, а колишній авторитетний педагог, людина, чий час колись цінувався «на вагу золота». Тепер її сріблясta голова, полатаний фартушок і борщ стають символом того, як революція зламала звичний порядок і змусила освічену жінку, яка керувала школами, опановувати кухню. Але мати Наталі не втрачає гідності. Її слова звучать твердо й гірко: «Кожна вчителька, якщо виникне потреба, то спроможеться куховаркою бути, але далеко не кожна куховарка спроможеться вчителювати» [2, с. 213]. У цьому реченні − ціла правда про справжню освіту, внутрішню культуру й незламність людини. Центральним ударом стає відмова в пенсії. Радянська влада цинічно викреслює 35 років її педагогічної праці лише тому, що це не «совстаж». Щоб отримати пенсію, потрібно один рік пропрацювати в радянській школі, але мати Наталі відмовляється: «Я радше прибиральницею буду працювати, ніж совєтською вчителькою… Я й тижня єдиного совшколі не дам, а не то що року!» [2, с. 215].

Особливо болісною є історія заощаджень. Мати все життя відривала час від власної дитини, аби зібрати гроші на навчання Наталі за кордоном. Разом із заощадженнями батька й діда це становило 80 000 карбованців. Але в один день усе зникло: банки перестали платити. Банкові книжки, які мати зберігає як пам'ять про працю трьох поколінь, тепер стають небезпечним доказом «капіталізму». Наталя просить їх спалити, щоб урятувати родину від ГПУ, на що мати погоджується, але хоче зберегти попіл − як пам'ять про тисячі годин, відірваних від власної дитини. Сцена спалення банківських книжок стає одним із найсильніших символів: у вогні зникають не просто гроші, а мрія про європейську освіту, безпечне майбутнє, спокійне життя.

Попри все, Наталя не здається. Вона працює на залізниці, обираючи важку фізичну працю замість інтелектуальної зради й «торгівлі совістю». А наприкінці з'являється нова надія − вагітність Наталі. Для її матері це шанс виховати вільну людину, не віддану на поталу радянським догмам.

Побутова боротьба триває й далі. Інтелігентна родина стикається з брутальністю агента ГПУ та сусідів-комуністів, які хочуть відібрати їхнє житло. Сцена виселення Наталі з немовлям на вулицю стає страшним образом повної беззахисності людини перед владою, для якої закон − це лише зручне «дишло». Щоб урятуватися, героїня змушена звертатися до «всесильної літери "З"» − системи знайомств і зв'язків. Виявляється, що в радянській дійсності саме вони часто сильніші за офіційне правосуддя. Родині вдається здобути перемогу в кабінетах прокуратури, але ця перемога має театральний і тимчасовий характер. Усі розуміють: у Києві спокою вже не буде, тому нічна втеча до Харкова звучить як прощання з минулим.

Харків спершу здається місцем порятунку, але швидко виявляється новим центром небезпеки. Михайло та Наталя намагаються сховатися від переслідувань, однак опиняються в самому серці трагедії − штучного Голодомору. Працюючи в Комітеті Заготівель, Михайло відмовляється фальсифікувати цифри «лишків» зерна. Він розуміє: сталінська директива − це не господарський план, а смертний вирок для мільйонів селян. Автори подають страшний контраст: у вітринах «Торгсіну» лежать делікатеси, а поруч, під білими мурами урядових будівель, помирають виснажені люди. Нічні вантажівки, що збирають тіла померлих на вулицях, наче дрова, стають одним із найжахливіших образів роману.

Далі Олена Звичайна відкриває ще одну гірку сторінку − «полин безробіття». Михайло втрачає хлібну картку, і родина опиняється на межі фізичного виснаження. Сцена, де мати Наталі ділить хліб на маленькі однакові порції, показує не тільки голод, а й приниження інтелігенції, якій влада відмовляє навіть у праві на мінімальний пайок.

У лютому 1933 року в Охтирці Михайло бачить сцену, де до чиновника звертається голодний селянин, який колись воював за радянську владу, а тепер принижено просить допомоги, бо його родина пухне від голоду. Ситий представник влади зневажливо відкидає це прохання. Михайло усвідомлює гірку іронію: селянин власноруч допомагав Москві, яка тепер убиває його самого: «Заподіяна своєму народові кривда даром не минає» [2, с. 288].

Повернувшись до Харкова, Михайло влаштовується до Наркомзему і впізнає там двох людей, які уособлюють зраду й насильство. Перший −

Левицький, колишній командир загону, який у 1921 році на станції Бірзула розстрілював українців. Другий − Юрій Коцюбинський, що став ідеологічною ширмою для московської агресії. Михайло хоче звільнитися, бо не може працювати під керівництвом убивці, але Наталя зупиняє його страшним, але правдивим аргументом: «Кожна совустанова має свого Левицького! <…> Соввлада − це звіринець» [2, с. 291]. Вона переконує його залишитися заради хлібної картки для Славка. І в цьому − вся трагедія підрадянського життя: людина мусить щодня обирати не між добром і злом, а між виживанням родини та внутрішньою огидою до системи.

Подальший розвиток роману відкриває одну з найтемніших сторінок радянської дійсності − добу великого страху. Сталінська фраза «жити стало веселіше» [2, с. 296] у творі звучить як страшна насмішка над мільйонами людей, для яких це «веселе життя» обернулося нічними арештами, обшуками, доносами й катівнями. Авторка свідомо будує цей фрагмент на різкому контрасті: з одного боку − «золота обгортка» Конституції 1936 року, з іншого − реальність єжовського терору, де людина будь-якої миті могла зникнути без сліду. Показовим є гротескний епізод із портретами Сталіна в київській школі. У «генія людства» хтось зробив дірки замість очей: «Замість очей у “генія людства” − дірки! Жах! Хто ж міг їх зробити?!» [2, с. 308-309]. Через цей ніби кумедний, але насправді трагічний випадок, Олена Звичайна показує абсурдність системи, у якій портрет вождя важив більше, ніж життя вчителя чи дитини. Через зіпсований папір могла бути знищена ціла школа.

Найсильніший психологічний момент пов’язаний із виборчою дільницею – Михайло Гринь шукає своє прізвище у списках виборців і не знаходить його. Ця відсутність стає для нього знаком «громадянської смерті». Він розуміє: система вже викреслила його з простору нормального життя. Фізично він ще вдома, поруч із рідними, але в очах влади вже є «майбутнім арештантом».

Михайло опиняється у пастці. Його звільняють зі шкіл із цілком абсурдними поясненнями: то «за незнання української», то «за незнання російської». Насправді причина одна − він уже приречений. Щоб не травмувати Наталю й матір, він щодня вдає, що ходить на роботу, а сам продає на базарі особисті речі й приносить додому нібито «заробіток». Це не обман із легковажності, а остання форма турботи. Він намагається захистити рідних від повної безнадії, хоча сам уже відчуває наближення «єжових рукавиць». Нічна розмова Михайла й Наталі лише підтверджує: втечі немає. У світі, де паспорт, анкета, трудовий список і прописка перетворилися на ланцюги, людина майже не має вибору. Наталя розуміє це дуже ясно: «Не тікати! Бо втечею ти арештуєш нас обох, а вб’єш чотирьох…» [2, с. 317]. Єдине, що залишається, − чекати нічного стукоту в двері.

Цей стукіт приходить о 4:10 ранку. Нічні роздуми старої вчительки про народницькі ідеали раптом обривається грубим вторгненням НКВД. Саме в цю мить остаточно руйнуються всі ілюзії. Обшук у квартирі перетворюється на зіткнення культури з невіглаством. Мапа України, за якою Михайло навчав географії залізничників, стає для чекістів «речовим доказом» шпигунства. Так авторка підкреслює абсурд радянських звинувачень: усе українське, навіть карта, може бути оголошене злочином. Найболючішою є сцена прощання Михайла з сином. Дорослі намагаються прикрити страшну правду лагідною брехнею про поїздку до Москви, але дитина відчуває небезпеку. Колись Михайло вчив Славка, що чоловіки плачуть лише тоді, коли хтось помер. Побачивши сльози батька, хлопчик розуміє: смерть уже прийшла в їхній дім. Після арешту Наталю, матір і дитину викидають у холодні сіни, а кімнату опечатують. Це не просто побутове приниження, це символічне викреслення родини «ворога народу» з нормального людського життя. Вони ще живі, але влада вже поводиться з ними як із зайвими. У фіналі бабуся змушує Славка запам’ятати дату − 17 листопада 1937 року, а його слова: «Я не забуду ніколи!» [2, с. 333] звучать як маленька, але дуже важлива перемога.

Після арешту Михайло потрапляє до харківської в’язниці на Чернишевській. Тут починається справжнє пекло. В’язниця позбавляє людину всього: імені, свободи, простору, сну, навіть відчуття власного тіла. Камера розміром три на шість метрів вміщує дев’ятнадцять в’язнів. Люди змушені спати «немов у труні» під низькими залізними ліжками, жити при цілодобовому світлі й терпіти постійний гігієнічний терор.

У цій камері Михайло бачить різні людські долі: польського комуніста, селянина, якого оголосили «шпигуном», інших безневинних людей, чиї біографії слідчі легко перетворюють на готові схеми злочинів. Найстрашнішими стають нічні виклики. Голос із «вовчка» називає прізвища, і кожен завмирає. «Без речей» означає допит, а часто − тортури. «З речами» − етап або переведення невідомо куди. Михайло весь час чекає своєї літери «Г». Це очікування виснажує не менше, ніж сама камера. У нього дивом залиша-

ється хімічний олівець, і він намагається залишити Наталі звістку на стінах вбиральні. Якщо вона теж у цій в'язниці, можливо, побачить цей напис. Так крихітний слід на стіні стає спробою пробитися крізь камінь, страх і безвість. Коли вночі називають літеру «Г», для Михайла починається нове коло випробувань. Він іде на допити, де правда вже нічого не означає. Система не шукає істини − вона вимагає зізнання.

Паралельно роман показує, як арешт Михайла нищить його родину. Якщо камера руйнує його фізично, то Наталю система карає соціально. Вона не просто дружина арештованого. До цього вона була «найвидатнішою жінкою колективу», стахановкою, здібним економістом. Але вже наступного дня після арешту чоловіка все змінюється. Повернення Наталі на роботу схоже на «цивільну страту». Коротке формулювання про звільнення за «зв'язок із ворогом народу» миттєво перетворює її на ізольовану людину. Учорашні колеги відвертаються, перестають вітатися. Вона більше не «товаришка Гринь», не «Наталя Іванівна», а просто «Гринь» − прізвище, до якого тепер приклеєно тавро. Навіть людське співчуття стає небезпечним. Подруга Маруся Харитоненко намагається підтримати Наталю, але її допомога просякнута страхом: «Тільки ти до мене не приходь!» [2, с. 367]. Ця фраза дуже точно показує, як терор руйнує звичайні людські зв'язки. Люди ще здатні співчувати, але вже бояться бути поруч. Особливо цинічною виглядає порада секретаря парторганізації Івана Павловича: Наталі треба дбати про зовнішність і виходити заміж. У ситуації, коли її чоловіка катують, родину позбавлено житла й засобів до життя, така порада звучить як моральне виродження системи.

Побутова катастрофа родини доходить до межі. Наталя з дитиною та матір'ю змушені виживати в холодних сінях без тепла й хліба, зігріваючи хвору дитину лише власними тілами.

Черга під ОблНКВД відкриває перед Наталею інший світ − світ таких самих жінок, дружин арештованих інженерів, німців, латишів, поляків. Тут вона дізнається, що виселення, підвали, арешти дружин − не випадковість, а частина системи. Парадоксально, але саме під дощем і снігом, серед таких самих знедолених, Наталя вперше після арешту чоловіка почувається «рівною серед рівних». Це єдине місце в місті, де її не цураються.

Найвищої напруги історія Михайла досягає під час допитів. Михайла мучать голодом, болем, погрозами, але головне завдання слідчих − змусити його підписати неправдивий протокол: «Хто потрапив сюди – до нас, той невинуватим від нас не виходить!» [2, с. 372]. Його відмова стає актом великого внутрішнього спротиву. Слідчий Міхалєвіч застосовує різні методи: «гастрономічне катування», психологічний тиск, удари, залякування, але Михайло не погоджується купити полегшення ціною брехні. Кульмінацією стає імітація розстрілу. Його волочать у вологий підвал, де пахне смертю, підвішують на «гойдалці», доводять до межі фізичного болю, а потім лунають постріли холостими набоями. У цю мить він подумки прощається з Наталочкою і Славком, але не здається. Коли слідчий розуміє, що зламати Михайла силою не вдалося, він переходить до «ділового тону», але й тут герой не відступає. Він погоджується підписати лише той протокол, де записані його справжні відповіді. Михайло вимагає сам прочитати кожен аркуш, навіть попри нові удари. У підсумку підписаний документ не рятує слідство, а руйнує його, бо не містить головного − зізнання. До камери Михайло повертається переможцем. Його сон після допиту − це не просто сон виснаженої людини, а коротке занурення у «солодку вічність», де немає катів, болю й приниження.

Після внутрішньої в'язниці НКВД Михайла переводять до транзитних залів Холодної Гори. Він приносить із собою головне: незламне «не підписав!». У «брехалівці», пункті сортування в'язнів, відкривається нова сторона трагедії. Тут можна побачити й колишніх можновладців, зокрема голову Харківської ради Машинка, якого тепер пожирає система, яку він сам допомагав будувати. Найстрашніше відкриття − арешти й тортури мають плановий характер, вони підпорядковані Держплану, як виробництво чи заготівлі, слідчі-стахановці виконують «квартальні квоти», а людські долі стають цифрами у звітах.

Камера № 6, де 260 людей змушені спати у тісноті, бруді й задусі, показує, як система перетворює людей на безликі «одиниці». І все ж навіть у цьому пеклі зберігається людяність. Кримінальні в'язні поступаються місцем закатованому інтелігентові Михайлу. Цей маленький жест підтримки доводить: у найтемнішому просторі може залишатися іскра співчуття.

Далі авторка змінює ракурс. Читач виходить із камер і слідчих кабінетів на вулиці Харкова зими 1937–1938 років. Перед нами вже не лише історія однієї родини, а колективний портрет тисяч українських сімей, перемелених терором. Слова «Перша Холодногірська» у тодішньому Харкові не потребували пояснень. Це була не просто в'язниця, а страшний центр міського життя, сірий кам'яний

замок, який притягував до себе людське горе. Черга біля Холодногірського базару постає як окремий світ зі своїми правилами, номерами на долонях, нічним переховуванням від «фараонів»-міліціонерів» і щоденною боротьбою за право передати близькій людині шматок хліба чи білизну.

Один із найсильніших образів − «горбаті люди». Це тисячі жінок, які носять на плечах вузли з передачами. Їхні «горби» стають символом нестерпного тягаря українського жіноцтва. Вони несуть не просто речі, а страх, надію та безсилля. Саме тут виразно розкривається образ «зачарованого кола». Є дві черги: одна − за довідкою, щоб дізнатися, чи жива людина, чи її вже вивезли; друга − з передачею. Але щоб здати передачу, треба знати адресу, а щоб знати адресу, треба вистояти за довідкою. І навіть отримана адреса може змінитися будь-якої миті. Так дві черги зливаються в замкнене коло довкола тюремних мурів. Наталя, постаріла від горя, теж опиняється в цьому колі. Вона намагається вхопитися хоча б за найменший шанс допомогти Михайлові, але щоразу наштовхується на нову стіну. Через ці сцени авторка підводить читача до страшного висновку: якщо тільки під однією в'язницею стоять тисячі людей на перші літери абетки, то в масштабах усього СРСР ідеться про мільйони зламаних доль. У цій системі справедливість неможлива. Тут можна лише випрошувати крихту милосердя ціною власного приниження.

Кульмінацією першого тому стає розділ «Жасмин». Через історію Наталі Гринь і докторки Женевської Олена Звичайна показує, як працює каральне «зачароване коло». Дія розгортається між двома просторами: Харківською облпрокуратурою, де ще зберігається видимість законності, і Першою Холодногірською в'язницею, де панує справжнє насильство. Спочатку Наталя стоїть у черзі до тюремного прокурора. Тут авторка створює разючий контраст між виснаженими жінками й доглянутим представником влади. Раптово в сірий жіночий натовп вривається запах чоловічих парфумів: «Гострий запах модних у той час для чоловіків пахощів жасмину, урвавшись зненацька в сірий жіночий натовп, розповідав ще й про те, що дбайливість щодо гігієни власного тіла не завжди обмежується милом та водою» [2, с. 448]. Прокурор Милославський − не грубий виконавець із тюремного віконця. Він вродливий, охайний, упевнений у собі, саме тому його образ ще страшніший. Жасмин у цьому епізоді перестає бути просто запахом, він − цинічне благополуччя влади на тлі чужого горя, ніби «парфумоване зло»: зовні привабливе − внутрішньо мертве.

Зустріч Наталі з лікаркою Женевською додає цьому розділу особливої глибини. Женевська − людина шляхетна й освічена, але система кидає її в багно принижень. Коли вона виходить із кабінету прокурора, її «гарячково-червоне обличчя» і той самий запах жасмину навколо натякають на ціну, яку їй довелося заплатити за теплий плащ для чоловіка. Вона отримала дозвіл, але втратила внутрішній спокій. На всі запитання відповідає тільки: «Не питайте!» [2, с. 456]. Після цього Наталя знову повертається до тюремних мурів. У неї є записка від «самого» Милославського, і вона сподівається, що тепер стіна байдужості впаде. Начальник УРО Карась читає документ своїм «оксамитовим басом»: «З/К Гринь Міхаіл находітся во втором корпусє, камєра номер шесть» [2, с. 462]. Наступного ранку тюремне віконце перекреслює всі папери: система працює як зламаний механізм, у якому кожна деталь бреше іншій. Наталя знову опиняється там, де починала, − біля віконця передач.

Фінал розділу вражає своєю символікою. Передача повертається назад: «…м'яко гепнувши об брудну долівку почекальні, вчорашній Наталин горб безсило розкриває свою оболонку… у ньому білими пелюстками цвіте чиста білизна… − Гринь Міхаіл в камєрє нє обнаружен! Слєдующая!» [2, с. 464]. Повернена чиста білизна страшніша за будь-яку відповідь. Якби білизна була брудною, це означало б, що Михайло живий і передача дійшла до нього. Але чиста білизна, яка «цвіте» білими пелюстками, стає знаком невідомості, можливої смерті, повного зникнення людини в системі. Вона перегукується з жасмином прокурора: і там, і тут білий колір пов'язаний не з чистотою, а з холодом, байдужістю й загрозою.

Через запах жасмину, блідість Женевської, маслянисті очі Карася й бездушне «нє обнаружен» Олена Звичайна показує головну правду тоталітарної системи: людина тут може зникнути не лише фізично. Її можуть стерти як запис, як номер, як прізвище в журналі і жодна записка, жоден прокурор, жодне благання не здатні розірвати це «зачароване коло».

Висновок. Перший том роману «Ворог народу» Олени Звичайної постає не лише художнім твором, а живим свідченням епохи, заснованим на особистому досвіді та реальних подіях. Його аналіз доводить: перед нами текст великої внутрішньої правди, який розкриває механізми тоталітарної системи через долю людини. Недостатня дослідженість роману та творчості письменниці загалом підтверджує необхідність подальшого ґрунтовного наукового вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Григоріїв Ю. Повість про дівочу долю в країні, де не шануються людські права. *Звичайна О. Ти: Повість із життя українців у золотоверхому Києві в 1927–29 рр*. Мюнхен, 1982. С. 7–13.

2. Звичайна О., Млаковий М. Ворог народу. Том перший: Проти течії. Лондон: *Українська видавнича спілка*, 1966. 473 с.

3. Кривчун В. Автобіографічний вимір повісті «Селянська санаторія» Олени Звичайної. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2025. № 73. С. 178–182.

4. Кривчун В. «Оглянувшись назад»: наратив правди і совісті в українській еміграційній прозі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Том 36 (75), № 5, частина 1. С. 372–380.

5. Кривчун В. Поетика жіночої стійкості у повісті Олени Звичайної «Золотий потічок з голодного Харкова». *Академічні студії. Серія: Гуманітарні науки*. 2025. Вип. 3. С. 39–44.

6. Кривчун В. Рецептивна інтерпретація роману Валер'яна Підмогильного «Місто» у повісті Олени Звичайної «Ти». *Академічні студії. Серія: Гуманітарні науки*. 2025. Вип. 2. С. 12–20.

7. Кривчун В. Трагічна доля Віри Ільченко – обличчя епохи тоталітарного режиму 1927–1929 років (на матеріалі повісті «Ти» Олени Звичайної). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 86, том 2. С. 231–238.

8. Ленська С. Антитоталітарний дискурс у малій прозі Олени Звичайної. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 13. С. 37–45.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 09.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 821.161.2.0’06*Плот-31
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.32

КОМПОЗИЦІЯ ТА АРХІТЕКТОНІКА РОМАНУ Р. ПЛОТНІКОВОЇ «РЕКВІЄМ ДЛЯ РОЗИ»

COMPOSITION AND ARCHITECTONICS OF R. PLOTNIKOVA’S NOVEL «REQUIEM FOR ROSA»

Ніколаєнко В.М.,
orcid.org/0000-0003-0493-3425
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури
Запорізького національного університету

Харчева Д.Р.,
orcid.org/0009-0007-4208-6585
студентка ІІ курсу магістратури філологічного факультету
Запорізького національного університету

У статті здійснено літературознавчий аналіз архітектоніки та композиції роману Р. Плотнікової «Реквієм для Рози». Дослідження базується на опрацюванні ключових наукових стратегій вивчення художньої структури твору, що дозволило систематизувати підходи до трактування архітектонічних категорій у площинах статичного, динамічного та смислового напрямків. Метою розвідки є виявлення особливостей внутрішньої та зовнішньої організації роману, дослідження композиційних компонентів та мотивної структури як рушійної сили оповіді. Наукова оптика дослідження зосереджена на тому, як взаємодія часових площин та жанрова дифузія (пригодницький, історичний та епістолярний наративи) створюють цілісну модель художньої дійсності.

Основний зміст роботи розкриває архітектонічний каркас твору, зумовлений використанням прийому безіменності. Доведено, що цей прийом на різних рівнях образної системи є стрижневим аспектом, адже крізь призму життя окремого індивіда репрезентується історія країни. Проаналізовано оповідну траєкторію головного героя, що рухається від анонімності до самоідентифікації, а також функціонування мотивів двійництва, віддзеркалення та боротьби, які синхронізують часові пласти початку ХХ століття та сучасності.

Важливим результатом дослідження є інтерпретація назви роману «Реквієм для Рози» в поєднанні з його кільцевою композицією. Обґрунтовано, що така структура заперечує остаточність минулого, яке через механізми рефлексії постійно актуалізується в сучасності. Доведено, що метафорична назва твору трансформується в складну філософську концепцію тяглості історії, де приватна драма індивіда через непропрацьовані травми попередніх поколінь переростає у вимір масштабної суспільної трагедії. Наукова новизна полягає в комплексному підході до аналізу роману Р. Плотнікової «Реквієм для Рози», що дозволяє виокремити прийом безіменності та мотивну структуру як ключові архітектонічні домінанти, що визначають екзистенційну глибину твору.

Ключові слова: жанрова дифузія, епістолярний наратив, мотивна структура, хронотоп, травма, безіменність.

This article presents a literary analysis of the architectonics and composition of R. Plotnikova’s novel «Requiem for Roza». The study is based on an examination of key academic strategies for analysing the artistic structure of the work, which has enabled the systematisation of approaches to interpreting architectonic categories in terms of static, dynamic and semantic dimensions. The aim of the study is to identify the features of the novel’s internal and external organisation, and to examine its structural compositional components and thematic structure as the driving force of the narrative. The research’s academic focus centres on how the interaction of temporal planes and genre diffusion (adventure, historical and epistolary narratives) create a coherent model of artistic reality.

The main content of the work reveals the architectonic framework of the work, determined by the use of the technique of anonymity. It is demonstrated that this technique, at various levels of the figurative system, is a central aspect, as the history of the country is represented through the prism of an individual’s life. The narrative trajectory of the protagonist, moving from anonymity to self-identification, is analysed, as well as the functioning of the motifs of duality, reflection and struggle, which synchronise the temporal layers of the early 20th century and the present day.An important result of the study is the interpretation of the novel’s title, «Requiem for Rosa», in conjunction with its circular composition. It is argued that such a structure denies the finality of the past, which, through mechanisms of reflection, is constantly actualised in the present. It is demonstrated that the metaphorical title of the work transforms into a complex philosophical concept of the continuity of history, where the private drama of the individual, through the unresolved traumas of previous generations, metamorphoses into a dimension of large-scale social tragedy. The scientific novelty lies in a comprehensive approach to the analysis of R. Plotnikova’s novel «Requiem for Rosa», which allows us to identify the device of anonymity and the motivic structure as key architectonic dominants that determine the existential depth of the work.

Key words: genre diffusion, epistolary narrative, motivic structure, chronotope, trauma, namelessness.

Постановка наукової проблеми. Композиція та архітектоніка – літературознавчі категорії, які зумовлюють організацію художнього твору, його структуру і змістову реалізацію письменницького задуму. Попри тривалу історію вивчення, що тягнеться з часів античності, вони не втратили актуальності донині. Дослідження І. Качуровського [2], Г. Клочека [3], І. Козлика [4], Г. Купрікової [6], Н. Подковирофф [9], В. Романець [9], І. Сидоренко [8], А. Ткаченко [10] та ін. засвідчують відсутність одностайності в підходах до трактування цього питання немає. Упорядковуючи різні наукові позиції, умовно виокремлюємо три основні напрямки: статичний, динамічний і смисловий.

Представники статичного напрямку досліджень (І. Качуровський, В. Романець і Н. Подковирофф, А. Ткаченко) роль архітектоніки й композиції виводять із форми твору. Прихильники динамічного підходу основу функціонування цих категорій вбачають в русі тексту (Г. Клочек, Г. Купрікова). Представники третього, смислового, напрямку (І. Козлик) вважають архітектоніку естетичним об'єктом, який формує ціннісні параметри твору, котрі розкриваються завдяки композиції.

Варто зауважити, що дослідницька оптика в межах кожного напрямку різниться. Наприклад, пріоритетом для І. Качуровського є форма, її естетика, В. Романець – ідіостиль, Г. Клочека – психологізм, І. Козлика – аксіологічна основа тощо. Це впливає на розуміння категорій архітектоніки і композиції. Так, скажімо, за І. Качуровським, архітектоніка – самоврядна ланка поетики, яка відповідає за естетику структурної організації твору, гармонізує її, тоді як композиція – за процес формування тексту й реалізації авторської ідеї в його змістові, за послідовність їх зображення [див. : 2]. І. Козлик вважає, що художній твір – цілісна система, де художній простір твору з усіма його компонентами належить до сфери композиції, що опредмечується засобами словесності, а естетичний – архітектоніки, котра є репрезантом аксіологічного та змістового рівнів [див. : 4]. Г. Клочек дотримувався думки, що архітектоніка є джерелом енергетики художнього твору, яка має здатність впливати на реципієнта, композиція ж забезпечує рух цієї енергії завдяки мікрокомпонентам тексту та їх взаємодії [див. : 3].

Ознакою сучасного літературного процесу є оригінальна архітектоніка та композиція художніх творів. У цьому контексті науковий інтерес становить і проза лубенської письменниці Р. Плотнікової, зокрема її роман «Реквієм для Рози».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні вітчизняне літературознавство ще не напрацювало комплексних і системних досліджень роману Р. Плотнікової «Реквієм для Рози», що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Формулювання цілей статті. Мета роботи. Мета статті полягає в аналіз архітектоніки та композиції роману Р. Плотнікової «Реквієм для Рози». Завдання статті: розглянути особливості зовнішньої та внутрішньої організації твору, виявити його структурні композиційні компоненти, дослідити мотивну структуру тексту як рушійну силу сюжету.

Виклад основного матеріалу. Архітектоніка роману «Реквієм для Рози» визначається жанровою дифузією, що відбувається всередині сюжетних ліній, які репрезентують історію сучасного пересічного викладача і невідомої молодої жінки початку XX століття. До рук головного героя потрапляють листи, адресовані Іванові під час окупації червоними Києва, які спонукають його з'ясувати таємницю цього епістолярію. Р. Плотнікова майстерно переплітає між собою дві наративні форми, створюючи жанрову модифікацію, що поєднує різні рівні комунікації між текстом та читачем. Листи, що за своєю формою переважно є статичними, у романі активують функції пригодницького твору. Вони сповнені інформації про втечі, переслідування, таємниці, обшуки, пошуки, небезпеки, перевтілення тощо, визначають екзистенційно-пригодницький рівень переживання, співучасником якого стає реципієнт. Зовнішній рівень детективно-пригодницької комунікативної стратегії представлено сюжетною лінією первинного наратора, разом із яким читач проводить розслідування, пов'язане з епістолярієм.

Параметри історичного жанрового елемента твору окреслено в листах засобами реконструкції минулого, зокрема художньої репрезентації та інтерпретації подій початку XX століття (Перша світова війна й революція 1917 року, становлення радянського режиму). Історичний план увиразнюється й набуває рельєфу завдяки використанню в тексті назв державних органів та установ того часу (Центральна рада, Директорія, ВЧК, трибунал, Чрезвичайка), згадок про відомих політичних, військових, культурних діячів (Петлюра, Денікін, Муравйов, Пілсудський, Марія Старицька). Переконливості тексту надають соціально-побутові індикатори часу: означення соціальних статусів (комісар, буржуї, чекісти); використання різних форм звертань (товариш, баришня); описи елементів гардеробу

тощо, локуси тогочасного Києва (Маріїнсько-Благовіщенська вулиця, Сінний ринок, Євбаз, театр Саксаганського) тощо.

Елементом епістолярного роману є лист як форма наратії, що в романі Р. Плотнікової «Реквієм для Рози» виконує функцію фактору сюжету. Письменниця виводить образ авторки листів як «людини епістолярної культури« [5, с. 49]. Її епістоли цілісні та формально завершені, інформаційно місткі, містять елементи психологічних характеристик авторки й згадуваних осіб.

Прикметною рисою композиційної моделі роману є взаємодія часових площин, що зумовлює розвиток сюжету. Силове поле подвійності проявляється завдяки листам, що вперше з'являються у зав'язці твору, і засвідчують паралельне розгортання сюжетних ліній минулого і окресленого в експозиції (розділ «Британоголові») сучасного. Прийом «текст у тексті» забезпечує розвиток сюжетних ліній у різних часових площинах роману, готуючи до кульмінації – зустрічі героя з жінкою, яка зберігала таємницю батька й пам'ять про родину («… нам принесла їх якась дуже стара бабуся із села Мгар» [7, с. 42]; «показав урвище (батько – В. Н., Д. Х.) й розказав про западину. Тільки сказав, щоб при тій власті не ворушили нічого. Щоб чекали – другої» [7, с. 241]).

Розділ «Таке саме, як епілог» – завершальний компонент кільцевої композиції, тут сюжетно-змістова подвійність завдяки алюзії на події сторічної давнини, що формується шляхом зображення подій Революції гідності («У холі прямо на підлозі лежали поранені… Хлопець на ношах був зовсім молодий… Медичка сказала, що йому пощастило, бо якщо скоро прооперують, то буде жити…» [7, с. 250]), трансформується в нерозривну єдність.

Кільцеві композиція і сюжет твору розкривають символічну семантику метафоричної назви роману «Реквієм для Рози», засвідчують оригінальне трактування жанру реквієму через призму тяглості й циклічності історії, які на кожному етапі потребують осмислення. Отже, кінечність минулого у творі відносна, адже воно має властивість актуалізації в сучасності.

«Системна структура» художнього твору залежить від реалізації мотиву в ньому [див.: 1, с. 200]. У романі Р. Плотнікової «Реквієм для Рози» мотивна структура є важливим композиційним складником, що впливає на його архітектоніку через тематичні магістралі. Чільне місце належить мотиву боротьби, який зближує часові площини: початок ХХ сторіччя (Жовтневий переворот) та сучасність (Революція гідності). Розмивання часової дистанції відбувається завдяки синестезійним метафорам «криваві сліди історії» та «запах крові» («Виходить, на мою долю випало змивати криваві сліди історії» [7, с. 74]; «Господи, і скільки ж ми будемо замивати свою кров…» [7, с. 250]).

Одночасно розгортається мотив адаптації, який є художнім репрезантом механізмів виживання в умовах терору. Так, колишня акторка Роза, із приходом нової влади швидко перекваліфікувалась у чекістки, написавши «на свого дружка чи клієнта донос, її здібності оцінили, і пішло-поїхало…» [7, с. 70]. Подібна філософія суспільно-етичного релятивізму віддзеркалюється в образі журналіста, який «жив і писав у межах дозволеного: коли дозволяли хвалити партію – хвалив із завзятістю, а тільки-но дозволили гудити – першим обплював» [7, с. 246]. Мотив страдництва, зреалізований в образах авторки листів і Варочки, коханої доцента, увиразнюється внутрішньою подібністю жінок (добротою, моральним аристократизмом, стійкістю), яка виникає на основі сприйняття їх головним героєм («Перед очима постала не актриса театру Садовського, а моя Варочка» [7, с. 229]). Інтенсифікує цей мотив образ дружини головного героя. Її психічні розлади означують реальність з ментальними порушеннями, яку чоловік подумки характеризує так: «ця нещасна істота без обличчя й імені зараз поволі безумствує» [7, с. 56–57]. Якщо страждання авторки листів означені деструктивними подіями епохи, Варі – невизначеністю стосунків з головним героєм і руйнівними подіями Революції гідності, то дружини головного героя – непропрацьованими попередниками травмами, які унеможливлюють цілісність буття, призводячи до переростання індивідуальної драми в суспільну трагедію.

Особливістю архітектоніки твору є прийом безіменності, застосований на різних рівнях образної системи як щодо головних, так і другорядних персонажів. У сюжетній лінії головного героя простежується оповідна траєкторія, що рухається від анонімності до самоідентифікації через набуття імені: «здавалося, що все те адресовано мені, і саме я той Іван, якого вона називає на «ви», якому довіряє сокровенне. Випадковість?» [7, с. 84–85]. Ці зміни оприявнюють романтичний мотив двійництва (кореляція «авторка листів – Варочка» та «головний герой – Іван») і мотив дзеркала. Фіксування уваги на психології авторки листів та узагальненні її досвіду, що також забезпечується безіменністю, є стрижневим аспек-

том, адже крізь призму життя окремої людини репрезентується історія країни. Хронотоп роману сприяє формуванню архітектоніки тяглості й циклічності, що досягається завдяки кільцевій композиції та рефлексії героя: «Нас тоді не було на світі, але якимось дивним чином і тепер дохльобуємо рештки режиму. Не рви душу – вона ще знадобиться цілою» [7, с. 242]. Кореляція минулого й сучасного фіксується ідентифікаторами часу, які водночас виступають засобами динамізації сюжету.

Висновки. Аналіз композиції та архітектоніки роману Р. Плотнікової «Реквієм для Рози» засвідчує доцільність використання різних наукових стратегій і демонструє жанрову дифузію пригодницького й історичного творів та епістолярного наративу. Прийом безіменності, будучи основоположним архітектонічним складником, репрезентує суспільний досвід через призму життя конкретного індивіда завдяки художній мобілізації мотивів двійництва і віддзеркалення, що працюють у силовому полі композиції. Історична тяглість і циклічність, як складниками хронотопу твору, мобілізуються у творі завдяки кільцевій композиції та рефлексії персонажем минулого, поданого у формі епістол. Мотивна структура твору, увиразнюючи композиційні особливості, корелює події минулого і сучасного, які відображають історичну безперервність та стрімкість сюжету.

СПИСОК ВИКОРИСАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заоборна М. С. Мотивна структура тексту як лінгвістична проблема. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2022. Вип. 56. С. 187–203.

2. Качуровський І. Генерика і архітектоніка : у 2 кн. Київ : Києво-Могилянська академія, 2005. Кн. 1. : Література европейського Середньовіччя. 382 с.; 2008, Кн. 2. : Засідка наукового літературознавства. Жанри нової писемності. 376 с.

3. Клочек Г. Поетика і психологія. Київ : Знання, 1990. 48 с.

4. Козлик І. В. Літературознавчий аналіз художнього тексту / твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно : Jan Sojnek – Galium, 2020. 237 с.

5. Кочерга С. Функції листа в драматургії Лесі Українки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* Серія : Філологія. Журналістика. Т. 32 (71). № 1, Ч. 3. 2021. С. 48–54.

6. Купрікова Г. В. Художня архітектоніка та жанрово-композиційні особливості роману Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки». *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 35. С. 297–303.

7. Плотнікова Р. Реквієм для Рози : роман. Харків : Фоліо, 2016. 251 с.

8. Сидоренко І. А. Архітектоніка та композиція художнього твору як елементи авторського ідіостилю. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля.* Серія «Філологічні науки». 2019. № 1 (17)242). С. 19– 24.

9. Романець В. М., Подковирофф Н. Т. Композиція та архітектоніка твору як ознака авторського стилю. *Записки з романо-германської філології*. 2023. Випуск 1 (50). С. 238–252.

10. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підруч. для студ. вищ. навч. закл. з гуманіт. спец. філологія, журналістика, літературна творчість / А. О. Ткаченко; Київський національний університеет ім. Тараса Шевченка. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 821.161.2.09"18"Т. Шевченко:929]:082.2(477)"192"Я. Ярема
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.33

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В МЕМОРІАЛЬНІЙ КРИТИЦІ ЯКИМА ЯРЕМИ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-ГЕНЕРАЦІЙНА ПРОЕКЦІЯ

TARAS SHEVCHENKO IN YAKYM YAREMA'S MEMORIAL CRITICISM: AN EXISTENTIAL-GENERATIONAL PROJECTION

Роздольська І.В.,
orcid.org/0000-0002-3308-1981
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті окреслено екзистенційно-меморіальний образ Т. Шевченка у генераційній рецепції сотника Української Галицької Армії і шевченкознавця Якима Яреми (1884-1964) на матеріалі окремих його ювілейних публікацій 1921 р. на сторінках часопису Української Бригади УГА в таборі інтернованих у м. Німецьке Яблонне у ЧСР «Український стрілець» 1921 р., присвячених 60-й річниці відходу Т. Шевченка у вічність. До аналізу вперше залучено такі тексти Я. Яреми: «60-ліття смерти Тараса Шевченка», Світе тихий, краю милий моя Україно…», «Шевченкові три шляхи» «Шевченко – поет козацької слави», «Колись і тепер».

В меморіальній проекції екзистенційного образу Т. Шевченка провідним визначено екзистенціал свободи, який реалізовується за допомого екзистенціалу любові як тотальної любові до України і українського народу.

Екзистенційний портрет Т. Шевченка реалізується в аксіологічно-буттєвому протиставленні імперському середовищу «руского міра» як ситуації тотальної несвободи на рівні опозиції «свій-чужий». Т. Шевченко осмислений через концепти Прометея та Давида у значеннях духовної переваги, надлюдської сили, місійної обраності і титанізму, а його буттєва постава потрактована генераційно зразковою та інспіруючою. Опозиційний концепт «свій-чужий» детермінує шевченкознавчу розповідь Я. Яреми, її семантичну і художню канву, завдяки якому актуалізуються відповідні тексти Т. Шевченка за допомогою образності інтертекстуального походження, цитування. Дописи функціонують у силовому полі сенсів Шевченкового «Кобзаря» і архитворів «Заповіту», поеми «Кавказ», послання «І мертвим і живим», антиімперського вірша «Розрита могила», поеми «Тарасова ніч», поезії із циклу «В казематі». Через біблійний концепт Давида, який присутній у поетичній палітрі самого Т. Шевченка Я. Ярема ідентифікує його екзистенційний образ як провідника нації і її співця та підкреслює його національну обраність в місії перемоги над Голіафом «руского міра».

Для військового стрілецького покоління Т. Шевченко представлений точкою опори і в обстоюванні національної ідентичності, і поколіннєвої ідентичності, і у формулюванні світогляду трагічного оптимізму та зразкової самопосвятної героїки.

Ключові слова: Т. Шевченко, Я. Ярема, табори інтернованих, меморіальність, покоління, мілітарність, «рускій мір», образ.

The article outlines the existential-memorial image of T. Shevchenko within the generational reception of Yakym Yarema (1884–1964), a captain of the Ukrainian Galician Army (UGA) and a Shevchenko scholar. The study is based on his selected jubilee publications from 1921, printed on the pages of «Ukrainskyi Strilets» (The Ukrainian Rifleman), a journal of the UGA Ukrainian Brigade in the internment camp in Německé Jablonné (Czechoslovak Republic). These publications were dedicated to the 60th anniversary of T. Shevchenko's passing into eternity. For the first time, the following texts by Ya. Yarema are included in the analysis: «The 60th Anniversary of Taras Shevchenko's Death», «Quiet World, Dear Land, My Ukraine…», «Shevchenko's Three Paths», «Shevchenko – The Poet of Cossack Glory», and «Then and Now».

In the memorial projection of T. Shevchenko's existential image, the existential of freedom is identified as central, realized through the existential of love as a total love for Ukraine and the Ukrainian people.

T. Shevchenko's existential portrait is formulated through an axiological-existential contrast with the imperial environment of the «Russian world» (Ruskiy mir) as a situation of total unfreedom at the level of the «self-other» («us-them») opposition. T. Shevchenko is conceptualized through the figures of Prometheus and David in terms of spiritual superiority, superhuman strength, missional chosenness, and titanism, while his existential posture is interpreted as generationally exemplary and inspiring. The oppositional concept of «self-other» determines Ya. Yarema's Shevchenko studies narrative, its semantic and artistic fabric, through which T. Shevchenko's corresponding texts are actualized via imagery of intertextual origin and direct quotation. The articles function within the force field of meanings from Shevchenko's Kobzar and masterworks such as «My Testament» (Zapovit), the poem «The Caucasus» (Kavkaz), the epistle «To the Dead and the Living…», the anti-imperial poem «The Plundered Grave» (Rozryta mohyla), the poem «Taras's Night» (Tarasova nich), and poetry from the cycle «In the Casemate» (V kazemati). Through the biblical concept of David, which is present in T. Shevchenko's own poetic palette, Ya. Yarema identifies his existential image as a leader and bard of the nation, emphasizing his national chosenness in the mission to defeat the Goliath of the «russian world».

For the military «Sich Riflemen» generation, T. Shevchenko is presented as a point of support both in upholding national identity and generational identity, as well as in formulating a worldview of tragic optimism and exemplary, self-sacrificing heroism.

Key words: T. Shevchenko, Ya. Yarema, internment camps, memorialization, generation, militancy, «russian world» (ruskiy mir), image.

Постановка проблеми. Яким Ярема (1884–1964) – український науковець-гуманітарій, спадщина якого розпросторюється на чимало дослідницьких напрямків – шевченкознавства, франкознавства, педагогіки, шкільництва, психології, філософії, мовознавства тощо. Однак за кадром студій його життєтворчості залишився етап Визвольних змагань 1914–1920-х р.р., у яких він як сотник УГА брав участь. Цього часу стосується перебування разом із інтернованими частинами УГА у таборі інтернованих у Чесько-Словацькій республіці. В умовах політичного визначення статусу Східної Галичини міжнародними організаціями, стрілецька спільнота була покликана до збереження власної життєвої та зокрема мілітарної енергії та очікувати результатів перемовин. Стрілецтво, як і на початку власного входження в Історію у 1914 році, вкотре звернуло власний погляд до того, кого вважало батьком-засновником як власної мілітарності, так і всієї української нації, до Батька Тараса Шевченка. Яким Ярема належав до організаторів культурно-освітнього життя галицького стрілецтва у таборі, послідовно проявився і у творенні табірної шевченкіани.

У 1921 році, до 60-ї річниці відходу у вічність Т. Шевченка, в таборі інтернованих військовиків Української Галицької Армії в м. Німецьке Яблонне у ЧСР побачив світ шевченківський випуск табірної газети «Український стрілець» – відповідно до стрілецької традиції щорічного спогадування світлого імення «батька Тараса» у роковини його відходу у вічність. Часопис у Німецькому Яблонному був «органом українського стрілецтва на чужині», офіційним виданням Пресової Кватири Української Бригади, у яку було переформатовано інтерновані частини УГА, і виходив із 15 грудня 1920 р. по липень 1921 р. за редакцією сотника Якима Яреми. Я. Ярема також підготував у цьому числі більшу частину публікацій, які ще не мали нагоди постати перед об'єктивом літературознавчих студій, лише позначені у бібліографічному покажчику його праць [11, с. 25–26].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Імення Якима Яреми уже доводилося частково актуалізовати як в контексті Визвольних змагань січового стрілецтва, так і в наснаженому визвольними імперативами франкознавчому дискурсі [4]. Крім того, у шевченкіані стрілецького покоління уже початково закутуалізовано постать Т. Шевченка як духовного батька і вчителя разом із поглядом стрільців на себе як Шевченкового війська [6].

Постановка завдання. Тепер, у цій праці – **вперше** окреслимо екзистенційно-меморіальні аспекти генераційної рецепції життєтворчості Т. Шевченка на матеріалі окремих ювілейних публікацій Якима Яреми в «Українському стрільці» 1921 р., вперше залучивши такі його тексти: «60-ліття смерти Тараса Шевченка», Світе тихий, краю милий моя Україно…», «Шевченкові три шляхи» «Шевченко – поет козацької слави», «Колись і тепер».

Виклад основного матеріалу. Перший допис Якима Яреми, захований під криптонімом «Я.Я.», – «60-ліття смерти Тараса Шевченка» [10]. У його змістово-емоційній партитурі поєднано і увагу до перипетій життєпису генія України, і актуалізацію загальнонаціональної значущості Шевченкового життєтворчого феномена разом із генераційним. Власне ідеться про Т. Шевченка як того, хто акумулює основні засади національної ідентичності через концепт свободи, що є ядром кожної національної окремішності, заради якої Тарас позбувся власної свободи та прирік себе на «страждання і муки». Саме тому *«Що року святкує український народ пам'ять свого найбільшого кобзаря-поета, патріота-громадянина і батька-учителя. Святкує не по наказу і не тому, що мовляв так годиться, але з доброї волі і з почуття справжньої пошани для цеї* ***людини*** (*виділ. у тексті – І.Р.*), яка віддала своє життя на службу рідному народови і ради його спасення приказала на себе страждання й муки» [10, с. 1]. Бінарна аксіологічна опозиція «свій-чужий» структурує меморіальний шевченкознавчий наратив Я. Яреми, втілюючись у протиставних образних художніх та історичних утіленнях. За її допомогою автор підкреслює надлюдські зусилля Т. Шевченка у його життєвому чині задля свого народу, у його власній траєкторії духу, його руху до свободи в ситуації тотального обмеження волі.

Тому невипадково ужито порівняння Т. Шевченка із Прометеєм, божественною постаттю із роду титанів, що протиставився давньогрецьким богам Олімпу у власному співчутті людям, принісши їм вогонь, навчивши ремесел, культурі, цивілізації, тобто вивів зі стану тваринного функціонування на шлях, що міг наблизити людство до божеств. Переказуючи античний міфологічний сюжет, автор акцентує особливо на пуанті мученицької кари, якої зазнав Прометей від богів Олімпу «за цю ласку, яку він зробив людям», – щодня зазнавати тортурувань: *«Вони веліли прикувати його на одній із диких гір Кавказу до холодної, мертвої скелі, куди що-дня злітались хижі птахи, – ненаситні орли, які скубли й шарпали й розривали на шматки його живе, вічно живе тіло»* [10, с. 1]. Задля

художнього увиразнення синонімічної паралелі *«Прометей-Шевченко»* у текст введено пряме цитування поеми самого Т. Шевченка «Кавказ», у пролозі якої артикульовано ідею прометеїзму, бунту проти несвободи, тираноборства: *«За горами гори, хмарами повиті / Засіяні горем, кров'ю политі, / Споконвіку Прометея / Там орел карає, / Що день божий довбе ребра / Серце розбиває: / Розбиває, та не вип'є / живущої крови: / Воно знову оживає / І сміється знову»* [7, с. 246]. Так за допомогою інтертекстуальної взаємодії образ Т. Шевченка-Прометея, який карається, мучиться, але не кається перед богами тогочасного світу задля свого народу, доповнюється ідейним пафосом поеми «Кавказ», а саме – антиімперським, скерованим проти російського самодержавства, варіанта втілення світового зла.

Підкреслюючи надзвичайне людинолюбство Шевченкове і його національний подвиг через особисту жертву щасливим і успішним життям на волі, автор звертається до його життєпису. Підкреслено, що юнак, який «вийшов був із найбідніщих низів закріпощеного українського народу» і якому «пощастило вибитись до ясніших кругів людської свободи» – «не забув на тих, які лишились там в низу – у горю, злиднях, під панською нагайкою, в кайданах», хоч був свідомий неминучої кари «земних богів». Так антитеза *«титан Прометей – боги Олімпу»* розгорається закономірно в національній проекції опору як *«титан Шевченко – російський цар, російський імперіалізм»* Адже, читаємо, що Шевченко приніс українцям вогонь волі, вогонь духовний: *«Всупереч волі земних богів, царя та його слуг, він – не страхаючись їх певної пімсти – зніс туди вогонь, та ще такий, що для тілесного життя потрібний, а той невидимий, що жевріє – горить полумям волі в серцях людий і зове їх на бій за краще життя, основане на правді й волі»* [10, с. 2].

Ампліфікацію синонімічних опозицій щодо первісної автор розгортає і на рівні соціального статусу Т. Шевченка в російській імперії та на рівні екзистенційної, духовної різниці.

Маємо реалізацію через протиставлення екзистенційної межової ситуації несвободи у російській імперії, що передбачає різноманітні варіанти обмежень – фізичної неволі в казармі, на засланні, в казематі – внутрішній свободі Шевченковій, могутності Шевченкового духа. Це варіанти «*сирота-кріпак з Кирилівки*», *«з під бідної селянської стріхи»*, *«що пас ягнята за селом – обдертий, босий, голодний»* – «*суворий цар ночі*», *«Пан безмежних просторів на земній кулі, абсолютний володар декількадесять народів»* [10, с. 2].

Далі екзистенційний конфлікт Т. Шевченка із російським самодержавієм та його масштаб на рівні «людина проти системи» окреслено ще більш промовисто – через біблійну антитезу *Давида і Голіафа*. Адже за Біблією, Голіаф був професійним филистимлянським військовим, надзвичайно сильним і вправним, він сорок днів шантажував ізраїльську спільноту початком війни, викликаючи до двобою із собою якогось воїна. Цим воїном став Давид, молодий пастух, озброєний лише палицею та пращею та кількома каменями. Із Давидом була божа сила і він пострілом каменя із праці убив Голіафа, що в наслідку дало змогу ізраїльтянам та юдеям перемогти филистимлян. Сам Давид згодом став царем ізраїльсько-юдейського царства, а з його роду вийде майбутній Месія світу. Біблійну історію Давида і Голіфа Я. Ярема накладає на життєпис Т. Шевченка, колись малого пастушка, аби підкреслити масштабність його духу: *«Новочасному Голіятові (цареві Миколі І) не треба було самому мірятись з маленьким Давидом…*

Він дав наказ своїм слугам: «Засудити!». А як засудили й присуд на вселаскавіше затвердження принесли, то у Голіята на мить гнівом спалахнули очі і він похапцем власноручно дописав: «Під строгий дати його нагляд і не дозволити писати» – і аж тоді з вдоволенням подумав: «Канєц».

Та був це тільки початок. Кінця Микола Первой не міг передбачити. Кінця дождався його третій наслідник – Микола Втарой» [10, с. 2–3].

Висновковими постають рефренні ствердження меморіального допису, теж побудовані на антитезах: «Та, виявилось, насильна царська рука була заслабка проти могутности Шевченкового духа» та «Упала груба сила, долілиць простягся *земний бог*, а переміг *великий дух* – Тарас Шевченко…». Антитези «*насильницька царська рука – могутність Шевченкового духа*» та «*земний бог – великий дух Шевченка*» уточнюють виміри Шевченкової переможності, абсолютизуючи її надлюдський вимір.

Концепт Давида як інтерпретаційна призма буттєвої постави Т. Шевченка у Я. Яреми актуалізує не лише походження Т. Шевченка, духовну і державницьку іпостасі, але і творчу, що заховується у підтексті наративу. Тарас з Кирилівки – не лише лідер свого народу, але і його співець, яким був і цар Ізраїля Давид, творець псалмів.

Тому збірку «Кобзар» молодого Т. Шевченка справедливо охарактеризовано епітетом «безсмертний», адже потрактовано художньою мате-

ріалізацією Шевченкового духу, його квінтесенцією, який в поетичному втіленні здатен подолати фізичні перепони (заслання, тюрма, казарма), пройти крізь час і простір і навіть фізичну смерть. Так увиразнено максимально небезпечність Шевченкового слова і буття для експансії «рускаго міра»: *«Казарма й степ могли відгородити поета від людий й світу, могли навіть закувати його уста, та не могли ані закувати, ані спинити Шевченкового впливу на душі й серця земляків. Для цього впливу не було межі ані в часі, ані в просторі. І смерть поета не припинила його, а навпаки – розповсюдила»* [10, с. 3].

А в галактиці Шевченкового слова від часу появи Кобзаря відбулося національне та державницьке формування українства, виховання рядів поколінь та зростання української сили. Так висновується судження, що саме Т. Шевченко є паролем українства, першотворцем України, маркером-ідентифікатором української національної самості. *«А первовиховавцем і первотворцем оцеї визволеної України буде і першій мірі – Тарас Шевченко. Його імя стало нині паролем українства»* [10, с. 3]. Шевченко – наріжний камінь українства, той «камінь з божої пращі».

У підсумку підкреслено значення чину і слова Т. Шевченка для національного мілітаризму та визвольних змагань тогочасся як генераційної точки опори і першопоштовху для входження збройного покоління в Історію *«І як почавсь наш національний рух під його стягом, так і під знамям Шевченка він певно колись завершиться»* [10, с. 3–4].

Можемо помітити, що шевченкознавчий допис Я. Яреми вписується у жанрові рамки стрілецької меморіальної критики, є прикладом стрілецького меморату [5], інспірованого річницею смерті Т. Шевченка, наділений емоційністю та ліризмом, спресованою етюдною формою викладу, що реалізовує загально-суспільний та генераційний намір «in memoriam» та виходить за рамки власне літературознавчі. В інтерпретації життєпису і творчості Т. Шевченка переважає фокус національно-визвольних завдань «тут-і-тепер», його генераційне виховне значення, його зразковість в екзистенційній свободі, людино- та народолюбстві.

Згодом Я. Ярема продовжив окреслювати екзистенційний портрет Т. Шевченка. Його зацікавило питання засад такої надзвичайної життєвої стійкості Кобзаря, його незламності. В меморіальному шевченкознавчому етюді «Світе тихий, краю милий моя Україно…»[8] розкрито бачення вічного джерела Шевченкової сили. І це, на думку Я. Яреми, – екзистенціал любові у поєднанні із аксіологічним ціннісним абсолютом України. Робота із текстами Т. Шевченка «Розрита могила», «Тарасова ніч», послання «І мертвим, і живим», поезії із циклу «В казематі», подальше пряме їхнє цитування у дописі дало змогу йому увиразнити цей Шевченковий буттєвий імператив любові до України, що є серцем поета, ненькою, «світу тихого», «раю тихого», «Великої руїни», що живе «во время люте»: *«За оту любов його поставлено перед суд суворий і заслано в далеку тюрму. Вона керувала поетом на протязі всеї мандрівки життя й зробила його неустрашимим та не-податливим перед обличчам ворогів, непохитним в ідеї, яку проповідував, зробила його в терпінню героєм а незрівняним мистцем в поезії. На легких і розмашних її крилах знявся його талан до таких висот, яких не зміг осягнути – до й після нього – ні один з українських поетичних творців»* [8, с. 4].

Шевченковим буттєвим імперативом автор окреслює і ціннісний вектор стрілецького чину. Адже по Шевченковому сприймає і артикулює генераційний соціально-історичний як «врем'я люте», в якому українська мілітарна ланка об'єдналася під прапором Шевченка в ім'я України, вивершуючи етюд генераційним «ми» через імперативний екзистенціал любові до України: *«Свою Україну любіте / Любіть її – во время люте!» – і полюбили… І станули під його прапор – прапор* ***України»*** (*виділ. у тексті – І.Р.*) [8, с. 5]/

У наступному дописі Я. Ярема актуалізує для мілітарної спільноти у таборах інтернованих Шевченкову програму національної дії під назвою «Шевченкові три шляхи»[9] У ній в координатах «Заповіту», поеми «Кавказ», послання «І мертвим і живим» означено вектори «національного, соціального та культурного визволення» [9, с. 5]. Перший із них, на якому власне і перебувало січово-стрілецьке покоління, це шлях боротьби із зовнішніми ворогами, скерований на оборону національної суверенності, що його українська молодь сприйняла ще до початку 1914 р. якраз у відповідності із Шевченковими закликами «Вставайте, кайдани порвіте!» та «Борітеся – поборете!». Авторові важливо наголосити на незавершеності цієї дороги і потребі модусу боротьби в невизначених геополітичних умовах для українського війська. Другий шлях національного братерства та єдності артикульовано у формулі «Обніміте, брати мої, найменшого брата» і він суголосний автоозначенню стрілецького війська як мілітарного побратимства. Третій вектор національної екзистенційної програми автор артикулює в рамках Шевченкової формули

«Учітеся, брати мої». У ній сконденсовано імператив культурно-освітньої праці стрілецтва як у власному мілітарному середовищі, так і в національному масштабі, що розлого оприявнено у літописі стрілецьких визвольних змагань [3]. Також як педагог зі стажем Я. Ярема був зацікавлений у розвитку національного шкільництва, яке є першою барикадою супроти політики імперського винародовлення.

В модусі ж боротьби рекомендує Я. Ярема табірному стрілецтву опертися на Шевченків ідеал української героїки, втілений у добі козаччини. Його творчість *«немов електричним током перевозить духа великих батьків у збанкротовані та збоягузілі серця нащадків – карликів, для яких слово «боротьба» зовсім не істнувало» – ідеться у публікації «Шевченко – поет козацької слави»* [2]. Завдяки Шевченковій візії українського лицарства встановилась переємність традиції від козацтва до стрілецтва, а з нею і відчуття національної соборності галичан та *«зростали й виховувались нові покоління, дужці духом з яких народились лєгіони нинішніх борців що тисячами й тисячами йшли останніми роками й все ще йдуть на смерть за волю Вітчини. Так ожила велика українська душа…»* [2, с. 7]. Цікаво, що генезу трагічного оптимізму у світогляді мілітарної спільноти УГА Я. Ярема виводить із Шевченкової козацької теми: *«І хоча часи до непізнання змінилися – з новим життям прийшли нові вимоги й кличі – так, що козаччина вже не може бути для нас взором, то все ж таки оте невміруще, що жило в козацькій душі, а саме* – те *радісне й відважне умирання за Рідний Край у боротьбі мусить залишитися і для нас зразком-ідеалом»* [2, с. 7]. Хоч трагічний оптимізм є світоглядною домінантою стрілецького покоління, викристалізованою у процесі військових дій, найбільш поширеною є думка про трагічний оптимізм як властивість світогляду поетів-вісниківців-«пражан».

«Кобзар» Т. Шевченка потрактовано містичною книгою, яка, мов дзеркало, виявляє правду часів, національні хиби і достоїнства, увиразнені війною, а разом із нею – і прихід історичної неминучості – звільнення поневолених народів та здійснення української правди і сили. Її прихід автор допису уже розпізнає за Шевченковими знаками із його «Посланія»: «*Схаменіться, будьте люди, / Бо лихо вам буде: / Розкуються незабаром / Заковані люди: / Настане суд, заговорять / І Дніпро і гори, / І потече сторінками / Кров у синє море / Дітей ваших: і не буде / Кому помагати»* [1]. Так Шевченкова поезія живить стрілецький образ героїчної віри.

Висновки. Отже, у 60-ту річницю смерті Т. Шевченка Я. Ярема у власних меморіальних публікаціях сформував його цілісний меморіально-екзистенційний образ. Відповідно до стрілецької традиції меморіальності та стрілецького образу світу постать Т. Шевченка розкривається в проекціях батьківства, учительства і провідництва. При цьому враховано і сенси загальнонаціонального сприйняття Т. Шевченка як поета і пророка національної волі, українського мученика за правду.

Також в умовах табору інтернування УГА Я. Ярема зосереджується на створенні екзистенційного портрета Т. Шевченка в умовах тотальної російської неволі, викристалізовуючи концепт свободи провідним у структурі його особистості, який продуктивно реалізовується через екзистенціал любові до України та рідного народу, формуючи у власному наративі ідею стійкості.

За допомогою бінарної аксіологічної опозиції «свій-чужий» Я. Ярема увиразнює екзистенційну та аксіологічну непримиренність конфліктної ситуації імперської несвободи із імперативом свободи національної, носієм якого був Т. Шевченко та титанізм його постави в обстоюванні цінності національної свободи. У структурі меморіального шевченкознавчого наративу Я. Ярема опозиція отримала розвиток у відповідних синонімічних антитезах. Це «титан Прометей – боги олімпу» в екзистенційниих варіантах «титан Шевченко – російський цар, російський імперіалізм», «сирота-кріпак з Кирилівки», «з під бідної селянської стріхи», «що пас ягнята за селом – «суворий цар ночі», рабовласник народів і територій, «насильницька царська рука – могутність Шевченкового духа» «земний бог – великий дух Шевченка», Антитеза біблійного походження «Давид – Голіаф» увиразнює масштаб екзистенційного конфлікту особистості Т. Шевченка із імперською російською системою, «рускім міром» та великість його духу.

Серед генераційних проекцій Т. Шевченка Я. Ярема акцентує на візії Кобзаря першотворцем української нації, чинником мілітарної ідентифікації спільноти та буттєвої опори. А його імперативний екзистенціал любові до України, в якому бачить силу і велич Шевченкової постави і творчості, потрактовано ціннісним вектором визвольного чину галицького стрілецтва. Шевченкова творчість живить у стрілецькій програмі чину модус боротьби, концепцію героїки, світоглядну настанову трагічного оптимізму як «радісне і відважне умирання за свій край».

У майбутньому – збір і осмислення усієї табірної стрілецької шевченкіани Я. Яреми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. А. [Ярема Я.] Колись і тепер. *Український стрілець*. 1921. Ч. 4. 28 лют. С. 7–8.

2. А-і. [Ярема Я.] Шевченко – поет козацької слави. *Український стрілець*. 1921. Ч. 4. 28 лют. С. 7.

3. Лазарович М. Леґіон Українських Січових Стрільців: формування, ідея, боротьба. 2-ге вид., доп. Тернопіль : Джура, 2016. 628 с.

4. Роздольська І. Стрілецька франкіана Якима Яреми у таборі інтернованих УГА (1919–1922). *Studia Methodologica*. 2026. № 61. С. 172–188. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1222.2026-61-14

5. Роздольська І. Стрілецький шевченкознавчий меморат: жанрові та генераційні особливості. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. *Серія: літературознавство*. Тернопіль : ТНПУ, 2019. Вип. 51. С. 79–92.

6. Роздольська, І. (2022). Обрії стрілецької шевченкіани. *Шевченкознавчі студії.* 2022. Вип. 1 (25). С. 240–251. DOI: https://doi.org/10.17721/2410-4094.2022.1(25).240-251

7. Шевченко Т. Кавказ. *Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів* : *У 12 т*. Т. 1. Київ : Наук. думка, 1990. С. 246–249.

8. Я. [Ярема Я.] Світе тихий, краю милий моя Україно… *Український стрілець*. 1921. Ч. 4. 28 лют. С. 4–5

9. Я. [Ярема Я.] Шевченкові три шляхи. *Український стрілець*. 1921. Ч. 4. 28 лют. С. 5–6.

10. Я.Я. [Ярема Я.] 60-ліття смерти Тараса Шевченка. *Український стрілець*. 1921. Ч. 4. 28 лют. С. 1–4.

11. Яким Ярема (1884–1964). Бібліографічний покажчик / упоряд. С. Ярема, Л. Ярошевська ; ред. Л. Ільницька. Львів, 1995. 48 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

РОЗДІЛ 10
ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.09-312.4
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.34

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ В АНГЛІЇ ТА ЇЇ РЕЦЕПЦІЯ У ФОРМУВАННІ ДЕТЕКТИВНИХ ТВОРІВ

THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL CASES IN ENGLAND AND ITS INFLUENCE ON THE FORMATION OF DETECTIVE FICTION

Кискін О.М.,
orcid.org/0009-0003-0226-646X
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та зарубіжної літератури
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Розшук та затримання злочинця є пріоритетною справою для будь-якої держави та покажчиком невідворотності покарання, що, в свою чергу, є свідоцтвом ефективності правоохоронної системи та стабільності правопорядку в державі. Коли принцип неминучості кари доповнюється реальною дією, це укріплює віру громади в державні органи та виконує запобіжну роль – утримуючи інших від протиправних дій. Так було у всі часи людської цивілізації. Не менш важливою частиною ходу розшуку та покарання злочинця є процес збирання доказів злочину задля його відтворення для доведення провини. Виділення цієї частини розшукової справи в окремий підрозділ було здійснено тільки з появою особливої державної служби, що мала займатися тільки слідчими діями по відтворенню злочину, пошуками доказової бази та встановленням імені злочинця. Такі відділення були відкриті у провідних європейських державах тільки у XIX столітті. Саме у ті часи з'явилися і спеціалізовані урядовці, що займалися тільки детективною справою, а саме – регенерацією структури та обставин злочину за допомогою збору доказів. Таких людей стали називати детективами. Паралельно із державним карним розшуком формується і приватний спосіб відтворення злочину та виявлення злочинця. Поступово він стає потужним конкурентом державним установам у карному розшуку та доказу злочину. Всі ці процеси знайшли своє відображення у формуванні нового літературного жанру – детективних творах. Їх поява приблизно збігається із становленням та відокремленням детективної справи в окрему державну та приватну структуру.

Результатом даної статті можна вважати аналіз літературної рецепції формування структури карного розшуку як державного, так і приватного в особливому жанрі детективної літератури, розгляд та виявлення характерних рис таких літературних творів та виявлення специфіки відтворення літературного образу державного та приватного детективів, зображення їх взаємних та відмінних відзнак.

Практичним наслідком матеріалів даної статті є використання результатів дослідження на заняттях дослідження детективних літературних творів, як шкільних, так і у вищих навчальних закладах. Також можливе проведення інтегрованих уроків з історії, юриспруденції та зарубіжної літератури.

Ключові слова: рецепція (авторська), злочин, злочинець, правоохоронець, карний розшук, докази, детектив (державний та приватний).

The search for and apprehension of criminals is a priority for any state and serves as an indicator of the inevitability of punishment, which, in turn, attests to the effectiveness of the law enforcement system and the stability of the rule of law within the state. When the principle of the inevitability of punishment is backed up by real action, it strengthens the community's faith in state authorities and acts as a deterrent – preventing others from committing unlawful acts. This has been the case throughout the history of human civilisation. An equally important part of the process of investigating and punishing a criminal is the collection of evidence of the crime in order to reconstruct it and prove guilt. The separation of this part of the investigative process into a distinct unit was only realised with the emergence of a specialised state service tasked solely with investigative activities to reconstruct the crime, gather evidence and identify the offender. Such departments were established in leading European states only in the 19th century. It was during this period that specialised officials emerged who dealt exclusively with detective work, namely the reconstruction of the structure and circumstances of a crime through the collection of evidence. Such people came to be known as detectives. In parallel with state criminal investigation, a private method of reconstructing crimes and identifying criminals also developed. Gradually, it has become a formidable competitor to state institutions in criminal investigation and the establishment of guilt. All these processes have been reflected in the emergence of a new literary genre: detective fiction. Its emergence roughly coincides with the establishment and separation of detective work into distinct state and private structures.

The outcome of this article can be considered to be an analysis of the literary reception of the formation of the structure of criminal investigation, both state and private, within the specific genre of detective literature; an examination and iden-

tification of the characteristic features of such literary works; and an exploration of the specific ways in which the literary image of state and private detectives is portrayed, highlighting their similarities and differences.

A practical application of the material in this article is the use of the research findings in classes analysing detective fiction, both in schools and in higher education institutions. It is also possible to conduct integrated lessons covering history, law and foreign literature.

Key words: reception (authorial), crime, criminal, law enforcement officer, criminal investigation, evidence, detective (public and private).

Постановка проблеми. Суто самостійним різновидом літератури детектив постає у столітті дев'ятнадцятому, в добу романтичних віянь. Його прямим предтечою прийнято вважати готичний роман, або ж роман жахів, що набрав обрисів під кінець XVIII – на початку XIX століття. На батька канонічного детективного стилю величають американця Едгара Аллана По (англ. Edgar Allan Poe; 1809 – 1849), автора оповідань «Вбивство на вулиці Морг» (англ. The Murders in the Rue Morgue; 1841), «Таємниця Марі Роже» (англ. The Mystery of Marie Rogêt;1842), «Викрадений лист» (англ. The Purloined Letter; 1844). Саме йому належить запровадження схеми протистояння між офіційними органами правопорядку та незалежним розслідувачем у розкритті правопорушення, де останнім здобувається перемога.

На етапі свого формування детективний напрям зазнав вельми значної кількості засуджень: від тотального неприйняття, висміювання, нехтування аж до захвату серед читаючої аудиторії та ґрунтовного вивчення цієї літературної форми на академічному рівні. Подібна суперечка виникла через внутрішню суперечність самого детективу. Актуальний процес корекції загальноприйнятих поглядів у літературній критиці ставить питання про статус детективної літератури, історіографію її еволюції та класифікацію у світовому літературному ландшафті від кінця дев'ятнадцятого до початку двадцятого століть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вважається, що одним із перших теоретиків детективного твору був англійський письменник, філософ та публіцист Гілберт Кіт Честертон (англ. Gilbert Keith Chesterton; 1874 – 1936), якого ще називають «батьком» отця Брауна – приватного детектива, героя численних оповідань автора. У своїх есеях «A Defence of Detective Stories» («Захист детективних історій») та «How to Write a Detective Story» («Як зробити детектив»), надрукованих відповідно у 1901 та 1902 рр. визнаний майстер інтелектуального детективу пропонує наступні домінанти побудови детективного твору: парадоксальний, на перший погляд, злочин, що має, хоча й непередбачуване, але доцільне визначення; його психологічний аналіз у вигляді своєрідної інтелектуальної гри та жартівливу гру із читачем, розміщаючи відгадку на найвиднішому місті [1].

Як фундацію детективного твору слід відзначити такий собі посібник для авторів-початківців «Написання кримінальної літератури: як зробити злочин окупним» авторки Джанет Лоуренс, яка розкриває основи майстерності, техніку та процедурні деталі детективного твору [2].

Серед вітчизняних досліджень жанру детективу можна назвати дисертацію викладачки кафедри англійської філології Карпатського національного університету ім. Василя Стефаника Т. М. Гуляк «Модифікації жіночого детективного роману у творчості Дороті Сейерс та Ірен Роздобудько» та дослідження сучасного майстра детективних творів А. А. Кокотюхи «Антологія українського детективу».

Гуляк Т. М. Модифікації жіночого детективного роману у творчості Дороті Сейерс та Ірен Роздобудько. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.05 – «Порівняльне літературознавство». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2019 [3].

Постановка завдання. Дане наукове дослідження є аналізом історії виникнення та формування детективної справи як окремого відділу державного та приватного карного розшуку та художня рецепція цих історичних процесів в особливому жанрі літератури – детективних творах.

Виклад основного матеріалу. Пошукові роботи стосовно злочинця та його взяття під варту – це головне завдання будь-якої країни, а також барометр неминучості відплати, що, своєю чергою, свідчить про дієвість правоохоронних структур та сталість громадського порядку на цій території. Якщо засада невідворотності кари підкріплюється реальною реалізацією, це зміцнює довіру населення до державних інституцій і виконує превентивну функцію – стримуючи інших громадян від неправомірних вчинків. Так склалося крізь усю історію людства. Не менш значущою складовою у процесі розшуку та притягнення винного до відповідальності є етап збору усіх релевантних доказів злочину та доведення

його винуватості. Процедура опитування щодо скоєного правопорушення є етапом, який проводять уповноважені служби задля накопичення, верифікації та аналізу суттєвих фактів, аби встановити істину, розкрити злочин та ідентифікувати причетних осіб. Уся ця діяльність розпочинається після реєстрації відомостей у відповідному державному обліку. Наступною стадією є досудове розслідування або з'ясування обставин, яке завершується або напрямком обвинувального акту до суду, або закриттям цієї справи.

Англійські вчені Кріс Бріггс та Філліпп Р. Шофілд видали у 2020 році фундаментальну працю «Еволюція маноріальних судів у Англії», у якій досліджено процес заснування маноріалшьних судів, їх функції, види та занепад. За їх свідченням аж до XII століття судова система в Англії була трирівневою, охоплюючи маноріальний (сеньйорів, лордовий) суд, суд графства (який очолював шериф), а також королівський трибунал.

Маноріальні суди, як правило, займалися земельними суперечками у межах маєтку, невеликими крадіжками, випасом худоби на чужих угіддях та іншими сварками між селянами – тобто усім, що не зачіпало «королівського світу» чи королівської власності. Натомість кримінальні справи, такі як грабежі, розбої, вбивства чи браконьєрство, підлягали розгляду лише у суді шерифа та королівському суді.

Способи відплати за порушення законодавства варіювалися від грошових стягнень, тілесних покарань (шмагання, кари на стовпі ганьби чи у колодках), таврування, аж до каліцтва (втрата пальців, кінцівок, вуха, носа, ока) чи найвищої міри покарання – смерті. Чітко визначених санкцій за конкретні провини не існувало, тому вироки за однаковий злочин могли суттєво розбігатися, хоча загальні рамкові настанови для винесення вердикту все ж були присутні.

Середньовічне суспільство зазвичай постає у вигляді так званої «богом даної тріади»: лицарство – ті, хто воює (bellatores), духовенство – ті, хто молиться (oratores), та селянство – ті, хто працює (laboratores). Останнє поняття охоплювало як хліборобів, так і мешканців міст (середній прошарок) та торговців. Цей розподіл впливав як на загальний устрій життя, так і на те, які кари чекали на представника тієї чи іншої суспільної верстви.

З повною суворістю закону осіб судили після досягнення віку повної відповідальності (який збігався з віком для одруження): 12 років для дівчат та 14 для хлопців. До підлітків, які не досягли цього віку, також застосовували різні форми покарань, аж до ампутації кінцівки чи іншої частини тіла, проте смертної кари вони не зазнавали. Щодо дітей, то законне покарання (грошові стягнення, тілесні покарання різками, перебування біля ганебного стовпа) зазвичай зменшували вдвічі, а зовсім малих просто віддавали під опіку батьків та громади.

До жінок, що вчинили злочини, найчастіше застосовували спалення заживо – як правило, така доля чекала за вбивство власного чоловіка. Дітовбивцю розривали на шматки, прив'язавши до чотирьох коней. У випадку помилування страту замінювали каліцтвом, найпоширенішими формами якого були осліплення, відрізання носів, вух та статевих органів, а також відрубування рук і стоп. У багатьох випадках це було обов'язковим елементом вироку. Ця своєрідна «поблажливість» мала на меті залякати не лише через саму смерть, а й через зовнішні зміни: такі каліки ставали живими прикладами невідворотності правосуддя.

Особам шляхетного походження не могли застосовувати принизливі види кар, натомість вони мусили сплатити визначену суму до державної скарбниці. А страта аристократів передбачала виключно відрубання голови, і лише мечем. Винятком була державна зрада, коли дворянина могли позбавити усіх привілеїв і стратити як звичайного простолюдина, тобто через повішення.

Ченців та членів лицарських орденів (госпітальєрів, тамплієрів) не мали права судити цивільні суди; якщо їх заарештовували, то для розгляду справи мали передати церкві або командувачу ордену.

За правопорушення, скоєне рабом, якщо воно не було тяжким і відбулося поза межами маєтку (тобто поза юрисдикцією лорда), відповідальність ніс власник. Зазвичай це обмежувалося сплатою штрафів [4].

Як можна побачити з вищеозначеного у Середні вікі функції розслідувача та судді майже не відрізнялися, їх могла виконувати одна людина, якою був королівський призначенець – шеріф.

Перші літературні згадки про розслідування злочинів з’являються одночасно із першими історичними відомостями про людські відносини. Якщо простежити історичні факти, що розповідають про перші кримінальні явища, то вони неодмінно супроводжуються літературними оповідками про них. Так, можна вважати, що найдавніші відомості про розслідування з’являються у біблійних міфах про царя Соломона, де він дізнається про справжнє та вигадане материнство. Наповнені розгадуванням різноманітних таєм-

ниць казкові оповідання збірки «Тисяча і одна ніч». Але, таких історій, в яких постає образ людини, що займається безпосередньо розплітанням кримінальних злочинів через збір доказів у давній літературі ще не має. І це не дивно, бо і в реальній історії людства таких фактів у давнині не зафіксовано.

Можливо одним із перших літературних пам'ятників, де зображується герой, схожий на детектива, є філософська повість «Задіґ, або Талан» (фр. Zadig ou la Destinée) французького письменника Вольтера, справжнє ім'я якого Франсуа-Марі Аруе (фр. Voltaire, François Marie Arouet; 1694 – 1778), що була надрукована у 1747 році. Головний герой твору – розсудливий, чеснотливий та знаючий муж, котрий, попри всі свої чесноти, невпинно наражається на несправедливість та жорстокі життєві ляпаси. Задіґ уперше в світовій літературі застосовує принцип дедукції, а саме логіку та спостережливість для розкриття таємниць (наприклад, у знаменитому розділі, де він описує собаку та коня, яких ніколи не бачив).

І вже цей перший прообраз приватного детектива був зображений автором як уособлення розсудливості, виваженості, просвітницьких ідей та протиставлений суспільству, що вирізняється крайньою упередженістю, забобонністю, недалекоглядністю та жорстокістю.

Задіґ – знатний вельможа, що живе у стародавньому Вавилоні. Всім було зрозуміло, що вся ця обстановка, в якій живуть герої повісті Вольтера, це загалом декорації сучасного світу. Ось він живе у стародавньому Вавилоні, при дворі, а він придворний, він улюбленець долі царя.

Пропадає кінь та собака, що належать царській родині. Ніхто їх не може знайти. А Задіґ так докладно описує обох тварин, що всі одразу приходять до висновку, звичайно ж, він їх викрав. Звідки він може це знати? І коли його заарештовують, він пояснює, що сталося. Він говорить своїм суддям: «Зорі справедливості, безодні знання, дзеркала істини, ви, що маєте вагу олова, твердість заліза, блиск діамантів і дуже подібні до золота, – раз дозволено мені говорити перед цими високославними зборами, то присягаюся Оромаздом, що я ніколи не бачив ні шановної королівської суки чи священного коня короля над королями. Ось що зі мною сталося: я прогулювався поблизу невеличкого ліска, де потім зустрів шановного євнуха й славного єгермейстера. Я побачив на піску сліди якоїсь тварини і легко вирішив, що це сліди маленького собаки – легенькі й довгі борозенки, відбиті на невеличких горбиках піску поміж слідів від лап. Я визначив, що це сука, і соски у неї витягнені, отже, вона недавно привела цуценят. Інші, дечим одмінні, сліди, що ввесь час ніби зрізували піщану поверхню обабіч передніх лап, доводили мені, що в неї дуже довгі вуха; а помітивши, що одна лапа весь час менше виривала пісок, ніж три інші, я зрозумів, що сука нашої великої королеви, насмілюсь сказати, трохи крива». Бібліотека української літератури [5]. Такі розсудливі докази вражають судей, які хочуть дізнатися і про те, як герой розпізнав про долю царського коня. І Задіґ їм відповідає: «А щодо коня короля над королями, то знайте, що, прогулюючись дорогою в цьому лісі, я побачив відбитки кінських підків; усі вони були на однаковій віддалі. Ось, сказав я, кінь, що досконало йде чвалом. На вузькій стежці, футів сім завширшки, був на три з половиною фути від середини дороги праворуч і ліворуч трохи збитий пил з дерев. У цього коня, сказав я, хвіст на три з половиною фути, і, вимахуючи ним праворуч і ліворуч, він позмітав цей пил. Під деревами, що утворювали альтанку п'ять футів заввишки, я побачив недавно опале з гілок листя і зрозумів, що кінь торкнувся їх і що, виходить, він у п'ять футів заввишки. Щодо його вудил, вони повинні були бути з золота двадцять третьої проби, бо шишки потерлися об камінь, у якому я розпізнав кремінь і на якому я зробив пробу. І нарешті, по слідах, які лишилися від його підків на камені іншої породи, я зробив висновок, що вони зі срібла одинадцятої проби» [5].

Зрозуміло, Вольтеру треба було показати, наскільки сильний розум Задіґа. Він побачив якісь сліди та зробив висновки. Хоча, загалом, тут показано таке дослідження, чи, скажімо, слідство, яке він зробив. Інша річ, що він не міг знайти цих викрадених коня та собаку, він їх і не шукав. Напевно, любителі детективного жанру одразу згадали інший, набагато знаменитий текст, а саме початок твору «Собака Баскервілів» (англ. «The Hound of the Baskervilles») сера Артура Ігнаціуса Конан Дойла (англ. Sir Arthur Ignatius Conan Doyle; 1859 – 1930), де Холмс і Ватсон сидять на Бейкер-стріт ірозмірковують. Холмс, як завжди, трошки жартує з Ватсона, відчуває його. Холмс мав відвідувача, який його не дочекався і пішов, але забув свою палицю. І Холмс пропонує Ватсону по тростині визначити, хто був цей чоловік. Ватсон дивиться на тростину, таку велику масивну палицю, і каже, що це, очевидно, був лікар середнього віку, поважний, можливо, вже навіть пішов на спокій. Він працював у лондонській лікарні, і ось йому подарували товариші по службі цю тростину на прощання. Ще якісь

робить висновки, після чого Холмс так, як би, як водиться в нього, поблажливо киває, так-так, який ви молодець. Тільки Ватсон зрадів, як Холмс бере тростину і каже, ну, а тепер я вам розповім.

І по тих же слідах він показує, що це зовсім не поважний літній лікар, а молодий лікар, і живе він не в Лондоні, а живе в провінції. Багато ходить, тому в нього кінчик цієї тростини вже стерся. У нього є собака, яка в зубах носить цю тростину, він її, очевидно, дуже любить, і багато-багато всього іншого. Такі монологи Конан Дойл дуже любив вкладати в уста Холмса, що постійно демонструє його схильність до дедукції. І тут приходить доктор Мортімер зі своїм песиком для того, щоб розповісти їм про прокляття роду Баскервілів. І так усе починається.

Дуже цікаво, що ось ця ниточка від книги XVIII століття до книги XIX потім продовжилася в літературі XX століття, коли знаменитий філософ, лінгвіст, письменник Умберто Еко вирішив, що треба довести читачам, що книги про середні віки і такі інтелектуальні книги теж можуть бути цікавими, то він залишив на час свої наукові дослідження в монастирі, де творяться страшні речі, одне вбивство за іншим.

І сюди прибуває якийсь чернець і його помічник, який все описує, якого звати Атсон, і вони розкручують весь цей страшний заплутаний вузол злочинів. Але на початку там таке іронічне відсилання і до Конан Дойла і до Вольтера, коли біжать ченці, які шукають коня-настоятеля, що загубився. Головний герой описує, що так-так він виглядав, коли ті вражені, він теж пояснює їм, як з різних деталей це визначив. «Гаразд, – відповів я, – а чому саме Гнідий?» «Нехай пошле тобі Дух Святий трохи більше оливи до голови, ніж ти зараз маєш, сину мій! – вигукнув учитель. – Як же інакше ти б назвав коня, якщо навіть великий Буридан, який туж-туж стане ректором у Парижі, не знайшов кращого імені для лепського коня?» [6]. Ну а далі починається зовсім інша детективна історія. Ось така чудова нитка від того часу, коли детективів ще практично не було, на той час, коли вже детективи виявляється пишуть навіть такі суперінтелектуали, як Умберто Еко. Але якщо повернутися у XVIII століття, то ось цей ось жарт Вольтера, він загалом виняток.

XVIII століття подарувало читацькій публіці неабияку кількість оповідань, багато з яких нині, зрозуміло, нудні. У ті часи були справжні хіти, улюблені широкою публікою, і сюжетні лінії там теж вирували подіями. Там діяли персони з поганими намірами, здатні викрасти молоду панночку, прикладом чого служить історія Клариси зі знаменитого роману Семюела Річардсона (англ. Samuel Richardson; 1689 – 1761), або ж претендувати на законне майно, або зберігати якісь свої секрети. Багато всякого там траплялося. Проте бракувало там постаті, здатної методично ці таємниці розкривати та розплутувати. Навіть якщо реципієнтові у перших рядках подають якусь інтригу – ось, батюшка в обідню перерву отримав послання, розкрив його, і обличчя його зблідло. Читачеві не кажуть, що там написано. Але в ході розвитку історії він незабаром дізнається суть вмісту. Або якщо трапляються якісь лиха, то досить швидко стає ясним, хто цей негідник, який спровокував їх. І найчастіше особистість цього лиходія відома. Він може прикидатися доброчесним, але перебіг подій сам собою швидко його виведе на чисту воду.

З якоїсь причини не було потреби, або просто ще не уявляли собі, що може з'явитися такий детектив, який зуміє все це розплутати. Ближче до кінця XVII століття, скажімо, у другій його половині, відчувається потреба швидше в наявності самих загадок, ніж у тому, хто їх розгадує. Більшість XVIII століття відзначено вірою в силу розуму, що веде до прогресу світу, і переконанням, що міць інтелекту відновить людство, та інші подібні висновки. І тут все видається чітким, ясним, все прораховано, світ улаштований за певними законами, і, здавалося б, загадок тут не повинно бути. Насправді ж, людська натура потребує таємниць. Не дарма ж ці такі розважливі люди XVIII століття постійно велися на розповіді аферистів, на кшталт якогось графа Каліостро та інших, які обіцяли володіння секретом вічної молодості, уміння перетворювати метал на золото, воскресати померлих.

І от, хоча тут ще не з'являється постать детектива, це насправді перший крок. Англійський джентльмен, вельми шанований та заможний пан Горас Волпол (англ. Horace Walpole; 1717 – 1797), депутат Парламенту, не надто зловживав політичною діяльністю, потреби у грошах він не мав, багато подорожував, надзвичайно багато читав. Його вельми цікавило середньовіччя. Що у XVIII столітті було зовсім не у моді. Середньовіччя сприймалося як «темні віки», оце інша річ – античність, Рим, Греція. А от Г. Волпола цікавило середньовіччя. Він об'їздив усю Європу, збирав середньовічні артефакти, вивчав середньовічну архітектуру, влаштував собі садибу, що відтворювала середньовічний замок. Але в ті часи це була така сенсація, що люди спеціально робили гак у своїх мандрах Англією, аби лише потрапити до цього будинку, здобували рекомендаційні листи,

аби відвідати Волпол і побачити його чудернацьке помешкання, де була вежа, де були вітражі.

А ще Г. Волпол написав роман під назвою «Замок Отранто» (англ. The Castle of Otranto; 1764) І цей роман також геть не схожий був на те, що зазвичай створювали у XVIII столітті. По-перше, події там розгорталися у добу середньовіччя. По-друге, там відбувалися якісь абсолютно незрозумілі речі. Є там герцог Манфред, він одружує свого сина, сподіваючись на продовження роду, та раптом величезний шолом з гігантською статуєю, що стоїть у їхньому маєтку, падає і вбиває сина. Далі починається надзвичайно складна заплутана історія, адже він сам бажає одружитися з тією, що мала стати нареченою його сина. Якісь незрозумілі події, з'являються дивні, таємничі особи. Поступово все проясняється, хто є хто. Деякі персонажі зовсім не ті, за кого себе видають. Паралельно з цим, тут трапляються численні надприродні явища, з'являються якісь привиду, збуваються пророцтва, давні, як світ [7].

Тобто тут присутні чудеса середньовіччя, що за кілька десятиліть стане цілком буденним, коли романтики описуватимуть це у кожній другій книжці. Цілком зрозуміло, чому цей роман вважається першим готичним романом. Для XVIII століття це було незвично. І тут таємниці, які поволі, не одразу, лише внаслідок певних викриттів, через появу загадкових знаків, одкровень, нарешті розплутуються. Знов-таки, тут немає постаті, яка б ішла слідами всіх цих подій. Герої, звісно, прагнуть з'ясувати, що відбувається. Вони самі між собою це влагоджують. Такого детектива, що прийшов би ззовні, тут немає.

Наступною дуже важливою особою наприкінці XVIII, на початку XIX століття, була неймовірно популярна у всьому світі дама, яку звали Анна Радкліф, або Енн Редкліфф (англ. Ann Radcliffe; 1764 – 1823).

Найвідоміший твір Анни Радкліф – це «Таємниці Удольфського замку» (англ The Mysteries of Udolpho; 1794), де натяки на детектив присутні, хоча-то детектив – це не зовсім він. Дія відбувається у фіналі XVI століття. Головна постать, молода, чарівна дівчина Емілі, втратила обох батьків. Спершу вона пережила смерть матері, а потім жила з батьком. І ось батько також відходить у світ інший, залишивши їй чималий статок, який вона отримає, коли досягне повноліття.

А тим часом їй належить перебувати під опікою тітки. Тітка ж одружена з певним італійцем, сеньйором Монтоні, який нібито є знатним аристократом, та одразу видно, що з благородством у нього не все гаразд, і сам він не викликає жодної прихильності. Та Емілі нічого вдіяти не може, мусить оселитися у тітки. В романі можна зустріти і палке кохання, і небажане сватання, і класичний замок у горах із темними коридорами, дивними кімнатами, якісь шелести, шуми, невідома особа, що чомусь томиться там у підземеллі – тобто таке собі моторошне оточення, де напруга постійно зростає. Кінець щасливий, і, безумовно, Емілі возз'єднується зі своїм коханим [8]. Тут, по суті, вже є злочин, або принаймні намір його скоїти – намір позбавити дівчину її майна, намір позбутися власної дружини, – тема, яка знайде своє відображення у великій кількості детективів, скажімо, у творах Агати Крісті. Знову ж таки, відсутній самий детектив, який би усе це розслідував.

Але, вже стає помітною майбутня структура утаємниченості та загадковості, що стане такою характерною рисою англійської літератури.

Також наступний крок, здійснений на шляху до творення детективу, матиме англійське коріння. Наприкінці XVIII століття жив вельми цікавий персонаж на ім'я Вільям Ґодвін (англ. William Godwin; 1756 – 1836). Він був анархістом за переконаннями, літератором, дотримувався думки, що усе лихо походить від держави, від державних устоїв, від державних інституцій. І всіляко він ці інституції засуджував. Йому не подобався й інститут шлюбу, і він жив поза ним аж до кінця XVIII століття. З надзвичайно цікавою, неординарною для того часу жінкою, яку звали Мері Волстонкрафт (англ. Mary Wollstonecraft, 1759 – 1797). Вона народжує дівчинку, яку було названо на честь матері. Коли Мері виросте, то вийде заміж за поета Персі Біші Шеллі. І так, Мері Шеллі (англ. Mary Shelley; 1797 – 1851) ввійде в історію світової літератури як автор першого науково-фантастичного роману «Франкенштайн, або Сучасний Прометей» (англ. Frankenstein: or, The Modern Prometheus; 1818).

В. Годвін, окрім своїх численних суспільних, політичних творів, написав роман із таким довгим, довгим, довгим іменем, як це було заведено у XVIII столітті. Зазвичай його називають скорочено «Пригоди Калеба Вільямса» (Caleb Williams; 1794). Роман вельми об'ємний, у трьох томах. Його ідея полягала у тому, щоб художньо показати, наскільки погано функціонують усі державні інституції. Суд, слідство, та навіть громадська думка, власність. Ось усе дуже погано. Герой, Калеб Вільямс, потрапляє у скрутні обставини, його обмовляють, несправедливо звинувачують, він опиняється у в'язниці, і з ним стається

купа-купа-купа всього, що демонструє несправедливість суспільства та держави стосовно людини. На початку першого тома трапляється вбивство, у якому звинувачують виключно шляхетну, чудову людину, якій Калеб Вільямс пізніше служитиме. Той блискуче виправдовується, звинувачують зовсім інших людей, яких потім страчують. У наступних главах головний герой роману доволі швидко з'ясовує, що насправді вбивцею був ось цей самий шляхетний пан. Калеб Вільямс намагається розкрити таємницю, яку зберігає його пан. Він переглядає якісь документи, які не повинен дивитися. Тобто, він ніби намагається зібрати певні відомості, а потім робить із цих даних висновок. Абсолютно зрозуміло, він розуміє, хто вбивця. Тобто, тут у мініатюрі він здійснює невелике розслідування. Але поки що дуже мале, і воно губиться у грандіозних роздумах автора про те, як погано влаштовано судочинство у Великій Британії [9].

А далі необхідно повернутися до історичних фактів, бо в Англії відбуваються суспільно-політичні зміни. Протягом сімнадцятого та вісімнадцятого століть влада держави неухильно зміцнюється. Якщо у XVII чи XVIII століттях покарання злочинця являло собою щось на кшталт розкішного, вражаючого видовища, що могло тривати годинами, коли нещасного роздирали на шматки, катували, мучили, то поступово відбувається, з одного боку, укріплення державної могутності, а водночас і гуманізація. Виявляється, уже написано чимало праць, спрямованих проти тортур та смертної кари. І формується розуміння того, що, по-перше, страта не має бути просто святом чи демонстрацією державної сили. Кара повинна полягати у стягненні або позбавленні волі. Карати слід не тіло, а душу. Мішель Фуко (фр. Paul-Michel Foucault; 1926 – 1984) детально виклав усі ці міркування у своєму відомому творі «Наглядати і карати» (фр. Surveiller et punir, англ. Discipline and Punish; 1975). І в нього спочатку моторошні описи страт XVII століття змінюються, можливо, теж не надто приємними, але дивовижними описами різноманітних утопічних проєктів того, як має бути організована в'язниця, де ув'язнені утримуватимуться, скажімо, у повній тиші та мовчанні, аби мати змогу зосередитися на своєму злочині. Або ж навіть якщо смертна кара й збережеться, то нехай це буде момент, коли все місто молитиметься, у церквах дзвонитимуть дзвони, щоб караний відчув каяття. Ідея про те, що необхідно не мучити злочинця, а спонукати його до каяття, до відновлення справедливості – вона стає все більш очевидною та вагомою [10].

І в XIX столітті, у декого раніше, у декого пізніше, з'являється те, що тепер є цілком звичним, – різноманітні поліцейські структури, державні органи, які проводять розслідування. Затримувати злочинців почали й до того, якісь спеціалізовані, слідчі підрозділи, як не дивно, до XIX століття не існували. На початку XIX століття на історичній сцені виникає вельми захоплива постать, яку звуть Ежен Франсуа Відок (фр. Eugène François Vidocq; 1775 – 1857). Е. Відок прожив надзвичайне життя. Більшість фактів про його неймовірні пригоди в молоді роки можна дізнатися з його мемуарів, написаних уже на схилі літ. Проживши бурне кримінальне життя, наповнене пограбуваннями та вбивствами, Е. Відок вирішує вступити на службу до правоохоронних органів. З ним відбувається несподіваний поворот. Він дійшов переконання, що лише злочинець здатний побороти злочинність. Адже злочинці, як ніхто, знайомі зі своїм кримінальним світом. У 1811 році він засновує у французькій поліції підрозділ під назвою «Сюрте» (фр. Sûreté, «безопасность») для розслідування кримінальних правопорушень. Е. Відок, з одного боку, перетворився на уособлення цієї певної дволикої підступності. Він здійснив колосальний прорив у веденні слідчих справ. Їм була вибудована система збору доказів та показань свідків, їх обробки та подальшого аналізу. У його розпорядженні була картотека злочинців подібно до того, як це буде у Шерлока Холмса. Цілком імовірно, що саме звідси ця ідея прийшла і до А. Конан Дойла. Тобто Е. Відок ввів облік усіх відомих порушників порядку в Парижі, а можливо, і по всій Франції. Він задіяв, ну, як би ми зараз сказали, оперативників під прикриттям, співробітників правоохоронних органів, які виглядали як звичайні перехожі, він використовував таємних інформаторів, він розробляв, можливо, навіть не знаючи самого терміну «криміналістика», безліч методів, які згодом увійдуть до наукової бази. Пізніше Е. Відок відкриває власне приватне детективне бюро. Сама фігура Відока справила значний вплив.

Слідчий – це уособлення державної влади, тієї сили, що змушує, що карає. «Сюрте», знаряддя, засноване Е. Відоком, за ідеєю покликане гарантувати громадянам Парижа безпеку. Так, воно, безперечно, дещо зіпсоване тим фактом, що керує нею екс-правопорушник, натомість ця організація успішно ловить самих злочинців.

А ось у Лондоні, 1829-го, виникає Столична поліція (англ. Metropolitan Police), що функціонує й досі. Створення цього органу ініційовано міністром Робертом Пілем (англ. Robert Peel; 1788 – 1850), який, як відомо, радився з Е. Відоком щодо

належного устрою всієї справи. Ім'я Роберта Піля увічнено у прізвиську англійських полісменів – Боббі, оскільки саме так їх почали називати на честь засновника цієї поліцейської структури. І це було значним проривом у справі протидії криміналу. Проходить ще деякий проміжок часу, і в 1842 році в рамках Metropolitan Police формується Відділ розшуку (Detection Department). Сьогодні ми назвали б це відділом слідства, а можливо, і карного розшуку. Все це справляє сильне відчуття. Тобто люди відчувають себе більшою мірою захищеними. Порівняно з тими стародавніми часами, коли літературними кумирами виступали деякі романтизовані лиходії, маргінали, диваки.

Паралельно із формуванням справи урядового карного розшуку та інспектора-детектива з'являється і образ приватного сищика, що не залежить від певних уставних процедур та не зв'язаний державною присягою. Це робить його дії щодо розслідування злочину більш вільними та незалежними від поліцейських інструкцій. Що безпосереднє впливає на позитивний хід розслідування злочину, випереджаючі дії державних детективів, які нерідко звертаються до приватних колег за незалежною від державних установ допомогою.

Такий плідний симбіоз можна простежити у творчому доробку Е. По, А. Конан Дойла та А. Крісті. Створені ними пари державного сищика та приватного детектива продовжують збуджувати читацьку рецепцію та підкріплюють переконання щодо успішного розкриття криміналу та невідворотність покарання злочинця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Chesterton G. K. How to write a detective story. *G.K.'s Weekly*. 1925. October 17. URL: https://www.chesterton.org/how-to-write-detective/ (дата звернення: 09.07.2026).

2. Laurence J. Writing crime fiction: making crime pay. Studymates Ltd, 2007. 160 p.

3. Кокотюха А. А. Антологія українського детективу. 2009. URL: https://bukvoid.com.ua/criminal/2009/08/25/071807.html (дата звернення: 09.07.2026).

4. Briggs C., Schofield P. The Evolution of Manor Courts in Medieval England, c. 1250–1350: The Evidence of the Personal Actions. *Journal of Legal History*. 2020. Vol. 41, No. 1. P. 1–28. URL: https://pure.aber.ac.uk/ws/portalfiles/portal/31009508/Evolution_of_Manor_Courts_Briggs_and_Schofield_JLH_.pdf

5. Вольтер. Задіґ, або Талан. *УкрЛіб: Бібліотека української літератури*. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=146 (дата звернення: 09.07.2026).

6. Еко У. Ім'я рози. *УкрЛіб: Бібліотека української літератури*. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=160&page=3 (дата звернення: 09.07.2026).

7. Уолпол Г. Уривок із замку Отранто (1764). 2022. URL: https://url-shortener.me/J539 (дата звернення: 09.07.2026).

8. Редкліфф Е. Уривок із «Таємниці Удольфо» (1794). 2022. URL: https://url-shortener.me/J537 (дата звернення: 09.07.2026).

9. Вільямс К. Або Речі, як вони є (1794). 2022. URL: https://url-shortener.me/J53J (дата звернення: 09.07.2026).

10. Фуко М. Наглядати й карати: народження в'язниці / пер. з фр. П. Таращук. Київ : Основи, 1998. 392 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 13.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 821.113.6-31.09Бакман
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.35

СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ІНШОГО В ТРИЛОГІЇ ФРЕДРІКА БАКМАНА ПРО БЙОРНСТАД

THE LITERARY REPRESENTATION OF THE OTHER IN FREDRIK BACKMAN'S BEARTOWN TRILOGY

Лось О.В.,
orcid.org/0000-0002-1729-4864
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології
Національного університету «Чернігівська політехніка»

У статті досліджено специфіку художньої репрезентації Іншого в трилогії Фредріка Бакмана про Бйорнстад («Ведмеже місто», «Ми проти вас», «Переможці»). Актуальність роботи зумовлена тим, що, попри читацьку популярність творів Ф. Бакмана та наявність досліджень про спортивну культуру, гендерне насильство, колективну ідентичність і соціальну проблематику романів, категорія Іншого в трилогії ще не була окреслена як самостійний предмет літературознавчого аналізу. Мета статті полягає у визначенні основних художніх моделей Іншості та з'ясуванні їхньої ролі в розгортанні конфліктів між підлітком, командою, родиною і громадою. Теоретичну основу дослідження становлять етико-філософські підходи Е. Левінаса, концепція визнання Ч. Тейлора, теорія стигми Е. Гофмана, а також окремі положення постколоніальних студій Е. Саїда та Г. Бгабги. У роботі застосовано поєднання проблемно-тематичного, образного та контекстуального аналізу. Доведено, що Іншість у трилогії Ф. Бакмана не зводиться до сталої соціальної чи психологічної ознаки персонажа. Вона виникає в конкретних ситуаціях взаємодії з середовищем і може бути пов'язана з травматичним досвідом, сексуальною ідентичністю, етнокультурним походженням, соціальною периферійністю, моральною позицією або привілейованою винятковістю. Образи Кевіна, Майї, Рут, Амата, Фатіми й Бенджі репрезентують різні способи художнього осмислення прийняття, відчуження, стигматизації та замовчування. Окрему увагу приділено хокейній культурі Бйорнстада, яка відтворює норми дорослого світу, зосібна культ сили, командної лояльності, спортивного успіху й репутації. Показано, що підліткова спільнота лише загострює ці норми. З'ясовано, що Ф. Бакман не романтизує Іншого, а показує його як суперечливу особистість, чия гідність не має залежати від готовності громади прийняти або відкинути її відмінність.

Ключові слова: Інший, Іншість, підлітковий роман, стигматизація, замовчування, спільнота.

The article examines the specificity of the literary representation of the Other in Fredrik Backman's Beartown trilogy ("Beartown", "Us Against You", "The Winners"). The relevance of the study is determined by the fact that, despite the popularity of Backman's works among readers and the existence of studies on sports culture, gendered violence, collective identity, and the social issues addressed in the novels, the category of the Other in the trilogy has not yet been defined as an independent object of literary analysis. The aim of the article is to identify the main literary models of Otherness and to clarify their role in the development of conflicts between the adolescent, the team, the family, and the community. The theoretical framework of the study is based on the ethical and philosophical approaches of Emmanuel Levinas, Charles Taylor's concept of recognition, Erving Goffman's theory of stigma, as well as selected concepts from the postcolonial studies of Edward Said and Homi K. Bhabha. The research combines problem-thematic, character-based, and contextual analysis. The article argues that Otherness in Backman's trilogy cannot be reduced to a fixed social or psychological trait of a character. It emerges in specific situations of interaction with the surrounding environment and may be connected with traumatic experience, sexual identity, ethnocultural origin, social marginality, moral position, or privileged exceptionalism. The images of Kevin, Maya, Ruth, Amat, Fatima, and Benji represent different ways of literary reflection on acceptance, alienation, stigmatization, and silence. Particular attention is paid to the hockey culture of Beartown, which reproduces the norms of the adult world, especially the cult of strength, team loyalty, athletic success, and reputation. The article shows that the adolescent community only intensifies these norms. It is concluded that Backman does not romanticize the Other, but presents this figure as a contradictory personality whose dignity should not depend on the community's willingness to accept or reject their difference.

Key words: the Other, Otherness, adolescent novel, stigmatization, silence, community.

Постановка проблеми. Попри значну читацьку популярність творчості Фредріка Бакмана, зокрема серед молодіжної аудиторії, та зростання інтересу до його романів у контексті вивчення підліткової літератури, трилогія про Бйорнстад досі не стала предметом комплексного літературознавчого аналізу в українській гуманітаристиці. Водночас цикл порушує широке коло проблем, актуальних для сучасної підліткової прози: становлення особистості, пошук власної ідентичності, взаємини індивіда зі спільнотою, переживання травматичного досвіду, насильство, булінг, соціальне неприйняття та моральний вибір.

Іншість як складна мультидисциплінарна категорія посідає важливе місце в сучасних дослідженнях літератури для підлітків, адже саме в процесі взаємодії з іншими людьми та спіль-

нотою відбувається становлення особистої ідентичності героя. Напруження між прагненням бути прийнятим і переживанням відчуження визначає не лише внутрішній розвиток персонажа, а й виявляє етичні засади функціонування самої спільноти. У цьому контексті особливої ваги набуває трилогія Фредріка Бакмана про Бйорнстад, у якій проблема Іншого стає одним із ключових чинників організації художнього конфлікту.

Змальовуючи життя невеликого провінційного містечка на півночі Швеції, де чітке розмежування «своїх» і «чужих» руйнує уявлення про згуртованість громади, Ф. Бакман актуалізує низку гострих проблем сучасного європейського суспільства, як-то підліткове насильство, булінг, класова нерівність, стигматизація, асиміляція емігрантів, замовчування травматичного досвіду та відповідальність спільноти за власний моральний вибір. Попри наявність досліджень, присвячених гендерному насильству, спортивній культурі, колективній ідентичності та соціальній проблематиці трилогії, категорія Іншого як цілісний об'єкт літературознавчого аналізу ще не отримала належного висвітлення, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському науковому просторі творчість Ф. Бакмана досліджується переважно в загальному контексті рецепції сучасної шведської прози, здебільшого на матеріалі інших його творів, наприклад, роману «Чоловік на ім'я Уве». Так, стаття М. Іванишин зосереджує увагу на соціальному вимірі роману. Дослідниця аналізує репрезентацію людей похилого віку, пов'язуючи її з історико-культурними особливостями шведського суспільства та традиційною для шведської літератури увагою до соціальної проблематики [1]. Л. Остапова досліджує жанрову специфіку цього роману, зосереджуючи увагу на взаємодії комічного й трагічного як визначальних естетичних категорій твору. Дослідниця аналізує художні засоби творення трагікомічного ефекту – іронію, гіперболу, гротеск, доводячи, що їхнє поєднання сприяє глибшому розкриттю психології головного героя та емоційного впливу роману на читача [2].

Міжнародні дослідження трилогії про Бйорнстад представлені розвідками А. Нюгрен, які зосереджені на аналізі функціонування тваринних образів і метафор у романі «Ведмеже місто». Авторка пов'язує їх із репрезентацією сексуального насильства та реакції громади на травматичну подію. Спираючись на концепцію «becoming-animal» Ж. Дельоза і Ф. Ґваттарі, дослідниця осмислює межі відповідальності, людяності та колективної поведінки через наближення людини до природного й тваринного начал [3]. Вже в наступній статті А. Нюгрен розширює цей підхід на всю трилогію про Бйорнстад. Авторка пропонує модель конструювання колективної ідентичності периферійного міста, а також взаємодію індивіда зі спільнотою за допомогою образів тварин і природи [4]. Ці розвідки увиразнюють зв'язок між соціальним маркуванням персонажів і колективною реакцією спільноти, створюючи підґрунтя для осмислення етичного та соціокультурного вимірів категорії Іншого.

Низка публікацій, дотичних до проблематики нашого дослідження, присвячені темі замовчування насильства в романі «Ведмеже місто». А. Мегдауї аналізує зґвалтування та мовчання довкола нього в контексті спортивної культури Бйорнстада, де культ хокейної команди й безумовна лояльність до її лідерів створюють умови для виправдання насильства та замовчування травматичного досвіду [5]. Г. Насутіон та Е. Е. Путра, спираючись на концепцію символічного насильства П. Бурдьє, розглядають становище жінок у романі як результат дії соціальних норм і патріархальних очікувань, що підтримують їхню підпорядкованість [6]. Водночас категорія Іншого в цих працях не виокремлюється як самостійний предмет аналізу, що залишає простір для подальшого дослідження механізмів Інакшості в трилогії Ф. Бакмана.

Постановка завдання. Відсутність цілісного літературознавчого осмислення категорії Іншого в трилогії Ф. Бакмана про Бйорнстад зумовлює необхідність окреслення теоретичних підходів до її аналізу, визначення основних художніх моделей Іншості в романах та з'ясування їхньої ролі в розгортанні основних конфліктів трилогії. Особливої уваги потребує мультивекторність художньої репрезентації Іншості, через яку в романах виявляються напружені взаємини підлітків з однолітками та громадою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія Іншого належить до ключових понять сучасної гуманітаристики, однак її зміст не є однозначним. У різних теоретичних традиціях Інший постає як етичний, соціальний, культурний, психологічний або дискурсивний феномен. Саме тому звернення до цієї категорії потребує розмежування кількох основних підходів, що дають змогу уникнути її звуження лише до зовнішньої відмінності індивіда від більшості.

У філософсько-етичній площині поняття Іншого пов'язане передусім із працями Е. Левінаса. Для мислителя Інший не є об'єк-

том пізнання, соціальною роллю чи частиною системи уявлень суб'єкта. Він постає як той, хто не може бути повністю привласнений, пояснений або зведений до зручного образу. Саме тому Левінас наголошує, що «обличчя» Іншого чинить опір володінню й владі суб'єкта, а зустріч із ним відразу набуває етичного характеру [7, с. 197; 8, с. 85-86]. У межах цього підходу Іншість осмислюється не як соціальна ознака, а як моральний виклик, що вимагає відповіді на присутність іншої людини.

У соціально-філософському та соціологічному вимірах категорія Іншого пов'язується з проблемами визнання та стигматизації. Ч. Тейлор наголошує на діалогічному характері ідентичності: особистість формується у взаємодії з іншими, а невизнання або хибне визнання можуть травмувати її самосприйняття [9, с. 25]. У контексті підліткового роману ця теза набуває особливої ваги, оскільки становлення героя відбувається в середовищі однолітків, де потреба бути визнаним або прийнятим групою визначає його спосіб існування. Доречним є залучення в цьому контексті концепції стигми Е. Гофмана, за якою певна риса персонажа перетворюється в очах групи на знак його Іншості та стає підставою для відчуження [10, с. 3]. У підлітковій спільноті відмінність персонажа рідко сприймається як нейтральна ознака. Застосування підлітком оцінного механізму як способу розрізнення «свій» / «чужий» зводить відмінність до слабкості, загрози, порушення неписаних правил спільноти. У такому контексті Інший постає як персонаж, якого середовище починає сприймати насамперед через цю відмінність, відмежовуючи його від кола «своїх».

Постколоніальні студії виокремлюють Іншого як результат дискурсивного конструювання, коли домінантна культура створює образ «чужинця» для утвердження власної норми й переваги [11]. Г. Бгабга, розвиваючи постколоніальну проблематику, зосереджується на нестабільності культурної ідентичності, зокрема на явищах мімікрії, амбівалентності та гібридності. Його визначення «майже такий самий, але не зовсім» дає змогу описати становище суб'єкта, який засвоює правила домінантної культури, однак не стає повністю «своїм» у її межах [12, с. 86]. У цьому контексті Інший існує в проміжному просторі між різними культурними системами, балансуючи між належністю та відчуженням.

Окреслені теоретичні підходи дають підстави розглядати Іншість у трилогії Ф. Бакмана про Бйорнстад як багатовимірну художню категорію. Вона реалізується через низку моделей і стає засадничим принципом створення провідних конфліктів. Пов'язана з травматичним досвідом, сексуальною самоідентифікацією, етнокультурним походженням, соціальним статусом, моральним вибором або привілейованою винятковістю, Іншість не має єдиного джерела, не зводиться до однієї відмінної ознаки окремого персонажа, яка відмежовує його від більшості. У контексті підліткового роману вона постає як динамічний процес самовизначення героя, що формується в ситуаціях вибору, пошуку власної ідентичності та взаємодії з підлітковим середовищем. На перший погляд, система персонажів трилогії побудована у такий спосіб, що кожен персонаж може увиразнити ту чи іншу модель Іншості, теоретичне підґрунтя якої було описане вище. Ця певна соціальна, культурна, сексуальна чи психологічна відмінність кожного разу проявляється у конкретній ситуації, чи-то в ситуації вибору, замовчування, лояльності, спротиву, прийняття або відмови від нав'язаних правил більшості.

Особливість художнього світу трилогії Ф. Бакмана полягає в тому, що підліткова спільнота часто відтворює ціннісні настанови дорослої суспільної більшості, однак робить це у власному, загостреному просторі – просторі хокейної команди, дружби, суперництва, закоханості, ревнощів, страху й потреби належати до групи. Тому Іншість тут не обов'язково має негативний зміст і не завжди пов'язана з тим, що суспільство відкидає. Навпаки, окремішньою може ставати й риса, яку дорослий світ підтримує або схвалює, як-то спортивний талант, виняткова фізична сила, витривалість, принциповість, лідерство тощо. У підлітковому середовищі такі здібності можуть не лише забезпечувати визнання, а й відокремлювати героя від інших, змінюючи його місце серед однолітків і подальшу життєву траєкторію. З огляду на це подальший аналіз зосереджуємо на образах Кевіна, Майї, Амата й Бенджі, які, на нашу думку, найвиразніше репрезентують різні способи функціонування Іншого в художньому світі трилогії.

Бйорнстад, життя якого обертається довкола хокею та місцевої команди «Ведмеді», перетворюється на замкнений простір, що належить тим, хто на боці сили. Образ ведмедя символізує не лише фізичну міць і витривалість, а й жорстокість. Водночас назва міста працює як метафора депресивної периферійності, де культ гри в хокей не здатен зупинити економічне згасання, де крамниці – зачинені, безробіття – масове, і це лише поглиблює кризу, відштовхуючи «чужинців» або незгодних. Місто живе за своїм жорстким кодек-

сом і дедалі більше ізолюється від південної урбанізованої Швеції: «у Бйорнстаді всі ненавидять великі міста» [13]. Почуття маргінальності породжує у громаді агресивну захисну ідентичність. Так, прагнучи довести свою значущість, місто створює власних внутрішніх «чужих», усіх, хто не вписується у локальний код сили, бо «місто – це не лише будинки й дороги, це рішення. Іноді жорстокі [13]».

Простір міста – агресивний, нетерпимий до слабкості, немов дикий звір, сильний, але небезпечний, оприявнює «примітивну» маскулінність Кевіна – лідера команди та місцевого кумира. Кевін має надзвичайний талант гравця в хокей, наполегливість у досягненні своєї мети – продовжити кар'єру в професійній лізі, тому постійно тренується, шліфує технічні недоліки, безмежно віддаючись своїй справі. Такий підхід вирізняє його поміж інших гравців, вивищує, робить безперечним лідером. Проте, з іншого боку, розв'язує руки, навіює оте оманливе відчуття виключності та всемогутності, позбавляє сумнівів в правомірності своїх вчинків. Його жертвою стає Майя Андерссон, дочка спортивного директора, яку Кевін, місцевий спортивний кумир і лідер хокейної команди, ґвалтує під час вечірки на честь чергової перемоги. Так, він опиняється в позиції Іншого не лише завдяки винятковому спортивному таланту, а передусім через особливий статус, який надає йому громада. Його обдарованість і лідерство поступово трансформуються у відчуття власної недоторканності, а колективне захоплення спортивним кумиром створює ілюзію моральної безкарності. Кевін – привілейований Інший.

Жертва згвалтування Майя миттєво стає відчуженою через небажання містян зруйнувати ними ж створений міф про Кевіна, підтверджуючи думку, що «відносини з Іншим не є ідилічними та гармонійними відносинами спілкування або співчуття, через які ми ставимо себе на місце Іншого <…> в самому серці відносин з Іншим, що характеризують наше соціальне життя, інші ість постає як відносини без взаємності [7, с. 215]». Місто стає проти неї, а замовчування спільноти ніби легітимізує сам факт насильства. Дівчину піддають приниженню, булінгу, проте вона відстоює своє заплямоване «я».

Наведений приклад доводить, що Інші ість у Бакмана не має єдиного джерела. Вона щоразу виникає по-різному, але майже завжди приводить до однієї перевірки: чи здатна спільнота прийняти того, хто виходить за межі звичного порядку. Тому Інші ість Майї визначається не стільки самим фактом пережитого насильства, скільки її відмовою прийняти нав'язану спільнотою модель мовчання. Це кардинально змінює траєкторію переживання травми й соціального відчуження. Прагнення домогтися справедливості перетворює її на «чужу» для громади, яка заради збереження власної цілісності обирає захистити символ колективного успіху, а не жертву. Саме тому об'єктом суспільного осуду стає не кривдник, а потерпіла.

Рут, персонажка третього роману трилогії «Переможці» [15], постає як одна з попередніх жертв сексуального насильства в Бйорнстаді, задовго до подій із Майєю. Однак, на відміну від Майї, вона не отримала підтримки: ані батьки, ані найближча подруга фактично не стали на її бік. Дівчина залишилася наодинці зі своєю травмою, згодом утекла з міста і через певний час загинула. Її історія в «Переможцях» стає своєрідним контрапунктом до історії Майї. Якщо Майя, попри шалений тиск громади, не відмовляється від правди, то Рут свого часу була позбавлена самої можливості чинити опір. Через цей образ Ф. Бакман показує, що насильство не завершується в моменті злочину. Замовчана травма залишається в просторі міста й повертається пізніше в іншій формі, як помста, нове насильство, смерть. Минуле, яке громада відмовилася визнати, зрештою наздоганяє її через молодшого брата Рут Маттео, для якого особиста втрата стає підставою для руйнівного акту відплати. У такий спосіб автор вибудовує майже замкнене коло: насильство, яке колись було замовчане, не зникає, а лише змінює форму й повертається до спільноти як нова катастрофа.

Емігранти Амат та його мати Фатіма кожен у свій спосіб адаптуються до життя в Бйорнстаді. Амат – інший за національністю, релігією, мовою, походженням. Він живе на краю міста, як подібні до нього емігранти. Його становище в цьому й так периферійному місті – ще на більшій периферії. Щоб довести, що він заслуговує, якщо не на увагу, то хоча б не на приниження, Аматові довелося набути досвід виснажливої праці й падіння, після якого герой змушений знову виборювати собі місце серед «своїх». Його становлення відбувається через болісне занурення в найнижчі рівні соціальної ієрархії Бйорнстада й спробу виринути на поверхню вже не як прохач, а як той, хто має право на повагу й вшанування. Водночас Інші ість Амата не зводиться лише до етнічної чи соціальної вразливості. Його моральна позиція в ситуації з Майєю виявляє здатність вийти за межі нав'язаної ролі мовчазного й вдячного «чужого». Відстоюючи правду, він протистоїть більшості,

яка очікує від нього покори, і саме в цьому жесті його Інші набуває етичного виміру. Амат існує в тому, що Г. Бгабга називає «третім простором», де культурна ідентичність не є сталою чи однорідною, а постає результатом постійного переосмислення власної належності. Він не відмовляється від культури свого походження, але й не може повністю інтегруватися в культуру більшості, що й зумовлює гібридний характер його ідентичності.

Важливим є також образ матері Амата, яка внутрішньо приймає підлеглу позицію в соціальній ієрархії міста. Свого часу, рятуючись від війни, Фатіма залишила батьківщину, народивши сина вже в Швеції. Її етнічне й релігійне походження стає для мешканців Бйорнстада знаком відмінності, через який жінку сприймають як представницю «чужого» світу. У цьому контексті доречною є думка Е. Саїда про те, що Схід постає як неінертний, радше сконструйований образ, що має власну історію, традицію мислення, образів і словника, які надали йому реальності та присутності для Заходу [11, с. 4-5]. Тому Фатіма намагається бути непомітною, обережною, аби не провокувати негативну реакцію в оточуючих через власну відмінність. Працюючи прибиральницею в хокейному клубі, вона всім постійно дякує, навчає сина вдавати «свого», щоб його не відштовхнуло нове середовище. Її поведінка демонструє стратегію пристосування: вона не очікує рівності, а вчить сина обережності, покори й вдячності за мінімальне прийняття з боку домінантної спільноти, зрікається своєї віри, записавши новонародженому сину християнську молитву як оберіг, символічно виявляючи залежність від чужого культурного порядку. Молитва – це найінтимніший прояв культури й ідентичності. Якщо навіть вона звучить мовою більшості, це означає, що домінантна культура проникла в найглибші сфери життя людини. Мати вивчила мову, внутрішньо прийняла правила світу, в якому живе, намагаючись захистити сина через адаптацію, а не через опір. Г. Бгабга пише, що колонізований або маргіналізований суб'єкт часто існує в режимі мімікрії, тобто наслідування домінантної культури. Він стає «майже таким самим, але не зовсім». Такий механізм культурної адаптації через протистояння центр / периферія, на думку Г. Бгабги породжує ефект **«одночасної подібності й загрози»** [12, с. 86], тому що той, хто наслідує, залишається небезпечним попри схожість, бо демонструє нестабільність ідентичності.

Амат проходить шлях від соціально маргіналізованого хлопця до людини, яка завдяки таланту й праці виборює собі місце серед «своїх». Здавалося б, це класична історія успіху. Але в третій частині «Переможці» Ф. Бакман руйнує і цей наратив. Амат знову опиняється на периферії – тепер уже не через своє походження, а через власні помилки, довірливість, емоційну незрілість і залежність від Лева – іншого емігранта, який вміло маніпулює його прагненням бути прийнятим [15]. Травма руки, залежність від знеболювальних, втрата професійної перспективи засвідчують, що соціальне визнання не гарантує ані внутрішньої стійкості, ані моральної бездоганності. На нашу думку, Ф. Бакман принципово відмовляється романтизувати Іншого. Інші в трилогії не є моральною категорією. Вона не означає ані вищості, ані меншовартості персонажа. Письменник позбавляє Іншого ореолу винятковості, демонструючи його як звичайну людину зі слабкостями, помилками й суперечностями. Саме тому етичне ставлення до Іншого не може ґрунтуватися на оцінці його вчинків, а визначається готовністю спільноти визнати його людську гідність незалежно від вчинків.

Бенджамін Овіч, Бенджі, в першій частині трилогії постає передусім як найближчий друг Кевіна – той, хто знає його краще за інших, захоплюється його хокейним талантом, витривалістю й майже фанатичною відданістю грі. Однак після подій, пов'язаних із Майєю, Бенджі відмовляється стати на бік Кевіна. Спершу це може здаватися лише моральним неприйняттям темного боку друга, небажанням виправдати його вчинок. Проте в подальших частинах трилогії ця ситуація відкриває значно глибшу особисту драму у стосунках Бенджі й Кевіна. Їхня емоційна прив'язаність виходить за межі звичайної дружби, а тому зґвалтування Майї стає для Бенджі не лише моментом морального розриву з другом, а й переломним досвідом самоусвідомлення. Саме після цього герой розуміє, ким є сам і чого прагне; його сексуальна ідентичність, раніше прихована й болісно замовчувана, стає для нього очевидною [14].

Важливо, що надалі Бенджі вже не так лякає сам факт можливого розкриття його Іншості перед громадою. Значно страшнішою виявляється реакція середовища, у якому така відмінність не сприймається як частина приватного життя, а особистість «редукується з цілісної і звичайної людини до заплямованої, знеціненої» [10, с. 3]. Відчуження спільноти поступово витісняє стигматизованого через «розрив між очікуваною і реальною соціальною ідентичністю» [10, с. 3], що особливо гостро проявляється в спортивному

світі, де домінує уявлення про силу, жорсткість, гетеронормативну маскулінність. А. Адамс та Е. Андерсон зазначають, що спорт може функціонувати як «соціально престижна інституція», у якій хлопці засвоюють настанови гегемонної маскулінності, зокрема гомофобію [16, с. 348]. Хоча самі дослідники описують випадок, коли відкриття сексуальної ідентичності гравця не стало причиною його виключення з команди, у Ф. Бакмана ця логіка розгортається інакше. Бенджі проходить майже всі етапи символічного «знищення», якому його піддає замкнена система гравців, фанів, мешканців міста. Його поступово позбавляють не лише репутації, а й самого простору належності – команди, хокею, дружніх зв'язків і права залишатися «своїм» у Бйорнстаді. Зазначимо, що закритість хокейної спільноти Бйорнстада виявляється не лише в реакції на злочин Кевіна, а й у ставленні до будь-якої відмінності, що порушує уявлення про командну єдність. Саме тому сексуальна ідентичність Бенджі сприймається як загроза усталеному образу «свого» гравця. Таким чином, модель Іншості Бенджі має подвійний характер. Перш за все вона пов'язана з внутрішнім процесом самоприйняття. Після того як його сексуальна ідентичність стає відомою громаді, Іншість переходить із внутрішнього виміру в соціальний. У третьому романі трилогії ця модель Іншості набуває ще складнішого змісту. Бенджі повертається до Бйорнстада вже після тривалої відсутності – змучений, розчарований, внутрішньо виснажений. Формально місто й оновлена хокейна команда вже не відштовхують його так, як раніше, тому він знову з'являється в просторі хокею, проводить кілька успішних ігор, зустрічається з Майєю та іншими людьми зі свого минулого. Однак це повернення не стає для нього справжнім подоланням Іншості. Зовнішнє прийняття не збігається з внутрішнім станом героя: Бенджі залишається самотнім, а його близькі постійно живуть із тривогою за нього, зокрема зі страхом можливого суїциду. Повернення Бенджі до Бйорнстада не можна прочитувати як переможне. Воно радше підкреслює трагічність його образу: спільнота ніби готова знову впустити його у свій простір, але вже не здатна повернути йому відчуття дому. Його загибель від кулі Маттео, коли він фактично рятує маленьку дівчинку, остаточно закріплює за ним позицію морального Іншого – того, хто залишається чужим і вразливим, але в критичний момент здатний на жертовний вчинок. У цьому сенсі автор не пропонує Бенджі простого «повернення додому»: навіть прийнятий громадою, він залишається Іншим у самому собі.

Герої трилогії не поділяються на виключно добрих і поганих, що є характерним для підліткової літератури. Кожен герой є носієм внутрішньої суперечності. Той, хто чинить благородно, здатний на моральну слабкість; той, хто викликає осуд, не позбавлений людяності; жертва також може бути жорстокою, а кривдник – уразливим. Ф. Бакман послідовно проводить думку, що ніхто не зводиться лише до найгіршого зі своїх учинків. Тому кожен герой може стати потенційно Іншим, бо має щось, що не вписується в колективну норму.

Висновки. В художньому світі трилогії про Бйорнстад категорія Іншого постає як один із важливих принципів художньої організації й розгортається у двох взаємопов'язаних вимірах. Перший пов'язаний із внутрішнім усвідомленням персонажем власної відмінності, прийняттям себе та формуванням особистісної ідентичності. Другий виявляється у просторі взаємодії зі спільнотою, яка визначає межі «свого» і «чужого», наділяючи окремих персонажів статусом Іншого через прийняття, відчуження, стигматизацію або виключення. Саме взаємодія цих вимірів у межах основних конфліктів трилогії формує специфіку художньої репрезентації Іншого в романах Ф. Бакмана.

Здійснений аналіз засвідчує, що Іншість у трилогії не має єдиного джерела. Вона може бути зумовлена травматичним досвідом, сексуальною ідентичністю, етнокультурним походженням, соціальною периферійністю або привілейованою винятковістю. При цьому Ф. Бакман не подає Іншого як однозначно позитивну чи негативну фігуру. Його персонажі залишаються внутрішньо суперечливими. Підлітковий контекст трилогії увиразнюється тим, що Іншість формується на перетині зовнішньої відмінності персонажа, що відбивається на його поведінці, здатності взаємодіяти зі світом, так й через реакцію середовища, в якому потреба належати до групи має особливу вагу. Підліткова спільнота Бйорнстада часто відтворює цінності дорослого світу, наслідуючи норми суспільної більшості: культ сили, командної лояльності, спортивного успіху, замовчування й репутації. Однак робить це гостріше й жорсткіше. Саме тому Іншість персонажа швидко набуває оцінного значення й може стати підставою для прийняття, відчуження або витіснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іванишин М. Соціальний вимір образу літньої людини в романах Ф. Бакмана в аксіології сьогодення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 60, том 2. С. 136–141. https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-20

2. Остапова Л. Художні засоби комічного та трагічного в романі Фредеріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве». *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2025. Вип. 83, том 2. С. 225–229. https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-2-33.

3. Nygren A. Bears and dogs: animals, animal metaphors, and the telling of rape and gendered collectivity in Fredrik Backman's *Beartown*. *Children's literature*. 2024. 52. P.104–117. https://doi.org/10.1353/chl.2024.a928814.

4. Nygren A. Animals, animal metaphors and nature in the periphery in Fredrik Backman's Björnstad. *Nordlit.* Vol. 53, № 1. P. 11–23. https://doi.org/10.7557/13.7632.

5. Mehdaoui A. Crushed Under their Skates: Rape and Silence in *Beartown* by Fredrik Backman. *International Journal of Language and Education Research.* 2025. Vol. 7, № 1. P. 75–93. URL: https://ijler.net/makale_benzer/8105 (дата звернення: 13.07.2026).

6. Nasution H., Putra E. E. Symbolic violence against subordinated women in Fredrick Backman's Beartown. *Prosiding Seminar Nasional Ilmu Sosial Dan Teknologi* (SNISTEK). 2022. 4. P. 220–225. URL: https://ejournal.upbatam.ac.id/index.php/prosiding/article/view/5260 (дата звернення: 13.07.2026).

7. Levinas E. Totality and Infinity: An Essay on Exteriority. Pittsburgh: Duquesne University Press, 2018. 284 p.

8. Levinas E. Ethics and Infinity: Conversations with Philippe Nemo. Pittsburgh: Duquesne University Press, 1985. 126 p.

9. Taylor Ch. The Politics of Recognition. *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"*. Princeton : Princeton University Press, 1992. P. 25–73.

10. Goffman E. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity.* Englewood Cliffs, N. J. : Prentice-Hall, 1963. 147 p.

11. Said E. W. Orientalism. New York: Pantheon Books, 1978. 368 p.

12. Bhabha H. K. The Location of Culture. London ; New York : Routledge, 1994. 440 p.

13. Бакман Ф. Ведмеже місто / пер. з англ. Софія Волковецька. Київ : #книголав, 2019. 432 с.

14. Бакман Ф. Ми проти вас / пер. з англ. Софія Волковецька. Київ : #книголав, 2020. 512 с.

15. Бакман Ф. Переможці / пер. з англ. Софія Волковецька. Київ : #книголав, 2023. 704 с.

16. Adams A., Anderson E. Exploring the relationship between homosexuality and sport among the teammates of a small, Midwestern Catholic college soccer team. *Sport, Education and Society*, 2012. 17 (3), P. 347–363. https://doi.org/10.1080/13573322.2011.608938

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 14.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 821.09(436)(092)КАФКА:821.09.161.2«19»(092)ЗВИЧАЙНА
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.36

МЕТАФОРА ІЗОЛЬОВАНОЇ ЛЮДИНИ В ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ «ПЕРЕВТІЛЕННЯ» Ф. КАФКИ І «ТИ» ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ)

THE METAPHOR OF THE ISOLATED INDIVIDUAL IN TWENTIETH-CENTURY LITERATURE: A COMPARATIVE STUDY OF THE "METAMORPHOSIS" BY FRANZ KAFKA AND "YOU" BY OLENA ZVYCHAINA

Ніколенко О.М.,
orcid.org/0000-0001-7374-7226
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри світової літератури
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

У статті здійснено компаративний аналіз образів Грегора Замзи з новели Франца Кафки «Перевтілення» та Віри Ільченко з повісті Олени Звичайної «Ти» крізь призму проблеми ізоляції особистості в літературі ХХ століття. Попри відмінність художніх систем, жанрової природи творів і соціально-історичних обставин їхнього написання, обидва персонажі репрезентують спільну модель людини, яка поступово втрачає можливість бути почутою, зрозумілою та повноцінно присутньою у людському світі. Доведено, що ізоляція постає не лише як зовнішній стан, а й як форма руйнування особистісної ідентичності.

З'ясовано, що у Франца Кафки відчуження Грегора Замзи зумовлене абсурдним фізичним перевтіленням, яке перетворює його на чужого навіть для найближчих людей. Натомість у повісті Олени Звичайної причиною ізоляції Віри Ільченко стає тоталітарна політична система, що позбавляє людину права на власний голос, свободу вибору та самовизначення. Попри різну природу відчуження, обидва письменники художньо осмислюють спільний процес поступового виключення особистості з простору людських взаємин. Втрата комунікації, самотність, руйнування соціальних зв'язків і мовчання стають універсальними ознаками існування героїв.

Особливу увагу зосереджено на семантиці мовчання як художньої категорії. У новелі Кафки мовлення Грегора втрачає зрозумілість і перестає виконувати комунікативну функцію, тоді як у повісті Олени Звичайної мовчання Віри Ільченко є наслідком політичного насильства, постійного нагляду й атмосфери страху. В обох випадках мовчання набуває символічного значення, позначаючи втрату суб'єктності, людської гідності та права на власне існування.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі компаративного зіставлення образів Грегора Замзи та Віри Ільченко як художніх моделей ізольованої людини в літературі ХХ століття. Такий підхід є особливо актуальним з огляду на те, що творчість Франца Кафки посідає вагоме місце у світовому літературознавстві, тоді як художня спадщина Олени Звичайної й досі залишається малодослідженою. Запропоноване порівняння дає змогу розширити інтерпретаційне поле повісті «Ти», увиразнити універсальність порушених у ній проблем та окреслити нові напрями компаративного вивчення української діаспорної літератури у світовому контексті.

Ключові слова: мовчання, ізоляція особистості, тоталітаризм, відчуження, компаративний аналіз.

This article presents a comparative analysis of the characters Gregor Samsa from Franz Kafka's novella "The Metamorphosis" and Vira Ilchenko from Olena Zvychaina's novella "You" through the lens of the problem of individual isolation in twentieth-century literature. Despite differences in artistic style, genre, and the socio-historical contexts in which the works were created, both characters represent a shared model of an individual who gradually loses the ability to be heard, understood, and fully present within the human community. The study demonstrates that isolation functions not only as an external condition but also as a process of the disintegration of personal identity.

The analysis reveals that, in Kafka's work, Gregor Samsa's alienation is caused by his absurd physical transformation, which renders him a stranger even to those closest to him. In contrast, in Olena Zvychaina's novella, Vira Ilchenko's isolation results from a totalitarian political system that deprives the individual of the right to a personal voice, freedom of choice, and self-determination. Although the nature of alienation differs in each work, both authors artistically depict the gradual exclusion of the individual from the sphere of human relationships. The loss of communication, loneliness, the destruction of social ties, and silence emerge as universal characteristics of the protagonists' existence.

Particular attention is devoted to the semantics of silence as a literary category. In Kafka's novella, Gregor's speech loses its intelligibility and ceases to perform its communicative function, whereas in Olena Zvychaina's "You", Vira Ilchenko's silence is a consequence of political violence, constant surveillance, and an atmosphere of fear. In both cases, silence acquires symbolic significance, representing the loss of subjectivity, human dignity, and the right to one's own existence.

The scholarly novelty of this study lies in its comparative examination of Gregor Samsa and Vira Ilchenko as literary representations of the isolated individual in twentieth-century literature. This approach is particularly relevant because Franz Kafka's works occupy a central place in world literary scholarship, whereas Olena Zvychaina's literary heritage remains insufficiently explored. The proposed comparison broadens the interpretative framework of "You", highlights the universal nature of the issues it addresses, and outlines new directions for comparative research on Ukrainian diaspora literature within the broader context of world literature.

Key words: silence, individual isolation, totalitarianism, alienation, comparative analysis.

Постановка проблеми. Відчуження, самотність, ізоляція та мовчання у літературі ХХ століття набувають не лише психологічного, а й філософського змісту, перетворюючись на ознаки існування особистості в кризовому світі. Особливо виразно ця проблема розкривається в образах Грегора Замзи з новели Франца Кафки «Перевтілення» та Віри Ільченко з повісті Олени Звичайної «Ти». Попри відмінність художніх систем і різну природу конфлікту, обидва персонажі проходять шлях поступового виключення із соціального простору, втрачаючи право на голос, взаєморозуміння та людську гідність. Компаративне осмислення цих образів досі не було предметом окремого наукового дослідження, що зумовлює актуальність запропонованої теми та відкриває нові можливості для інтерпретації повісті Олени Звичайної в контексті світового літературного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Франца Кафки вже тривалий час перебуває в центрі уваги світового літературознавства. Дослідники розглядають його художній доробок у контексті модернізму, екзистенціалізму, філософії абсурду, проблем відчуження, самотності та кризи людської особистості. В українському літературознавстві вагомий внесок у вивчення творчості письменника зробили Д. Затонський, Є. Волощук, М. Моклиця та інші науковці, які досліджували особливості художнього світу Кафки, природу його символізму й екзистенційної проблематики. Окрему увагу привертають сучасні праці, присвячені аналізу концепту самотності в новелі «Перевтілення», де ізоляція Грегора Замзи осмислюється як універсальна модель відчуження людини від світу та самої себе.

Натомість творча спадщина Олени Звичайної досі залишається малодослідженою. Попри поступове зростання наукового інтересу до письменниці, її художній доробок лише починає входити до сучасного літературознавчого дискурсу. Окремі аспекти творчості Олени Звичайної висвітлено у працях Світлани Ленської, Марини Кушнєрьової, Світлани Журби, Валентини Кузь, Віти Кривчун, проте повість «Ти» лише нещодавно стала предметом спеціальних досліджень, у яких розглянуто образ Віри Ільченко як художнє втілення трагедії людини в умовах сталінського тоталітаризму.

Водночас компаративне зіставлення образів Грегора Замзи та Віри Ільченко в аспекті художнього моделювання ізольованої особистості досі не було предметом окремого наукового дослідження. Саме ця обставина визначає наукову новизну й актуальність запропонованої статті.

Постановка завдання – здійснити компаративний аналіз образів Грегора Замзи з новели Франца Кафки «Перевтілення» та Віри Ільченко з повісті Олени Звичайної «Ти», з'ясувати спільні й відмінні механізми художнього моделювання ізоляції особистості, простежити особливості руйнування людської ідентичності, відчуження від суспільства та родини, а також визначити роль мовчання як метафори втрати голосу, суб'єктності й права людини на власне існування.

Виклад основного матеріалу. Література ХХ століття створила чимало образів людини, яка поступово втрачає не лише свободу чи можливість діяти, а передусім право бути почутою. Голос у цьому контексті постає не просто засобом комунікації, а однією з головних ознак людського існування. Мовчання, своєю чергою, набуває символічного значення, перетворюючись на метафору відчуження, внутрішньої самотності та викреслення особистості з людського світу. Саме крізь таку оптику особливого значення набувають образи Грегора Замзи з новели Франца Кафки «Перевтілення» та Віри Ільченко з повісті Олени Звичайної «Ти», які, попри належність до різних літературних традицій, репрезентують споріднений тип героя ХХ століття – людини, позбавленої можливості бути почутою.

На перший погляд, Франца Кафку та Олену Звичайну майже неможливо поставити поруч. Їх розділяють різні художні системи, історичний досвід, культурне середовище та способи моделювання дійсності. Франц Кафка – один із найяскравіших представників європейського модернізму, творчість якого стала підґрунтям літератури абсурду та екзистенційного осмислення людського буття. Художній світ письменника ґрунтується на «внутрішній автобіографії – особистому духовному досвіді» [1, с. 72], а також на принципі умовності: фантастичне не віддаляє читача від реальності, а, навпаки, оголює її найглибші суперечності. Абсурдна ситуація фізичного перевтілення Грегора Замзи стає засобом дослідження відчуження, самотності та безсилля людини перед незрозумілим і байдужим світом.

Олена Звичайна належить до тих українських письменників еміграції, чия творчість виросла з особистого досвіду пережитого тоталітаризму. У сучасному літературознавстві справедливо наголошують, що «Олена Звичайна – потужний голос української діаспори» [3, с. 13]. Водночас науковці підкреслюють, що «її літературна спадщина є цінним історичним свідченням епохи, яке

дає змогу краще осмислити глибину страждань, яких зазнав український народ у ХХ столітті» [4, с. 232]. Саме тому Світлана Ленська закликає до того, що «творчість письменниці заслуговує на детальне вивчення» [5, с. 38], адже вона відкриває перед нами правдиві сторінки нашої історії. Проза Олени Звичайної позбавлена умовності кафківського типу й спирається на документальну достовірність історичних подій, власні спостереження та пам'ять про злочини радянської системи. Повість «Ти» є не лише художнім твором, а й своєрідним літописом епохи, у якому трагедія окремої людини віддзеркалює трагедію цілого покоління української інтелігенції, зламаного репресивною машиною тоталітарної держави.

Попри принципово різні художні моделі осмислення дійсності, Франц Кафка й Олена Звичайна приходять до близького розуміння людської трагедії. Якщо Кафка розкриває процес втрати особистості через художню умовність і фантастичне перевтілення, то Олена Звичайна − через документально достовірне відтворення тоталітарної реальності. Проте в обох творах результат спільний: людина поступово втрачає можливість бути почутою, позбавляється свободи, людської гідності, права на власний голос і зрештою опиняється викресленою з простору людських взаємин. Саме тому образи Грегора Замзи та Віри Ільченко доцільно розглядати не лише як героїв різних художніх світів, а як універсальні моделі ізольованої людини ХХ століття.

Ізоляція не виникає раптово. Спочатку руйнується звичний зв'язок між особистістю та навколишнім світом, зникає відчуття захищеності, а згодом людина втрачає можливість бути почутою. Саме цей момент стає відправною точкою внутрішнього мовчання, яке визначає подальшу долю як Грегора Замзи, так і Віри Ільченко.

У новелі Франца Кафки ізоляція постає миттєво: «Одного ранку, прокинувшись від неспокійного сну, Грегор Замза побачив, що він обернувся на страхітливу комаху» [1, с. 74]. Фантастична ситуація не потребує докладних пояснень, адже для письменника фізичне перевтілення є не самоціллю, а художнім прийомом, який дає змогу максимально оголити екзистенційну самотність людини. Змінившись зовні, герой майже не змінюється внутрішньо: він продовжує думати про родину, турбується про роботу, намагається виконувати свої обов'язки та прагне пояснити близьким, що з ним сталося. Проте саме від цієї миті світ перестає сприймати його як людину. Його голос уже не виконує своєї головної функції − бути почутим. Для родини він більше не співрозмовник, а істота, присутність якої викликає страх, відразу й бажання ізолювати її від інших.

Шлях Віри Ільченко розпочинається інакше. У повісті Олени Звичайної немає фантастичного перевтілення, адже джерелом трагедії стає сама історична реальність. Уже перші сторінки твору позначені смертю матері − єдиної людини, яка була для Віри духовною опорою. Залишившись сиротою, молода дівчина змушена самостійно входити в нову радянську дійсність, де кожен її крок поступово потрапляє під контроль системи. Робота у Малюги, постійне втручання у приватне життя, загроза втрати житла, приховане стеження, підозри щодо її походження, перехоплення листів, контроль над колом спілкування − усе це формує навколо героїні простір непомітної, але постійної ізоляції. На відміну від Грегора Замзи, Віра зовні залишається тією самою людиною, однак тоталітарна система поступово позбавляє її можливості бути вільною особистістю. Вона ще може говорити, але дедалі частіше змушена мовчати, бо «… за правду б'ють!» [2, с. 460].

Отже, початок ізоляції в обох творах пов'язаний із моментом радикальної зміни звичного світу. Грегор Замза прокидається вже комахою, тоді як Віра Ільченко ніби прокидається в реальності, де людська гідність, свобода вибору та право на власний голос поступово втрачають свою цінність. У новелі Франца Кафки змінюється сам герой, тоді як навколишній світ зовні залишається тим самим. У повісті Олени Звичайної, навпаки, незмінною залишається сама Віра Ільченко, однак докорінно змінюється світ навколо неї, перетворюючись на простір тотального контролю, підозри й страху. Саме тому, якщо Грегор Замза стає чужим для світу через власне перевтілення, то Віра Ільченко − через перевтілення самого світу.

Із цього моменту мовчання перестає бути лише відсутністю слів. Воно перетворюється на художню категорію, що відображає руйнування зв'язку між особистістю та суспільством. Голос ще існує, однак він уже не здатний долати прірву нерозуміння. Наступним етапом ізоляції стає не лише фізичне чи соціальне відокремлення героя, а поступова втрата можливості бути почутим.

Одним із найтрагічніших проявів ізоляції є момент, коли людина ще здатна говорити, проте її слова вже не досягають іншого. Голос перестає виконувати свою головну функцію − бути засобом взаєморозуміння, а мовлення втрачає свого адресата. Саме тому мовчання в обох творах постає не як проста відсутність слів, а як нездатність бути почутим. У цьому полягає одна з найглибших

точок перетину художніх світів Франца Кафки та Олени Звичайної.

Після перевтілення Грегор Замза не втрачає здатності мислити. Його внутрішній світ залишається людським: він хвилюється за батьків, згадує про роботу, намагається пояснити близьким причину своєї дивної поведінки. Проте між ним і світом виникає нездоланна комунікативна прірва. Його слова більше не сприймаються як людська мова, а перетворюються на незрозумілі звуки. Найбільша трагедія героя полягає не лише у фізичному перевтіленні, а в тому, що він більше не може вступити в діалог із людьми. Втративши можливість бути зрозумілим, Грегор фактично втрачає і власну соціальну присутність.

Ізоляція Віри Ільченко має іншу природу. Її голос ніхто не відбирає фізично, однак тоталітарна система поступово привчає людину до внутрішнього мовчання. Віра ще може висловлювати свої думки, проте дедалі частіше змушена зважувати кожне слово, приховувати власні переконання, не довіряти навіть найближчому оточенню. Атмосфера постійного нагляду, страху та підозри руйнує природну потребу людини відкрито говорити правду. У такій реальності мовчання стає не добровільним вибором, а способом виживання.

Отже, Грегор говорить, але його вже не чують, Віра мовчить, хоча її голос ще існує. У першому випадку мовлення втрачає здатність бути зрозумілим через фізичне перевтілення героя, у другому – мовчання стає єдиною можливістю зберегти себе в умовах тоталітарного тиску. Саме ця антитеза найвиразніше розкриває природу «голосу мовчання»: голос перестає бути діалогом, а мовчання стає ознакою людської ізоляції.

Втрата голосу неминуче змінює простір існування людини. Якщо спочатку ізоляція виникає як внутрішній стан, то згодом вона набуває матеріального виміру, окреслюючи межі світу, за які герой уже не може вийти. Саме тому художній простір у новелі Франца Кафки та повісті Олени Звичайної перестає бути лише тлом подій. Він перетворюється на активний засіб розкриття людської трагедії.

Для Грегора Замзи таким простором стає його кімната. Після перевтілення вона вже не є місцем домашнього затишку, а поступово перетворюється на замкнений світ, який дедалі більше нагадує в'язницю. Кожна спроба героя залишити кімнату завершується ще більшим відчуженням і покаранням, а сам простір невпинно звужується разом із його людською присутністю. Зрештою кімната перестає бути оселею – вона стає межею між світом людей і світом того, кого вже перестали вважати людиною.

Простір Віри Ільченко має іншу природу. Її не замикають у чотирьох стінах, однак увесь Київ поступово перетворюється для неї на простір прихованого контролю. Робота, квартира, навчання, коло знайомих, листування, навіть випадкові зустрічі – усе опиняється під пильним наглядом репресивної системи. На відміну від кафківської кімнати, тоталітарний Київ не має видимих стін, проте саме ця невидимість робить його ще страшнішим. Людина не знає, де закінчується її особистий простір і починається простір державного контролю.

Франц Кафка й Олена Звичайна по-різному моделюють простір ізоляції, однак приходять до спільного художнього висновку. У Кафки людина опиняється ув'язненою в одній кімнаті, тоді як в Олени Звичайної сама реальність перетворюється на велику кімнату без виходу. У першому випадку простір звужується фізично, у другому – психологічно та соціально. Проте і кімната Грегора Замзи, і тоталітарний Київ Віри Ільченко виконують однакову функцію: позбавляють людину свободи, поступово відокремлюючи її від людського світу.

Кінцевою точкою ізоляції стає поступова втрата людиною свого місця у світі. Якщо спочатку герой перестає бути почутим, згодом втрачає власний простір, то зрештою перестає сприйматися як особистість. Саме цей процес художньо моделюють Франц Кафка та Олена Звичайна, демонструючи різні шляхи до одного трагічного результату – викреслення людини зі світу людей.

У новелі «Перевтілення» Грегор Замза дедалі більше перестає бути членом власної родини. Його присутність уже не викликає співчуття, а сприймається як тягар, від якого необхідно позбутися. Родина поступово звикає до думки, що перед нею вже не людина, а істота, існування якої лише порушує звичний порядок життя. Символічно, що після смерті Грегора життя його близьких не зупиняється – навпаки «…родина обговорювала свої надії на майбутнє» [1, с. 101]. Отже, фізична смерть героя лише завершує той процес викреслення, який розпочався значно раніше – у момент, коли він утратив можливість бути почутим, зрозумілим і визнаним людиною.

Трагедія Віри Ільченко розгортається в іншій художній площині, проте приводить до такого самого фіналу. На відміну від Грегора Замзи, її ізоляцію спричиняє не фантастичне перевтілення, а тоталітарна система, яка послідовно руйнує людську особистість. Втрата матері, постій-

ний нагляд, атмосфера страху, зрада найближчих людей, руйнування довіри та свободи вибору віддаляють Віру від звичного людського світу. Кульмінацією цього процесу стає її арешт. У суспільно-історичних реаліях, відтворених Оленою Звичайною, арешт означає не лише фізичне ув'язнення, а фактичний вирок людині, яка опинилася під владою репресивної системи. Навіть Іван Семенович Малюга, попри своє бажання допомогти, виявляється безсилим перед механізмом тоталітарної держави: «Він "натискав на всі колишні педалі" проте врятувати Віру не зміг» [2, с. 576]. Так само, як смерть Грегора Замзи завершує його викреслення зі світу людей, арешт Віри Ільченко стає завершальним етапом її знищення як вільної особистості й передвіщає неминучу фізичну загибель.

Отже, Франц Кафка та Олена Звичайна по-різному моделюють фінал людської трагедії, однак приходять до спільного висновку: суспільство або система не залишають місця тому, кого вже перестали сприймати як людину. Якщо Грегор Замза гине як комаха, то Віра Ільченко зникає в лабіринтах тоталітарної репресивної машини: «І повезли її до Сибіру спокутувати свої "провини" перед батьківщиною соціялізму» [2, с. 577]. В обох випадках фінал є не початком, а завершенням тривалого процесу викреслення особистості зі світу людей.

Саме в цьому полягає принципова спільність двох художніх моделей. Франц Кафка показує, як людину викреслює родина, що більше не визнає її своєю. Олена Звичайна демонструє інший механізм: людину викреслює тоталітарна держава, яка поступово руйнує її особистість і позбавляє права залишатися собою. В одному випадку ізоляція завершується фізичним зникненням героя, в іншому − арештом, який у логіці репресивної доби означає початок майже неминучого фізичного знищення. Проте в обох творах людина перестає бути повноправним учасником людського життя ще до фінальної катастрофи.

Саме тому образи Грегора Замзи та Віри Ільченко виходять далеко за межі конкретних літературних творів. Вони стають універсальними символами людини XX століття, яка може бути позбавлена не лише свободи чи голосу, а й самого права залишатися людиною. У цьому полягає головний зміст метафори «голосу мовчання»: мовчання постає не відсутністю слів, а останньою ознакою людини, яку світ уже перестав чути й визнавати.

Висновки. Проведений компаративний аналіз образів Грегора Замзи з новели Франца Кафки «Перевтілення» та Віри Ільченко з повісті Олени Звичайної «Ти» засвідчив, що попри належність творів до різних літературних традицій, художніх систем і культурно-історичних контекстів, обидва письменники створили універсальну модель людини, яка поступово втрачає своє місце у світі. У Кафки цей процес реалізується через фантастичне перевтілення героя, тоді як у Звичайної − через руйнівний вплив тоталітарної системи на людську особистість. Різні художні шляхи приводять до спільного результату: руйнування людської ідентичності, втрати свободи, відчуження від суспільства та поступового викреслення людини з простору людських взаємин.

У ході дослідження встановлено, що ізоляція в обох творах розгортається як послідовний процес. Спочатку герой утрачає можливість бути почутим, згодом − власний життєвий простір, а зрештою − право залишатися повноправною частиною людського світу. Саме тому мовчання у творах Франца Кафки та Олени Звичайної набуває значно ширшого змісту, ніж відсутність мовлення. Воно стає художнім вираженням руйнування комунікації між людиною та світом, символом втрати людської гідності, свободи вибору й можливості залишатися собою.

Компаративне зіставлення дало змогу простежити принципову відмінність художніх моделей ізоляції. Якщо Грегор Замза стає чужим для світу через власне фізичне перевтілення, то Віра Ільченко − через докорінне перевтілення самого суспільства, у якому тоталітарна система поступово знищує людську індивідуальність. У цьому виявляється одна з головних особливостей творчого мислення обох письменників: Франц Кафка через художню умовність моделює універсальну екзистенційну трагедію людини, тоді як Олена Звичайна на документально достовірному матеріалі показує її історичне втілення в умовах радянського тоталітаризму.

Метафора «голосу мовчання» є ключем до розуміння обох творів. Вона означає не відсутність голосу, а втрату можливості бути почутим і визнаним як людина. Саме тому образи Грегора Замзи та Віри Ільченко виходять за межі конкретних художніх текстів і постають універсальними символами людини XX століття, яка бореться не лише за свободу слова чи право на власну думку, а насамперед − за право залишатися людиною навіть тоді, коли світ уже перестав її чути.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волощук Є. Світова література : хрестоматія-посібник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, 2011. 512 с.

2. Звичайна О. Ти: повість із життя українців у золотоверхому Києві в 1927–29 роках. Мюнхен, 1982. 579 с.

3. Кривчун В. Рецептивна інтерпретація роману Валер'яна Підмогильного «Місто» у повісті Олени Звичайної «Ти». *Академічні студії. Серія: Гуманітарні науки.* 2025. Вип. 2. С. 12−20.

4. Кривчун В. Трагічна доля Віри Ільченко – обличчя епохи тоталітарного режиму 1927−1929 років (на матеріалі повісті «Ти» Олени Звичайної). *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2025. Вип. 86, т. 2. С. 231−238.

5. Ленська С. Антитоталітарний дискурс у малій прозі Олени Звичайної. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 13. С. 37–45.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 14.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

УДК 821.111-31.09:003.62
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.37

КУЛЬТУРНИЙ КОД У ПРОСТОРОВОМУ ВИМІРІ РОМАНУ Г. К. ЧЕСТЕРТОНА «ПОВЕРНЕННЯ ДОН КІХОТА»

CULTURAL CODE IN THE SPATIAL DIMENSION OF G. K. CHESTERTON'S NOVEL "THE RETURN OF DON QUIXOTE"

Школа І.В.,
orcid.org/0000-0002-1455-6371
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і методики викладання
Бердянського державного педагогічного університету

Салюк Б.А.,
orcid.org/0000-0002-9952-2399
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і методики викладання
Бердянського державного педагогічного університету

Табакова Г.І.,
orcid.org/0000-0001-9687-6290
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства
Бердянського державного педагогічного університету

У статті досліджено систему культурних кодів британського суспільства, вписаних у просторовий вимір роману Г. К. Честертона «Повернення Дон Кіхота» (1926), та встановлено їхню семіотичну функцію в ідейній концепції твору. Теоретичну основу дослідження становлять феноменологія простору Г. Башляра, літературознавча концепція архітектурного образу Д. Сперра, а також праці честертонознавців – І. Кера, Г. Кеннера та М. Шеллкроса.

Доведено, що просторовий вимір роману функціонує як розгалужена семіотична система, у якій закодовані ключові ідеологічні, релігійні та цивілізаційні смисли. Готична архітектура розглядається як сакралізований топос і носій культурної пам'яті, що вписується у вікторіанську традицію архітектурної критики (Дж. Раскін, М. Арнольд) та у британське католицьке відродження. Вертикальна вісь простору виступає кодом трансцендентного й протиставляється горизонтальному індустріалізму; образ готичного вікна кодує ідею обмеження як умови правильного бачення світу та філософської позиції автора.

Виявлено систему бінарних просторових опозицій: реальний / умовний простір, замкнений / відкритий, земне / небесне, центр / периферія. Встановлено, що карнавальний простір реалізує честертонівський парадокс – розрізнення між зовнішньою формою та внутрішнім змістом традиції, що є органічним виявом британської інтелектуальної ментальності. Хронотоп дороги інтерпретується як паломництво у мирському вбранні, культурна діагностика стану суспільства та переосмислення аристократичної етики «джентльменського обов'язку» в демократичному ключі. Просторове вирішення фіналу – повернення абатства церкві – постає культурним висновком автора: відновлення сакрального замкненого простору символізує перемогу живої традиції над хаосом сучасності та духовною порожнечею індустріальної цивілізації.

Ключові слова: Г. К. Честертон, готична архітектура, культурна ідентичність, семіотика простору, бінарні опозиції, хронотоп дороги.

The article examines the system of cultural codes of British society embedded in the spatial dimension of G. K. Chesterton's novel "The Return of Don Quixote" (1926), and establishes their semiotic function within the ideological conception of the work. The theoretical framework of the study draws on G. Bachelard's phenomenology of space, D. Spurr's literary concept of the architectural image, as well as the works of Chesterton scholars – I. Ker, H. Kenner, and M. Shellcross.

It is argued that the spatial dimension of the novel functions as an elaborate semiotic system encoding key ideological, religious, and civilisational meanings. Gothic architecture is considered as a sacralised topos and bearer of cultural memory, situated within the Victorian tradition of architectural criticism (J. Ruskin, M. Arnold) and the British Catholic Revival. The vertical axis of space serves as a code of the transcendent, counterposed to horizontal industrialism; the image of the Gothic window encodes the idea of limitation as a condition of correct vision and the author's philosophical stance.

A system of binary spatial oppositions is identified: real versus conditional space, enclosed versus open, earthly versus heavenly, centre versus periphery. The carnivalesque space is shown to embody the Chestertonian paradox – the distinction between outward form and the inner content of tradition – which is an organic expression of the British intellectual mentality. The chronotope of the road is interpreted as a pilgrimage in secular guise, a cultural diagnosis of the state of society, and a reinterpretation of the aristocratic ethics of 'noblesse oblige' in a democratic key. The spatial resolution of the finale – the return of the abbey to the Church – emerges as the author's cultural conclusion: the restoration of the sacred enclosed space symbolises the triumph of living tradition over the chaos of modernity and the spiritual emptiness of industrial civilisation.

Key words: G. K. Chesterton, Gothic architecture, cultural identity, semiotics of space, binary oppositions, chronotope of the road.

Постановка проблеми. Просторовий вимір тексту не є нейтральним тлом подій, а функціонує як семіотична система, що кодує ідеологічні, духовні та культурні смисли, виявляючи авторське бачення людини у світі. Особливої гостроти ця проблема набуває у випадку тих письменників, для яких простір є не лише формальним елементом поетики, а й засобом культурної критики та соціальної діагностики. До таких авторів належить Г. К. Честертон – британський романіст, публіцист і теолог, чия творчість і досі лишається недостатньо дослідженою.

Роман «Повернення Дон Кіхота» (1926) є, мабуть, найбільш просторово насиченим твором Г. К. Честертона. Готичні собори, статуї, закриті бібліотеки, замки-абатства, вулиці індустріального міста і дороги, якими блукають його герої, – усе це не просто декорації, а носії культурного коду, що визначає смислову структуру роману. Попри наявність окремих досліджень часопросторової організації цього твору, питання культурного коду просторового виміру залишається поза увагою науковців, що й зумовлює актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям для вивчення просторових образів як культурного коду слугує феноменологія простору Ґ. Башляра [1], який описує будинок, кут, підвал і вежу як архетипічні образи, через які людина осмислює своє місце у світі. Велике значення мають також роботи Д. Сперра [2], який системно досліджував проблему архітектурного простору в літературі модернізму, визначивши, що «літературна архітектура» відкриває зв'язки між матеріальним і текстуальним.

Честертонознавці також досліджували часопросторову архітектуру творів письменника. Власне, першу спробу системно дослідити міський простір здійснили М. Бомон і М. Інглбі у колективній монографії «Г. К. Честертон, Лондон і сучасність», де засвідчено, що англійський письменник є виразним коментатором міського середовища, чий інтелектуальний внесок залишається недооціненим порівняно з більш канонічними сучасниками [3].

І. Кер у фундаментальній біографії письменника, виданій Оксфордським університетом [4], переконливо показав, що Г. К. Честертон є спадкоємцем великої вікторіанської традиції культурної критики, а саме Дж. Раскіна, М. Арнольда, Дж. Г. Ньюмена, для яких архітектурне та просторове середовище було безпосереднім виразом духовного стану суспільства.

Водночас, Г. Кеннер [5] обґрунтував, що парадокс є не риторичним прийомом у творчості письменника, а онтологічним принципом бачення реальності, здатністю показувати суперечності буття через образ і простір.

Крізь призму карнавалу творчість письменника розкриває М. Шеллкрос [6], зазначаючи, що карнавальна і просторова гра Г. К. Честертона є не відмовою від модернізму, а особливою формою «перетину сучасності», і в риторичному, і в буквальному просторовому сенсі.

Цю думку підтверджує також есе М. Бомона «Лицар-мандрівник на вулиці», у якому аналізуються засоби, за допомогою яких письменник переносить лицарський романтичний код у простір сучасного міста, що безпосередньо суміжне з проблематикою «Повернення Дон Кіхота» [3, с. 93-112].

Власне, І. Школа [7] досліджує час і простір «Повернення Дон Кіхота», що постають як взаємопов'язані моделі, які певним чином дешифрують людський досвід в розрізі минулого, сучасного та майбутнього, а також відтворюють психологічний стан героїв роману.

Однак, попри значу кількість робіт з честертонознавства, вивчення саме культурного коду просторового виміру роману «Повернення Дон Кіхота» [8] як цілісної семіотичної системи досі не поставало. Поза увагою залишилися механізми, за допомогою яких просторові образи (готична архітектура, вертикальна вісь, сакралізовані топоси) транслюють культурно-цивілізаційні смисли британського суспільства, а також роль просторових опозицій у кодуванні ідейного змісту твору та їх зв'язок з культурною ідентичністю автора.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – виявити та описати систему культурних кодів британського суспільства, вписаних у просторовий вимір роману Г. К. Честертона «Повернення Дон Кіхота», встановити їх семіотичну функцію та зв'язок з ідейною концепцією твору.

Виклад основного матеріалу. Щоб зрозуміти, яким чином простір у романі Г. К. Честертона стає носієм культурного коду, необхідно окреслити специфічний британський культурний контекст, у якому розвивалось художнє мислення автора.

Британська культурна ідентичність сформувалась на поглядах імперіалізму та монархізму як чинників ієрархічної стабільності й сакрального виміру влади, консерватизму і глибокої релігійності, усвідомлення своєї острівної окремішності від континентальної Європи. Саме це живило вікторіанську «культурну критику» і визначало особливий характер британського просторового

мислення: архітектура, пейзаж, міське середовище сприймалися не як нейтральний фон, а як видимий вираз невидимого морального й духовного стану нації.

Відтак, можемо умовно розділити інтерпретацію простору роману «Повернення Дон Кіхота» на кілька шарів. Перший – вікторіанська традиція «культурної критики» (cultural criticism), що бере початок від Дж. Раскіна. У своїх «Каменях Венеції» (1851-1853) Дж. Раскін обґрунтував, що архітектура є не нейтральним будівельним мистецтвом, а безпосереднім виразом моральних і духовних цінностей суспільства. Відповідно готична архітектура середньовіччя – це свідчення живої віри й органічної спільноти, тоді як промислова забудова Вікторіанської Англії – знак духовного спустошення. Цю думку підхопили М. Арнольд у «Культурі та анархії» (1869) та В. Морріс, який заснував рух «Arts and Crafts» як спробу відновити середньовічну єдність мистецтва, ремесла й духовності в умовах індустріальної цивілізації. Як зазначає І. Кер, Г. К. Честертон успадкував саме цю традицію й розвинув її в напрямку католицького апологетизму: для нього готичний собор є не ностальгічним образом, а живою культурною програмою [4, с. 3-27].

Другий шар – це католицьке відродження в британській культурі, що тягнеться від оксфордівського інтелектуала Дж. Г. Ньюмена й архітектора О. В. Н. Пюджина, який відбудовував готичні храми як духовний маніфест, через Г. К. Честертона й історика Г. Беллока аж до середини XX ст.

Важливо розуміти, що католицьке відродження у Британії мало особливе соціокультурне забарвлення: воно розгорталося в країні, де монархія від часів Реформації була символічно пов'язана з англіканством, а католицизм упродовж століть залишався маргінальною та юридично обмеженою практикою. Так, повернення відомого філолога Дж. Г. Ньюмена з англіканства до римо-католицької церкви у 1845 році стало культурною подією загальнонаціонального масштабу, бо демонструвало, що в лоні самої британської інтелектуальної еліти визріває потреба у відновленні тих сакральних форм, які протестантська Реформація відкинула.

Переосмислюючи цю ідею в художній прозі, Г. К. Честертон перетворює архітектурний простір на знак культурної ідентичності: чи живе Британія у своїх духовних витоках, чи ні. І. Кер підкреслює, що «саме в 1910-1920-х роках, коли писалося «Повернення Дон Кіхота», Г. К. Честертон із найбільшою гостротою відчував цей розрив між матеріальною потужністю Британської імперії та духовною порожнечею її культури» [4, с. 345-352].

Третій шар – це феноменологія «поетики простору» Ґ. Башляра, що дає інструментарій для аналізу просторових образів незалежно від їхньої культурної специфіки. Ґ. Башляр показав, що будинок, вежа, підвал, горище – це не просто топографічні елементи тексту, а архетипічні образи, через які людська свідомість організовує своє ставлення до світу: «будинок є нашим першим всесвітом, справжнім космосом» [1, с. 4]. Д. Сперр, спираючись на погляди Ґ. Башляра, додає ще власне літературознавчий вимір: «мистецтво побудованого середовища – це архітектура; мистецтво мови – це література», і ці дві форми взаємно визначають одна одну в культурних контекстах модерності [2, с. 9]. Відтак, вежа і висота уособлюють прагнення до трансцендентного, до вертикального вектору буття – це саме ті константи, які домінують у просторовому коді «Повернення Дон Кіхота».

Цікавою особливістю аналізованого твору є функціонування парадоксу як принципу просторової риторики. Г. Кеннер зазначає, що парадокс у Честертона – це не словесна гра, а «спосіб, у який метафізична інтуїція буття проявляється в конкретному образі» [5, с. 35]. У просторовому вимірі роману цей принцип реалізується через колізії видимого й справжнього: людина в підкреслено сучасному одязі (Меррел) є носієм справжнього лицарського духу, тоді як навколо неї – учасники карнавалу в середньовічних костюмах, які не мають жодного уявлення про лицарські цінності. Простір карнавалу перевертає культурні коди: те, що виглядає «давнім», є порожньою формою; те, що виглядає «сучасним», виявляється єдиним живим носієм традиції.

Цей парадокс, вважаємо, має виразне британське культурне підґрунтя. Британська ментальність здавна культивувала особливий тип іронічної дистанції щодо зовнішніх форм і ритуалів, де глибока повага до традиції поєднувалася з недовірою до її поверхневої імітації. Англійський джентльмен не демонструє своє благородство, а є його носієм; справжній патріот не розмахує прапором – він живе відповідно до цінностей, які цей прапор уособлює. Таке розрізнення між формою і суттю глибоко вкорінене в британській етиці й естетиці: від шекспірівського протиставлення «видимості» та «буття» до вікторіанського культу «характеру» (character) як єдиної справжньої міри людини. Честертон як представник національної культурної традиції, переносить її у просторовий вимір роману: карнавальний простір із

його середньовічними костюмами є простором британського лицемірства, оскільки країна зберегла зовнішні форми старої культури (монархію, церкву, лицарські титули), але втратила їхній внутрішній зміст.

Парадокс у Честертона як риторична стратегія сам по собі є глибоко британським явищем. Британська інтелектуальна традиція завжди надавала перевагу непрямому, парадоксальному способу висловлення істини (Дж. Свіфт, О. Вайлд, Б. Шоу), що руйнує ілюзію самоочевидності й змушує думати заново. Г. К. Честертон успадкував саме цю традицію й застосував її до просторового образу: карнавальний простір роману є парадоксом, утіленим у топографії, тож локальний читач зчитує його одразу й безпомилково.

Цей парадоксальний простір є квінтесенцією честертонівського культурного коду: справжня традиція не та, що одягнена у відповідний костюм, а та, що живе в серці та вчинках. Просторова риторика парадоксу руйнує поверхневі культурні знаки й апелює до глибинного змісту так само, як готичне вікно пропускає справжнє світло лише для того, хто знаходиться всередині. У просторовому вимірі «Повернення Дон Кіхота» ця настанова реалізована з особливою послідовністю: кожен просторовий образ є одночасно конкретним місцем і культурним знаком, що транслює авторський присуд сучасній Англії. Таким чином, щоб «читати» простір роману, треба тримати в полі зору всі три шари британського культурного контексту: вікторіанську традицію архітектурної критики, католицьке відродження як культурну програму і феноменологічну чутливість до просторових образів як архетипів.

Найбільш виразним елементом просторової організації роману є його вертикальна вісь. Честертонівський простір, на відміну від горизонтального українського (степ широкий, море безкрайнє), організований по вертикалі, і ця особливість підкреслена численними описами архітектури та природи: «Бібліотека була дуже високою, стеля її – склепінчастою, як у церкві» [8, с. 117]. Вулиці міста описуються як простір, що «здіймається вгору», герої сидять «на верхівці кеба» і «дивляться в небеса» [8, с. 117].

Щоб зрозуміти глибину цього просторового коду, необхідно враховувати специфічний британський культурний контекст вертикального мислення. Британська архітектурна традиція, від середньовічних соборів Солсбері та Йорка до вікторіанської неоготики, завжди надавала вертикалі сакрального значення. Шпиль собору в британській культурній свідомості є не просто архітектурним елементом, а видимим знаком присутності Бога над горизонтальним простором людського світу. Показово, що саме в епоху промислової революції, коли горизонт британських міст почав визначатися заводськими димарями, а не церковними шпилями, виникла потужна культурна реакція – рух за відновлення готики як духовної противаги індустріальному «горизонталізму». Ця реакція мала й виразний монархічний вимір: відновлення Вестмінстерського палацу в неоготичному стилі після пожежі 1834 року було свідомим актом культурної політики: вертикаль влади й вертикаль віри мали говорити однією архітектурною мовою, утверджуючи спадкоємність британської державності від середньовічних витоків.

Культурний код вертикальності у Г. К. Честертона має, таким чином, чітке семіотичне значення: рух угору – це рух до Бога, до духовності, до справжніх цінностей. Символом цього руху стає зображена готична архітектура. Олівія Ешлі в романі прямо формулює цей код: «Я взагалі не хочу дивитися вниз… саме тому я найбільше люблю готику. Там усі лінії спрямовані вверх та вказують на небо» [8, с. 118]. Тож, готика у Г. К. Честертона стає культурною програмою, тягою до закодованого в камені трансцендентного, що вступає в полеміку з горизонталлю утилітаризму та позитивізму – тих філософських течій, які на думку письменника були найбільш характерними продуктами англосаксонського практицизму.

Особливим смислом наділений образ готичного вікна. Герой роману Майкл Херн, розмірковуючи над устроєм світу, використовує цей образ як метафору правильного «культурного зору»: «Зрозумійте, світ – вікно, а не порожня нескінченність, вікно в стіні нескінченного існування» [8, с. 118]. Порожнина готичного капюшона уподібнюється до вікна собору – рамка, що обмежує хаотичний простір і надає йому сенсу, перетворює безмежне на осмислене. У цьому квінтесенція честертонівської філософії: обмеження є умовою свободи, форма – умовою змісту.

Цей образ вікна закорінений у британську культурну традицію від середньовічної схоластики Оксфорду й Кембриджу до вікторіанської полеміки між раціоналізмом і вірою, де питання про межі людського пізнання й правомірність трансцендентного було центральним. Готичне вікно як «рамка», що впорядковує нескінченність, є образним відповідником британського інтелектуального темпераменту з його недовірою до абстрактних систем і схильністю шукати істину через конкретний, відчутний, оформлений

досвід. Г. Кеннер слушно зазначає, що у цьому полягає честертонівський парадокс – це не континентальна абстракція, а острівна конкретність, що схоплює метафізичне через чуттєвий образ [5, с. 9]. Готичне вікно стає культурним кодом, що визначає філософську позицію автора, де обмежений простір є умовою правильного бачення».

Готичні образи соборів, стрілчастих арок, вітражів тощо функціонують у романі як сакралізовані топоси, наділені змістом та культурною пам'яттю. І. Школа слушно зауважує, що «зруйнована чи викривлена сучасністю готика свідчить про втрату духовності та хибний шлях героїв роману» [7, с. 117-118]. Таким чином, стан архітектурного простору є індикатором стану культури: ціла й піднесена готика є символом духовного здоров'я суспільства, натомість занедбана або спотворена є знаком його занепаду.

Особливого значення набуває в цьому контексті опис вітражів: «Стрільчасті вікна і склепіння… вітражі, чий густий та яскравий колір можна побачити лише зсередини, розповіли їй дивну новину. Всередині були світло і колір, знадвору – темнота й свинець» [8, с. 117]. Відтак духовний світ (світло і колір) доступний лише зсередини тому, хто увійшов до нього, хто прийняв його цінності. Для зовнішнього спостерігача – це «темнота й свинець». Так готична архітектура кодує ідею ініціації: щоб побачити справжній культурний зміст, треба увійти в простір традиції. Д. Сперр, досліджуючи архітектурний образ у літературі модерності, зазначає, що такий тип просторового досвіду, «входження всередину» як умова розуміння, є характерним для письменників, які шукають у просторі онтологічний смисл [2, с. 112-114].

Це пояснюється художньою освітою автора, який мислить просторовими образами, тому готичний собор є для нього центральним просторовим символом, що організовує культурний код усього твору. І. Кер у своїй біографії підкреслює, що Честертон «успадкував від Раскіна саме цей погляд: середньовічна архітектура є не стилістичним явищем, а виразом живого зв'язку між майстром, спільнотою і Богом» [4, с. 199].

Варто зазначити, що просторова організація «Повернення Дон Кіхота» будується на системі бінарних опозицій, кожна з яких є носієм культурного смислу. Центральною опозиціє є реальний та умовний простори. До реального відносяться події, що розгортаються за авторським задумом у хронотопі сучасної Англії 1910-1920-х років. Умовний простір – це простір лицарського ідеалу, середньовіччя, до якого апелює герой. Ця опозиція є просторовим вираженням культурного конфлікту між сучасністю та традицією, що є ідейним стрижнем роману.

Другою за значущістю є опозиція замкненого та відкритого просторів. Абатство Сивуд, де починається дія, – це замкнений культурний простір, у якому ще зберігається пам'ять про лицарський ідеал. Натомість відкритий простір репрезентують дороги, якими блукають герої; вони є простором сучасного індустріального суспільства, що втратило духовні орієнтири. Цікаво, що у фіналі роману абатство «знову повертають у власність церкви» [8, с. 117], тобто замкнений сакральний простір відновлюється, перемагаючи відкритий хаос сучасності. Це просторове вирішення сюжету є одночасно культурним висновком: традиція перемагає, повертаючи суспільству його духовний простір.

Третя опозиція земного та небесного просторів реалізована через вертикальну вісь, є основою всієї просторової системи роману. Вона пов'язана з опозицією матеріального / ідеального та кодує честертонівську ідею справжньої культури, що тягнеться до неба, а не розповзається по землі. Індустріалізація, якій протистоять герої, є насамперед культурною катастрофою «горизонтального» мислення, що відмовилося від трансцендентного.

Нарешті, четверта опозиція центру та периферії реалізована через карнавальний мотив. Театральна вистава в маєтку лорда Сивуда поступово виходить за межі сцени й охоплює всю країну: «Так бібліотекар, який відмовився змінити костюм, змінив країну» [8, с. 118]. Це просторове розімкнення карнавалу є культурним актом: маргінальне (лицарський ідеал, який здається ексцентрикою) виходить у центр і трансформує всю культурну реальність.

Згаданий хронотоп дороги є одним із найбагатших культурних кодів у «Поверненні Дон Кіхота». Г. Кеннер зауважував, що Г. К. Честертон постійно використовував образ подорожі та повернення як метафору духовного прозріння: герой мандрує далеко, але знаходить скарб там, звідки вирушив, бо бачить рідне місце вперше справжніми очима [5, с. 52-55]. Мотив подорожі в «Поверненні Дон Кіхота» є циклічним: герої залишають Сивуд і повертаються до нього, але вже зміненими. Ця циклічність стає культурним кодом: справжній шлях – це не лінійний прогрес, що асоціюється з індустріалізацією та «горизонтальним» мисленням, а повернення до витоків, відновлення втраченого духовного центру.

Як відомо, британська традиція паломництва, від середньовічних прощ до Кентербері

(Дж. Чосер) до пішохідних мандрівок як форми духовного й естетичного досвіду (В. Вордсворт, С. Т. Колрідж), завжди надавала дорозі не лише просторового, а морального виміру: мандрівник повертається іншою людиною не через досвід іншого місця, а через власну зміну в дорозі. Британський консерватизм завжди ототожнював духовне здоров'я нації з її аграрним корінням, протиставляючи «зелену Англію» розбещеному індустріальному місту. Так і Г. К. Честертон свідомо вписував своїх героїв у цю традицію: їхні маршрути сільським бездоріжжям є паломництвами в мирському вбранні, пошуком духовності на мапі країни, що було втрачено під тиском індустріальної цивілізації.

Два паралельні маршрути героїв – Херна та Меррела – доповнюють один одного, утворюючи подвійний просторовий код. Мандрівка Меррела за червоною фарбою є алюзією на лицарські випробування: це квест, у якому герой здобуває не скарб, а знання про стан суспільства (нещасний виробник фарб Доктор Хендрі, який страждає від несправедливості). Мандрівка Херна – пряма реалізація честертонівського ідеалу лицаря: бібліотекар, який «прокинувся» у цій ролі, блукає Англією, намагаючись відновити лицарський кодекс честі. У цьому подвійному маршруті відчитується ще одна специфічна британська риса: традиція «джентльменського обов'язку» (noblesse oblige), що зобов'язувала людину вищого стану не замикатися у своєму привілейованому просторі, а виходити в світ і брати на себе відповідальність за встановлення справедливості. Г. К. Честертон переосмислює цю аристократичну етику в демократичному ключі: його лицарі – не лорди, а бібліотекар і художник, але їхній вихід на дорогу є тим самим актом культурної відповідальності, що й середньовічний лицарський подвиг.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що просторовий вимір роману Г. К. Честертона «Повернення Дон Кіхота» є розробленою семіотичною системою, у якій закодовані ключові ідейні, релігійні та цивілізаційні смисли твору. Готична архітектура функціонує як сакралізований топос і носій культурної пам'яті; вертикальна вісь є кодом «небесного погляду», що протиставляється горизонтальному індустріалізму; замкнений простір абатства символізує збереженість традиції, відкритий простір доріг – виклики сучасності. Карнавальний простір і хронотоп дороги є механізмами культурної діагностики та переосмислення дійсності.

Система просторових бінарних опозицій (реальне / умовне, земне / небесне, замкнене / відкрите, центр / периферія) не лише структурує сюжет, а й транслює честертонівський культурно-цивілізаційний діагноз: сучасна Англія втратила духовний простір, і лише повернення до лицарського ідеалу може відновити вертикальну вісь культури. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням порівняльного аналізу, зокрема, зіставленням просторових кодів твору Г. К. Честертона з просторовою поетикою інших британських письменників-католиків (Р. Г. Бенсона, Г. Беллока) та з літературою «готичного відродження» загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bachelard G. The Poetics of Space / transl. by M. Jolas. Boston: Beacon Press, 1994. 241 p. URL: https://archive.org/details/G. BachelardThePoeticsOfSpace (дата звернення: 14.04.2026)

2. Spurr D. A. Architecture and Modern Literature. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2012. 285 p. URL: https://www.press.umich.edu/4350173/architecture_and_modern_literature (дата звернення: 14.04.2026)

3. Beaumont M., Ingleby M. (eds.). G.K. Chesterton, London and Modernity. London: Bloomsbury Academic, 2013. 245 p. DOI: https://doi.org/10.5040/9781472543592 (дата звернення: 14.04.2026)

4. Ker I. G. K. Chesterton: A Biography. Oxford: Oxford University Press, 2011. 747 p. DOI: https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199601288.001.0001 (дата звернення: 15.04.2026)

5. Kenner H. Paradox in Chesterton. New York: Sheed and Ward, 1947. 157 p. URL: https://archive.org/details/paradoxinchester0000hugh (дата звернення: 16.04.2026)

6. Shallcross M. Rethinking G.K. Chesterton and Literary Modernism: Parody, Performance, and Popular Culture. Abingdon; New York: Routledge, 2018. 295 p. URL: https://www.routledge.com/9781138678736 (дата звернення: 15.04.2026)

7. Школа І. В. Часопросторовий вимір роману «Повернення Дон Кіхота» Г.-К. Честертона. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. І. С. 112-119.

8. Chesterton G. K. The Return of Don Quixote. Cornwall: House of Stratus, 2008. 230 p.

Дата першого надходження статті до видання: 23.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

РОЗДІЛ 11
ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.38

ПАРАЛЕЛЬНІ «ВІДЛИГИ»: ЗУСТРІЧ І РОЗХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА КИТАЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУР У 1960–1980-ТІ РОКИ

PARALLEL “THAW” PERIODS: SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN UKRAINIAN AND CHINESE LITERATURE IN THE 1960S–1980S

Ван Чженкунь,
orcid.org/0009-0006-0014-8349
аспірант
Сичуаньського університету іноземних мов (Китай)

У статті вперше в компаративному дискурсі зіставляються два літературні явища, що виникли в різних ідеологічних, хронологічних та геокультурних умовах, але демонструють виразну типологічну подібність: українське «шістдесятництво» 1960-х років та китайська поезія «туманна поезія» (朦胧诗, менлун ши) 1980-х років, що виникла після десятиліття Культурної революції. На матеріалі віршів Івана Драча, Ліни Костенко, Миколи Вінграновського та представниці китайської школи «туманної поезії» Шу Тін стаття аналізує домінуючі тематичні комплекси (особиста свобода, колективна та національна пам’ять, критика тоталітарного минулого, пошук гуманістичних цінностей) та специфічні художні стратегії (символічна образність, метафоричне кодування, езопова мова як засіб обходу цензури). Обидва рухи зароджувалися в підпільних умовах, використовували лірику як домінантний жанр завдяки її компактності та можливості приховувати протестний зміст, і стали голосом покоління, що вимагало внутрішньої свободи. Доводиться, що обидві літературні течії виконували функцію «культурної відлиги» в умовах авторитарних політичних режимів, однак траєкторії їхнього розвитку та канонізації кардинально розійшлися: український рух був органічно пов’язаний із національно-визвольними процесами, відродженням національної ідентичності та відновленням перерваної модерністської традиції, тоді як китайський рух формувався навколо пошуку універсальної людської мови, відновлення гуманітарних цінностей та подолання травми Культурної революції. Особливу увагу приділено гендерному виміру: творчість Ліни Костенко та Шу Тін аналізується як вияв жіночого морального авторитету, причому українська поетеса вписує приватний досвід у загальнонаціональний дискурс, що в умовах імперського тиску функціонувало як форма материнського/фемінного морального спротиву радянській асиміляції, а китайська акцентує емансипацію особистості та приватну пам’ять, причому її «жіноча незалежність» у контексті пост-культурнореволюційного Китаю фактично артикулювала загальнопоколіннєвий запит на гуманізм та індивідуальну гідність. На основі проведеного аналізу запропоновано термін «паралельна відлига» для позначення типу літературної взаємодії, що виникає поза прямими контактами та перекладами, а обумовлений схожістю структурних політичних та соціальних умов. Результати дослідження доповнюють загальну теорію посттоталітарної літератури та розширюють поля компаративістських досліджень між східноєвропейською та східноазійською літературними традиціями.

Ключові слова: шістдесятництво, «туманна поезія», поезія, відлига, криза ідентичності, посттоталітарна література, езопова мова, компаративістика.

For the first time in comparative discourse, the article juxtaposes two literary phenomena that emerged under different ideological, chronological, and geo-cultural conditions yet display a pronounced typological similarity: the Ukrainian Shestydesiatnyky movement of the 1960s and the Chinese “Misty Poetry” (Menglong shi) of the 1980s, which arose after the decade-long Cultural Revolution. Drawing on the poetry of Ivan Drach, Lina Kostenko, Mykola Vinhranovskyi, and the representative of the Chinese school Shu Ting, the article analyzes the dominant thematic clusters (personal freedom, collective and national memory, critique of the totalitarian past, the search for humanistic values) and specific artistic strategies (symbolic imagery, metaphorical coding, Aesopian language as a means of circumventing censorship). Both movements were born in underground conditions, employed lyric poetry as the dominant genre owing to its compactness and capacity to conceal protest content, and became the voice of a generation demanding inner freedom. It is argued that both literary currents performed the function of a “cultural thaw” under authoritarian political regimes, yet their trajectories of development and canonization diverged radically: the Ukrainian movement was organically linked with national liberation processes, the revival of national identity, and the restoration of an interrupted modernist tradition, whereas the Chinese movement was shaped around the search for a universal human language, the restoration of humanitarian values, and overcoming the trauma of the Cultural Revolution. Special attention is paid to the gender dimension: the oeuvre of Lina Kostenko and Shu Ting is analyzed as an expression of female moral authority, with the Ukrainian poetess inscribing private experience into the national discourse, which functioned as a form of maternal/feminine moral resistance to Soviet assimilation under imperial pressure, while the Chinese poetess emphasizes individual emancipation and private memory, whereby her call for "female independence" in the context of post-Cultural Revolution China actually articulated a cross-generational demand for humanism and individual dignity. On the basis of the analysis, the term “parallel thaw”

is proposed to designate a type of literary interaction that emerges beyond direct contacts and translations, conditioned instead by the similarity of structural political and social conditions. The research findings supplement the general theory of post-totalitarian literature and broaden the scope of comparative studies between East European and East Asian literary traditions.

Key words: the Sixties Generation, "Misty Poetry," poetry, the Thaw, identity crisis, post-totalitarian literature, Aesopian language, comparative literature.

Постановка проблеми. У сучасній світовій історіографії 1960-ті роки традиційно асоціюються з періодом «хрущовської відлиги» – короткочасного й обмеженого послаблення ідеологічного тиску, часткової десталінізації та лібералізації суспільного та культурного життя після десятиліть сталінського терору. Попри те, що цей період приніс певне відродження інтелектуального життя в багатьох республіках тоталітарної імперії, в українській літературі він надав особливий імпульс: саме тоді сформувалося покоління «шістдесятників» (І. Драч, Л. Костенко, М. Вінграновський, Є. Гуцало, В. Симоненко та ін.), яке принесло в українську культуру нову естетику – синтез модерністської художньої форми, філософської глибини та загостреної національної свідомості [1, с. 140]. Це покоління стало фундаментальним переломом в історії української літератури XX століття: воно радикально відмовилося від догм соціалістичного реалізму як єдиного допустимого творчого методу, по суті, повставши проти єдиної для обох країн радянської моделі соцреалізму, відновило перервану сталінськими репресіями традицію українського модернізму початку століття та почало артикулювати теми, що перебували під суворою забороною протягом десятиліть – про Голодомор 1932–1933 років, про руйнування української мови та культури, про трагічну долю репресованих представників «розстріляного відродження».

Майже двадцятьма роками пізніше, у Китаї 1980-х років, після завершення десятирічної Культурної революції (1966–1976), яка знищила майже всю традицію сучасної китайської літератури, зруйнувала інтелектуальні еліти та підривала основи суспільної моралі, виникла «туманна поезія» (朦胧诗, менлун ши). Найяскравішою та найвпливовішою представницею цього руху стала Шу Тін – одна з провідних «туманних поетів», чиї твори спочатку поширювалися виключно в рукописних списках та на сторінках підпільного журналу «Цзіньтінь» («Сьогодні»), перш ніж змогли з'явитися на сторінках офіційних видань у ході широких публічних дискусій про нову поезію. Як і українські шістдесятники два десятиліття раніше, китайські «туманні поети» відкинули канони соціалістичного реалізму, повернули літературу до внутрішнього світу людини та поставили під сумнів ідеологічні догми, що панували протягом десятиліть.

Попри суттєву різницю в часі виникнення, географічному положенні та специфіці політичного контексту, обидва літературні явища демонструють разючу типологічну подібність. Вони виникають як природна реакція на тривалу тотальну ідеологічну регламентацію всіх сфер культури, пропонують нову художню мову для вираження внутрішньої свободи та гідності людини і водночас змушені функціонувати в умовах постійних цензурних обмежень. Обидва рухи зароджувалися та розвивалися як підпільні феномени: українські шістдесятники поширювали свої твори через систему самвидаву – рукописні збірки, які копіювалися вручну, переписувалися та передавалися від руки до руки в колах однодумців; китайські «туманні поети» публікувалися в непідконтрольних державі літературних журналах, що друкувалися малими тиражами та поширювалися переважно серед інтелектуальної молоді.

Проблема дослідження полягає в тому, що досі в українській, китайській та світовій літературознавчій науці не існує системного порівняльного дослідження, яке б розглядало українське шістдесятництво та китайську «відлигову» поезію 1980-х років як два типологічно споріднені варіанти «літератури порубіжжя» – літератури, що формується в період переходу від тотального ідеологічного тиску до більш вільного стану. Більшість існуючих досліджень розглядають ці явища виключно окремо, в межах своїх національних літературних традицій, не помічаючи тих спільних структурних закономірностей, які об'єднують їх як процеси культурного відлиги в посттоталітарних суспільствах. Заповнення цієї наукової лакуни дозволить не лише глибше зрозуміти специфіку кожної з літературних традицій та місце цих течій у національних літературних процесах, але й вийти на формулювання загальної теорії літературних «відлиг» як глобального транснаціонального явища, що виникає в різних куточках світу за схожих політичних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен українського шістдесятництва є одним з найдослідженіших у сучасній українській літературі. Йому присвячено цілі монографічні дослідження, статті та дисертаційні роботи, що розкривають різні аспекти творчості покоління 1960-х років. У класичних працях В. Стуса та С. Хороби підкреслюється, що шістдесятництво відновило

перервану традицію української філософської лірики та стало ключовим етапом у утвердженні національної ідентичності в умовах імперського ідеологічного тиску [2; 3]. М. Коцюбинська у своїй монографії розглядає шістдесятництво перш за все як цілісний духовний феномен, а не лише літературний напрям, і аналізує його морально-етичні основи та місію національного відродження [4, с. 45]. Важливо підкреслити, що майже всі українські дослідники підкреслюють органічний зв'язок шістдесятництва з довгою традицією української протестної літератури, що тягнеться від Тараса Шевченка, Івана Франка та Лесі Українки кінця XIX – початку XX століття. У західній славістиці дослідження українського шістдесятництва тривалий час розглядалися переважно через призму радянського дисидентського руху, але останніми роками все частіше виокремлюється його самостійна національно-культурна специфіка [5, с. 139–158].

У китайській академічній традиції «туманну поезію» аналізують передусім у контексті «поезії пошуку духу» та «відродження гуманізму» після Культурної революції [6; 7]. Китайські дослідники зазвичай розглядають цей рух як природну реакцію на колективну травму десятиліття терору, як спробу повернути літературу до загальнолюдських цінностей, які були повністю забуті та сплюндровані за десятиліття ідеологічного тиску. Особлива увага в китайських дослідженнях приділяється гендерному виміру творчості Шу Тін, яка стала одним із символів жіночого визволення та переосмислення жіночої ролі в китайському суспільстві 1980-х років. Важливим внеском у вивчення цього періоду є праця Ван Гуанміна, яка систематизує етапи розвитку «туманної поезії» та аналізує її вплив на подальший розвиток китайської нової поезії [6, с. 78].

Однак праць, які б безпосередньо зіставляли український та китайський досвід «культурної відлиги», практично немає в світовій науці. Важливо також зазначити, що ще на початку 1920-х років Лу Сінь – засновник сучасної китайської літератури – вже перекладав твори українських письменників та оприлюднив статтю про українську літературу, що стало першою систематичною презентацією української літературної традиції для китайського читача [8, с. 62–71]. Цей ранній контакт між двома літературними традиціями створив певну основу для подальшого діалогу, хоча в наступні десятиліття він був практично повністю перерваний політичними подіями. Окремі спостереження про паралелі між українською та китайською літературами радянського періоду містяться в дослідженнях Н. Ісаєвої про сприйняття Тараса Шевченка в Китаї, а також у дисертації Анни Денисенко, де детально аналізується поширення та рецепція української літератури в Китаї у 1950–1960-ті роки [9; 10]. Проте пряма цілеспрямована компаративна розвідка «шістдесятництво – туманна поезія» як двох типів літературної відлиги досі не проводилася ні в українській, ні в китайській науці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поза увагою дослідників досі залишається низка фундаментальних питань, що стосуються як внутрішньої структури розглянутих літературних явищ, так і їхнього зовнішнього функціонування.

По-перше, недостатньо системно проаналізовані специфічні художні засоби та стратегії, за допомогою яких українські шістдесятники та китайські поети 1980-х років здійснювали «обхід» державної цензури. Не з'ясовано, чим відрізняються механізми «езопової мови» в двох різних культурних традиціях, які культурні коди використовували автори для передачі заборонених змістів, і як ці коди розшифровувалися читачами.

По-друге, залишається без відповіді питання про те, чому в обох випадках домінуючим жанром відлиги стала саме лірика, а не проза чи драматургія. Не досліджено, яким чином жанрові особливості лірики відповідають потребам підпільного існування та поширення літератури в умовах авторитарних режимів.

По-третє, недостатньо порівняно образи ліричного героя та ліричної героїні в цих двох традиціях, зокрема крізь призму гендеру. Не з'ясовано, яким чином жіночий голос вписується в загальний протестний дискурс кожної з культур, і яку роль відігравали жінки-поетеси у формуванні нових етичних нормативів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Мета статті – здійснити детальний типологічний зіставний аналіз української поезії шістдесятництва (1960-ті роки) та китайської поезії «туманної поезії» (1980-ті роки), виявивши спільні риси та принципові розбіжності в тематичній структурі, образній системі та моделях функціонування в умовах авторитарних режимів.

Для досягнення мети ставляться такі конкретні наукові завдання:

1. Визначити основні тематичні домінанти кожної течії, порівняти моделі репрезентації травми, свободи та колективної пам'яті;

2. На матеріалі ключових поетичних творів Івана Драча, Ліни Костенко та Шу Тін проаналізувати та порівняти стратегії «езопової мови» та художні засоби обходу цензури;

3. На прикладі творчості Ліни Костенко та Шу Тін порівняти особливості жіночого голосу та гендерного виміру протестної лірики;

4. З'ясувати причини різної траєкторії канонізації двох течій в національних літературних процесах;

Особлива увага приділяється гендерному виміру дослідження, оскільки обидві поетеси стали моральними авторитетами для своїх поколінь і використали лірику як потужну форму протесту проти ідеологічного тиску та дегуманізації людини. Також стаття намагається відповісти на питання про те, чому обидві течії, незважаючи на виразну типологічну подібність, мали кардинально різні наслідки для національних літературних традицій.

Виклад основного матеріалу. Українське шістдесятництво як цілісний літературний та духовний рух розвивався приблизно в межах 1958–1968 років – від XX з'їзду КПРС (1956), який ознаменував початок десталінізації та відлиги, до вторгнення військ Варшавського договору до Чехословаччини (1968), після якого в усьому Радянському Союзі почалися масові арешти «інакодумців» та новий виток ідеологічного закручування гвинтів. Цей період став вирішальним етапом у формуванні сучасної української літературної ідентичності: покоління шістдесятників відновило перервану традицію модернізму, яка була зруйнована сталінськими репресіями 1930-х років разом із цілою плеядою талановитих українських письменників «розстріляного відродження» [11, с. 126]. Важливо зазначити, що шістдесятники не просто поверталися до старих художніх традицій – вони створювали принципово нову літературу, яка органічно поєднувала європейський модернізм з глибокою українською національною традицією, створюючи унікальний художній синтез, який не мав аналогів у радянській літературі того часу.

Хоча китайська «відлига» 1980-х мала іншу природу та інші історичні передумови (завершення Культурної революції, початок реформ Ден Сяопіна та політики «відкритості»), її літературні результати та функції в суспільстві демонструють разючу подібність з українським досвідом: повернення до цінності ліричного суб'єкта, інтерес до внутрішнього світу людини, метафоричне засудження ідеологічного догматизму та відродження гуманітарних цінностей. У Китаї відліком початку «туманної» поезії часто вважають 1978–1979 роки – час публікації першого номеру підпільного журналу «Цзіньтінь» («Сьогодні»), а розквіт руху припадає на першу половину 1980-х років, коли відбулися широкі публічні дискусії про нову поезію. Отже, хронологічний розрив між двома відливами становить близько 15–20 років – достатньо великий, щоб виключити будь-який значущий прямий вплив, китайські переклади творів українських шістдесятників у той час були поодинокими та мало доступними широкому колу читачів, але абсолютно не заважає проведенню типологічного порівняння. Як і українські шістдесятники, китайські поети «туманної поезії» радикально відмовилися від офіційного методу соціалістичного реалізму, повернулися до модерністських засобів виразності і почали говорити про ті теми, які були під суворою забороною за часів Культурної революції – про індивідуальну свободу, про глибинні людські почуття, про трагічне колективне минуле.

Для українських шістдесятників центральними та домінуючими є теми національної пам'яті (Голодомор, зруйновані церкви, заслані та репресовані письменники), права на рідну мов та національну самобутність, екології душі та природи. Показовою та програмною збіркою Івана Драча стає збірка «Соняшник» (1962), яка поєднує космічний пафос, філософську глибину та гострий біль за знівеченою українською землею. У титульному вірші, спираючись на оригінальний текст Драчевої «Балади про соняшник» («В соняшника були руки і ноги…»), поет творить потужний символ національної пам'яті: соняшник стає міцним символом України, яка зовні виглядає красивою і гордою, але її коріння глибоко пов'язані з трагічним минулим, з кров'ю та стражданням предків. Природний образ набуває глибокого історичного виміру, не вдаючись до прямого називання заборонених подій – це класичний приклад езопової мови в українській шістдесятницькій ліриці.

Ліна Костенко у своїй знаменитій поезії «Страшні слова» виводить канонічний образ поета-пророка, який несе особисту моральну відповідальність перед нацією та історією: «Страшні слова, коли вони мовчать. / Страшні, коли в них немає правди. / Страшні, коли їх приховують / Під маскою ласкавих фраз». Для Костенко слово є основною зброєю в боротьбі за правду та пам'ять: мовчання про трагічне минуле нації розглядається нею як найбільший моральний гріх для письменника. Її лірика завжди органічно пов'язана з долею народу: особисті почуття та переживання завжди переплітаються з національними колективними переживаннями, а індивідуальна совість ототожнюється з совістю всієї нації.

У творчості Шу Тін домінують теми пошуку жіночої ідентичності, протест проти утилітарного ставлення до людини. Її найвідоміший вірш «До дуба» став справжнім гімном жіночого виз-

волення в Китаї 1980-х років: «Я не буду тією плющею, / Що лазить по твоїх стовпах. / Я буду поруч з тобою дубом, / Що стоїть поруч з тобою». У цьому вірші Шу Тін радикально відмовляється від традиційного образу жінки як слабкої, залежної істоти, яка потребує постійного захисту чоловіка: вона вимагає повної рівності, вона хоче бути рівною партнеркою, а не залежним додатком. Як і у творчості Ліни Костенко, у Шу Тін особисте органічно пов'язане з суспільним: вимога жіночої рівності є невід'ємною частиною загальної вимоги до людської гідності.

Головна принципове відмінність між двома літературними традиціями полягає в тому, що якщо українська поезія прямо та відверто апелює до конкретних історичних травм нації, опираючись на загальновідомі національні культурні коди, то китайська поезія значно частіше вдається до абстрактних, універсальних образів («стіна», «кімната», «дзеркало»), що робить її більш універсальною за змістом, але водночас і більш вразливою до різних тлумачень. Обидві літературні традиції активно використовують біблійну символіку (образи світла, жертви, воскресіння) – як спосіб говорити про надію на майбутнє поза межами офіційного ідеологічного дискурсу.

Щодо специфіки художніх засобів, Іван Драч у вірші «Крила» («…А може, то й не крила, / а просто руки, випростані в бік») перетворює звичайну людину на міфічну, піднесену істоту – це типовий для шістдесятництва прийом «неореалізму» з яскраво вираженими елементами сюрреалізму. Зі свого боку, Шу Тін у характерній для неї манері створює тонкі ліричні метафори, що поєднують особистий досвід із філософським узагальненням, уникаючи прямого політичного висловлювання. Спільним для обох традицій є широке використання езопової мови. Однак у китайській поезії ця техніка доведена до крайньої стислості та лаконічності (іноді весь вірш складається всього з 4–8 рядків), тоді як українські вірші часто мають розгорнуту, складну строфічну будову та розвинену сюжетну лінію.

Особливої уваги в дослідженні заслуговує жанрова специфіка обох відливів. Факт домінування лірики в обох випадках не є випадковим. По-перше, лірика, як найбільш компактний та особистий жанр, найкраще підходить для поширення в підпільних умовах: короткі вірші легко переписувати вручну, запам'ятовувати напам'ять, передавати усно, що зменшує ризик розкриття та переслідувань. По-друге, лірика дозволяє уникати прямого називання політичних реалій, приховуючи протестний зміст за особистими переживаннями та природними образами, що значно полегшує обхід цензури. По-третє, обидві традиції мають глибокі корені в лірична спадщина: українська література має столітню традицію громадсько-політичної лірики, що йде від Шевченка, а китайська поетична традиція тисячоліття базується на ліричних жанрах.

Особливий розріз становлять гендерні особливості протестного голосу в обох літературних традиціях. Ліна Костенко та Шу Тін обидві виступають у ролі моральних авторитетів для своїх поколінь, але їхній жіночий голос вбудований в різні дискурсивні структури. Ліна Костенко в поезії «Страшні слова» підносить голос особистої совісті над партійними настановами та ідеологічними догмами, при цьому її жіноча ідентичність органічно вписується в загальнонаціональний дискурс: вона говорить від імені всієї нації, і цей національний дискурс сам по собі функціонує як акт фемінного морального спротиву знеособлюючій машині імперської асиміляції. Шу Тін навпаки, робить акцент на приватній, індивідуальній пам'яті та жіночому досвіді, що самі по собі стають формою спротиву колективному забуттю та догматизму, причому її поезія, як-от «До дуба», закликаючи до жіночої незалежності, в контексті післякультурнореволюційного Китаю фактично артикулювала загальнопоколінєвий, універсальний запит на гуманізм та індивідуальну гідність, не обмежений гендерними рамками. Головна відмінність полягає в тому, що українська поетеса відверто говорила про політичні репресії та національні трагедії, тоді як китайська уникає прямої номінації, натомість створюючи тонку «емоційну географію» колективного болю.

Український літературний рух мав виразне національно-визвольне спрямування, тоді як китайський рух має скоріше універсально-правозахисний та гуманістичний напрям. Ця фундаментальна різниця визначає й різницю в процесах їхньої канонізації: в Україні шістдесятників повністю визнано національними героями та класиками літератури, у Китаї до представників «туманної поезії» ставляться як до «важливої, але контроверсійної сторінки» історії літератури. Після здобуття незалежності українська література продовжила розвиватися в руслі, закладеному шістдесятниками, зокрема у творчості Ліни Костенко та Івана Драча, які й у пострадянський період залишалися ключовими фігурами національного культурного життя.

На основі проведеного детального аналізу пропонується ввести в науковий обіг поняття «паралельна відлига» – для позначення типологічно подібних літературних явищ, що виникають у різ-

них національних традиціях упродовж відносно короткого історичного періоду (15–20 років), без прямого взаємовпливу та активних контактів, але внаслідок дії схожих політичних та соціальних умов. Це поняття базується на методології компаративного паралельного дослідження, яке дозволяє порівнювати літературні процеси не за принципом прямого впливу, а за принципом структурної та функціональної подібності. Українське шістдесятництво й китайська поезія «туманна поезія» є класичними, наочними прикладами двох «паралельних відлиг», що розвивалися незалежно один від одного, але демонструють вражаючу схожість у своїх основних характеристиках.

Висновки. Українське шістдесятництво та китайське «туманна поезія» виявляють глибоку, багатоаспектну типологічну подібність, що дозволяє розглядати їх як два прояви одного й того ж типу літературного процесу. Обидва літературні рухи виникли після тривалих періодів жорсткого ідеологічного пресингу та масових політичних репресій, обидві орієнтувалися на модерністську художню естетику та активно використовували метафору та символіку як захист від державної цензури. Обидва рухи зароджувалися та розвивалися як підпільні явища, поширюючи свої твори через рукописні збірки та непідконтрольні державі видання, і обидва стали голосом нового покоління молодих інтелектуалів, які вимагали свободи слова та поваги до людської гідності.

Ключова принципове відмінність між двома течіями полягає у їхній основній домінанті: українська поезія робить основний акцент на національному визволенні та відновленні історичної пам'яті, тоді як китайська поезія акцентує універсальні цінності індивідуальної свободи, людської гідності та жіночого досвіду. Ця фундаментальна відмінність зумовлена різними історичними контекстами: для України головною проблемою другої половини XX століття було збереження національної ідентичності та культури в умовах імперського ідеологічного та мовного тиску, тоді як для Китаю головною проблемою після Культурної революції стало відновлення базових людських цінностей та норм гуманності.

Уведення поняття «паралельна відлига» дозволяє коректно та обґрунтовано порівнювати літературні процеси, що не мали прямих контактів та взаємовпливів, але відповідають спільній логіці посттоталітарного культурного розвитку. Це поняття розширює межі компаративістських досліджень, дозволяючи виходити за межі регіональних досліджень та будувати загальні теорії літературних процесів.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаються в кількох ключових площинах. По-перше, це залучення ширшого матеріалу – прозої творчості, драматургії, кіно та інших видів мистецтва – для комплексного аналізу феномена відлиги в цілому. По-друге, це розширення кола порівнюваних явищ: залучення до аналізу прикладів з інших країн Східної Європи та Азії дозволить перевірити універсальність моделі «паралельної відлиги». По-третє, важливим напрямком є аналіз рецепції українського шістдесятництва в сучасному Китаї та китайської «туманної поезії» в Україні, що може стати основою для подальшого розвитку літературного діалогу між двома країнами в умовах нових геополітичних реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 许丽莎. 乌克兰文学史上的主要流派及代表作家简介. 乌克兰研究. 2016. № 1. С. 134–140.

2. Стус В. Феномен доби (шістдесятництво в українській літературі). Донецьк : Східний видавничий дім, 2002. 280 с.

3. Хороб С. Українська поезія 60-х років XX століття: тенденції розвитку. Івано-Франківськ : «Плай», 2000. 204 с.

4. Коцюбинська М. Поклик духу: шістдесятництво як духовний феномен. Київ : Дух і Літера, 2015. 352 с.

5. 林精华. "乌克兰文学" 背后的国际政治学：来自西方斯拉夫学的论述. 俄罗斯东欧中亚研究. 2024. № 5. С. 139–160.

6. 王光明. 艰难的指向. 吉林: 时代文艺出版社，1993. 261 с.

7. 李怡. 中国新诗讲稿. 北京: 中国人民大学出版社，2014. 185 с.

8. 李春林. 鲁迅与乌克兰文学及根在乌克兰的作家. 鲁迅研究月刊. 2015. № 1. С. 62–76.

9. Ісаєва Н. С. Українська література в Китаї: проблеми рецепції : дис. … канд. філол. наук / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 198 с.

10. Denysenko A. 乌克兰文学在中国的传播与接受. 上海外国语大学. 2025. 248 с.

11. 辛光，李颀. 试析乌克兰文学的发展历程. 青年文学家. 2020. № 27. С. 126–127.

Дата першого надходження статті до видання: 25.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 821.161.2:821.581
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.39

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДОЛІ «ПРИРОДНОЇ ЖІНКИ» У ТВОРАХ «ЛІСОВА ПІСНЯ» ТА «СМІХОТЛИВА ІННІН» В ЕКОФЕМІНІСТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

THE FATE OF THE "NATURAL WOMAN" IN *THE FOREST SONG* AND *THE LAUGHING YINGNING*: AN ECOFEMINIST PERSPECTIVE

Гао Цзін,
orcid.org/0009-0008-1326-3981
викладач кафедри української мови
Сичуанського університету іноземних мов (Китай)

У фентезійній літературі нелюдські жіночі образи завдяки своєму тісному зв'язку з природою часто наділяються особливою життєвою силою, свободою та надприродними силами, однак саме їхня інакшість робить їх потенційним викликом патріархальному порядку. Спираючись на теоретичні положення екофемінізму, стаття пропонує порівняльний аналіз образів Мавки з драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» та Іннін із новели Пу Сунліна «Сміхотлива Іннін» з метою дослідження механізмів дисциплінування «природної жінки» в різних культурних контекстах і виявлення особливостей художнього осмислення взаємин між природою, жінкою та соціальним порядком. Попри різне культурно-історичне походження, обидві героїні проходять подібну наративну траєкторію – від первісної свободи та єдності з природою до поступової втрати суб'єктності. Водночас механізми цього процесу суттєво різняться. Трагедія Мавки репрезентує «логіку виключення»: переступивши межу між природою та цивілізацією, вона не може бути інтегрована в наявний порядок і тому зазнає фізичного знищення, зберігаючи водночас духовну цілісність і зрештою повертаючись до природи. Натомість історія Іннін демонструє «логіку абсорбції»: героїня поступово інтегрується в соціально-етичний порядок, здобуваючи сім'ю, статус і суспільне визнання, однак ціною цього стає поступова втрата природних властивостей, автентичного сміху та вільного духу. Проведене дослідження показує, що обидва твори пропонують різні моделі взаємодії патріархального порядку з гетерогенним суб'єктом – через виключення або інтеграцію й асиміляцію. Хоча ці моделі не можуть розглядатися як універсальні характеристики західної чи китайської культур, вони дають змогу глибше зрозуміти різні способи художнього осмислення долі природної жінки та місця Іншого в межах патріархальної цивілізації, а також розширюють можливості застосування екофеміністичного підходу в міжкультурних літературознавчих дослідженнях.

Ключові слова: екофемінізм, природна жінка, логіка виключення, логіка абсорбції, дисциплінування, компаративний аналіз.

In fantasy literature, non-human female figures, owing to their close connection with nature, are often endowed with exceptional vitality, freedom, and supernatural powers; yet it is precisely their otherness that renders them a potential challenge to the patriarchal order. Drawing on the theoretical framework of ecofeminism, this article offers a comparative analysis of the characters Mavka from Lesia Ukrainka's drama-fairy tale *The Forest Song* and Yingning from Pu Songling's short story *The Laughing Yingning*, with the aim of investigating the mechanisms of disciplining the "natural woman" in different cultural contexts and identifying the distinctive features of literary representations of the relationships between nature, woman, and social order. Despite their different cultural and historical origins, both heroines undergo a similar narrative trajectory–from primal freedom and unity with nature to a gradual loss of subjectivity. At the same time, the mechanisms underlying this process differ significantly. Mavka's tragedy represents the "logic of exclusion": having crossed the boundary between nature and civilization, she cannot be integrated into the existing order and therefore suffers physical destruction, while preserving her spiritual integrity and ultimately returning to nature. By contrast, Yingning's story demonstrates the "logic of absorption": the heroine gradually integrates into the socio-ethical order, gaining family, status, and social recognition, but at the cost of a progressive loss of her natural qualities, authentic laughter, and free spirit. The study shows that both works offer different models of interaction between the patriarchal order and the heterogeneous subject–through exclusion or through integration and assimilation. Although these models cannot be regarded as universal characteristics of either Western or Chinese cultures, they provide a deeper understanding of different literary representations of the fate of the natural woman and the place of the Other within patriarchal civilization, while also expanding the possibilities for applying an ecofeminist approach to cross-cultural literary studies.

Key words: ecofeminism, natural woman, logic of exclusion, logic of absorption, disciplining, comparative analysis.

Постановка проблеми. У літературній традиції фентезі нелюдські жіночі істоти часто поєднують у собі природність та інакшість: завдяки тісному зв'язку з природою вони наділяються трансцендентними здібностями, а через відмову від інтеріоризації соціальних норм постають як потенційний виклик патріархальному порядку. Мавка з драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки та лисиця-перевертень Іннін із новели Пу Сунліна «Сміхотлива Іннін» можуть розглядатися як типові літературні репрезентації образу «природної жінки», чиї наративні траєкторії демонструють рух від первісної свободи до дисциплінування та втрати суб'єктності.

Однак у межах подібного наративу «природної жінки» обидва твори демонструють суттєво різні моделі фіналу: Мавка приносить у жертву тілесність задля духовного повернення, тоді як Іннін

досягає трансформації ідентичності шляхом соціальної інтеграції, але ціною втрати суб'єктності. У зв'язку з цим постає питання: чому один і той самий тип образу «природної жінки» в різних культурних контекстах приводить до відмінних шляхів дисциплінування та трагічних структур? Які уявлення про природу, гендерний порядок і культурну логіку влади відображаються в цій відмінності?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському літературознавстві екокритична теорія увійшла відносно пізно, а екофемінізм ще не сформувався як самостійний теоретичний напрям і переважно розвивається на перетині екокритики, феміністичної теорії та постколоніальних студій. Наявні дослідження здебільшого зосереджуються на взаємозв'язку між природою, гендером і культурою, аналізі символіки природних образів, екологічних мотивів та особливостей репрезентації жіночих персонажів у художніх творах. Водночас українська наукова традиція тяжіє до поєднання текстуального аналізу з ширшим культурно-історичним осмисленням літературних явищ.

У китайському літературознавстві екофеміністичні дослідження пройшли шлях від засвоєння західної теорії до формування власної дослідницької традиції, репрезентованої працями Вей Цінці, Яо Сі, Тянь Ні та Тан Цзін. Ці студії поступово переходять від концептуального тлумачення до поєднання екологічного досвіду з гендерними наративами, однак у сфері міжкультурного порівняльного аналізу текстів та дослідження наративних механізмів «природної жінки» все ще залишається значний потенціал для подальших досліджень.

Постановка завдання. У цій статті крізь призму екофемінізму досліджуються механізми дисциплінування «природної жінки» в різних культурних контекстах та специфіка їхнього функціонування на матеріалі творів «Лісова пісня» та «Іннін». Зокрема, по-перше, розглядаються форми буття обох героїнь як «доньок природи» та наративна функція їхньої нелюдської ідентичності. По-друге, аналізується, як патріархальний порядок здійснює дисциплінування та денатуралізацію природної жінки через посередництво материнства й механізми повсякденної етики. Насамкінець, шляхом порівняння структур трагічної розв'язки в обох текстах розкриваються відмінності в механізмах функціонування двох художніх моделей репрезентації взаємин між порядком та Іншим.

Виклад основного матеріалу. Екофемінізм не просто розглядає жінку як істоту, органічно пов'язану з природою, а натомість зосереджує увагу на тому, як патріархальна культура в процесі історичного конструювання протиставляла жінку та природу культурі й розуму, відводячи їм подібне підлегле становище [9]. Саме в цьому сенсі Мавка в українській літературі та Іннін у класичній китайській літературі виявляють вражаючу схожість: обидві зберігають первісний зв'язок із природним світом, ще не повністю піддані дисциплінуванню з боку соціальної етики та гендерних норм, і тому постають типовими образами «природної жінки».

Життя Мавки глибоко вкорінене в природному світі. Вона живе в лісі, верба є її матусею, а береза – сестрицею; вона збирає квіти, плете вінки, саджає їх під вікном, захоплюється грою Лукаша на сопілці, а її душа сповнена «квітів та пісень». На початку твору вона з'являється «в ясно-зеленій одежі з розпущеми чорними, з зеленим полиском, косами з розпущеними» [4, с. 254], абсолютно не знаючи людських звичаїв і не розуміючи, чому «не випадає за парубком так дівці уганяти» [4, с. 254]. Вона так само щиро й безпосередньо виражає свої почуття, ніколи не приховуючи власного кохання.

Подібно до Мавки, Іннін також має глибокий зв'язок із природою. Її образ нерозривно пов'язаний із квітами та сміхом. Коли Ван Цзифу вперше бачить її, вона «в другій (руці) затисла гілку розквітлої дикої сливи» [3, с. 51]; при другій зустрічі «з'явилася дівчина з гілкою розквітлої абрикоси» [3, с. 54]; біля її житла «обабіч (доріжки) густими рядами ростуть червоні квіти», «Через вікна до кімнати зазирали вкриті квітами гілки айви» [3, с. 55], а в невеликому садочку за будинком «стежечки геть скрізь покриті шаром тополиного пуху» [3, с. 58]. Квіти не лише формують життєвий простір Іннін, а й стають символом її природної сутності. Вона любить саджати квіти та проводити час серед рослин, наче сама є частиною природного світу.

Не менш важливим, ніж квіти, є сміх Іннін. Вона сміється незалежно від обставин і всупереч етикету, цілком щиро й від усього серця. На весіллі вона «почала реготати і вже не могла стриматись» [3, с. 63]. Коли Ван Цзифу вперше натякає їй на подружню близькість, вона без жодного сорому переказує названій матері: «Та от брат хоче, щоб я з ним спала…» [3, с. 59]. Таке незнання суспільної етики та гендерних норм свідчить не про дурість, а саме про те, що вона ще не була приборкана конфуціанською етикою, а її спосіб буття все ще зберігає наївність і свободу природного життя.

Отже, хоча Мавка та Іннін належать до різних культурних традицій, вони мають спільну визна-

чальну рису: обидві є доньками природи, які ще не повністю інтегровані в патріархальний етичний порядок. Квіти, ліс, музика та сміх разом формують основу їхнього життєвого світу й дають їм змогу зберігати первинний зв'язок із природним світом. Саме цей неприборканий життєвий стан стає вихідним пунктом їхнього подальшого дисциплінування та відчуження [2].

Варто зауважити, що обидві героїні живуть у природному просторі, віддаленому від реального суспільства. Мавка мешкає в лісі серед лісових духів, тоді як Іннін живе в глухих горах, де «…довкола було так тихо…», а «людей не видно» [3, с. 54]. У цих просторах ієрархічний порядок і морально-етичні норми людського суспільства ще не сформувалися, що створює простір альтернативної можливості поза межами патріархального порядку. Отже, природний простір є не лише місцем перебування персонажів, а й художнім утіленням авторського уявлення про можливість вільного існування.

Ще більш прикметним є те, що обидва письменники наділяють своїх героїнь нелюдською ідентичністю: Мавка є лісовою німфою (мавкою), а Іннін – лисицею-перевертнем. Така ідентичність є не просто романтичною фантазією, а наративною стратегією, що має антинормативне значення. У реальних суспільствах, де жили Леся Українка та Пу Сунлін, повністю вільний, недисциплінований жіночий суб'єкт навряд чи міг отримати легітимність свого існування. Тому автори були змушені звернутися до надприродних образів німф і лисиць-перевертнів, щоб уявити спосіб жіночого існування, який виходить за межі реального гендерного порядку. Інакше кажучи, нелюдська ідентичність стає алегорією автентичного людського суб'єкта, у якій втілено культурну уяву письменників про вільний жіночий суб'єкт [7].

Однак, щойно ці два жіночі образи, чия сутність глибоко вкорінена в природі, потрапляють у людське суспільство, їхнє щире вираження почуттів і спосіб поведінки одразу ж визначаються як такі, що виходять за межі соціальної норми. Їхня природність не лише не сприймається як символ життєвої сили, а навпаки – стає об'єктом дисциплінування з боку патріархального порядку [8].

З феміністичної перспективи так звана жіночність не є вродженою, а є соціальним конструктом, сформованим патріархальним суспільством через механізми виховання, етикету та гендерного поділу праці. У цьому контексті показовими є слова Сімони де Бовуар: «… якщо сьогодні, мовляв, немає жіночності, то тільки через те, що її ніколи й не було» [1, с. 24]. Екофемінізм далі вказує на те, що дисциплінування жінки та підкорення природи підпорядковані подібній логіці влади: і жінка, і природа конструюються як Інші, протиставлені розуму та культурі, і наділяються характеристиками, що потребують управління, приборкання та домінування [9]. Таким чином, Іннін та Мавка постають як гетерогенні суб'єкти не через брак їхніх природних якостей, а тому, що вони ще не пройшли процес гендерної соціалізації, якого вимагає патріархальний порядок.

Розглянемо як приклад Мавку. Вона постає «пишно заквітчана, з розпущеними косами» [4, с. 284]; закохавшись у Лукаша, вона відкрито й без будь-яких умовностей виражає свої почуття, повністю ігноруючи застереження Лісовика: «минай людські стежки, дитино» [4, с. 255]. Вона збирає й саджає квіти, не знає людського етикету та не здатна зрозуміти людських турбот про майно, працю та засоби до існування. Коли мати Лукаша наказує їй перевдягнутися в одяг покійної дочки, Мавка навіть не дякує: «Мати: хоч би подякувала!» [4, с. 285]. У сприйнятті людського суспільства такі дії розцінюються як прояв невихованості та відсутності жіночності.

Те саме відбувається з Іннін. Коли вона вперше приходить до будинку Ван Цзифу, щоб зустрітися з матір'ю Ван Цзифу, вона не має жодного уявлення про сувору сімейну ієрархію і продовжує нестримно сміятися – хоча в традиційному Китаї від жінки вимагалося сміятися без оголення зубів. Ще більш зухвалим є епізод, коли вона лізе на дерево, і її помічає син сусіда: Іннін не лише не ховається, а навпаки – «стояла собі й посміхалась» [3, с. 64]. У межах ритуальних норм, де «чоловік і жінка не повинні безпосередньо передавати речі з рук у руки» [10, с. 142], така поведінка сприймається як радикальне порушення норм і викликає шок. Проте вона демонструє саме незайманий ритуалами природний стан – життєву позицію максимальної близькості до рослин, землі та природного середовища. Саме через це суспільство таврує Іннін як гетерогенний суб'єкт, що виходить за межі норми.

Позбавлення Мавки та Іннін суб'єктивності та їхнє визначення як Іншого коріниться не в їхніх внутрішніх вадах, а в інстинктивному відторгненні або запізнілому засвоєнні патріархальних гендерних норм. Така девіація від нормативного порядку у зворотний спосіб деконструює есенціалістський міф про вроджену жіночність. З погляду екофемінізму, ця штучно сконструйована цивілізована «витонченість» супроводжувалася значними історичними втратами – вона вимагала придушення природних властивостей жінки та

розриву її автентичного зв'язку з екосистемою.

У культурній уяві патріархального суспільства природа й жінка завжди перебувають в одному ієрархічному ряду. У кальвінізмі ця ієрархія була сакралізована, стверджуючи, що жінка має існувати як помічниця чоловіка [6]. Керолін Мерчант у своїй праці *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution* («Смерть природи») зазначає, що культура на символічному рівні пов'язана з чоловіком, тоді як жінка через функції народження та виховання дітей сприймається як більш наближена до природи, що зумовлює її підлегле становище в культурній ієрархії [8]. На цьому тлі Мавка та Іннін, потрапляючи в людське суспільство, неминуче стикаються з одним і тим самим наказом: придушити власну природу, пройти соціалізацію та стати нормативними жінками. З погляду екофемінізму, цей процес є за своєю суттю процесом дисциплінарної денатуралізації.

Досвід відчуження Мавки чітко демонструє механізм дії цієї логіки. Вона допомагає родині Лукаша будувати хату в лісі, що, з одного боку, означає поступове підкорення лісу людській владі, а з іншого – символізує її добровільну відмову від власної свободи. Згодом вона вдягає людський полотняний одяг і заплітає волосся у дві коси навколо голови. Зміна зовнішнього вигляду – це не просто трансформація побуту, а символічна репрезентація соціальної асиміляції, що означає поступову втрату жіночої суб'єктивності. Остаточна якісна зміна відбувається в момент, коли вона змахує серпом, щоб жати жито. Попри благання Русалки Польової, вона може лише відповісти: «Я мушу» [4, с. 291], визнаючи, що «тілько ж сама я не маю вже волі» [4, с. 292]. На цьому етапі Мавка не лише бере участь в експлуатації природи, але й поступово інтегрується в людський соціальний порядок, де мірилом є праця та утилітарна цінність, поступово зазнаючи інструменталізації.

На відміну від цього, процес відчуження Іннін є менш різким, проте більш прихованим і поступовим. Коли вперше до родини Ван завітав чоловік-гість, вона вже здогадалася «поспіхом піти вглиб кімнати» [3, с. 61]– це було її перше добровільне дотримання суспільних норм. Згодом вона щодня приходила зранку на уклін до старших, займалася рукоділлям і жодного разу не розголосила інтимних стосунків між ними, чого так побоювався Ван Цзифу на початку. Її сміх усе ще лунав, однак уже поступово вписувався в рамки конфуціанського ритуального порядку.

Справжнім каталізатором завершення дисциплінування стає судовий процес, що виник після того, як вона за допомогою чарів покарала сусідського чоловіка, котрий зазіхав на її вроду. Під впливом докорів свекрухи «Іннін цілком серйозно заприсяглася, що відтепер більше ніколи не сміятиметься» [3, с. 65]. Відтоді вона справді перестає сміятися, поступово перетворюючись на доброчесну жінку, яка відповідає нормам феодальної етики. Якщо відчуження Мавки відбувається через поступову соціалізацію та втрату власної волі, то відчуження Іннін реалізується через поступове згасання її сміху.

Варто зазначити, що в обох творах безпосередніми агентами дисциплінування природної жінки виступають не чоловіки, а жінки – образи матерів. У «Лісовій пісні» Лукаш щодо Мавки радше виявляє розгубленість і вагання, а його дядько Лев навіть постає другом природи. У новелі «Сміхотлива Іннін» батько Ван Цзифу рано помирає, а інші чоловічі персонажі виконують переважно сюжетну функцію. Саме матері стають головними носіями дисциплінарної влади.

З феміністичного погляду материнська роль у патріархальному суспільстві часто має подвійний характер: вона може бути маргіналізованою як символічне існування, позбавлене реальної влади, але водночас може інтегруватися в патріархальний порядок як його агент і охоронець [11]. Мати в «Лісовій пісні» та свекруха в новелі «Сміхотлива Іннін», очевидно, належать до останнього типу. Вони глибоко інтерналізували гендерні норми патріархального суспільства й перебрали на себе роль носіїв і провідників цих норм у сімейному просторі. Саме через материнську роль патріархальна влада забезпечує власне відтворення та безперервність.

У «Лісовій пісні» ідеальною невісткою в очах матері є Килина. Її одяг, манери, мовлення та беззастережна відданість праці свідчать про глибоку інтерналізацію патріархальних очікувань щодо жінки й перетворюють її на цілком інструменталізований жіночий суб'єкт, орієнтований на служіння родині та суспільству. Саме тому Мавка постає невідповідною невісткою, адже вона не може і не хоче ставати такою ж.

У новелі «Сміхотлива Іннін» мотиви дисциплінування набувають ще конкретнішого характеру. У традиційному китайському суспільстві належний сімейний порядок пов'язаний не лише з функціонуванням родини, а й із суспільною репутацією та авторитетом чоловіка. Тому, коли Іннін за допомогою чарів карає сусідського чоловіка й наражає родину Ван на ризик судового позову, свекруха насамперед турбується не про несправедливість, якої зазнала Іннін, а про те, «з яким виглядом ходив би мій син по селу чи зустрічався з родичами?» [3, с. 65]. У цій ситуації особисте

благополуччя Іннін підпорядковується родинній честі, а її суб'єктність повністю затьмарюється. Заради репутації чоловіка та родини вона зрештою погоджується на дисциплінування, свідомо пригнічуючи власний сміх і свою природну сутність, щоб стати взірцем доброчесної дружини, яка відповідає очікуванням патріархальної етики.

Ще більшої уваги заслуговує те, що дисциплінування з боку обох матерів стає ефективним не завдяки прямому насильству чи примусу, а через значно прихованіший механізм – самодисциплінування. Як докори свекрухи, так і суспільні очікування щодо родинної честі формують для Іннін і Мавки ситуацію постійного нагляду. Не зазнаючи фізичного примусу, вони поступово інтерналізують зовнішні норми як критерій самоконтролю й добровільно пригнічують власну природну сутність.

Саме в цьому полягає логіка паноптизму, описана Мішелем Фуко в праці «Наглядати і карати»: усеприсутній нагляд спонукає індивіда до самоконтролю [5]. За таких умов Іннін і Мавка зрештою самі стають агентами власного дисциплінування, а зовнішній примус перетворюється на внутрішню самодисципліну. Отже, обидва твори показують не лише пригнічення жінки, а й те, як патріархальний порядок через повсякденну етику та емоційні механізми змушує природну жінку брати участь у власній денатуралізації.

У західній трагедійній традиції, як зазначає Чжу Гуанцянь, справедливість і доля становлять дві фундаментальні моделі тлумачення трагедії: перша пов'язує трагедію з моральною провиною героя, тоді як друга пояснює руйнацію дією непізнаваних сил, що стоять над індивідуальною волею [12]. З погляду екофемінізму таке розрізнення унаочнює глибинну структуру західної дуалістичної культури, у межах якої раціональне й чуттєве, культура й природа, чоловіче й жіноче конструюються як взаємовиключні та непримиренні полюси [8]. Будь-яка спроба перетнути цей кордон означає виклик усталеному порядку, а платою за такий виклик нерідко виявляється знищення.

Трагедія Мавки є типовим втіленням цієї дуалістичної логіки. Як лісова німфа, вона за своєю сутністю належить до полюса «природи», тоді як її кохання до Лукаша та входження в людський світ означають спробу переступити межу між природою та цивілізацією. Загибель Мавки зумовлена не моральною помилкою, а самою трансгресивністю її ідентичності. У межах дуалістичної культури не існує проміжного простору, а будь-яка спроба перейти кордон мусить бути оплачена зникненням суб'єкта.

Наприкінці твору Перелесник спалює хату, що символізує землеробську цивілізацію, а Мавка втрачає свою тілесну форму. Проте це знищення не є фіналом. Зрештою вона перетворюється на вербу біля річки, набуваючи духовного безсмертя через повернення до природи. Смерть тут має подвійне значення: вона є водночас і остаточним покаранням дуалістичного порядку для того, хто переступив межу, і останнім актом опору природної жінки, яка відмовляється від повної соціалізації. Її трагедія за своєю суттю втілює «логіку виключення» – гетерогенний суб'єкт не може бути інтегрований у наявний порядок і тому витісняється за його межі, а сам акт знищення утверджує непорушність кордонів.

На противагу цьому, трагедія Іннін підпорядкована іншій культурній логіці. Концепції «єдності Неба й людини» та «гармонії Інь і Ян» у традиційній китайській думці підкреслюють органічну єдність людини й природи, відповідно до якої людина сама розглядається як складова частина природної цілісності. Таке уявлення про цілісність зазвичай ґрунтується на ієрархічному порядку та етичних нормах і тяжіє не до повного виключення гетерогенного суб'єкта, а до його включення в уже наявну систему. Гендерне домінування тут реалізується не через виключення жінки за межі природи, а через підтвердження її тісного зв'язку з природою та закріплення за нею підлеглого щодо чоловіка становища в андроцентричному порядку [11]. Як зазначають деякі китайські дослідники-екофеміністи, китайська культура у ставленні до Іншого зазвичай не вдається до радикального вигнання, а прагне здійснити його абсорбцію та інтеграцію через механізми етичного порядку.

У новелі «Сміхотлива Іннін» ця логіка виявляється особливо виразно. До заміжжя Іннін постає як лисиця-дух, злита з природою: вона тримає в руках квітучі гілки, без упину сміється, залишається вільною й сповненою життєвої сили. Після заміжжя вона поступово інтегрується в систему феодальної сімейної етики й зрештою перетворюється на взірець доброчесної дружини й доброї матері. На перший погляд, Іннін здобуває сім'ю, соціальний статус і суспільне визнання, здійснюючи перехід від лисиці до людини. Проте таке визнання досягається ціною втрати її природних властивостей і суб'єктивності. Те, що вона більше не сміється, означає не лише стриманість у виявленні почуттів, а й символізує згасання її автентичного буття та вільного духу.

Якщо смерть Мавки є фізичним знищенням, то мовчання Іннін – духовною смертю. Вона не була виключена із суспільства, а навпаки – інте-

грована в його порядок, однак саме ця інтеграція призводить до втрати її первісної ідентичності. Отже, трагедія Іннін у новелі «Сміхотлива Іннін» репрезентує «логіку абсорбції»: гетерогенний суб'єкт не виганяється, а приручається й зрештою стає частиною наявного порядку.

Попри відмінність наративних траєкторій, обидва твори виявляють фундаментальний конфлікт між патріархальною цивілізацією та «природною жінкою». Долі Мавки та Іннін засвідчують, що патріархальний порядок не здатний ані повністю прийняти природну жінку, ані визнати її право на існування як автономного суб'єкта.

З екофеміністичної перспективи долі Мавки та Іннін є не просто трагедіями двох окремих жінок, а літературною метафорою спільної долі жінки й природи в патріархальній цивілізації. Природна жінка або опиняється поза межами суспільного порядку, або інтегрується в нього ціною втрати власного «Я»; за обох обставин вона не може посісти повноцінне суб'єктне місце в наявній структурі цивілізації. Обидва твори, попри відмінність наративних рішень, виявляють спільну закономірність: патріархальна цивілізація не здатна прийняти будь-яку форму життя, що відмовляється бути інструменталізованою та нормалізованою. Спільна доля жінки та природи в обох текстах розкриває глибинну логіку домінування модерної цивілізації: будь-яка гетерогенна форма життя, яка не вписується в наявний порядок, зрештою постає перед альтернативою – бути виключеною або асимільованою.

Висновки. Образ «природної жінки» у художній літературі часто постає водночас утіленням життєвої сили та духу свободи і водночас перебуває на маргінесі соціального порядку. Порівняльний аналіз творів «Лісова пісня» та «Сміхотлива Іннін» засвідчує, що природні жінки в обох текстах стикаються зі спільною дилемою: вони змушені обирати між збереженням своєї природної автентичності та інтеграцією в суспільний порядок. Однак механізми, що лежать в основі цього вибору, є принципово різними. Трагічний конфлікт у «Лісовій пісні» виникає з нездоланної межі між природою та цивілізацією, тоді як у «Сміхотливій Іннін» входження героїні до соціально-етичного порядку відбувається ціною поступової втрати власної автентичності.

Таким чином, обидва твори репрезентують дві моделі взаємодії між патріархальним порядком і гетерогенним суб'єктом – його виключення або його асиміляцію. Хоча ці моделі не можна безпосередньо ототожнювати із загальними характеристиками західної та китайської культур, вони пропонують різні художні перспективи осмислення долі природної жінки та спільно засвідчують, що в межах патріархальної цивілізації природна жінка так і не здатна здобути стабільну й цілісну суб'єктну позицію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бовуар С. де. Друга стать: У 2 т. Т. 1 / Перекл. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. Київ: Основи, 1994. 390 с.

2. Горболіс Л. М. Екологічна культура героїв у художньому потрактуванні українських письменників : навч. посіб. для студентів-філологів. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 132 с.

3. Пу Сунлін. Ченці-чудотворці: Новели / Перекл. з кит. І. Чирка. Київ: Дніпро, 1980. 180 с.

4. Українка Л. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Т. 3 : Драматичні твори (1909–1911) / ред. Т. Данилюк-Терещук ; упоряд. С. Романов, Н. Колошук, О. Кицан ; комент. С. Романов, І. Щукіна, В. Агеєва та ін. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 656 с. + 16 с. іл.

5. Фуко М. Наглядати й карати: Народження в'язниці / Пер. з фр. П. Таращука. Київ: Основи, 1998. 392 с.

6. Calvin J. Institutes of the Christian Religion / ed. by J. T. McNeill ; transl. by F. L. Battles. Philadelphia : Westminster John Knox Press, 1960. 1800 p.

7. McCormick L. H., Mitchell J., Soares R., eds. The Female Fantastic: Gendering the Supernatural in the 1890s and 1920s. London: Routledge, 2020. 290 p.

8. Merchant C. The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution. New York: Harper & Row, 1980. 348 p.

9. Ortner S. B. Is Female to Male as Nature Is to Culture? Feminist Studies. 1972. Vol. 1, No. 2. P. 5–31. DOI: 10.2307/3177638

10. 方勇, 译注. 孟子. 北京 : 中华书局, 2010. 305 页.

11. 唐晶, 李静. 生态女性主义文学研究. 北京 : 中国社会科学出版社, 2019. 213 页.

12. 朱光潜. 悲剧心理学. 合肥 : 安徽教育出版社，1996. 338 页.

Дата першого надходження статті до видання: 02.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

РОЗДІЛ 12
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-312.4.09:305
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.40

КРИЗА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ МАСКУЛІННИХ КАНОНІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ

CRISIS AND TRANSFORMATION OF MASCULINE CANONS IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN DETECTIVE NOVEL

Олійник І.І.,
orcid.org/0009-0007-0169-5202
аспірант кафедри словацької філології
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

У статті проаналізовано кризу та трансформацію маскулінних канонів у сучасному українському детективному романі в контексті глобальних соціокультурних змін і переосмислення традиційних гендерних моделей. Увагу зосереджено на еволюції чоловічих образів у сучасній українській детективній прозі та зміні способів репрезентації чоловічої ідентичності в художньому просторі.

Простежено трансформацію традиційних архетипних моделей чоловічих образів – героя або воїна, правителя, мудреця, злочинця, коханця в сучасному детективному дискурсі. Встановлено, що класичний образ раціонального, сильного й упевненого героя-розслідувача поступово втрачає домінантні позиції, натомість у сучасному українському детективі формуються новітні типи маскулінності. Особливу увагу приділено таким моделям чоловічих образів, як кризовий герой, антигерой, травмований чоловік, емоційно вразливий герой і постмаскулінний герой.

З'ясовано, що сучасна українська детективна проза дедалі частіше репрезентує чоловічого персонажа не лише як носія сили, раціональності та контролю, а і як суб'єкта внутрішньої кризи, психологічної нестабільності та травматичного досвіду. Наголошено, що поява образу травмованого чоловіка пов'язана з історичними та воєнними подіями після 2014 року, які суттєво вплинули на формування нових моделей маскулінності в українській літературі. Водночас постмаскулінний тип героя демонструє відмову від патріархального сценарію домінування на користь партнерства, емпатії, рефлексії та емоційної відкритості.

Доведено, що сучасний український детективний роман відображає перехід від стабільних патріархальних моделей чоловічої ідентичності до множинних, суперечливих і динамічних форм маскулінності, що засвідчує кризу традиційного маскулінного канону та формування нових способів художнього осмислення чоловічого досвіду.

Ключові слова: чоловічий образ, типологія маскулінних образів, гендерна репрезентація, український детективний роман, сучасна українська проза.

The article analyses the crisis and transformation of masculine canons in contemporary Ukrainian detective novels in the context of global sociocultural changes and the reinterpretation of traditional gender models. The study focuses on the evolution of male characters in contemporary Ukrainian detective prose and the changing ways of representing male identity in the literary space.

The transformation of traditional archetypal models of male characters (the hero or warrior, the ruler, the sage, the criminal, and the lover) in contemporary detective discourse is traced. It is well established that the classical image of the rational, strong, and self-confident investigator is gradually losing its dominant position. At the same time, new types of masculinity emerge in contemporary Ukrainian detective fiction. Particular attention is paid to such models of male characters as the crisis hero, the antihero, the traumatized man, the emotionally vulnerable hero, and the post-masculine hero.

It is found that contemporary Ukrainian detective prose increasingly represents male characters not only as embodiments of strength, rationality, and control, but also as subjects of internal crisis, psychological instability, and traumatic experience. It is emphasised that the emergence of the traumatised male character is connected with the historical and military events after 2014, which significantly influenced the formation of new models of masculinity in Ukrainian literature. At the same time, the post-masculine type of hero demonstrates a rejection of the patriarchal scenario of domination in favor of partnership, empathy, reflection, and emotional openness.

The article proves that the contemporary Ukrainian detective novel reflects the transition from stable patriarchal models of male identity to multiple, contradictory, and dynamic forms of masculinity, which indicates the crisis of the traditional masculine canon and the formation of new ways of artistic interpretation of male experience.

Key words: male character, typology of masculine images, gender representation, Ukrainian detective novel, contemporary Ukrainian prose.

Постановка проблеми. Сучасний український детективний роман демонструє помітні жанрові й змістові трансформації, зумовлені як внутрішньолітературними процесами, так і ширшими соціокультурними змінами. Відходячи від класичної моделі детективу, в центрі якої перебував раціональний, упевнений у собі чоловік-розслідувач, новітня українська проза дедалі частіше репрезентує героя, позначеного внутрішньою кризою, психологічною нестабільністю, травматичним досвідом і втратою контролю над власним життям та навколишньою реальністю. Така трансформація художньої моделі персонажа безпосередньо пов'язана зі зміною уявлень про маскулінність у сучасному суспільстві.

Проблема маскулінності в літературознавстві останніх десятиліть набула особливої актуальності у зв'язку з переосмисленням традиційних гендерних ролей, кризою патріархальних моделей і формуванням нових типів чоловічої ідентичності. Якщо класична література тяжіла до утвердження образу чоловіка як носія сили, раціональності, влади та контролю, то сучасна проза частіше звертається до образу чоловіка в стані екзистенційної нестабільності, емоційної вразливості та моральної неоднозначності. Особливо виразно ці тенденції простежуються в жанрі детективу, де традиційний архетип «сильного героя» зазнає суттєвої деконструкції.

Український детективний роман XXI століття, зокрема твори Іларіона Павлюка, Владислава Івченка, Юрія Винничука та інших авторів, демонструє нові підходи до репрезентації чоловічого персонажа. Герой припиняє бути беззаперечним носієм істини й порядку, а часто сам стає учасником внутрішнього конфлікту, носієм травми або суб'єктом морального вибору в ситуації невизначеності. Це дає підстави говорити про кризу традиційного маскулінного канону та його трансформацію в межах сучасного українського детективного дискурсу. Маскулінність у сучасному українському детективі постає не як статична модель, а як динамічна категорія, що формується під впливом суспільних змін, історичних травм і нових гендерних практик.

Важливим аспектом дослідження є також зіставлення чоловічих образів у детективних романах, написаних авторами-чоловіками та авторками-жінками, оскільки гендерна оптика письма істотно впливає на способи репрезентації маскулінності. У прозі письменників-чоловіків чоловічий персонаж частіше постає через внутрішній конфлікт, кризу самоідентифікації, травматичний досвід, втрату контролю та екзистенційну нестабільність. Натомість у творах авторок акцент нерідко зміщується на міжособистісні взаємини, емоційну поведінку героя, його здатність або нездатність до комунікації, відповідальності та партнерської взаємодії.

Отже, чоловіча маскулінність у сучасному детективному романі постає не лише як соціокультурний конструкт, а й як художня модель, що по-різному інтерпретується залежно від авторської гендерної перспективи. На нашу думку, такі зміни стали можливими завдяки суттєвим соціокультурним зрушенням, подоланню усталених гендерних стереотипів і переосмисленню традиційних моделей чоловічої поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика маскулінності та гендерної репрезентації в сучасній українській літературі дедалі активніше привертає увагу дослідників, однак у контексті детективного жанру вона залишається недостатньо розробленою. Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці, присвячені гендерним студіям, масовій літературі, особливостям детективного жанру та художнім моделям маскулінності.

Важливе значення для осмислення специфіки детективного жанру мають праці С. Філоненко, зокрема монографія «Масова література в Україні: дискурс / ґендер / жанр» [11] та стаття «Жанри та упередження: гендерний критерій в оцінках жанрів масової літератури» [10]. Дослідниця аналізує функціонування масової літератури в українському культурному просторі, звертаючи увагу на гендерні аспекти рецепції жанрів, а також на особливості поділу масової літератури на «жіночі» й «чоловічі» жанрові моделі. Праці С. Філоненко є важливими для розуміння того, як гендерні стереотипи впливають на формування читацьких очікувань та жанрових канонів.

Особливості жіночого детективу розглядають І. Смущинська та І. Циркунова у статті «Сучасний жіночий детектив, особливості та інтерпретація» [6]. Дослідниці наголошують, що жіночий детектив значною мірою зосереджується на міжособистісних стосунках, емоційній сфері та психологізації персонажів. Натомість так званий «чоловічий» поліцейський роман тяжіє до натуралістичних описів насильства, жорстокості та кримінального світу, а розкриття злочину ґрунтується передусім на логіці, фактах і доказах [6, 32]. Це спостереження є важливим для аналізу трансформації маскулінних моделей у сучасному детективі, адже демонструє традиційний зв'язок чоловічого образу з раціональністю, силою та контролем.

Проблему художніх моделей маскулінності безпосередньо порушує О. Башкирова у статті «Художні моделі маскулінності в сучасному українському романі» [1]. Дослідниця аналізує трансформацію чоловічих образів у сучасній українській прозі та наголошує на кризі традиційної патріархальної моделі чоловіка. Авторка звертає увагу на появу персонажів, позначених внутрішньою нестабільністю, емоційною вразливістю та кризою самоідентифікації. Ці спостереження є особливо важливими для аналізу сучасного детективного роману, де образ слідчого або героя дедалі частіше набуває рис антигероя чи травмованого суб'єкта.

Подібні тенденції простежує й О. Кабакова у статті, присвяченій роману Андрія Сем'янкова «Танці з кістками» [3]. Дослідниця аналізує образ злочинця як репрезентацію маскулінної ідентичності та наголошує, що сучасна українська література відходить від одновимірного образу «сильного чоловіка». Маскулінність постає як складна й суперечлива категорія, що поєднує не лише силу й витривалість, а й страх, психологічну травму та емоційну вразливість.

Теоретичне підґрунтя дослідження категорій «маскулінність» і «фемінність» формують праці Н. Мимченко [4] та В. Романенко [8]. Дослідники розглядають історію становлення гендерної термінології та основні підходи до трактування гендерної ідентичності в гуманітаристиці. Праця Ю. Тимощук «Образ чоловіка у масовій культурі» [9] є важливою для розуміння трансформації чоловічих моделей у сучасному культурному просторі, оскільки авторка аналізує еволюцію традиційного образу чоловіка від домінантної патріархальної моделі до більш складних і суперечливих форм маскулінності.

Гендерний аспект сучасного українського детективу досліджують також І. Чорний [12], О. Деркачова [2] та Г. Олейнікова [5]. І. Чорний у статті «Гендерний аспект у сучасному українському ретродетективі» [12] аналізує особливості репрезентації чоловічих і жіночих ролей у ретродетективі, звертаючи увагу на поєднання традиційних і новітніх гендерних моделей. О. Деркачова у праці про ретродетектив Богдана Коломійчука «Німфи болю» [2] розглядає реактуалізацію традиційного гендерного канону через мотив девіантної тілесності. Натомість Г. Олейнікова [5] досліджує гендерну асиметрію лексики в детективній прозі, що дозволяє простежити мовні механізми репрезентації маскулінності та фемінності.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення нових моделей маскулінності в сучасній українській літературі, а також недостатньою розробленістю цієї проблематики саме в контексті детективного жанру. Аналіз чоловічих образів у сучасному детективному романі дає змогу простежити не лише жанрову еволюцію, а й ширші культурні зміни, пов'язані з переоцінкою гендерних норм і соціальних ролей.

Метою дослідження є окреслення типів чоловічих образів, репрезентованих у сучасному українському детективному романі, в контексті глобальних соціокультурних змін, що актуалізують кризу традиційних моделей маскулінності, а також виявлення нових типів чоловічої ідентичності, що формуються в художньому просторі детективної прози XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Станом на сьогодні й досі відсутня узагальнена типологія чоловічих образів, представлених в сучасному українському письменстві. Зазвичай можна простежити лише окремі дослідження, присвячені аналізу індивідуальних художніх моделей чоловічих персонажів. Т. Пальоха та О. Шарагіна зауважують, що в українській літературній традиції XIX–XXI століття простежується тенденція до формування таких усталених типів чоловічих образів: герой, патріот, лицар, романтик, джентльмен та друг. Зосереджуючись на художньому моделюванні, науковці Н. Крижановська, Л. Кривоцюк, Н. Левицька, В. Гасанова дещо розширюють цю типологію та виділяють образи чоловіка-патріота, інтелектуала, романтика, а також «фемінізованого» героя [7, 403].

Традиційна класифікація чоловічих образів у світовій та українській літературі ґрунтувалася переважно на архетипних моделях, сформованих під впливом міфології, класичної літератури та патріархальної культурної системи.

У дослідженні кризи та трансформації маскулінних канонів у сучасному українському детективному романі доцільно звернутися до зіставлення архетипних (герой / воїн; злочинець / антагоніст; правитель / владна особа; мудрець / духовна особа; коханець / ловелас) і новітніх моделей чоловічих образів (кризовий герой; антигерой; травмований чоловік; емоційно вразливий герой; постмаскулінний герой), що дає змогу простежити еволюцію традиційного героя в сучасному літературному просторі.

Класична модель маскулінності ґрунтувалася на архетипі героя як захисника, переможця та носія порядку, який уособлював силу, раціональність і здатність контролювати ситуацію.

У детективному жанрі такий персонаж найчастіше поставав у ролі слідчого або розслідувача, що відновлює справедливість і символізує стабільність соціального порядку (наприклад, Адам Вістович із ретродетктивів Богдана Коломійчука, Тарас Білий із роману «Білий попіл» Ілларіона Павлюка). Поруч із ним функціонував архетип воїна, для якого визначальними були рішучість, фізична сила, дисципліна та готовність до боротьби (сотник Назар Засуха із роману «Білий попіл» Ілларіона Павлюка).

Образ злочинця або антагоніста репрезентував руйнівний бік чоловічої природи, агресію, прагнення до влади або порушення соціальних норм (Хома Брут і Томаш Болгар із роману «Білий попіл» Ілларіона Павлюка). Не менш важливим був тип правителя чи владної особи, часто пов'язаний також із образом батька – носія авторитету, закону, контролю та суспільної стабільності (сотник Назар Засуха з роману «Білий попіл» Ілларіона Павлюка). Окреме місце займав мудрець або духовна особа, чия сила полягала не у фізичній перевазі, а в інтелекті, знанні, життєвому досвіді та здатності до духовного наставництва. Традиційну систему чоловічих образів доповнював тип коханця або ловеласа, для якого визначальними були харизма, сексуальність, емоційна привабливість і здатність до спокушання (Толик Майданський зі збірки «Кілер+» Андрія Любки).

Натомість сучасна українська література, зокрема детективний роман, демонструє помітне переосмислення цих моделей, формуючи нові типи чоловічих образів. Одним із найхарактерніших стає кризовий герой – персонаж, позначений утратою контролю над власним життям, психологічною нестабільністю, внутрішніми сумнівами та травматичним досвідом (наприклад, Северин Доник із роману Андрія Сем'янківа «Танці з кістками»). На відміну від традиційного героя, він уже не сприймається як беззаперечний носій сили й порядку, а радше як людина, що переживає внутрішню кризу ідентичності. Водночас у сучасній прозі посилюється роль антигероя – морально неоднозначного персонажа, схильного до помилок, слабкостей і внутрішніх суперечностей. Такий образ позбавлений ідеалізації та демонструє руйнування класичного уявлення про «досконалого» чоловіка.

Особливого значення в українському літературному контексті набуває тип травмованого чоловіка, поява якого значною мірою пов'язана з історичними та воєнними подіями після 2014 року. Цей персонаж репрезентує посттравматичний досвід, внутрішній розпад, психологічне виснаження та нездатність повернутися до попередньої моделі життя. Поряд із цим сучасний детектив дедалі частіше звертається до образу емоційно вразливого героя, для якого характерними є рефлексивність, страх, залежність від інших і потреба в підтримці. Така модель маскулінності руйнує стереотип про чоловіка як виключно сильного та емоційно стриманого суб'єкта.

Новітня література також формує тип постмаскулінного героя, який відмовляється від патріархального сценарію домінування. Для такого персонажа визначальними стають партнерство, емпатія, здатність до діалогу й прийняття власної вразливості. Сучасний український детективний роман засвідчує перехід від стабільних архетипних моделей чоловічої ідентичності до складних, суперечливих і динамічних форм маскулінності, що відображають кризу традиційних гендерних канонів і пошук нових способів осмислення чоловічого досвіду.

Пропонуємо простежити еволюцію чоловічих образів у таблиці наведеній нижче (табл. 1).

Висновки. Сучасний український детективний роман демонструє перехід від стабільної патріархальної моделі маскулінності до множинних, суперечливих і динамічних форм чоловічої ідентичності. Традиційний образ чоловіка як раціонального, емоційно стриманого та домінантного героя поступово трансформується в образ персонажа, позначеного внутрішньою кризою, психологічною вразливістю, травматичним досвідом і потребою в емоційній підтримці. У сучасній детективній прозі простежується виразне зміщення акцентів у бік чутливості, рефлексивності та емоційної відкритості чоловічих персонажів.

Водночас суттєвий вплив на трансформацію маскулінних моделей в українській літературі мали суспільно-історичні та військові події після 2014 року. Війна актуалізувала образ травмованого чоловіка, який переживає посттравматичний досвід, внутрішній розпад, втрату стабільності та кризу самоідентифікації. Це зумовило появу нових типів чоловічих образів – кризового героя, антигероя, емоційно вразливого та постмаскулінного персонажа, для якого визначальними стають не сила й домінування, а емпатія, партнерство та здатність до саморефлексії.

Отже, сучасний український детективний роман не лише фіксує кризу традиційного маскулінного канону, а й формує нові способи художнього осмислення чоловічого досвіду в літературі XXI століття.

Таблиця 1

Традицій-ний тип чоловічого образу	Характерні риси	Трансформація в сучасному детек-тивному романі	Новий тип маскулінності	Характерні риси нового типу
Герой	Сила, мужність, контроль, здатність захищати й відновлю-вати порядок	Втрата контролю, внутрішня криза, психологічна нестабільність	Кризовий герой	Травмованість, сумнів у собі, дезорієнтація, емоційна напруга
Герой-рятівник	Раціональність, безпо-милковість, моральна визначеність	Руйнування ідеалу «сильного чоловіка»	Антигерой	Моральна неодно-значність, слабкість, помилки, внутрішні суперечності
Воїн	Фізична сила, агресія, дисципліна, боротьба	Осмислення наслідків війни та насильства	Травмований чоловік	Посттравматичний досвід, внутрішній розпад, психологічне виснаження
Правитель	Авторитет, влада, закон, домінування	Криза авторитету та патріархальної моделі	Емоційно вразливий герой	Рефлексія, страх, потреба в підтримці, емоційна відкритість
Мудрець / духовна особа	Інтелект, логіка, духов-ність, життєвий досвід	Сумнів у власному знанні та здатності пояснити світ	Дезорієнтований суб'єкт	Невпевненість, пошук сенсу, внутрішній конфлікт
Коханець / ловелас	Харизма, сексу-альна домінантність, спокушання	Відмова від патрі-архальної моделі стосунків	Постмаскулінний герой	Партнерство, емпатія, рівність, відмова від домінування
Злочинець / антагоніст	Агресія, жорстокість, прагнення влади	Психологізація образу злочинця	Травмований або амбі-валентний антагоніст	Мотивованість травмою, моральна складність, внутрішній конфлікт

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Башкирова О. Художні моделі маскулінності в сучасному українському романі. *Наукові праці. Серія «Філологія. Літературознавство»*. 2017. Т. 295. Вип. 283. С. 9–13.

2. Деркачова О. Реактуалізація девіантної тілесності як спроба повернення до традиційного ґендеру у ретро-детективі Б. Коломійчука «Німфи болю». *Сучасні літературознавчі студії. Літературний дискурс: транскультурні виміри*. 2015. Вип. 12. С. 176–186.

3. Кабакова О. Образ злочинця в детективі Андрія Сем'янкова «Танці з кістками»: репрезентація маскулінної ідентичності. *Молодий дослідник*: збірник наукових праць здобувачів та молодих учених. 2025. № 5. С. 52–56.

4. Мимченко Н. Категорії «фемінність» і «маскулінність»: здобутки та перспективи. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2013. Вип. 207. Т. 219. С. 70–73.

5. Олейнікова Г. Гендерна асиметрія лексики в детективній прозі. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету.* Серія «Філологічні науки». 2016. Вип. 35. С. 152–157.

6. Смущинська І., Циркунова І. Сучасний жіночий детектив, особливості та інтерпретація. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2024. № 46. С. 30–43.

7. Пальоха Т., Шарагіна О. Художнє моделювання чоловічих образів у творчості Андрія Любки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. № 5. Том 36 (75). С. 402–406.

8. Романенко В. До питання історії появи у лінгвістиці термінів гендер, маскулінність, фемінність. *Мова*. 2015. № 23. С. 79–83.

9. Тимощук Ю. Образ чоловіка у масовій культурі. *Гендер та філософія: гендерні студії у філософських науках (22 листопада 2012 року). Гендер та культурологія: гендерні дослідження феноменів культури (21 лютого 2013 року)*: збірник матеріалів круглих столів. С. 94–101.

10. Філоненко С. Жанри та упередження: гендерний критерій в оцінках жанрів масової літератури. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство*: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XXII. С. 383–394.

11. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / ґендер / жанр: монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. 432 с.

12. Чорний І. Гендерний аспект у сучасному українському ретродетективі. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія»*. 2024. № 3 (21). С. 406–419.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 14.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 47

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп’ютерна верстка • *Юрій Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 30,23.
Дата розміщення онлайн – 20.08.2026 р.
Дата друку – 28.08.2026 р. Замов. № 0826/671. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.